ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 20 (1965)

ΜΕΡΟΣ Β' 1 — ΧΡΟΝΙΚΑ

ΑΘΗΝΑΙ, 1967

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 20 (1965)

ΜΕΡΟΣ Β' 1 — ΧΡΟΝΙΚΑ

ΑΘΗΝΑΙ, 1967

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΧΡΟΝΙΚΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ 1.

Ἔκθεσις τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας ..... Σελ. 3–5

ΑΘΗΝΑΙ

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον:

Α΄ Νομισματικὴ Συλλογὴ (Πίν. 1 - 2) ..... » 6–10

Β΄ Ἐπιγραφικὴ Συλλογὴ (Πίν. 3) ..... » 10

Βυζαντινὸν καὶ Χριστιανικὸν Μουσεῖον:

Α΄ Ὀργάνωσις, Β΄ Πλουτισμός, Γ΄ Ἐπανέκθεσις Μουσείου, Δ΄ Κεντρικὸν Ἐργαστήριον, Ε΄ Ἐργασίαι ἐκτὸς τοῦ ἐργαστηρίου (Πίν. 4 - 15) ..... » 11–15

Ἔκθεσις Βυζαντινῆς Τέχνης:

Ἐπιλογὴ τῶν ἐκθεμάτων, Τρόπος Ἐκθέσεως, Κατάλογος, Ἔκθεσις ἀντιγράφων, Διαλέξεις, Κίνησις ἐπισκεπτῶν, Φωτογραφικὸν ἀρχεῖον - Ἐκδόσεις, Μερικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἐκθέσεως, Σχόλια ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν τέχνης (Πίν. 16 - 21· Σχέδ. 1) ..... » 15–20

Ὀργάνωσις ἀποθηκῶν Μουσείου Ἀκροπόλεως (Πίν. 22) ..... » 21–22

Ἐργασίαι διαμορφώσεως καὶ τακτοποιήσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Ἀκροπόλεως (Α΄ Ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, Β΄ Κατὰ τὴν Νοτίαν κλιτὺν Ἀκροπόλεως), Ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι Ὠδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, Ἐργασίαι διαμορφώσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Ἀρχαίας Ἀγορᾶς, Ἐργασίαι διαμορφώσεως χώρου Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς, Μεμονωμέναι σκαφαὶ καὶ τυχαῖα εὑρήματα (Πίν. 23 - 36· Σχέδ. 1 - 8) .... » 22–37

Die Ausgrabungen im Kerameikos

Südseite der Heiligen Strasse, Spätklassisch - frühhellenistische Gräber, Klassische Gräber, Archaische Gräber, Geometrische Gräber (Πίν. 37 - 40) ..... » 38–40

Γ΄ Ἐφορεία Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων :

Α΄ Μουσειακαὶ ἐργασίαι:

Ἀθῆναι (Μουσειακὴ Συλλογὴ εὑρημάτων Ἀθηνῶν, Ἀποθήκη εὑρημάτων ἀνασκαφῆς νοτίως τοῦ Ὀλυμπιείου, Ἀποθῆκαι εὑρημάτων ἀνασκαφῆς Ἀκαδημείας), Ἐλευσίς. » 41–44

Β΄ Ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι καὶ τυχαῖα εὑρήματα ἐντὸς τῆς περιμετρικῆς ζώνης τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν 1. Ὁδὸς Νηλέως 32 - 34, 2. Ὁδὸς Ἥβης καὶ Λεπενιώτου, 3. Ὁδὸς Σαρρῆ 29 - 31, 4. Ὁδὸς Ἁγίου Φιλίππου 5, 5. Πλατ. Ἁγ. Ἀναργύρων καὶ Κατσικογιάννη, 6. Ὁδὸς Ἀριστοφάνους 14 - 16, 7. Ὁδὸς Αἰσχύλου 31, 8. Ὁδὸς Παπανικολῆ 3, 9. Ὁδὸς Πρωτογένους καὶ Ἁγ. Ἐλεούσης, 10. Ὁδὸς Μπενιζέλου 5, 11. Ὁδὸς Θησέως 11, 12. Ὁδὸς Μητροπόλεως καὶ Πατρῴου, 13. Α΄ Ὁδὸς Διον. Ἀρεοπαγίτου καὶ Βύρωνος, 13. Β΄ Ὁδὸς Διον. Ἀρεοπαγίτου καὶ Μακρυγιάννη, 14. Ὁδὸς Χατζηχρήστου 18 - 20, 15. Ὁδὸς Μητσαίων καὶ Χατζηχρήστου, 16. Ὁδὸς Μισαραλιώτου καὶ Τσάμη Καρατάσου, 17. Ὁδὸς Προπυλαίων 3, 18. Ὁδὸς Ἐρεχθείου καὶ Καβαλόττι (Ἔργα ΟΤΕ -

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΥΔΡΕΞ όδοῦ Ἐρεχθείου. 18α. Ἐρεχθείου καὶ Καλλισπέρη, 18β. Ἐρεχθείου καὶ Ροβ. Γκάλλι, 18γ - δ. Ἔργα ΟΤΕ όδοῦ Ἐρεχθείου), 19. Ὁδὸς Καβαλόττι, 20. Ὁδὸς Ἐρεχθείου 35, 21. Ὁδὸς Ἐρεχθείου 22, 22 - 23. Ὁδὸς Ἐρεχθείου 25 καὶ 21 - 23, 24. Λεωφόρος Συγγροῦ (καὶ Σπ. Δοντᾶ), 25. Ὁδὸς Νικοδήμου - Νίκης - Λαμάχου, 26 - 27. Ὁδὸς Βουλῆς - Ἀπόλλωνος καὶ Σκούφου, Σκούφου 6, 28. Ὁδὸς Μητροπόλεως καὶ Νίκης, 29. Ὁδὸς Ξενοφῶντος 4, 30. Ὁδὸς Φιλελλήνων 17, 31. Ὁδὸς Καλλισθένους καὶ Ἀχαιῶν, 32. Ὁδὸς Δωριέων (καὶ Τρώων), 33 - 34. Ὁδὸς Πειραιῶς - Ἀγησιλάου - Μυλλέρου. Σταδίου καὶ Ὁμήρου, 35. Ὁδὸς Μενάνδρου καὶ Σοφοκλέους 51, 36. Ὁδὸς Λυκούργου καὶ Σωκράτους, 37. Ὁδὸς (Ἀθηνᾶς) - Λυκούργου - (Αἰόλου), 38. Ὁδὸς Σταδίου 61, 39. Ὁδὸς Βασιλίσσης Σοφίας καὶ Ἡρώδου Ἀττικοῦ, 40. Ὁδὸς Ἀριστοξένου καὶ Ἐρατοσθένους, 41. Ὁδὸς Βεΐκου 28, 42. Ὁδὸς Βεΐκου 27 - 29, 43. Ὁδὸς Φαλήρου καὶ Στρατηγοῦ Κοντούλη, 44. Ὁδὸς Τριῶν Ἱεραρχῶν 168, 45. Ὁδὸς Σποράδων 12, 46. Ὁδὸς Παναγῆ Κυριακοῦ, 47. Ὁδὸς Ἰόλης (καὶ Βουλιαγμένης), 48. Ὁδὸς Σαρκοδίνου (Νέος Κόσμος), 49. Ὁδὸς Σοφιανοῦ 26 (Πίν. 41 - 71· Σχέδ. 1 - 36) Σελ. 44–109

ΑΤΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΗΣΟΙ

Περιοχὴ Ἀθηνῶν, Βούλα, Ἀμαρούσιον, Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος (Πίν. 72 - 87· Σχέδ. 1, 1 - 5) ..... » 110–117

Ἀνασκαφαὶ περισυλλογῆς καὶ τυχαῖα εὑρήματα:

Ἀττικὴ (1. Περιφέρεια τέως Διοικήσεως Πρωτευούσης, 2. Ὑπόλοιπος περιφέρεια Ἀττικῆς) (Πίν. 88 - 103) ..... » 118–127

Fouilles a Thorikos (1964)

A) Le quartier industriel (secteur A' 1, A1, A'2, A2), B) Necropole Ouest 4 (C52/D52), C) Secteur du théâtre (carrés D4 et D5) (Πίν. 104 - 107) ..... » 128–130
Τυχαῖα εὑρήματα στὴν Ὕδρα (Πίν. 108) ..... » 130–131

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΗΣΩΝ

Ἀθῆναι

1. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ Ἰλισοῦ, 2. Ναὸς Κοιμήσεως Θεοτόκου καὶ Ταξιαρχῶν, 3. Ὑπόγειον κτίσμα εἰς Δάφνην, 4. Μονὴ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, 5. Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου Καρέα, 6. Μονὴ Πετράκη, 7. Μονὴ Καισαριανῆς (Πίν. 109 - 118) » 132–133
Ἀττικὴ (Ναοὺ Πεντέλη), Παιανία (Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου), Κορωπὶ (Ἅγιος Λουκᾶς, Μονὴ Ἁγίας Τριάδος, Ἅγιοι Πάντες), Σπάτα, Ἀμαρούσιον (Ναὸς Ταξιαρχῶν), Σαλαμὶς (Μονὴ Φανερωμένης), Ἐλευσὶς (Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ Ἁγίου Ζαχαρίου), Μέγαρα (Ἅγ. Ἰωάννης τῶν Καστανέων, Ὑπαπαντή, Ἅγιος Ἀντώνιος, Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, Ἅγ. Γεώργιος), Μαρκόπουλον Ὠρωποῦ (Ναὸς Ἁγίου Ἀθανασίου, Ἁγία Παρασκευὴ) (Πίν. 119 - 128· Σχέδ. 1 - 8).... » 133–143

ΑΡΓΟΛΙΔΟΚΟΡΙΝΘΙΑ

Excavations in Corinth, 1964 (Πίν. 129 - 134) ..... » 144–145
Investigations at Kenchreai (Πίν. 135 - 137· Σχέδ. 1 - 4)..... » 145–152
Perachora, the Heraion (Σχέδ. 1 - 2) ..... » 152–154
Nemea (Πίν. 138· Σχέδ. 1 - 2) ..... » 154–156
Δ' Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια ..... » 157

Ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι καὶ τυχαῖα εὑρήματα :

Ἄργος (Ἀνασκαφὴ Οἰκοπέδου Παπαδριανοῦ (όδ. Γούναρη ἀριθ. 248), Ἀνασκαφὴ Οἰκοπέδου Ζαχαράκη - Μαγκλάρα (όδ. Ἀγγέλου Γεωργαντᾶ 37), Ἀνασκαφὴ Φενεοῦ (Προϊστορικὴ Φενεὸς) (Πίν. 139 - 141) ..... » 157–159
Ἀνασκαφὴ Μυκηνῶν (Τομεὺς Πύλης Λεόντων, Τομεὺς τῆς βορειοανατολικῆς ἐπεκτάσεως) (Πίν. 142 - 144) ..... » 160–163

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Mycenae: «Citadel House» (Πίν. 145 - 146) ..... » 164–165
Nettoyage sur la Larissa d'Argos ..... » 166

ΛΑΚΩΝΙΑ - ΑΡΚΑΔΙΑ

Ἀνασκαφαί, Στερέωσις Μνημείων (Ἐργασίαι στερεώσεως Κάστρου Μονεμβασίας), Μουσειακαὶ ἐργασίαι, Τυχαῖα εὑρήματα (Πίν. 147 - 150) ..... » 167–169
Ἐργασίαι εἰς χῶρον ναοῦ Ἀλέας Ἀθηνᾶς ἐν Τεγέᾳ (Πίν. 151 - 152) ..... » 169–170
Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς οἰκόπεδα Σπάρτης (Οἰκόπεδον Ὄλγας Παρασκευοπούλου, οἰκόπεδον Ἑλένης Δίπλα, Συνέχισις ἀνασκαφῆς εἰς οἰκόπεδον ἰδιοκτησίας Ν. Βαρβιτσιώτη, Οἰκόπεδον Δικαίου), Ἐργασίαι καθαρισμοῦ καὶ διαμορφώσεως χώρου ἀρχαίας Μαντινείας (Πίν. 153 - 156· Σχέδ. 1 - 3) ..... » 170–178
Kythera (Πίν. 157) ..... » 179–180

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΛΑΚΩΝΙΑΣ

Στερέωσις Βυζαντινῶν Μνημείων Λακωνίας (Πίν. 158 - 165· Σχέδ. 1) ..... » 181–183

ΚΥΘΗΡΑ

Χώρα (Α΄ Φρούριον, Β΄ Βοῦργο), Κάλαμος, Πεντάρμενος, Καλαμίτσι - Κομπονάδα, Ποῦρκο, Λιβάδι, Καρβουνάδες, Μυρτίδια, Καμπιάνικα, Φράτσια, Ἀρέοι, Μυλοπόταμος, Μνημεῖα ἐντὸς τῆς ὠχυρωμένης πόλεως, Μνημεῖα ἐκτὸς τῆς ὠχυρωμένης πόλεως, Μολιγκάτες, Παληόκαστρον - Παλαιόπολις, Περιφέρεια Αὐλέμονος, Φριλιγκιάνικα-Ξηρουλάκι, Καστρισιάνικα, Ἀρωνιάδικα, Λογοθετιάνικα - Πιτσινάδες, Πέντε Πηγάδια, Παληόχωρα, Τριφυλλιάνικα, Ποταμός, Σανίδια (Πίν. 166 - 199) ..... » 183–199

ΜΕΣΣΗΝΙΑ

The Palace of Nestor. Excavations at Englianos, 1964 (Πίν. 200) ..... » 200

Ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ :

1. Βολιμίδια, 2. Βλαχόπουλον, 3. Περιστερά (Πίν. 201 - 212) ..... » 201–206

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΜΕΡΟΣ Β'

ΧΡΟΝΙΚΑ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΧΡΟΝΙΚΑ

Τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν κατὰ τὸ ἔτος 1964

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ

Σημαντικὴν ἐπίτευξιν εἰς τὸν διοικητικὸν τομέα ἀπετέλεσεν ἡ διενέργεια διαγωνισμῶν προσλήψεως Ἐπιμελητῶν Ἀρχαιοτήτων ἐντὸς τοῦ Νοεμβρίου. Εἰς τοὺς διαγωνισμοὺς τούτους ἐπέτυχον δεκατρεῖς Ἐπιμεληταὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ ἑπτὰ Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, τῶν ὁποίων ὅμως ὁ διορισμός, λόγῳ λήξεως τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους, ἀνεβλήθη διὰ τὸ ἑπόμενον.

Βαρὺ ἀντιθέτως πλῆγμα διὰ τὴν Ὑπηρεσίαν ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸν Αὔγουστον ἀποχώρησις πέντε ἐκ τῶν παλαιῶν ἀνωτάτων στελεχῶν της, ὡς συμπληρωσάντων ὑπερτριακονταπενταετῆ ὑπηρεσίαν, συμφώνως πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθ. 4352/1964 Νομοθετικὸν Διάταγμα «περὶ διατάξεων ἀφορωσῶν τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους κλπ.».

Οὗτοι ἦσαν: 1) ὁ Γεν. Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων καὶ Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, Ἀκαδημαϊκὸς κ. Χρ. Καροῦζος, 2) ἡ Γενικὴ Ἔφορος τοῦ αὐτοῦ Μουσείου κ. Σέμνη Καρούζου, 3) ὁ Ἔφορος τῆς Γ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας κ. Φ. Σταυρόπουλλος, 4) ἡ Ἔφορος τῆς Ι΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας δ. Ἰω. Κωνσταντίνου καὶ 5) ὁ Ἔφορος τῆς ΙΓ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας κ. Χ. Μακαρόνας, ἀσκῶν καθήκοντα Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας κατ' ἀναπλήρωσιν.

Τὸ μέγεθος τῆς ζημίας τὴν ὁποίαν ὑπέστη ἡ Ὑπηρεσία ἐκ τῶν ἀποχωρήσεων τούτων δὲν ὀφείλεται μόνον εἰς τὴν πρόωρον ἀπώλειαν ἐξόχων ἐπιστημονικῶν στελεχῶν ὡς καὶ χρησιμωτάτων διοικητικῶν ὑπαλλήλων, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἐδέχθη τὸ αἰφνίδιον τοῦτο πλῆγμα εἰς ἐποχὴν ἀναδιοργανώσεώς της. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου σημειοῦται ὅτι ἡ ἀναδιοργάνωσις αὕτη ἐδυσχεράνθη κυρίως μέχρι τοῦδε ἕνεκα ἀκριβῶς τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν παλαιῶν καὶ πεπειραμένων στελεχῶν, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ κατέχουν τὰς σημαντικωτέρας τῶν θέσεων τῆς Ὑπηρεσίας καὶ συγχρόνως νὰ συμβάλλουν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ὑπαλληλικὴν διάπλασιν τῶν νεωτέρων στελεχῶν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τῆς Ὑπηρεσίας. Ἡ ὑφισταμένη αὕτη δυσαναλογία μεταξὺ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νεωτέρων στελεχῶν, ἡ ὁποία ἕνεκα τοῦ ἰδιομόρφου ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ὑπηρεσίας θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διακοπὴν τῆς ἀπαραιτήτου δι' αὐτὴν ἐπιστημονικῆς καὶ διοικητικῆς παραδόσεως, εἶναι γνωστὸν ὅτι ὀφείλεται εἰς τὴν κατὰ μακρὰ χρονικὰ διαστήματα παράλειψιν προσλήψεως ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ ὑπαλλήλων κατὰ τὸ παρελθόν.

Ἐκ τῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο γενομένων λοιπῶν μεταβολῶν εἰς τὸ προσωπικὸν τῆς Ὑπηρεσίας σημειοῦνται ἐνταῦθα: α) ἡ προαγωγὴ εἰς Ἔφορον Ἀρχαιοτήτων γ΄ τάξεως τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων α΄ τάξεως κ. Ἀνδρέα Βαβρίτσα, παραμείναντος εἰς τὴν θέσιν τοῦ Προϊσταμένου τῆς ΙΣΤ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας (Κομοτηνῆς), β) ἡ μετάθεσις τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Βερδελῆ ἐκ τῆς Δ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας (Ναυπλίου) εἰς τὴν Β΄ Ἀρχαιολογικὴν Περιφέρειαν (Ἀττικῆς), γ) ἡ μετάθεσις τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Β. Καλλιπολίτου ἐκ τῆς Β΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἐφόρου Γλυπτῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, τὴν ὁποίαν προηγουμένως κατεῖχεν ὁ Ἔφορος κ. Φ. Σταυρόπουλλος, μετατεθεὶς καὶ παραμείνας μέχρι τῆς ἀποχωρήσεώς του εἰς τὴν Γ΄ Ἀρχαιολογικὴν Περιφέρειαν Ἀθηνῶν, δ) ἡ κατὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἔτους ἀποχώρησις τοῦ ἐπὶ βαθμῷ 2ῳ Προϊσταμένου τῆς Διευθύνσεως Διοικητικοῦ τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας κ. Ν. Βουτσελάκου καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ε) ὁ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους θάνατος τῆς ἐπὶ μακρὸν φιλοπόνως ἐργασθείσης ὡς δακτυλογράφου τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Ρωξάνης Γκορκάκη.

Φύλακες Ἀρχαιοτήτων διωρίσθησαν τρεῖς (3).

Ὑπότροφοι εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διετέλεσαν κατὰ τὸ 1964 οἱ κάτωθι ἐπιστημονικοὶ ὑπάλληλοι: 1) ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Β. Πετράκος, παραμείνας ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς Λυὼν τῆς Γαλλίας, 2) ἡ Ἐπιμελήτρια Ἀρχαιοτήτων δ. Ὀ. Ἀλεξανδρῆ, παραμείνασα ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς Παρισίους, 3) ὁ κ. Χ. Μπούρας, Ἀρχιτέκτων ἐπὶ τῶν Ἀναστηλώσεων, παραμείνας εἰς Παρισίους ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, 4) ἡ Ἐπιμελήτρια Ἀρχαιοτήτων δ. Αἰκ. Ρωμιοπούλου, μεταβᾶσα εἰς Βασιλείαν Ἑλβετίας, 5) ἡ Ἐπιμελήτρια δ. Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου, παραμείνασα μέχρι τοῦ θέρους εἰς Χαϊδελβέργην τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, 6) ὁ Ἔφορος Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Πάλλας, παραμείνας εἰς Μόναχον Γερμανίας.

Τὸ Ἀρχαιολογικὸν Συμβούλιον συνῆλθεν εἰς 59 ἐν ὅλῳ συνεδριάσεις ἐξετάσαν 2.052 ὑποθέσεις. Ἐκ τούτων αἱ 1011 ἀνεφέροντο εἰς γενικὰ θέματα, αἱ 517 εἰς κατασκευὴν ἔργων ἐπὶ ἢ πλησίον μνημείων, αἱ 367 εἰς καθορισμὸν ἀμοιβῆς κατόχων καὶ ὑποδεικτῶν εὑρεθέντων ἀρχαίων, αἱ 83 εἰς ἐξαγορὰς καὶ ἀπαλλοτριώσεις ἀκινήτων, αἱ 56 εἰς ἀδείας ἀνασκαφῶν καὶ αἱ 18 εἰς ἀνακηρύξεις ἱστορικῶν διατηρητέων μνημείων καὶ ἀρχαιολογικῶν χώρων.

Τὰ ἔσοδα ἐξ ἀρχαιολογικῶν πόρων, παρὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μείωσιν τῆς τουριστικῆς κινήσεως ἕνεκα τοῦ Κυπριακοῦ, ἀνῆλθον εἰς 36.290.785 δρχ. ἔναντι δραχμῶν 23.603.144 τοῦ 1963, 23.336.406 τοῦ 1962, 16.104.854 τοῦ 1961 καὶ 4.640.918 τοῦ 1958.

Ἐκ τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων καὶ Ἀπαλλοτριώσεων διετέθησαν κατὰ τὸ 1964:

α) Δι' ἀπαλλοτριώσεις 10.217.251 δρχ.

β) Δι' ἀποζημιώσεις μισθωτῶν ἀπαλλοτριωθέντων ἀκινήτων 83.500 δρχ.

γ) Διὰ διαμόρφωσιν, περίφραξιν ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ συντήρησιν μνημείων 5.386.184 δρχ.

δ) Δι' ἐνίσχυσιν φυλάξεως Μουσείων καὶ ἀρχαιολογικῶν χώρων 4.561.147 δρχ.

ε) Διὰ πληρωμὴν ἀμοιβῶν εἰς κατόχους ἀρχαίων 2.217.750 δρχ.

ς') Δι' ἀγορὰν συγγραμμάτων πρὸς πλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν ἀρχαιολογικῶν ὑπηρεσιῶν 877.715 δρχ.

ζ) Δι' ἀγορὰν ἐπίπλων καὶ ὀργάνων 295.306 δρχ.

η) Δι' ἐκτύπωσιν ἀρχαιολογικῶν δημοσιευμάτων 907.715 δρχ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διετέθησαν ἐκ τοῦ Κρατικοῦ Προϋπολογισμοῦ τὰ κάτωθι χρηματικὰ ποσά:

	Δρχ.
α) Διὰ κτηριακὰ ἔργα Μουσείων	326.980
β) Δι' ἀνεγέρσεις Μουσείων	1.785.000
γ) Δι' ἀνασκαφὰς	1.057.000
δ) Δι' ἐργασίας ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως τῶν μνημείων	7.000.000
ε) Διὰ συντηρήσεις κήπων Μουσείων καὶ ἀρχαιολογικῶν χώρων	74.000
ς') Διὰ καταγραφὴν εἰκόνων νήσων Αἰγαίου ὡς καὶ δι' ἐπιστημονικὰς μελέτας	75.000

Ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ Δημοσίων Ἐπενδύσεων διετέθησαν κατὰ τὸ 1964:

	Δρχ.
α) Διὰ κτηριακὰ ἔργα Μουσείων	10.123.000
β) Δι' ἐπανεκθέσεις Μουσείων	10.565.000
γ) Δι' ἀναστηλώσεις καὶ συντηρήσεις ἀρχαίων	6.360.000
δ) Δι' ἀνασκαφὰς	3.410.200
ε) Διὰ μελέτας τοῦ ἐκτελεστέου προγράμματος	107.985

Σημαντικὸν ἐπίτευγμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας εἰς τὸν τομέα τῆς διεθνοῦς προβολῆς ἔργων τῆς ἑλληνικῆς καλλιτεχνικῆς κληρονομίας, ὑπῆρξεν ἡ ὀργάνωσις, κατὰ μέγα μέρος δι' ἐπιστημονικῶν ὑπαλλήλων αὐτῆς, τῆς Βυζαντινῆς Ἐκθέσεως εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Ζαππείου ἀπὸ 1ης Ἀπριλίου μέχρι 15ης Ἰουνίου. Αἱ δαπάναι τῆς Ἐκθέσεως ταύτης κατεβλήθησαν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διὰ τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων καὶ μερικῶς ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, τελικῶς δὲ ἀνελήφθησαν ἐν ὅλῳ ὑπὸ τοῦ ἐν λόγῳ Ταμείου. Ἡ ἔκθεσις αὕτη ἦτο ἡ 9η τῆς σειρᾶς τῶν ἐκθέσεων τῶν ὀργανουμένων εἰς εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης. Εἰς αὐτὴν συνεκεντρώθησαν περὶ τὰ 750 ἔργα ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, πλὴν Ρωσίας καὶ Τουρκίας, ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὴν Αὐστραλίαν. Ἡ Βυζαντινὴ Ἔκθεσις εἶχε τεραστίαν ἀπήχησιν εἰς τὸν παγκόσμιον τύπον καὶ ἐθεωρήθη ὡς τὸ σημαντικώτερον διεθνῶς καλλιτεχνικὸν γεγονὸς τοῦ ἔτους, ἐκρίθη δὲ καὶ ὡς ἡ ἀρίστη τῶν ἐκθέσεων τῆς σειρᾶς ταύτης. Ἰδιαιτέρως ἐπηνέθη καὶ ὁ ὀγκώδης εἰκονογραφημένος ἐπιστημονικὸς κατάλογος τῆς ἐκθέσεως, ἐκδοθεὶς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ὑπὸ τοῦ Τ.Α.Π. εἰς τρεῖς γλώσσας καὶ εἰς 9.000 ἀντίτυπα καὶ ἐξαντληθεὶς ταχέως.

Διὰ τὴν ὅλην ὀργάνωσιν τῆς ἐκθέσεως διετέθησαν πλὴν ἄλλων κρατικῶν πιστώσεων ἐκ τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων δραχμαὶ 1.735.000

Ἐκ τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων ἐπετεύχθη ἡ ἐντὸς τοῦ ἔτους ἔκδοσις τῶν κάτωθι βιβλίων:

1. Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον, τ. 18 (1963): Μέρος Α.

2. Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον, τ. 2 τοῦ 1916 (φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις).

3. Α. Ξυγγοπούλου, Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Ὀρφανοῦ Θεσσαλονίκης.

4. Ἰ. Τριανταφυλλίδη, Στοιχεῖα φυσικοῦ φωτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν.

5. N. Platon, A guide to the Archaeological Museum of Heraclion.

6. N. Platon, Führer durch das Archaeologische Museum von Heraklion.

7. Carl Blegen - M. Rawson, Τὸ ἀνάκτορο τοῦ Νέστορος (μετάφρασις Γ. Παπαθανασοπούλου).

8. Γ. Παπαθανασοπούλου - Ἁγνῆς Σακελλαρίου, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο: Α΄. Προϊστορικὲς Συλλογές. Σύντομος Ὁδηγός.

Κατὰ τὸ ἔτος 1964 ἐπερατώθησαν αἱ ἐργασίαι ἀνεγέρσεως τῶν Μουσείων Βεροίας, Βραυρῶνος, Ἐρετρίας (κατασκευὴ ἀποθηκῶν), Ἡρακλείου, Ἰθάκης, Κερκύρας, καὶ Φιλίππων. Ἐπερατώθησαν ὁμοίως αἱ ἐργασίαι ἐπισκευῆς τοῦ Μουσείου Ναυπλίου ὡς καὶ αἱ ἐργασίαι ἐπισκευῆς τοῦ παρὰ τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον οἰκοδομήματος, τοῦ ἀνήκοντος ἐπίσης εἰς τὸ συγκρότημα τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας, πρὸς στέγασιν τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας.

Συνεχίζονται αἱ ἐργασίαι ἀνεγέρσεως τῶν κάτωθι Μουσείων: Ἁγίου Νικολάου, Ζακύνθου (Σολωμοῦ), Ἰωαννίνων, Ὀλυμπίας, Φλωρίνης καὶ Σκύρου. Ὁμοίως συνεχίζονται αἱ ἐργασίαι ἀνεγέρσεως τῶν φυλακείων Σέσκλου καὶ Θήρας.

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΑΘΗΝΑΙ - ΑΤΤΙΚΗ

ΕΘΝΙΚΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

Α. Νομισματικὴ Συλλογὴ

Κατὰ τὸ ἔτος 1964 συνεχίσθησαν αἱ ἐργασίαι τακτοποιήσεως καὶ βελτιώσεως τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς[1]. Ὡς ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ εἰργάσθησαν ἡ δ. Σοφία Τζινιέρη καὶ ἡ κ. Μαρῖνα Ἀγριτέλλη.

Τὰ εἰσαχθέντα κατὰ τὸ ὡς ἄνω ἔτος νομίσματα προέρχονται ἐξ ἀνασκαφῶν, τυχαίων εὑρημάτων, δωρεῶν καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς διὰ χρημάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Ἡ ταύτισις αὐτῶν ἔχει ὡς ἀκολούθως:

Α) Ἐξ ἀνασκαφῶν:

α) Εἰς Χωράφαν Μυτιλήνης[2] κατὰ τὰ ἔτη 1962/63, εὑρέθησαν 46 νομίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων τρία ἀργυρᾶ καὶ τὰ ὑπόλοιπα χαλκᾶ[3], ἓν μολύβδινον σύμβολον καὶ ἓν χαλκοῦν κομβίον.

1 - 2) Βασιλέως Λυσιμάχου, περὶ τὰ 306 - 281 π.Χ., τύπος SNG Cop. ἀριθ. 1149 - 1157. ΔΜ, Δμ. (Πίν. 1, ἀριθ. 1).

3) Γάργαρα (Τρωάς), περὶ τὰ 400 - 284 π.Χ., πρβλ. BMC ἀριθ. 5 - 14. ΔΜ.

4) Βοιώνης (Αἰολίς), Δ΄ αἰ. π.Χ., πρβλ. Ἐ.ἀ. πίν. XIX, ἀριθ. 1. Δμ.

5) Μεθύμνης, Β΄ καὶ Α΄ αἰ. π.Χ., πρβλ. Ἐ.ἀ. σ. 180, ἀριθ. 29 - 33 (ὑστερόσημον λύρα) ΔΜ.

6 - 11) Μυτιλήνης, περὶ τὰ 400 - 350 π.Χ., τύπος Ἐ.ἀ. σ. 186, ἀριθ. 20 - 27, πίν. XXXVII, ἀριθ. 18 ἢ 19. ΔΜ, Δμ.

12) Πιθανῶς ἰδίου τύπου ὡς καὶ τὰ προηγούμενα. (Ἐφθαρμένον).

13 - 19) Μυτιλήνης, περὶ τὰ 350 - 250 π.Χ., πρβλ. Ἐ.ἀ. πίν. XXXVIII, ἀριθ. 3 - 7. ΔΜ, Δμ.

20) Μυτιλήνης, περὶ τὰ 250 - 200 π.Χ., πρβλ. Ἐ.ἀ. σ. 192, ἀριθ. 100 - 105. ΔΜ.

21) Μυτιλήνης, Β΄ καὶ Α΄ αἰ. π.Χ., πρβλ. Ἐ.ἀ. σ. 197, ἀριθ. 149 - 152. ΔΜ.

22) Ἑλληνικῆς πόλεως, αὐτοκρατορικῶν χρόνων, Γ΄ αἰ. μ.Χ. (;) Ἐφθ.

23) Δηνάριον Ἀδριανοῦ, 3.03 γρ., (Πίν. 1, ἀριθ. 2) πρβλ. RIC II, σ. 340, ἀριθ. 9. Χρονολογία κοπῆς νομίσματος: 117 μ.Χ. ΔΚ.

24) Δηνάριον Φαυστίνας Α΄, 3 γρ., πρβλ. Ἐ.ἀ. III, σ. 72, ἀριθ. 378. ΔΚ (Πίν. 1, ἀριθ. 3).

25) Ἀντωνιανὸς Γαλλιηνοῦ, 2.90 γρ., πρβλ. Ἐ.ἀ. V_1, σ. 91, ἀριθ. 300. Χρονολογία κοπῆς νομίσματος: 254/5 μ.Χ. ΔΜ (Πίν. 1, ἀριθ. 4).

26) Ἀντωνιανὸς Σαλωνείνης, 3.07 γρ., πρβλ. Ἐ.ἀ. σ. 200, ἀριθ. 86. Χρονολογία κοπῆς νομίσματος: 267 μ.Χ. ΜΔ (Πίν. 1, ἀριθ. 6).

27) Ἀσσάριον Οὐάλεντος, πρβλ. Ἐ.ἀ. IX, σ. 298, ἀριθ. 3 β, 3. Νομισματοκοπεῖον Ἀλεξανδρείας, χρονολογία κοπῆς νομίσματος: 364 - 367 μ.Χ. ΜΔ.

28) Ἀσσάριον Ἀρκαδίου, πρβλ. M. Thompson, The Athenian Agora, II ἀριθ. 1520. Χρονολογία κοπῆς νομίσματος: 395 - 400 μ.Χ. ΜΔ.

29) Ἀσσάριον Ὀνωρίου, πρβλ. Ἐ.ἀ. ἀριθ. 1586. Χρονολογία κοπῆς νομίσματος: 400 - 408 μ.Χ. ΔΚ.

30 - 33) Τέσσαρα ἐφθαρμένα ἀσσάρια Δ΄ ἢ Ε΄ αἰ. μ.Χ.

34 - 39) Ἓξ βανδαλικά, ἐκ τῶν ὁποίων τέσσαρα τοῦ τέλους τοῦ Δ΄ αἰ. μ.Χ. - α΄ ἥμισυ Ε΄ αἰ. μ.Χ., ἐν ἐποχῇ Ἀναστασίου, πρβλ. BMC Vandals σ. 32, ἀριθ. 128 κ.ἑ. καὶ ἓν ἐποχῆς Ἰουστινιανοῦ Α΄, πρβλ. Ἐ.ἀ. πίν. IV, ἀριθ. 20/21. Δμ.

40) Ἓν ἀργυροῦν τουρκικὸν ἐφθαρμένον.

41 - 44) Τέσσαρα χαλκᾶ τουρκικά, 18ου καὶ 19ου αἰ. μ.Χ., Ahmad III καὶ Abd - El - Mejeed. ΔΜ.

45) Ἓν νεωτερικόν.

46) Ἓν τελείως ἐφθαρμένον καὶ ἀποτετριμμένον.

47) Ἓν μολύβδινον σύμβολον ἐφθαρμένον.

β) Εἰς Ἐπάνω Σκάλαν Μυτιλήνης, κατὰ τὰ ἔτη 1961/62 εὑρέθησαν δύο ἀργυρᾶ καὶ δεκαεννέα χαλκᾶ νομίσματα.

1) Μυτιλήνης, ἐποχῆς Τιβερίου, πρβλ. BMC σ. 198, ἀριθ. 158-160. ΔΜ (Πίν. 1, ἀριθ. 5).

2) Ἀντωνιανὸς Κλαυδίου Β΄ Γοτθικοῦ (268 - 270 μ.Χ.), πρβλ. RIC V_1 σ. 215, ἀριθ. 52. ΜΔ (Πίν. 1, ἀριθ. 7).

3) Ἀντωνιανὸς Κουϊντίλλου (270 μ.Χ.), πρβλ. Ἐ.ἀ. σ. 248, ἀριθ. 31. ΔΜ.

4) Ἀντωνιανὸς Ἡρακλέους Μαξιμιανοῦ (285 - 305 μ.Χ.), πρβλ. Cohen ἀριθ. 54. ΜΔ (Πίν. 1, ἀριθ. 8).

5) Ἀσσάριον Κωνσταντίνου Β΄ (337 - 340 μ.Χ.), πρβλ. Ἐ.ἀ. ἀριθ. 122.

6) Ἀσσάριον Ὀνωρίου, πρβλ. M. Thompson, Ἐ.ἀ. ἀριθ. 1589. Νομισματοκοπεῖον Νικομηδείας,

1. Θεωρῶ ὑποχρέωσίν μου νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Χρ. Καροῦζον καὶ τὸν μετέπειτα Διευθυντὴν Ἀναπληρωτὴν Ἔφορον κ. Βασ. Καλλιπολίτην διὰ τὴν βοήθειαν τὴν ὁποίαν μοὶ παρέσχον.

2. Εὐχαριστίας ἐπιθυμῶ νὰ ἀπευθύνω πρὸς τὸν Ἔφορον κ. Σερ. Χαριτωνίδην διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς δημοσιεύσεως.

3. Ἡ διατήρησις τῶν νομισμάτων σημειοῦται: ΔΑ=διατήρησις ἀρίστη, ΔΚ=διατήρησις καλή, ΔΜ=διατήρησις μετρία καὶ Δμ=διατήρησις μετριωτάτη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

χρονολογία κοπῆς νομίσματος: 395 - 400 μ.Χ. ΔΚ.

7) Ἐφθαρμένος Ἀντωνιανὸς Γ΄ αἰ. μ.Χ.

8) Κώνσταντος Β΄ (641 - 668 μ.Χ.), πρβλ. BMC I, σ. 275, ἀριθ. 163 κ.ἑ. Χρονολογία κοπῆς νομίσματος: 655/56 - 656/57 μ.Χ. Δμ.

9) Κωνσταντίνου Ζ΄, πρβλ. ἔ.ἀ. ΙΙ, σ. 463, ἀριθ. 45 κ.ἑ., πίν. LIII, ἀριθ. 8, 9. Δμ.

10) Κατελούζων Μυτιλήνης, 14ος καὶ 15ος αἰ. μ.Χ. Δμ.

11) Ἓν Μεσαιωνικῶν Χρόνων, ἐφθαρμένον.

12) Ἓν νεωτερικὸν ἀργυροῦν Πολωνίας, ΙΣΤ΄ αἰ. μ.Χ., βασιλέως Σιγισμούνδου. Δμ.

13) Ἓν ἀργυροῦν τουρκικόν. Δμ.

14) Τουρκικὸς παρᾶς, Abd - El - Mejeed (1255 - 1277/1839 - 1861), τύπος BMC πίν. Χ, ἀριθ. 1071 (ὑστερόσημα τρία)[4]. ΔΜ.

15 - 21) Ἑπτὰ νομίσματα τελείως ἐφθαρμένα.

γ) Ἀπὸ ἀνασκαφὰς διεξαχθείσας εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Βεροίας[5] κατὰ τὸ ἔτος 1964 εὑρέθησαν τεσσαράκοντα ἑπτὰ (47) χαλκᾶ νομίσματα:

Ἀμφίπολις, 187 - 31 π.Χ.

1 - 2) Τύπος Gaebler, πίν. ΙΧ, ἀριθ. 6. ΔΜ.

Θεσσαλονίκη, 187 π.Χ. — ἐποχὴ Τριανδρίας.

3 - 4) Τύπος ἔ.ἀ. πίν. XXIII, ἀριθ. 2 καὶ 11. ΔΜ, Δμ.

5) Ἐποχῆς Γαΐου Καίσαρος καὶ Αὐγούστου, πρβλ. BMC σ. 116, ἀριθ. 73. ΔΜ (Πίν. 1, ἀριθ. 12).

6) Αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ἐφθαρμένον.

Πέλλα, 187 π.Χ. — ἐποχὴ Τριανδρίας.

7) Πρβλ. Gaebler, πίν. XVIII, ἀριθ. 29. ΔΜ.

Περιοχὴ Παρωρείας, 187 - 168 π.Χ.

8) Πρβλ. ἔ.ἀ. πίν. XXXVI, ἀριθ. 27. Δμ.

Φίλιππος Β΄ (;)

9) Ἐφθαρμένον.

Ἀλέξανδρος Γ΄.

10) Νομισματοκοπεῖον Ἀμφιπόλεως, περὶ τὸ 325 π.Χ. Πρβλ. SNG Cop. ἀριθ. 1021 - 1025. ΔΜ, Δμ.

11 - 15) Νομισματοκοπεῖον Ἀμφιπόλεως, περὶ τὰ 310 - 300 π.Χ., πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 1029 - 1033. ΔΜ, Δμ.

16 - 17) Νομισματοκοπεῖον Ἀμφιπόλεως, περὶ τὸ 328 π.Χ. καὶ ἀργότερον. Πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 1034/35. Δμ.

18) Ἓν ἐφθαρμένον, πιθανῶς Ἀλεξάνδρου Γ΄. Ἀλέξανδρος Δ΄.

19) Τύπος Gaebler πίν. XXXI, ἀριθ. 33. Δμ.

Κάσσανδρος

20) Τύπος SNG Cop. ἀριθ. 1154 - 1158. Χρονολογία κοπῆς νομίσματος: περὶ τὰ 306 - 297 π.Χ. Δμ.

21 - 22) Τύπος Gaebler, πίν. XXXII, ἀριθ. 6, 7. Δμ.

23) Ἓν ἐφθαρμένον, πιθανῶς Κασσάνδρου.

24) Ἓν βασιλέων Μακεδονίας ἐφθαρμένον.

Μακεδόνων, ἐποχῆς Φιλίππου Ε΄ καὶ Περσέως.

25) Πρβλ. ἔ.ἀ. πίν. ΙΙ, ἀριθ. 28.

26 - 29) Τέσσαρα ἐφθαρμένα ἀρχαῖα ἑλληνικά, πιθανῶς Μακεδονίας Δ΄ ἢ Ε΄ αἰ. π.Χ.

30 - 34) Πέντε ἐφθαρμένα ἀρχαῖα ἑλληνικά.

35) Ἑλληνικῆς πόλεως, ρωμαϊκῶν χρόνων, Α΄ αἰ. π.Χ. - Β΄ αἰ. μ.Χ. Δμ.

Κωνστάντιος Β΄.

36) Ἀσσάριον ἐφθαρμένον.

37) Ἐφθαρμένον ὑστερορρωμαϊκὸν ἀσσάριον. Ἀναστάσιος Α΄.

38) Τεσσαρακοντανούμμιον, τύπος BMC I, πίν. ΙΙ, ἀριθ. 4. ΔΜ.

Θεόδωρος ΙΙ Δούκας Λάσκαρις, 1254 - 1258[6].

39) Σκυφωτὸν νόμισμα 2.68 γρ. Ἔμ. Ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἱστάμενοι κατ' ἐνώπιον. Ἴχνη γραμμάτων, ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. ΘV
M
Ὄπ. Ὁ Ἰησοῦς ἱστάμενος (;) ἢ καθήμενος κατ' ἐνώπιον.
Ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. καὶ ἀρ. A MH ἐπικεκομμένον ἐπὶ ἄλλου.[7] ΔΜ (Πίν. 1, ἀριθ. 10).
ΓΙ T

40) Τουρκικὸν ἐφθαρμένον.

41 - 47) Ἑπτὰ τελείως ἐφθαρμένα.

Β) Εὑρήματα:

α) Δέκα χαλκᾶ νομίσματα εὑρεθέντα ἐντὸς ἀγγείου[8], παρὰ τὸ χωρίον Κρυονέριον Καβάλας.

1 - 2) Φιλίππων, ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, πρβλ. Gaebler, πίν. ΧΧ, ἀριθ. 10. ΔΜ.

3) Ἀσσάριον Λικινίου Β΄, νομισματοκοπείου Ἀντιοχείας, κοπὲν μεταξὺ τοῦ 317 - 318 μ.Χ. Πρβλ. M. Thompson, The Athenian Agora, II, ἀριθ. 815. (Ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. Η).

4) Ἀσσάριον Κρίσπου, κοπὲν ἐν Σιρμίῳ, μεταξὺ τοῦ 320 - 324 μ.Χ. Πρβλ. Maurice II, σ. 389/390, ἀριθ. I, 1, πίν. XII, ἀριθ. 1.

4. Πρβλ. G. C. Miles, The Islamic Coins, The Athenian Agora, IX, σ. 52, ἀριθ. 292, πίν. VI, ἀριθ. 1-2.

5. Ταῦτα παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Εφόρου κ. Φωτίου Πέτσα, τὸν ὁποῖον καὶ εὐχαριστῶ διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς δημοσιεύσεως.

6. Παραπλήσιος τύπος, πρβλ. BMC, Vandals, πίν. XXXI, ἀριθ. 11.

7. Πιθανῶς εἰς νόμισμα Θεοδώρου Ἀγγέλου (αὐτοκρατορία Θεσσαλονίκης) πρβλ. Μ. Οἰκονομίδου, Θεσσαλικὰ τόμ. Δ΄, σ. 13.

8. Τὸ ἀγγεῖον δὲν διεσώθη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

5 - 7) Ἀσσάρια Κωνσταντίου Β΄, πρβλ. Cohen ἀριθ. 335. ΔΜ.

8) Ἀσσάριον (AES II) Γρατιανοῦ, κοπὲν ἐν Θεσσαλονίκῃ, μεταξὺ τοῦ 378 - 383 μ.Χ. Πρβλ. RIC IX, σ. 181, ἀριθ. 37α, 3. ΔΜ.

9) Ἐφθαρμένον ἀσσάριον ὑστερορρωμαϊκόν.

10) Ἓν τελείως ἐφθαρμένον.

β) Τέσσαρα ἀργυρᾶ νομίσματα εὑρεθέντα εἰς τὸ χωρίον Πηγαδάκια Τριπόλεως[9].

1) Τριώβολον Θηβῶν, 2.80 γρ., κοπὲν περὶ τὰ 550 - 480 π.Χ., πρβλ. SNG Cop. ἀριθ. 252. ΔΚ (Πίν. 1, ἀριθ. 11).

2) Δραχμὴ Αἰγίνης, 5.60 γρ., μετὰ τὸ 404 π.Χ., πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 520/21 καὶ Milbank πίν. II ἀριθ. 16 (period V). ΔΚ (Πίν. 1, ἀριθ. 9).

3) Ὀβολὸς Σικυῶνος, 0,75 γρ., Δ΄ αἰ. π.Χ., πρβλ. BMC πίν. VIII ἀριθ. 18/19. ΔΚ.

4) Ὀβολὸς Σικυῶνος, 0,82 γρ., Δ΄ αἰ. π.Χ., πρβλ. ἔ.ἀ. πίν. IX, ἀριθ. 8. ΔΚ.

Γ) Διαφόρων προελεύσεων:

α) Ἀπὸ Βέροιαν Μακεδονίας[10]:

Ἓν ἀργυροῦν καὶ δεκαπέντε χαλκᾶ:

1) Τετρώβολον Φιλίππου Β΄, 2.58 γρ., τύπος SNG Cop. ἀριθ. 578 κ.ἑ. Κάτωθεν ἵππου, Γ ἐντὸς στεφάνου. ΔΚ (Πίν. 1, ἀριθ. 13).

2) Ἔδεσσα, ἐποχῆς Μακρίνου (217/18 μ.Χ.). Ἔμ. ΜΟΠΕΛΑΕΟΥ ΜΑΚΡΕΙΝΟΣ ΑΥΓ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ θώρακος δεξ. Ὄπ. Τύπος Gaebler πίν. XIV, ἀριθ. 3. 11.59 γρ. ΔΚ (Πίν. 2, ἀριθ. 15).

Θεσσαλονίκη 187 - 31 π.Χ.

3) Τύπος, SNG Cop. ἀριθ. 346 - 348. ΔΜ.

4) Τύπος ἔ.ἀ. ἀριθ. 350. Δμ.

Πέλλα, 187 π.Χ. Ἐποχὴ Τριανδρίας.

5) Πρβλ. Gaebler πίν. XVIII, ἀριθ. 27. Δμ.

6) Ἐποχῆς Ἐλαγαβάλου (218 - 222 μ.Χ.).

Πρβλ. Mionnet Sup. III σ. 94, ἀριθ. 584. ΔΚ (Πίν. 2, ἀριθ. 14).

Στόβοι Μακεδονίας, ἐποχῆς Γέτα.

7) Ἔμ. LSEPT ΓΕΤΑΛ. Προτομὴ πρὸς δεξ. Ὄπ.....STOB....Ζεὺς ἱστάμενος πρὸς ἀρ. κρατῶν σκῆπτρον καὶ Νίκην[11]. 5.06 γρ. ΔΜ (Πίν. 2, ἀριθ. 16).

Ἀλέξανδρος Γ΄.

8, 9) Τύπος πρβλ. SNG Cop. ἀριθ. 1034/35. ΔΜ, Δμ.

Κάσσανδρος.

10) Πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 1160 - 1162 χρονολογία κοπῆς νομίσματος περὶ τὰ 306 - 297. π.Χ. ΔΚ.

Φίλιππος Ε΄.

11) Πρβλ. Gaebler πίν. XXXV, ἀριθ. 7. ΔΜ.

Μακεδόνων ἐποχῆς Φιλίππου Ε΄ καὶ Περσέως. (Περὶ τὰ 185 - 168 π.Χ.).

12) Πρβλ. SNG Cop. ἀριθ. 1301. ΔΜ.

13) Πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 1306. ΔΜ.

14) Ἓν ἐφθαρμένον ἑλληνικῆς πόλεως ρωμαϊκῶν χρόνων.

15) Ἓν ἐφθαρμένον βυζαντινόν, πιθανῶς Μανουὴλ Γ΄ (Αὐτοκρατορία Τραπεζοῦντος).

16) Ἓν τελείως ἐφθαρμένον.

β) Ἐκ τῆς περιοχῆς Θηβῶν[12]:

Δύο ἀργυρᾶ:

1) Ὀβολὸς Κορωνείας, περὶ τὰ 530 - 480 π.Χ., 0,93 γρ. Πρβλ. Sylloge ἔ.ἀ. ἀριθ. 182/83. ΔΚ (Πίν. 2, ἀριθ. 17).

2) Ὀβολὸς Ὀρχομενοῦ (Βοιωτίας) περὶ τὰ 550 - 480 π.Χ., 0,95 γρ. Τύπος ἔ.ἀ. ἀριθ. 194 - 196[13]. ΔΑ (Πίν. 2 ἀριθ. 19).

γ) Ἀττική, ἐκ τῆς συνοικίας Ταύρου.

Εἷς ἀντωνιανὸς Σαλωνείνης, τοῦ τύπου RIC V_1, σ. 198 ἀριθ. 70. ΔΜ.

δ) Ἀπὸ τὴν Σάμον[14]:

Δέκα τρία (13) χαλκᾶ:

1) Ἡράκλεια (Ἰωνίας) μετὰ τὸ 190 π.Χ., πρβλ. SNG Cop. ἀριθ. 786. ΔΜ (Πίν. 2, ἀριθ. 18).

2) Μίλητος (Ἰωνίας) ἐποχὴ Νέρωνος, πρβλ. BMC πίν. XXII, 11. Weber Collection III ἀριθ. 6058. ΔΜ.

3) Σάμος, περὶ τὰ 394 - 365 π.Χ., πρβλ. BMC σ. 364, ἀριθ. 145/146. ΔΑ (Πίν. 2, ἀριθ. 20).

4) Σάμος, ἐποχῆς Τραϊανοῦ Δεκίου, πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 387 ἀριθ. 335. ΔΚ (Πίν. 2, ἀριθ. 24).

5) Ἀντωνιανὸς Κλαυδίου ΙΙ Γοτθικοῦ, πρβλ. RIC V_1, ἀριθ. 169.

6) Ἀσσάριον Κωνσταντίνου Α΄ κοπὲν ἐν Κυζίκῳ μεταξὺ τοῦ 324 - 326 μ.Χ., πρβλ. M. Thompson, The Athenian Agora, τόμ. II, ἀριθ. 879.

7) Ἀσσάριον Βαλεντινιανοῦ Α΄ κοπὲν ἐν Ρώμῃ, μεταξὺ τοῦ 367 - 375 μ.Χ., πρβλ. RIC IX, σ. 121, ἀριθ. 24 α.

8) Τεσσαρακοντανούμμιον Ἰουστινιανοῦ Α΄ νομισματοκοπείου Κων/πόλεως κοπὲν πρὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 538 μ.Χ., πρβλ. BMC I σ. 30, ἀριθ. 37.

9) Τεσσαρακοντανούμμιον Ἡρακλείου, νομισματοκοπείου Κων/πόλεως κοπὲν περὶ τὸ 635/6 μ.Χ.,

9. Πιθανῶς ἀποτελοῦν μέρος μεγαλυτέρου διασκορπισθέντος εὑρήματος.

10. Εὐχαριστῶ καὶ πάλιν τὸν Ἔφορον κ. Φ. Πέτσαν.

11. Δὲν εὑρέθη ὁ ἴδιος τύπος. Εἷς Mionnet Sup. III, ἀριθ. 718, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Καρακάλλα, τύπος καθημένου Διὸς πρὸς ἀρ., κρατοῦντος σκῆπτρον καὶ Νίκην.

12. Ταῦτα παρεδόθησαν ὑπὸ τῆς Ἐπιμελητρίας κ. Ἔβης Τουλούπα, τὴν ὁποίαν καὶ εὐχαριστῶ.

13. Διάφορον ἔγκοιλον τετράγωνον.

14. Δωρεὰ κ. Κων. Σμίλα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

πρβλ. ἔ.ἀ., πίν. XXIV ἀριθ. 7. Ἐπικεκομμένον ἐπὶ ἄλλου.

10) Ἐφθαρμένον ἐπικεκομμένον ἐπὶ ἄλλου τεσσαρακοντανούμμιον, τέλη 6ου ἢ 7ου αἰ. μ.Χ.

11) Λέων ΣΤ΄ ὁ Σοφὸς πρβλ. BMC II σ. 447, ἀριθ. 8 - 10. ΔΜ.

12) Ἀνώνυμον Βυζαντινόν, κοπὲν μεταξὺ τοῦ 1034 - 1041 μ.Χ., πρβλ. M. Thompson ἔ.ἀ. Class C ἀριθ. 1866. ΔΜ.

13) Μικρὸν χαλκοῦν νόμισμα Μανουὴλ Α΄ Κομνηνοῦ, πρβλ. BMC II σ. 578, ἀριθ. 64-69. ΔΜ.

ε) Ἓν χαλκοῦν νόμισμα[15] Κορίνθου, ρωμαϊκῶν χρόνων. L. CANINIUS AGRIPPA πρβλ. Edwards, Corinth ἀριθ. 70. ΔΜ (Πίν. 2, ἀριθ. 21).

ς΄) Τεσσαρακοντανούμμιον[16] Ἰουστινιανοῦ Α΄ κοπὲν ἐν Κων/πόλει πρὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 538 μ.Χ., πρβλ. BMC I σ. 29 ἀριθ. 30 πίν. V ἀριθ. 3. ΔΜ.

ζ) 101 χαλκᾶ καὶ ἓν μολύβδινον σύμβολον[17]:

1) Φίλιππος Β΄, πρβλ. Gaebler πίν. XXXI ἀριθ. 11. Δμ.

Ἀλέξανδρος Γ΄.

2 - 3) Τύπος SNG Cop., ἀριθ. 1049/50. Δμ.

4) Ἓν ἐφθαρμένον.

5) Δημήτριος Πολιορκητής, πρβλ. Gaebler πίν. XXXIII ἀριθ. 16. Δμ.

6) Βασιλέων Μακεδονίας, πρβλ. ἔ.ἀ. πίν. XXXV, ἀριθ. 13. Δμ.

7) Ἐφθαρμένον πιθανῶς Μακεδονικόν.

8) Βοιωτῶν, πρβλ. BMC πίν. VI, ἀριθ. 8. Δμ.

9) Ἓν ἐφθαρμένον Σικυῶνος.

Λακεδαίμων, 146 - 32 π.Χ.

10 - 12) Τύπος BMC σ. 124, ἀριθ. 35 - 40. ΔΜ, Δμ (Πίν. 2, ἀριθ. 22).

13) Τύπος ἔ.ἀ. σ. 125 ἀριθ. 44 - 46. Δμ.

Αὐτοκρατορικοὶ χρόνοι.

14 - 15) Τύπος ἔ.ἀ. σ. 127 ἀριθ. 63 - 65. Δμ.

16 - 19) Πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 66. ΔΜ, Δμ (Πίν. 2, ἀριθ. 23.

20) Πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 128 ἀριθ. 70/71. Δμ.

21) Σαλαμὶς (Κύπρου) περὶ τὰ 361 - 351 π.Χ. Πρβλ. ἔ.ἀ. Πίν. XII, ἀριθ. 10, Weber Collection πίν. 280, 7735. ΔΜ.

22) Ἰουδαία, Ἀγρίππας Β΄ 50 - 100 μ.Χ., πρβλ. SNG Cop. ἀριθ. 76. ΔΜ.

Πτολεμαϊκά.

Πτολεμαῖος Α΄ Σωτήρ.

23) Τύπος Σβορῶνος πίν. I, ἀριθ. 27. Δμ.

24 - 25) Τύπος Σβορῶνος πίν. III, ἀριθ. 32. Δμ.

Πτολεμαῖος Β΄ Φιλάδελφος.

26) Τύπος ἔ.ἀ. πίν. XIX, ἀριθ. 5. Δμ.

Πτολεμαῖος Γ΄ Εὐεργέτης.

27) Τύπος ἔ.ἀ. πίν. XXX, ἀριθ. 7. Δμ.

Πτολεμαῖος Δ΄ Φιλοπάτωρ.

28) Τύπος ἔ.ἀ. πίν. XXXVII, ἀριθ. 16. Δμ.

29 - 30) Τύπος ἔ.ἀ. πίν. XXXIX ἀριθ. 4-10. Δμ.

Βασιλεία Κλεοπάτρας Ζ΄, Πτολεμαίων ΙΔ΄, ΙΕ΄, ΙΣΤ΄.

31) Πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 312, ἀριθ. 1875. Δμ.

32 - 34) Πτολεμαϊκὰ ἐφθαρμένα.

35 - 37) Ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἐφθαρμένα.

38 - 44) Ἑλληνικῶν πόλεων, ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐφθαρμένα.

Ρωμαϊκά

Ἰουλία Σοαιμίας.

45) Dupondius, 6.99 γρ. πρβλ. Cohen IV ἀριθ. 19. ΔΜ.

Γορδιανὸς Γ΄.

46) Σηστέρτιος 19.62 γρ. πρβλ. RIC IV^3 σ. 48, ἀριθ. 303 (α, β). ΔΚ (Πίν. 2, ἀριθ. 25).

Πρόβος

47) Ἀντωνιανός, νομισματοκοπεῖον Σισκίας, πρβλ. ἔ.ἀ. V^2, ἀριθ. 706, πίν. IV ἀριθ. 5. ΔΜ.

Μαξιμιανὸς Ἡρακλῆς.

48) Ἀντωνιανός, πρβλ. Cohen VI, ἀριθ. 582. ΔΜ.

Μαξιμῖνος Β΄.

49) Ἀσσάριον νομισματοκοπείου Νικομηδείας κοπὲν τὸ 312/13 μ.Χ. Πρβλ. Maurice III, σ. 23 I, 1. ΔΚ.

Λικίνιος Α΄.

50) Ἀσσάριον πρβλ. Cohen VII, ἀριθ. 161. ΔΜ.

Κωνστάντιος Β΄.

51 - 55) Ἀσσάρια, τύπος ἔ.ἀ. ἀριθ. 44. ΔΜ, Δμ.

56) Ἀσσάριον πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 46. Δμ.

57) Ἀσσάριον πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 54. Δμ.

58) Ἀσσάριον πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 95. Δμ.

59 - 60) Ἀσσάρια, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 335. Δμ.

Κώνστας Α΄.

61) Ἀσσάριον, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 59. ΔΜ.

Βαλεντινιανὸς Α΄.

62) Ἀσσάριον, νομισματοκοπείου Σισκίας, κοπὲν μεταξὺ τοῦ 364 - 367 μ.Χ., πρβλ. RIC IX, σ. 146, ἀριθ. 5 (α). ΔΜ.

Γρατιανός.

63) Ἀσσάριον, κοπὲν ἐν Κυζίκῳ μεταξὺ τοῦ 378 - 383 μ.Χ., πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 240, ἀριθ. 17 (α), 1[18]. ΔΜ.

15. Δωρεὰ δ. Κρ. Ρήγα.

16. Δωρηθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Κων. Κουτσαντώνη.

17. Ἐκ τῆς Ἀντεισαγγελίας Πρωτοδικῶν.

18. Ἀρκετὰ σπάνιον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Βαλεντινιανὸς Β΄.

64) Ἀσσάριον, νομισματοκοπείου Ἡρακλείας, κοπὲν μεταξὺ τοῦ 383 - 388 μ.Χ., πρβλ. Ἐ.ἀ. σ. 197, ἀριθ. 24 (α), 2[19]. ΔΜ.

Θεοδόσιος Α΄.

65) Ἀσσάριον, κοπὲν ἐν Κων/πόλει, μεταξὺ τοῦ 388 - 392 μ.Χ., πρβλ. Ἐ.ἀ. ἀριθ. 86 (β), 1.

Ὀνώριος.

66) Ἀσσάριον, πρβλ. M. Thompson, The Athenian Agora II, ἀριθ. 1608. ΔΜ.

67 - 74) Ἐφθαρμένα ρωμαϊκὰ Β΄ - Δ΄ αἰ. μ.Χ.

Βανδαλικά.

75 - 78) Τύπος, Νίκη πρὸς ἀρ. πρβλ. BMC, Vandals, πίν. III, 1 κ.ἑ. (ἐφθαρμένα).

79) Ἐφθαρμένον, πρβλ. Ἐ.ἀ. πίν. III, ἀριθ. 22(;).

Βυζαντινά

Ἀναστάσιος Α΄.

80) Πεντανούμμιον, τύπος BMC πίν. II, ἀριθ. 8, 9. Δμ.

Ἰουστινιανὸς Α΄.

81) Τεσσαρακοντανούμμιον, τύπος Ἐ.ἀ. σ. 32, ἀριθ. 71. ΔΚ (Πίν. 2, ἀριθ. 26).

Ἡράκλειος.

82) Τύπος Ἐ.ἀ. πίν. XXVI, ἀριθ. 15. Δμ.

83) Ἐφθαρμένον, ἐποχῆς Ἡρακλείου.

84) Ἀνώνυμον βυζαντινόν, τύπος M. Thompson, Ἐ.ἀ. ἀριθ. 1872. Χρονολογία κοπῆς νομίσματος: 1078 - 1081 μ.Χ. ΔΜ.

Ἀλέξιος Α΄.

85 - 88) Τύπος Ἐ.ἀ. II, σ. 551, ἀριθ. 49 κ.ἑ. ΔΜ, Δμ.

Μανουὴλ Α΄.

89) Τύπος, Ἐ.ἀ. πίν. LXX, ἀριθ. 17. Δμ.

90) Τύπος, Ἐ.ἀ. ἀριθ. 18. Δμ.

91) Τύπος, Ἐ.ἀ. ἀριθ. 19. Δμ.

92 - 93) Δύο ἐφθαρμένα τοῦ ἰδίου τύπου ὡς οἱ ἀριθμοὶ 90, 91.

Μεσαιωνικά

Pietro Loredan (1567 - 1570).

94) Τύπος PAPADOPOLI II, πίν. XXXII, ἀριθ. 14.

Βασιλέων Κύπρου (Ἰάκωβος Β΄(;)).

95) Τύπος G. Schlumberger, La Numismatique de l'Orient Latin, πίν. VII, ἀριθ. 24.

96) Ἓν ἐφθαρμένον, πιθανῶς ἀραβικόν.

97 - 101) Ἐφθαρμένα.

102) Ἓν μολύβδινον σύμβολον· εἰς τὴν μίαν πλευρὰν διακρίνονται τὰ γράμματα ΑΔ[20].

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

*

19. Ὑπάρχουν ὀλίγα.

20. M. Lang and M. Crosby, Weights, Measures and Tokens, The Athenian Agora, X σ. 86, Section I (LI - L 42 Letters, Ligatures, Monograms, Inscriptions).

Β΄ Ἐπιγραφικὴ Συλλογή.

Αἱ ἐργασίαι ἐπανεκθέσεως τῆς Ἐπιγραφικῆς Συλλογῆς συνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1964. Ἀπέβλεπον κυρίως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς σειρᾶς τῶν μεγάλων ἐνεπιγράφων στηλῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶναι ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν Ἀθηναίων ἐφήβων κατὰ φυλάς, ὡς καὶ τὰ σχετικὰ ψηφίσματα, δι' ὧν ἀπενέμοντο τιμαὶ εἰς τὸν κοσμητὴν καὶ τοὺς ἐφήβους (II - I αἰών). Αἱ στῆλαι αὗται, ἀνασυγκροτηθεῖσαι πλήρως, κατέλαβον ὁλόκληρον τὴν νότιον καὶ δυτικὴν πλευρὰν τοῦ μεγάλου ὑποστύλου διαδρόμου πρὸ τῶν αἰθουσῶν 3 καὶ 5 τοῦ κτηρίου τῆς Συλλογῆς. Ἡ ἐργασία αὕτη θὰ εἶναι τὸ θέμα ἀνακοινώσεώς μου εἰς τὸ προσεχὲς ἐν Cambridge Ἀγγλίας 5ον Διεθνὲς Συνέδριον Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Ἐπιγραφικῆς. Διότι, δὲν πρόκειται μόνον διὰ τὴν μουσειακὴν ἐμφάνισιν τῶν στηλῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἐπ' αὐτῶν κειμένου. Ἡ ἐν Ε. Μ. 10341 στήλη λόγου χάριν, περιέχουσα ψηφίσματα καὶ ὀνόματα ἐφήβων, χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα. Τὸ τμῆμά της, ὅπερ ἀφορᾷ εἰς τὰ ὀνόματα τῶν ἐφήβων, εἶχεν ἀνάγκην ἐπιμελεστέρας ἐπεξεργασίας· διότι, ἕνεκα τῶν πολλῶν τεμαχίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἦτο θρυμματισμένον τοῦτο, εἶχε διαταραχθῆ ἡ ἐπ' αὐτοῦ συνέχεια τοῦ κειμένου. Νῦν ἀποκατεστάθη αὕτη κατὰ τὸ δυνατόν, συνεκολλήθησαν δὲ 15 νέα μικρὰ τεμάχια ἐπὶ τῆς στήλης, ὥστε ἐν τῇ προσεχῶς δημοσιευθησομένῃ μελέτῃ μου ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τὸ παρεχόμενον κείμενον νὰ εἶναι ἐν πολλοῖς διάφορον τοῦ ἐν IG II[2].

Ἐκ παραλλήλου ἐγένοντο συγκολλήσεις καὶ ἐπιγραφῶν ἄλλου περιεχομένου, ἀποκειμένων εἰς τεμάχια ἀνὰ τὰς αἰθούσας τῆς Συλλογῆς. Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ἡ συγκρότησις εἰς ἓν σύνολον τῶν ὑπ' ἀριθ. Ε. Μ. 6214, 6214 α, 6224, 6224 α, 6215, 6226 ἐνεπιγράφων ἐκ πώρου λίθου τεμαχίων, ὧν τὰ ὀλίγα γράμματα εἶχον δημοσιευθῆ παλαιότερον κεχωρισμένως ἐν IG I[2] 391, 465, 476. Τὰ τεμάχια ταῦτα προέρχονται ἀπὸ στήλην, ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν τῆς ὁποίας εἶχε σκαλισθῆ βουστροφηδὸν γεγραμμένη ἐπιγραφή, ἀναφερομένη εἰς τὸ ἀγώνισμα δρόμου τῶν μεγάλων Παναθηναίων. Ἀναπαράστασιν τῆς στήλης ἐδημοσίευσεν ὁ A. Raubitschek ἐν Dedications ἀριθ. 327. Ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης ἔγινεν ἡ ἐπὶ τοῦ Πίν. 3 α - γ σύνδεσις τῶν τεμαχίων πρὸς ἄλληλα.

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ Θ. ΜΙΤΣΟΣ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ (1964)

Τοὺς περισσότερους μῆνες τοῦ 1964, μεγάλο μέρος ἀπὸ τὴ δραστηριότητα τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Μουσείου ἀφιερώθηκε στὴν ὀργάνωση καὶ στὴν λειτουργία τῆς Ἔκθεσης Βυζαντινῆς Τέχνης (1η Ἀπριλίου - 15 Ἰουνίου) Βλ. πιὸ κάτω σ. 15 κ.ἑ.

Ἡ Ἔκθεση ὅμως ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ νὰ πλουτισθῆ τὸ Μουσεῖο μὲ ἕνα νέο τμῆμα, τὸ Φωτογραφικὸ Ἀρχεῖο Βυζαντινῆς Τέχνης, νὰ πάρη μεγαλύτερη ἔκταση καὶ σημασία τὸ Ἐργαστήριο Συντηρήσεως καὶ νὰ ἀναδιοργανωθοῦν ἄλλα τμήματα τοῦ Μουσείου.

Α΄ Ὀργάνωση

Ἡ συγκρότηση Φωτογραφικοῦ Ἀρχείου Βυζαντινῆς Τέχνης μὲ διεθνῆ χαρακτήρα ἀποφασίστηκε ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Διεθνῶν Ἐμπειρογνωμόνων στὴ Συνεδρίασή της, ποὺ ἔγινε τὴν ἄνοιξη τοῦ 1963, ὁπότε καθορίστηκαν σὲ γενικὲς γραμμὲς οἱ ἐπιδιώξεις καὶ ὁ χαρακτήρας του. Τὸν πυρήνα τοῦ Ἀρχείου αὐτοῦ θὰ ἀποτελοῦσαν οἱ φωτογραφίες τῶν ἀντικειμένων ποὺ θὰ συγκεντρώνονταν στὴν Ἀθήνα γιὰ τὴν Ἔκθεση, μὲ τὴν προοπτικὴ νὰ ἐπεκταθῆ καὶ νὰ πλουτισθῆ ἀργότερα τὸ Ἀρχεῖο μὲ τὴ συνεργασία ἑλληνικῶν καὶ ξένων Ἱδρυμάτων. Προϋπόθεση ἀποτελοῦσε ἡ τεχνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης. Μὲ βάση τὴν ἀπόφαση αὐτὴ ἔγινε συστηματικὴ φωτογράφηση ὅλων τῶν ἀντικειμένων τῆς Ἔκθεσης, γιὰ τὰ ὁποῖα ὑπῆρχε σχετικὴ ἔγκριση τῶν Μουσείων, ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς φωτογράφους κκ. Ἐ. Σεράφη, Γ. Σκιαδαρέση καὶ δδ. Ἰωαννίδου—Μπαρτζιώτη. Ἔτσι ἔγιναν συνολικὰ περὶ τὶς 2500 φωτογραφήσεις σὲ πλάκες 13 x 18 καὶ 9 x 12 καὶ τυπώθηκαν οἱ ἀνάλογες φωτογραφίες, ὅλες σὲ διαστάσεις 18 x 24. Ἡ ὅλη φροντίδα γιὰ τὴν ὀργάνωση τοῦ Ἀρχείου ἀνατέθηκε ἀρχικὰ στὸν κ. Μανόλη Μπορμπουδάκη καὶ συνεχίζεται ἀπὸ τὴν κ. Αἰμιλία Καλλιγᾶ - Γερουλάνου.

Παρὰ τὴν ἐπιβάρυνση τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Μουσείου μὲ τὴν προετοιμασία καὶ λειτουργία τῆς Ἔκθεσης δὲν σταμάτησαν οἱ βασικὲς ἐργασίες τοῦ Μουσείου. Μὲ τὴν φροντίδα τῆς κ. Μ. Μαυροειδῆ ἀποδελτιώθηκαν 18 τόμοι ἑλληνικῶν καὶ ξένων περιοδικῶν καὶ 6 τόμοι βιβλίων γιὰ τὴν ἐνημέρωση τοῦ Βιβλιογραφικοῦ Ἀρχείου Βυζαντινῆς Τέχνης ποὺ καταρτίζεται στὸ Μουσεῖο ἀπὸ τὸ 1960. Στὸ ἴδιο διάστημα 43 τόμοι περιοδικῶν καὶ 61 τόμοι βιβλίων προστέθηκαν στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου, ἀπὸ ἀγορὰ ἢ ἀνταλλαγὴ μὲ ἐκδόσεις τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Τέλος καταχωρήθηκαν στὸ Εὑρετήριο τοῦ Μουσείου μὲ τὴν φροντίδα τοῦ κ. Ἡ. Κόλια τὰ 3674 ἀνθίβολα καὶ σχέδια εἰκόνων 17ου - 19ου αἰώνα καὶ οἱ 264 χαλκογραφίες ποὺ ἀγοράστηκαν τὰ δύο τελευταῖα χρόνια.

Στὶς ὑπόγειες ἀποθῆκες τοῦ Μουσείου χρειάστηκε νὰ γίνουν ἀναδιοργανωτικὲς ἐργασίες μὲ τὴν πρόβλεψη ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσφαλιστοῦν ἐκεῖ προσωρινὰ τὰ ἔργα ποὺ θὰ ἔφταναν γιὰ τὴν Ἔκθεση.

Κατασκευάστηκαν, γιὰ τὴ φύλαξη μεγάλου ἀριθμοῦ εἰκόνων ποὺ ἁπλώνονταν σ' ὅλους τοὺς τοίχους καὶ σ' ὅλα τὰ ράφια, ὄρθια συρταρωτὰ μεταλλικὰ πλαίσια σὲ σύστημα καθιερωμένο στὰ νεώτερα Μουσεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ, στὰ ὁποῖα ἀναρτήθηκαν εἰκόνες, χωρισμένες σὲ ὁμάδες μὲ βάση τὰ εἰκονογραφικὰ θέματα (Πίν. 4 α - β). Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐξασφαλίστηκε μεγάλη οἰκονομία χώρου, ποὺ πάντα ἀποτελοῦσε καὶ ἀποτελεῖ μεγάλο πρόβλημα στὶς ἀποθῆκες τοῦ Μουσείου, εὐνοϊκότερες συνθῆκες περιβάλλοντος (ἀπαραίτητος ἀερισμός, προφύλαξη ἀπὸ τὴν ὑγρασία), καθὼς καὶ εὐκολία στὴν ἔρευνα, γιατί, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κατὰ τύπους κατάταξη, στὰ μέτωπα τῶν πλαισίων τοποθετήθηκαν ἀναλυτικοὶ πίνακες τῶν εἰκόνων. Ἀκόμη κατασκευάστηκαν μεταλλικὲς θῆκες ἀπὸ dexion κατὰ μῆκος τῶν τοίχων.

Β΄ Πλουτισμὸς

Στὶς συλλογὲς τοῦ Μουσείου προστέθηκαν τὸ 1964 τὰ παρακάτω ἀντικείμενα, προερχόμενα ἀπὸ περισυλλογή, δωρεὲς ἢ ἀγορά:

α) Ἀπὸ περισυλλογὴ

1. Πήλινη κυκλικὴ σφραγίδα παλαιοχριστιανικὴ μὲ τὸ χρίσμα στὸ κέντρο μέσα σὲ κύκλο ποὺ περιβάλλει κλάδος κισσοῦ. Τεχνικὴ ἐπιπεδόγλυφη. Διαμ. 0,065 μ. Προέλευση: ἀπὸ τὴν Κοινότητα Βρύση Καρυστίας. Ἀριθ. Εὑρ. 7056.

2) Λαβὴ ἀγγείου μὲ διακόσμηση στὴ ράχη ἀπὸ τρεῖς κοίλους σταυρούς. Διαστάσεις: μῆκ. 0,11, πλάτος 0,03, διαμ. 0,14 μ. Προέλευση: ἀπὸ τὴν Κοινότητα Βρύση Καρυστίας. Ἀριθ. Εὑρ. 7057.

β) Ἀπὸ δωρεὲς

3) Εἰκόνα τῆς Παναγίας Βρεφοκρατούσας σὲ προτομή, μὲ κόκκινο μαφόριο, λαϊκότερης τέχνης Β. Ἑλλάδος, 17ου αἰώνα. Διαστ. 0,93 x 0,56 μ. Δωρεὰ τῶν υἱῶν Θ. Ζουμπουλάκη στὴ μνήμη τοῦ πατέρα τους. Ἀριθ. Εὑρ. 7052 (Πίν. 5 α).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

4) Ἐπιτάφιος ἀπὸ σταχτὶ ὕφασμα κεντημένος μὲ μετάξι, μὲ χρυσὸ καὶ ἀσημένιο σύρμα. Κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση ἡ ἐπιγραφή: *Ὁ εὐσχήμων Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ξύλου καθελὼν* καὶ ἡ χρονολογία *ἔτους ,ΑΧΟΒ, διὰ συνδρομῆς Μανόλι*. Διαστ. 1.13 x 1.15 μ. Δωρεὰ οἰκογενείας Ζαρίφη. Ἀριθ. Εὐρ. 7047.

5) Τέσσερα ἐπιτραχήλια. Δωρεὰ οἰκογενείας Ζαρίφη. Ἀριθ. Εὐρ. 7048 - 7051.

γ) Ἀπὸ ἀγορὰ

6) Εἰκόνα τῆς Παναγίας μὲ τὸ Χριστό, καθισμένης σὲ θρόνο μὲ ἡμικυκλικὸ ἐρεισίνωτο. Τέχνης τυπικῆς ἐργαστηρίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, γύρω στὸ 1700, ποὺ μιμεῖται πρότυπα τοῦ 14ου αἰ. Διαστ. 0,70 x 0,48 μ. Ἀριθ. Εὐρ. 7055 (Π ί ν. 5 β).

7) Πενήντα ἀνθίβολα 17ου - 19ου αἰώνα, προερχόμενα ἀπὸ τὸ ἴδιο Κερκυραϊκὸ ἐργαστήριο μὲ ἐκεῖνα ποὺ ἀγοράστηκαν τὸ 1963 (Βλ. ΑΔ 18 (1963): Χρονικὰ Β1, σ. 9). Ἀριθ. Εὐρ. 7058 - 7107.

8) Μήτρα γιὰ μετάλλινα μικροτεχνήματα. Διαστ. 0,10 x 0,15 μ. Προέρχεται ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀλιόνα Πατρῶν, Ἀριθ. Εὐρ. 7054.

Γ΄ Ἐπανέκθεση Μουσείου

Ὅταν ἡ Βυζαντινὴ Ἔκθεση ἔκλεισε, τὸ Μουσεῖο μπόρεσε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν ἔκθεση ἀντικειμένων μικροτεχνίας τοῦ Μουσείου στὴν Β΄ αἴθουσα τοῦ ὀρόφου χρησιμοποιώντας τὶς νέες προθῆκες, μὲ τὴν πεῖρα ποὺ εἶχε ἀποκτηθῆ ἀπὸ νέες λύσεις στὸν τρόπο παρουσιάσεως, δοκιμασμένες στὸ μέγαρο τοῦ Ζαππείου. Τὴν ἐπιμέλεια τῆς νέας ἔκθεσης εἶχε ἡ Ἐπιμελήτρια τοῦ Μουσείου κ. Α. Χατζηνικολάου μὲ βοηθὸ τὴν δ. Ἑλ. Κουνουπιώτου καὶ τὸν καλλιτέχνη τοῦ Μουσείου κ. Ἐ. Νουκάκη. Δυστυχῶς ἡ ξαφνικὴ ἀφαίρεση οἰκήματος τοῦ Μουσείου γιὰ τὴν ἐκεῖ ἐγκατάσταση τῶν γραφείων τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως ὑποχρέωσε τὴ διεύθυνση νὰ χρησιμοποιήσῃ δύο αἴθουσες γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Ἐργαστηρίου καὶ ἔτσι νὰ ἀναβάλῃ τὴν πραγματοποίηση τοῦ προγράμματος ἐπανέκθεσης καὶ στὶς πτέρυγες τοῦ Μουσείου.

Δ΄ Κεντρικὸ Ἐργαστήριο

Ἡ συγκέντρωση ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος ἔργων τέχνης, εἰκόνων καὶ τοιχογραφιῶν, γιὰ τὴν Ἔκθεση Βυζαντινῆς Τέχνης ποὺ εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ συντήρηση ἔδωσε τὴν εὐκαιρία γιὰ τὴν συστηματικότερη ὀργάνωση, τὸν ἐξοπλισμό, καθὼς καὶ τὴν πληρέστερη ἐγκατάσταση τοῦ Ἐργαστηρίου. Οἱ ἐργασίες ποὺ ἔγιναν εἶχαν βασικὸ σκοπὸ τὴν ὅσο τὸ δυνατὸν ἀρτιότερη ἐμφάνιση τῶν ἑλληνικῶν ἐκθεμάτων ἀπὸ ἄποψη συντήρησης, παράλληλα ὅμως ἡ ἐργαστηριακὴ ἔρευνα ἀνακάλυψε σὲ ἀρκετὲς εἰκόνες παλιότερα στρώματα ζωγραφικῆς καὶ ἐπιγραφές, καὶ ἔτσι ἀποκαλύφθηκαν σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἐντελῶς ἄγνωστα πρὶν ἔργα. Τὴν εὐθύνη τῶν ἐργασιῶν γιὰ τὴν ἀποκατάσταση εἶχαν οἱ συντηρητὲς τῆς Ὑπηρεσίας κκ. Τ. Μαργαριτὼφ καὶ Σ. Μπαλτογιάννης, βοηθούμενοι ἀπὸ πολυάριθμα συνεργεῖα, ποὺ ἀποτέλεσαν τὸν ἔμπειρο πυρήνα τεχνικοῦ προσωπικοῦ γιὰ τὶς μεταγενέστερες ἐργασίες συντήρησης στὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς χώρας. Τὴν ἐπιστημονικὴ εὐθύνη εἶχεν ὁ Διευθυντὴς τοῦ Μουσείου.

Ἀπὸ τὰ πενήντα πέντε (55) ἔργα ποὺ ἀπασχόλησαν τὸ Ἐργαστήριο, ἀναφέρομε μερικὰ ἀπὸ ὅσα παρουσίασαν κατὰ τὴ συντήρηση ἐνδιαφέροντα προβλήματα ἢ ἀποδείχθηκαν ἐξαιρετικῆς σημασίας καλλιτεχνήματα.

1. Τμήματα τοιχογραφιῶν ἀπὸ τὴν Ἁγία Φωτεινὴ Βεροίας, 15ου αἰ.

Οἱ τοιχογραφίες εἶχαν ἀποτειχισθῆ προπολεμικὰ ἀπὸ ἑτοιμόρροπη ἐκκλησία καὶ ἦταν στερεωμένες μαζὶ μὲ τὸ κονίαμα σὲ στρῶμα γύψου πάχους 10 ἑκ. σύμφωνα μὲ τὸν παλαιὸ τρόπο ἀποτειχίσεως. Ἀφαιρέθηκε ὁ γύψος, ὑλικὸ ὑγροσκοπικό, ὥστε τὸ συνολικὸ πάχος τῆς τοιχογραφίας νὰ περιορισθῇ σὲ στρῶμα 3 - 4 χιλ. καὶ αὐτὸ τοποθετήθηκε, ἐνισχυμένο μὲ εἰδικὸ νέο κονίαμα, σὲ ἐλαφρὸ πλαίσιο ἀπὸ ἀνοξείδωτο μέταλλο. Ἔγινε καθαρισμὸς ἀπὸ παλαιὰ βερνίκια. Συντηρητὴς ὁ κ. Τ. Μαργαριτώφ. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 157, 158, πίν. 6 α - β, 7 α - β.

2. Ψηφιδωτὴ εἰκόνα «Ἄκρα Ταπείνωσις» ἀπὸ τὴ Μονὴ Τατάρνας, ἀρχῶν 14ου αἰώνα.

Οἱ πολὺ λεπτὲς ψηφίδες εἶχαν πέσει κατὰ μῆκος κατακόρυφης ρωγμῆς τοῦ ξύλου καὶ σχεδὸν στὸ σύνολό τους εἶχαν ἀποκολληθῆ ἀπὸ τὴν προετοιμασία, ἡ ὁποία σὲ ὁρισμένα τμήματα παρουσίαζε ἀνασηκώματα. Ὁλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια ἦταν σκεπασμένη ἀπὸ λιπαρὲς οὐσίες, κάπνιες κ.λ.π. Τὸ πλαίσιο εἶχε καλυφθῆ ἀπὸ κακότεχνα φύλλα ἀσήμι νεώτερης ἐποχῆς, τὰ ὁποῖα καὶ ἀφαιρέθηκαν. Ἡ στερέωση τῶν ψηφίδων ἔγινε μὲ διάλυση κηρομάστιχου καὶ μὲ βοήθεια λάμπας ὑπερύθρων ἀκτίνων σὲ θερμοκρασία 35° C. Ἀφοῦ ἔγιναν οἱ ἀναγκαῖες ξυλουργικὲς ἐργασίες (συγκόλληση τῆς ρωγμῆς καὶ συμπλήρωση τῶν κενῶν μὲ ξύλο balsa), καθαρίστηκαν οἱ ψηφίδες μία μία, παρὰ τὴν ἐλάχιστη ἐπιφάνειά τους. Συντηρητὴς ὁ κ. Σ. Μπαλτογιάννης. Κατάλογος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

«Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή» ἀριθ. 167 καὶ ἀπεικόνιση. Πρβλ. M. Chatzidakis εἰς K. Weitzmann, M. Chatzidakis, K. Miatev, Sv. Radojčić, Frühe Ikonen, Βιέννη – Μόναχο 1965, σ. XXVII καὶ LXXXIII, πίν. 48.

3. Θεοτόκος Ὁδηγήτρια, τέχνη ἐποχῆς Σταυροφόρων, 12ου - 13ου αἰώνα, ἀπὸ τὸ ναὸ Νεκροταφείου Θεσσαλονίκης.

Τὸ ἐπάνω δεξιὸ μέρος τοῦ ξύλου εἶχε ἀποκοπῆ. Μετὰ τὴν ἀναγκαία στερέωση τοῦ ξύλου καθαρίστηκε ἡ εἰκόνα, μὲ τὴ βοήθεια μικροστερεοσκοπίου, ἀπὸ τὸ λεπτὸ στρῶμα τῶν ὀξειδωμένων βερνικιῶν ποὺ εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ παλαιότερο καθαρισμό, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποκαλυφθῆ μέρος ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Συντηρητὴς ὁ κ. Σ. Μπαλτογιάννης. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 714.

4. Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα: α) Σταύρωσις, β) Θεοτόκος Ὁδηγήτρια, 13ου αἰώνα, ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου.

Σὲ παλαιότερο καθαρισμὸ εἶχαν ἀφαιρεθῆ τὰ βερνίκια, ἀλλὰ εἶχε ἀπομείνει ἕνα λεπτό, πολὺ σκληρὸ στρῶμα. Ἀπὸ τὸν ἀσημένιο κάμπο ἔμεναν ἐλάχιστα ἴχνη. Στερεώθηκε τὸ χρῶμα καὶ ἔγινε ὁ καθαρισμὸς μὲ τὴ βοήθεια μικροστερεοσκοπίου.

Συντηρητές: οἱ κ. Σ. Μπαλτογιάννης καὶ ἡ κ. Φ. Καλαμάρα. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 190. Πρβλ. M. Chatzidakis εἰς K. Weitzmann, M. Chatzidakis, K. Miatev, Sv. Radojčić, Frühe Ikonen, Βιέννη – Μόναχο 1965, σ. XXXVI καὶ LXXXIII, πίν. 47.

5) Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα: α) Θεοτόκος Ὁδηγήτρια 14ου αἰώνα. β) Ἅγ. Νικόλαος. Ἀπὸ τὴ Συλλογὴ τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μεγάρου Ρόδου.

Ἔγιναν προσωρινὲς ἐργασίες συντήρησης τοῦ σαρακοφαγωμένου ξύλου μὲ συνθετικὴ ρητίνη. Ἀφαιρέθηκαν στὴν α΄ ὄψη τὰ ὀξειδωμένα βερνίκια, κεριά, ἐπιζωγραφήσεις καὶ ἔγινε πολὺ περιορισμένη γραμμικὴ συμπλήρωση.

Στὴν β΄ ὄψη ἡ παράσταση τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἦταν ἐπιζωγραφημένη κατὰ τόπους, ἐπαναλαμβάνοντας πιστὰ στὸ σχέδιο τὸ ἀρχικὸ πρότυπο. Ἀφαιρέθηκαν προσεκτικὰ ὅλες οἱ ἐπιζωγραφήσεις καὶ ἀποκαλύφθηκε ἡ ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, σύγχρονη μὲ τὴν Παναγία. Μὲ τὶς ἐργασίες αὐτὲς ἡ τέχνη τῶν εἰκόνων τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων πλουτίστηκε μὲ ἕνα ἐξαίρετο ἔργο.

Συντηρητὲς οἱ κκ. Τ. Μαργαριτὼφ καὶ Στ. Παπαγεωργίου. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 216 (Πίν. 8α - β, 9α - β, 10α - β). Πρβλ. Μ. Ἀχειμάστου, Ἀμφιπρόσωπες εἰκόνες τῆς Ρόδου. Ἡ εἰκόνα τῆς Ὁδηγήτριας καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. ΑΔ 21 (1966): μέρος Α΄ Μελέται, σ. 62 - 83, πίν. 31 - 36, Παρένθ. πίν. Α - Β.

6. Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα: α) Θεοτόκος Ὁδηγήτρια 13ου - 14ου αἰώνα, β) Θεοτόκος Ὁδηγήτρια 16ου αἰώνα. Ἀπὸ τὸ ναὸ Προφήτου Ἠλιοῦ Βεροίας.

Στὴν α΄ ὄψη διαπιστώθηκε ὅτι κάτω ἀπὸ τὸ παχὺ μαῦρο στρῶμα (ὀξειδωμένο βερνίκι, λινόλαδο, κάπνια καὶ σκόνη, ψημένα σὲ ὑψηλὴ θερμοκρασία ἀπὸ πιθανὴ πυρκαϊά), ὑπῆρχε καλὰ διατηρημένη ζωγραφικὴ ἐπιφάνεια. Ὁ καθαρισμὸς ἐξαιρετικὰ δύσκολος, ἔγινε μὲ τὴ βοήθεια μικροστερεοσκοπίου μὲ νυστέρι καὶ χρησιμοποιήθηκε μεῖγμα διαλυτικὸ μόνο γιὰ νὰ μαλακώση τὴν ἐπιφάνεια τῶν βερνικιῶν, ποὺ μὲ τὴν ὑψηλὴ θερμοκρασία εἶχαν ἀποκτήσει σμαλτώδη ὑφή.

Ἀποκαλύφθηκε Παναγία Ὁδηγήτρια ἐξαίρετης τέχνης, 13ου - 14ου αἰώνα, ἀρκετὰ καλὰ διατηρημένη. Στὴν β΄ ὄψη συγκρατήθηκαν τὰ ἀνασηκωμένα τμήματα καὶ ἀφαιρέθηκαν τὰ ὀξειδωμένα βερνίκια.

Συντηρητὴς ὁ κ. Τ. Μαργαριτώφ. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 221 (Πίν. 11α - β, 12α - β).

7. Εἰκονίδιο μὲ παράσταση Χριστοῦ, Παναγίας, Προδρόμου, 14ου αἰώνα, ἔνθετο σὲ μεγάλη ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα 15ου αἰώνα. α) Χριστὸς μεταξὺ ἀρχαγγέλων, Ἀπόστολοι, Στρατιωτικοὶ ἅγιοι, β) Σταύρωσις. Ἀπὸ τὴ Μονὴ Βλατάδων Θεσσαλονίκης.

Στερεώθηκαν τὰ ἀνασηκωμένα τμήματα ζωγραφικῆς καὶ ἔγινε μὲ τὴ βοήθεια μικροστερεοσκοπίου ἐλαφρότατος, μερικὸς καθαρισμὸς τῶν ὀξειδώσεων. Ἀφαιρέθηκαν οἱ ἐπιζωγραφήσεις ποὺ κάλυπταν σὲ πολλὰ σημεῖα τὶς ἐπιγραφὲς (Πίν. 13β, 14β).

Ἡ εἰκόνα παρουσίαζε σημαντικὲς φθορές: λείπει τὸ ἐπάνω μέρος ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ μένει ἀκάλυπτο τὸ ξύλο, ποὺ διέτρεχαν δύο κατακόρυφες ρωγμές.

Ἡ ζωγραφικὴ ἐπιφάνεια παρουσίαζε ἀνασηκώματα καὶ ἐπιζωγραφήσεις, ἐνῶ ὁ κάμπος ἦταν σκεπασμένος ἀπὸ παχὺ στρῶμα κιτρινισμένων βερνικιῶν καὶ κάπνιας. Στερεώθηκε τὸ στρῶμα, καὶ τὸ ξύλο ἀποκαταστάθηκε στὴν ἀρχική του θέση. Καθαρίστηκε μὲ κατάλληλα διαλυτικὰ ὁ ἀσημένιος κάμπος ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα βερνίκια, ὥστε νὰ ξαναπάρη ἡ εἰκόνα τὴν ἀρχική της μορφή,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

διατηρώντας τὸ πρῶτο βερνίκι (Πίν. 13 α - β, 14 α - β).

Συντηρητὲς ὁ κ. Τ. Μαργαριτὼφ καὶ ἡ κ. Φ. Καλαμάρα. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 199 καὶ ἀπεικόνιση, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

8. Ἁγία Παρασκευή, 14ου αἰώνα. Ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου.

Παρουσίαζε φθορές, κυρίως στὸ πρασινωπὸ ἔνδυμα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ποὺ ὀφείλονταν σὲ παλαιότερη προσπάθεια καθαρισμοῦ: σὲ ὁρισμένα μέρη τὸ διαλυτικὸ εἶχε φθείρει τὸ χρῶμα, ἐνῶ ἄλλα τμήματα εἶχαν μείνει ἀκαθάριστα ἀπὸ τὰ βερνίκια, τὶς κάπνιες κ.λ.π. Στερεώθηκε τὸ χρῶμα καὶ καθαρίστηκε ἡ εἰκόνα, τοπικά, γιὰ νὰ ἐλαττωθοῦν οἱ κηλίδες αὐτὲς χωρὶς νὰ θιγοῦν τὰ μέρη, ποὺ ἦταν ὑπερβολικὰ καθαρισμένα, ὥστε ἡ ἐπιφάνεια νὰ ἀποκτήση κάποια ὁμοιομορφία.

Συντηρητὲς ὁ κ. Σ. Μπαλτογιάννης καὶ ἡ κ. Φ. Καλαμάρα. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 248.

9. Χριστός, Ἀρχάγγελοι καὶ δωρητές. 1356. Ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου.

Στερεώθηκε τὸ σαρακοφαγωμένο ξύλο καὶ ἡ ἀνασηκωμένη ζωγραφικὴ ἐπιφάνεια. Ἔγινε ἐπαναφορὰ στὴν ἀρχική τους θέση τῶν μετακινημένων τμημάτων τῆς ζωγραφικῆς καὶ καθαρισμὸς τῆς εἰκόνας ἀπὸ τὰ βερνίκια καὶ τὶς λιπαρὲς οὐσίες.

Συντηρητὲς οἱ κκ. Στ. Μπαλτογιάννης καὶ Στ. Παπαγεωργίου. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 207. Πρβλ. M. Chatzidakis εἰς K. Weitzmann, M. Chatzidakis, K. Miatev, Sv. Radojčić, Frühe Ikonen, Βιέννη - Μόναχο 1965, σ. XXXI καὶ LXXXIV, πίν. 70.

10. Ἅγιος Γεώργιος 14ου αἰώνα. Ἀπὸ τὴν Παναγία Τρυπητὴ Αἰγίου.

Ἀφαιρέθηκαν τὰ ξένα κομμάτια ξύλου, ποὺ εἶχαν προστεθῆ στὸ ἐπάνω δεξιὸ τμῆμα τῆς εἰκόνας καὶ ἀντικαταστάθηκαν μὲ νέα πολὺ μικρά, ὥστε νὰ ἐξουδετερωθοῦν ἐπενέργειες ἀπὸ τὴ φυσικὴ δράση τοῦ ξύλου. Ἀκόμη ἀφαιρέθηκαν οἱ ἀναμφισβήτητες ἐπιζωγραφήσεις καὶ τὰ καρφιά. Σὲ πολλὰ μέρη ἔγινε γραμμικὴ συμπλήρωση.

Συντηρητὲς οἱ κκ. Στ. Μπαλτογιάννης - Ν. Κάϊλας, Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 238 καὶ ἀπεικόνιση. Πρβλ. M. Chatzidakis εἰς K. Weitzmann, M. Chatzidakis, K. Miatev, Sv. Radojčić, Frühe Ikonen, Βιέννη - Μόναχο 1965, σ. XXX καὶ LXXXV, πίν. 74 - 75 καὶ M. Chatzidakis - A. Grabar, La Peinture Byzantine et du Haut Moyen - Age, Παρίσι 1965, εἰκ. 66.

11. Θεοτόκος Ὁδηγήτρια 15ου αἰώνα. Ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Χριστοῦ Πάτμου.

Δυσκολίες παρουσίασε ἡ ἀφαίρεση τῶν ἀσημένιων φωτοστεφάνων. Στὴν κάτω πλευρὰ τοῦ πλαισίου φάνηκαν μὲ τὸν καθαρισμὸ ἴχνη ἀφιερωματικῆς ἐπιγραφῆς.

Συντηρητὴς ὁ κ. Στ. Μπαλτογιάννης. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 217.

12. Χριστὸς Παντοκράτωρ 15ου αἰώνα. Ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Χριστοῦ Πάτμου.

Ὁλόκληρη ἡ παράσταση ἦταν σκεπασμένη ἀπὸ στρῶμα βερνικιοῦ μὲ κάπνιες, κεριά, λάδια κ.λ.π. Ὁ φωτοστέφανος εἶχε καλυφθῆ ἀπὸ ἀσημένιο σφυρήλατο ἔλασμα νεώτερης ἐποχῆς. Ἡ ἀφαίρεσή του ἀποκάλυψε σημαντικὲς φθορὲς στὴ ζωγραφημένη ἐπιφάνεια ἀπὸ τὰ καρφιὰ κ.λ.π. Ἐπίσης εἶχαν χαθῆ τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχικοῦ φωτοστεφάνου. Μὲ κατάλληλο καθαρισμὸ (διαφορὰ βαθμοῦ καθαρισμοῦ μεταξὺ φωτοστεφάνου καὶ κάμπου) ἔγινε ἡ διάκριση τοῦ ἀρχικοῦ φωτοστεφάνου, χωρὶς νὰ τονισθῆ μὲ ζωγραφικὴ ἐπέμβαση. Δοκιμὴ καθαρισμοῦ στὴν κάτω πλευρὰ τοῦ πλαισίου ἀποκάλυψε ἴχνη ἀφιερωματικῆς ἐπιγραφῆς.

Συντηρητὴς ὁ κ. Στ. Μπαλτογιάννης. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 203.

13. Ἄκρα Ταπείνωσις τοῦ 16ου αἰώνα. Ἀπὸ τὴ Μονὴ Ζωοδόχου Πηγῆς Πάτμου.

Ἡ εἰκόνα ἦταν χωρισμένη κατακόρυφα σὲ τρία κομμάτια καὶ τὸ ξύλο εἶχε κυρτωθῆ ἀπὸ τὶς κλιματικὲς ἐπιδράσεις. Ἀποκαταστάθηκε ἡ ἑνότητά της καὶ συγχρόνως διατηρήθηκε ἡ ἐλαφρὰ καμπύλη μορφὴ τοῦ ξύλου. Στερεώθηκαν τὰ χρώματα καὶ ἔγινε καθαρισμός.

Συντηρητὲς οἱ κκ. Στ. Μπαλτογιάννης καὶ Ν. Κάϊλας. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 213.

Ε΄ Ἐργασίες ἐκτὸς τοῦ ἐργαστηρίου

Ὁ συντηρητὴς τῆς Ὑπηρεσίας κ. Φώτης Ζαχαρίου εἶχε ἐργασθῆ παράλληλα στὴ Μονὴ Παντοκράτορος Ἁγ. Ὄρους, στὰ Μετέωρα καὶ στὴν Πάτμο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν 35 συνολικὰ εἰκόνων τῶν Ἱερῶν αὐτῶν Μονῶν, ποὺ παρουσιάστηκαν στὴν Ἔκθεση. Ἡ πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὶς ἐργασίες αὐτὲς ἔγινε στὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Ἰακώβου στὴν Πάτμο. Κάτω ἀπὸ κακότεχνες ἐπι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ζωγραφήσεις τοῦ 17ου αἰώνα ἀποκαλύφθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς ὡραιότερες εἰκόνες τοῦ 13ου αἰώνα. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 235 (Πίν. 15 α - β). Πρβλ. M. Chatzidakis, εἰς K. Weitzmann, M. Chatzidakis, K. Miatev, Sv. Radojčić, Frühe Ikonen, Βιέννη - Μόναχο 1965 σ. XXVI καὶ LXXXIII, πίν. 39.

Ἐπίσης στερεώθηκε καὶ ἀποκαταστάθηκε ἡ πόρτα τῆς Μονῆς Ἐλασσόνος. Κατάλογος «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή», ἀριθ. 127.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

*

ΕΚΘΕΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Ἀπρίλιος - Ἰούνιος 1964

Ἀπὸ τὴν 1η Ἀπριλίου ἕως τὶς 15 Ἰουνίου 1964 ὀργανώθηκε στὸ Ζάππειο Ἔκθεση Βυζαντινῆς Τέχνης μὲ τὸν τίτλο «Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή». Ἦταν ἡ ἕνατη στὴ σειρὰ τῶν ἐκθέσεων τέχνης, ποὺ ὀργανώνονται κάθε ἕνα ἢ δύο χρόνια ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς εὐρωπαϊκὲς πρωτεύουσες, καὶ ὀργανώθηκε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ Κυβέρνηση μὲ συνεργασία τῶν Ὑπουργείων Ἐξωτερικῶν καὶ Προεδρίας, διὰ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεων. Ἡ σημασία ποὺ θέλησαν νὰ προσδώσουν οἱ ὀργανωτὲς στὴν Ἔκθεση μπορεῖ νὰ ἐκτιμηθῆ, ὅταν σημειωθῆ ὅτι παρουσιάστηκαν σ' αὐτὴν περὶ τὰ 700 ἔργα τέχνης προερχόμενα ἀπὸ 18 χῶρες: ἀπὸ αὐτὰ τὰ 368 συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἀπώτερη μορφωτικὴ ἐπιδίωξη ἦταν νὰ παρουσιάση τὴν πλαστικὴ ἔκφραση τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἐκθεμάτων καὶ ὁ τρόπος ποὺ παρουσιάστηκαν ἔτειναν νὰ φανερώσουν, μὲ τὸ σαφέστερο δυνατὸ τρόπο, ὅτι ἡ βυζαντινὴ τέχνη, ποὺ ἀναπτύχθηκε, μὲ κέντρο τὴν Κωνσταντινούπολη, μέσα ἀπὸ τὶς παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου παρέμεινε ἀναμφισβήτητα τέχνη ἑλληνική, αἰσθητικὰ αὐτάρκης, ὅσο καὶ ἂν ἔχη δανειστῆ πολλὰ τεχνοτροπικὰ καὶ εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴ ἐμπειρία τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν. Ἀκόμη ὅτι ἦταν τέτοια ἡ δύναμη ἐπιβολῆς τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ὥστε νὰ ἀποτελέση βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴ γέννηση καὶ τὴ διαμόρφωση τῆς τέχνης τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ κοινὴ καλλιτεχνικὴ γλώσσα γιὰ τοὺς ὀρθόδοξους λαοὺς τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Ρωσίας. Γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν αὐτῶν, ὁ κύριος ὄγκος τῶν ἐκθεμάτων διαλέχτηκε ν' ἀνήκη στὶς καθ' αὐτὸ βυζαντινὲς περιόδους τέχνης — ἀπὸ τὸν 7ο αἰώνα καὶ ἔπειτα — σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς προηγούμενες Βυζαντινὲς Ἐκθέσεις (Παρίσι 1931 καὶ Ἐδιμβοῦργο 1958) ὅπου τὸ ἐνδιαφέρον συγκεντρωνόταν κυρίως στὴ λεγόμενη Ὕστερη Ἀρχαιότητα (3ος - 7ος αἰ.). Ἡ Ἔκθεση τῶν Ἀθηνῶν ἀντιμετώπισε μὲ τρόπο ριζικὸ σημαντικὰ προβλήματα τεχνικῆς, ὀργανωτικῆς καὶ παιδευτικῆς τάξης. Ἔδωσε, τελικά, τὸ μέτρο τῆς δυνατότητας νὰ ὀργανωθῆ καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωση διεθνοῦς ἐπιπέδου σ' ἕναν τόπο ποὺ ἡ σχετικὴ πεῖρα παραμένει πολὺ φτωχή.

Ἐπιλογὴ τῶν ἐκθεμάτων

Ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἐκθεμάτων ἔγινε ὕστερα ἀπὸ προεργασία δύο ἐτῶν ὁμάδας Ἑλλήνων βυζαντινολόγων μὲ τὴ συνεργασία Ἐπιτροπῆς Διεθνῶν Ἐμπειρογνωμόνων ποὺ συνῆλθε δύο φορὲς σὲ «συσκέψεις ἐργασίας» (Ἀθήνα, Ἀπρίλιος 1962 καὶ 1963). Τὸ σύνολο τῶν ἔργων ποὺ εἶχαν τελικὰ προκριθῆ, θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελέση τὸ ἰδανικὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο, ὅπως τὸ θέλησε ἡ κοινὴ πεῖρα Διεθνῶν Ἐμπειρογνωμόνων καὶ Ἑλλήνων ὀργανωτῶν, ἀλλὰ ἡ Ἔκθεση, ὅπως πραγματοποιήθηκε, παρὰ τὶς αὐτονόητες δυσκολίες, ἀρνήσεις, ἀδυναμίες κ.λ.π., ἐπλησίασε ὡς ἕνα βαθμό, ὕστερα ἀπὸ πολλὲς προσπάθειες, αὐτὸ τὸ ἰδανικό. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε ἡ πρόθυμη συνεργασία κυβερνητικῶν καὶ διοικητικῶν στελεχῶν τῶν χωρῶν ποὺ ἔλαβαν μέρος, καθὼς καὶ ἡ καλόβολη συνδρομὴ Μουσείων καὶ Συλλογῶν. Σημειώνομε ἰδιαίτερα τὴν εὐρύτατη συμπαράσταση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Ὀρθοδόξου Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ Βατικανοῦ, ποὺ ἔπαιρνε μέρος γιὰ πρώτη φορὰ σὲ Ἔκθεση τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ ἐξαίρεση, τῆς Ἱ. Μονῆς Παντοκράτορος, δὲν θέλησε νὰ λάβη μέρος σὲ μιὰ ἔκθεση ποὺ γινόταν γιὰ τὴ δόξα τοῦ Βυζαντίου. Αἰσθητὴ ὑπῆρξε ἡ ἀπουσία μιᾶς μεγάλης χώρας μὲ ὀρθόδοξη παράδοση, ὅπως ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση, καθὼς καὶ ἡ ἀποχή, γιὰ λόγους πολιτικούς, τῆς Τουρκίας ποὺ σήμερα κυριαρχεῖ στὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ βυζαντινοῦ γεωγραφικοῦ χώρου, καί, τέλος, ἀριθμοῦ ἀμερικανικῶν Μουσείων.

Ὅταν κανεὶς ξέρη μὲ πόση δικαιολογημένη δυσκολία ἀποχωρίζονται τὰ Μουσεῖα τοὺς θησαυρούς τους καί, εἰδικότερα, ὁρισμένες κατηγορίες ἔργων μὲ ἰδιαίτερη εὐπάθεια, μπορεῖ νὰ θεωρήση σημαντικὸ ἐπίτευγμα τὴ συγκέντρωση, γιὰ πρώτη φορά, μιᾶς ἐπιλογῆς ἀπὸ 73 ἐλεφαντοστᾶ, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐκλεκτότερα τοῦ 10ου αἰώνα, ὅπως τὸ τρίπτυχο Harbaville, τὸ τρί-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

πτυχο μὲ τὴ Σταύρωση τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, ἡ Παναγία τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Μουσείου τῆς Οὐτρέχτης καθὼς καὶ ἡ Παναγία μὲ δυὸ ἁγίους τοῦ Dumbarton Oaks.

Μόνο σὰν ἐκδήλωση ἐμπιστοσύνης μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῆ ὅτι ἔγινε δυνατὸ νὰ παρουσιαστοῦν ἔργα τέτοιας ποιότητας, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὴ μητροπολιτικὴ τέχνη στὴν ἀκαδημαϊκή της τελειότητα καὶ σὲ μιὰ στιγμὴ ἀνανέωσης τῆς ἀγάπης γιὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ γλυπτικὴ σὲ μεγάλο μέγεθος, ποὺ ἄρχιζε ἀπὸ τὸν 5ο αἰώνα καὶ τέλειωνε στὰ γλυπτὰ τοῦ Μυστρᾶ, παρουσίασε μιὰ συγκεκριμένη καὶ ὡς ἕνα σημεῖο ἀπροσδόκητη μορφή, στὸν κλάδο αὐτὸ τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ποὺ θεωρήθηκε συχνὰ παραγκωνισμένος.

Ἡ παράλληλη τοποθέτηση μερικῶν ἐξαίρετων δειγμάτων, ὅπως ἡ Δεομένη τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ Βάπτιση τῆς Rouen, φανέρωσαν μιὰ ἔντονη ἑλληνιστικὴ ροπή, ἀνάλογη μὲ αὐτὴ ποὺ ἐξέφραζε ἡ ἐκλεκτὴ ὁμάδα τῶν ἐλεφαντοστῶν, ἐνῶ ἄλλα γλυπτὰ ἔδιναν ζωντανὴ τὴν εἰκόνα λαϊκότερων πλαστικῶν ἀντιλήψεων.

Ἐπίσης περισσότερα ἀπὸ 100 εἰκονογραφημένα χειρόγραφα ἔδιναν μιὰ πλήρη εἰκόνα τῶν ἐκδηλώσεων τῆς λεπταίσθητης τέχνης τῆς μικρογραφίας. Μὲ τὴν εὐκαιρία προβλήθηκαν τὰ πολὺ λίγο γνωστὰ ἀλλὰ λαμπρὰ ἀθηναϊκὰ χειρόγραφα καὶ παρουσιάστηκαν ἄλλα ποὺ δὲν τὰ βλέπει κανεὶς συχνά, ὅπως ὁ Σολομὼν τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Κοπεγχάγης, ὁ Παρισινὸς 64, τὰ Κυνηγετικὰ τοῦ Ὀππιανοῦ τῆς Μαρκιανῆς, οἱ Ὁμιλίες τοῦ Γρηγορίου τῶν Ἱεροσολύμων, τὰ χειρόγραφα τῆς Πάτμου, τὸ περίφημο Ψαλτήριο 61 τῆς Μονῆς Παντοκράτορος τοῦ Ἄθω κ.ἄ. Ἀξιόλογη ἦταν καὶ ἡ παρουσίαση ὁμάδας χειρογράφων τοῦ 13ου αἰώνα ποὺ ἀποτελοῦν, τελευταῖα, θέμα ἰδιαιτέρων ἐρευνῶν.

Τὸ τμῆμα, στὸ ὁποῖο παρουσιάστηκαν τὰ περισσότερα ἄγνωστα ἢ πολὺ λίγο γνωστὰ μνημεῖα, ἦταν τὸ τμῆμα τῶν φορητῶν εἰκόνων, ποὺ ἀριθμοῦσε περίπου 100 ἔργα. Π.χ. ἀπὸ τὶς 10 ψηφιδωτὲς εἰκόνες, ἡ Ἄκρα Ταπείνωση τῆς Μονῆς τῆς Τατάρνας τοῦ 14ου αἰώνα ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστη καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἀπὸ τὴ μικρὴ πόλη τοῦ Sassoferatto εἶχε παραμείνει σχεδὸν ἀπρόσιτος. Ἀκόμη ἄλλες, ὅπως οἱ εἰκόνες ἀπὸ τὰ Μετέωρα, ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἀπὸ τὴν Πάτμο, οἱ ἀμφιπρόσωπες ἀπὸ τὴν Ρόδο, ἀπὸ τὴν Μυτιλήνη, ἀπὸ τὴν Μονὴ Παντοκράτορος καὶ πολλὲς ἄλλες εἰκόνες ἐξαίρετης τέχνης 13ου - 15ου αἰώνα, παρουσιάστηκαν γιὰ πρώτη φορά.

Τὸ σύνολο τῶν εἰκόνων ὄχι μόνο πλούτισε σημαντικὰ τὶς γνώσεις μας γιὰ τὴ λατρευτικὴ αὐτὴ τέχνη τῶν Βυζαντινῶν, ἰδιαίτερα στὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων, ἀλλὰ ἀποκάλυψε, ἀκόμη καὶ στοὺς εἰδημονεστέρους, ὅτι ὁ κλάδος αὐτὸς τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἀποτελεῖ ἕνα οὐσιῶδες κεφάλαιο τῆς εὐρωπαϊκῆς ζωγραφικῆς.

Ἰδιαίτερη προσοχὴ δόθηκε στὴ σχετικὰ πλούσια ἀντιπροσώπευση ἐκλεκτῶν μεταβυζαντινῶν εἰκόνων, ἀπὸ τὶς ὁποῖες πάλι οἱ περισσότερες ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστες, μὲ τὴν πρόθεση νὰ προσεχθῆ καὶ ἀπὸ τὸ εὐρύτερο κοινὸ καθὼς καὶ νὰ ἀποκατασταθῆ κάπως ἡ σημασία τους κοντὰ στοὺς ξένους προπάντων εἰδικούς. Ὅπως θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ συμπεράνη ἀπὸ τὰ δημοσιευμένα σχόλια τῶν ἁρμοδιοτέρων, ἡ προσπάθεια αὐτὴ δὲν στάθηκε μάταιη.

Ὁ σημαντικὸς κλάδος τῆς μικροτεχνίας, ὅπου οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ δείξουν, σὲ ἔργα χρήσιμα γιὰ τὴ λειτουργία καὶ τὴ λατρεία, τὴν ὀξύτατη εὐαισθησία τους στὸ συνταίριασμα τῶν πολύτιμων ὑλικῶν καὶ τὴν ἀλάθητη αἴσθηση στὴ σχέση μορφῆς καὶ ὑλικοῦ, ἀντιπροσωπεύθηκε μὲ περισσότερα ἀπὸ 320 ἀντικείμενα. Ἀνάμεσα στὰ χρυσαφικὰ καὶ στὰ σμάλτα παρουσιάσθηκαν μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιόλογα καὶ σπάνια, ὅπως ἡ μεγάλη Σταύρωση τῆς οἰκογενείας τῶν Wittelsbach, τὸ κάλυμμα εἰκόνας ἀπὸ τὸν Πανάγιο Τάφο Ἱεροσολύμων κ.ἄ.

Στὰ ἀσημικὰ ἔγινε προσπάθεια νὰ ἀνασυσταθοῦν οἱ θησαυροὶ τῆς Κύπρου μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν Μουσείων Λευκωσίας, Βρεττανικοῦ καὶ Metropolitan. Ἡ ἀποχή, τὴν τελευταία στιγμή, τοῦ ἀμερικανικοῦ Μουσείου ματαίωσε τὴν ὁλοκλήρωση τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ. Ἀκόμη ἡ παρουσία τοῦ θησαυροῦ τῆς Μυτιλήνης, τοῦ συνήθως ἀπρόσιτου, ἀνανέωσε τὴ συνήθη εἰκόνα γιὰ τὴν κατηγορία αὐτὴ ἔργων τοῦ 7ου αἰώνα. Μερικὰ ἄλλα ἔργα, ὅπως ὁ κάδος τῆς Βιέννης καὶ ἡ φιάλη τοῦ Cleeveland, παρουσίαζαν κατὰ τὸν καθαρότερο τρόπο τὴ ζωντανὴ ἐπιβίωση μυθολογικῶν θεμάτων μέσα στὸ Βυζάντιο.

Γιὰ συντομία δὲν ἀναφερόμαστε ἐδῶ στὶς ἄλλες κατηγορίες ἐκθεμάτων, χρυσοκέντητα ἄμφια, κοσμήματα, νομίσματα, κεραμεική, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὰ ἀπαραίτητα συμπληρώματα γιὰ τὴν ὁλοκληρωμένη ἔκφραση τῆς ἐποχῆς.

Τρόπος Ἐκθέσεως

Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση καὶ τὴν παρουσίαση τόσο μεγάλου ἀριθμοῦ καὶ ἐκλεκτῶν ἀλλὰ συχνὰ μικρῶν ἔργων, στοὺς ἀπρόσφορους καὶ ἄμετρους χώρους τοῦ Ζαππείου Μεγάρου, ἀποφασίστηκε ἡ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

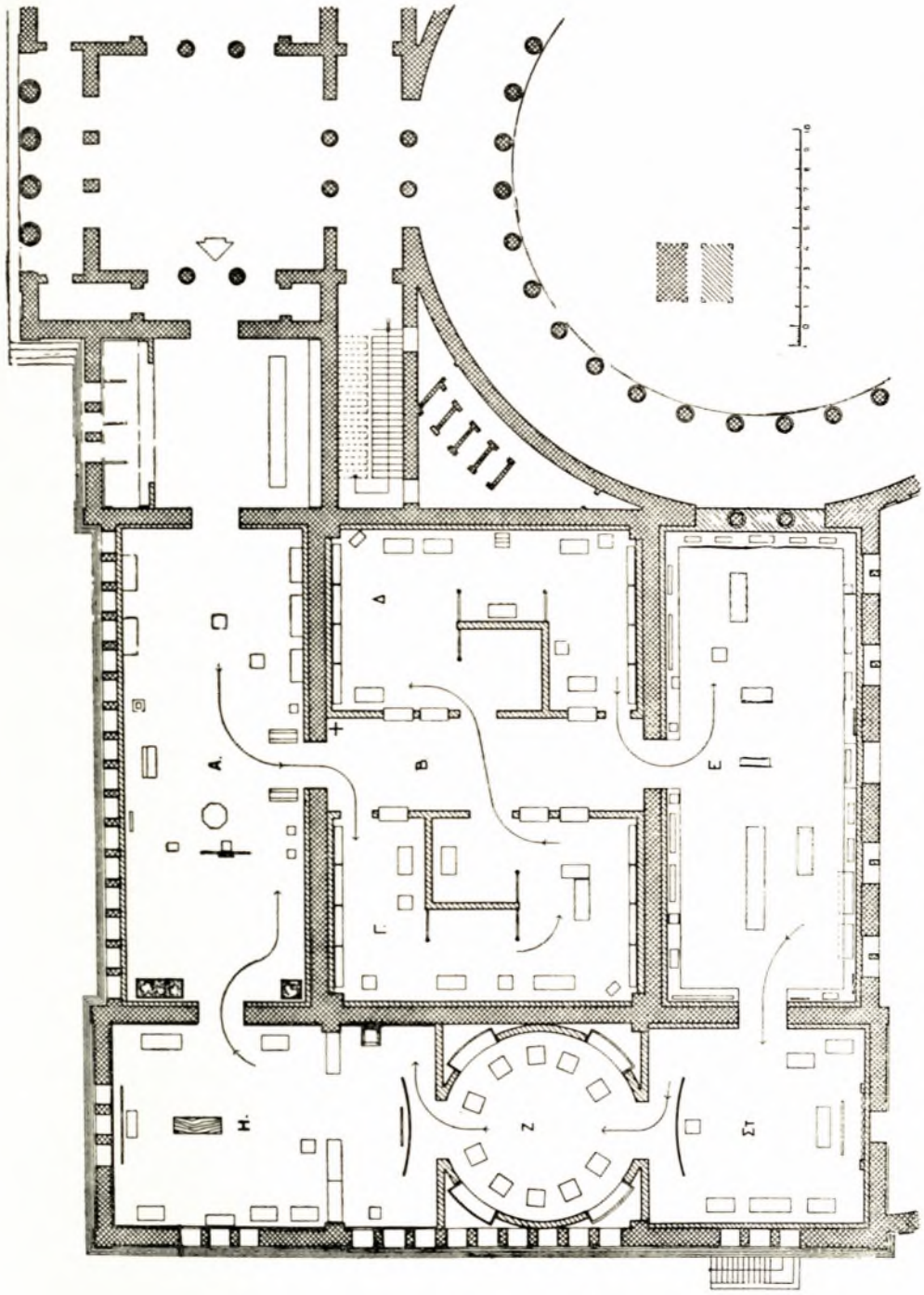

Σχέδ. 1. Ἔκθεση Βυζαντινῆς Τέχνης. Ζάππειον. Κάτοψη χώρου Ἐκθέσεως. Αἴθουσα Α΄: Γλυπτά. Αἴθουσα Β΄: Χάλκινα, Ὑφάσματα. Αἴθουσες Γ΄ καὶ Δ΄: Εἰκόνες, Χειρόγραφα, Ἐλεφαντοστᾶ. Αἴθουσα Ε΄: Τοιχογραφίες, Ψηφιδωτά, Γλυπτά. Αἴθουσα ς΄: Ὑφάσματα, Χειρόγραφα. Αἴθουσα Ζ΄: Χρυσᾶ, Σμάλτα, Ἀσημικά. Αἴθουσα Η΄: Εἰκόνες, Χειρόγραφα, Κεραμεικά. (Τὰ διὰ ρόμβου σημειούμενα δεικνύουν τὴν ὑπάρχουσαν κατάστασιν, τὰ διὰ πλαγίων γραμμῶν τὰς νέας κατασκευάς)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ριζικὴ ἀλλαγὴ καὶ ἡ διαμόρφωση νέων χώρων μέσα στὶς αἴθουσες τῆς δεξιᾶς πτέρυγας τοῦ Ζαππείου (Σχέδ. 1) μὲ χωρίσματα ἀπὸ ἐλαφρὰ ὕλη καὶ μὲ χαμηλωμένες ψευδοροφές. Ἀκόμη κρίθηκε ἀπαραίτητο νὰ καλυφθοῦν ὅλοι οἱ τοῖχοι μὲ ὕφασμα καὶ νὰ ἐπιχρισθῆ τὸ δάπεδο, ὅλα σὲ χρωματικοὺς τόνους χαμηλούς. Ἡ μελέτη γιὰ τὸ σύνολο τῆς ἐργασίας αὐτῆς καθὼς καὶ ἡ σχεδίαση τῶν νέων προθηκῶν ὀφείλεται στὸ ζωγράφο κ. Σπύρο Βασιλείου βοηθούμενο ἀπὸ τὸ νέο ἀρχιτέκτονα κ. Θ. Πατραμάνη. Γιὰ τὴν ἑνότητα καὶ τὴν σταθερότητα τοῦ φωτισμοῦ, προκρίθηκε ἡ λύση — ποὺ μποροῦσε νὰ ἀποτελέση καὶ μιὰ δοκιμὴ γιὰ ὁριστικότερες μουσειακὲς λύσεις — νὰ ἀποκλεισθῆ ὁ φυσικὸς φωτισμὸς καὶ νὰ χρησιμοποιηθῆ μόνο τεχνητός. Τὴ σχετικὴ μελέτη τῆς ἐγκατάστασης, καθὼς καὶ τῶν νέων φωτιστικῶν σωμάτων ἔκαμε ὁ κ. Ἅγις Καζάζης. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ οἱ χῶροι ἀπέκτησαν μιὰ ἤρεμη οἰκειότητα καὶ τὰ εὔστροφα φωτιστικὰ σώματα βοηθοῦσαν στὴν ἔξαρση τῆς ἀτομικῆς ἀξίας τοῦ κάθε ἀντικειμένου. Τέλος, οἱ νέες προθῆκες εἶχαν ποικιλία στὰ μεγέθη βασισμένα ὅμως ὅλα σὲ ἕνα βασικὸ τύπο 0,70 x 0,70 μ. καὶ μὲ τὴν ἁπλότητα τῆς μορφῆς καὶ τὴν κρυστάλλινη κάλυψη πρόσφεραν τὰ ἀντικείμενα μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ διακριτικότητα (Πίν. 16 - 21).

Σημειώνομε ἀκόμη, ὅτι ὑγροποιητικὰ μηχανήματα τύπου Luftbefeuchtung Ludwigshafen κρατοῦσαν τὴν κατάλληλη ὑγρασία στὶς αἴθουσες μὲ τὰ εὐπαθῆ ἀντικείμενα.

Κατάλογος

Ἡ ὁμάδα τῶν βυζαντινολόγων ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴν προετοιμασία τοῦ Καταλόγου φρόντισε νὰ δώση ἐγκαίρως ἕνα συγκροτημένο βιβλίο, χρήσιμο ὄχι μόνο γιὰ τὴ σπουδὴ κάθε ἀντικειμένου μέσα στὸ χῶρο τῆς Ἔκθεσης, ἀλλὰ καὶ ὄργανο ἔρευνας, ἕνα συγχρονισμένο ἐγχειρίδιο βυζαντινῆς τέχνης, ὅπως χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ πολλοὺς διεθνοῦς κύρους βυζαντινολόγους. Μὲ τυπογραφικὰ φροντισμένη ἐμφάνιση καὶ ἔγχρωμο ἐξώφυλλο ἔχει ἑξακόσιες περίπου σελίδες καὶ ἑκατὸν εἴκοσι ἑπτὰ πίνακες μὲ φωτογραφίες γιὰ ἑκατὸν τριάντα ἐννέα ἐκθέματα. Ὁ ὀγκώδης αὐτὸς κατάλογος περιλαμβάνει: τέσσερα γενικὰ εἰσαγωγικὰ κεφάλαια ἀπὸ ἐξέχοντες συγγραφεῖς: A. Grabar, St. Runciman, O. Demus καὶ Ἀ. Ὀρλάνδος, δώδεκα μικρότερα εἰδικὰ κεφάλαια ποὺ προτάσσονται στὶς ἀντίστοιχες ἐπὶ μέρους κατηγορίες τῶν βυζαντινῶν ἐκθεμάτων καὶ παρουσιάζουν ἀναλυτικὰ τὰ τεχνικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ προβλήματά τους.

Συγγραφεῖς οἱ: S. Bettini, K. Weitzmann, Ἄ. Χατζηνικολάου, M. Χατζηδάκης, Ἀ. Ξυγγόπουλος, M. C. Ross, W. F. Volbach καὶ D. Talbot Rice. Ἐπίσης, περιγραφὲς τῶν ἐκθεμάτων μὲ εἰκονογραφικὲς καὶ τεχνοτροπικὲς παρατηρήσεις, πληροφορίες γιὰ τὴ μουσειακὴ ἱστορία τῶν ἔργων καὶ κατατοπιστικὴ βιβλιογραφία. Ὁ κατάλογος κυκλοφόρησε σὲ τρεῖς γλῶσσες, ἑλληνικά, ἀγγλικά, γαλλικά. Ἡ ἑλληνικὴ ἔκδοση — 2.000 ἀντίτυπα — ἐξαντλήθηκε πρὶν κλείση ἡ Ἔκθεση. Ὁ κατάλογος στὴ γαλλικὴ γλώσσα βγῆκε σὲ δεύτερη ἔκδοση (1965). Ἡ ἀγγλικὴ ἔκδοση — 5.000 ἀντίτυπα — κοντεύει νὰ ἐξαντληθῆ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μεγάλο κατάλογο ἐξεδόθη καὶ ἕνας μικρὸς συνοπτικὸς ὁδηγὸς στὴν ἑλληνικὴ — 4.000 ἀντίτυπα — ποὺ τέλειωσε πρὶν ἀκόμη κλείση ἡ Ἔκθεση. Ὁ κ. Ν. Δετζώρτζης ἐπιμελήθηκε τὴ γλωσσικὴ μορφὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. Τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο ἀνέλαβε τὴ μετάφραση στὰ γαλλικά, καὶ ὁμάδα Ἄγγλων μεταφραστῶν ὑπὸ τὸν κ. Brian de Jong στὰ ἀγγλικά.

Ἔκθεση ἀντιγράφων

Σὲ μιὰ αἴθουσα τοῦ Ζαππείου ὀργανώθηκε σύγχρονα Ἔκθεση Ἀντιγράφων Τοιχογραφιῶν καὶ Ψηφιδωτῶν ἀπὸ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τὰ ἀντίγραφα ἔγιναν μὲ καθαρὸ παιδευτικὸ σκοπὸ ἀπὸ συνεργεῖα καλλιτεχνῶν ποὺ ἐργάστηκαν εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἔκθεση. Σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς ποὺ τηρήθηκαν σὲ ὅλες τὶς Ἐκθέσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, τὰ ἀντίγραφα παρουσιάστηκαν σὲ ἐντελῶς χωριστὸ χῶρο.

Διαλέξεις

Στὰ πλαίσια τῆς Ἔκθεσης ὀργανώθηκε μιὰ σειρὰ ἐννέα διαλέξεων ἀπὸ διαπρεπεῖς βυζαντινολόγους. Τὰ κείμενα τῶν διαλέξεων, οὐσιαστικὴ προσφορὰ στὴν προαγωγὴ τῆς σπουδῆς τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἐκδίδονται σὲ εἰδικὸ εἰκονογραφημένο τόμο (1966) μὲ τὸν τίτλο: Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκή, Διαλέξεις — Byzantine Art - an European Art, Lectures.

Ὁμιλητὲς ἦταν οἱ καθηγητές: St. Runciman, Ἡ βυζαντινὴ τέχνη ὅπως τὴν εἶδε ἡ Δύση στὸ Μεσαίωνα, O. Demus, Βυζαντινὲς φορητὲς ψηφιδωτὲς εἰκόνες, Ἀ. Ὀρλάνδος, Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Ἱ. Μονῆς Θεολόγου Πάτμου, D. Talbot Rice, Οἱ σχέσεις Βυζαντινοῦ κόσμου καὶ τῆς Μεγάλης Βρεταννίας στὸ Μεσαίωνα, H. Buchthal, τὸ Βυζάντιο καὶ τὸ Reichenau, F. W. Volbach, Οἱ βυζαντινὲς ἐπιδράσεις στὴν Ἰταλία καὶ στὴ Γερμανία, A. Grabar, Τὰ ἀριστουργήματα τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς στὶς μεγάλες βιβλιοθῆκες τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Εὐρώπης, E. Kitzinger, Ἡ Νορμανδικὴ Σικελία ὡς πηγὴ βυζαντινῶν ἐπιδράσεων στὴ ρωμανικὴ τέχνη, K. Weitzmann, Τὸ κλασσικὸ στοιχεῖο σὰν μέσο ἀτομικῆς ἔκφρασης τῶν Βυζαντινῶν.

Στοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονες ποὺ συγκεντρώθηκαν πολυάριθμοι ἀπὸ τὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Ἀμερικὴ ἡ Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ ἔκαμε ὅλες τὶς δυνατὲς διευκολύνσεις: ἄδειες ἐλευθέρας εἰσόδου, ἄδεια μελέτης τῶν ἀντικειμένων ἔξω ἀπὸ τὶς προθῆκες τους σὲ τακτὲς ὧρες τῆς ἡμέρας, πληροφορίες ἐπιστημονικοῦ περιεχομένου γιὰ τὴ διευκόλυνση τῆς μελέτης τους, κ.ἄ.

Κίνηση ἐπισκεπτῶν

Ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰσιτηρίων εἰσόδου ἔφτασε σὲ 72.638. Σὲ 40.000 περίπου ἀνέρχεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλευθέρων εἰσόδων ποὺ περιλαμβάνει μαθητές, σχολές, ἀρχαιολόγους, ἱστορικοὺς τέχνης, φοιτητές, ἐκπροσώπους τύπου κ.ἄ. Πρέπει νὰ σημειωθῆ μὲ ἱκανοποίηση ἡ ἀθρόα προσέλευση σὲ ὀργανωμένες ὁμάδες μαθητῶν Γυμνασίων καὶ Δημοτικῶν σχολείων τῆς Πρωτεύουσας καὶ πολλῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων.

Φωτογραφικὸ ἀρχεῖο - Ἐκδόσεις

Ἀπὸ τὰ μορφωτικὰ ἐπιτεύγματα ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὰ πλαίσια τῆς Ἔκθεσης Βυζαντινῆς Τέχνης, πρέπει νὰ τονιστῆ ἰδιαίτερα ἡ ὀργάνωση φωτογραφικοῦ ἀρχείου ὅλων σχεδὸν τῶν ἀντικειμένων τῆς Ἔκθεσης. Προβλέπεται ὅτι τοῦτο θὰ πλουτίζεται συνεχῶς μὲ τὴν εἰδικὴ ἐνίσχυση τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, ὥστε νὰ γίνη Διεθνὲς Ἀρχεῖο βυζαντινῆς τέχνης (Βλ. πιὸ πάνω σ. 11).

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κατάλογο, θὰ πραγματοποιηθοῦν προσεχῶς μνημειώδεις ἐκδόσεις σὲ σχέση μὲ τὴν Ἔκθεση. Τὴν πρώτη θέση θὰ ἔχη τὸ βιβλίο μὲ φωτογραφίες τοῦ M. Hirmer καὶ κείμενο τῶν Α. Ξυγγοπούλου καὶ M. Χατζηδάκη.

Ἐπίσης ὁ γαλλικὸς οἶκος Editions d'art et d' histoire κυκλοφόρησε εἰδικὴ ἔκδοση μὲ 24 διαφάνειες ἀπὸ τὴν Ἔκθεση βυζαντινῆς τέχνης μὲ εἰσαγωγικὸ κείμενο τῆς καθηγ. S. De Nersessian.

Μερικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἔκθεσης

Ἡ Ἔνατη Ἔκθεση τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης ὀργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση (Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν - Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως, Ὑπηρεσία Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως). Ἡ προπαρασκευή της ἀνατέθηκε σὲ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ μὲ Πρόεδρο τὸν Καθηγητὴ Κ. Κιτσίκη, Γενικὸ Γραμματέα τὸν Διευθυντὴ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου καὶ τοῦ Μουσείου Μπενάκη M. Χατζηδάκη καὶ μέλη τούς: Α. Ξυγγόπουλο, Ὁμότιμο Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ ἀκαδημαϊκό, M. Καλλιγᾶ, Διευθυντὴ τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης, Ἰ. Παπαδημητρίου, Διευθυντὴ Ἀρχαιοτήτων καὶ ἀργότερα Ἰ. Κοντῆ, Ἀναπληρωτὴ Γενικὸ Διευθυντὴ Ἀρχαιοτήτων Ὑπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως, Ἰ. Ρωμανὸ καὶ ἀργότερα Ἰ. Λιμπερόπουλο, Διευθυντὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Συνεργασίας τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ εἶχε ὅλη τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἔκθεσης. Παράλληλα συνεστήθησαν γιὰ τὴν Ἔκθεση Μεγάλη Τιμητικὴ Ἐπιτροπὴ μὲ πρόεδρο τὸν Πρωθυπουργό, Γνωμοδοτικὴ Ἐπιτροπὴ μὲ πρόεδρο τὸν καθηγητὴ Δ. Ζακυθηνό, Ἐπιτροπὴ Ἑλλήνων Ἐμπειρογνωμόνων μὲ πρόεδρο τὸν ἀκαδημαϊκὸ Α. Ὀρλάνδο καὶ Ἐπιτροπὴ Διεθνῶν Ἐμπειρογνωμόνων. Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Διεθνῶν Ἐμπειρογνωμόνων ἦταν οἱ: Victor de Pange, Διευθυντὴς τοῦ Τμήματος Μορφωτικῶν Ὑποθέσεων τῆς Γενικῆς Γραμματείας (Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης), Καθηγητὴς Dr. Vincenz Oberhammer, Πρῶτος Διευθυντὴς τοῦ Kunsthistorisches Museum, Βιέννη (Αὐστρία), Ἐπίσκοπος Giovanni Fallani, Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἁγίας Ἕδρας γιὰ τὴ Θρησκευτικὴ τέχνη στὴν Ἰταλία, Βατικανό, ὁ Καθηγητὴς Charles Delvoye, Βρυξέλλες (Βέλγιο), Etienne Coche de la Ferté, Διευθυντὴς Βυζαντινοῦ τμήματος τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου, Παρίσι (Γαλλία), Καθηγητὴς Dr. W. F. Volbach,Mainz, (Γερμανία), Dr. Friedrich Muthmann, Μορφωτικὸς Ἀκόλουθος τῆς Πρεσβείας τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Γερμανίας, Ἀθῆναι (Ὁμοσπονδιακὴ Γερμανία), Καθηγητὴς Dr. Kurt Weitzmann, Princeton, N. J. (Η.Π.Α.), José Maria Garcia - Agullo Y Llado, Διευθυντὴς τοῦ Τμήματος Καλλιτεχνικῶν Ἐκδηλώσεων τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, Μαδρίτη (Ἱσπανία), José Luis Litago, Διευθυντὴς τοῦ Τμήματος Ἐκθέσεων τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, Μαδρίτη (Ἱσπανία), Καθηγητὴς Giuseppe Bovini, Βολωνία (Ἰταλία), Ἀθανάσιος Παπαγεωργίου, Ἔφορος Ἀρχαίων Μνημείων, Λευκωσία (Κύπρος), Καθηγητὴς David Talbot Rice M.B.E., Ἐδιμβοῦργο (Μεγάλη Βρεταννία), H. J. Reinink, Γενικὸς Διευθυντὴς Καλῶν Τεχνῶν καὶ Μορφωτικῶν Διεθνῶν Σχέσεων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, Τεχνῶν καὶ Ἐπιστημῶν, Χάγη (Ὁλλανδία), Καθηγητὴς Carl Nordenfalk, Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, Στοκχόλμη (Σουηδία), R. Duyuran, Γενικὸς Διευθυντὴς Ἀρχαιοτήτων καὶ Μουσείων τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίας Παιδείας, Ἄγκυρα (Τουρκία).

Ὅλες οἱ προκαταρκτικὲς ἐργασίες γιὰ τὴν προ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ετοιμασία τῆς Ἔκθεσης (ἀποδελτιώσεις, ἔρευνες, συσκέψεις διεθνῶν ἐμπειρογνωμόνων, Κατάλογος κ.ἄ.) ἔγιναν ἀπὸ μιὰ ὁμάδα νέων βυζαντινολόγων μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ κ. Μανόλη Χατζηδάκη.

Εἰδικότερα: Κυριότερος συνεργάτης ἦταν ἡ κ. Ντούλα Χαραλάμπους - Μουρίκη (ἀπὸ τὸ 1961). Συνεργάστηκαν ἡ κ. Αἰμιλία Καλλιγᾶ - Γερουλάνου (ἀπὸ τὸ 1961) καὶ ὁ κ. Παναγιώτης Βοκοτόπουλος (ἀπὸ τὸ 1963). Βοήθησαν στὴν ὀργάνωση τῆς Ἔκθεσης οἱ κκ. Ἠλίας Κόλιας, Μανόλης Μπορμπουδάκης, Νίκος Ζίας καὶ ἡ δ. Ρέα Χαλβατζῆ.

Σχόλια ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν τέχνης

Ἡ Ἔκθεση εἶχε ἤδη προκαλέσει, πολὺ πρὶν ἀνοίξη, τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ξένου τύπου. Ἐκπρόσωποι Ὀργανισμῶν τηλεοράσεως Βελγίου, Γαλλίας, Γερμανίας καὶ Ἰταλίας ἑτοίμασαν εἰδικὰ προγράμματα καὶ οἱ εἰδικοὶ συνεργάτες ἐφημερίδων καὶ μεγάλων καλλιτεχνικῶν συγκροτημάτων περιοδικῶν τέχνης ὅλων τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν κατέφθασαν γιὰ νὰ ἐνημερωθοῦν γιὰ τὴν πρόοδο τῆς προπαρασκευῆς τῆς Ἔκθεσης, καθὼς καὶ γιὰ τὸ χαρακτήρα της, τὶς κατηγορίες τῶν ἔργων ποὺ θὰ ἐξετίθεντο κ.ἄ. Ἀκολούθησαν πολυάριθμα διαφωτιστικὰ ἄρθρα μὲ πλούσια εἰκονογράφηση.

Τὸ γενικότερο ἐνδιαφέρον στὸ διεθνῆ καλλιτεχνικὸ ἐπιστημονικὸ κόσμο γιὰ τὴν Ἔκθεση δυνάμωσε μὲ τὸ ἄνοιγμά της. Τὶς ἐντυπώσεις τους ἀνέλαβαν νὰ διατυπώσουν γνωστοῦ κύρους βυζαντινολόγοι, ἱστορικοὶ τῆς τέχνης καὶ ὑπεύθυνοι κριτικοὶ τῶν μεγάλων καλλιτεχνικῶν περιοδικῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς ἡμερήσιος τύπος καὶ τὰ μεγάλα ἑλληνικὰ περιοδικὰ ἀφιέρωσαν ἐπίσης ἀρκετὰ κατατοπιστικὰ ἄρθρα γιὰ τὴν ἔκθεση. Σημειώνονται ἰδιαίτερα τὰ ἄρθρα ποὺ δημοσιεύτηκαν στὶς ἐφημερίδες τοῦ ἐξωτερικοῦ: Carrefour, 8)4)64, Monde 3)4)64, Lettres Françaises 30)4)64, Figaro (τοῦ Raymond Cogniat) 20)4)64, Newsweek 27)4)64, Illustrated London News (τοῦ D. T. Rice) 18)4)64, The Times (St. Runciman) 2)5)64, καὶ Kultur (τοῦ O. Demus) 13)5)64. Ἐπίσης οἱ ἔγκυρες κριτικὲς στὰ περιοδικά: L'Oeil (Μάϊος 1964), Arts (Σεπτέμβριος 1964), Burlington Magazine, (Beckwith), Art Voices (Ἰούνιος 1964), Fede E Arte (Βατικανοῦ) 6, 1964, Alma Mater Philippina Marburg, Winterremertei 1965 - 66, Connaissance des Arts (Ἰούνιος 1964) κ.ἄ.

Πρέπει νὰ τονιστῆ ὅτι ἡ Ἔκθεση Βυζαντινῆς τέχνης εἶναι ἕνα ἀκόμη ὑψηλὸ δεῖγμα ἐκδηλώσεως πνεύματος συνεργασίας, ὄχι μόνο ἀνάμεσα σὲ εἰδικοὺς ἐπιστήμονες, ἀλλὰ καὶ ἀνάμεσα σὲ Ἱδρύματα, κρατικὲς Ὑπηρεσίες καὶ Κυβερνήσεις. Τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης ἐπιχορήγησε τὴν ἑλληνικὴ Ἔκθεση καὶ ὑποβοήθησε τὴν προετοιμασία της. Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη, μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ ἄλλα κράτη, ὅπως ἡ Ἀμερική, ἡ Αὐστραλία, ἡ Ρουμανία καὶ ἡ Γιουγκοσλαβία ἔδειξαν μεγάλη προθυμία γιὰ πλούσια συμμετοχὴ στὴν Ἔκθεση καὶ συνέβαλαν σημαντικὰ στὶς δαπάνες συμμετοχῆς τους. Συγκεκριμένα ἔλαβαν μέρος μὲ τοὺς ἀκόλουθους ἀριθμοὺς τὰ ἀκόλουθα κράτη: Ἰταλία 68, Μεγάλη Βρεταννία 40, Ὁμοσπονδιακὴ Γερμανία 38, Γαλλία 36, Κύπρος 22, Αὐστρία 15, Ἡνωμένες Πολιτεῖες Ἀμερικῆς 14, Ρουμανία 14, Γιουγκοσλαβία 14, Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων 13, Βατικανὸ 8, Βέλγιο 7, Σουηδία 6, Ἱσπανία 6, Ὁλλανδία 5, Δανία 1 καὶ Αὐστραλία 1. Ἡ Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ ἐξασφάλισε εἰδικότερα 368 ἔργα ἀπὸ ἑλληνικὰ Μουσεῖα, μοναστήρια, ἐκκλησίες καὶ ἰδιωτικὲς συλλογές.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΘΗΝΩΝ - ΑΤΤΙΚΗΣ

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΑΠΟΘΗΚΩΝ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Περατωθείσης πλήρως τῆς ἐργασίας ἐπανεκθέσεως τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως ἠνοίχθησαν διὰ τὸ κοινὸν αἱ δύο ὑπολειπόμεναι αἴθουσαι αὐτοῦ V καὶ VI, εἰς τὰς ὁποίας ἐξετέθησαν ἀριστοτεχνικῶς ὑπὸ τοῦ ἐπιτίμου Διευθυντοῦ Ἀκροπόλεως κ. Γιάννη Μηλιάδη τὰ γλυπτὰ τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, τὰ γλυπτὰ τοῦ ἀετώματος τῆς Γιγαντομαχίας, ἡ Κόρη τοῦ Ἀντήνορος καὶ συλλογὴ ἐπιλέκτων ἔργων κεραμεικῆς καὶ πλαστικῆς. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ἔργου τῆς ἐπανεκθέσεως ἐγένετο τὴν 8ην Δεκεμβρίου 1964 τελετή, εἰς τὴν ὁποίαν παρέστησαν, προσκλήσει τοῦ κ. Ὑφυπουργοῦ Προεδρίας Κυβερνήσεως, πολλοὶ ἐκπρόσωποι τῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν.

Τῇ ἐποπτείᾳ τοῦ Ἐφόρου συνεχίσθη διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν κ. Μαρίας Τομπροπούλου-Μπρούσκαρη, κ. Εὐ. Γιαννοπούλου - Ζωγράφου, δ. Δημ. Μαντᾶ καὶ κ. Ἔμμας Βοΐλα ἡ ὀργάνωσις τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως, ὁ ἔλεγχος τοῦ περιεχομένου των καὶ ἡ καταγραφὴ τῶν ἀντικειμένων εἰς δελτία. Ἡ ἐργασία κατεμερίσθη κατὰ εἴδη καὶ κατηρτίσθησαν πλεῖστα δελτία τῶν ἀρχαϊκῶν μαρμαρίνων γλυπτῶν, τῶν εἰκονιστικῶν κεφαλῶν ἀγαλμάτων, τῶν γλυπτῶν τεμαχίων ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν θωρακίων τοῦ Ναοῦ τῆς Νίκης. Ἐπὶ τῶν δελτίων ἐπεκολλήθησαν φωτογραφίαι. Εἰς τοὺς καταλόγους κατεγράφησαν τὰ ἀποδειχθέντα ἀκατάγραφα. Τὸ ὑλικὸν τῶν γλυπτῶν ἐταξινομήθη κατὰ εἴδη εἰς τὰς θήκας τῶν ἀποθηκῶν. Παραλλήλως ἤρχισεν ἡ ταξινόμησις τῶν εἰς τὸ ὕπαιθρον ἀποκειμένων γλυπτῶν τεμαχίων, τῶν ὁποίων τὰ βάσει τοῦ καταλόγου ἀναγνωρισθέντα ἀπετέθησαν εἰς τὰς ἀποθήκας, καταρτισθέντων τῶν σχετικῶν δελτίων. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς κ. Μαρίας Μπρούσκαρη νέα ἀδημοσίευτα τεμάχια ἀνήκοντα εἰς τὸν γλυπτὸν διάκοσμον τοῦ Παρθενῶνος. Τινὰ τούτων, ἀνήκοντα εἰς τὰς μετόπας, ἐμελετήθησαν ὑπὸ τῆς ἀναγνωρισάσης καὶ ἐδόθησαν πρὸς δημοσίευσιν. Ἤδη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῆς ἰδίας, ἥτις τὸ ἀνεγνώρισε, σημαντικὸν τεμάχιον ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τῆς κεφαλῆς τῆς ἐλλειπούσης Καρυάτιδος (AM 78 (1963), σ. 173 - 175, παρενθ. πίν. 83 - 86). Κατὰ τὴν ταξινόμησιν τῶν ἀρχαιοτήτων εἰς τὰς ἀποθήκας ἐλήφθη εἰδικὴ πρόνοια διὰ τὴν εὐπρόσωπον τοποθέτησιν εἰς θήκας τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ Ἐρεχθείου καὶ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Τινὰ ἐκ τῶν μεγάλων γλυπτῶν τῶν ἀετωμάτων τοῦ Παρθενῶνος ἐστήθησαν ἐπὶ βάθρων. Ἐπίσης εἰς εἰδικὰς θήκας ἐξετέθη ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν εἰκονιστικῶν κεφαλῶν, τῶν ὁποίων αἱ πλεῖσται μετεφέρθησαν ἐκ τῆς ὑπογείου ἀποθήκης. Τὰ καταγραφόμενα εἰς δελτία πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια, διαχωριζόμενα ἀπὸ τῶν γλυπτῶν, ταξινομοῦνται εἰς τὴν ὑπόγειον ἀποθήκην, ὅπου ὑπάρχουν τὰ ἄλλα ἀρχιτεκτονικά.

Ἤρχισεν ὁ καταρτισμὸς πλήρους βιβλιογραφίας, σχετικῆς μὲ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὰ μνημεῖά της, τῶν λημμάτων αὐτῆς ἀποδελτιουμένων ὑπὸ τοῦ βοηθητικοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ.

Εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Μουσείου ἐγένετο διὰ τοῦ μονίμου τεχνίτου τοῦ Μουσείου καὶ δι' ἐκτάκτου εἰδικῶς προσληφθέντος ἡ ἀποκατάστασις τῶν ἐντὸς φρεάτων τῆς Νοτίας κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως ἀνευρεθέντων παμπληθῶν κεραμεικῶν εἰδῶν, τῶν πλείστων ἀνηκόντων εἰς τὴν ΥΕ III περίοδον. Ἀπηρτίσθησαν δεκάδες ἐνδιαφερόντων διὰ τὸ σχῆμά των καὶ τινων διὰ τὴν διακόσμησιν ἀγγείων. Ἡ ἐργασία ἐπιστημονικῶς παρακολουθεῖται ὑπὸ τῆς ἀρχαιολόγου δ. Ἀλίκης Σολωμοῦ.

Εἰς τὴν ἀποθήκην Ἀκροπόλεως, τὴν στεγαζομένην εἰς τὸ Φετιχιὲ Τζαμί, προοριζομένην διὰ τὰς ἀρχαιότητας τῆς εὐρυτέρας περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ζώνης, ἐλήφθη φροντὶς διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν ἐργασίας, δημιουργηθέντος καὶ δευτέρου γραφείου ὑπεράνω τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος καὶ συμπληρωθεισῶν τῶν ἀναγκαίων ἠλεκτρικῶν ἐγκαταστάσεων. Ἡ ἐργασία συνεχίσθη διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν κ. Χαρ. Κανελλοπούλου, δ. Μαρίας Τσώνη, δ. Ἑλένης Ζαγανιάρη καὶ δ. Παν. Ματζώρου. Κατεγράφησαν δελτιοποιηθέντα περὶ τὰ 2500 ἀντικείμενα, κυρίως κεραμεικὴ προερχομένη ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Νύμφης. Ἐπὶ τῶν δελτίων ἐπεκολλήθησαν αἱ σχετικαὶ φωτογραφίαι. Παραλλήλως ἐταξινομήθησαν αἱ διάφοροι ὁμάδες ἀντικειμένων καὶ συνεκολλήθη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀγγείων ἢ τμημάτων τούτων. Τὸ φωτογραφικὸν ἀρχεῖον συμπληροῦται νῦν ταχύτερον, κατόπιν τῆς ἐξασκήσεως τοῦ προσωπικοῦ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀπευθείας φωτογράφησιν τῶν ἀντικειμένων. Παραλλήλως κατηρτίσθη πλῆρες ἀρχεῖον σχεδίων τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἐπίσης φωτογραφικὸν τοπογραφικὸν ἀρχεῖον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, ἐντὸς εἰδικῶν μεταλλικῶν ἑρμαρίων μετὰ συρταρίων. Ἡ γινομένη ἐργασία προετοιμάζει ταυτοχρόνως τὴν ἐπιστημονικὴν δημοσίευσιν τοῦ πλουσιωτάτου ὑλικοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Γιάννη Μηλιάδη, ἐπιτίμου Διευθυντοῦ Ἀκροπόλεως, ὅστις παρακολουθεῖ καὶ τὸ ὅλον ἔργον. Βάσει τῶν ἐντὸς κιβωτίων ὁμάδων ὀστράκων μελετᾶται ἡ στρωματογραφία τῆς ἀνασκαφῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Φετιχιὲ Τζαμί, ὡς μνημείου, ἐγένοντο ἐργασίαι καθαρισμοῦ τῆς προσόψεως καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ προστώου. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀνεκαλύφθη ὅτι τὸ δάπεδον τοῦ Β. τμήματος τοῦ προστώου εἶχε κατασκευασθῆ διὰ τοποθετήσεως κιονοκράνων καὶ ἐπικράνων ἰωνικοῦ τύπου (Πίν. 22 α, γ) (κιονόκρανα καὶ ὑποτραχήλια διακοσμούμενα διὰ ἀναγλύφων ἀνθεμίων καὶ ἓν ἐπίκρανον), προφανῶς προερχομένων ἐκ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἥτις κατὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως τοῦ χώρου ἀπεκαλύφθη ὑποκειμένη τοῦ τεμένους καὶ ἀνεσκάφη κατὰ τὸ ΒΑ. καὶ ΝΔ. αὐτῆς τμῆμα. Ἡ πλακόστρωσις τοῦ προστώου δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐγένετο κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψει νόμισμα τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α΄ ἀνευρεθὲν ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον. Εἰς τὸ Ν. τμῆμα τοῦ αὐτοῦ προστώου ὑπὸ τὸ δάπεδον καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ πλευρὰν ἀπεκαλύφθησαν δύο μαρμάρινοι δεξαμενίσκαι μονόλιθοι (Πίν. 22 β), ἡ μὲν μία διαστάσεων μήκ. 2.09, πλ. 0,59 καὶ ὕψ. 0,75 μ., ἡ δὲ ἑτέρα μήκ. 2.13, πλ. 0,62 καὶ ὕψ. 0,80 μ. Ὀπαὶ κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῶν πλευρὰν ἐπέτρεπον νὰ χύνεται τὸ ὕδωρ πρὸς τὰ ἔξω πρὸς νίψιν τῶν ποδῶν τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸ τέμενος.

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως ἐπλουτίσθη διὰ πολλῶν νέων ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων ἀξίας 32.000 δραχμῶν, πολλὰ δὲ ἀπεκτήθησαν διὰ δωρεῶν ἢ ἀποστολῶν ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΑΚΤΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Α΄ Ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως

Ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως συνεχίσθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἐπιμελητρίας δ. Θεοδ. Καράγιωργα αἱ ἐργασίαι συντηρήσεως καὶ εὐπρεπισμοῦ τοῦ χώρου. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ διερευνήσεως τοῦ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τείχους χώρου πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς δυνατότητος ἐπεκτάσεως τῆς ἐκεῖ εὑρισκομένης μικρᾶς ἀποθήκης καὶ κατασκευῆς ἀποχωρητηρίων, ἀπεκαλύφθη ἡ ἐσωτερικὴ κρηπὶς τοῦ τείχους, ἥτις καὶ παρέμεινεν ἀκάλυπτος. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην μετετοπίσθη δυτικώτερον ὁ μέγας σωρὸς τῶν μαρμαρίνων τεμαχίων, τῶν ὁποίων ἐγένετο γενικὴ διαλογὴ καὶ διαχωρισμὸς τῶν γλυπτῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν, τῶν ὁποίων τὰ κύρια, ἀναγνωρισθέντα ὑπὸ τῆς ἀρχαιολόγου κ. Μαρίας Μπρούσκαρη ὡς ἀνήκοντα εἰς γλυπτὰ καὶ οἰκοδομήματα τῆς Ἀκροπόλεως, μετεφέρθησαν εἰς τὰς ἀποθήκας καὶ κατεγράφησαν. Νοτίως τοῦ Μουσείου ἐτακτοποιήθη ὁ χῶρος γενικῶς, ἀπομακρυνθέντων τῶν ἀχρήστων ὑλικῶν καὶ διαχωρισθέντων εἰς ὁμάδας τῶν ἀρχαίων μεγάλων πωρίνων λίθων τῶν ἀνηκόντων πιθανῶς εἰς τὸν ἀρχαῖον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς καὶ τῶν μεγάλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Αἱ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ μαρμάρινα τεμάχια ὑδρορροῶν, ὡς καί τινα καταγεγραμμένα τεμάχια κατετέθησαν εἰς τὰς ἀποθήκας.

Τὰ νοτίως τοῦ Παρθενῶνος βαθέα σκάμματα, τὰ ὁποῖα παρέμειναν ἀνοικτά, ἵνα διακρίνωνται τμήματα τοῦ Κιμωνείου καὶ τοῦ Μυκηναϊκοῦ τείχους, ἐκαθαρίσθησαν διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ἀνελκυσθέντων τῶν ἐντὸς αὐτῶν καταπεσόντων βαρέων μαρμαρίνων τεμαχίων καὶ ἀφαιρεθεισῶν τῶν ἐπιχώσεων. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην περισυνελέγησαν κρανία τινὰ καλῶς διατηρούμενα ἀγνώστων χρόνων καί τινα ἀρχαῖα ἑλληνικὰ χαλκᾶ βέλη. Τὰ βορείως τοῦ Παρθενῶνος βαθέα φρέατα δεξαμενῶν ἐξησφαλίσθησαν διὰ σιδηρῶν ἐσχαρῶν καὶ καλυμμάτων ἐκ λαμαρίνης. Ἐπίσης νέα κιγκλιδώματα, ἁπλούστερα καὶ χαμηλότερα, ἀντικατέστησαν τὰς ἀχρηστευθείσας κιγκλίδας τῶν μυκηναϊκῶν βάσεων τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Κιγκλίδες ἐξησφάλισαν καὶ τὰς δύο καθόδους τῆς Β. πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως εἰς ἀντικατάστασιν τῶν παλαιῶν ἐφθαρμένων.

Ὁ περὶ τὴν Πύλην Beulé χῶρος ἐκαθαρίσθη καὶ ἐτακτοποιήθη μὲ τὴν κατάλληλον τοποθέτησιν τῶν τέως ἀτάκτως ἀπερριμμένων ἐπιγραφῶν καὶ μαρμαρίνων τεμαχίων. Εἰς τὸν καταλλήλως διαμορφωθέντα χῶρον δυτικῶς τοῦ ἀρχαϊκοῦ τοίχου, ὅπου καὶ ὁ ἀρχαϊκὸς βωμός, ἡ νεωτερικὴ κλιμακὶς ἡ κατερχομένη εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ἀφῃρέθη. Αἱ θύραι τῆς ἀποθήκης ὑλικοῦ τῆς Πύλης Beulé ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ νέων. Ἐτοποθετήθησαν ἐπιγραφαὶ εἰς ἐπικίνδυνα διὰ τοὺς ἐπισκέπτας σημεῖα περὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ἀπαγορεύουσαι τὴν δίοδον. Εἰς τὴν κλίμακα καὶ τὰς διόδους τῶν Προπυλαίων ἀφῃρέθησαν αἱ ἐκ σιμέντου ἀκαλαίσθητοι ἐμφράξεις ἁρμῶν καὶ ἐγένετο κανονικὴ ἁρμολόγησις.

Διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὅλου χώρου τῆς Ἀκροπόλεως ἐγένετο ἀντικατάστασις τῶν ξυλίνων θρανίων ἀναπαύσεως ἐπισκεπτῶν δι' ἑτέρων λιθίνων. Ἐπίσης ἀντικατεστάθησαν αἱ ξύλιναι ἀκαλαίσθητοι σκοπιαὶ διὰ κτιστῶν, ἐλάχιστα ὁρατῶν εἰς κατάλληλα σημεῖα τοῦ χώρου.

Β΄ Κατὰ τὴν Νοτίαν κλιτὺν Ἀκροπόλεως

Αἱ ἐργασίαι διαμορφώσεως μετὰ τὴν τακτοποίησιν τοῦ χώρου τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ τῆς δυτικῶς τούτου περιοχῆς, ἐπεξετάθησαν κατὰ τὸ λῆξαν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ
ΣΤΟΑ ΕΥΜΕΝΟΥΣ

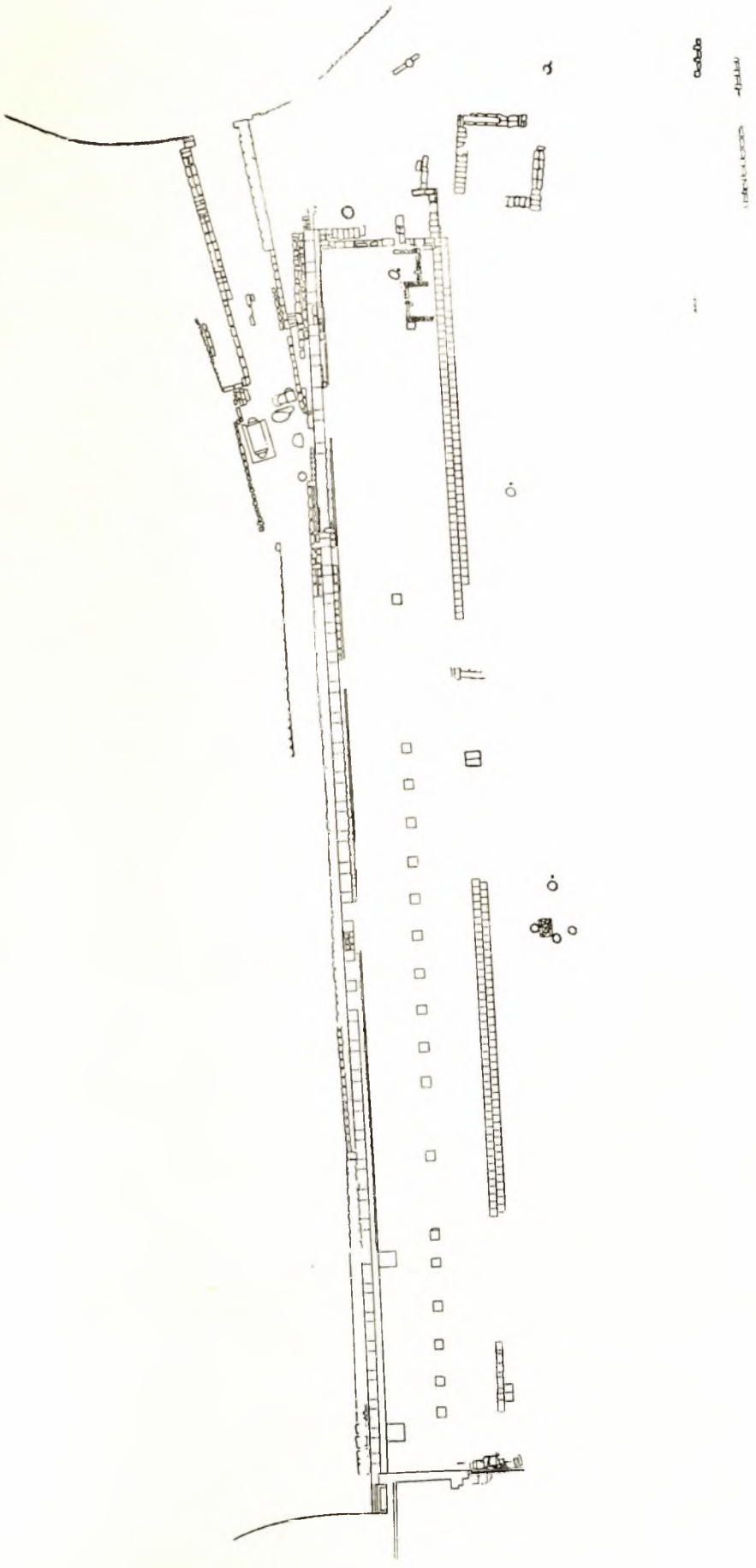

Σχέδ. 1. Η Στοὰ Εὐμένους μετὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως τοῦ 1964

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ἔτος εἰς τὸν χῶρον τῆς Στοᾶς τοῦ Εὐμένους, τοῦ μνημείου τοῦ Νικίου καὶ τοῦ μεταξὺ τῆς Στοᾶς Εὐμένους καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου χώρου. Τὰς ἐργασίας ταύτας παρηκολούθησεν ἡ ἀρχαιολόγος δ. Ἀλίκη Σολωμοῦ.

Ὁ χῶρος εἶχε παραμείνει εἰς ἣν κατάστασιν εὑρίσκετο μετὰ τὰς πρώτας ἀνασκαφὰς ὑπὸ Στεφάνου Κουμανούδη (1876 - 1877). Στερεωτικαὶ ἐργασίαι μόνον εἶχον γίνει ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀναστασίου Ὀρλάνδου διὰ τὴν ἀποκατάστασιν μέρους τῆς τυφλῆς τοξοστοιχίας τῆς Στοᾶς. Ὁ χῶρος εἶχε καταστῆ σχεδὸν ἀπρόσιτος λόγῳ τῆς πυκνῆς βλαστήσεως καὶ τῶν προχείρων ἐγκαταστάσεων ξυλίνων παραπηγμάτων τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως, τὰ ὁποῖα ἀπὸ ἐτῶν κατεσκευάσθησαν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἔργου τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Αἱ κρηπῖδες καὶ αἱ βάσεις τῆς ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας εἶχον καταστῆ ἀθέατοι ἐκ τῶν συσσωρευθεισῶν ἐπιχώσεων καὶ ἀπορριμμάτων. Βαθέα σκάμματα τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν εἶχον διασπάσει τὴν ἑνότητα τοῦ χώρου. Μεγάλη ποσότης ὑλικοῦ οἰκοδομικοῦ, προερχομένου ἐκ τῆς Στοᾶς ἢ τῶν περὶ αὐτὴν μνημείων, ἐκάλυπτε σημαντικὸν τμῆμα τοῦ μνημείου καὶ τὴν σύγχυσιν ἐπηύξανε τὸ μὴ παραληφθὲν ὑλικὸν ὄγκων μαρμάρου καὶ πωρολίθου, τὸ ἀρχικῶς προοριζόμενον διὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ Ὠδείου (Πίν. 23 α).

Ἡ ἐργασία ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐπιχωματώσεων καὶ τῶν σωρῶν τῶν ἀπορριμμάτων, εἰς τὴν κατεδάφισιν πάντων τῶν παραπηγμάτων, εἰς τὴν μετακίνησιν εἰς καταλλήλους χώρους τοῦ χρησίμου οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ καὶ τὴν πλήρη ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἀχρήστου, εἰς τὴν μεθοδικὴν

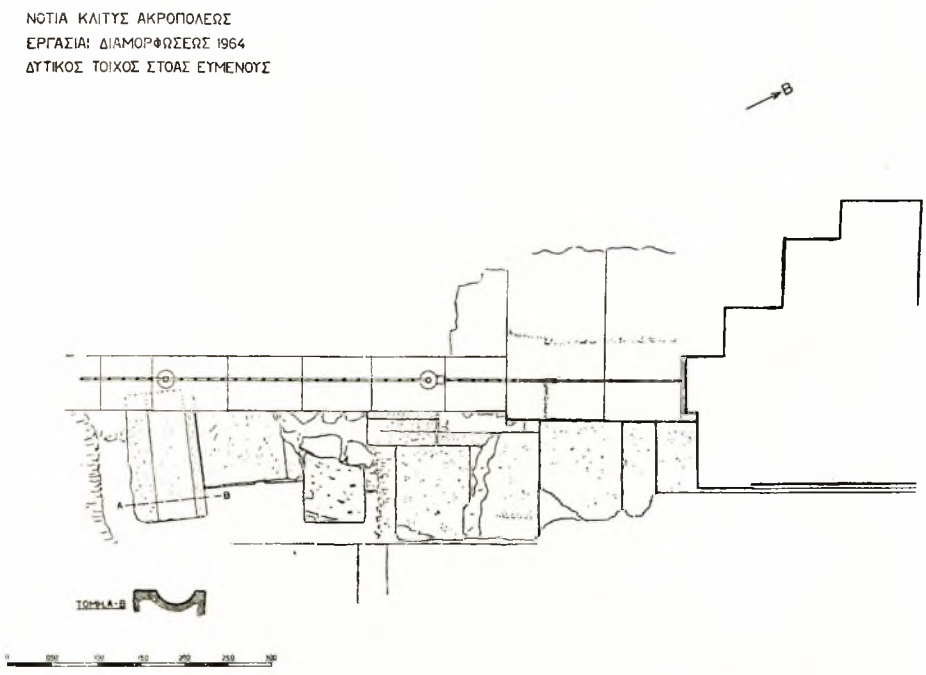

Σχέδ. 2. Τμῆμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Στοᾶς Εὐμένους

ταξινόμησιν τῶν γλυπτῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἰς καταλλήλους χώρους (Πίν. 24).

Διὰ τῶν γενομένων ἐργασιῶν ἀπεκαλύφθησαν αἱ κρηπῖδες τῆς ἐξωτερικῆς κιονοστοιχίας καὶ αἱ σῳζόμεναι πώριναι βάσεις τῆς ἐσωτερικῆς (Σχέδ. 1), 18 ἐκ τῶν παλαιότερον 22 διασῳζομένων (Judeich, Topographie von Athen, σχέδ. II, D'Ooge, The Acropolis of Athens, Πίν. VI καὶ ΠΑΕ 1877-78 σ. 12 κ.ἑ.). Ἐκ γενομένης δοκιμαστικῆς τομῆς παρὰ τὴν πέμπτην βάσιν τῆς ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας διεπιστώθη ὅτι αὕτη ἔχει ὕψος 0,40 μ. καὶ βαίνει ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου· ἡ περὶ τὴν βάσιν συλλεγεῖσα κεραμεικὴ εἶναι ἑλληνιστικῶν χρόνων. Κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς Στοᾶς διασῴζεται τὸ ἀρχικὸν ὑπόστρωμα δαπέδου πάχους περίπου 0,10 μ. Ὑπεράνω τούτου αἱ βάσεις ὑπερέ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

χουν κατὰ 0,10 μ. Ἐγένετο ἀποκατάστασις τοῦ ἐπιπέδου τοῦ δαπέδου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Στοᾶς, ἐπιχωσθέντων πάντων τῶν ἀνασκαφικῶν σκαμμάτων. Πρὸς συγκράτησιν τῶν ἐπιχώσεων τοῦ δαπέδου τούτου κατεσκευάσθη καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς Στοᾶς χαμηλός, ἐλαφρῶς ἐπικλινής, ἀντερεισματικὸς τοιχίσκος, ὀλίγον ἐσωτερικῶς τῆς νοτίας κρηπῖδος. Κατὰ τὴν κατασκευὴν τούτου περισυνελέγη ἐνδιαφέρουσα κεραμεικὴ (χαρακτηριστικὸς λύχνος, τεμάχιον μεγαρικοῦ σκύφου, τμήματα ἀγγείων West Slope, βάσεις κανθάρων ἐξειλιγμένου τύπου, χρονολογούμενα εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 3ου αἰῶνος, ὡς καὶ ἄλλα τεμάχια ἀγγείων κλασσικῶν ἑλληνικῶν χρόνων), σημαντικὴ διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ μνημείου. Τὰ ἐκ νέου ἀποκαλυφθέντα τμήματα τῆς κρηπῖδος ἡνώθησαν μεταξὺ των διὰ μικρολιθικῆς κατασκευῆς κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ ἀποκαθίσταται ἡ ἑνότης τοῦ συνόλου, χωρὶς τὰ ἀνακατασκευασθέντα τμήματα νὰ συγχέωνται πρὸς τὰ ἀρχαῖα. Κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς Στοᾶς ἀπεκαλύφθη διὰ πρώτην φορὰν ἡ κλείουσα τὴν πλευρὰν κρηπὶς ἐκ πωρολίθων, εἰς τὴν νοτίαν ἀπόληξιν τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη τμῆμα πωρίνου ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ (Σχέδ. 2).

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς Στοᾶς πρὸ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐπιπέδου τοῦ δαπέδου ἠρευνήθησαν τὰ ἀναφανέντα λείψανα οἰκίας προγενεστέρων τῆς Στοᾶς χρόνων, τῆς ὁποίας ἡ χρονολογία ἐξάγεται ἐκ τῆς συλλεγείσης κεραμεικῆς, ἥτις φθάνει μέχρι τῶν παλαιοτέρων ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἐνῷ κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι κλασσικῶν χρόνων (Σχέδ. 3· Πίν. 23 β). Τὰ παλαιότερα ὄστρακα εἶναι νεολιθικά, μινύεια καὶ μυκηναϊκά.

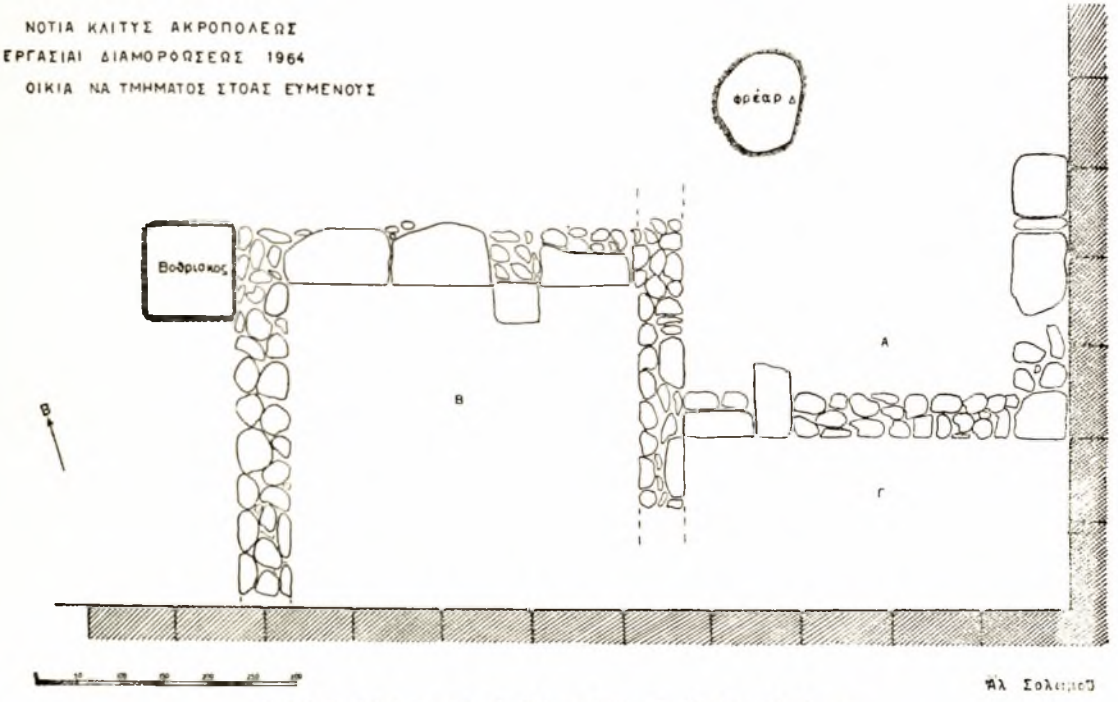

Σχέδ. 3. Οἰκία κατὰ τὸ ΝΑ. τμῆμα τῆς Στοᾶς Εὐμένους

Τὸ ὕψος τῶν σῳζομένων τοίχων, οἵτινες εἶναι ᾠκοδομημένοι διὰ μικρῶν καὶ μεγάλων λίθων ἄνευ συνεκτικῆς ὕλης, εἶναι χαμηλόν, κατὰ τὸ πλεῖστον διασῳζομένης μιᾶς μόνον σειρᾶς λίθων. Σῴζονται τμήματα δύο δωματίων, ἐχόντων πλάτος ἀντιστοίχως 3.65 καὶ 3.90 μ., ἐνῷ ὁ πρὸς Ν. τοῦ δωματίου Α χῶρος Γ εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν ἀποτέλει ποτὲ δωμάτιον, καίτοι ἐπεκοινώνει πρὸς τοῦτο διὰ θύρας. Κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν θεμελίων τῆς νοτίας κρηπῖδος τῆς Στοᾶς φαίνεται ὅτι ἀπεκόπη τὸ νότιον τμῆμα τῆς οἰκίας. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου Β ἀνεσκάφη τετραγωνικὸς βοθρίσκος (1×1 μ., βάθους 0,70 μ.) ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἴσως σύγχρονος τῆς οἰκίας. Καὶ ἄλλα λείψανα πενιχρῶν κτηρίων ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χώρου νοτίως τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Στοᾶς, τῶν ὁποίων οἱ κύριοι τοῖχοι κατευθύνονται ἀπὸ Α. πρὸς Δ.

Κατὰ τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας διαμορφώσεως ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἀνεσκάφησαν 4 φρέατα. Τὸ πρῶτον (Φρέαρ Δ΄) εἶχεν ἀνορυχθῆ βορείως τοῦ δωματίου Α τῆς ὡς ἄνω οἰκίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ἠρευνήθη νῦν μέχρι βάθους 3 μ., ἀπέδωσε δὲ κεραμεικὴν συνήθη, ἐφυαλωμένην (Σχέδ. 3). Τὸ δεύτερον (Σχέδ. 1, Φρέαρ Α΄) κεῖται 10 μ. περίπου νοτίως τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς Στοᾶς. Ἡ ἔρευνά του ἐπροχώρησε μέχρι βάθους 8.50 μ., ἀλλὰ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ βαθύτερον λόγῳ τῶν καταπτώσεων τμημάτων τῶν ἐκ μαλακοῦ ἀργιλοχώματος τοιχωμάτων. Ἡ κεραμεικὴ δὲν ἦτο πλουσία καὶ χρονικῶς ἔφθανε μέχρι τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Μικρὸν ἀκέραιον, ἄωτον, μελαμβαφὲς κύπελλον καὶ τεμάχιά τινα ἐξ ἐρυθρομόρφων ἀγγείων μὲ παράστασιν κεφαλῆς σατύρου, κεφαλῆς γυναικὸς καὶ λεπτοῦ πτυχωτοῦ φορέματος, ἀνήκουν εἰς τοὺς κλασσικοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους. Τὸ τρίτον φρέαρ (Φρέαρ Β΄ Σχέδ. 4) ἀνεκαλύφθη περὶ τὰ 8.50 μ. νοτίως τοῦ κεντρικοῦ μέρους τῆς Στοᾶς. Ἔχει διάμετρον μόλις 1 μ. καὶ ἡ ἔρευνά του δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ προωθηθῇ πέραν τῶν 10 μ. βάθους, λόγῳ ἀποσπάσεων τμημάτων τῶν τοιχωμάτων. Ἡ ἐπίχωσις ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς εὑρεθείσης ἐντὸς τοῦ φρέατος κεραμεικῆς. Συνεκροτήθησαν περὶ τὰ 20 ἀγγεῖα κλασσικῶν ἑλληνικῶν χρόνων, κατὰ τὸ πλεῖστον μελανογάνωτοι κάνθαροι μὲ χαμηλὰς μετ' ἀναθυρώσεων βάσεις καὶ λαβὰς συστρεφομένας εἰς κόμβους, μόνωτα χαμηλὰ μελαμβαφῆ κύπελλα, σκυφωτὰ λοπάδια μὲ ἐσωτερικὴν διακόσμησιν ἐντύπων ἐμπιέστων ἀνθεμίων κ.λ.π. (Πίν. 25 α). Ἐνδιαφέροντα εἶναι λοπὰς μὲ κεραμόχρουν βερνίκιον, ἔχουσα ἐσωτερικὴν διακόσμησιν ἐμπιέστων ἀνθεμίων, ὑψηλὸς κάνθαρος μὲ κυλίνδρους κομβίων ἐπὶ τῶν λαβῶν, μελαμβαφὴς οἰνοχόη, ληκύθιον ἄωτον μὲ κεραμόχρουν βερνίκιον καὶ ἀγάνωτον οἰκιακὸν σφαιρικὸν σκεῦος. Ἐπίσης ἀνεκαλύφθησαν τμήματα κεράμων στρωτήρων, τῶν ὁποίων εἷς μὲ μαιανδροειδῆ διακόσμησιν. Τὸ τέταρτον φρέαρ (Σχέδ. 1, Φρέαρ Γ΄) ἀνεκαλύφθη καὶ ἠρευνήθη ΝΑ. τοῦ Μνημείου τοῦ Νικίου μέχρι βάθους 12 μ., τῆς περαιτέρω ἐρεύνης του καταστάσης ἀνεφίκτου λόγῳ τῶν ἐκ τῶν τοιχωμάτων καταπτώσεων. Τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ τμῆμα μέχρι βάθους 0,80 μ. ἦτο ἐπενδεδυμένον διὰ δύο πηλίνων κυλινδρικῶν δακτυλίων, ἀπαρτιζομένων ἐκ δύο ἡμιτόμων καὶ διαχωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων ὑπὸ σειρᾶς ἀκανονίστων πλινθίων. Κάτωθεν τούτων ἐμορφοῦτο δι' ἐξεχουσῶν μαρμαρίνων πλακῶν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἢ μαρμαρίνων τεμαχίων ἐκ Δ. πρὸς Α. τετραγωνικὸν φρεάτιον πρὸς ἐφαρμογὴν καλύμματος. Ὑπὸ τὸ φρεάτιον τὸ φρέαρ συνεχίζεται τετραγωνικὸν μέχρι βάθους 2.65 μ. μὲ τὰς πλευρὰς πρὸς Β. καὶ Ν. ἐπενδεδυμένας διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων, ἐνῷ αἱ δύο ἄλλαι πλευραὶ παρέμειναν ἀκάλυπτοι. Κάτωθι τοῦ σημείου τούτου τὸ φρέαρ συνεχίζεται ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου εἰς σχῆμα κυκλοτερὲς μὲ διάμετρον περίπου 0,65 μ. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ φρέατος ἦτο ἀνάμικτος μέχρι τῶν κατωτέρω ἐρευνηθέντων στρωμάτων, ἀποδώσασα γενικῶς χονδροειδῆ κεραμεικὴν βυζαντινῶν χρόνων, μάλιστα ἀκοσμήτων ἀγγείων, ἰδίᾳ ἀμφορίσκων καὶ λεκανίδων. Περισυνελέγησαν ἐπίσης τμήματα ἐφυαλωμένων ἀγγείων, εἷς σχεδὸν ἀκέραιος ὑψηλὸς ἐπὶ ποδὸς λύχνος, σφονδύλιον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ καὶ ἄφθονα τμήματα κεραμίδων καὶ πλίνθων. Ἄφθονα ἐπίσης ὑπῆρχον εἰς τὴν ἐπίχωσιν τὰ θαλάσσια ὄστρεα, τὰ τεμάχια τῶν ἀνθράκων καὶ ἡ τέφρα. Εἰς βάθος 12 μ., ὅπου ἤρχιζε τὸ ὑδροφόρον στρῶμα, ἀνευρέθη μικρὸν τεμάχιον ἐνεπιγράφου μαρμαρίνης πλακὸς μήκ. 0,11, πλ. 0,175 καὶ πάχ. 0,035 μ.:

.....ΝΑΙΟΥ
.....ΘΗΝΑΙΟΥ

Ἔξω μακρὰν τοῦ φρέατος Β΄ καὶ ΝΔ. τούτου, ἀνευρέθησαν καὶ ἠρευνήθησαν δύο σιροί, ἀνήκοντες πιθανῶς εἰς προκεχωρημένους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῆς ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρεθείσης κεραμεικῆς (Πίν. 25 β), περιλαμβανούσης πινάκια ἢ λεκανίδας διακοσμουμένας δι' ἐλευθέρων ἐλισσομένων σπειρῶν λευκοῦ χρώματος ἐπὶ τοῦ ἐρυθρωποῦ βάθους τῶν ἀγγείων (βλ. παρόμοια H. Robinson, Pottery of the Roman Period, Pl. 37) τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος. Ὁ Α΄ σιρὸς ἔχει βάθος 2.80, διάμετρον στομίου 1.30 διευρυνόμενος μέχρι διαμέτρου 1.80 μ. καὶ ἐλαφρῶς κατὰ τὸν πυθμένα, ὅστις εἶναι κεκονιαμένος μὲ βύθισμα κατὰ τὸ κέντρον, περιστελλόμενος. Ὁ Β΄ σιρὸς ἔχει βάθος 0,70 καὶ διάμετρον στομίου 1.45 μ. Ἀμφοτέρων τὰ τοιχώματα εἶναι ἐπενδεδυμένα διὰ λίθων καὶ πλίνθων εἰς ἐπαλλήλους σειράς, συνδεδεμένων δι' ἀσβεστοκονιάματος. Ἡ παρουσία μυκηναϊκῶν ὀστράκων κατὰ τὸ ἀνώτερον ἰδίᾳ στρῶμα τῶν ἐπιχώσεων δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ σιροὶ ἀνωρύχθησαν ἐντὸς στρώματος μυκηναϊκοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου πολλὰ ἄλλα ὄστρακα περισυνελέγησαν. Παχὺ ἀλλ' ἐπιφανειακὸν τοιχίον, ὀλίγον βορειότερον τῶν σιρῶν, περιορίζον κατὰ τήν κατεύθυνσιν ταύτην τὸ μυκηναϊκὸν στρῶμα δὲν ἐξη-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

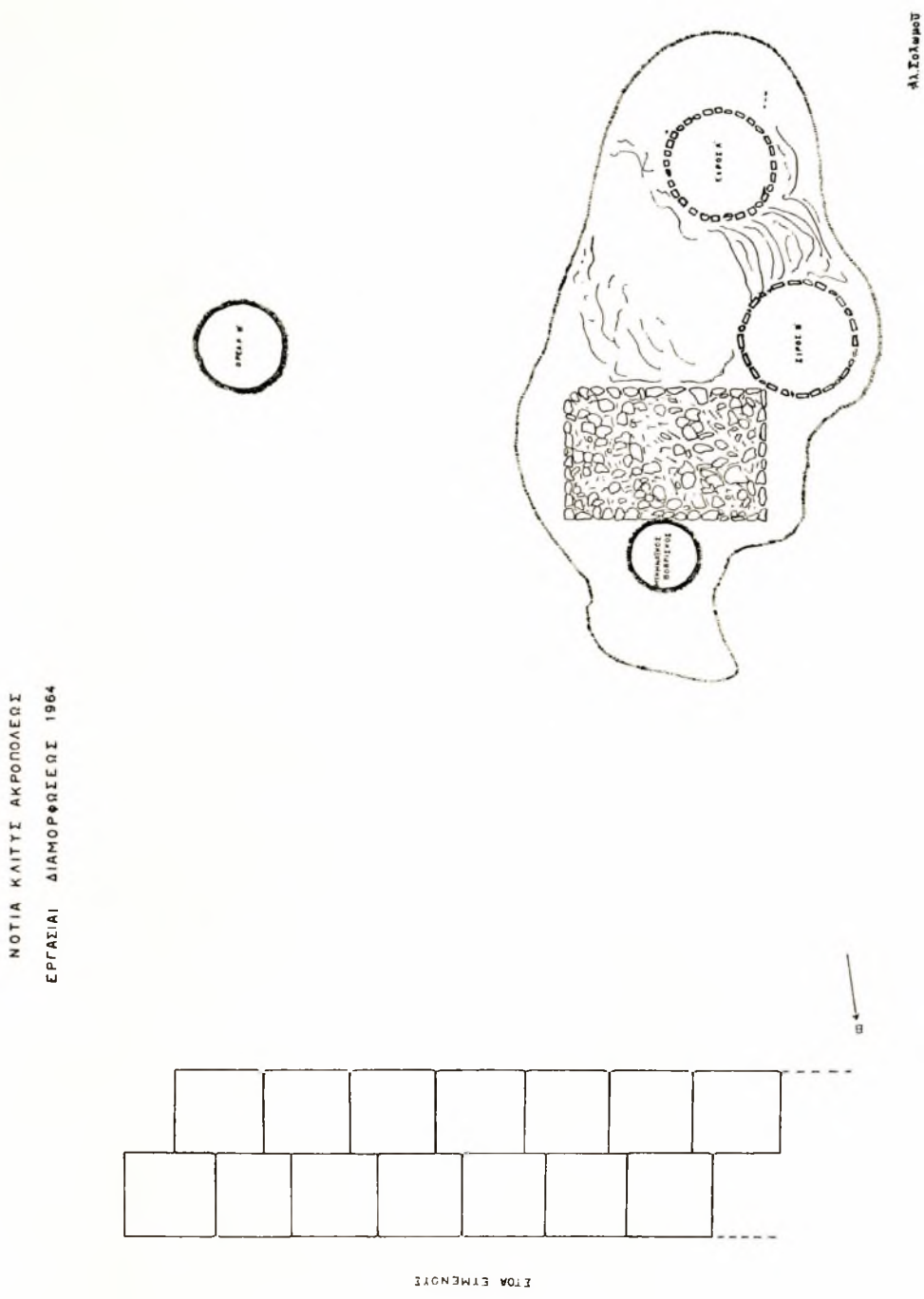

Σχέδ. 4. Τὰ νοτίως τῆς Στοᾶς Εὐμένους ἀνευρεθέντα : α) μυκηναϊκὸς βόθρος, β) τὸ φρέαρ Β΄ καὶ γ) οἱ σιροὶ Α΄ καὶ Β΄

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

κριβώθη ἂν ἀνήκῃ καὶ τοῦτο εἰς μυκηναϊκοὺς χρόνους. Ἀμέσως ὅμως βορείως καὶ σχεδὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ τοιχίον ἀνεκαλύφθη μικρὸς βόθρος διαμέτρου 0,80 καὶ βάθους 0,90 μ., λαξευθεὶς ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου, χρονολογούμενος, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθείσης κεραμεικῆς, εἰς τὴν YE III A2 περίοδον (Σχέδ. 4). Ἐκ τῶν ὀστράκων ἀπηρτίσθησαν τμήματα ἀμφορέων εὐρυστόμων ἀγγείων, κυλίκων

Πρὸς ἀποφυγὴν περαιτέρω ζημιῶν ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς διαβρώσεως τῆς προκαλουμένης ἐκ τῆς διεισδύσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων τῆς κλιτύος διὰ μέσου τοῦ Β. τοίχου ἀντιστηρίξεως μὲ τὰ τυφλὰ τόξα, ἡ Διεύθυνσις Ἀναστηλώσεως ἀνέλαβε τὸ ἔργον στεγανοποιήσεως τῶν ἄνω δόμων καὶ τῆς ἐπιστέψεως τοῦ τοίχου τούτου, ὡς ἐπίσης τὴν κατασκευὴν ἀποχετευτικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἀλλαχοῦ κατεσκευάσθη ἐπιφανειακόν, ἀλλαχοῦ

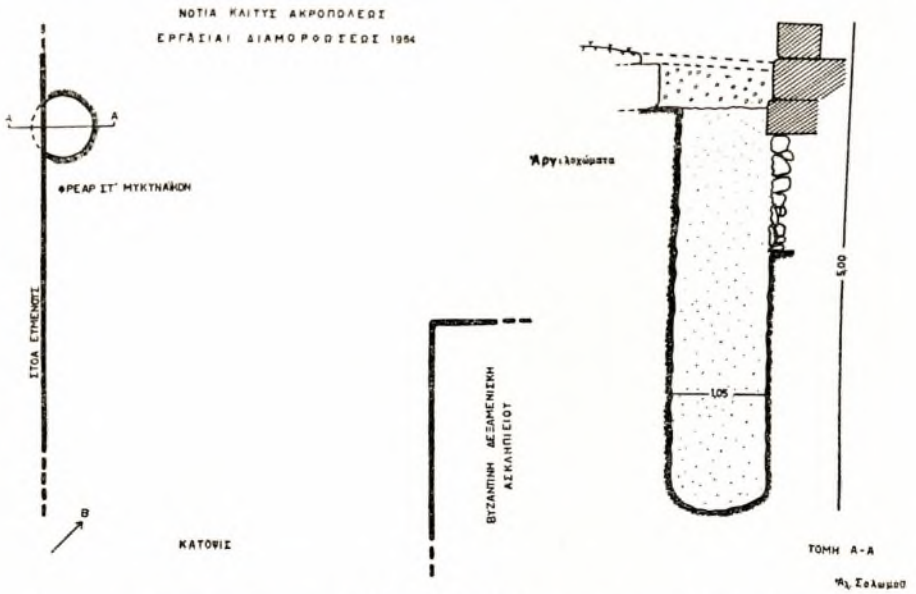

Σχέδ. 5. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ Β. τῆς Στοᾶς Εὐμένους μυκηναϊκοῦ φρέατος ΣΤ'

ἐπὶ ποδὸς μὲ χαμηλὸν στέλεχος, εὐμεγέθων κυάθων (Πίν. 25γ).

Δύο σιροὶ ἀνευρέθησαν ἐπίσης εἰς τὴν περιοχὴν ἀμέσως ἀνατολικῶς τῆς Στοᾶς Εὐμένους, μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου, ὁμοίως λαξευτοὶ ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ ἐπενδεδυμένοι διὰ κεκονιαμένης λιθοδομῆς, κυλινδρικοὶ ὅμως σχεδὸν τὸ σχῆμα, ἀνήκοντες πιθανῶς εἰς βυζαντινοὺς χρόνους, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῆς ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρεθείσης κεραμεικῆς.

Δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τῆς Στοᾶς, εἰς τὰ σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα παρέμειναν ἀδιατάρακτα τὰ ἐν ἐπαφῇ μὲ τὸν φυσικὸν βράχον τοῦ δαπέδου στρώματα, ἀνευρέθη στρῶμα τέφρας καὶ ἀνθράκων. Τοῦτο ἐνισχύει τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ Στοὰ κατεστράφη διὰ πυρός, ὄχι ἀπιθάνως κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἑρούλων κατὰ τὸ ἔτος 267 μ.Χ. (βλ. Dinsmoor, The Architecture of Ancient Greece, σ. 309, σημ. 3).

εἰσεχώρησεν εἰς βάθος κατὰ μῆκος τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῆς Στοᾶς, περίπου εἰς τὸ ἐπίπεδον διὰ τοῦ ὁποίου διήρχετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ «Περίπατος». Φρεάτιον περισυλλογῆς ὑδάτων παρωχέτευσε περαιτέρω τὰ ὕδατα πέραν τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τῆς Στοᾶς. Στερέωσις τῶν διαβρωθέντων τμημάτων τῆς τυφλῆς τοξοστοιχίας ἐγένετο μόνον δοκιμαστικῶς εἰς τὸ πρῶτον ἀπ' ἀνατολῶν τοξωτὸν ἄνοιγμα.

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὡς ἄνω ἔργων ἀπεκαλύφθησαν στοιχεῖά τινα, τὰ ὁποῖα κατέστησαν ἀναγκαίας ὡρισμένας διερευνήσεις ἢ καὶ μικρὰς ἀνασκαφικὰς ἐργασίας, μάλιστα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βυζαντινῆς δεξαμενίσκης, νοτίως τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀσκληπιείου, ὅπου ἡ ἐκσκαφὴ ἐπροχώρησε βαθύτερον διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀγωγοῦ. Οὕτως ἀπεκαλύφθη καὶ ἠρευνήθη μυκηναϊκὸν φρέαρ διαμέτρου μέχρι τοῦ εἰς βάθος 5 μ. πυθμένος του 1.05 μ. (Φρέαρ ΣΤ', Σχέδ. 5). Τοῦτο εἶχε διατηρήσει ὑπονεολιθικὸν στρῶμα πάχους

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

0,45 μ., τὸ ὁποῖον ἀπέδωσε χαρακτηριστικὴν κεραμεικήν. Κάτω τοῦ βάθους τούτου τὸ φρέαρ ἀνωρύχθη εἰς τὸν φυσικὸν βράχον. Ἓν τμῆμα τοῦ νοτίου τοιχώματος τοῦ φρέατος μέχρι βάθους 2.40 μ. ἀπεκόπη κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ βορείου τοίχου τῆς Στοᾶς Εὐμένους. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ φρέατος μέχρι βάθους 1.75 μ. ἦτο διατεταραγμένη, ἂν καὶ γενικῶς διατηροῦσα τὸν μυκηναϊκὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, ἀνάμικτος μὲ λατύπην ἐκ τῶν λίθων τῆς Στοᾶς Εὐμένους καὶ μὲ ἐλάχιστα ὄστρακα προκεχωρημένων κλασσικῶν ἑλληνικῶν χρόνων. Περαιτέρω ἡ ἐπίχωσις ἦτο καθαρῶς μυκηναϊκὴ καὶ ἀπέδωσεν ἱκανὸν ἀριθμὸν ὀστράκων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπηρτίσθη δίωτος λοπὰς μὲ ἐρυθρὰν χρῶσιν καὶ ἱκανὰ τμήματα μονώτων ἢ διώτων κυλίκων, βαθέων κυάθων ἢ σκύφων, πρόχων καὶ λεκανίδων, κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ κεραμόχρουν ἐπίχρισμα. Ὀλίγα σχετικῶς ὄστρακα φέρουν ἁπλῆν διακόσμησιν ταινιῶν ἢ κυματιστῶν γραμμῶν. Ἐξαιρετικῶς ὅμως σημαντικὸν εὕρημα εἶναι τὸ ἄνω τμῆμα πλουσίως διακεκοσμημένου ψευδοστόμου ἀμφορέως μὲ θαλασσίαν διακόσμησιν ὀκταπόδων μὲ πλοκάμους ἑλισσομένους καὶ καταλαμβάνοντας ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου ἐν μέσῳ βραχώδους θαλασσίου τοπίου (Πίν. 26 α). Σῴζεται μέρος τοῦ ὀπισθίου σώματος τοῦ ὀκτάποδος καὶ εἰς χωριστὸν τεμάχιον ἐκ τοῦ πυθμένος μέρος τοῦ προσθίου σώματος. Οἱ πλόκαμοι ἀπεδόθησαν μετὰ τῶν κοτυληδόνων των. Τὸ ψευδὲς στόμιον ἔχει τρεῖς λαβὰς κοσμουμένας μὲ θλαστὰς γωνίας. Τὸ ἀγγεῖον εἶναι ἓν τῶν καλυτέρων παραδειγμάτων τοῦ θαλασσίου ρυθμοῦ, ἐφάμιλλον τῶν κρητικῶν ἐκ Κνωσοῦ, Παλαικάστρου, Γουρνιῶν καὶ Ζάκρου (βλ. καὶ Evans, PM II, 509, εἰκ. 312). Πολὺ ἀνάλογον κατὰ τὴν παράστασιν καὶ τὴν τεχνικὴν εἶναι τὸ ἐκ Κέας παράδειγμα ἐπὶ βαθέος σκύφου (John Caskey, Excavations in Keos 1963, Hesperia XXXXIII, pl. 52). Τὸ στίλβον βερνίκιον ἀποδεικνύει τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀγγείου εἰς τὸν ἑλλαδικὸν χῶρον προφανῶς ὅμως ὑπὸ Μινωΐτου καλλιτέχνου. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων ὑπῆρχον καί τινα ἀμαυρόχρωμα ἢ τεφρὰ μινύεια καὶ τμῆμα ἐκ τῆς προχύσεως βαμματοδόχης ΠΕ χρόνων. Ἡ χρονολογία τῆς μυκηναϊκῆς κεραμεικῆς τοῦ φρέατος ἀνάγεται εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙ Α περίοδον, τὸ ἀγγεῖον ὅμως τοῦ ὀκτάποδος ἀνήκει εἰς τοὺς περὶ τὸ 1500 π.Χ. χρόνους. Μετὰ τῶν ὀστράκων ἦσαν ἀνάμικτα ἱκανὰ θαλάσσια ὄστρακα καὶ ὀστᾶ ζώων.

Ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς καὶ νοτίως τῆς Βυζαντινῆς δεξαμενίσκης τοῦ Ἀσκληπιείου, σχεδὸν ἐν ἐπαφῇ μὲ τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τῆς Στοᾶς Εὐμένους, ἡ κατασκευὴ τοῦ ὁποίου ἔβλαψεν ἐν μέρει τὸ ἄνω μέρος τοῦ τοιχώματος, ἀνεκαλύφθη ἕτερον μυκηναϊκὸν φρέαρ (Φρέαρ Ζ΄ περιοχῆς Ἀσκληπιείου, Σχέδ. 6, 7). Τοῦτο κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ μέρος εἶναι τετραγωνικοῦ, ἐλαφρῶς τραπεζοειδοῦς σχήματος, ἐνῷ κατὰ τὸν πυθμένα μεταβάλλεται εἰς ὠοειδὲς (Πίν. 26 β). Τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐπιχώσεως εὑρέθη διατεταραγμένον καὶ ἀνάμικτον μὲ λατύπην ἐκ τῶν πωρολίθων τῆς Στοᾶς. Εἶχεν ἀνορυχθῆ μέχρι βάθους 6.40 μ. ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἐξήχθη ἀφθονωτάτη κεραμεικὴ χρονολογουμένη εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ΥΕ ΙΙ ληγούσης μέχρι τῆς ΥΕ ΙΙΙ Α 2 περίοδον. Ἡ κεραμεικὴ αὕτη ἐμφανίζει μεγάλην ἀναλογίαν ὡς πρὸς τὴν ποιότητα καὶ ποσότητα πρὸς τὴν κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος συλλεγεῖσαν ἐκ τοῦ φρέατος Ε τῆς περιοχῆς Ἀσκληπιείου. Πλεονάζει ἡ μονόχρωμος μὲ κεραμόχρουν χρῶσιν κεραμεικὴ ἐπιμελοῦς κατασκευῆς καὶ ὡρισμένων τύπων ἀγγείων μὲ δυναμικὸν σχῆμα: ἀμφορίσκων μὲ λαβὰς κατὰ τὸν λαιμὸν ἢ τοὺς ὤμους, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εὐρυστόμων, πρόχων ραμφοστόμων μὲ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτετμημένον τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ ράμφους ἢ μετὰ στρογγύλου στομίου καὶ μετὰ κοιλίας σφαιρικῆς ἢ ὠοειδοῦς, εὐρυστόμων σταμνοειδῶν καὶ σκυφοειδῶν ἀγγείων, λεκανίδων καὶ λοπάδων, κυπέλλων καί κυάθων, ἀρυταινῶν καὶ ἰδίᾳ κυλίκων μὲ εὐρὺ κυαθοειδὲς σῶμα μετὰ δύο ταινιοσχήμων λαβῶν ἐπὶ χαμηλοῦ ποδὸς (Πίν. 27 α - γ). Διακοσμήτων ἀγγείων ἀνευρέθησαν μόνον τμήματα ἢ ἁπλᾶ ὄστρακα ἀντιπροσωπευτικὰ τῶν φάσεων ΥΕ ΙΙ καὶ ΙΙΙ Α1 καὶ Α2 (Πίν. 28 α - β). Μεταξὺ τούτων τὰ μᾶλλον ἀξιόλογα εἶναι τμῆμα ἐκ τοῦ τοιχώματος μεγάλου ἀγγείου, διακοσμουμένου μὲ τὸ γνωστὸν θέμα τῶν τοξωτῶν βράχων συνοδευομένων ὑπὸ σειρῶν κοκκίδων, τμῆμα ἐκ τοῦ πυθμένος ἀρτοσχήμου, διακοσμουμένου μὲ τροχὸν ἔχοντα κύκλῳ κυρτὰς ἀκτῖνας ἀνὰ ζεύγη, τμῆμα ὑψίποδος κύλικος μὲ ὡραίαν στιλπνὴν κεραμόχρουν διακόσμησιν μὲ συνδεομένας εἰς ζώνην σπείρας, τὸ κάτω μέρος ἀγγείου μὲ χλωρὸν ἐπίχρισμα, διακοσμούμενον μὲ κυματιστὰς καθέτως κατερχομένας γραμμὰς εἰς δύο ζώνας, τέλος πολλὰ ὄστρακα διακοσμούμενα μὲ φύλλα κισσοῦ, κλάδους, πολυφύλλους ῥόδακας, ἑλισσόμενα στελέχη, φολιδωτὸν κόσμημα μὲ σπείρας, δικτυωτὸν κόσμημα, κοκκιδωτὴν διὰ σφόγγου διακόσμησιν, κοσμήματα τοῦ θαλασσίου ρυθμοῦ ὀκταπόδων καὶ ναυτίλων κλπ. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων ὑπάρχουν ἀρκετὰ ἀμαυρόχρωμα καὶ τεφρὰ μινυακά.

Ἔτι ἀνατολικώτερον ἀνεσκάφη ἕτερον φρέαρ μυκηναϊκὸν τῶν αὐτῶν περίπου χρόνων (Φρέαρ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Η΄, περιοχῆς Ἀσκληπιείου, Σχέδ. 6, 7). Εἶχεν ἀνορυχθῆ ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου μέχρι βάθους 4.10 μ., διαμορφωθέν μὲν μέχρι βάθους 5 μ. εἰς σχῆμα ὀρθογώνιον μὲ πλευρὰν 1.10 μ., περαιτέρω δὲ μέχρι τοῦ πυθμένος μεταβάλλεται εἰς σχῆμα κρου τάφου μυκηναϊκῶν χρόνων πεταλοειδοῦς σχήματος καὶ διαστάσεων, μήκους 1.90, μεγίστου πλάτους 1.10 καὶ ὕψους 1.20 μ. ἀπὸ τῆς ἐλαφρῶς θολουμένης ὀροφῆς, ἥτις κατὰ τὸ ἥμισυ διετηρήθη ἀνέπαφος. Ἡ ὕπαρξις τοῦ τάφου ἑρμηνεύει τὴν

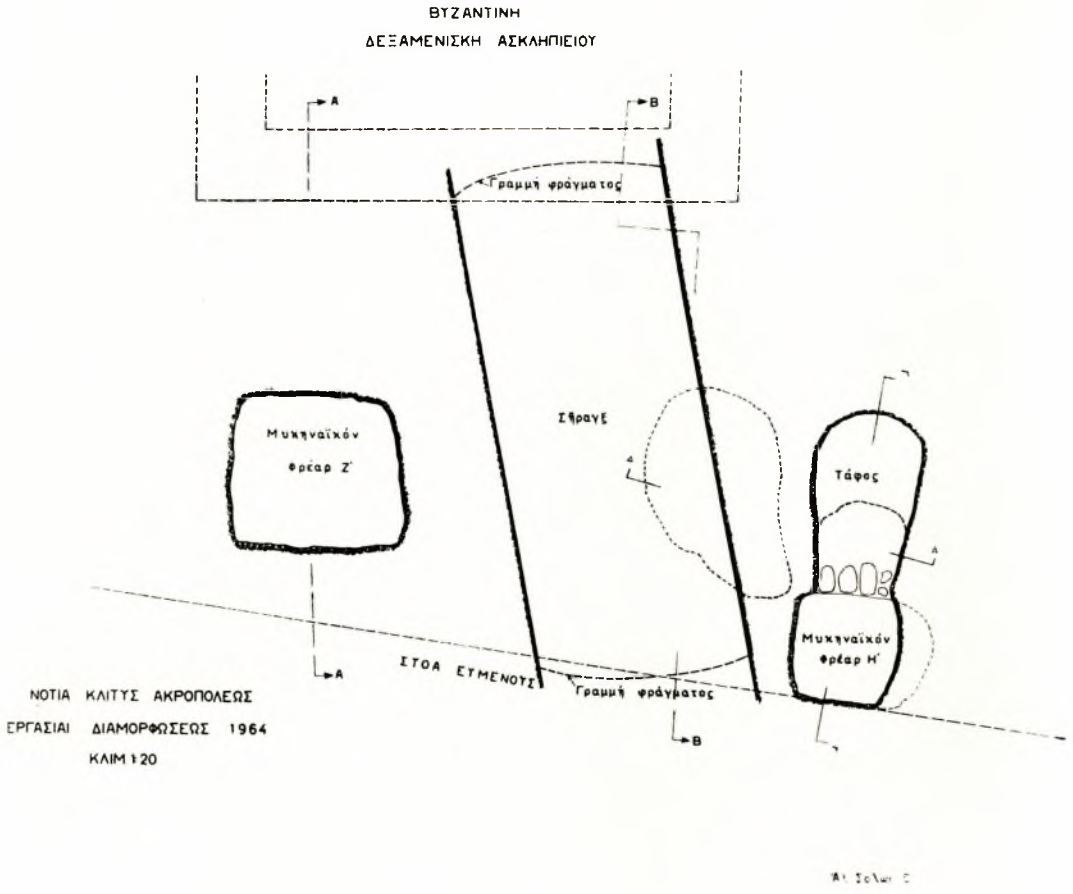

Σχέδ. 6. Κάτοψις τῶν νοτίως τῆς μικρᾶς δεξαμενίσκης τοῦ Ἀσκληπιείου μυκηναϊκῶν φρεάτων Ζ΄, Η΄ καὶ τῆς σήραγγος

κυκλικὸν μὲ διάμετρον 0,90 μ. Κατὰ τὸ Β. τμῆμα τοῦ φρέατος ἀνευρέθη ξηρολιθικὸν φράγμα, ὕψους 1, πλάτους 0,80 καὶ πάχους ποικίλλοντος μεταξὺ 0,30 καὶ 0,40 μ. (Πίν. 29 α - β). Ὄπισθεν τοῦ φράγματος ἀνεκαλύφθη λαξευτὸς θάλαμος μιτετραγωνικὴν μορφὴν τοῦ ἄνω μέρους τοῦ φρέατος, διότι πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐξετείνετο ὁ δρόμος, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς νότον συνέχεια ἀπεκόπη ἐκ τῆς θεμελιώσεως τοῦ ἄνω μέρους τοῦ τοίχου ἀντιστηρίξεως τῆς Στοᾶς Εὐμένους. Καίτοι ὁ τάφος εἶχε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Σχέδ. 7. Τομαί τῆς ὑπ' ἀριθ. 6 κατόψεως

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

παραβιασθῆ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς παρουσίας κλασσικῶν ἑλληνικῶν καί τινων γεωμετρικῶν ὀστράκων, ἀνευρέθησαν ἀντικείμενά τινα, ἰδίως χαλκᾶ ἐργαλεῖα, σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δαπέδου, ὡς μαχαίριον μετὰ λαβῆς καὶ ἄλλο ἄνευ λαβῆς, ξυρὸς ἄνευ λαβῆς καὶ τεμάχια ἄλλων, ὀπεύς, δύο ζεύγη τριχολαβίδων καὶ χαλκᾶ ἐλάσματα μὲ ἐκτύπους παραστάσεις τροχίσκων ἐκ κοκκίδων, τὰ ὁποῖα μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συγκόλλησίν των ἐδείχθη ὅτι ἀνήκουν πιθανῶς εἰς ἐπένδυσιν φαρέτρας. Μετ' αὐτῶν ἀνευρέθη πυρὴν ἀκανονίστου σχήματος ἐκ πρασινομέλανος στεατίτου καί, μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ φράγματος πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν παρειάν, ἀκόσμητος καὶ ἄνευ ἐπιχρίσματος ἀμφορίσκος παρέχων τὴν ἐντύπωσιν πρωτογεωμετρικοῦ ἀγγείου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἦσαν ἀνάμικτα ἱκανὰ ὀστᾶ ἀνθρώπου καὶ ὀδόντες ζώου. Τὰ πλεῖστα τῶν ὀστράκων εἶναι μυκηναϊκά. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ φρέατος περιεῖχε μέγα πλῆθος ὀστράκων τῆς ΥΕ ΙΙ καὶ ΥΕ ΙΙΙ Α1 καὶ Α2 περιόδου, ἐκ τῶν ὁποίων συνεκροτήθη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀγγείων, ὡς διώτων λοπάδων, ὑδριῶν μὲ τροχαλιόσχημον λαιμὸν καὶ τοξοειδεῖς πλευρικὰς λαβὰς καὶ διακοσμουμένων δι' ὁμοκέντρων κύκλων ἐπὶ τῶν ὤμων, μονώτων κυαθίων ἐπὶ ποδὸς ἢ ἄνευ ποδός, ἀμφορίσκων μὲ καθέτους λαβὰς καὶ κοιλίαν σφαιρικήν, ἐχόντων ὑπέρυθρον ἐπίχρισμα κ. ἄ. (Πίν. 30 α - β). Τὸ μᾶλλον ἀξιόλογον τῶν συγκροτηθέντων ἀγγείων εἶναι εὐμεγέθης τρίωτος ἀμφορεὺς μὲ ὠοειδῆ κοιλίαν καὶ κυλινδρικὸν λαιμόν, διακοσμούμενος διὰ τριῶν ζωνῶν ἐκ πυκνῶν καθέτως κατερχομένων κυματιστῶν ταινιῶν. Αἱ ζῶναι διαχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ διπλῶν περιθεουσῶν ταινιῶν, ἐνῷ ἡ τελευταία διὰ τριῶν ταινιῶν ἀπὸ τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ἀγγείου (Πίν. 30 γ). Ἐκ τῆς λοιπῆς κεραμεικῆς τοῦ φρέατος ἄξια μνείας εἶναι τμῆμα μετ' ἀμφοτέρων τῶν στομίων, τῶν ὁποίων τὸ ψευδὲς ἔχει τρεῖς λαβάς, ψευδοστόμου ἀμφορέως κοσμουμένου μὲ θέματα ἐναλλήλων γωνιῶν, φολιδωτοῦ βράχου καὶ σπείρας κατὰ τοὺς ὤμους καὶ στροβιλιζομένου ρόδακος κατὰ τὸ ψευδὲς στόμιον, ὄστρακα μὲ θαλασσίαν διακόσμησιν ναυτίλων, πλοκάμων ὀκτάποδος, κοραλίων καὶ βράχων, μὲ σπείρας συνδεομένας εἰς ζώνας, μὲ θέματα ἐκ μηνίσκων ἢ κοκκίδων κλπ. (Πίν. 31 α). Μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων ἄξια μνείας εἶναι σφαιρικοὶ τριπτῆρες, φλεβωτὸς λίθος εἰς τὸν ὁποῖον ἠνοίχθη διὰ τρυπάνου κυλινδρικὴ κοιλότης, τεμάχιον πυρίτου λίθου καὶ ὀψιανοῦ, τμῆμα πιθανῶς πλαστικοῦ σκεύους ἐκ μελανοῦ στεατίτου μὲ χαρακτὴν διακόσμησιν γραμμωτῶν τριγώνων καὶ κλάδου, τέλος τμῆμα λύχνου πηλίνου, τοῦ ὁποίου τὸ δοχεῖον σχηματίζεται πιθανῶς δίδυμον δι' ἐλισσομένης προεξοχῆς. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ φρέατος ἐπίσης ὑπῆρχον ἀνάμικτα θαλάσσια ὄστρεα, ὀστᾶ ζώων, ἄνθρακες καὶ τέφρα.

Κατὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως τοῦ Ἀσκληπιείου τοῦ ἔτους 1962, ἀμέσως νοτίως τῆς δεξαμενίσκης καὶ παρὰ τὴν ΝΑ. αὐτῆς γωνίαν, εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ἐλλειψοειδοῦς σχήματος σκάμμα, τὸ ὁποῖον ἐξελήφθη τότε ὡς φρέαρ καὶ ἠρευνήθη μέχρι βάθους 2.10 μ. μὲ λίαν ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα (βλ. ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, Β 1, σ. 20). Κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ κατὰ μῆκος τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου τῆς Στοᾶς Εὐμένους ἀπεκαλύφθη εἶδος σήραγγος μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., τμῆμα τῆς ὀροφῆς τῆς ὁποίας εἶχε καταπέσει καὶ ἐπιχωσθῆ ἤδη εἰς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους, ὡς θὰ ἠδύνατο νὰ συναχθῆ ἐκ τῆς ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως περισυλλεγείσης κεραμεικῆς (Σχέδ. 6, 7). Ἀπεδείχθη τότε, ὅτι τὸ θεωρηθὲν ὡς φρέαρ σκάμμα ἀπετελέσθη διὰ καταπτώσεως τμήματος τῆς ὀροφῆς καὶ ἔκτοτε ἐχρησιμοποιήθη ὡς τόπος ἀπορριμμάτων, διατειχισθέντος διὰ ξηρολιθικοῦ τοίχου, τμήματος τῆς ἤδη κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπικεχωσμένης σήραγγος. Ἡ σῆραγξ ἔχει πλάτος 2.35, ὕψος 4.40 μ., ταύτης δὲ ἠρευνήθη τμῆμα μήκους 4.40 μ. ἀπὸ τοῦ σημείου κατὰ τὸ ὁποῖον ἐτμήθη ἡ σῆραγξ κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς Στοᾶς Εὐμένους μέχρι τοῦ φράγματος. Οἱ κατασκευάσαντες τὴν Στοὰν ἔφραξαν τὸ δημιουργηθὲν κατὰ τὴν ἀποκοπὴν χάσμα διὰ λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται πολλὰ τεμάχια δομικοῦ ὑλικοῦ. Ποῖος ἦτο ὁ προορισμὸς τῆς σήραγγος δὲν δύναται νὰ ἐξαχθῆ ἀσφαλῶς. Εἰς τὸ κατώτερον τμῆμα τῆς ἀδιαταράκτου ἐπιχώσεως ἀνευρέθη κεραμεικὴ ἄφθονος τῶν προκεχωρημένων ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ 3ου μέχρι τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰῶνος π.Χ. Ἡ κεραμεικὴ αὕτη μαρτυρεῖ κατὰ ποίαν ἐποχὴν ἐτέθη ἐκτὸς χρήσεως ἡ σῆραγξ. Ἡ κεραμεικὴ περιλαμβάνει σειρὰν ὁλόκληρον μεγαρικῶν σκύφων τοῦ μετὰ μακρῶν πετάλων τύπου ὡς καί τινων τοῦ τύπου μὲ τὰ εἰς πυκνὰς σειρὰς φυλλίδια (Πίν. 31 β), σειρὰν λοπάδων καὶ λοπαδίων τοῦ διωρόφου τύπου, μελαμβαφῶν ἢ ἀχρώμων (Πίν. 32), σειρὰν σκευῶν οἰκιακῆς χρήσεως, ὡς χυτρῶν, μικρῶν λαγήνων, κυαθίων κλπ., σειρὰν ἀτρακτοειδῶν ληκυθίων τοῦ τύπου τῶν δακρυδόχων, ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα τοῦ τύπου τῆς Δυτικῆς κλιτύος (West Slope Ware) μεταξὺ τῶν ὁποίων τινὰ λίαν ἀξιόλογα διὰ τὴν διακόσμησίν των, ὡς κρατηροειδὲς σκεῦος σῳζόμενον κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτοῦ ἄνω τμῆμα,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

διακοσμούμενον μὲ συστήματα ἐναλλήλων ὀρθογωνίων καὶ ἀβακωτῶν κοσμημάτων ἀποτελούντων ζώνην, ἐλισσομένην κληματίδα περὶ τὸν λαιμὸν καὶ γωνιακὰς περιτέχνους λαβάς (Πίν. 33 α), λαιμὸς ἀμφορέως μὲ στρεπτὰς γραμμὰς μὲ ἀνάλογον διακόσμησιν κλπ. Ἀξιομνημόνευτα εἶναι λύχνοι μὲ ἀκτινοειδῶς διατεταγμένην στολιδωτὴν διακόσμησιν, τορνευτὴ βάσις μὲ ἐπαλλήλους ζώνας ἐμπιέστων ἀνθεμίων καὶ κυματίων, ἱκανὰ τμήματα λαγήνων μέ λευκὸν ἐπίχρισμα (Lagynos Group) καὶ ἐνδιαφέρουσαν διακόσμησιν στεφάνων μὲ ταινίας, στηλῶν κλπ. (Πίν. 33 β). Ἓν τεμάχιον φέρει παράστασιν κύλικος μὲ ἀνεστραμμένην ἐπ' αὐτῆς ἄλλην κύλικα καὶ κοτύλην. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίχωσιν ἀνευρέθησαν ἐνδιαφέροντα πήλινα εἰδώλια ἀναγόμενα εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἄξια μνείας εἶναι εἰδώλιον Σιληνοῦ παίζοντος σύριγγα, πλαγγόνες γυμνῶν κορασίδων προφανῶς προερχομένων ἐξ αἰωρῶν, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ ὀπῶν διαμπερῶν ὑπὸ τὴν μασχάλην, κεφαλὴ γυναικὸς μὲ τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου κεκαλυμμένον διὰ τοῦ ἱματίου, τέλος τὸ ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ ἄνω τμῆμα εἰδωλίου Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν ἐπίστεψιν καὶ τὰ περιβάλλοντα τὴν κεφαλὴν πτερύγια ἐφ' ὧν μικραὶ ἀνάγλυφοι μέλισσαι (Πίν. 34 α). Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ παραδείγματα σφραγίδων κεραμέων ἐπὶ λαβῶν εὑρεθεισῶν τόσον εἰς τὴν κάτω, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσιν. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρεται ἐνταῦθα ἡ ἐπιγραφή:

ΕΠΠΙΕΡΟΚΛΕΥΣ
ΜΟΣΧΩΝΟΣ
ΚΝΙΔΙΟΝ

(κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς σῆμα ἀγκύρας)

Τρία ἄλλα ἐνεπίγραφα ὄστρακα εὑρέθησαν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίχωσιν: α) ἐκ Παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως *ΤΟΝ ΑΘΕΝΕΘΕ[ΝΑΘΛΟΝ*, β) ἐπὶ ὀστράκου ἐπιπέδου:

ΕΠΑΙΝ[Ε
ΤΟΣ[ΑΘΗ,
ΝΑΙΟ[Σ

γ) ἐπὶ μελανογανώτου ὀστράκου *ΑΣΚΛΗΠ[ΙΟΥ*. Ἡ ἀνωτέρα ἐπίχωσις, τῆς ὁποίας τμῆμα εἶχεν ἐρευνηθῆ κατὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως τοῦ Ἀσκληπιείου τοῦ ἔτους 1962, περιεῖχε κεραμεικὴν ἀναγομένην μέχρι τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων. Χαρακτηριστικὴ ἰδίᾳ εἶναι μία σειρὰ λύχνων, πιθανῶς τοῦ τέλους τοῦ 4ου καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος, μὲ ἔκτυπα κοσμήματα πολυφύλλων ροδάκων, πτηνῶν, ἰχθύων, μήνης, ἐγκοίλου τετραγώνου κλπ. (Πίν. 34 β).

Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις ἐνδιαφερούσης σειρᾶς μαρμαρίνων γλυπτῶν τεμαχίων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀντιγράφων κλασσικῶν ἑλληνικῶν ἔργων ἢ ἀρχαϊστικῶν, πολὺ πιθανὸν προερχομένων ἐκ τοῦ ἐγγὺς Ἀσκληπιείου. Ταῦτα εἶναι: 1) Ἑρμαϊκὴ κεφαλὴ πωγωνοφόρου θεοῦ (ὕψ. 0,455 μ.) μὲ σχηματικῶς ἀποδιδόμενον τὸ τρίχωμα τοῦ πώγωνος, τοῦ μύστακος, τῶν ἑκατέρωθεν κατερχομένων πλοκάμων τῆς κόμης καὶ τῶν πλαισιούντων τὴν κόμην εἰς διπλῆν σειρὰν ἑλισσομένων βοστρυχιδίων· λεπτὴ ταινία περιδένει τὴν κόμην, ἥτις κατέρχεται μὲ κυματισμοὺς ἐπὶ τῆς ράχεως κατ' ὀρθογωνίαν ἀπόληξιν. Τὸ πρόσθιον τμῆμα τῆς Ἑρμαϊκῆς στήλης (Πίν. 35 α) εἶναι περικεκομμένον εἰς προέχοντα στυλίσκον. 2) Κεφαλὴ πωγωνοφόρου θεοῦ (ὕψ. 0,31 μ.), ἴσως Ἀσκληπιοῦ, ἔχοντος ἀναδεδεμένην τὴν κόμην διὰ διπλῆς ταινίας, ἐξ ἧς κατὰ τὰ πλάγια κατέρχονται πτυχαὶ ὑφάσματος. Οἱ βόστρυχοι τῆς κόμης καὶ τοῦ πώγωνος ἐλίσσονται κατὰ τὰ ἄκρα των, τοῦ κενοῦ δηλωθέντος βαθέως διὰ χρήσεως τρυπάνου· ἡ ρὶς ἀποκεκρουμένη (Πίν. 35 β). 3) Μικρὰ κεφαλὴ πωγωνοφόρου θεοῦ, πιθανῶς Ἀσκληπιοῦ, μὲ τὴν κόμην ἀναδεδεμένην (ὕψ. 0,15 μ.). Φυσιοκρατικὴ ἀπόδοσις χαρακτηριστικῶν μὲ ἔκφρασιν ὀδύνης. Ἡ μία πλευρά, ἐν μέρει ἡμιεπεξέργαστος, πιθανῶς διότι ἡ κεφαλὴ προέρχεται ἐξ ἀναγλύφου συνθέσεως (Πίν. 35 γ). 4) Μικρὰ κεφαλὴ πωγωνοφόρου ἀνδρὸς ἁδρῶς ἐπεξειργασμένη ἰδίᾳ κατὰ τὸ ὀπίσθιον αὐτῆς μέρος, ἴσως διότι προέρχεται ἐξ ἀναγλύφου συνθέσεως (ὕψ. 0,08 μ.) (Πίν. 35 δ). 5) Τμῆμα χειρὸς ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ πήχεως, κρατούσης ἐπὶ τῆς παλάμης διὰ τῶν δακτύλων, ἐκ τῶν ὁποίων τρεῖς ἀπεκόπησαν, πυξίδα κυλινδρικήν. Ἡ ἐπεξεργασία τῆς ἐπιφανείας, εἰς ἣν καταλήγει ἡ χεὶρ κατὰ τὸν πῆχυν, καὶ ὁ τόρμος δεικνύουν πιθανῶς ὅτι τὸ τεμάχιον προέρχεται ἐξ ἀκρολίθου ἀγάλματος. 6) καὶ 7) Δύο πλακίδια μαρμάρου μὲ γλυπτὴν ἐπ' αὐτῶν ἀπόδοσιν ὠτίων, πιθανῶς ἀφιερώματα εἰς τὸν Ἀσκληπιόν.

Νοτίως τῆς Στοᾶς Εὐμένους ἐντὸς φορητῶν ἐπιχώσεων ἀνευρέθησαν μικρὸν τεμάχιον μαρμάρου, ἴσως ἐκ μαρμαρίνης ἀττικῆς ληκύθου, μὲ παράστασιν κεφαλῆς πεπλοφόρου γυναικὸς καὶ τεμάχιον ἐκ παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως μὲ παράστασιν ἐξόχως χαρακτηριστικὴν κεφαλῆς Ἀθηνᾶς μὲ περικεφαλαίαν, ἔχουσαν ὑψηλὸν λοφίον· διακρίνονται τμήματα τῆς ἀσπίδος καὶ τοῦ δόρατος (Πίν. 36 α).

Μικρὰ ἐργασία διαμορφώσεως ἐγένετο καὶ κατὰ τὸ τετραγωνικὸν κτήριον τὸ θεωρούμενον ὡς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Μνημεῖον τοῦ Νικίου διὰ τῆς διαστρώσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιχώσεως, ὑποστηριχθείσης κατὰ τὴν καταστραφεῖσαν ΝΑ. γωνίαν διὰ μόλις ἐμφανοῦς ἀντερεισματικοῦ τοιχίου.

ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΩΔΕΙΟΥ ΗΡΩΔΟΥ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ

Συνολικὴ ἔκθεσις τῆς συντελουμένης ἐργασίας διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τῆς Ἀναστηλώσεως τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ θέλει καταρτισθῆ καὶ δημοσιευθῆ μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐργασίας. Ἁπλῶς διὰ τὴν ἐνημέρωσιν ἐπὶ τοῦ ἤδη συντελεσθέντος ἔργου ἀναγράφονται ἐνταῦθα αἱ κύριαι ἐργασίαι: 1) Συνεπληρώθη διὰ τῆς τοποθετήσεως μαρμαρίνων ἐδωλίων ἡ πρώτη ἀπ' ἀνατολῶν κερκὶς τοῦ ἄνω διαζώματος κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς στοᾶς τῆς παρόδου. 2) Ἤρχισεν ἡ τοποθέτησις τῶν λαξευτῶν δόμων πωρολίθου ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ ἀνατολικοῦ κλιμακοστασίου τῆς εἰσόδου, ἵνα καταστῇ ἐφικτὴ ἡ ἀνακατασκευὴ τοῦ τελευταίου τούτου. Ἐτοποθετήθησαν δύο σειραὶ δόμων κατὰ τὴν πρόσοψιν μὲ τὰ τυφλὰ τόξα, συνεπληρώθη δὲ διὰ δόμων ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ προθαλάμου. 3) Προητοιμάσθη διὰ λαξεύσεως μέρος τοῦ ὑλικοῦ ἐπιστρώσεως τῆς κλίμακος διὰ μαρμάρου καὶ μέρος τῶν πωρολίθων τῶν ἀναγκαιούντων διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν τοίχων τοῦ κλιμακοστασίου.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΓΟΡΑΣ

Ἐγένετο συντήρησις τοῦ ὑπάρχοντος ἐκτεταμένου πρασίνου, ἐπαυξηθέντος μὲ νέας φυτεύσεις. Μὲ κοινὴν ἐργασίαν καὶ ἐξ ἴσου συμμετοχὴν εἰς τὴν δαπάνην ἐγένετο ὑπὸ τῆς Ἐφορείας καὶ τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ἐκπροσωπουμένης ὑπὸ τοῦ Graham, ὁ καθαρισμὸς τοῦ λεγομένου οἰκισμοῦ Dörpfeld κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐγένοντο συμπληρωματικαί τινες ἔρευναι, ἀποσκοποῦσαι εἰς συμπλήρωσιν τῶν πληροφοριῶν διὰ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν. Ὁμοίως ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς διεμορφώθη ἡ περιοχὴ βορείως τοῦ ναοῦ τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου.

Ὁ πρὸς νότον τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς ἐκτεινόμενος ἀρχαιολογικὸς χῶρος περιεφράχθη, στενότερον συνδεθεὶς μὲ τὸν χῶρον τῆς πρώτης, διὰ τῆς ἑνοποιήσεως τοῦ διατέμνοντος τὴν Ἀγορὰν δρόμου, μετασχηματισθέντος εἰς ἀτραπόν, ἥτις ἐπεστρώθη διὰ καλντιριμίου ἐκ πολυχρώμων μαρμάρων εἰς μῆκος 200 περίπου μέτρων. Πέντε κιγκλιδωταὶ θύραι ἐξησφάλισαν τὸν ἄνω τοῦτον χῶρον, καταστήσασαι τοῦτον προσβατὸν ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν. Κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς ὁδοῦ τῶν Παναθηναίων διεμορφώθη ἄνοδος πρὸς τὴν περιφερειακὴν ὁδὸν τῆς Ἀκροπόλεως, ἥτις ἀνατολικῶς τοῦ Ἀρείου Πάγου στηρίζεται ὑπὸ ἀντερεισματικῶν τοίχων καὶ εἶναι εἰς πολλὰ σημεῖα βαθμιδωτή. Οὕτω διηυκολύνθη ἡ κάθοδος ἐπισκεπτῶν ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, διαμορφωθείσης πρὸς τοῦτο καὶ εἰδικῆς εἰσόδου μὲ ἐκδοτήριον εἰσιτηρίων. Πινακίδες ὑποβοηθοῦν τὴν κίνησιν τῶν ἐπισκεπτῶν κατὰ τὰς δύο κατευθύνσεις.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΧΩΡΟΥ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Ὁ χῶρος τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς εὑρίσκετο εἰς μεγάλην ἀταξίαν μὲ παντὸς εἴδους ὑλικὸν κατάσπαρτον ἐντὸς αὐτοῦ, μὲ πολλὰ νεωτερικὰ ἐρείπια οἰκημάτων καταλαμβάνοντα κυρίως τὴν ΝΔ. περιοχὴν αὐτῆς καὶ μὲ μεγάλας ἐπιχώσεις, ἄλλας παλαιόθεν ὑπαρχούσας καὶ ἄλλας σχετικῶς προσφάτους. Πολλὰ τμήματα τῶν ἐκτεταμένων κτηρίων εἶχον ὑποστῆ σημαντικὰς ζημίας, τὰ δὲ διεισδύοντα ὑπόγεια ὕδατα, μάλιστα κατὰ τὴν ΝΑ. περιοχήν, συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν πυκνοτάτων λοχμῶν καὶ μικρῶν τελμάτων (Πίν. 36 β). Ἰδίως ὑπέστησαν βλάβας οἱ πλακόστρωτοι χῶροι, τῶν ὁποίων αἱ πλάκες διεσπάσθησαν εἰς ἀπειράριθμα τεμάχια (Πίν. 36 γ).

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν διαμορφώσεως τῆς περιοχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκεται τὸ Φετιχιὲ Τζαμί, αἱ ἐργασίαι τακτοποιήσεως ἐπροχώρησαν εἰς τὸν κυρίως χῶρον τῆς Ἀγορᾶς. Τὰ ἀναχώματα τῆς βορείας πλευρᾶς συνεκρατήθησαν διὰ τῆς κατασκευῆς ἀντερεισματικοῦ ξηρολιθικοῦ τοίχου καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐφυτεύθη μικρὸν κηπάριον. Πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην ἀπετέθησαν πολλὰ τῶν γλυπτῶν τεμαχίων, τῶν περισυλλεγέντων ἐκ τῶν ἐπιχώσεων. Ἐγένετο, ἀκολούθως, μερικὸς καθαρισμὸς τῆς νοτίου Στοᾶς καὶ τῶν ἀνατολικῶν ἀνδήρων τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀγορανομείου. Διὰ τὴν εὐπρόσωπον ἐμφάνισιν τοῦ χώρου ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις, ὅπως ἀφαιρεθοῦν ἅπασαι αἱ παραμείνασαι ἄσκαφοι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1931 (βλ. παράρτημα ΑΔ 1930 - 31, σ. 1) ἐπιχωματώσεις καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις μεταγενεστέρων τουρκικῶν ἐρειπίων. Ἡ ἐργασία εἰς τὰ ἐπιφανειακὰ στρώματα ἐγένετο δι' ἐκσκαφέως. Τὰ ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τούτων ἀνευρεθέντα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη προερχόμενα ἐν μέρει ἐκ τῶν κτηρίων τῆς Ἀγορᾶς περισυνελέγησαν. Ἐπίσης συνελέγησαν δύο τεμάχια ἐπιγραφῶν: α) τμῆμα πλακὸς διαστάσεων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

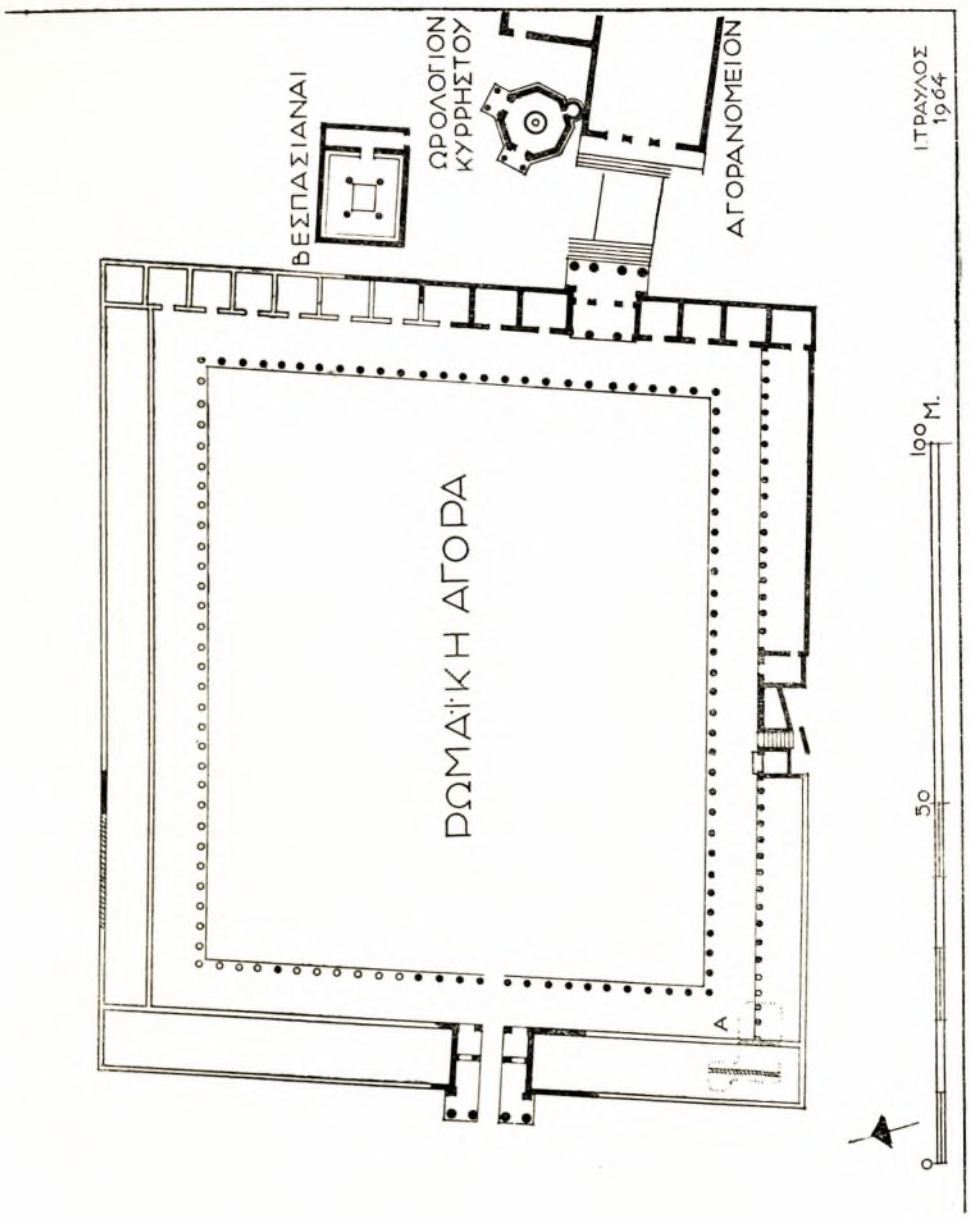

Σχέδ. 8. Ἡ Ρωμαϊκὴ Ἀγορά

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

0,209 × 0,13, πάχους 0,116 μ., β) ἕτερον ὁμοιον διαστάσεων 0,35 × 0,205 μ., ἔχοντα οὕτω:

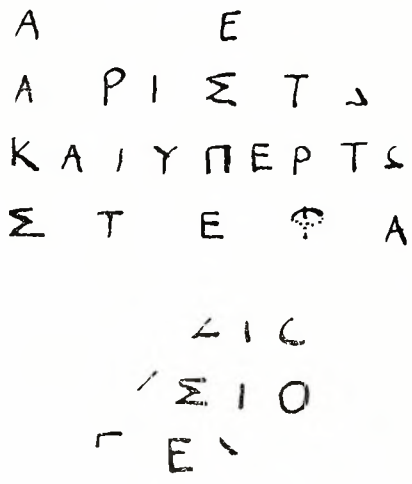

Ἐσημειώθησαν ἐπίσης τεμάχια βυζαντινῶν πίθων καὶ ἐν φρέαρ μεταβυζαντινῶν ἴσως χρόνων. Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ΝΔ. τομέως ἀνευρέθη, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν μέρους τῆς ἐπιχωματώσεως, τμῆμα τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ, τῆς διερχομένης ὑπὸ τὴν ὁδὸν Πολυγνώτου, μετὰ τοῦ πλευρίζοντος αὐτὴν ρείθρου μήκους 6 μ., καὶ ἀποχετευτικὸς ἀγωγός. Τμῆμα τῆς ὁδοῦ ταύτης εἶχε καλυφθῆ ὑπὸ τοῦ νοτίου συγχρόνου περιβόλου τῆς Ἀγορᾶς. Ἡ ἐκσκαφὴ ἐπροχώρησε βαθέως κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς Ἀγορᾶς, ἵνα διευκρινισθῇ ἡ διάταξις τῆς δυτικῆς πλευρᾶς κατά τήν προέκτασιν τοῦ στυλοβάτου τῆς ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας τῆς νοτίας Στοᾶς (Πίν. 36 δ). Πράγματι ἀπεκαλύφθη περαιτέρω ὁ στυλοβάτης καὶ παρηκολουθήθη εἰς μῆκος 5 μ., ὅπου διακόπτεται. Παλαιά δοκιμὴ γενομένη τὸ ἔτος 1931 παρὰ τὸν τελευταῖον ἱστάμενον κίονα εἶχε δείξει, ὅτι ὁ στυλοβάτης εἶχε καταστραφῆ καὶ ὅτι διεσῴζοντο μόνον αἱ θεμέλιοι πλάκες καὶ ὁ πρὸ τούτων πήλινος ἀγωγὸς ἐκ τριπλεύρων σωλήνων μὲ καλύμματα. Νῦν ἡ συνέχεια τοῦ στυλοβάτου εὑρέθη 8.50 μ. πέραν τοῦ τελευταίου ἱσταμένου κίονος, τοῦ σημειουμένου εἰς τὸ σχέδιον τοῦ ΑΔ 1931. Ἐπὶ τοῦ τμήματος τούτου τοῦ στυλοβάτου ἀπεκαλύφθη μέρος κίονος ἱσταμένου, ἀλλ' ὄχι in situ, καὶ πλησίον αὐτοῦ ἄλλον τεμάχιον ἀπερριμμένον. Τὸ ἱστάμενον τεμάχιον φαίνεται ὅτι εἶναι ἐκεῖνο, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος εἰς ΠΑΕ 1891, σ. 7 - 11. Ἐνδιάμεσον τμῆμα τοῦ στυλοβάτου ἐλλείπει, ἐπὶ μαρμαρίνης δὲ πλακὸς διακρίνεται γωνιακὴ ἐγκοπὴ μὲ ὀπήν, ὑπεμφαίνουσα τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευὴν θύρας. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου διακρίνονται τὰ λαξεύματα ἑδράσεως δύο κιόνων σημειωθέντων διεγραμμισμένων εἰς τὸ Σχέδ. 8. Εἰς τὸ σημεῖον διακοπῆς τοῦ στυλοβάτου, σειρὰ πωρολίθων μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἔνθα προεκτείνεται περαιτέρω φράγμα ἀργῶν λίθων εἰσχωροῦν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἀποτελεῖ τὴν κρηπῖδα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοίχου τοῦ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου κτίσματος, τοῦ κλείοντος τὸν χῶρον τῆς Ἀγορᾶς κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν, νοτίως τῆς Πύλης τῆς Ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς. Πράγματι ἡ συνέχεια τῶν πωρολίθων ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τῆς Πύλης. Ἐπίσης μικρὸν τμῆμα τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου πρὸς Δ. ἀνεφάνη μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐπιχωματώσεων.

Παραλλήλως πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν τοῖχον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ κρηπὶς τῶν πωρολίθων, καὶ εἰς ἀπόστασιν 3.50 μ. ἀπὸ τούτου, ἀνεφάνη λαξευτὴ εἰς τὸν μαλακὸν βράχον τάφρος θεμελίου εἰσχωροῦσα μέχρι βάθους 0,66 μ., ὑπολογιζομένου ἀπὸ τὸ ἐπίπεδον τοῦ στυλοβάτου (Σχέδ. 8). Κατὰ τὸ νότιον τμῆμα τοῦ λαξεύματος εὑρέθη ἥμισυ δωρικοῦ κιονοκράνου, ἔχοντος πλευρὰν ἄβακος 0,55 καὶ διάμετρον τραχήλου 0,39 μ. Αἱ διαστάσεις αὗται ἀποδεικνύονται μικρότεραι τῶν τῶν ἄλλων κιονοκράνων τῆς δωρικῆς ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας, τῶν ὁποίων δείγματα εἶναι τοποθετημένα κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς καὶ ἐπομένως τὸ κιονόκρανον δὲν φαίνεται ἀνῆκον εἰς τὴν Στοὰν ταύτην. Μετὰ τοῦ κιονοκράνου ἀνευρέθησαν θραύσματα μεταγενεστέρων ἀγγείων καὶ χαλκοῦν νόμισμα τοῦ Ὄθωνος μὲ χρονολογίαν 1833, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ἡ μέχρι τοῦ βάθους τούτου διατάραξις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Τέλος παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ κατὰ τὴν συμβολὴν τῶν ὁδῶν Δεξίππου καὶ Ταξιαρχῶν ἀπεκαλύφθη, κατὰ τὴν διάνοιξιν τάφρου πρὸς τοποθέτησιν καλωδίων τοῦ ΟΤΕ, τμῆμα τοῦ ἐξωτερικοῦ βορείου τοίχου τῆς Ἀγορᾶς σημειούμενον εἰς τὸ Σχέδ. 8 διεγραμμισμένον, ἐν συνεχείᾳ μικροῦ τμήματος παλαιότερον ἀποκαλυφθέντος. Ὁ τοῖχος παρηκολουθήθη εἰς μῆκος 15 μέτρων (Πίν. 36 ε).

Ἡ ἐργασία διαμορφώσεως τῆς Ἀγορᾶς πρόκειται νὰ συνεχισθῇ, διακοπεῖσα λόγῳ ἐξαντλήσεως τῆς διατεθείσης πιστώσεως. Ἡ ἀνεύρεσις μεταγενεστέρων ὀστράκων καὶ νομισμάτων τοῦ Γεωργίου τοῦ Α' εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ στυλοβάτου ἀποδεικνύει ὅτι ὁ μέγας ὄγκος τῶν ἐπιχωματώσεων ἐσχηματίσθη κατὰ σχετικῶς προσφάτους χρόνους. Ἡ συμπλήρωσις τοῦ Σχεδ. 8 τῆς Ἀγορᾶς διὰ τῶν ἐλθόν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

των εἰς φῶς νέων στοιχείων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Τραυλοῦ, ὅστις καὶ παρηκολούθησε τὴν ὅλην ἐργασίαν.

ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΑΙ ΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

1) Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πολυγνώτου ἀριθ. 4, κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τάφρου πρὸς τοποθέτησιν καλωδίων τοῦ ΟΤΕ εἰς βάθος 0,30 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, ἀπεκαλύφθη τμῆμα τοίχου ἐξ ἀργῶν λίθων ἄνευ συνδετικοῦ ὑλικοῦ, πλάτους 1.70 μ., ἡμικατεστραμμένον. Μέγας λαξευτὸς πωρόλιθος ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ σῳζομένου τμήματος. Εἰς τὴν βαθεῖαν ἐπίχωσιν τοῦ τοίχου ἀνευρέθη βυζαντινὸν νόμισμα τῶν χρόνων τῶν διαδόχων τοῦ Ἰ. Τσιμισκῆ. Ὁ τοῖχος εὑρίσκεται κατέναντι τῆς Πύλης Ἀρχηγέτιδος τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς καὶ εἰς ἀπόστασιν 30 μέτρων περίπου.

2) Εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ὁδῶν Φλέσσα, Λυσίου καὶ Τριπόδων, κατὰ ἐργασίας τοῦ Δήμου Ἀθηναίων, ἀνεφάνη τοῖχος μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. εἰς βάθος 1.70 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ ᾠκοδομημένος ἐκ μεγάλων πωρίνων δόμων. Τούτου ἠρευνήθη μικρὸν τμῆμα μέχρι μήκους 1.70 καὶ βάθους 0,80 μ. Μεταξὺ τῶν δύο σειρῶν δόμων παρενεβάλλοντο τεμάχια κεράμων.

3) Εἰς λιθοσωρὸν τῆς περιοχῆς Διογενείου Γυμνασίου ἀπεκαλύφθησαν δύο τεμάχια μαρμαρίνων ἐνεπιγράφων στηλῶν, τῶν ὁποίων προετοιμάζεται ἡ δημοσίευσις.

Τὸ πρῶτον, μήκους 0,115, πλάτους 0,08, πάχους 0,052 μ., διασῴζει 11 στίχους μὲ γραφὴν ἑλληνορρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Ἀναγνωρίζονται ὀνόματα ἀρχόντων, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολεμάρχου καὶ θεσμοθετῶν. Τὸ δεύτερον εἶναι μήκους 0,30, πλάτους 0,20, πάχους 0,07 μ. καὶ διασῴζει περὶ τοὺς 15 στίχους. Τὸ κείμενον, ὡς φαίνεται, σχετίζεται μὲ μετασκευὴν σκηνῆς, ἴσως θεάτρου, ἀφοῦ πολλάκις ἐπαναλαμβάνεται ἡ λέξις «σκηνή». Μέρος τῆς ἐπιγραφῆς κατέστη δυσξύμβλητον λόγῳ τριβῆς τῆς ἐπιφανείας. Ἐκ τοῦ τύπου τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται εἰς τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

Ἡ Ἐφορεία παρηκολούθησεν ἐπίσης τὰς ἐντὸς τῆς ὑπό τὸν ἔλεγχόν της ζώνης οἰκοδομικὰς ἐργασίας καὶ ἤσκησε τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τοῦ ὕψους τῶν ἀνεγειρομένων οἰκοδομῶν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

DIE AUSGRABUNGEN IM KERAMEIKOS

In Ergänzung der früheren Ausgrabungen an gleicher Stelle untersuchte G. Gamer im Frühjahr 1964 die letzten Reste vom Grabbau des Pannoniers Daphnos (A. Brueckner, Der Friedhof am Eridanos 49) und das unmittelbar angrenzende Gebiet mit Beisetzungen vom Hellenismus bis in die Kaiserzeit. Unser Bericht handelt von der Fortsetzung der Ausgrabungen im Raum südlich der Heiligen Strasse, nahe der heutigen Piräus-Strasse.

Südseite der Heiligen Strasse

Im Sommer wurde die Grabung auf der Südseite der Heiligen Strasse (vgl. K. Vierneisel, Deltion 19 (1964): Chron. 38ff) nach Süden ausgedehnt und damit der Hinterraum dieses durch die heutige Piräus-Strasse begrenzten Strassenabschnitts bis zu einer Tiefe von etwa 20 Metern erschlossen; auch der Grabhügel der Eukoline wurde in die Untersuchung eingezogen. Innerhalb einer Fläche von etwa 26 x 14 m wurden zahlreiche Gräber von der protogeometrischen Periode bis in frühhellenistische Zeit aufgedeckt; P l a n im T a f. 37 zeigt in der Hauptsache die klassischen und älteren Anlagen.

Spätklassisch-frühhellenistische Gräber (vgl. T a f. 39 b).

Das Ausgangsniveau der Grabung (etwa + 46.00 m) bildete die Oberfläche einer bereits von K. Kübler beobachteten und von D. Ohly in die Jahre nach 338 v. Chr. datierten, teilweise mehrere Meter starken, sterilen Schicht blaugrünen Mergelschotters (AA 1932, 192f.; Deltion 17 (1961/62): Chron. 19f.). Die frühesten Gräber nach der Einfüllung des Schotters gehören ihren spätklassischen Gefässbeigaben zufolge in die Jahre nach 330 v. Chr. Bis gegen 300 v. Chr. blieb das Niveau ungefähr das gleiche, wie die noch in situ vorgefundene Kolumelle über dem Grab der Philokrateia, der Tochter des Agathokles von Aixone, beweist (AZ 29 (1871) 24 Nr. 54 Taf. 42; Grab 1 in T a f. 37 bei «VI»; Euthynterie +46.04 m). Bei den Gräbern des frühen 3. Jahrhunderts mit bauchigen, sowie den sechs jüngsten Gräbern mit schlanken (hS 13 - 15) und birnenförmigen (hS 4, 12, 20) Tränenfläschchen liess sich die einstige Ausgangshöhe der Gruben nicht mehr feststellen.

In fast allen Gräbern der spätklassisch-frühhellenistischen Nekropole waren Erwachsene bestattet. Die Gräber des 4. Jhs. waren Brandgräber oder einfache Skelettgräber, die zuweilen mit Ziegeln abgedeckt waren; die des frühen 3. Jhs. Skelettgräber, in einigen Fällen mit Flachziegeln abgedeckt. Einige der meist regellos orientierten Gräber waren in Bezirken mit quaderverstärkten Bruchsteinmauern zusammengefasst (1 - 6 in T a f. 37; die Zahlen in Punktkreisen); die Bezirksmauern 5 und 6 bildeten zugleich die südliche Grabungsgrenze. Die Bezirke lagen zur Strassenfront ungefähr parallel und sind den Stelenbasen nach, besonders zufolge der grossen Fundamentierung für eine Naiskosstele in Bezirk 3, alle noch vor dem Erlass gegen den Gräberluxus entstanden und, teilweise erweitert, auch im frühen 3. Jahrhundert noch benützt worden. Zur älteren Phase von Bezirk 2 (2A1) gehören ein Poros-Sarkophag (hS 35) und zwei Brandbestattungen mit Metallbeigaben (hS 18, hS 23). Bezirk 1B1 - 1B2 liess sich auf Grund der Beigaben in den zugehörigen Gräbern (hS 27, hS 28, hS 64) in die Zeit um 320 v. Chr. datieren.

Im Gegensatz zu der Gräberfülle im westlichen Grabungsabschnitt erwies sich der östliche, hinter den beiden schon lange bekannten Grenzsteinen (W. Peek, Kerameikos III Nr. 13/14 Taf. 4), als auffallend fundarm. Das jüngste Grab (hS 131) unter einem früher schon abgetragenen, ursprünglich auf dem Schotter ruhenden mächtigen Gussmauerfundament (AA 1932, 193) enthielt ein graues bauchiges Tränenfläschchen.

Bei der Untersuchung des Grabhügels der Eukoline liessen sich wahrscheinlich für alle drei auf dem in situ befindlichen Relief dargestellten Angehörigen der zuerst verstorbenen Eukoline[1] die zugehörigen Gräber feststellen (hS 196 - 197, hS 195). Das Relief scheint ursprünglich unmittelbar über dem in den Schotter von 338 eingelassenen Tonwannengrab der Eukoline (hS 198, mit zehn Salbgefässen aus Alabaster) aufgestellt, nach der Brandbestattung hS 197 (Protonoe oder Nikostrate) jedoch auf die Spitze eines beide Gräber überdeckenden Hügels versetzt worden zu sein (gegen 330 v. Chr.). Die beiden Brandgräber hS 195 (mit einer schwarzen Vorform der Tränenfläschchen)

1. Onesimos, Protonoe, Nikostrate. A. Conze, Die att. Grabreliefs Nr. 1131 Tf. 238; Brueckner, a. O. 117; AA. 1932, 193.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

und hS 196 (mit zehn vergoldeten Tonrosetten, tongrundigem Amphoriskos und eiserner Strigilis) sind Nachbestattungen am Rand des Hügels.

Klassische Gräber (vgl. T a f. 39 a)

Der Schotter überdeckte eine Reihe kleinerer Grabhügel (I - VII in T a f. 37), die ins frühe 4. Jahrhundert gehören und im Gegensatz zu den gemauerten Bezirken nahe der Strassenfront (1, 1A, 2 in T a f. 37) über den geländeartigen Hinterraum locker verteilt waren. Der von 1A1 überlagerte und gestörte Bezirk 1 über den Brandgräbern hS 51 und hS 53 mit Beigaben vom Ende des 5. Jhs. bildete zusammen mit dem 1961 aufgedeckten Bezirk der Ampharete die älteste steinerne Grabanlage innerhalb des Grabungsgebiets auf der Südseite der Hl. Strasse. Bezirk 1A1 enthielt in seiner ältesten Phase drei Ziegelabdeckungen über den Gebeinen Erwachsener (hS 40 - 51, hS 46). Die Beigaben bestanden in weissüberzogenen Tonalabastra und kleinen, für die Zeit um die Wende zum 4. Jahrhundert besonders charakteristischen bauchigen Lekythen mit und ohne rotfigurige Palmette. Zu einer wenig jüngeren «Aufstockung» (1A2) gehörten die beiden Kinderbestattungen in Tonwannen hS 38 und hS 39 mit kleiner Palmettenlekythos bzw. Deckelschüssel und Salznapf.

Der etwa gleichzeitige Bezirk 2 mit Breccia-fassade (östlicher Eckblock der oberen Quaderlage noch in situ +45.30 m, darin abgebrochene, einst bemalte kleine Marmorstele +45.71 m) besass an drei Ecken kleine grobbehauene Grenzsteine (*ΟΡΟΣ ΜΝΗΜΑΤΟΣ*) und an der Südseite eine lehmziegelgefasste Opferrinne (Tellerfragmente). Die einzige Bestattung im Innern des Baus war das Skelett eines Mannes in Hockerlage (hS 37), dem zwei Chytren und Teile eines grossen Säugetiers beigegeben waren.

Die sieben, durchschnittlich etwa 0,80m hohen und meist runden oder ovalen Grabhügel waren jeweils von einer niedrigen Bruchsteinfassung gesäumt, dazu waren die Hügel III, IV und V von groben Steinmalen (+44.92 und +45.25 m) bekrönt; Grabhügel V überdies von der Ecke einer zugehörigen Stelenbasis (+45.46 m). Die Gräber zu den Hügeln I und VII bildeten je ein Poros-Sarkophag, zu II - V gehören vier Ziegelbestattungen (bei III und IV von Kindern) und zu Hügel VI eine Brandbestattung. Die Gräber enthielten in der Hauptsache kleine Palmettenlekythen.

Eine im Anschluss an die Errichtung des grossen steinernen Grabbaus an der Hl. Strasse (T a f. 37 : unter den Bauten (1) und (2), zugehörig das grosse Denkmalfundament in der Mitte; vgl. Deltion 19, (1964): Chron. 38ff.) erfolgte Planierung setzte gegen 360 v. Chr. der klassischen Nekropole ein Ende. Diese Aufschüttung ruhte ihrerseits auf einer dünnen Brecciasplittschicht (etwa +44.40 m), die sich als Bauschicht des erwähnten grossen Grabbaus erklären liess. Gleich unter dieser Schicht lag, mit der Reliefseite nach unten (+44.12 m), von einer Lehmschicht glücklich geschützt, die vorzüglich erhaltene hochklassische Grabstele des Eupheros T a f. 40 über dem zugehörigen Grab hS 202 (AM 79, (1964)) und wenig tiefer die abgebrochene, einst bemalte Stele des Lissos, vermutlichen Bruders des Eupheros, über dessen Grab (hS 193). Die reich ausgestatteten beiden Gräber gehören zu einer kleinen Kindernekropole im Ostteil der Grabung, die in der zweiten Hälfte des 5. Jhs. in Benutzung war. Die Nekropole war jedoch nicht nach der Hl. Strasse, sondern nach einem schmalen Nebenweg orientiert, der die Hl. Strasse mit der «Gräberstrasse» verband (AA 1935, 272 f.), und umfasste etwa dreissig Beisetzungen in den für kleine Kinder üblichen Amphoren oder Tonwannen (in T a f. 37 durch kleine Kreuze gekennzeichnet) sowie Brandziegel-und einfache Erdgräber für grössere Kinder.

Aus dem Ziegelgrab eines Erwachsenen im Bereich der späteren Grabhügel im Westteil der Grabung stammt neben anderen Beigaben eine grosse weissgrundige Lekythos der R-Gruppe mit einem am Grabmal sitzenden Krieger und einer Frau im schwarzen Peplos.

Im Gegensatz zu der Fülle klassischer Gräber waren im gesamten Grabungsbereich die Bestattungen in der ersten Hälfte des 5. Jhs. weit seltener. Ein Skelettgrab (hS 120) und ein Brandgrab (hS 91) enthielten zehn und zwölf flüchtig bemalte Lekythen der gleichen spätschwarzfigurigen Stilstufe, die bei den Lekythen aus den Gräbern in der grossen hügelartigen Aufschüttung östlich des «Südweges» besonders häufig zu finden ist.

Archaische Gräber (T a f. 38 b)

Als Gräber des 6. Jhs. v. Chr. liessen sich am Südrand der Grabung acht Erd- und Brand-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

bestattungen aus der zweiten Hälfte dieses Jahrhunderts sichern, die in zwei Fällen (hS 123 und hS 128) einen monumentalen Grabhügel aus reinem Lehm schneiden (Hügel VIII). Der Hügel stand noch etwa 1 m hoch an und hatte einen Durchmesser von 7.50 m (Sohle bei +43.50 m). Das zugehörige und wohl männliche Skelettgrab (hS 96) war 2.70 m tief ausgeschachtet (Sohle +40.80 m) und enthielt zwei schwarzfigurige Lekythen der Zeit um 530 v. Chr.

Einige Kindergräber des frühen 6. Jhs. konzentrieren sich um einen ostwestlich gerichteten, aussen weiss verputzten Lehmziegelbau von 3.30 zu 1.90 m Aussenmaassen (+44.61 m) aus den Jahren um 600 v. Chr., unter ähnlichen Monumenten an der Hl. Strasse den am weitesten nach Süden vorgeschobenen Bau. Das männliche Skelett hS 161 unter ihm war ohne Beigaben.

Tief unter der Südmauer des spätklassischen Baus 1B stand unter einer Schieferplatte (+43,25 m) ein einfacher Bronzekessel (hS 59) mit der Knochenasche eines Kindes und zwei frühkorinthischen Aryballoi.

Gegen 700 v. Chr. erfolgten einige Kinderbestattungen in grossen Pithoi und in einer tongrundigen Amphora mit Miniaturgefässen als Beigaben.

Geometrische Gräber (T a f. 38 a)

Über zwei der vierzehn über das Gelände verstreuten geometrischen Gräber (Skelettgräber, Brandschüttungen, Aschenamphoren) standen zwei kleine Schieferstelen noch in situ (hS 66 und hS 68a). Zwei Skelettgräber, hs 130 und hS 189, waren mit grob behauenen Marmorplatten abgedeckt, das protogeometrische Kindergrab hS 130 war ummauert. Besonders reich ausgestattet war das Grab eines Mannes spätstrenggeometrischer Zeit hS 109 unter dem klassischen Hügel V. Dem Toten waren ausser der Keramik und grossen Fleischportionen auch seine Waffen, ein eisernes Schwert mit den Resten einer hölzernen Scheide und die Lanze, in den Sarg gelegt worden. Um die rechte Hand war ein etwa 50cm langes schmales Goldband mit steilen Zickzackmuster gewickelt. Über dem Grab fanden sich Bruchstücke einer monumentalen Grabamphora. Nur in zwei Fällen erschienen die geometrischen Gräber von jüngeren Gräbern gestört, obwohl sie manchmal nur knapp unter dem archaischen und klassischen Niveau lagen.

Submykenische und ältere Gräber wurden hier nicht festgestellt.

BARBARA SCHLÖRB - K. VIERNEISEL.

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Γ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Εἰσαγωγή. Πλουσιώτατον εἰς εὑρήματα καὶ ἀποδοτικώτατον εἰς ἀνασκαφικὰ δεδομένα ὑπῆρξε καὶ πάλιν τὸ 1964 διὰ τὴν Γ΄ Ἐφορείαν, ἀξία δὲ ἰδιαιτέρας μνείας ἡ καταβληθεῖσα προσπάθεια ἐκ μέρους τόσον τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως διὰ τὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελθὸν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν καὶ μέσων ἐργασίας — τακτικωτέρα χρηματοδότησις καὶ αὔξησις τοῦ χρησιμοποιουμένου ἐξ εἰδικευμένων ἐργατῶν προσωπικοῦ — ὅσον καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν, δι' ὧν ἐπετεύχθη ἡ συνεχὴς παρακολούθησις τῶν ἀνασκαπτομένων περιοχῶν τῆς Περιφερείας μας καὶ ἡ διεξαγωγὴ ἐκτεταμένων καὶ πολλάκις μακροχρονίων ἀνασκαφῶν εἰς ἰδιωτικοὺς καὶ δημοσίους χώρους, παρὰ τὰς ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν, μηχανικῶν, ἐργολάβων καὶ περιοίκων δημιουργουμένας ἑκάστοτε δυσχερείας.

Πρὶν ἢ προβῶμεν ὅμως εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ καθαρῶς ἐπιστημονικοῦ ἔργου, ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα σημαντικόν γεγονός, τὸ ὁποῖον παντοιοτρόπως ἐπηρέασε τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐργασιῶν ἡμῶν. Πρόκειται περὶ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1964 γενομένης τροποποιήσεως τῆς συστάσεως τῆς Γ΄ Ἀρχ. Περιφερείας, ἥτις ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ σχετικοῦ Βασιλικοῦ Διατάγματος περιέλαβεν, ὡς γνωστόν, τὴν ὑφ' ἡμῶν ἐλεγχομένην ζώνην τῶν Ἀθηνῶν, μὲ ἀρχαιολογικοὺς χώρους τὸ Ὀλυμπιεῖον καὶ τὸν Κεραμεικόν, τὴν Ἐλευσῖνα καὶ τὴν Μεγαρίδα, ἐνῷ ἡ μέχρι τότε ἀνήκουσα εἰς αὐτὴν Ἀρχαία Ἀγορὰ ὑπήχθη εἰς τὴν Α΄ Περιφέρειαν.

Μετὰ τὴν ὡς ἐκ τούτου ἀπομάκρυνσίν μας ἐκ τῶν Γραφείων τῆς Στοᾶς Ἀττάλου ἠναγκάσθημεν νὰ ἐγκατασταθῶμεν προσωρινῶς, λόγῳ ἐλλείψεως χώρου, εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἄρεως 3 Μουσειακὴν ἀποθήκην εὑρημάτων Ἀθηνῶν καὶ παρὰ τὰς παντοίας ἐλλείψεις καὶ τὰς δυσχερεστάτας κατὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνας συνθήκας κατεβάλομεν πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ὑπηρεσίας μας.

Οὕτω, τῇ βοηθείᾳ τῆς μόνης τότε ὑπαρχούσης πιστώσεως — τῆς ἐπανεκθέσεως ἀρχαιοτήτων — διὰ τὴν Γ΄ Ἐφορείαν: α) Ἐγένετο προσπάθεια καλύψεως τῶν στοιχειωδῶν ἀναγκῶν (ἑνὸς ἑρμαρίου, πρὸς διασφάλισιν τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν χρημάτων, μερικῶν καθισμάτων καὶ γραφικῆς ὕλης). β) Διωργανώθη ἐκ νέου τὸ ἀρχεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον περιελήφθη τμῆμα μόνον τοῦ ὑπάρχοντος παρὰ τῇ Στοᾷ Ἀττάλου, ἀφορῶν εἰς τὰς οἰκοδομικὰς ἀδείας καὶ τὰ πλέον πρόσφατα ἔγγραφα (τῶν δύο τελευταίων ἐτῶν), τὰ σχετικὰ μὲ τὰ θέματα καὶ τοὺς χώρους τῆς Γ΄ Περιφερείας, ὡς ἤδη διεμορφώθη αὕτη. γ) Διωργανώθησαν ἐκ νέου ἐπίσης καὶ ἀνετέθησαν εἰς ἁρμοδίους ὑπαλλήλους αἱ διοικητικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ ἐργασίαι, ἡ διαχείρισις εἰσιτηρίων κλπ. δ) Ἐπεδιώχθη ἡ δημιουργία μικρᾶς βιβλιοθήκης, τῆς ὁποίας παντελῶς ἐστερεῖτο ἡ Ἐφορεία. ε) Κατεβλήθη ὑφ' ἡμῶν πᾶσα προσπάθεια παρὰ τῇ Γεν. Διευθύνσει τοῦ Ὑπουργείου διὰ τὴν ἐξεύρεσιν χώρου Γραφείων, ἔστω καὶ παρὰ τὴν εἰρημένην ἀρχαιολογικὴν ἀποθήκην, ἄνευ ὅμως οὐδενὸς ἀποτελέσματος μέχρι στιγμῆς.

Διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν πάντων τῶν ἀνωτέρω, ὡς καὶ πλείστων ἄλλων στοιχειωδῶν ἐλλείψεων, γεγονὸς εἶναι ὅτι κατηναλώθη πολύτιμος χρόνος, ὅστις ὑπὸ εὐνοϊκωτέρας συνθήκας θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ καθαρῶς ἐπιστημονικὸν ἔργον τῆς Ἐφορείας.

Α΄ ΜΟΥΣΕΙΑΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

ΑΘΗΝΑΙ

1. Μουσειακὴ Συλλογὴ εὑρημάτων Ἀθηνῶν

α) Διὰ τῆς ἀπασχολήσεως, ἐπὶ τετράμηνον μόνον, τοῦ συγκολλητοῦ κ. Ἀ. Μαρίνη συνεκολλήθησαν καὶ συνεπληρώθησαν, κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, τριακόσια πεντήκοντα ἀγγεῖα, προερχόμενα ἐξ ἀνασκαφῶν 1963 - 64 καὶ παλαιοτέρων ἐτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιελήφθησαν, λόγῳ ἰδιαιτέρας διὰ τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν σημασίας, περὶ τοὺς εἴκοσι ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι προερχομένους ἀμφορεῖς γεωμετρικῶν χρόνων, ὡς καὶ πάντα τὰ συνοδεύοντα τὰς ταφὰς ταύτας κτερισματικὰ ἀγγεῖα.

β) Διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν δδ. Ἀ. Δραγώνα, Κ. Κρυστάλλη καὶ Μ. Σταυροπούλλου κατεγράφησαν συνολικῶς 1833 ἀντικείμενα, καὶ οὕτω ὁ ἀριθμὸς τῶν καταγεγραμμένων ἀρχαίων τῆς Συλλογῆς ἀνέρχεται εἰς 3492. Ἤρχισεν ἐπίσης ἡ διὰ δελτίων πληρεστέρα καταγραφὴ καὶ σχεδίασις, ἀλλὰ προηγεῖται διὰ λόγους διασφαλίσεως τοῦ διαρκῶς αὐξανομένου ὑλικοῦ ἡ πρώτη.

γ) Τὸ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1964 προερχόμενον κεραμεικὸν ὑλικὸν (πλὴν τοῦ συγκολληθέντος τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι) ἐκαθαρίσθη καὶ ἐτοποθετήθη εἰς τὰ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον κατασκευασθέντα ξύλινα συρτάρια, μὲ τὰς σχετικὰς ἀνασκαφικὰς ἐνδείξεις ἐπὶ δελταρίων, εἶναι δὲ ἕτοιμον πρὸς ἐπιλογὴν καὶ συγκόλλησιν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

δ) Ὠργανώθη τὸ φωτογραφικὸν ἀρχεῖον, ἀνασκαφῶν καὶ κινητῶν εὑρημάτων, καὶ ἐπεκολλήθησαν ἐπὶ πινάκων ἅπασαι αἱ ὑπάρχουσαι εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἐφορείας φωτογραφίαι, καταχωρισθεῖσαι εἰς εἰδικοὺς φακέλους, καὶ ἠγοράσθη πρὸς τακτοποίησίν των ἀρχειοθήκη.

ε) Ὠργανώθη ἐπίσης ἀρχεῖον ἀνασκαφικῶν σχεδίων καὶ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς βοηθοῦ δ. Ἔ. Σπαθάρη ἐγένοντο ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια (ἀποτυπώσεις-τομαί). Κατεγράφησαν πάντα τὰ ὑπάρχοντα σχέδια ἐξ ἀνασκαφῶν παλαιοτέρων ἐτῶν καὶ συνεκεντρώθησαν εἰς εἰδικὸν ἀρχεῖον τόσον αὐτά, ὅσον καὶ πᾶσαι αἱ κατόψεις τῶν ὑφ' ἡμῶν παρακολουθηθέντων οἰκοπέδων.

Εἰς χάρτην μεγάλης κλίμακος (1: 500), χορηγηθέντα εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίων Ἔργων, ἐτοποθετήθη ὑπὸ τῆς ἰδίας βοηθοῦ δ. Σπαθάρη, τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Τραυλοῦ, τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, μὲ ὅλας τὰς ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν προκυψάσας τροποποιήσεις, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν παρακολουθούντων τὰς οἰκοδομικὰς καὶ λοιπὰς ἐργασίας συναδέλφων καὶ προβλέπομεν ὅτι κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἐπὶ ἰδίας κλίμακος χάρτου θὰ τοποθετηθῶσι, συγκεντρωτικῶς πλέον, πάντες οἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐρευνηθέντες χῶροι τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν.

Τέλος, ἤρχισεν ἡ προσπάθεια ἑνοποιήσεως γειτνιαζόντων σχεδίων, ἀλλὰ εἰς διαφορετικὰ ἔτη ἐρευνηθέντων σημείων, διὰ τὴν συναγωγὴν σαφεστέρων συμπερασμάτων περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἐν λόγῳ χώρων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

ς') Διὰ τῆς ζωγράφου κ. Ἰ. Ἀργυροπούλου-Ἀραβοσιτᾶ ἤρχισε καὶ συνεχίζεται ἤδη ἡ ἐν ἐγχρώμῳ ἀναπτύγματι καὶ τομῇ ἀπεικόνισις τῶν ἀξιολογωτέρων ἀγγείων τῆς Συλλογῆς, κυρίως λευκῶν ληκύθων, μὲ καλὴν διατήρησιν πολυχρώμων παραστάσεων (πρβλ. ἀνασκαφὴν ὁδοῦ Σπύρου Πάτση ἀριθ. 55), ὡς καὶ τῶν μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐξετελέσθησαν τεσσαράκοντα ἔγχρωμοι πίνακες.

ζ) Ὠργανώθη, τέλος, ἀρχεῖον ἀνασκαφικῶν ἡμερολογίων, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει καὶ τὰ ἐκ τῆς Στοᾶς Ἀττάλου παραληφθέντα παλαιὰ ἡμερολόγια ἀνασκαφῶν περιοχῆς Ἀθηνῶν.

2. Ἀποθήκη εὑρημάτων ἀνασκαφῆς νοτίως τοῦ Ὀλυμπιείου

Διὰ τῆς ὡς ἄνω βοηθοῦ δ. Σπαθάρη ἤρχισεν ἡ τακτοποίησις τοῦ ἐκ τῆς κατὰ τὰ ἔτη 1961 - 63 ἀνασκαφῆς ταύτης προερχομένου ἀρχαιολογικοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον συνεκεντρώθη καὶ ἀπόκειται ἤδη ἐντὸς δύο δωματίων κειμένων εἰς τὸν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἄρεως 3 χῶρον τοῦ Δημοσίου.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνετελέσθησαν τὰ ἑξῆς:

α) Καθαρισμὸς καὶ ταξινόμησις τοῦ ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων νοτίως τοῦ Ὀλυμπιείου κτηριακῶν συγκροτημάτων προερχομένου κεραμεικοῦ ὑλικοῦ.

β) Ἐπιλογὴ καὶ ταξινόμησις καθ' ὁμάδας πρὸς μελέτην τοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν χώρων προερχομένου ἀρχιτεκτονικοῦ ὑλικοῦ.

γ) Καθαρισμὸς καὶ ταξινόμησις τοῦ ἀρχαίου ὑλικοῦ, τοῦ προερχομένου ἐκ τοῦ εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον ἀνασκαφέντος κατὰ τὸ 1961 - 62 νεκροταφείου τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.

3. Ἀποθῆκαι εὑρημάτων ἀνασκαφῆς Ἀκαδημείας

Διὰ τῆς βοηθοῦ δ. Γ. Λαζανᾶ καὶ προκειμένου τὸ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀκαδημείας προερχόμενον ἀνασκαφικὸν ὑλικὸν νὰ μεταφερθῇ πρὸς πληρεστέραν ἀσφάλειαν ἐκ τῶν ἑτοιμορρόπων οἰκίσκων τοῦ ἀγροκτήματος τοῦ Δημοσίου, ὅπου ἐφυλάσσετο μέχρι τοῦδε, εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς ἀνασκαφῆς, ἐγένοντο αἱ κάτωθι ἐργασίαι τακτοποιήσεως καὶ καθαρισμοῦ:

α) Καθαρισμὸς κεραμεικοῦ ὑλικοῦ τῶν ἀνασκαφικῶν περιόδων 1963 καὶ 1964.

β) Καθαρισμὸς καὶ τακτοποίησις νομισμάτων καὶ ἄλλων μικροευρημάτων τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω περιόδων.

γ) Πρόχειρος κατάλογος τῶν μαρμαρίνων εὑρημάτων ἐν γένει.

δ) Ἀνανέωσις ἀποσεσαθρωμένων κιβωτίων καὶ δελταρίων κεραμεικοῦ ὑλικοῦ παλαιοτέρων ἀνασκαφῶν (ἡ ἐργασία αὕτη δὲν ὡλοκληρώθη).

ΕΛΕΥΣΙΣ

Ἡ κατάστασις τοῦ Μουσείου Ἐλευσῖνος καὶ τῶν παραρτημάτων αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα χρῄζουν πρωτίστως ἀμέσου καὶ μεγάλης ἐπισκευῆς, δὲν ἐπέτρεψαν νὰ γίνουν καθαρῶς ἐπανεκθετικαὶ ἐργασίαι. Τὸ μόνον ἐπιτελεσθὲν διὰ τῆς βοηθοῦ κ. Μ. Ἀναγνωστοπούλου ἔργον ἐν Ἐλευσῖνι ἦτο ἡ εἰς καινουργῆ κιβώτια τακτοποίησις διαφόρων εὑρημάτων παλαιοτέρων ἐτῶν καὶ δὴ τῶν πρὸ τοῦ πολέμου, ἅτινα ἀπέκειντο ἐντὸς σεσαθρωμένων χαρτοκιβωτίων ἢ διαλελυμένων χαρτίνων περιβλημάτων καὶ ἐκινδύνευον νὰ διασκορπισθοῦν καὶ ἀχρηστευθοῦν αἱ ἐνδείξεις. Καὶ ἡ ἐργασία αὕτη δὲν ὡλοκληρώθη εἰσέτι.

Εἰς τὰς μουσειακὰς ὅμως ἐργασίας Ἐλευσῖνος, μετ' εὐλόγου ὑπερηφανείας προσθέτομεν τὸ ἀποπερατωθὲν καὶ ἤδη ἕτοιμον πρὸς ἔκθεσιν γύψινον πρόπλασμα ἀναπαραστάσεως τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἐλευσῖνος κατὰ τὸν 2ον μ.Χ. αἰ., ὀφειλόμενον ἐξ ὁλο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

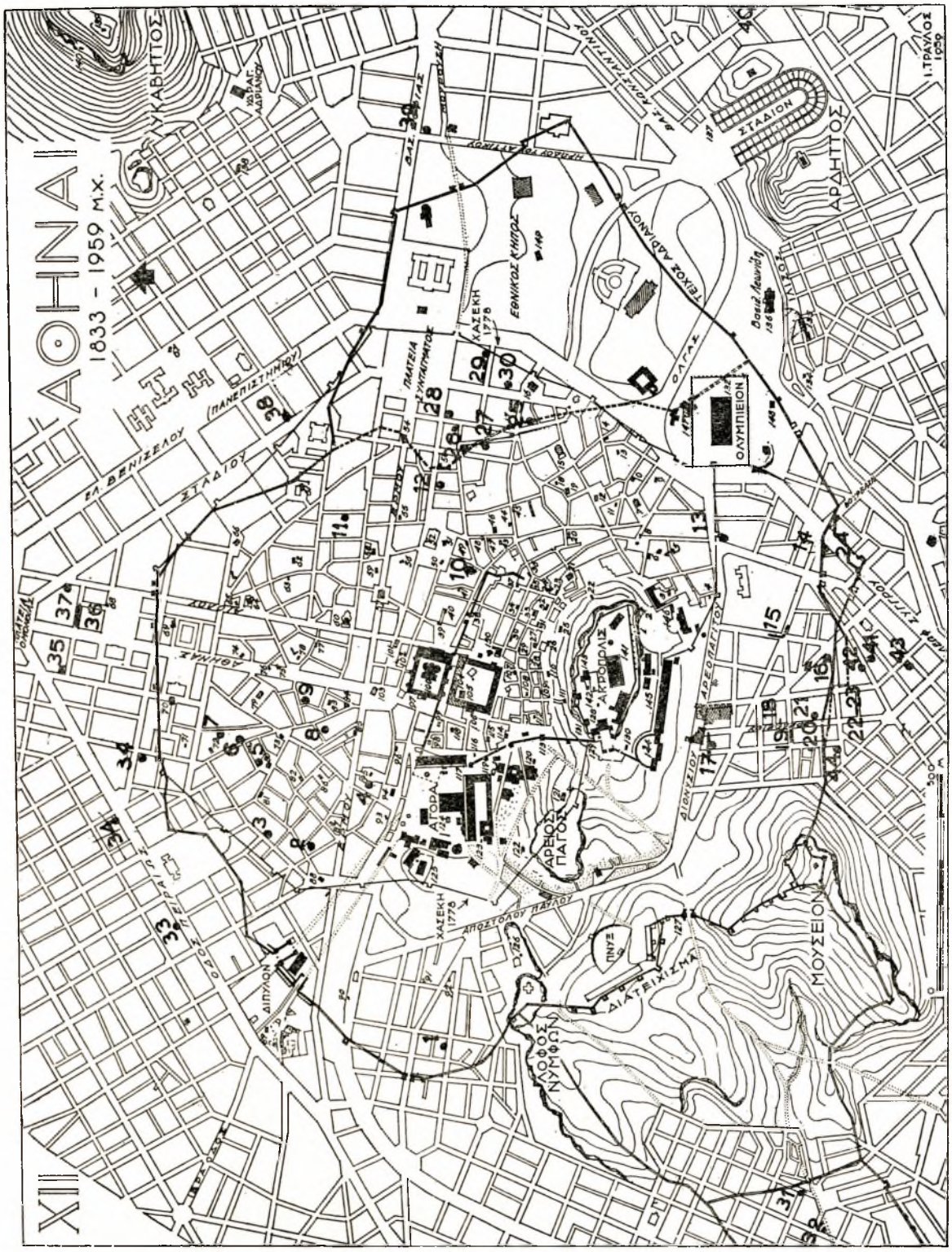

Σχέδ. 1. Χάρτης ἐφ' οὗ σημειοῦνται οἱ ἐρευνηθέντες κατὰ τὸ 1964 χῶροι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

κλήρου, ὡς γνωστόν, εἰς τὸν φίλον ἀρχιτέκτονα κ. Ἰ. Τραυλόν. Τοῦτο, ὑπὸ κλίμακα 1:200, καὶ διαστάσεις 1.75 x 0,85 μ., ἤρχισε τὸ 1963 καὶ κατεσκευάσθη δαπάνῃ καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Ὑπηρεσίας ἀπὸ τὸν εἰδικὸν τεχνίτην κ. Χ. Μαμέλην, ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων, καὶ ὑπὸ τὴν συνεχῆ παρακολούθησιν τοῦ ἀνασκαφέως καὶ μελετητοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Ἐλευσῖνος.

Ἐλπίζομεν ὅτι λίαν συντόμως τὸ ἐν λόγῳ πολύτιμον ἔκθεμα, τὸ ὁποῖον προσφέρει σαφῆ καὶ ἀρτίαν εἰκόνα τῶν διαφόρων ἀρχαίων κτισμάτων τοῦ ἱεροῦ τούτου χώρου, θὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν πολλῶν ἐπισκεπτῶν.

σον καὶ οἱ λοιποί, μὴ ἐμπίπτοντες εἰς τὸ Σχέδιον, θὰ ἐξετασθῶσιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων τειχῶν θέσιν αὐτῶν[1].

1. Νηλέως ἀριθ. 32 - 34 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 1)

Εἰς τὰ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Νηλέως 32 - 34 οἰκόπεδα ἰδιοκτησίας Ζήση Ἀρβανίτου, ἐξ ἀφορμῆς παρουσιασθεισῶν ἐνδείξεων (ὄστρακα - λείψανα ἀρχαίων τοίχων) κατὰ τὴν διάνοιξιν θεμελίων, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον λόγῳ τῆς γειτνιάσεως τοῦ χώρου πρὸς τὰ ἀρχαῖα τείχη καὶ τὰς Πειραϊκὰς

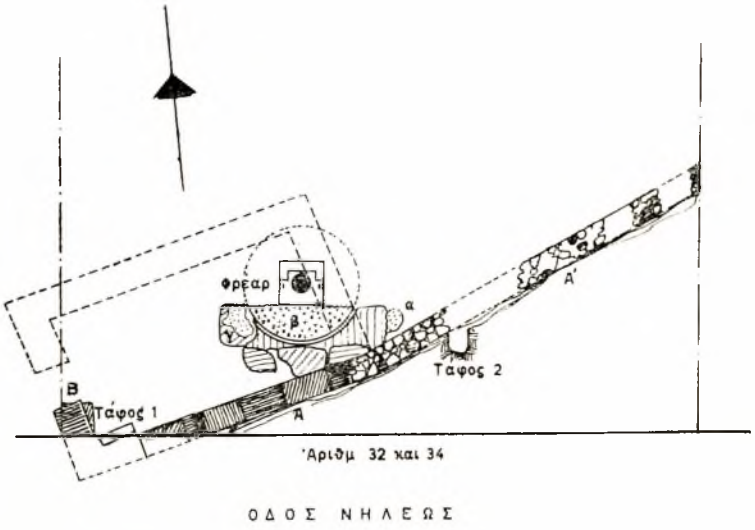

Σχέδ. 2. Ὁ παρὰ τὴν ὁδὸν Νηλέως ἀποκαλυφθεὶς ἀρχαῖος τοῖχος

Β' ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΚΑΙ ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἐχορηγήθησαν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως 574 ἄδειαι οἰκοδομήσεως, ἐντὸς τῆς ὑφ' ἡμῶν ἐλεγχομένης ζώνης τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκ τῶν ἰσαρίθμων παρακολουθηθεισῶν ὑπὸ τῆς Γ' Ἐφορείας περιπτώσεων, ὡς καὶ τῶν παραλλήλως ἐκτελεσθέντων ἔργων κοινῆς ὠφελείας, ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον παρουσίασαν κυρίως πεντήκοντα περιπτώσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὡρισμέναι ἔλαβον μορφὴν συστηματικῆς ἀνασκαφῆς καὶ ὑπῆρξαν ὄντως ἀποδοτικαὶ εἰς ἐνδείξεις καὶ ἀνασκαφικὰ δεδομένα.

Εἰς τὸ παρατιθέμενον Σχέδ. 1 σημειοῦνται, ὡς εἴθισται, οἱ ἐρευνηθέντες χῶροι εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ εἰκονιζομένην ἔκτασιν, τόσον δὲ οὗτοι, ὅσον καὶ οἱ λοιποί, μὴ ἐμπίπτοντες εἰς τὸ Σχέδιον, θὰ ἐξετασθῶσιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων τειχῶν θέσιν αὐτῶν[1].

Πύλας, προέβημεν εἰς συστηματικὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, ἐπεκταθεῖσαν καθ' ὅλον τὸ νότιον ἥμισυ τῶν οἰκοπέδων καὶ διαρκέσασαν ἐπὶ μῆνα (6.5.64 - 1.6.64), μὲ τὰ κάτωθι ἀποτελέσματα:

Μὲ ἀφετηρίαν σημεῖον τῶν ἀκινήτων, κείμενον εἰς ἀπόστασιν 3.80 μ. ἀπὸ τῆς πρὸς Δ. μεσοτοιχίας καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν οἰκοδομικὴν γραμμὴν τῆς ὁδοῦ Νηλέως, ὅπου κατὰ παλαιοτέρας ἐργασίας εἶχον ἀποκαλυφθῆ ὀγκόλιθος κατὰ χώραν καὶ ἕτερος μακρὰν τῆς ἀρχικῆς του θέσεως, ἤρχισεν ἡ ἀποκάλυψις ἀ ρ χ α ί ο υ τ ο ί χ ο υ (Σχέδ. 2, τοῖχος Α) κειμένου ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου καὶ ἐν μέρει ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ὁδὸν Νηλέως, βαίνοντος δὲ ἐξ Α. πρὸς Δ., ἤτοι κατὰ κατεύθυνσιν διαγώνιον πρὸς τὴν τῆς ὁδοῦ ταύτης. Ὡς ἐν συνεχείᾳ διεπιστώθη, τὸ ἐντὸς τῶν οἰκοπέδων τμῆμα τοῦ τοίχου ἐθεμελιοῦτο εἰς βάθος 1.90 - 2 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας

1. Εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν συνέβαλε καὶ πάλιν ἡ παλαιὰ βοηθός μου δ. Φανὴ Καλούδη, καὶ ἡ δ. Ἐ. Σπαθάρη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

καὶ ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους, εἶχε δὲ ὕψος 0,50 - 1.20 μ., πλάτος 0,80 - 1 μ. καὶ μῆκος 5 περίπου μ. Ἦτο κατεσκευασμένος κατὰ τὸ ἀκανόνιστον τραπεζιόσχημον σύστημα τοιχοδομίας, ἤτοι ἀπετελεῖτο ἐκ πωρίνων ὀγκολίθων, ἐπιπέδων κατὰ τὴν ἄνω, κάτω καὶ ἐλευθέρας πλαγίας ἐπιφανείας, ἀκανονίστως δὲ ἀποτετμημένων εἰς τὰς κατὰ τοὺς πλαγίους ἁρμοὺς πλευρὰς καὶ ποικίλου μήκους καὶ ὕψους. Τὰ μεταξὺ τῶν ἁρμῶν δημιουργούμενα οὕτω κενὰ συνεπληροῦντο διὰ μικρῶν πλακοειδῶν λίθων (βυσμάτων) καὶ συνεδέοντο διὰ πηλοῦ. Ἡ τοιαύτη κατασκευὴ τοῦ τοίχου, ὡς καὶ ἡ παρουσία τῶν χαρακτηριστικῶν διὰ τὰ μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. βραχέων καὶ πυκνῶν κατακορύφων διὰ σφύρας κτυπημάτων (βελονιὲς) κατὰ τὰς ἐλευθέρας ἐπιφανείας τῶν ὀγκολίθων, εἶναι τὰ μόνα ἀσφαλῆ χρονολογικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς τοῦ κτίσματος, εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ τοῖχος· τοῦτο δὲ διότι τὰ ἐκ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἐπιχώσεων περισυλλεγέντα ὄστρακα ἦσαν κατὰ τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν τῶν τελευταίων ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων (πλὴν ἄλλων πολυάριθμοι ἀλλὰ χαρακτηριστικοὶ λύχνοι), εὐάριθμα δὲ τὰ εἰς ἀγγεῖα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. ἀνήκοντα.

Τμῆμα τοίχου τῆς αὐτῆς τοιχοδομίας, ἀλλ' ἀτελεστέρας κατασκευῆς, ἐδραζόμενον ἐπίσης ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους καὶ κατευθυνόμενον ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἀπεκαλύφθη ἀκριβῶς κατὰ τὴν γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου (Σχέδ. 2, τοῖχος Β). Μεταξὺ τῶν πέριξ αὐτοῦ ἐξαχθέντων ἐρυθρωπῶν χωμάτων ὑπῆρχον καὶ πάλιν ὄστρακα ρωμαϊκὰ καὶ ὀλίγα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Ὁ τοῖχος οὗτος εἰς μὲν τὸ βορειότερον ἄκρον του ἐτερματίζετο κανονικῶς, ἄνευ οὐδενὸς ἴχνους παραβιάσεως, πρὸς Ν. ὅμως ἐπεξετείνετο πέραν τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς καὶ ὑπὸ τὴν ὁδόν.

Δυστυχῶς, ἡ παρακολούθησις καὶ τῶν δύο περιγραφέντων τοίχων πέραν τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς ἦτο ἀδύνατος ἄνευ τῆς καταρρεύσεως τοῦ πεζοδρομίου. Πάντως ἐκ τῶν ὅσων δύναται νά συμπεράνῃ τις ἀπὸ τὰ οὕτως ἀποκαλυφθέντα τμήματά των, οἱ δύο οὗτοι τοῖχοι πρέπει νὰ συναντῶνται κατ' ὀρθὴν γωνίαν ὑπὸ τὴν ὁδὸν Νηλέως καὶ νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ κτίσμα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Εἰς τὸ πρὸς Α. ἔσχατον ὅριον αὐτοῦ ὁ περιγραφεὶς τοῖχος Α συνεχίζετο μὲ ἐλαφρὰν πρὸς Β. κάμψιν, διὰ μεταγενεστέρας κατασκευῆς τοίχου ἀποτελουμένου ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος (Σχέδ. 2, τοῖχος Α΄), σῳζομένου μόνον κατὰ τὴν θεμελίωσιν (ὕψους 0,30 - 0,40 μ.) μὲ τὴν αὐτὴν πάντως κατεύθυνσιν (καὶ τμηματικῶς καταστραφεὶς κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν πεδίλων), μέχρι τῆς πρὸς Α. μεσοτοιχίας, ὅπου καὶ διεκόπτετο ὑπὸ τῆς νεωτέρας οἰκοδομῆς. Τὸ πλάτος τοῦ τοίχου καὶ εἰς τὴν μεταγενεστέραν ταύτην ἐπέκτασίν του, διετηρήθη τὸ αὐτό. Παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ τοίχου Α ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν συνεχισθεῖσαν ἐνταῦθα ἔρευναν τμῆμα κυκλικοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου (Σχέδ. 2, β) ἐκ θραυσμάτων κεράμων καὶ ἀσβεστοκονιάματος, τὸ ὁποῖον περιέβαλλε κατὰ χώραν σῳζόμενον μονόλιθον περιστόμιον φρέατος. Τὸ περιστόμιον, τετραπλεύρου σχήματος, μὲ κυκλικὴν ὀπὴν κατὰ τὸ κέντρον, παρουσιάζει κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν του: α) λάξευμα πρὸς Β. ἐν εἴδει βαθμίδος καὶ β) δύο γόμφους ἑκατέρωθεν τοῦ κυκλικοῦ στομίου (πρὸς Α. καὶ Δ. ἀντιστοίχως), πιθανώτατα πρὸς τοποθέτησιν μαγγάνου διὰ τὴν ἄντλησιν ὕδατος.

Κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ κυκλικοῦ μωσαϊκοῦ διετηροῦντο εἴς τινα σημεῖα ἴχνη κρασπέδου ἢ ὑπερυψωμένου τοιχαρίου φέροντος κονίαμα κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευράν, ἔξωθεν δὲ τούτου — πρὸς Α. καὶ Δ. — παχεῖα ἐπίστρωσις ἐκ λιθαρίων καὶ ἀσβεστοκονιάματος, ἐνῷ εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δύο σχηματιζομένην ὀξεῖαν γωνίαν πρὸς Ν. τὸ μεταξὺ τοῦ τοίχου Α καὶ τοῦ μωσαϊκοῦ κενὸν ἐκάλυπτον τρεῖς ὀγκόλιθοι καταλλήλως λελαξευμένοι, ὥστε νὰ ἐφαρμόζουν εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δύο σχηματιζομένην ὀξεῖαν γωνίαν. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν εἰρημένων ὀγκολίθων ἀπετέλει ἐνιαῖον ἐπίπεδον μετὰ τῆς ἑκατέρωθεν τοῦ μωσαϊκοῦ μνημονευθείσης ἐπιστρώσεως ἐκ λιθαρίων καὶ ἀσβεστοκονιάματος.

Δι' ἐπιχειρηθείσης μικρᾶς παραβιάσεως τῆς ἐπιστρώσεως ταύτης, διεπιστώθη, ὅτι εἰς βαθύτερον στρῶμα διετηροῦντο πρὸς Α. καὶ Δ. τμήματα ἑτέρων μωσαϊκῶν δαπέδων (Σχέδ. 2 α καὶ γ) ἐπιμελεστέρας κατασκευῆς, ἀποτελουμένων ἐκ μικροτάτων βησσάλων καὶ κονιάματος, τὰ ὁποῖα προφανῶς ἀνῆκον εἰς παλαιοτέραν διαμόρφωσιν τοῦ περὶ τὸ φρέαρ χώρου. Τοῦτο, ἄλλως, ἐπιβεβαιοῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὑπεράνω τούτων εὑρέθησαν ὄστρακα ἑλληνιστικῶν ἀγγείων (ὡρισμένα χαρακτηριστικὰ καὶ ἀπὸ πινάκια, μὲ ἀμαυρὸν ἀποτετριμμένον βερνίκιον) καὶ δύο χαλκᾶ νομίσματα[2]: α) Κληρούχων Ἀθηναίων Πεπαρήθου, βλ. M. Thompson, Some Athenian Cleruchy Money, Hesperia X (1941), σ. 199 - 236. Ἀναθεωρεῖ τὴν γνώμην τοῦ Σβορώνου καὶ τοποθετεῖ τοὺς τύπους αὐτοὺς εἰς τὴν σειρὰν 255 - 229 π.Χ. (πρβλ. Σβορῶνον, πίν. 25, ἀριθ. 33 - 34) καὶ β) Ἐλευσῖνος 229 - 30

2. Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν νομισμάτων ὀφείλεται εἰς τὴν Διευθύντριαν τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου κ. Εἰρήνην Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου καὶ τὴν Ἐπιμελήτριαν κ. Μάντω Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

π.Χ. (πρβλ. M. Thompson, Coins for the Eleusinia, Hesperia XI (1942), σ. 226), ἐνῷ ἀπὸ τὴν λοιπὴν πέριξ τοῦ φρέατος ἐρευνηθεῖσαν ἔκτασιν εἴχομεν ὄστρακα ἑλληνιστικὰ καὶ ρωμαϊκά.

Ἡ ἔρευνα τοῦ φρέατος ἦτο ἀδύνατος, διότι ἡ διάμετρος τοῦ στομίου του ἀπέκλειε τὴν εἴσοδον ἐργάτου, ἕνεκα δὲ τῆς ὁλοκληρωθείσης ἐνταῦθα ἐκσκαφῆς, τῆς διανοίξεως πολλῶν βάσεων καὶ τέλος τῶν ἀποκαλυφθέντων ἀρχαίων δὲν ἦτο ἐφικτὴ ἡ εἴσοδος γερανοῦ πρὸς ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ. Τὰ ἐκ τοῦ στομίου του προελθόντα ὀλίγα ὄστρακα, οὐδόλως διέφερον τῶν εἰς τὰς πέριξ ἐπιχώσεις εὑρεθέντων.

Ἡ παρεχομένη ἐντύπωσις ἐκ τοῦ συνόλου τῶν οἰκοδομικῶν ἀρχαίων λειψάνων τοῦ χώρου τούτου εἶναι περίπου, ὅτι: α) Περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος ἀνεγείρεται ἐνταῦθα κτίσμα ὀρθογωνίου σχήματος, μὲ μίαν τοὐλάχιστον εἴσοδον πρὸς Δ., τὸ ὁποῖον, δι' ἀγνώστους λόγους, καταστρέφεται κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον.

Σχέδ. 3. Ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἐν Πίν. 41 α ἡγεμόνος καλυπτῆρος

β) Τὸ κτίσμα τοῦτο, ἐντὸς τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ δὴ περὶ τὰ τέλη αὐτῆς, ἀντικαθίσταται δι' ἄλλου, πλουτιζομένου μὲ τὸ φρέαρ καὶ τὸ παλαιότερον μωσαϊκόν, διατηρεῖται δὲ καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὁπότε πλέον ὁ μὲν μνημονευθεὶς τοῖχος Α αὐτοῦ, ἐπεκταθεὶς διὰ τῆς μεταγενεστέρας προσθήκης Α', χρησιμοποιεῖται ἵνα περιλάβῃ τὴν αὐλήν, ὁ δὲ περὶ τὸ φρέαρ χῶρος λαμβάνει τὴν νέαν του διαμόρφωσιν, μὲ τὸ κυκλικὸν μωσαϊκόν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Δυστυχῶς, πέραν τοῦ βορειοτέρου ὁρίου τοῦ φρέατος, οὐδὲν διεσώθη πρὸς συμπλήρωσιν τῆς δοθείσης εἰκόνος.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἠρευνήθησαν καὶ δύο τάφοι. Τούτων ὁ εἷς (Σχέδ. 2, τάφος 1), κείμενος εἰς τὴν μεταξὺ τῶν τοίχων Α καὶ Β γωνίαν καὶ εἰς βάθος 1.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ἦτο καλυβίτης, διαστ. 1.35 x 0,65 μ. καὶ εἶχε διεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθη ὁ σκελετὸς τοῦ νεκροῦ καὶ ἐλάχιστα ὄστρακα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Πυρὰ ἀνευρεθεῖσα ἀκριβῶς πρὸς Α. αὐτοῦ καὶ παρὰ τὸν παρακείμενον ὀγκόλιθον τοῦ τοίχου Α, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχον ὄστρακα ρωμαϊκῶν χρόνων, μύξα ρωμαϊκοῦ λύχνου καὶ τρία τεμάχια ἀγγείων τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, θὰ εἶναι σχετικὴ ἀσφαλῶς μὲ αὐτόν, ὅστις πάλιν παρὰ τὴν ἐντὸς αὐτοῦ παρουσίαν τῶν τοῦ 4ου π.Χ.αἰ.ἐλαχίστων θραυσμάτων (τὰ ὁποῖα πιθανώτατα παρεσύρθησαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν του, μετὰ τῶν εἰσχωρησάντων χωμάτων), δέον μᾶλλον νὰ χρονολογηθῇ εἰς τοὺς προκεχωρημένους ρωμαϊκοὺς χρόνους. Τοῦτο ἄλλωστε ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ βάθους εἰς ὃ εὑρέθη ὁ τάφος καὶ κυρίως διότι ἠνοίχθη οὗτος ἐντὸς τοῦ ἀχρηστευθέντος τοίχου Α.

Ὁ ἕτερος τάφος (Σχέδ. 2, τάφος 2) εἶναι γεωμετρικῶν χρόνων, ἐσκαμμένος εἰς τὴν «κιμιλιάν», εὑρέθη δὲ κεκαλυμμένος διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ κατεστραμμένος κατὰ τὸ βόρειον ἥμισυ αὐτοῦ. Ἡ καταστροφή του ὀφείλεται εἰς τὴν μεταγενεστέραν προσθήκην τοῦ τοίχου Α΄. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρέθησαν τὸ ἥμισυ τοῦ σκελετοῦ τοῦ νεκροῦ, ἡ εἰς δύο τεμάχια κάτω γνάθος, μεθ' ὅλων σχεδὸν τῶν ὀδόντων, ὡς καὶ θραύσματα κτερισματικῆς γεωμετρικῆς πυξίδος, μετὰ πώματος φέροντος ἀντὶ λαβῆς δύο ἱππάρια. Τῶν τελευταίων τὸ ἓν εὑρέθη ἀκέραιον ἐπὶ τμήματος τοῦ πώματος· τοῦ ἑτέρου ἐσώθησαν ἐλάχιστα μέρη.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας κινητὸν εὕρημα ἔχομεν ἐντεῦθεν τὸ νοτίως τοῦ τοίχου Α περισυλλεγὲν μέτωπον ἡγεμόνος καλυπτῆρος κεράμου (Πίν. 41α) ἀναγομένου εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἔχει πλάτος 0,19 καὶ μέγ. σῳζ. ὕψος 0,16 μ., φέρει δὲ διάκοσμον κατὰ τὴν ἐρυθρόμορφον τεχνοτροπίαν ἐξ ἑλικοειδῶν βλαστῶν διαπλατυνομένων πρὸς τὴν βάσιν, μετὰ πενταφύλλων ἀνθεμίων, ὡς καὶ φυλλαρίων μεταξὺ τῶν ἑλίκων τῶν βλαστῶν. Τὸ ἐλλεῖπον κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος ἄνω τμῆμα τῆς προσθίας λείας ἐπιφανείας τοῦ εἰρημένου κεράμου ἐκοσμεῖτο (ὡς φαίνεται ἐκ τῶν σῳζομένων ἐλαχίστων ἴχνῶν) διὰ μεγάλου καὶ προφανῶς ἑνδεκαφύλλου ἀνθεμίου. Ἡ συμπλήρωσίς του (Σχέδ. 3) ἐγένετο κατὰ τοὺς διασωθέντας καὶ τῶν αὐτῶν διαστάσεων (πλ. 0,191 καὶ ὕψ. 0,254 μ.) κεραμους τοῦ ἐν Σουνίῳ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος[3], πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ ἡμέτερος παρουσιάζει ἐλαχίστας διαφοράς.

Ἐκ τῶν λοιπῶν μικροευρημάτων ἀναφέρομεν τέλος ἐνταῦθα καὶ τὴν μεταξὺ τοῦ τοίχου Α καὶ

Σχέδ. 4. Ἡ ἐπὶ τῆς ἐνσφραγίστου λαβῆς ἀγγείου ἐπιγραφή

τοῦ μωσαϊκοῦ α εὑρεθεῖσαν ἐνσφράγιστον λαβὴν ἀγγείου (Σχέδ. 4). Φέρει βουκράνιον καὶ περὶ αὐτό, ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, τὴν ἐπιγραφήν:

Ἄνδρων Δημητρίου Κυδαθενεύς.

2. Ἧβης καὶ Λεπενιώτου (Σχέδ. 1, ἀριθ. 2)

Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διεξήχθη καὶ εἰς τὸ κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῶν ὡς ἄνω ὁδῶν κείμενον μικρᾶς ἐκτάσεως οἰκόπεδον, ὅπερ ἠρευνήθη σχεδὸν ὁλόκληρον, παραμείναντος ἀσκάφου τοῦ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τμήματός του, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς πρόσβασις εἰς τὸν χῶρον.

Κατ' αὐτὴν ἀπεκαλύφθησαν λείψανα ἀρχαίων κτισμάτων καὶ λοιπῶν ἐγκαταστάσεων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ διαχωρισθοῦν εἰς τρεῖς συστάδας, ἤτοι: 1) Τὰ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν. 2) Τὰ κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν καὶ 3) Τὰ κατὰ μῆκος τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν Λεπενιώτου προσόψεως τοῦ οἰκοπέδου (Σχέδ. 5).

1) Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐν θεμελίοις σῳζόμενα λείψανα τῆς ΝΑ. γωνίας ἑνὸς ὀρθογωνίου σχήματος ἀρχαίου κτίσματος. Τοῦ Α. τῆς γωνίας ταύτης, τὸ μὲν ἐξ Α. πρὸς Δ. βαῖνον σκέλος διετηρεῖτο μόνον κατὰ τὴν μικρὰν πάχους (ἕως 0,20 μ.) ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ ὑποθεμελίωσιν, σκοπὸν ἐχούσης ἐν-

3. Βλ. ΑΕ 1953-54 εἰς μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου. Μέρος Τρίτον: Α. Ὀρλάνδου, Ἡ γραπτὴ ἀρχιτεκτονικὴ διακόσμησις τοῦ ἐν Σουνίῳ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, σ. 5-8, εἰκ. 4 καὶ 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ταῦθα τὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο αἰσθητῶς ἐπικλινοῦς ἐκ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. παρθένου ἐδάφους (κιμιλιᾶς). Ἡ ἐπιφάνειά της εὑρέθη εἰς βάθος 2.03 - 2.08 μ., ἡ δὲ τοῦ παρθένου ἐδάφους κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν (νοτίαν) πλευρὰν εἰς βάθος 2.20 μ. Τὸ ἕτερον σκέλος πλὴν τῆς ἐξ ἀργῶν ἐπίσης λίθων ὑποθεμελιώσεως τῆς ἐκτεινομένης 6ον μ.Χ. αἰ. (Σχέδ. 5, Γ). Τὸ δάπεδον τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια συνηντήθη εἰς βάθος 1.47 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, πρὸς μὲν τὴν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ οἰκοπέδου πλευρὰν του ἦτο λίαν ἀνωμάλως κατεστραμμένον, πρὸς Α. δὲ καὶ Ν. συνεχίζετο ὑπὸ τὰς παρακειμένας ἰδιοκτησίας. Δεδομένου ὅτι οὐδὲν ἴχνος συγχρόνου πρὸς αὐ-

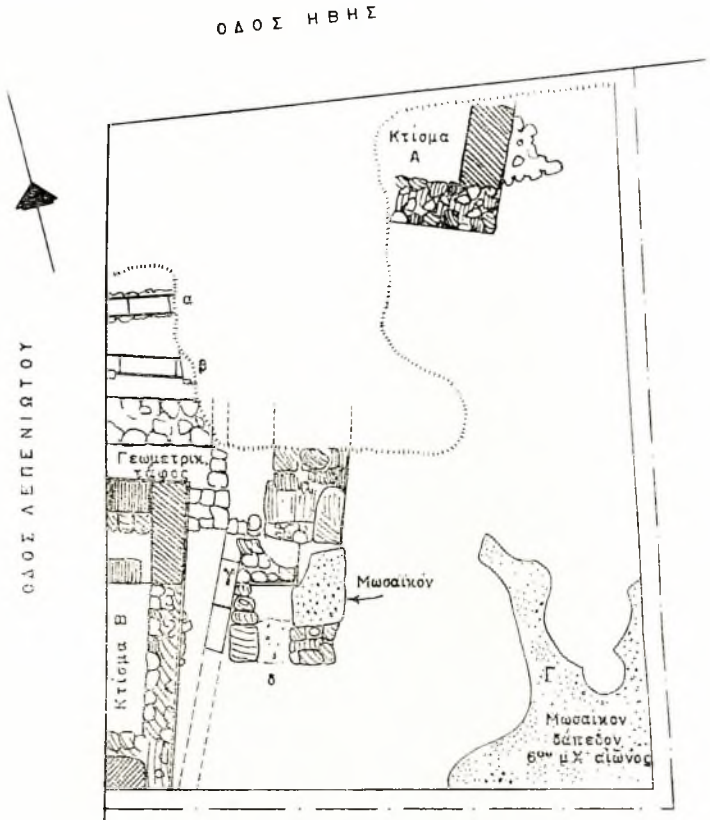

Σχέδ. 5. Ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου τῶν ὁδῶν Ἤβης καὶ Λεπενιώτου

καὶ πέραν αὐτοῦ πρὸς Α. ἔσφζε καὶ ἕνα κατὰ χώραν κείμενον ὀγκόλιθον τῆς ἀνωδομῆς, διαστάσεων 1.10 x 0,55 μ., θεμελιούμενον ἐν μέρει ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐν μέρει ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους. Ἡ ἄνω ἐπιφάνειά του εὑρέθη εἰς βάθος 1.78 μ.

2) Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθη ἱκανῶς ἐκτεταμένον τμῆμα μωσαϊκοῦ δαπέδου, ἀποτελουμένου ἐκ καθέτως τεθειμένων ἐντὸς κονιάματος ὀπτοπλίνθων καὶ δυναμένου ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς του νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸν τὸ τοίχου ἀνευρέθη εἰς τὰ πέριξ, καθίσταται ἀδύνατος ὁ καθορισμὸς τοῦ προορισμοῦ του.

3) Τὰ περισσότερον ἐκτεταμένα ἐρείπια, ἅτινα ἀνεσκάφησαν εἰς τὸν χῶρον τοῦτον, ἔκειντο κατὰ μῆκος τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λεπενιώτου προσόψεως τοῦ ἀκινήτου, ἐξετείνοντο δὲ εἰς βάθος 3.20 μ. ἀνατολικῶς αὐτῆς· τούτων τὸ μόνον σαφεστέρας μορφῆς ἀποκαλυφθὲν κτίσμα εἶναι τὸ Β (Σχέδ. 5, Β). Πρόκειται περὶ ὀρθογωνίου σχήματος κτηρίου, ὅπερ ἐσῴζετο εἰς μῆκος 4 καὶ πλάτος 1.05 μ. καὶ δὴ κατὰ τὴν ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ὑποθεμελίωσιν, ἐν μέρει δὲ κατὰ τὴν ἐξ ὀγκολίθων ἀνωδομήν. Τούτου τὸ ὑψηλότερον τμῆμα ἔκειτο εἰς βάθος 1.37 καὶ τὸ χαμηλότερον εἰς 1.93 μ. Τὸ ἐπίπεδον τῆς θεμελιώσεώς του ἦτο ἀνάλογον μὲ τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ παρθένου ἐδάφους. Τὸ πλάτος τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων ἦτο 0,40 μ. καὶ ὁ κύριος ἄξων τοῦ κτηρίου κατηυθύνετο ἐκ Ν. πρὸς Β. Παρὰ τὴν βορείαν του πλευράν, ἥτις ἐνεφανίζετο ἐνισχυμένη δι' ἑνὸς ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτὴν τοιχαρίου ἐξ ἀργολιθοδομῆς (πάχους 0,25 μ.) καὶ εἰς ἀπόστασιν 0,38 μ. πρὸς Ν. ἀπὸ τῆς εἰρημένης προσθήκης, ὑπῆρχεν ἓν παραλλήλως βαῖνον διαχωριστικὸν τοιχίον, σημειούμενον καὶ διὰ κατὰ χώραν κειμένου ὀγκολίθου.

Τὰ παρὰ τὸ κτίσμα Β ἀποκαλυφθέντα θεμέλια, ἐπίσης, εἶχον ὀλιγώτερον σαφῆ τῆς ἰδικῆς του μορφὴν καὶ εἶναι ἄγνωστον ἐὰν ἀνῆκον εἰς προσκτίσματά του.

Ὡς ἀξιολογώτερα καὶ πλέον συγκεκριμένα ἀναφέρομεν ἐνταῦθα: α) μίαν ὀρθογωνίου σχήματος, μετὰ πηλίνου ἀβαθοῦς πλαισίου πλάκα, πλάτους 0,50 καὶ σῳζ. μήκους 0,75 μ., ἐνσωματωμένην εἰς τὸ δάπεδον, β) τὸν ἐξ ἀνίσου μεγέθους ἡμικυκλικῶν πηλίνων κεραμίδων κατεσκευασμένον ἀγωγὸν γ, κατευθυνόμενον ἐκ ΝΔ. πρὸς ΒΑ. καὶ διερχόμενον ὑπὸ τὰ ἐνταῦθα ἀποκαλυφθέντα θεμέλια, εὑρισκόμενον δὲ εἰς βάθος 1.81 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ γ) μικρὸν σῳζόμενον τμῆμα μωσαϊκοῦ δαπέδου ἑλληνιστικῶν χρόνων κείμενον εἰς βάθος 1.61 μ., ἤτοι εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὸ περίβλημα τοῦ χώρου δ καὶ ἀνῆκον προφανῶς εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν. Μεταξὺ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ κτίσματος Β καὶ ἑνὸς μὲ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν βαίνοντος καὶ εἰς ἀπόστασιν 0,40 μ. βορείως αὐτοῦ ἀποκαλυφθέντος θεμελίου ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ὀλίγων εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σῳζομένων μέχρι τοῦ παρθένου ἐδάφους κλασσικῆς ἐποχῆς ἐπιχώσεων, ἀπεκαλύφθη ἐσκαμμένος εἰς τὸν μαλακὸν βράχον τάφος γεωμετρικῶν χρόνων, ὀρθογωνίου σχήματος καὶ παλαιόθεν παραβεβιασμένος· ἐξ αὐτοῦ συνελέγησαν ἐλάχιστα ὀστᾶ καὶ θραύσματα κτερισματικῶν ἀγγείων.

Τέλος, βορείως τῶν ὡς ἄνω ἐξ ἀργῶν λίθων θεμελίων, ἦλθον εἰς φῶς δύο εἰσέτι πήλινοι ὑδατα γωγοί, σχήματος ἀνεστραμμένου Π, κεκαλυμμένοι διὰ πηλίνων πλακῶν (οἱ α καὶ β), τῶν ὁποίων ὁ μὲν δεύτερος ἔκειτο εἰς βάθος 1.65 καὶ εἰς ἀπόστασιν μόλις 0,25 μ. ἀπὸ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ θεμελίου, παραλλήλως πρὸς αὐτὸ βαίνων (ἐκ Δ. πρὸς Α.), ὁ δὲ πρῶτος εἰς βάθος 1.50 καὶ 0,45 - 0,60 μ. βορειότερον τοῦ β, κατευθυνόμενος ἐκ ΝΔ. πρὸς ΒΑ.

Ἡ παρουσία ἐνταῦθα τῶν ὑδαταγωγῶν δὲν ἀποκλείει τὴν διέλευσιν μεταξὺ τῶν κτισμάτων Α καὶ Β ἀρχαίας ὁδοῦ.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἐξερεύνησιν τοῦ οἰκοπέδου τούτου εἴχομεν ἀρκετὰ ὄστρακα ἀγγείων καὶ λύχνων τοῦ 4ου π.Χ. μέχρι τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος, ἤτοι ἀγγείων κοινῆς χρήσεως μετ' ἐρυθρωποῦ βερνικίου, καλῆς ἐποχῆς, ἑνὸς ἐρυθρομόρφου, μὲ τὸ ἄνω μέρος γυναικείας μορφῆς φερούσης ἔκτυπον περιδέραιον, μεγαρικῶν σκύφων καὶ λύχνων (εἷς ἀκέραιος μονόμυλος μὲ Α ἐπὶ τῆς βάσεως)· ἐπὶ πλέον δὲ ἐνσφράγιστον λαβὴν μὲ ἀνεστραμμένην ἐπιγραφὴν *ΚΝΙΔΙΩΝ*, καὶ βουκράνιον διαγωνίως, καὶ ἓν τελείως ἐφθαρμένον χαλκοῦν νόμισμα ἀρχαῖον ἑλληνικόν.

3. Σαρρῆ ἀριθ. 29 - 31 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 3)

Ἐνδιαφέρουσα εἰς ἀποτελέσματα ἔρευνα διεξήχθη εἰς τὸ ἐν λόγῳ οἰκόπεδον ἰδιοκτησίας Σ. Κυρίτση.

Κατὰ τὰς ἐργασίας πρὸς διάνοιξιν ὑπογείου καὶ θεμελίων, αἵτινες ἐγένοντο μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ., ἤτοι ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ οἰκοπέδου πρὸς τὸ ἐσωτερικόν του, διεπιστώθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ παρουσία παρθένου ἐδάφους — κιμιλιᾶς — ἀποκαλυφθέντος εἰς ἐπίπεδον ἐλάχιστα χαμηλότερον τοῦ τῆς ὁδοῦ, πλὴν τῶν σημείων βεβαίως εἰς τὰ ὁποῖα εἶχε παραβιασθῆ ἐκ παλαιοτέρων κατασκευῶν. Ὅτε ἡ γενικὴ ἐκσκαφὴ ἔφθασε τὰ νοτιοανατολικὰ ὅρια τοῦ οἰκοπέδου, ἔνθα προφανῶς ἔκειντο οἱ ἀκάλυπτοι χῶροι τῆς κατεδαφισθείσης οἰκοδομῆς, ἀπεκαλύφθησαν τμήματα ἀρχαίων τοίχων καὶ ἀνελάβομεν συστηματικὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, ἐπεκταθεῖσαν εἰς τὸν ἐν τῇ κατόψει τοῦ οἰκοπέδου τούτου σημειούμενον διὰ τῶν στοιχείων λ-μ χῶρον (Σχέδ. 6).

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν κατὰ στρώματα τῆς καλυπτούσης τὰ προειρημένα ἐρείπια ἐπιχώσεως, τῆς περιεχούσης ἐλάχιστα κινητὰ εὑρήματα, περὶ ὧν θὰ ἐπανέλθωμεν κατωτέρω, ἀπεκαλύφθησαν: α) τὸ κατὰ τὴν ἐξοχὴν τοῦ οἰκοπέδου ἐμπίπτον τμῆμα ι-κ-λ-μ ρωμαϊκοῦ βαλανείου καὶ ἡ παρακειμένη πρὸς τὴν πλευρὰν θ-ι δεξαμενὴ καὶ β) ἐννέα λαξεύματα ἐπὶ τῆς κιμιλιᾶς ἐπίσης, ἅπαντα, πλὴν ἑνός, ἀκανονίστου σχήματος καὶ μικροῦ βάθους, πεπληρωμένα διὰ καθαρᾶς ἐπιχώσεως κλασσικῶν χρόνων.

α) Βαλανεῖον καὶ συναφῆ ἐρείπια.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ βαλανείου, τοῦ ὁποίου ἡ συνέχεια προεκτείνεται καὶ πιθανώτατα σῴζεται ΝΔ. καὶ Ν. τοῦ οἰκοπέδου καὶ ὑπὸ τὰς παρακειμένας οἰκοδομάς, περιλαμβάνει τρεῖς παρα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

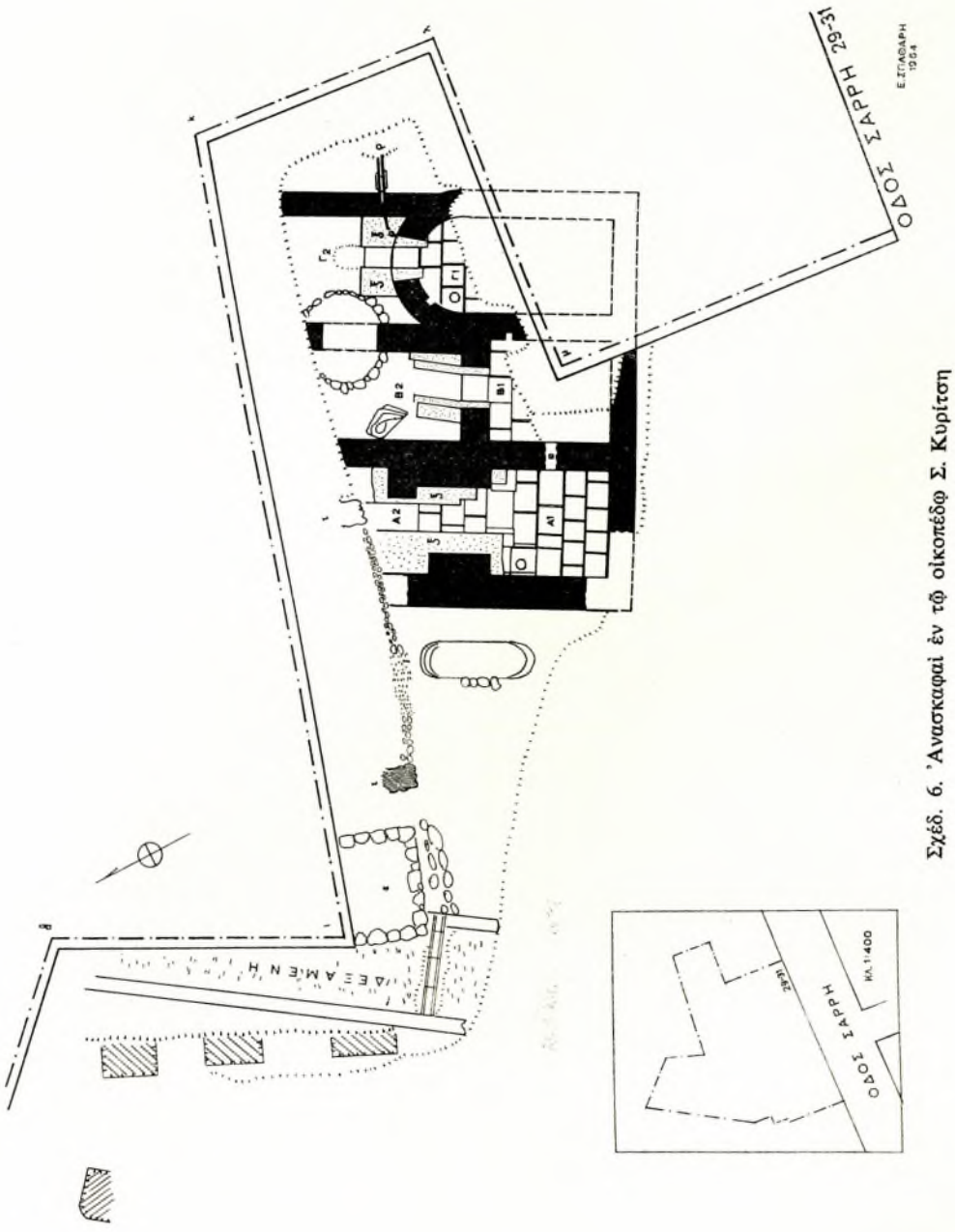

Σχέδ. 6. Ἀνασκαφαὶ ἐν τῷ οἰκοπέδῳ Σ. Κυρίτση

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τεταγμένους ἐπιμήκεις χώρους ὑποκαύστων (βλ. Α-Β-Γ), οἵτινες πάλιν διαιροῦνται δι' ἐσωτερικῶν χωρισμάτων — ὧν τὸ τοῦ Γ λαμβάνει ἀψιδωτὴν μορφήν— εἰς δύο διαμερίσματα ἕκαστος, ἤτοι εἰς τοὺς ΒΔ. χώρους A_1-B_1-$Γ_1$, τοὺς ἀντιστοιχοῦντας πρὸς τὰ ἄλλοτε ὑπερκείμενα σχετικὰ διαμερίσματα θερμῶν λουτρῶν[1] καὶ εἰς τοὺς χώρους A_2-B_2-$Γ_2$, δι' ὧν τὰ ὑπόκαυστα συνεδέοντο μετὰ τῶν κλιβάνων ἰσχυρᾶς καύσεως τοῦ λουτροῦ, ὡς δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῆς δι' ὀπτοπλίνθων ἐνισχυτικῆς καὶ στενούσης τὰς μεταξὺ τῶν A_1-B_1-$Γ_1$ καὶ A_2-B_2-$Γ_2$ (ἀντιστοίχως) διόδους τοιχοδομῆς (Σχέδ. 6, ξ) ἥτις συναντᾶται συνήθως εἰς τὰ ὑπόκαυστα τῶν βαλανείων κατὰ τὴν εἴσοδον τὴν συνδέουσαν ταῦτα ἀμέσως μὲ τοὺς κλιβάνους. Ἐνταῦθα μάλιστα πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι δι' ἀγνώστους ἡμῖν λόγους, ἡ σύνδεσις αὕτη ἦτο οὐχὶ ἄμεσος ἀλλὰ ἔμμεσος.

Κατὰ πάντα τὰ λοιπὰ στοιχεῖά του, τὸ ἐν λόγῳ βαλανεῖον οὐδὲν ἔχει ἄξιον ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος. Ἡ παρουσιαζομένη τόσον κατὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους, ὅσον καὶ κατὰ τὰ ἐσωτερικὰ διαμερίσματα τοιχοδομία ἦτο ἀνάμικτος, ἤτοι ἀλλοῦ ἐξ ὀγκολίθων καὶ ἀλλοῦ ἐξ ἀργῶν λίθων, μὲ παρεμβαλλομένας κατὰ διαστήματα στρώσεις ἐξ ὀπτοπλίνθων καὶ μὲ συνδετικὸν ὑλικὸν πάντοτε τὸ παχὺ ἀσβεστοκονίαμα. Τὸ δάπεδον τῶν χώρων A_1-B_1-$Γ_1$ ἔφερε στρῶσιν ἐκ πηλίνων πλακῶν ὀρθογωνίου ἢ τετραγώνου σχήματος καὶ ποικίλων διαστάσεων, τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι πλὴν τοῦ προσθέτως ἐκ τῆς πυρᾶς δοθέντος εἰς αὐτὰς ἐντόνου ἐρυθρωποῦ χρώματος, οὐδὲν ἴχνος τῆς συνήθως συναντωμένης παχείας στρώσεως ἀνθράκων εὑρέθη ἐπ' αὐτῶν. Φαίνεται δηλαδὴ ὡς ἐὰν οἱ χῶροι οὗτοι τοῦ λουτροῦ πρὸ τῆς ἀπομακρυνθείσης ἐπιχώσεως των εἶχον καθαρισθῆ ἐκ παντὸς ἴχνους ὑπολείμματος πυρᾶς.

Τὸ εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τοῦ μεταξὺ τῶν χώρων B_2 καὶ $Γ_2$ διαχωριστικοῦ τοίχου ἐλλεῖπον τμῆμα, φαίνεται ὅτι εἶχε καταστραφῆ ἐκ τοῦ κατά τοὺς νεωτέρους χρόνους διανοιγέντος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο βόθρου, θὰ ἦτο δὲ πολὺ παρακεκινδυνευμένον νὰ ὑποθέσωμεν τήν ὕπαρξιν ἀνοίγματος (διόδου) ἐνταῦθα, μόνον ἐκ τῆς οὕτως ἢ ἄλλως λελεασμένης βορειοδυτικῆς ἐπιφανείας τοῦ συνεχίζοντος πρὸς ΝΑ. τὸν τοῖχον τοῦτον ὀγκολίθου.

Τέλος, εἰς τὸν χῶρον $Γ_2$ παρετηρήθη ὑπεράνω τῆς ἐξ ὀπτοπλίνθων τοιχοδομῆς ξ παχεῖα ἐπίστρωσις ἐξ ἀμμοκονιάματος καὶ μικρῶν λιθαρίων, ἥτις ἐπεξετείνετο μερικῶς σῳζομένη μέχρι τοῦ ἐσχάτου πρὸς ΝΑ. ἀνασκαφέντος ὁρίου καὶ ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν προετοιμασίας δαπέδου· ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τμήματος τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου $Γ_2$ παρετηρήθη αὐλαξ ἐν εἴδει ἀγωγοῦ ἐπιφανείας, ἥτις ὡδήγει εἰς ἐντετειχισμένον ἐν μέρει εἰς τὸν αὐτὸν τοῖχον πήλινον ἀγωγὸν εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Π, δι' οὗ θὰ ἀπωχετεύοντο τὰ ὕδατα τῶν ἄλλοτε ὑπερκειμένων αἰθουσῶν λούσεως (βλ. Σχέδ. 6, ρ - ρ).

Εἰς τὰς ἐπιχώσεις τοῦ βαλανείου, ἐκτὸς τῶν πολυαρίθμων θραυσμάτων ἐκ τῶν δίσκων στυλίσκων ὑποκαύστων καὶ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ κατιωμένων νομισμάτων (τῶν ὁποίων δύο εὑρεθέντα 0,15 μ. κάτωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ λουτροῦ εἶναι: α) Ἀσσάριον Κωνσταντίνου Β[2] καὶ β) Ἀσσάριον Κωνσταντίνου Γάλλου, 351-354 μ.Χ.[3]) περισυνελέγησαν τμήματα μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ὡς καὶ κάτω μέρους ἀναγλύφου (μέγ. σῳζ. ὕψ. 0,38, πλάτος 0,15 - 0,20 καὶ πάχος 0,15 μ.) μὲ τμηματικῶς σῳζομένην παράστασιν ποδῶν ἵππου (ἀριθ. καταγραφῆς 3305).

Παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου τὴν σχηματιζομένην ὑπὸ τῶν μεσοτοιχιῶν θι καὶ ικ ἀπεκαλύφθη καὶ ἠρευνήθη ἐπιμήκης δεξαμενὴ περισυλλογῆς ὕδατος, ἥτις παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τοῦ βαλανείου ἐπίπεδον δὲν φαίνεται, ἐκ πρώτης τοὐλάχιστον ὄψεως, νὰ συνεδέετο ὀργανικῶς μὲ τοῦτο, διότι ὁ ἐκ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. ἄξων της ἀποκλίνει αἰσθητῶς τοῦ βαλανείου. Οὐδὲν ὅμως ἀποκλείει καὶ τὴν ἔμμεσον σύνδεσίν των, ἤτοι τὴν παραπλεύρως κατασκευήν της πρὸς περισυλλογὴν ὀμβρίων ὑδάτων διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ λουτρικοῦ κτίσματος. Τὸ πλάτος τῆς δεξαμενῆς ἐσωτερικῶς ἦτο 1.80 καὶ τὸ ἀποκαλυφθὲν μῆκος αὐτῆς περὶ τὰ 8.50 μ. Οἱ τοῖχοι καὶ τὸ δάπεδον ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων, θραυσμάτων κεράμων καὶ ἀσβεστοκονιάματος. Ἐσωτερικῶς, κατὰ τὰς πλευρὰς καὶ τὸ δάπεδον, ἦτο ἐπικεχρισμένη δι' ὑδατοστεγοῦς κονιάματος. Δυσερμήνευτος ἦτο καὶ ἡ κατὰ τὸ ΒΔ. ἄκρον αὐτῆς παρουσία μικροῦ διαχωριστικοῦ τοιχαρίου, ἐφ' οὗ ἐπεκάθητο πήλινος ἀγωγός, τομῆς σχήματος ἀνεστραμμένου Π, ὅστις κε-

1. Ἐνδεικτικὰ τῆς χρήσεώς των ταύτης στοιχεῖα εἶναι τὰ δύο μοναδικὰ κατὰ χώραν παραμείναντα τμήματα στυλίσκων ὑποκαύστου εἰς τοὺς χώρους A_1 καὶ $Γ_1$, οἱ πολυάριθμοι ἀπερριμμένοι ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεώς των δίσκοι καὶ οἱ διατηρηθέντες εἰς τοὺς τοίχους τῶν διαμερισμάτων B_1 καὶ $Γ_1$ κάθετοι ἀγωγοὶ-ὀλκοὶ θερμοῦ ἀέρος πρὸς τοὺς ὑπερκειμένους χώρους καὶ ὀξυγόνου πρὸς τὴν πυρὰν ἀντιστοίχως (βλ. Α. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ σ. 60 καὶ σχέδ. 92 καὶ 93).

2. Νομισματοκοπεῖον Κωνσταντινουπόλεως CONSE, χρονολογία κοπῆς 348-353 μ.Χ. M. Thompson, The Athenian Agora, ἀρ. 1080.

3. Πρβλ. M. Thompson, ἔ.ἀ., ἀρ. 1204.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

καλυμμένος ὑπὸ πηλίνων πλακῶν, ἐφαίνετο ὡς νὰ διήρχετο ὑπεράνω καὶ τῶν δύο τοίχων τῆς δεξαμενῆς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τὸ τοιχάριον τοῦτο κατέρρευσε καὶ οὕτω εἰς τὰς φωτογραφίας ὁ ἀγωγὸς φαίνεται, ὡς νὰ ἔφθανεν ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς. Ὀγκώδης τοῖχος (ε) ἐπικαθήμενος τοῦ ΝΔ. τῆς δεξαμενῆς, ὡς καὶ ἕτερα ἐν τομῇ ἀποκαλυφθέντα παρὰ τὴν ι - κ μεσοτοιχίαν τμήματα δύο τοίχων (τ - τ), μὲ τὸ μεταξύ των σῳζόμενον μωσαϊκὸν δάπεδον ἐκ ποικίλου μεγέθους λιθαρίων, φαίνονται ὡς μεταγενέστεραι τῆς καταστροφῆς τοῦ βαλανείου κατασκευαί.

β) Λαξεύματα ἐπὶ τῆς κιμιλιᾶς, μὲ ἐπιχώσεις κλασσικῶν χρόνων. Ὅλως ἐνδιαφέροντα, ἀπὸ ἀπόψεως τόσον κινητῶν εὑρημάτων, ὅσον καὶ συγκεντρουμένων στοιχείων διὰ τὴν εἰς παλαιοτέραν τῆς τοῦ βαλανείου χρῆσιν τοῦ χώρου τούτου, ὑπῆρξαν ἐννέα ἐν συνόλῳ λαξεύματα ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους, τῶν ὁποίων τὰ ὀκτὼ ἦσαν ἀκανονίστου σχήματος καὶ μικροῦ βάθους (0,50 - 0,70 μ. περίπου), τὸ δὲ ἕνατον ἐλλειψοειδές, μὲ μεγαλύτερον βάθος (1 μ. περίπου) καὶ διέσῳζεν, ἄγνωστον ἂν συμπτωματικῶς ἢ ὄχι, κατὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τοῦ χείλους του δύο ἐπαλλήλους σειρὰς ὀπτοπλίνθων.

Τὸ χαρακτηριστικὸν πάντων τῶν λαξευμάτων τούτων ἦτο, ὅτι εὑρέθησαν πεπληρωμένα μὲ καθαρὰν ἐπίχωσιν κλασσικῆς ἐποχῆς, ἐξ ἧς συνελέγησαν πολυάριθμα ὄστρακα κλασσικῶν ἀγγείων[4], μεταξὺ τῶν ὁποίων ὡρισμένα ἀξιολογώτατα θραύσματα ἐρυθρομόρφων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος (βλ. ὄστρακον μὲ κεφαλὴν σατύρου κλπ.). Ἐντὸς τοῦ ἐλλειψοειδοῦς λαξεύματος, τὸ ὁποῖον εἶχε συνολικὸν μῆκος 3 μ., ἡ ἐπίχωσις μέχρι βάθους 0,80 μ. ἀπὸ τοῦ χείλους αὐτοῦ ἦτο ἐνιαία, ἐντὸς δ' αὐτῆς περισυνελέγησαν πάλιν ὄστρακα κλασσικῶν ἀγγείων καὶ πολυάριθμα πήλινα κατασκευάσματα ἐν εἴδει πεπλατυσμένων ἀγνύθων, γνωστὰ ὡς τοποθετούμενα μεταξὺ τῶν πρὸς ὄπτησιν ἀγγείων.

Εἰς βάθος 0,80 μ. ἐντὸς τοῦ ἐλλειψοειδοῦς τούτου λαξεύματος συνηντήσαμεν στρῶμα πυρᾶς, ἀπὸ τούτου δὲ καὶ μέχρι τοῦ πυθμένος ὑπῆρχε καὶ πάλιν ἐπίχωσις μὲ ὄστρακα κλασσικῶν χρόνων. Ἡ τέφρα πιθανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ τῶν κλιβάνων τοῦ βαλανείου, ἐὰν βεβαίως ἀποδειχθῇ τελικῶς ὅτι τὰ προαναφερθέντα λαξεύματα εἶναι σχετικὰ μόνον πρὸς τοῦτο.

4. Περὶ τοῦ κεραμεικοῦ ὑλικοῦ τῆς ὁδοῦ Σαρρῆ θὰ γίνῃ εἰδικὴ δημοσίευσις.

4. Ἁγίου Φιλίππου ἀριθ. 5 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 4)

Ἡ ἐνταῦθα διεξαχθεῖσα ἐργασία παρουσίασε τὴν βασικὴν δυσχέρειαν τῆς ἀναγκαστικῆς κατὰ τμήματα ἐξερευνήσεως ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συγκροτήματος ἐρειπίων, τοῦτο δὲ διότι ὅταν παρουσιάσθησαν αἱ σημαντικώτεραι τῶν ἐνδείξεων, αἱ ὁδηγήσασαι εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς συστηματικῆς ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου[1], εἶχεν ὁλοκληρωθῇ ἡ διάνοιξις τῶν πεδίλων τῆς ὑπὸ ἀνέγερσιν οἰκοδομῆς, ὁ μεταξὺ αὐτῶν χῶρος ἦτο πλήρης οἰκοδομικῶν ὑλικῶν καὶ τὰ ἄσκαφα μέρη τοῦ οἰκοπέδου ἕτοιμα νὰ καταρρεύσουν, ὡς ἀποτελούμενα ἐκ σαθρᾶς ἐπιχώσεως. Ἀπεφασίσθη λοιπόν, ἀφ' οὗ ἠρευνήσαμεν λεπτομερῶς κατὰ τὰς παρειὰς καὶ τὸν πυθμένα τὰ πέδιλα, νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν μηχανικὸν ἡ κατασκευὴ τοῦ ἐκ μπετὸν-ἀρμὲ σκελετοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου. Οὕτω διὰ τῆς διανοίξεως πέντε μεγάλων καὶ γειτνιαζουσῶν μεταξύ των δοκιμαστικῶν τομῶν (βλ. Σχέδ. 7, Α - Ε) ἀνεσκάφη ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ οἰκοπέδου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθησαν τὰ κάτωθι:

α) Ὁ τοῖχος Α (βλ. Σχέδ. 7, τοῖχος Α). Τὸ ἀνατολικώτερον σῳζόμενον ἄκρον αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη εἰς σημεῖον ἀπέχον 11.50 μ. τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Ἁγ. Φιλίππου καὶ 0,20 μ. ἀπὸ τῆς παρακειμένης η - θ μεσοτοιχίας· ἐκεῖθεν ἐξετείνετο πρὸς Δ. εἰς μῆκος 10.50 μ., ἀκολούθως δ' ἐκάμπτετο πρὸς Ν. κατὰ γωνίαν ἀμβλεῖαν, τοῦ νέου τούτου σκέλους του σῳζομένου εἰς μῆκος ἑνὸς εἰσέτι μέτρου.

Ἦτο κατεσκευασμένος ἐξ ἐρυθρωποῦ χρώματος κροκαλοπαγῶν ὀγκολίθων, σχήματος ὀρθογωνίου καὶ ἐνιαίου πλάτους (0,45 μ.), ἀλλὰ μήκους καὶ ὕψους κυμαινομένου. Κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ μήκους αὐτοῦ, ἐσῴζετο εἰς ὕψος ἑνὸς δόμου, ἐθεμελιοῦτο δὲ ἀνωμάλως, ἤτοι ἀλλοῦ ἐπὶ ἐπιχώσεως, ἀλλοῦ ἐπὶ ἀργολιθοδομῆς καὶ οὐχὶ πάντοτε εἰς τὸ αὐτὸ βάθος. Τὸ ἄνω μέρος του εὑρέθη εἰς βάθος 3.60 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ.

β) Ὁ ἀγωγὸς Α. Ἐν συναρτήσει πρὸς τὸν τοῖχον Α πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ὁ συγχρόνως ἀποκαλυφθεὶς καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὸν βαίνων ἀγωγὸς Α. Οὗτος ἀπετελεῖτο ἐξ ὀπτοκιτρίνων πωρίνων πλα-

1. Εἶχον ἤδη ἐπισημανθῇ κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν πεδίλων: 1) Ἐντὸς τοῦ παρὰ τὴν γωνίαν β πεδίλου λείψανα κατεστραμμένου σιροῦ. 2) Παρὰ τὴν γωνίαν ζ καὶ ὑπὸ τὴν μεσοτοιχίαν ζ-η τμῆμα τοίχου ἐκ δύο ὀγκολίθων. 3) Παρὰ τὴν γωνίαν η καὶ κατὰ μῆκος τῆς μεσοτοιχίας η-θ ἕτερον τμῆμα τοίχου ἐκ τριῶν ὀγκολίθων. 4) Παρὰ τὴν γωνίαν κ λείψανα δευτέρου κατεστραμμένου σιροῦ καὶ 5) Τὸ σπουδαιότερον εἰς τὸ δεύτερον (ἀπὸ Ν. πρὸς Β.) πέδιλον τῆς προσόψεως κ-α: τμῆμα πωρίνου ἀγωγοῦ, τμῆμα τοίχου καὶ ὅρος Ἱεροῦ Ἡρακλέους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

κῶν, ποικίλου μήκους, πλάτους δὲ καὶ μεγίστου σῳζ. ὕψους 0,40 μ. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του ἐσχηματίζετο αὐλαξ, τομῆς σχήματος ἀνεστραμμένου Π, πλάτους 0,15 μ. καὶ βάθους μή διαπιστωθέντος, λόγῳ τῆς παρατηρηθείσης ἀποτριβῆς ἐκ τοῦ χρόνου καὶ διὰ τῆς ροῆς τῶν ὑδάτων τῶν χειλέων τῶν αὐλάκων. 5ου - 4ου π.Χ. αἰ.

Τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἄκρον τοῦ ἀγωγοῦ Α ἐξετείνετο εἰς μῆκος 10 μ. καὶ ἐκεῖθεν κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν μέχρι τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν Ἁγ. Φιλίππου πλευρᾶς τοῦ οἰκοπέδου (δηλαδὴ δὲν ἠκολούθει τὴν κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ τοίχου Α σχηματιζομένην γωνίαν). Ἐθεμελιοῦτο ἐπὶ μικροῦ πάχους ἐπιχώσεως — μεσολαβούσης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς κιμιλιᾶς — καὶ εἰς βάθος εἰς μὲν τὸ σημεῖον τῆς ἐν τῷ Σχέδ. 7 σημειουμένης τομῆς Α - Α΄ 4.10 μ., εἰς δὲ τὸ δυτικώτερον ἄκρον του 4.30 μ. Ἐκ τοῦ τελευταίου δὲ τούτου δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ ἡ ρύσις τοῦ ἀγωγοῦ ἦτο ἐξ Α. πρὸς Δ.

γ) Ὁ τοῖχος Β καὶ ὁ ἀγωγὸς Β. Τῆς αὐτῆς μορφῆς καὶ κατασκευῆς, ἐκ τῶν αὐτῶν ὑλικῶν ἀντιστοίχως καὶ εἰς τὰ αὐτὰ βάθη κείμενοι ἦσαν οἱ εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. περίπου βορείως τοῦ τοίχου Α ἀποκαλυφθέντες τοῖχος Β καὶ ἀγωγὸς Β. Τὸ μῆκος

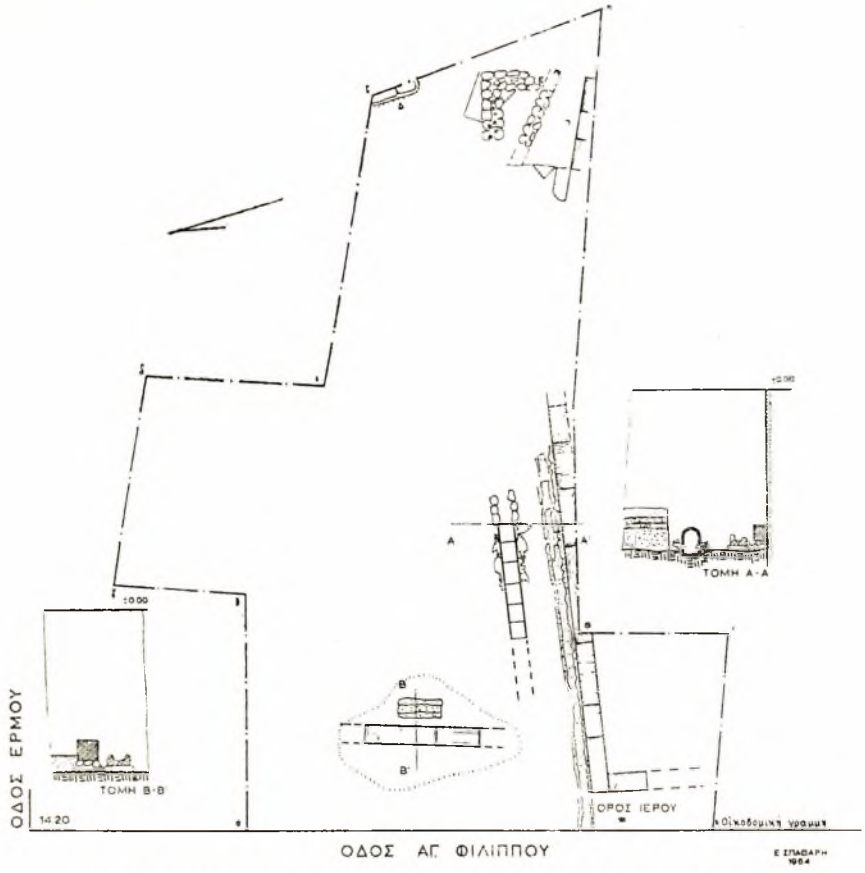

Σχέδ. 7. Κάτοψις ἀνασκαφῶν ἐν οἰκοπέδῳ τῆς ὁδοῦ Ἁγ. Φιλίππου

τοῦ ἐκ δύο μόνον ὀγκολίθων σῳζομένου τμήματος τοῦ τοίχου Β ἦτο 3.10 μ., τοῦ δὲ πωρίνου ἀγωγοῦ Β εὑρέθη μόνον μία πλὰξ κατὰ χώραν μήκους 1.20 μ. Ἀμφότεροι κατηυθύνοντο ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ.

δ) Ὁ ἀγωγὸς Γ. Εἰς ἀπόστασιν 0,80 μ. βορείως τοῦ πωρίνου ἀγωγοῦ Α ἀπεκαλύφθη τμῆμα (μήκους 3.70 μ.) μεταγενεστέρου ἀγωγοῦ, τοῦ Γ. Οὗτος κατηυθύνετο ἐπίσης ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ πηλίνων πλακῶν, τομῆς ἀνεστραμμένου Π, καλυπτομένων ἄνωθεν ὑφ' ἑτέρων ἐλλειψοειδοῦς σχήματος· τῶν τελευταίων ἐσῴζοντο κατὰ χώραν μόνον τρεῖς.

Ὁ ἀγωγὸς ἐθεμελιοῦτο ἐντὸς κοιλώματος τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

κιμιλιᾶς, εἰς βάθος 4 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, εἶχε δὲ ὕψος 0,75 καὶ πλάτος 0,50 μ. Κατὰ τὰς πλαγίας πλευράς του ἦτο ἐνισχυμένος διὰ ποταμίων λίθων καὶ θραυσμάτων κεράμων καὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων.

ε) Κατάστρωμα ἀρχαίας ὁδοῦ. Διὰ μικρᾶς στρωματογραφικῆς ἐρεύνης, γενομένης κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἐργασίαν πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ ἀγωγοῦ Γ καὶ τῶν βορειότερον αὐτοῦ κειμένων ἐπιχώσεων, ἐπεσημάνθησαν εἰς βάθος 3.45-3.75 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας δύο ἐπάλληλα πεπατημένα στρώματα καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπεβεβαιώθη ἡ κατὰ τὴν κατεύθυνσιν τῶν ἀγωγῶν Α καὶ Γ καὶ κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ τοίχου Α ὕπαρξις ἀρχαιοτάτης ὁδοῦ.

Αἱ ἀνασκαφεῖσαι εἰς τὸν τομέα τοῦτον, καθὼς καὶ εἰς τὴν λοιπὴν ἔκτασιν τοῦ οἰκοπέδου, ἐπιχώσεις ἦσαν λίαν τεταραγμέναι, ὡς ἐμφαίνεται τὸ μὲν ἐκ τῶν εἰς πλεῖστα σημεῖα περισυλλεγέντων ὀστράκων (ὑπομυκηναϊκῶν ἕως βυζαντινῶν), τὸ δὲ ἐκ τῆς ἐν ἀρχῇ σημειωθείσης σαθρότητος αὐτῶν[2]. Τὰ κατ' ἐπιλογὴν ὅμως συλλεγέντα ὑφ' ἡμῶν ὄστρακα παρὰ τὰ ἱκανοποιητικώτερον διατηρούμενα τμήματα τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐρειπίων, ὅπου ὑπεθέσαμεν, ὅτι ἡ διατάραξις θὰ ἦτο μικροτέρα, ἀνήκουν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἀγγεῖα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, μὲ μικρὸν ποσοστὸν ἀναμεμιγμένων μετ' αὐτῶν ἄλλων τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π.Χ., αἰ., ὡς καὶ ἐλαχίστων γεωμετρικῶν, ρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν.

Χαρακτηριστικὸν ὅμως στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα, εἶναι ὅτι ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐρευνηθέντος τομέως, ἀπεκαλύφθη, κατὰ διαστήματα σῳζόμενον, ἀλλὰ πάντοτε εἰς τὸ αὐτὸ βάθος (3.90 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας), ἐνιαῖον προφανῶς κεκαυμένον στρῶμα, πάχους 0,075 μ., περιέχον ὄστρακα τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Τὸ κεκαυμένον τοῦτο στρῶμα ἔκειτο ὑπεράνω τῶν πωρίνων ἀγωγῶν Α καὶ Β, ἐνῷ ἡ διανοιχθεῖσα κοιλότης διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ πηλίνου ἀγωγοῦ φαίνεται ὡσεὶ νὰ τέμνῃ τοῦτο. Τὸ κεκαυμένον στρῶμα ἐπεσημάνθη καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὑπὸ τοῦ τοίχου Α σχηματιζομένης γωνίας. Τέλος, ἐκ τοῦ αὐτοῦ τομέως προέρχεται καὶ ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης ὑποσημειούμενος ὅρος Ἱεροῦ Ἡρακλέους. Πρὸς τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη, ὡς βλέπομεν καὶ ἐν Πίν. 41 β, τμῆμα μαρμαρίνου καλυπτῆρος κεράμου, τοῦ ὁποίου ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια, πλὴν τοῦ ἐνεπιγράφου μέρους, ἐκαλύφθη διὰ χονδροειδῶν ὁριζοντίων σφυροκτυπημάτων. Πλάτος τῆς κυρίας ἐπιφανείας τοῦ κεράμου 0,15, σῳζόμενον δὲ ὕψος 0,30 μ. Ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ πίνακος γίνεται σαφέστερον, ὅτι τὸ τελευταῖον γράμμα τῶν στίχων 2 καὶ 3, χαραχθὲν ἀρχικῶς ἐπὶ τῆς κυρίας ἐπιφανείας τοῦ κεράμου, ἀπεξέσθη καὶ ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ. Ὕψ. γραμμάτων : 0,02 - 0,022 μ.

Εὑρέθη, ὡς ἐδηλώθη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς οἰκοδομῆς, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ δευτέρου (ἀπὸ Ν. πρὸς Β.) πεδίλου τῆς προσόψεως. Καθ' ἡμᾶς τὸ μόνον βέβαιον εἶναι, ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ οἰκοπέδου τούτου.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθέντων διὰ τὰ κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ οἰκοπέδου λείψανα, τὸ πληρέστερον βεβαιωμένον συμπέρασμα εἶναι ἡ ἐκ τοῦ χώρου τούτου διέλευσις ἀρχαίας ὁδοῦ, μὲ δύο τοὐλάχιστον φάσεις: μίαν παλαιοτέραν καὶ συνδεομένην πρὸς τὸν πώρινον ἀγωγὸν καὶ δευτέραν μεταγενεστέραν, διαμορφωθεῖσαν πιθανῶς μετὰ ἐπισυμβᾶσαν ἐνταῦθα ἐκτεταμένην πυρκαϊὰν καὶ συνδεομένην πρὸς τὸν πήλινον ἀγωγόν. Ἡ παρουσία τῶν τοίχου καὶ ἀγωγοῦ Β ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τοὐλάχιστον κατὰ τὴν πρώτην φάσιν της ἡ ἀρχαία ὁδὸς διεσταυροῦτο εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μὲ ἄλλην κατευθυνομένην ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. Ὁ τοῖχος Α, ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς κράσπεδον τῆς ὁδοῦ (ὡς καὶ ὁ Β τοῖχος ἐξ ἄλλου), ἐὰν δὲν ἐκάμπτετο κατὰ τὸ δυτικόν του ἄκρον καὶ ἐὰν ὁ παραλλήλως βαίνων πρὸς τὴν βορείαν αὐτοῦ πλευρὰν πώρινος ἀγωγὸς Α δὲν ἠκολούθει ἐκ τοῦ σημείου τῆς κάμψεως τοῦ τοίχου Α διάφορον τῆς ἰδικῆς του πορείαν, πρέπει κατ' ἀκολουθίαν νὰ θεωρηθῇ εἴτε ὡς τοῖχος κτηρίου εἴτε ὡς περίβολος. Τὸ μέγα ὅμως μῆκός του καὶ τὸ μικρὸν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ μῆκος πλάτος του, ἡ οὐχὶ κατ' ὀρθὴν γωνίαν κάμψις του καὶ ἡ ἀσταθὴς τέλος θεμελίωσίς του παρουσιάζουν ὡς πιθανωτέραν τὴν δευτέραν ἄποψιν, ἤτοι τὴν τοῦ περιβόλου. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ χαρακτηρίσωμεν εἰδικώτερον τὸν περίβολον, οὔτε καὶ νὰ συσχετίσωμεν τοῦτον μὲ τὸν ἐκεῖ ἀνευρεθέντα ὅρον τοῦ Ἱεροῦ.

Ἤδη ἐρχόμενοι εἰς τὰ κατὰ τὸ ἕτερον ἥμισυ τοῦ οἰκοπέδου λείψανα ἀναφέρομεν ὅτι: α) Τὸ διὰ τῶν ἐργασιῶν διανοίξεως πεδίλων ἀποκαλυφθὲν παρὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς μεσοτοιχίας η - θ τμῆμα τοίχου (βλ. Σχέδ. 7, τοῖχος Γ) ἔκειτο εἰς βάθος 4.30 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν ἐρυθρωποῦ χρώματος κροκαλοπαγῶν ὀγκολίθων, ἐπὶ τοῦ δυτικωτέρου τῶν ὁποίων ἐσῴζετο καὶ δεύτερος εἰς ὕψος δόμος ἐν ἐσοχῇ. Ὁ τοῖχος οὗτος διετηρεῖτο εἰς μῆκος 2.50 μ.

2. Ἡ τοιαύτη κατάστασις τῶν ἐπιχώσεων ἐσημειώθη πολλάκις καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν εἰς τὴν μεταξὺ Μοναστηρακίου καὶ Θησείου περιοχήν, ἴσως δὲ νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπανειλημμένην οἰκοδόμησιν τοῦ χώρου τούτου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Τὸ πλάτος του δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διαπιστωθῇ, διότι ἐχώρει κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ τὴν προειρημένην μεσοτοιχίαν. Ἡ κατεύθυνσίς του εἶναι ἀπὸ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. καὶ εἶναι ἀμφίβολον ἂν πρέπῃ νὰ θεωρηθῇ ὡς πιθανὴ συνέχεια τοῦ τυχὸν καμπτομένου ἀνατολικώτερον τοίχου Α - περιβόλου ἢ ὡς λείψανον κτίσματος ἐντὸς τοῦ περιβόλου. β) Τὸ κατὰ τὴν γωνίαν ζ σημειούμενον ἄλλο τμῆμα τοίχου (Σ χ έ δ. 7, τοῖχος Δ) ἀπετελεῖτο ὡσαύτως ἐξ ὁμοίων ὀγκολίθων, μὲ φορὰν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἐξεως περὶ τοῦ χώρου, εἰς ὃν ἀνευρέθησαν: 1) Τμῆμα ἐπιτυμβίου κιονίσκου, ρωμαϊκῶν χρόνων (Π ί ν. 41 γ) μὲ τὴν μερικῶς σῳζομένην ἐπιγραφὴν ἐκ τεσσάρων στίχων:

[Α]ποσίλα
[Ε]πίκτησις
ημον
ων

Μέγ. ὕψος 0,28 καὶ μέγ. πλάτος 0,36 μ.

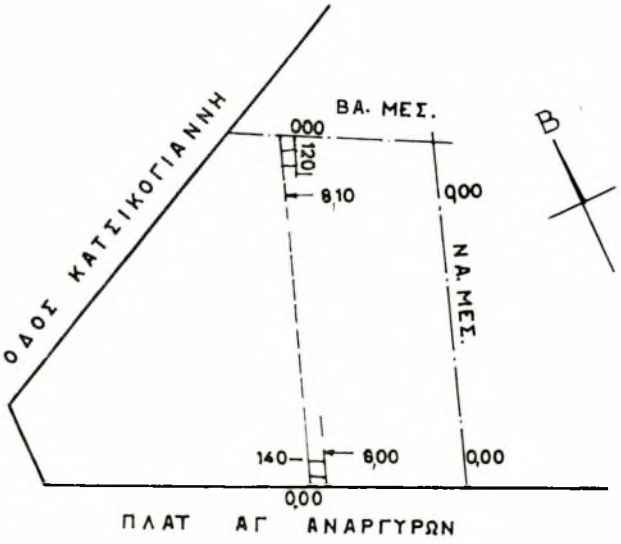

Σχέδ. 8. Κάτοψις ἀγωγοῦ ἀποκαλυφθέντος εἰς τὸ οἰκόπεδον τῶν ὁδῶν Κατσικογιάννη καὶ Πλατ. Ἁγ. Ἀναργύρων

ξεῖχε πρὸς νότον τῆς γωνίας 1.25 μ. καὶ ἔκειτο κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ πλάτους του ὑπὸ τὴν ζ - η πλευρὰν τοῦ οἰκοπέδου. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ τοίχου Δ εὑρέθη εἰς βάθος 3.40 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἂν δὲ ὑποτεθῇ ὅτι καὶ τῶν ὀγκολίθων τούτων τὸ ὕψος εἶναι 0,45 μ., πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος θὰ ἠδράζετο εἰς βάθος 3.90 μ., ἔνθα καὶ ἐνταῦθα πάλιν παρετηρήθη κεκαυμένον στρῶμα πάχους 0,07 μ. γ) Ἐντὸς τῆς ἀνοιχθείσης τάφρου VI καὶ εἰς τὸ μεταξὺ τῶν προαναφερομένων δύο τοίχων διάστημα ἀπεκαλύφθησαν πώρινος ὀγκόλιθος (ὁ ὁποῖος εἶναι ἀβέβαιον ἂν ἔκειτο κατὰ χώραν) καὶ λείψανα ρωμαϊκοῦ τινος κτίσματος ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος (Σ χ έ δ. 7, τοῖχος Ε).

Συμπληροῦντες τέλος τὰ περὶ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ὁδοῦ Ἁγ. Φιλίππου σημειοῦμεν κατωτέρω τὰ μεταξὺ τῶν ἐκ τῆς διανοίξεως τῶν πεδίλων προερχομένων ἐπιχώσεων περισυλλεγέντα ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τμήματα δύο ἐπιτυμβίων κιονίσκων, ἄνευ οὐδεμιᾶς — καὶ πάλιν — σαφεστέρας ἐνδείΔιάφορος ἡ γραφὴ εἰς τοὺς δύο ἄνω καὶ δύο κάτω στίχους. Ὕψος ἄνω γραμμάτων 0,04 καὶ κάτω 0,03 μ. μετ' ἀκρεμόνων. Ἀριθ. καταγρ. 3307.

2) Τὸ ἐν Π ί ν. 41 ε τμῆμα ἐπιτυμβίου κιονίσκου, μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

Ῥόδ[ιον]
Ἡρακλε[ῶτις]

Σῳζ. ὕψος 0,19 καὶ ἄνω διαμ. 0,18 μ. Ὕψος γραμμάτων 0,02 μ. Ἀριθ. καταγρ. 3304.

Ἀπὸ τὸ ἐν λόγῳ οἰκόπεδον εἴχομεν ἐν συνόλῳ πέντε χαλκᾶ νομίσματα, εὑρεθέντα εἰς τὸν ἄνωθεν τοῦ κεκαυμένου στρώματος χῶρον. Ταῦτα εἶναι: 1) Ἐφθαρμένον ἀρχαῖον ἑλληνικόν, 2) Ἀθηνῶν 229 - 30 π.Χ. (Σβορῶνος, πίν. 80, ἀρ. 8 - 14) καὶ 3) Τρία ἐφθαρμένα Ἀσσάρια τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.

5. Πλατ. Ἁγ. Ἀναργύρων καὶ Κατσικογιάννη (Σ χ έ δ. 1, ἀριθ. 5)

Εἰς τὸ κατὰ τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Κατσικογιάννη καὶ Πλατ. Ἁγ. Ἀναργύρων κείμενον οἰκόπεδον καὶ κατὰ τὰς ἐνταῦθα διεξαχθείσας ἐκσκαφι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

κὰς ἐργασίας πρὸς διάνοιξιν νέων θεμελίων ἀπεκαλύφθησαν δύο τμήματα πηλίνου ἀγωγοῦ σῳζόμενα τὸ μὲν ἓν παρὰ τὴν πρὸς τὴν πλατεῖαν Ἁγ. Ἀναργύρων παρειὰν τοῦ οἰκοπέδου, τὸ δ' ἕτερον παρὰ τὴν πρὸς Β. μεσοτοιχίαν αὐτοῦ (Σχέδ. 8).

Τὸ πρῶτον ἔκειτο εἰς βάθος 2.80 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἐξεῖχε τῆς πρὸς τὴν πλατεῖαν οἰκοδομικῆς γραμμῆς 1.10 μ. καὶ ἀπεῖχε 8 μ. τῆς πρὸς ΝΑ. μεσοτοιχίας.

Τὸ ἕτερον τμῆμα ἔκειτο εἰς βάθος 2.90 μ., ἐξεῖχε ΝΑ. τῆς ΒΑ. μεσοτοιχίας 1.20 μ. καὶ ἀπεῖχε 8.10 μ. τῆς ΝΑ. μεσοτοιχίας.

Κατὰ τὰς γενομένας μετρήσεις, τὰ ὡς ἄνω δύο τμήματα πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν ἀγωγόν, ὅστις εἶχε κατεύθυνσιν καὶ ῥύσιν ἀπὸ Ν. πρὸς Β. Ὁ ἀγωγὸς ἀπετελεῖτο ἐκ πηλίνων πλακῶν εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Π, ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἄλλων πηλίνων πλακῶν, εἶχε πλάτος ροῆς 0,16, ὕψ. 0,12 καὶ πάχος τοιχωμάτων 0,03 μ.

Μικρὰ στρωματογραφικὴ ἔρευνα ἐπιχειρηθεῖσα παρὰ τὸ πρὸς τὴν πλατεῖαν Ἁγ. Ἀσωμάτων τμῆμα τοῦ ἀγωγοῦ παρουσίασε τὴν ἑξῆς περίπου μορφήν: Βάθος ἕως 2.65 μ. = ἐπίχωσις ἐκ μαύρων μαλακῶν χωμάτων. Βάθος 2.65 - 2.80 μ. = λεπτότατα ἐπάλληλα στρώματα μὲ ἴχνη τετριμμένων ὀστράκων. Μήπως εὑρισκόμεθα πρὸ καταστρώματος ἀρχαίας ὁδοῦ; Ὁ κ. Τραυλὸς πάντως εἰς τὰ σχέδιά του καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς Θεοδοσίου Β' δὲν τοποθετεῖ ὁδὸν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Τέλος, ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τμήματος τοῦ ἀγωγοῦ ἐρευνηθεισῶν ἐπιχώσεων, περισυνελέγη ὀστεῖνη περόνη.

6. Ἀριστοφάνους 14 - 16 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 6)

Κατὰ τὴν διάνοιξιν νέων θεμελίων ἐνταῦθα παρετηρήθη, ὅτι εἰς τὰ ἐκ τῶν πεδίλων ἐξαγόμενα χώματα περιείχετο ἱκανὸς ἀριθμὸς θραυσμάτων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, ὡς καὶ ἄλλων ἀγγείων. Μικρὰ ὅμως ὑφ' ἡμῶν διανοιχθεῖσα δοκιμαστικὴ τάφρος ἀπέδειξεν ὅτι ὁ χῶρος μέχρι βάθους 1.50 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἐκαλύπτετο ὑπὸ καθαρῶς νεωτέρων ἐπιχώσεων, κάτωθεν δὲ αὐτῶν καὶ ἀπὸ βάθους 1.50 - 2.30 μ. ἦσαν παλαιότεραι μέν, ἀλλὰ τεταραγμέναι καὶ μὲ ἀνάμικτα ὄστρακα γεωμετρικά, μελαμβαφῆ καὶ ρωμαϊκά. Εἰς βάθος 2.30 μ. συνηντήσαμεν τὸ παρθένον ἔδαφος. Τὴν αὐτὴν στρωματογραφικὴν εἰκόνα εἴχομεν καὶ ἀπὸ τὰς παρειὰς πάντων τῶν ἐν συνεχείᾳ διανοιχθέντων πεδίλων, ἡ δὲ κιμιλιὰ εὑρέθη εἰς βάθος 2.30 - 2.50 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας.

Ἡ ὁλοκληρωθεῖσα ἐκσκαφικὴ ἐργασία εἰς τὸ οἰκόπεδον, οὐδὲν ἄλλο ἀπέδωσε πλὴν τεμαχίου ἐπιτυμβίου κιονίσκου, ἄνευ σαφοῦς πάλιν ἐνδείξεως τοῦ σημείου εὑρέσεώς του, φέροντος τὴν ἐπιγραφήν:

Καλλισ[τ]ὼ
Αἰνία

Σῳζόμ. ὕψ. 0,47 καὶ διάμ. ἄνω 0,22 μ. (Πίν. 41 δ). Τὰ γράμματα ἔχουν ὕψος 0,03 μ., εἶναι προχείρως πως κεχαραγμένα, ἀπολήγουν δὲ εἰς ἀκρεμόνας. (Ἀριθ. καταγρ. 3127).

7. Αἰσχύλου 31 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 7)

Ἀφορμὴ τῆς διεξαχθείσης εἰς τὸ ἐν λόγῳ οἰκόπεδον ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις ἐντὸς πεδίλου διανοιγέντος κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν αὐτοῦ ἑνὸς ἡμικατεστραμμένου γεωμετρικοῦ τάφου (Σχέδ. 9 καὶ 10 Α). Ἐπρόκειτο περὶ ὀρθογωνίου σχήματος λακκοειδοῦς τάφου ἀνεῳγμένου ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., τοῦ ὁποίου ὁλόκληρον τὸ δυτικὸν ἥμισυ εἶχε καταστραφῆ πρὸ τῆς ἐπεμβάσεως ἡμῶν.

Τὸ ἀνασκαφὲν ὑφ' ἡμῶν ἀνατολικὸν ἥμισυ, κείμενον εἰς ἀπόστασιν 1.80 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς μεσοτοιχίας καὶ 0,85 μ. ἀπὸ τῆς νοτίας, ἔσῳζε μῆκος 0,50, πλάτος 0,60 μ. καὶ ἦτο ἀκάλυπτον ἄνω, ἀλλὰ πλῆρες χωμάτων. Κατὰ τὴν ἔρευναν ἀπεκαλύφθησαν: 1) Ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ πυθμένος τοῦ τάφου μία κατὰ χώραν ἱσταμένη γεωμετρικῶν χρόνων οἰνοχόη, καθέτως ἀποτμηθεῖσα διὰ τῆς ἐκσκαφῆς τοῦ πεδίλου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐλλιπὴς κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ πλάτους της, μὲ ἀνεστραμμένον ἐπὶ τῆς κοιλίας της σκύφον, τεθραυσμένον εἰς δύο καὶ ἐλάχιστα ἐλλιπῆ. Ἡ οἰνοχόη, τῆς ὁποίας, παρὰ τὰς γενομένας προσπαθείας, ἓξ μόνον συνανήκοντα καὶ ἐλάχιστα συμπληροῦντα τὸ ἐλλεῖπον αὐτῆς τμῆμα θραύσματα ἀνευρέθησαν, ἔχει ἀνοικτὴν βάσιν, εὐρεῖαν κοιλίαν καὶ στενὸν λαιμὸν καταλήγοντα εἰς τριφυλλόσχημον στόμιον, κοσμεῖται δὲ διὰ δύο τριπλῶν ἀνοικτοχρώμων ταινιῶν ἐπὶ τῆς σκοτεινοχρόου κοιλίας καὶ μιᾶς ἐν μετόπῃ παραστάσεως μαιάνδρου ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ (Πίν. 42 α, ἀρ.). Αἱ διαστάσεις της εἶναι: διάμετρος βάσεως 0,14, διάμετρος κοιλίας 0,18 καὶ ὕψος (μετὰ τῆς λαβῆς) 0,28 μ. (Ἀριθ. καταγραφῆς 3423).

Ὁ σκύφος εἶναι δίωτος, ὕψ. 0,08 μὲ διάμ. βάσεως 0,07 καὶ χείλους 0,14 - 0,147 μ., μελαμβαφὴς ἔσω μὲ ἐξῃρημένην ἀνοικτόχρωμον ταινίαν κατὰ τὰ χείλη, κεκοσμημένην διὰ καθέτων γραμμῶν, καὶ ἐξωτερικῶς μελαμβαφὴς ἐπίσης, πλὴν τῆς κάτω ἐπιφανείας τῆς βάσεως καὶ δύο μετοπῶν παρὰ τὸν ὦμον ὕψους 0,03 καὶ μήκους 0,08 - 0,085 μ. πεπληρωμένων δι' ὁριζοντίων ἐπαλ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

λήλων τεθλασμένων γραμμῶν (Ἀριθ. καταγραφῆς 3421) (Πίν. 42α, δεξ.)

2) Λαξευμένη εἰς τὸ ἀνατολικόν ἄκρον τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου καὶ κατὰ 0,70 μ. βαθύτερον αὐτοῦ ἐξικνουμένη κοιλότης (διαμ. 0,36 μ.), εἰς τὸν πυθμένα τῆς ὁποίας ἀπέκειντο συσσωματωμέναι ἐκ τῆς κατιώσεως, ἀλλὰ καὶ τεθραυσμέναι εἰς τρία τεμάχια, σιδηρᾶ λεπὶς ἐγχειριδίου, μὴκ. 0,09 μ.) καὶ καρφίς, ἐπίσης σιδηρᾶ, μήκ. 0,144 μ. (Τὰ δοῦς τάφου, τοῦ Β, ὅστις εἶχε σχεδόν παντελῶς καταστραφῆ ἐξ ἑνὸς ἄνωθεν αὐτοῦ διελθόντος κλασσικῶν χρόνων ἀγωγοῦ, περὶ οὗ ὁ λόγος ὀλίγον κατωτέρω.

Ὁ τάφος Β κείμενος εἰς ἀπόστασιν 2.85 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς μεσοτοιχίας καὶ 0,30 μ. ἀπό τῆς νοτίας, εἶχε κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ σῳζομένας διαστάσεις 0,60 x 0,72 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ἐλάχιστα μόνον γεωμετρικὰ ὄστρακα, ὡς

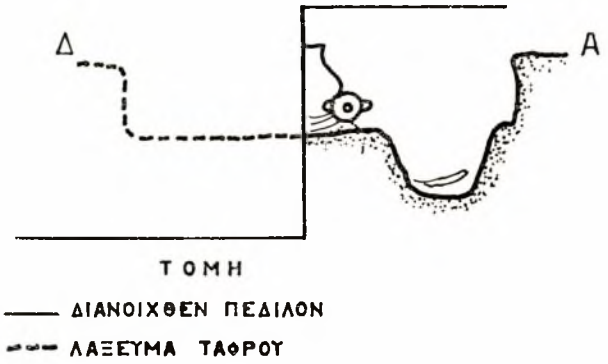

Σχέδ. 9. Τομὴ ἀνακαλυφθέντος γεωμ. τάφου εἰς τὸ οἰκόπεδον τῆς ὁδοῦ Αἰσχύλου ἀριθ. 31

τεμάχια συνεκολλήθησαν, ἀλλὰ κατέστη ἀδύνατον νὰ ἀποχωρισθοῦν ἡ καρφὶς τῆς λεπίδος· ὡς ἓν ἀντικείμενον ἔχουν ἀριθ. καταγραφῆς 3422).

Τόσον ἡ ἀπουσία καλύμματος καὶ ὀστῶν, ὅσον καὶ ἡ κενὴ παντός ἄλλου εὑρήματος βαθυτέρα τοῦ δαπέδου κυκλικὴ κοιλότης, ὁδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ παραβίασις, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ὁ τάφος διὰ τῆς ἐκσκαφῆς τοῦ πεδίλου, δὲν ἦτο ἡ πρώτη. Ὁ τύπος οὗτος τῆς ταφῆς, γνωστὸς καὶ ἐκ παλαιοτέρων ἐρευνῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐφετεινὴν ἀνασκαφὴν τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι πλειστάκις συναντηθείς, ἀνήκει ἀποδεδειγμένως πλέον εἰς περίπτωσιν καύσεως νεκροῦ, τὰ ἀποτεφρωμένα λείψανα τοῦ ὁποίου συγκεντροῦνται ἐντὸς ἀμφορέως καὶ ἐναποτίθενται εἰς βαθυτέραν κυκλικὴν κοιλότητα. Ἐνταῦθα, ὅμως, παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ πληροῦσαι τὸν τάφον ἐπιχώσεις ἦσαν ἀποδεδειγμένως παλαιαὶ καὶ ἀδιατάρακτοι, οὐδὲν ἴχνος ὀστῶν ἢ τεφροδόχου ἀγγείου ἀνευρέθη. Κατ' ἀκολουθίαν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τοῦτο εἰς μίαν μερικὴν παραβίασιν τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ τάφου ἐπισυμβᾶσαν ὅμως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Τὰ ὡς ἄνω ἀγγεῖα εἶναι τοῦ α' ἡμίσεος τῆς γεωμ. ἐποχῆς.

Εἰς ἀπόστασιν μόλις 0,55 μ. πρὸς Α. τοῦ τάφου Α καὶ εἰς βάθος 4 μ. ἀπό τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἀπεκαλύφθη τὸ λάξευμα ἑτέρου λακκοειδοῦς τάφου, τοῦ Β, ὅστις εἶχε σχεδόν παντελῶς καταστραφῆ ἐξ ἑνὸς ἄνωθεν αὐτοῦ διελθόντος κλασσικῶν χρόνων ἀγωγοῦ, περὶ οὗ ὁ λόγος ὀλίγον κατωτέρω.

Ὁ τάφος Β κείμενος εἰς ἀπόστασιν 2.85 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς μεσοτοιχίας καὶ 0,30 μ. ἀπό τῆς νοτίας, εἶχε κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ σῳζομένας διαστάσεις 0,60 x 0,72 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ἐλάχιστα μόνον γεωμετρικὰ ὄστρακα, ὡς καὶ τινα κλασσικά, ὧν τὰ τελευταῖα προέρχονται ἐκ τῶν ὑπερκειμένων κλασσικῶν ἐπιχώσεων.

Κατὰ τὴν αὐτὴν γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθησαν διὰ μικρᾶς διευρύνσεως τῶν ἤδη ἀνεῳγμένων πεδίλων καὶ τρεῖς ἀγωγοί, οἱ α, β καὶ γ (Σχέδ. 10), ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο πρῶτοι ἀνῆκον προφανῶς εἰς τὸ αὐτὸ σύστημα ἀποχετεύσεως, ὡς συναντῶμενοι ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ φρεατίου ἐπισκέψεως, τοῦ στ'. Τούτων δὲ πάλιν ὁ α, ἐλλιπὴς κατὰ τὸ πεταλόσχημον πήλινον ἐπικάλυμμα τῆς ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους εἰς σχῆμα ἀντεστραμμένου Π αὔλακος, πλάτους 0,40 μ., εἶχε κατεύθυνσιν ἐκ ΝΔ. πρὸς ΒΑ. καὶ συνεχίζετο ὑπὸ τὴν δυτικὴν μεσοτοιχίαν. Ἐντεῦθεν περισυνελέγησαν ὄστρακα τοῦ 5ου - 4ου π.Χ. αἰ. Ὁ μεγαλύτερος τοῦ α ἀγωγὸς β συνηντήθη τὸ πρῶτον παρὰ τὴν νοτίαν μεσοτοιχίαν καὶ εἰς ἀπόστασιν 4 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς, δι' ἓν δὲ διάστημα μήκους 1.50 μ. ἠκολούθει πορείαν ἐκ Ν. πρὸς Β.· ἐκεῖθεν ὅμως ἐκάμπτετο πρὸς Δ., καὶ κατὰ τὴν νέαν του ἐκ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. κατεύθυνσιν διήρχετο ἐκ τοῦ φρέατος ἐπισκέψεως ἐξικνούμενος καὶ πέραν αὐτοῦ μέχρι τῆς πρὸς Δ. μεσοτοιχίας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν καὶ ἐξηφανίζετο. Ἦτο ἐλλειψοειδοῦς τομῆς, ἀποτελούμενος ἐκ δύο πηλίνων κεράμων, τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

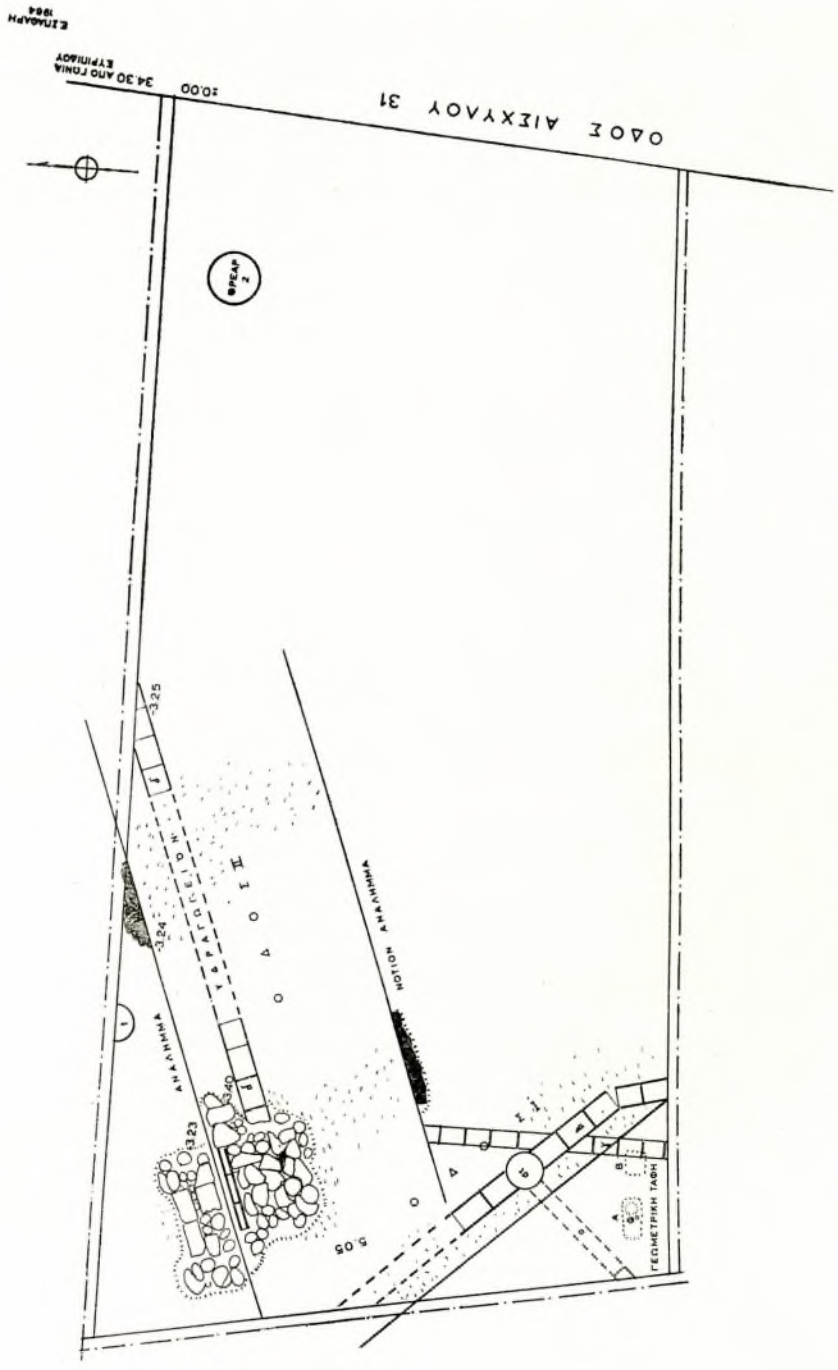

Σχέδ. 10. Κάτοψις ἀνασκαφῶν εἰς τὸ κατὰ τὴν ὁδὸν Αἰσχύλου 31 κείμενον οἰκόπεδον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

καὶ ἡδραιοῦτο ἐντὸς αὐλακος λελαξευμένης ἐν τῷ μαλακῷ βράχῳ. Τὸ πλάτος του ἦτο 0,48 καὶ τὸ ὕψος του 0,53 μ.

Ἀμφότεροι οἱ ἀγωγοὶ ἔκειντο εἰς βάθος 4-4.50 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ Αἰσχύλου.

Τὸ φρέαρ ἐπισκέψεως, εἰς τὸ ὁποῖον κατέληγον, εἶχε διάμ. 0,85 μ. καὶ ἦτο ἐπενδεδυμένον διὰ πηλίνων πλακῶν.

Ὁ ἀγωγὸς γ ἀπεκαλύφθη παρὰ τὴν νοτίαν μεσοτοιχίαν καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.75 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς. Ἔκειτο εἰς βάθος 4 μ. περίπου, κατηυθύνετο ἐκ Ν. πρὸς Β. καὶ διήρχετο ὑπεράνω τοῦ ἀγωγοῦ β καὶ τοῦ τάφου Β, τὸν ὁποῖον, ὡς ἤδη ἐλέχθη, εἶχε σχεδὸν παντελῶς καταστρέψει. Εἶχε καὶ οὗτος σχῆμα ἐλλειψοειδὲς καὶ πλάτος 0,30 μ.

Εἰς ἀπόστασιν περίπου 0,50 μ. ΝΔ. τοῦ ἀγωγοῦ β ἀπεκαλύφθη, τόσον εἰς τὰς παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἀδιαταράκτους ἐπιχώσεις, ὅσον καὶ παρὰ τὰς ἀντιστοίχους τῆς νοτίας, χαρακτηριστικὴ τομή, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΝΑ. πρὸς ΒΔ., καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ ἀγωγοῦ πεπατημένη στρῶσις ἀρχαίας ὁδοῦ (Σχέδ. 10, ἀρχαία ὁδὸς Ι).

Ἡ στενότης τοῦ χώρου δὲν ἐπέτρεψεν ἐνταῦθα ἐπέκτασιν τῆς ἐρεύνης. Ὡς πρὸς τὴν σχέσιν πάντως τῶν ἀγωγῶν α καὶ β φαίνεται ὅτι ὁ δεύτερος ἦτο ὁ ἐκ τῆς ὁδοῦ διερχόμενος κεντρικὸς ἀγωγός, εἰς τὸν ὁποῖον κατέληγον οἱ, ὡς ὁ α π.χ., ἀποχετεύοντες τὰ ἐξ ἰδιωτικῶν ἐγκαταστάσεων προερχόμενα ὕδατα.

Παρὰ τὴν βορείαν μεσοτοιχίαν τοῦ οἰκοπέδου καὶ εἰς ἀπόστασιν 18.35 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως, εἰς βάθος δὲ 1.92 μ. ἀπεκαλύφθη τοῖχος πολυγωνικὸς σῳζόμενος εἰς ὕψος δύο μόνον δόμων, ὅστις κατηυθύνετο ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. καὶ ἐπεξετείνετο ὑπὸ τὴν βορείαν μεσοτοιχίαν. Ὁ τοῖχος οὗτος, μήκους 2 μ., ἐθεμελιοῦτο εἰς βάθος 3.24 μ. ἐντὸς λαξεύματος διευθετοῦντος τὴν ἀνώμαλον ἐπιφάνειαν τοῦ παρθένου ἐδάφους. Ἡ πρὸς ΝΑ. κυρία ὄψις του ἦτο ἐπιμελῶς κατεσκευασμένη διὰ πολυγωνικῶς ἀποτετμημένων καὶ ἐπιπέδων κατὰ τὴν ἐλευθέραν των ἐπιφάνειαν μεγάλων λίθων, συμπληρουμένων κατὰ τοὺς ἁρμοὺς διὰ μικροτέρων, ἐνῶ κατὰ τὴν ὀπισθίαν ἀφανῆ πλευράν του συνεπληροῦτο κατὰ πλάτος διὰ μικροτέρων ἀργῶν λίθων. Τὸ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀναλήμματος ἐγένετο ἀμέσως ἀντιληπτόν. Κατὰ τὴν προέκτασιν αὐτοῦ εἰς ἀπόστασιν 5 περίπου μ. πρὸς ΝΔ. καὶ εἰς τὸ αὐτὸ βάθος (3.23 μ.) ἀνευρέθη καὶ ἕτερον τμῆμά του, μήκους 1.50μ., ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν κατὰ χώραν ἐναπομεινάντων λίθων τοῦ κατωτέρου δόμου. Παρὰ τὸ τμῆμα τοῦτο καὶ εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ διετηρεῖτο λιθόστρωτον δάπεδον.

Νοτίως τοῦ ἀναλήμματος τούτου, εἰς σταθερὰν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ 1 μ. καὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς θεμελιώσεώς του (3.24 μ.) συνηντήθη ἕτερος ἀγωγὸς ὁ δ — ἐλλειψοειδοῦς τομῆς ἢ μᾶλλον ἀποτελούμενος ἐκ δύο πηλίνων κεραμίδων, τῆς μιᾶς ἀνεστραμμένης ἐπὶ τῆς ἄλλης, ὕψους 0,90 μ. καὶ πλάτους 0,56 μ., ὅστις ἡδράζετο καὶ πάλιν ἐντὸς αὐλακος ἀνεφγμένης ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους μέχρι βάθους 4.14 μ. (βλ. Σχέδιον 10) καὶ βαινούσης παραλλήλως πρὸς τὸ ἀνάλημμα. Τοῦ ἀγωγοῦ δ ἀπεκαλύφθησαν δύο ἱκανοποιητικῶς σῳζόμενα τμήματα, τὸ ἓν μήκους 2.60 μ. παρὰ τὴν βορείαν μεσοτοιχίαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν συνεχίζετο οὗτος πρὸς ΒΑ., καὶ τὸ ἄλλο, μήκους 2.30 μ., παρὰ τὸ προαναφερθὲν λιθόστρωτον δάπεδον, ὑφ' ὃ συνεχίζετο οὗτος πρὸς ΝΔ. Ἡ κλίσις τοῦ ἀγωγοῦ ἦτο ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ.

Νοτίως τοῦ δευτέρου τμήματος τοῦ ἀναλήμματος καὶ εἰς ἀπόστασιν μόλις 0,20 μ. ἀπεκαλύφθη καὶ ἕτερος κατὰ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν διερχόμενος ἐντεῦθεν ἀγωγός, ὁ ε. Τούτου ἐσῴζετο κατὰ χώραν τμῆμα μήκους 2 μ., ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν πηλίνων πλακῶν, σχήματος ἀνεστραμμένου ἀβαθοῦς Π, πλάτους 0,20 καὶ ὕψους 0,18 μ., τὰ δὲ ἄκρα τῶν σκελῶν του εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ἐπίπεδον πρὸς τὸ τοῦ λιθοστρώτου δαπέδου. Ἐξ αὐτοῦ ἔχομεν ὄστρακα ἑλληνιστικὰ καὶ ρωμαϊκὰ καὶ ἀγνύθα εἰς σχῆμα κολούρου πυραμίδος, μελαμβαφῆ κατὰ τὸ ἄνω τμῆμα.

Δεδομένου ὅτι πάντα τὰ ἤδη συγκεντρούμενα στοιχεῖα, ἤτοι — τὰ παραλλήλως βαίνοντα — ἀνάλημμα, ἀγωγοὶ δ καὶ ε ὡς καὶ τὸ λιθόστρωτον δάπεδον, ἐξεταζόμενα πρὸς ἄλληλα, οὐδεμίαν ἐπιτρέπουν ἀμφιβολίαν ὅτι ἀνήκουν ἅπαντα εἰς διερχομένην ἐντεῦθεν, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. λιθόστρωτον ὁδόν, δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁ ἀγωγὸς δ ἦτο ὁ κεντρικὸς ἀποχετευτικός, ἐνῷ ὁ ε ἦτο ἀγωγὸς ἐπιφανείας διὰ τὰ ὄμβρια κλπ. ὕδατα, παρὰ τὸ ρεῖθρον τῆς ὁδοῦ.

Τέλος, ὀλίγον νοτιώτερον (εἰς ἀπόστασιν 7.70 ἀπὸ τῆς βορείας μεσοτοιχίας καὶ 5 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς) ἀπεκαλύφθη — ἐντὸς διανοιχθέντος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πεδίλου — καὶ δεύτερος πολὺ κατεστραμμένος τοῖχος, μὲ τὴν αὐτὴν πορείαν πρὸς τὴν τοῦ πρώτου ἀναλημματικοῦ τοίχου. Ἂν δὲ ὑποτεθῇ ὅτι οὗτος ἦτο τὸ ΝΑ. κράσπεδον τῆς ὁδοῦ, τότε τὸ πλάτος αὐτῆς θὰ εἶναι 5.05 μ. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ἐπίσης, ὅτι ἡ παρὰ τὸ ΝΔ. ἄκρον τοῦ δευτέρου σῳζομένου τμήματος τοῦ βορείου κρασπέδου τῆς ὁδοῦ ἐκ λίθων ἐπίστρωσις φαίνεται νὰ ἐπεκτείνεται καὶ πέραν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχομεν ἤδη καὶ τὴν κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου σημειωθεῖσαν ἀρχαίαν ὁ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

δόν, μὲ κατεύθυνσιν, ὡς ἀνεφέρθη, ἐκ ΝΑ. πρὸς ΒΔ., πρέπει μᾶλλον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εὑρισκόμεθα πρὸ διασταυρώσεως τῶν ὡς ἄνω δύο ὁδῶν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης καὶ δύο φρέατα (Σχέδ. 10, Φ 1, Φ 2).

Τὸ Φ 1, διαμέτρου 0,85 μ., ἦτο ἐπενδεδυμένον διὰ λιθοδομῆς καὶ ἔκειτο εἰς ἀπόστασιν 22 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ οἰκοπέδου καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν μεσοτοιχίαν. Τούτου δ' ἕνεκεν ἦτο ἀδύνατος ἡ ἔρευνά του.

Τὸ Φ 2, διαμέτρου 1.20 μ., ἔκειτο εἰς ἀπόστασιν 3.30 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως καὶ 1.50 μ. ἀπὸ τῆς βορείας μεσοτοιχίας, ἦτο κοινόν, λελαξευμένον εἰς τὸν μαλακὸν βράχον καὶ πλῆρες ὑδάτων. Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ του μετὰ δυσκολίας συνελέγησαν τρεῖς λύχνοι 4ου π.Χ. αἰ., ἀγνὺς κωνικὴ 3ου π.Χ. αἰ., οἰνοχόη, λύχνος μὲ κεκαυμένην μύξαν καὶ προτομὴν Ἀθηνᾶς 3ου - 4ου μ.Χ. αἰ. κακότεχνον μᾶλλον καὶ τρία χαλκᾶ νομίσματα ἀρχαῖα ἑλληνικά.

8. Παπανικολῆ ἀριθ. 3 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 8)

Κατὰ τὰς ὑπὸ τὴν παρακολούθησιν ἡμῶν ἐκσκαφικὰς ἐργασίας, ὑπὸ τὴν οἰκοδομικὴν γραμμὴν τῆς ὁδοῦ καὶ εἰς βάθος 3 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, μεταξὺ δὲ τῶν παντὸς εἴδους παλαιῶν ὑλικῶν, δι' ὧν ἦτο ἐπικεχωσμένον τὸ εἰρημένον ἀκίνητον, περισυνελέγησαν δύο μαρμάρινα τμήματα, ἤτοι:

α) ἀρραβδώτου κιονίσκου, μὲ ἀποτετριμμένην τὴν ἐπιφάνειαν καὶ β) γλυπτοῦ, μᾶλλον ἀπὸ αὐχένα ζώου (σῴζ. μήκ. 0,125 καὶ πλάτους 0,08 μ.).

9. Πρωτογένους καὶ Ἁγ. Ἐλεούσης (Σχέδ. 1, ἀριθ. 9)

Εἰς τὸ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὡς ἄνω ὁδῶν οἰκόπεδον αἱ ἐργασίαι παρηκολουθήθησαν ὑφ' ἡμῶν ἀπὸ 10-8-64 ἕως 16-9-64. Ἀρχικῶς ἐγένετο γενικὴ ἐκσκαφὴ τοῦ χώρου, χωρήσασα εἰς βάθος 4 - 4.30 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας. Εἰς τὸ οὕτω δημιουργηθὲν ἐνιαῖον ἐπίπεδον (ὅπερ θὰ λαμβάνηται ὡς βάσις διὰ τὰς μετρήσεις εἰς βάθος) ἤρχισεν ἡ διάνοιξις τῶν πεδίλων, ἐντὸς 4 ἐκ τῶν ὁποίων (βλ. Σχέδιον 11), κειμένων κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ οἰκοπέδου, ἀπεκαλύφθησαν τὰ κάτωθι ἀρχαῖα λείψανα:

α) Εἰς τὸ τῆς ΝΑ. γωνίας πέδιλον ὁ τοῖχος α, ἀποτελούμενος ἐκ διαφόρου μεγέθους ἀργῶν λίθων καὶ λελαξευμένων ὀγκολίθων (διακρίνονται δύο ἐπάλληλοι εἰς τὸ βόρειον ἄκρον του) συνδεομένων διὰ πηλοῦ. Οὗτος ἀποκαλυφθεὶς εἰς βάθος 1.70 μ., ἐθεμελιοῦτο ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους καὶ διετηρεῖτο εἰς ὕψος 1μ. Αἱ πέριξ αὐτοῦ ἐρευνηθεῖσαι ἐπιχώσεις εἰς βάθος 1.78 μ. ἦσαν τεταραγμέναι, περιεῖχον δὲ θραύσματα ἀγγείων διαφόρων ἐποχῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐνσφράγιστον λαβὴν ἀμφορέως μὲ ἔμβλημα μέλισσαν. Ἀπὸ βάθους 1.78 - 2.70 μ., ἤτοι μέχρι τοῦ παρθένου ἐδάφους, ἡ ἐπίχωσις ἦτο καθαρὰ καὶ ὁμοιογενής, ἀπέδωσε δὲ ἐλάχιστα ὄστρακα.

β) Ἐντὸς τοῦ γειτονικοῦ πεδίλου ἀπέχοντος 2.15 μ. ἀπὸ τῆς πρὸς Α. μεσοτοιχίας καὶ 2.60 μ. ἀπὸ τῆς πρὸς Ν. ἀντιστοίχου, ἀπεκαλύφθη ὁ τοῖχος β, ἐκτισμένος κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ κατευθυνόμενος ἐξ Α. πρὸς Δ. Ἡ ἄνω ἐπιφάνειά του ἔκειτο εἰς βάθος 1.38 μ., ἐθεμελιοῦτο δὲ καὶ οὗτος ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔφθανεν εἰς βάθος μόνον 1.70 μ.

Ἡ διαφορὰ βάθους, εἰς ὃ συναντᾶται ἡ κιμιλιὰ εἰς τὰ δύο ὡς ἄνω πέδιλα, ἐπιβάλλει νὰ δεχθῶμεν κλίσιν τοῦ παρθένου ἐδάφους ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ὁπότε δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ εἰς τὸ παρατιθέμενον Σχέδ. 12 συσχέτισις τῶν τοίχων α καὶ β, παρὰ τὰ διαφορετικὰ βάθη θεμελιώσεως αὐτῶν.

Τὴν αὐτὴν δὲ κλίσιν φαίνεται ὅτι ἀκολουθεῖ καὶ ἡ καθαρὰ ἐπ' αὐτῆς καὶ τῶν ἐρειπίων σῳζομένη ἐπίχωσις, τοῦτο δὲ διότι καὶ ἐντὸς τοῦ πεδίλου παρετηρήθη, ὅτι μέχρι βάθους 1.01 μ. ὑπῆρχον καὶ αἱ εἰς τὸ Κ 18 συναντηθεῖσαι τεταραγμέναι ἐπιχώσεις, ἐνῷ ἀπὸ βάθους 1.01 - 1.38 μ., ἤτοι μέχρι τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ τοίχου, εἶχομεν καὶ ἐνταῦθα ὁμοιογενῆ καὶ ἀδιατάρακτον.

γ) Ἐντὸς τρίτου πεδίλου (Κ 14), διανοιχθέντος παρὰ τὴν νοτίαν μεσοτοιχίαν τοῦ οἰκοπέδου καὶ εἰς ἀπόστασιν 7.75 μ. ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἀπεκαλύφθη καὶ ἄλλο τμῆμα τοίχου (τοῖχος γ), τῆς αὐτῆς κατασκευῆς πρὸς τὰ ἤδη περιγραφέντα καὶ παραλλήλως βαῖνον πρὸς τὸ τοῦ τοίχου α. Καὶ τοῦτο ἐθεμελιοῦτο ἐπὶ τῆς κιμιλιᾶς εἰς βάθος 3 μ., καὶ εἶχε πλάτος κυμαινόμενον ἀπὸ 0,65 - 0,85 μ. καὶ μέγ. σῳζόμενον ὕψος 1 μ. Εἰς τὴν δυτικὴν μακρὰν πλευρὰν του παρετηρήθη μικρὰ ἐσοχὴ («πατούρα») μεταξὺ 1ης καὶ 2ας εἰς ὕψος στρώσεως ἀργῶν ἢ ἡμιλελαξευμένων λίθων καὶ μία σχετικῶς ἐπιμελεστέρα εὐθυγράμμισις πρὸς Δ. τῶν λίθων τῆς 2ας εἰς ὕψος στρώσεως.

Ἡ αὐτὴ ἐσοχὴ παρετηρήθη καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ τοίχου α, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ βόρειον ἥμισυ αὐτοῦ (ὅπου οἱ δύο ἐπάλληλοι ὀγκόλιθοι) διὰ τοῦτο καὶ ἀρχικῶς ἐθεωρήθη τυχαῖον. Ἤδη ὅμως ἡ συσχέτισις τῶν δύο ἐσοχῶν τούτων, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ κοινὰ σημεῖα τῶν ἤδη περιγραφέντων τοίχων ἐνισχύουν τὴν ἀ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

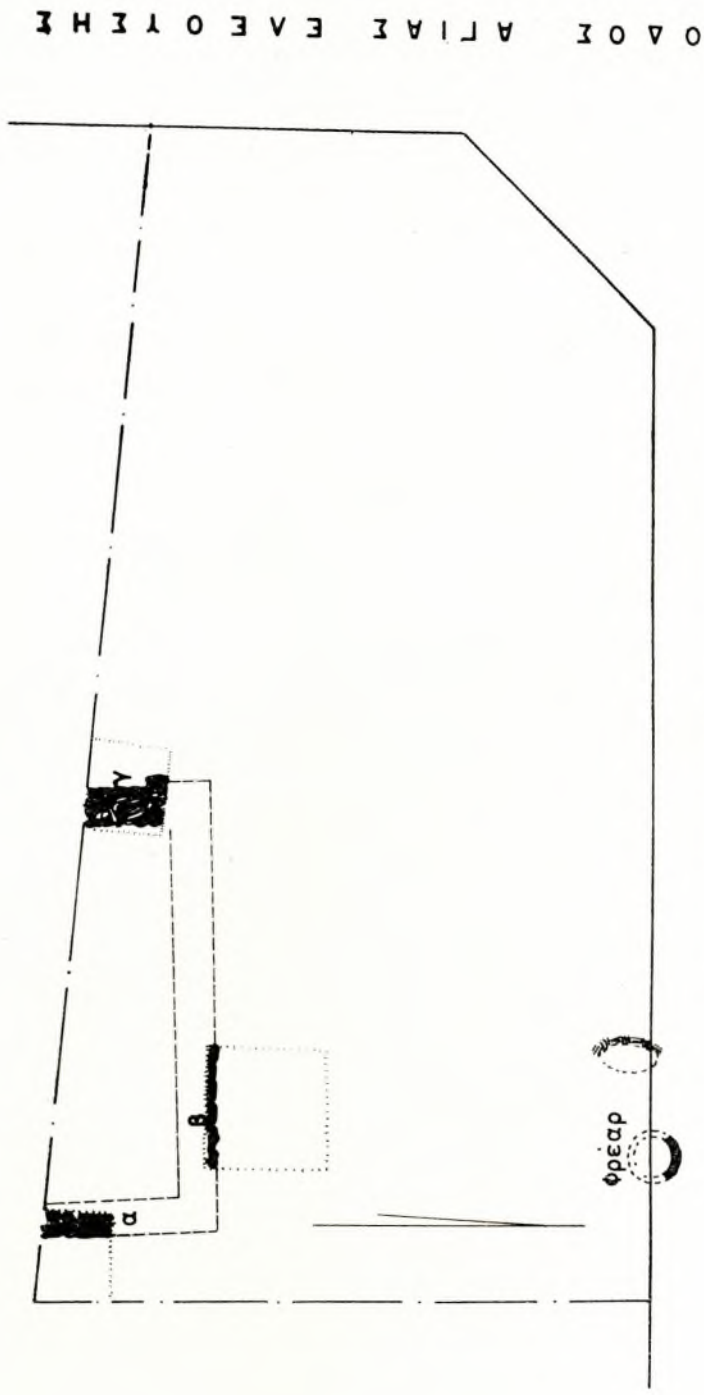

Σχέδ. 11. Ἀνασκαφὴ τοῦ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Πρωτογένους — Ἁγ. Ἐλεούσης οἰκοπέδου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ποψιν ὅτι ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τοίχου γ καὶ ἡ ἀνατολικὴ τοῦ α εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ ὄψεις τῶν τοίχων τούτων καὶ ὅτι τόσον οἱ δύο οὗτοι τοῖχοι ὅσον καὶ ὁ β ἀνήκουν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ κτίσμα, οἰκοδομηθὲν ἐπὶ τῆς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. κεκλιμένης ἐπιφανείας τῆς κιμιλιᾶς, κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους. Ἐὰν ἡ ἄποψις αὕτη εὐσταθῇ, τότε τὸ κτίσμα τοῦτο πρέπει νὰ ἐκφεύγῃ τῶν ὁρίων μιᾶς ἁπλῆς ἰδιωτικῆς ἐγκαταστάσεως, διότι ἡ μεταξὺ τῶν τοίχων α καὶ γ ἀπόστασις, διὰ τὴν ὁποίαν κιμιλιάν, μήκους 1.20 μ., ἐπικεχωσμένον διὰ κλασσικῶν χρόνων ἐπιχώσεων, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν κατὰ τὸν καθαρισμόν του περισυλλεγέντων ὀλιγαρίθμων μελαμβαφῶν καὶ ἐρυθρομόρφων ὀστράκων.

10. Μπενιζέλου ἀριθ. 5 (Σ χ έ δ. 1, ἀριθ. 10)

Καὶ ἐνταῦθα, μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῶν παλαιῶν ὑπογείων καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐκσκαφὴν πρὸς δημιουργίαν ἐνιαίου ἐπιπέδου, ἐφ'

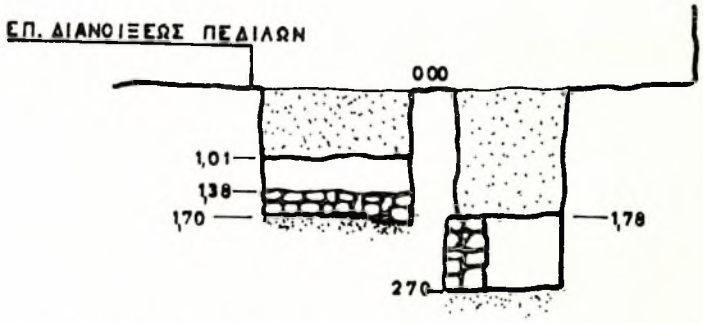

Σχέδ. 12. Συσχέτισις βάθους ἐπιφανείας κιμιλιᾶς εἰς τὰ δύο πέδιλα

μάλιστα δὲν γνωρίζομεν ἂν εἶναι τὸ μῆκος ἢ τὸ πλάτος αὐτοῦ, ὑπερβαίνει τὰ 6 μ.

Εἰς τὸ δεύτερον ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν Πρωτογένους προσόψεως τοῦ οἰκοπέδου διανοιχθὲν πέδιλον Κ 2, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ τρίτον περίπου τῆς διαμέτρου του σῳζόμενον ἀρχαῖον φρέαρ, ἐπενδεδυμένον ἐσωτερικῶς διὰ πωρίνων καμπύλων πλακῶν, εἰργασμένων περίπου κατ' ἀπομίμησιν τῶν χρησιμοποιουμένων εἰς τὰ γνωστὰ μετὰ πηλίνης ἐπενδύσεως φρέατα. Αἱ πλάκες εἶχον ὕψ. 0,25 μ. καὶ ἀνὰ τρεῖς ἐσχημάτιζον ἕνα δακτύλιον. Ἐξωτερικῶς παρουσίαζον χονδροειδῆ ἐπεξεργασίαν, ἐνῷ ἐσωτερικῶς ἦσαν λελεασμέναι καὶ ἔφερον κατὰ τὸ κέντρον μηνοειδῆ ἀλλὰ οὐχὶ διαμπερῆ τομήν.

Δυστυχῶς τὸ φρέαρ εἰς ὁλόκληρον τὴν διάμετρόν του ἐσῴζετο μόνον βαθύτερον τοῦ πυθμένος τοῦ πεδίλου, ἤτοι εἰς βάθος πέραν τῶν 2.70 μ., τὸ δὲ πέδιλον κατεκλύζετο ὑπὸ τῶν ὑδάτων· ὡς ἐκ τούτου οὔτε ἡ μέχρι πυθμένος ἐξερεύνησίς του κατέστη δυνατή, οὔτε ἡ λῆψις διαστάσεων δακτυλίου πλήρους. Ἁπλῶς διεπιστώθη διά λοστοῦ ὅτι τὸ βάθος τοῦ φρέατος ἐξικνεῖτο μέχρι 2 εἰσέτι μέτρων ἀπὸ τοῦ πυθμένος τῆς βάσεως.

Τέλος, κατὰ τὴν δυτικὴν παρειὰν τοῦ πεδίλου τούτου καὶ εἰς βάθος 2 μ. ἀπεκαλύφθη τὸ διατηρούμενον ἥμισυ ἐπιμήκους λαξεύματος εἰς τὴν οὗ διηνοίγοντο αἱ βάσεις τῆς ὑπὸ ἀνέγερσιν νέας οἰκοδομῆς, ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται εἰς πλεῖστα σημεῖα, κείμενα εἰς τὸ νότιον τοῦ οἰκοπέδου, τμήματα τοίχων, ὡς ὑλικόν τῶν ὁποίων εἶχον χρησιμοποιηθῆ καὶ ἄφθονα ἀρχαῖα (ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τμήματα γλυπτῶν κλπ.).

Ἡ ὑφ' ἡμῶν ἀναληφθεῖσα ἐν συνεχείᾳ ἔρευνα εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν ἑνὸς μερικῶς καὶ ἐν θεμελίοις μόνον σῳζομένου καθ' ὅλον τὸ νότιον ἥμισυ τοῦ οἰκοπέδου, ἀλλὰ καὶ πέραν τῶν πρὸς Α. καὶ Δ. ὁρίων αὐτοῦ ἐκτεινομένου ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων κτηρίου, τοῦ ὁποίου διεκρίνοντο σαφῶς ἑπτὰ (Σ χ έ δ. 13 I - VII) ἐν συνόλῳ ἐπὶ μέρους διαμερίσματα. Ταῦτα, ὡς βλέπομεν, ἦσαν διατεταγμένα εἰς δύο παραλλήλους σειρὰς ἑκατέρωθεν ἑνὸς μακροτάτου καὶ ἐν εἴδει ἄξονος τοίχου, τοῦ 2, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἐπεκτεινομένου δὲ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ οἰκοπέδου (ἀπὸ τῆς προσόψεως μέχρι τοῦ βάθους αὐτοῦ). Τῶν διαμερισμάτων τὰ I - VI εἶχον σχῆμα ὀρθογώνιον, τὸ δὲ VII ἀψιδωτόν, ἐξ ὅσον δύναται νὰ συμπεράνῃ τις ἐκ τοῦ σῳζομένου τμήματος τοῦ πρὸς Ν. τοίχου του, τοῦ καμπυλουμένου κατὰ τό πρὸς Α. ἄκρον αὐτοῦ.

Τρεῖς ἐκ τῶν τοίχων τοῦ ἐν λόγῳ κτίσματος παρουσίασαν, κατὰ τὰς γενομένας εἰς βάθος δοκιμάς, δύο ἐπαλλήλους καὶ χρονολογικῶς διαφόρους οἰκοδομικὰς φάσεις. Ἡ παλαιοτέρα, μάλι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

στα, ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ θεμελίου συναντηθέντος εἰς βάθος, κατεσκευασμένου ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ κεράμων συνδεομένων δι' ἀσβεστοκονιάματος, ἐνῷ ἡ ὑπερκειμένη ταύτης νεωτέρα ὑπὸ προσθήκης καθ' ὕψος ἐπὶ τοῦ πρώτου θεμελίου κατεστοῦ πρὸς Ν. αὐτοῦ σχεδὸν παραλλήλου πρὸς αὐτὸν μακροῦ τοίχου (μεταξὺ τῶν τοίχων 1 καὶ 2), ἐνῷ τὸ πρὸς Δ. διέσχιζε τρόπον τινὰ τὸν κεντρικὸν ἀξονικὸν τοῖχον καὶ ἐξικνεῖτο μέχρι τῆς γενέσεως τῆς πιθανολογουμένης ἀψῖδος, τήν

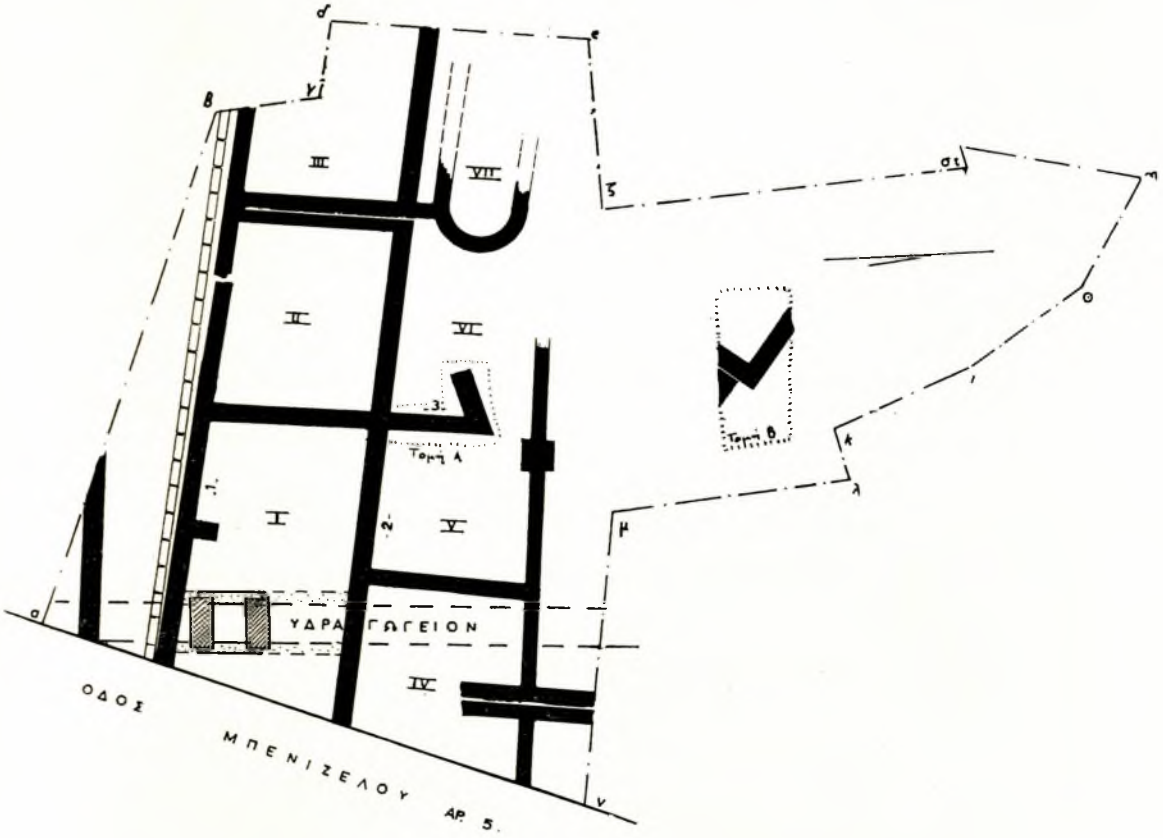

Σχέδ. 13. Κάτοψις τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν Μπενιζέλου ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων κτηρίου

σκευασμένης ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ παντὸς εἴδους θραυσμάτων ἢ ὁλοκλήρων ἀλλ' ἐλλιπῶς σῳζομένων μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ γλυπτῶν. Ἡ τοιχοδομία αὕτη παρετηρήθη καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους ἀποκαλυφθέντας τοίχους τοῦ κτίσματος. Ἴσως ὡς μεταγενεστέρας καὶ τῆς δευτέρας φάσεως τροποποιήσεις πρέπει νὰ θεωρήσωμεν καὶ δύο διπλοῦς τοίχους, ὧν ὁ εἷς ἔκειτο καθέτως πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ δωματίου IV, ἐλλιπῶς σῳζόμενος, ἀλλ' ἐμφανῶς τέμνων αὐτὸν καὶ οὐχὶ ἀμέσως συνηρτημένος πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ δωματίου, ὁ δέ ἕτερος, ὁ καὶ χαρακτηριστικώτερος, μεταξὺ τῶν δωματίων II καὶ III· τούτου τὰ δύο παράλληλα, ἐφαπτόμενα καὶ τῆς αὐτῆς κατασκευῆς σκέλη, δὲν εἶχον τὸ αὐτὸ μῆκος, ἀλλὰ τὸ μὲν πρὸς Α. περιωρίζετο μεταξὺ τοῦ ἀξονικοῦ καὶ ὁποίαν φαίνεται νὰ συγκρατῇ ἐν εἴδει ἀντηρίδος.

Ἐξωτερικῶς καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ πρὸς Ν. τοῦ ἀξονικοῦ μακροῦ τοίχου δωματίου I διήρχετο πήλινος ἀγωγὸς τομῆς ἀνεστραμμένου Π, κεκαλυμμένος δι' ἐπιπέδων πηλίνων πλακῶν καὶ διακοπτόμενος εἴς τι σημεῖον ὑπὸ φρεατίου ἐπισκέψεως. Νοτίως τούτου καὶ παραλλήλως βαίνων ἀπεκαλύφθη ἕτερος τοῖχος ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος, πλάτους 0,60 μ., ὅστις ὅμως δὲν ἐφαίνετο νὰ συνδέεται ὀργανικῶς πρὸς τὸ εἰρημένον κτίσμα.

Οἱ τοῖχοι τοῦ κτίσματος εἶχον κατὰ κανόνα πλάτος 0,80 μ. (πλὴν τῶν τῆς παλαιοτέρας φάσεως, οἵτινες ἦσαν στενότεροι) καὶ μέγιστον σῳζ. ὕψος (μόνον εἰς τὸν τοῖχον I) 1.50 μ. Ἐπὶ τῇ βάσει ἀποτειχισθέντων ἐξ αὐτοῦ μαρμαρίνων εὐ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ρημάτων, περὶ ὧν ὁ λόγος ἀμέσως κατωτέρω (ἐνεπίγραφος στήλη καὶ προτομή), δύναται τὸ κτίσμα τοῦτο νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὸ τέλος τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

Κινητὰ εὑρήματα. Τὰ ἀξιολογώτερα τῶν ἀποτειχισθέντων καὶ περισυλλεγέντων ἀρχαίων εἶναι: α) Προτομὴ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἐλλιπὴς κατὰ τὴν ἔνθετον κεφαλὴν καὶ τὸν ἀριστερὸν ὦμον· σῴζει πλάτος 0,23 καὶ ὕψος 0,35 μ. (Πίν. 42 β). β) Τμῆμα ἄκρας δεξιᾶς χειρὸς ὑπερμεγέθους ἀγάλματος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου (διαστ. 0,18 x 0,17 μ.) καὶ θραῦσμα ἐκ δύο κεκαμμένων δακτύλων πιθανώτατα τῆς χειρὸς ταύτης. Ἡ ἄνω πλευρὰ τῆς παλάμης σχεδὸν κατεστραμμένη (Πίν. 42 γ). γ) Τμῆμα κεκαμμένου βραχίονος ἀγάλματος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἐπίσης, ἀλλ' εἰς κλίμακα μεγαλυτέραν τῆς τοῦ φυσικοῦ καὶ μικροτέραν τῆς β. Διαστ. 0,31 x 0,255 μ. δ) Τμῆμα ὤμου καὶ κοιλίας μαρμαρίνης λουτροφόρου, κεκοσμημένης διὰ πλοχμοῦ περὶ τὸν ὦμον καὶ καθέτων ραβδώσεων κατὰ τὴν κοιλίαν. ε) Λουτροφόρος μαρμαρίνη, σῳζομένη μόνον κατὰ τὸ κυρίως σῶμα καὶ φέρουσα παράστασιν ἐν προστύπῳ ἀναγλύφῳ συνήθους σκηνῆς δεξιώσεως. Σῳζ. ὕψ. 0,51 μ. ς') Τὸ ἀριστερὸν ἄνω μέρος ἐπιτυμβίου μαρμαρίνου ἀναγλύφου (Πίν. 43 α). Τὸ ἀνάγλυφον ἔχει ἀποτμηθῆ διὰ χονδροειδοῦς λαξεύσεως. Ἐπὶ τῆς ἐπιστέψεως ὠμεγάσχημα ἀνάγλυφα (Merlatura), ἐπὶ δὲ τοῦ ἐπιστυλίου ἐπιγραφὴ ἐκ δύο στίχων ἡμιαποκεκρουμένη. Ἐπὶ τοῦ α' στίχου ἀναγιγνώσκεται: - - - *ΜΙΛΗΣΙΑ ΕΙΔΟΜΕΝΕΥΣ ΜΕΛΙΤΩ[Ν]*. Τῶν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων, σῳζ. ὕψ. 0,57 καὶ πλάτος 0,31μ.

Πλὴν τῶν πολλῶν τελείως ἐφθαρμένων χαλκῶν νομισμάτων ἔχομεν ἐντεῦθεν καὶ εὐάριθμα ἄλλα, ἤτοι: Ἀσσάρια τοῦ (337 - 361 καὶ Ἰουλιανοῦ Β' (361 - 363), Ἰουστινιανοῦ Α', Ἡρακλείου, ἀνώνυμα βυζαντινὰ (989 - 1028) καὶ (1042 - 1055), ὡς καὶ Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου (1078 - 1081).

Δυστυχῶς, ἡ ἐπιδιωχθεῖσα ὑφ' ἡμῶν ἐπέκτασις τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ οἰκοπέδου καὶ εἰς βάθος ἦτο ἀνέφικτος, λόγῳ τῆς ἀθλίας καταστάσεως τῶν παρακειμένων παλαιῶν οἰκοδομῶν, αἵτινες ἐκινδύνευον νὰ καταρρεύσουν. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ μηχανικὸς τῆς οἰκοδομῆς, ἀντὶ νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ παρθένου ἐδάφους πρὸς διάνοιξιν βάσεων, ἐπροτίμησε τὴν λύσιν θεμελιώσεως διὰ μονομπλὸκ, τὸ ὁποῖον καὶ ἐκάλυψε τελικῶς, ὡς εἶχον, πάντα τὰ ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἀποκαλυφθέντα.

Πρὶν ἢ ἀπομακρυνθῶμεν τοῦ οἰκοπέδου, ὅμως, εἴχομεν τὴν τύχην διὰ μικρᾶς σκαφῆς ἐν τῷ δωματίῳ Ι νὰ ἀποκαλύψωμεν τμῆμα τοῦ ἐντεῦθεν καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. διερχομένου Ἀδριανείου ὑδραγωγείου, τὸ ὁποῖον ἐσκαμμένον ἐν-

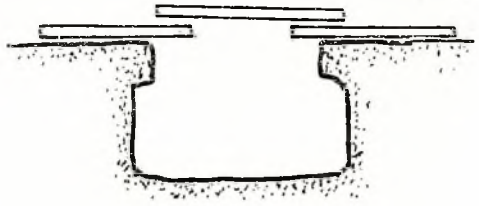

Σχέδ. 14. Τομὴ ἀγωγοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου

τὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου ἐκαλύπτετο διὰ μαρμαρίνων πλακῶν (Σχέδ. 14).

11. Θησέως ἀριθ. 11 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 11)

Εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦτο καὶ μέχρι βάθους 6 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ὅπου καὶ εὑρίσκετο ἡ κιμιλιά, οὐδὲν ἀπολύτως ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον παρουσίασαν αἱ ἐκσκαφικαὶ ἐργασίαι. Ἐπὶ τῆς κιμιλιᾶς ὅμως καὶ εἰς σημεῖον ἀπέχον 7 μ. ἀπὸ τῆς πρὸς Ν. μεσοτοιχίας ἀπεκαλύφθη κοίλωμα, βάθους 2 μ. περίπου καὶ μεγίστου ἀνοίγματος 2.50 μ., πλῆρες βεβαίως παλαιῶν ἐπιχώσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων κοινῆς χρήσεως καὶ μία ἐνσφράγιστος λαβὴ ἀμφορέως.

12. Μητροπόλεως καὶ Πατρῴου (Σχέδ. 1, ἀριθ. 12)

Εἰς τὸ ἐνταῦθα καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν κείμενον οἰκόπεδον, κατὰ τὰς ἐκσκαφικὰς ἐργασίας, ἀπεκαλύφθησαν: α) ὑπὸ τὴν οἰκοδομικὴν γραμμὴν τῆς ὁδοῦ Μητροπόλεως καὶ εἰς βάθος 3.50 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος, τοῖχος ἐξ ἀργῶν λίθων, κατευθυνόμενος ἀπὸ Δ. πρὸς Α., μήκους 2.50, ὕψους 1.80 καὶ πάχους 0,60 μ., ὅστις πρὸς Δ. μὲν συνεχίζετο καὶ ὑπὸ τὴν ὁδὸν Πατρῴου, ἐνῷ πρὸς Α. εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ διανοιχθέντος μεταγενεστέρου φρέατος. β) Νοτίως τοῦ τοίχου τούτου καὶ εἰς βάθος 5.30 μ. ἀπεκαλύφθησαν δύο ὀγκόλιθοι, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἔκειτο εἰς ἀπόστασιν 2.30 καὶ ὁ ἄλλος 1.95 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκοπέδου. Εἶχον διαστάσεις 0,65 x 0,45 καὶ 0,70 x 0,47 μ. καὶ εἶναι ἀβέβαιον ἂν εὑρίσκοντο κατὰ χώραν. γ) Κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου, εἰς βάθος 2.50 μ. ἀπεκαλύφθη βυζαντινὸς ἀγωγὸς ὠοειδοῦς τομῆς, μήκους 0,53, ἀνοίγματος 0,11 καὶ σῳζ. ὕψους 0,15 μ. δ) Τέλος, ἐντὸς τῶν ἐκ τῆς ἰδίας γωνίας ἐπιχώσεων συνελέγησαν τὰ ἐν Σχεδ. 15 καὶ 16 δύο μεγάλα ἐνεπίγραφα τεμάχια, ἐκ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

λευκοῦ μαρμάρου, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς στρογγύλην ἀναθηματικὴν βάσιν, ἀφορῶσαν εἰς ἀρχιερέα, ὡς συμπληροῦται ἀσφαλῶς ὁ 2ος στίχος τοῦ τεμαχίου α: *([ἀρχ]ιερέα Θ[εῶν Σεβαστῶν]* ἢ *Θ[εοῦ ὄνομα]*. Τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου ὁ 4ος στίχος δύναται τῶν α καὶ β — κειμένων ἀντιστοίχως εἰς τὸ Δ. καὶ Α. ἄκρον καὶ ἐπεκτεινομένων καὶ πέραν τῶν ὁρίων των. Ὡς πρὸς τοὺς τοίχους τούτους σημειοῦμεν: Ὁ α εἶχε κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνειά του συνηντήθη εἰς βάθος

α)

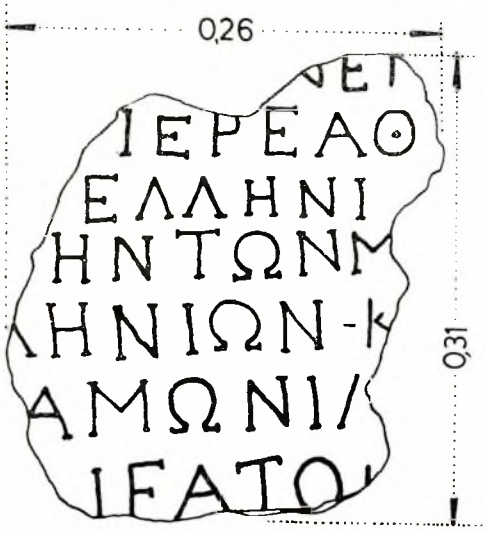

Σχέδ. 15. Ἐνεπίγραφον τεμάχιον ἀναθηματικῆς βάσεως

νὰ συμπληρωθῇ ὡς: *[ἐξηγητ]ὴν τῶν Μ[υστηρίων]* ἢ *[ἀγωνοθέτ]ην τῶν Μ[εγάλων Καισαρείων]* ἢ καὶ *[ἐπιμελητ]ήν*.

Αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Ὕψ. γραμμάτων: 0,031 - 0,035 μ.

13. Α΄. Διον. Ἀρεοπαγίτου καὶ Βύρωνος (Σχέδ. 1, ἀριθ. 13)

Εἰς ἐκσκαφικὰς ἐργασίας τῆς ΥΔΡΕΞ πρὸς τοποθέτησιν ἀποχετευτικῶν ἀγωγῶν κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Διον. Ἀρεοπαγίτου ἀπεκαλύφθησαν εἰς τρεῖς χάνδακας — ἐμπίμπτοντας εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Βύρωνος καὶ Φρυνίχου τμῆμά της — λείψανα ἀρχαίων κτισμάτων, ἀγωγῶν κλπ., τὰ ὁποῖα παρηκολουθήθησαν καὶ ἠρευνήθησαν ὑφ' ἡμῶν κατὰ τὰς νυκτερινὰς ἐργασίας τῆς ἐν λόγῳ Ἑταιρείας καὶ ἀπὸ 22-5-64 μέχρι 5-6-64.

Οἱ χάνδακες ὠνομάσθησαν Ι, ΙΙ καὶ ΙΙΙ, ἀρχῆς γενομένης ἐκ τοῦ πρὸς τὴν ὁδὸν Βύρωνος κειμένου, ἠνοίχθησαν παραλλήλως πρὸς τὴν Διον. Ἀρεοπαγίτου, ἡ δὲ ΒΔ. γωνία των ἀπεῖχεν ἀπὸ τῆς νοητῆς καθέτου πρὸς τήν γωνίαν τῶν εἰρημένων ὁδῶν: 1.60 μ. τοῦ Ι, 8 μ. τοῦ ΙΙ καὶ 16.50 μ. τοῦ ΙΙΙ (Σχέδ. 17).

Χάνδαξ Ι. Ἐντὸς αὐτοῦ (μήκους 3 καὶ πλ. 0,90 μ.) εὑρέθησαν λείψανα ἀρχαίων τοίχων — 1.20 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τῆς ὁδοῦ. Ἐκεῖθεν καὶ μέχρι βάθους 1.70 μ. ἀπετελεῖτο ἐξ εὐθρύπτων ἀσβεστολίθων, συνδεομένων δι' ἀσβέστου καὶ ἄμμου, βασιζομένων ἐπὶ μιᾶς στρώσεως ἐκ κανονικῶς λελαξευμένων μικροῦ πάχους ὀγκολίθων (διετηροῦντο δύο ἐντὸς τοῦ σκάμματος) καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ ἀργολιθοδομῆς πάλιν μέχρι βάθους 2.50 μ. (συνολικῶς σῳζ. ὕψ. τοίχου 1.30 μ., πλάτος δὲ ἀδιάγνωστον). Ὁ β εἶχε κατεύθυνσιν ἐλαφρῶς ἀποκλίνουσαν τῆς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνειά του συνηντήθη εἰς βάθος 1.80 μ. Ἀπετελεῖτο ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ κεράμων συνεχομένων ἐπίσης δι' ἀσβέστου καὶ ἄμμου. Καὶ τούτου τὸ ἐπίπεδον θεμελιώσεως ἦτο εἰς βάθος 2.50 μ. (ἤτοι σῳζ. ὕψος 0,80 μ. καὶ πλάτος ἀδιάγνωστον). Ἡ μεταξὺ τῶν δύο τοίχων ἀπόστασις εἰς τὴν βορείαν παρειὰν τοῦ χάνδακος ἦτο 2.30 μ., εἰς δὲ τὴν νοτίαν 2.45 μ. (δηλ. δὲν ἔβαινον παραλλήλως), ὁ δὲ χῶρος ἐπληροῦτο διὰ μεταγενεστέρων ἀνομοιογενῶν καὶ τεταραγμένων ἐπιχώσεων, ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν ὁποίων συνελέγησαν ὀλίγα θραύσματα κεράμων καὶ ἀγγείων κοινῆς χρήσεως, ὡς καὶ πλάξ ἀγωγοῦ τομῆς σχήματος ἀνεστραμμένου Π, οὐχὶ βεβαίως κατὰ χώραν κειμένη.

Ὁ χάνδαξ ἐσκάφη μέχρι βάθους 3.40 μ., ἀλλὰ τὸ παρθένον ἔδαφος (κιμιλιὰ) οὐδαμοῦ ἀνευρέθη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

(βλ. τὰς ἐπὶ τοῦ Σχεδ. 17 ἀντιστοίχους καθέτους τομάς).

Χάνδαξ II. Οὗτος, μήκους 3.60 καὶ πλ. 1.30 ἀπέχει 3.80 μ. ἀπὸ τὴν πρὸς Β. οἰκοδομικὴν γραμμὴν τῆς Διον. Ἀρεοπαγίτου. Κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον του ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 1.40 μ. ὁ ἀγωγὸς γ, τομῆς ἐλλειψοειδοῦς, κατευθυνόμενος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ὅσον κατέστη δυνατὸν νὰ διανος ἐπίσης δι' ἀργῶν λίθων καὶ κεράμων ἀναμίξ, διετήρει δὲ ἐπὶ τῶν πρὸς Δ. καὶ Ν. πλευρῶν του ἴχνη παχέος κονιάματος, ἐνῷ ἀπὸ τὸ Α. ἄκρον αὐτοῦ ἐφαίνετο ὡς νὰ εἶχεν ἀποκοπῆ ὑπάρχουσα συνέχειά του. Τὸ πρὸς Ν. ἄκρον αὐτοῦ ἐξεῖχε 0,50 μ. ἀπὸ τῆς βορείας παρειᾶς τοῦ χάνδακος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν συνεχίζετο. Ἐσῴζετο εἰς ὕψος 0,99 καὶ πλ. 1.88 μ.

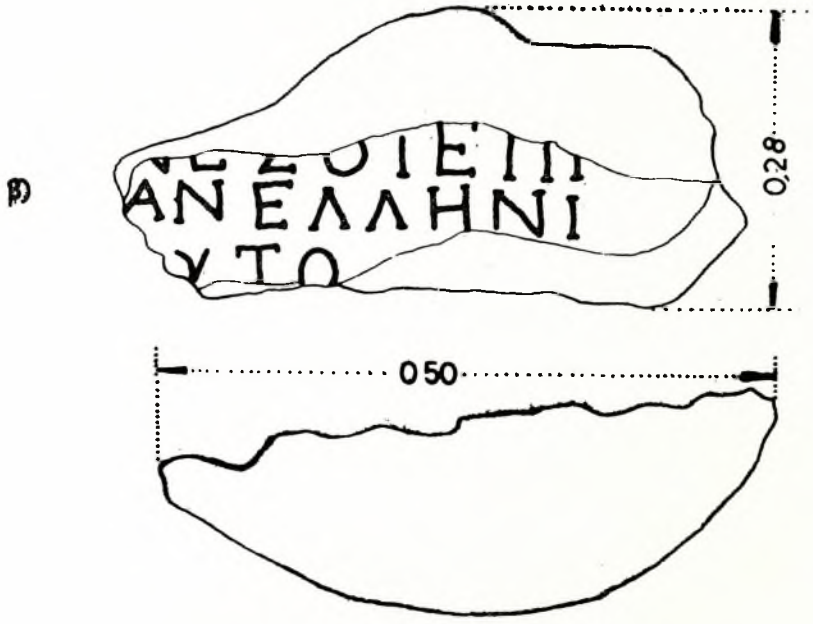

Σχέδ. 16. Ἐνεπίγραφον τεμάχιον ἀναθηματικῆς βάσεως

πιστωθῇ ὑπογείως ὁ ἀγωγὸς οὗτος μὲ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν συνεχίζετο 2 μ. πέραν τῆς βορείας παρειᾶς τοῦ χάνδακος, φρασσόμενος ἐνταῦθα διὰ λίθων, οἵτινες εἰσεχώρησαν ἐντὸς αὐτοῦ ἐκ τῶν ὑπερκειμένων ἐπιχώσεων καὶ 4 μ. πέραν τῆς νοτίας παρειᾶς του, διακοπτόμενος ὑπὸ πηλίνης πλακός, πιθανῶς θραύσματος τοῦ αὐτοῦ ἀγωγοῦ. Ἐθεμελιοῦτο εἰς βάθος 2.20 μ. ἐπὶ ὑποστρώματος ἐκ θραυσμάτων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων. Εἶχεν ὕψος 0,80 καὶ πλάτος 0,47 μ., ἕκαστος δὲ δακτύλιός του ἀπετελεῖτο ἐκ δύο τεμαχίων, ἤτοι ἀπὸ πήλινον ὀχετόν, κάτω ἐσωτερικῆς τομῆς ἀνεστραμμένου Π, καλυπτόμενον δι' ἡμιελλειψοειδοῦς κεραμίδος.

Εἰς τὸ αὐτὸ σκάμμα καὶ παρὰ τὸ ΒΑ. ἄκρον του ἀπεκαλύφθη ὁ τοῖχος δ, τοῦ ὁποίου ἡ ἄνω σῳζομένη ἐπιφάνεια συνηντήθη εἰς βάθος 2.33 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τῆς ὁδοῦ, τὸ δὲ ἐπίπεδον θεμελιώσεώς του εἰς βάθος 3.32 μ. Ὁ τοῖχος ἦτο ἐκτισμέ-

Κατὰ συμπληρωματικὸν καθαρισμὸν τοῦ πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ ἀγωγοῦ τμήματος τοῦ σκάμματος, διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις ἐπαλλήλων στρώσεων ἀρχαίου δρόμου (Σχέδ. 17, ε), συνολικοῦ πάχους 1.60 μ. Ἡ ἀνωτέρα στρῶσις συνηντήθη εἰς βάθος 0,75 μ. (ἤτοι 0,65 μ. ὑπεράνω τοῦ ἀγωγοῦ) ἡ δὲ κατωτάτη εἰς βάθος 2.35 μ. Ἴχνη τοῦ δρόμου τούτου διετηροῦντο μέχρι πλάτους 1 μ. ἀνατολικῶς τοῦ ἀγωγοῦ.

Τέλος, ἐντὸς τοῦ ἀνοιχθέντος ὑπογείου ὀρύγματος (σύριγγος) πρὸς ἕνωσιν τῶν χανδάκων Ι καὶ ΙΙ ἀπεκαλύφθη τμῆμα ἄλλου ἀρχαίου τοίχου (Σχέδ. 17, στ), τοῦ ὁποίου ἡ ἄνω σῳζομένη ἐπιφάνεια εὑρέθη εἰς βάθος 1.40 μ. (ἤτοι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τοῦ ἀγωγοῦ) τὸ δὲ ἐπίπεδον θεμελιώσεως εἰς βάθος 2.90 μ. Ὁ τοῖχος στ ἔκειτο εἰς ἀπόστασιν 0,40 μ. δυτικῶς τοῦ ἀγωγοῦ καὶ ἔβαινε παραλλήλως πρὸς αὐτόν. Εἶχε πλάτος 0,57 καὶ σῳζ. ὕψ. 1.50 μ., κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν παρειάν του

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ἦτο ἐπενδεδυμένος διὰ λεπτῶν μαρμαρίνων πλακῶν, τοποθετημένων ἐν εἴδει ὀρθοστατῶν καὶ συνεχομένων διὰ κονιάματος.

Καὶ εἰς τὸν χάνδακα τοῦτον δὲν εὑρέθη τὸ παρθένον ἔδαφος.

Χάνδαξ ΙΙΙ. Οὗτος, ἀπέχων 4.30 μ. τῆς βορείας οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Διον. Ἀρεοπαγίτου, ἦτο μήκους 4 καὶ πλ. 0,80 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ καὶ εἰς βάθος 2 μ. ἀπεκαλύφθη φρεάτιον κυλινδρικοῦ σχήματος, διαμ. 1.90 καὶ βάθους 1.70 μ., κείμενον κατὰ τὸ ἥμισυ ἐντὸς τοῦ χάνδακος καὶ πέραν τοῦ πρὸς Β. ὁρίου του.

Τὰ τοιχώματά του ἦσαν ἐπενδεδυμένα δι' ὀπτοπλίνθων καὶ ἐπικεχρισμένα ἐσωτερικῶς, ὡς καὶ ὁ πυθμήν, δι' ἀσβέστου, ἐσφραγίζετο δὲ τοῦτο διὰ πηλίνου πώματος. Πλὴν ἐλαχίστων πηλίνων θραυσμάτων, εὑρεθέντων εἰς τὸ βάθος του, καὶ τὰ ὁποῖα προήρχοντο μᾶλλον ἐκ τοῦ τεθραυσμένου πώματος, οὐδὲν ἕτερον εὑρέθη.

Φρεάτιον ΥΔΡΕΞ (Σχέδ. 17). Μετὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῶν τριῶν σκαμμάτων διηνοίχθη ὑπὸ τῆς ΥΔΡΕΞ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ φρεάτιον διαμ. 1.60 καὶ βάθους 3 μ.

Ἐντὸς αὐτοῦ καὶ εἰς βάθος 1.70 μ. ἀπεκαλύφθη καὶ ἄλλος τοῖχος — ὁ η — κατευθυνόμενος ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., πλάτους 0,85 μ. Ἦτο ὁμοίας κατασκευῆς πρὸς τοὺς προηγουμένους, ἐθεμελιοῦτο δὲ εἰς βάθος 3 μ.

Ἐκ τῶν ἤδη περιγραφέντων ἀρχαίων λειψάνων, τὰ πλεῖστα δυσκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ἑρμηνευθοῦν, λόγῳ τοῦ μικροῦ τμήματος αὐτῶν τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἐντὸς τῶν χανδάκων.

Τὸ μόνον συγκεκριμένον καὶ λίαν διαφωτιστικὸν στοιχεῖον ἐκ τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς εἶναι τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα ἀρχαίας ὁδοῦ μετὰ τοῦ κεντρικοῦ ἀγωγοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ διαπιστωθεῖσα κατεύθυνσις καθορίζει καὶ τὴν τοῦ ἀντιστοίχου τμήματος τῆς ὁδοῦ, τοῦτο δὲ διότι διὰ τῆς ἀνευρέσεώς του ἐπιβεβαιοῦται ἡ ἐντεῦθεν διέλευσις καὶ ὁρίζεται σαφέστερον ἡ θέσις τῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων τοποθετηθείσης εἰς τοὺς πίνακας τῆς πολεοδομικῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀρχαιοτάτης ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἐκ τοῦ Φαλήρου καὶ διὰ τῶν Ἰτωνίων Πυλῶν πρὸς τὸ κέντρον τοῦ ἀρχαίου ἄστεως.

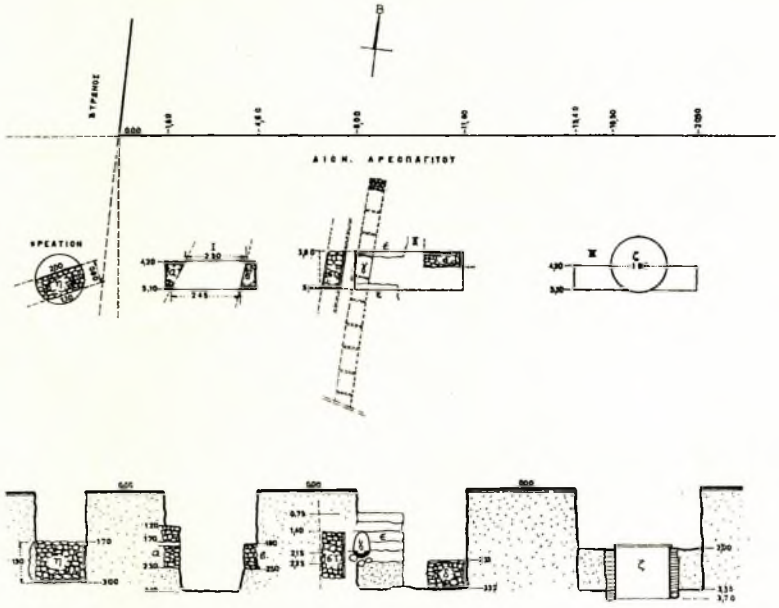

Σχέδ. 17. Τομὴ καὶ κάτοψις τῶν 3 χανδάκων τῶν ἀποκαλυφθέντων εἰς τὴν ὁδὸν Διον. Ἀρεοπαγίτου καὶ Βύρωνος

13. Β΄. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου καὶ Μακρυγιάννη

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἤδη περιγραφεῖσαν ἀνασκαφήν, δέον νὰ ἀναφερθῇ καὶ ἡ κατὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν ἐκσκαφικῶν ἐργασιῶν τοῦ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Διον. Ἀρεοπαγίτου καὶ Μακρυγιάννη κειμένου οἰκοπέδου διαπιστωθεῖσα ὕπαρξις δύο μοναδικῶν ὀγκολίθων, ἐξ ὧν ὁ μὲν εἰς ἔκειτο ὑπὸ τὴν πρὸς Ν. μεσοτοιχίαν τοῦ ἀκινήτου, εἰς βάθος 2.60 ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ εἰς ἀπόστασιν 3.50 μ. ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Μακρυγιάννη,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ὁ δ' ἕτερος ὑπὸ τὴν πρὸς Ν. οἰκοδομικὴν γραμμὴν τῆς ὁδοῦ Διον. Ἀρεοπαγίτου, εἰς βάθος 2.40 μ. καὶ εἰς ἀπόστασιν 5 μ. ἀπὸ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Μακρυγιάννη.

Προσπάθεια ὑπολογισμοῦ τῆς διδομένης κατευθύνσεως ἐκ τῆς νοητῆς εὐθείας τῆς ἐνούσης τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ οἰκοπέδου ἐκ προγενεστέρων οἰκοδομήσεων.

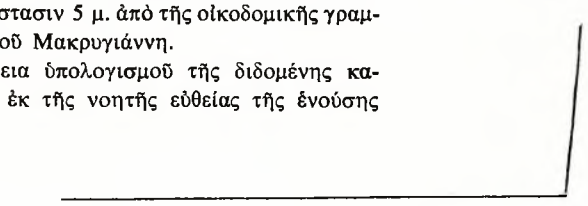

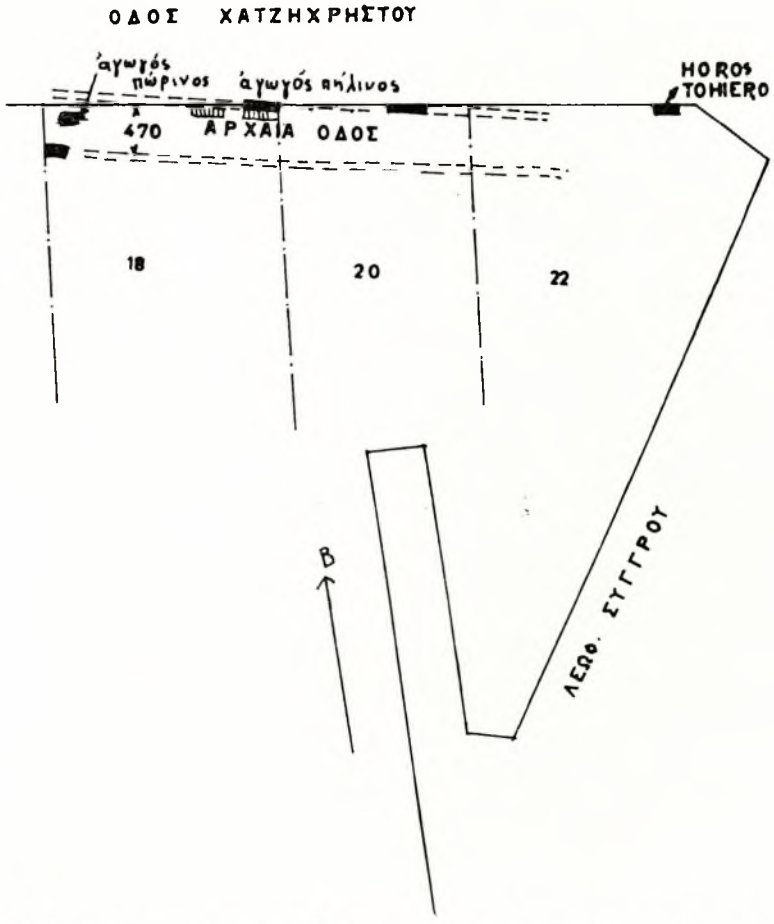

Σχέδ. 18. Κάτοψις ἀρχαίας ὁδοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς διερχομένων ἀγωγῶν

τοὺς δύο ὀγκολίθους εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διαπίστωσιν ὅτι τόσον αὕτη, ὅσον καὶ τὰ βάθη θεμελιώσεως τῶν ὀγκολίθων συγκριτικῶς συμφωνοῦν πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τοῦ ἀγωγοῦ γ. Διὰ τοῦτο πιστεύομεν, ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπρόκειτο περὶ κρασπέδου τῆς ὁδοῦ καταστραφέντος κατὰ

14. Χατζηχρήστου 18 - 20 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 14)

Περὶ τῆς ἐν ἀγνοίᾳ ἡμῶν γενομένης ἐνταῦθα ἐνάρξεως τῶν ἐκσκαφικῶν ἐργασιῶν ειδοποιήθημεν σχετικῶς ἀπὸ τὸν κ. Τραυλόν, ὑφ' οὗ σημειωτέον κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθὸν εἶχεν ἐπισημανθῆ εἰς τὸ παραπλεύρως οἰκόπεδον — Χα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τζηχρήστου 22 καὶ Λεωφ. Συγγροῦ — ὁ σημαντικώτατος καὶ κατὰ χώραν κείμενος HORO ≤ TOHIERO ἀρχαϊκῶν χρόνων, περιλαμβανόμενος ἤδη μεταξὺ τῶν μαρμαρίνων εὑρημάτων τῆς Γ΄ Περιφερείας ὑπ' ἀριθ. καταγραφῆς 705 (Πίν. 43 β)[1].

Οὕτω, μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐκσκαφῶν, προέβημεν εἰς μικρᾶς ἐκτάσεως ἀνασκαφικὴν ἐξερεύνησιν τοῦ ὅλου χώρου, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις κυρίως τῶν ὀλίγων κατὰ τὴν πρόσοψιν τῶν ὡς ἄνω ἀκινήτων διασωθέντων λειψάνων ἀρχαίας ὁδοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὴν διερχομένων ἀγωγῶν (Σχέδ. 18).

Ἡ ἔρευνα ἤρχισεν ἐκ τῆς ΒΔ. γωνίας τῶν οἰκοπέδων, ὅπου εἰς ἀπόστασιν 3.25 μ.ἀπὸ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς καὶ παρὰ τὴν Δ. μεσοτοιχίαν τοῦ ὑπ. ἀριθ. 18 οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθη τὸ πρῶτον σῳζόμενον τμῆμα τοῦ νοτίου κρασπέδου τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἀποτελούμενον ἐκ δύο ὀγκολίθων (ἐν εἴδει ὀρθοστατῶν), ὧν ὁ πρὸς Δ. ἔκειτο, κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ μήκους του, ὑπὸ τὴν δυτικὴν μεσοτοιχίαν. Κατηυθύνετο ἐξ Α. πρὸς Δ., ἐθεμελιοῦτο εἰς βάθος 2.25 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἐπὶ τοῦ πρὸς τοῦτο διευθετηθέντος παρθένου ἐδάφους καὶ εἶχε συνολικὸν σῳζ. μῆκος 1.40, πλ. 0,43 καὶ ὕψ. 0,80 μ.

Εἰς ἀπόστασιν 0,50 μ. βορείως αὐτοῦ διεκρίνοντο αἱ πεπατημέναι στρώσεις τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἐπεκτεινόμεναι πρὸς Β. μέχρι καὶ πέραν τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Χατζηχρήστου.

Κατὰ τὴν εἰς βάθος πρόοδον τῶν ἐργασιῶν, εὑρέθη εἰς ἀπόστασιν 0,40 μ. ἀπὸ τῆς πρὸς Δ. μεσοτοιχίας καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν οἰκοδομικὴν γραμμὴν μικρὸν σῳζόμενον τμῆμα — μήκους 1.15 καὶ πλ. 0,72μ. — κατεστραμμένου πωρίνου ἀγωγοῦ, κειμένου εἰς βάθος 2.68 μ. Οὗτος, ὡς ἔχων κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., φαίνεται ἄσχετος πρὸς τὴν ὁδόν.

Κατὰ τὴν ἐν συνεχείᾳ πρὸς ἀνατολὰς ἐπεκταθεῖσαν ἔρευναν, ἀπεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν 9.80 μ. ἀπὸ τῆς πρὸς Δ. μεσοτοιχίας καὶ παρὰ τὴν οἰκοδομικὴν πάλιν γραμμὴν τῆς ὁδοῦ Χατζηχρήστου τμῆμα πηλίνου ἀγωγοῦ — τομῆς σχήματος ἀνεστραμμένου Π — καλυπτομένου ὑπὸ πηλίνων πλακῶν καὶ διατηρουμένου εἰς μῆκος 1.20μ., ὅστις ἐθεμελιοῦτο εἰς βάθος 1.70 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας. Διὰ δοκιμῆς γενομένης παρὰ τὸν ἀγωγὸν διεπιστώθη ἐνταῦθα ἡ ὕπαρξις τοῦ βορείου κρασπέδου τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, κειμένου 0,41 μ. βορείως τοῦ ἀγωγοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.70 μ. ἀπὸ τῆς νοητῆς προεκτάσεως τοῦ σῳζομένου τμήματος τοῦ νοτίου κρασπέδου, ἐδραζομένου δὲ εἰς βάθος 2.50 μ. ἐπὶ τῆς κιμιλιᾶς.

Εἰς βάθος 2.60 μ. καὶ κάτωθεν τοῦ ἀγωγοῦ περισυνελέγησαν ὄστρακα ἑλληνιστικὰ ἀπὸ πινάκια, φιάλας, κανθάρους κλπ.

Στρωματογραφικῶς ἠρευνήθησαν τὸ μεταξὺ τοῦ κρασπέδου τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τμῆμα, τὸ πρὸς Ν. τοῦ κρασπέδου εἰς μῆκος 0,85 μ. ἀπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ τὸ πρὸς Α. τοῦ ἡμικατεστραμμένου μεσοτοίχου — διαχωριστικοῦ ἄλλοτε τῶν οἰκοπέδων 18 καὶ 20 — ἀπὸ βάθους 1.50 καὶ ἑξῆς, μὲ τὰ κάτωθι ἀποτελέσματα:

1ον στρῶμα: ὄστρακα ρωμαϊκὰ καὶ δύο χαλκᾶ νομίσματα: α) τελείως ἐφθαρμένον ἀρχ. ἑλληνικὸν καὶ β) Κοινοῦ Θεσσαλῶν 48 - 27 π.Χ. τύπος Rogers, σ. 26, εἰκ. 9.

2ον στρῶμα: ὄστρακα ἑλληνιστικὰ καὶ τεμάχιον χαλκοῦ.

3ον - 5ον στρῶμα: ὄστρακα ἑλληνιστικὰ καὶ ρωμαϊκά, τεμάχια χαλκοῦ καὶ δέκα χαλκᾶ νομίσματα (εὑρεθέντα ἀπὸ βάθους 1.80 - 2.60 μ.), ὧν τὰ πλεῖστα τελείως ἐφθαρμένα ἀρχ. ἑλληνικὰ καὶ ἐν Ἀθηνῶν (230 - 229 π.Χ.).

6ον στρῶμα: Ἀκριβῶς κάτωθεν τοῦ 5ου συνελέγησαν πολυάριθμα τεμάχια ἐρυθροῦ ἀγγείου, ὡς καὶ ὄστρακα μελαμβαφῆ πινακίων καὶ φιαλῶν καὶ δύο ἀγνύθες. Ἐν συνεχείᾳ καὶ μέχρις ἐξαντλήσεως τοῦ στρώματος (ἀπὸ βάθους 2.60 - 2.80 μ.) εὑρέθησαν πάλιν πλὴν τῶν ἑλληνιστικῶν ὀστράκων, ἀγνὺς καὶ νόμισμα χαλκοῦν Ἀθηνῶν, 3ου αἰ. π.Χ. Τύπος: Διπλοῦν σῶμα γλαυκός, μετὰ μιᾶς κεφαλῆς.

Τὸ ἀναμενόμενον νὰ συναντηθῇ ἐνταῦθα βόρειον κράσπεδον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ δὲν ἀνευρέθη. Προφανῶς θὰ ἦτο παλαιόθεν κατεστραμμένον (πρβλ. παλαιὰς ἐπιχώσεις), διότι ἡ συνέχειά του ἀνεκαλύφθη τελικῶς ὀλίγον ἀνατολικώτερον τῆς τομῆς καὶ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου ἀριθ. 18, συμπεπληρωμένη καθ' ὕψος ὑπὸ νεωτέρας τῆς τοῦ κρασπέδου τοιχοδομίας προσθήκης, πιθανῶς ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς θεμέλιον μεταγενεστέρου τινὸς κτίσματος. Πάντως, τὰ ὀλίγα ἀποκαλυφθέντα τμήματα ὑπῆρξαν ἀρκετὰ διὰ τὸν καθορισμὸν α) τῆς κατευθύνσεως (Α. - Δ.) καὶ β) τοῦ πλάτους (4.70 μ.) τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, περὶ τῆς ὁποίας πληρεστέρα μελέτη συσχετίζουσα ταύτην μὲ τὸν «ὅρον τοῦ Ἱεροῦ» θὰ δημοσιευθῇ προσεχῶς ὑπὸ τοῦ κ. Τραυλοῦ.

Εἰς τὸ αὐτὸ οἰκόπεδον, πλὴν τῶν ἀποκαλυφθέν-

1. Ἴσως πρόκειται διὰ τὸ γνωστὸν «Ἱερὸν τῶ Κόδρο καὶ τῶ Νελέος καὶ τἔς Βασίλες», τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν (Ψήφισμα Βουλῆς καὶ Δήμου) τοῦ 418/7 π.Χ. εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἀνευρεθεῖσαν (βλ. IG I³, 94, Κουμανούδης ΑΕ 1884, 161, πίν. Χ καὶ Ἰ. Θρεψιάδης, Ἀνασκαφαὶ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως, ΠΑΕ 1950, σ. 64 - 65).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

των τμημάτων τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, εὑρέθη καὶ ἕτερον μικρὸν τμῆμα τοίχου κείμενον εἰς ἀπόστασιν 8 μ. ἀπὸ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Χατζηχρήστου καὶ 14.55 μ. ἀπὸ τῆς πρὸς Δ. μεσοτοιχίας, θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς κιμιλιᾶς καὶ κατευθυνόμενον ἐξ Α. πρὸς Δ. Σῳζ. μῆκος αὐτοῦ 1.30, πλάτος 0,50 μ. Ἐπίσης περισυνελέγησαν: α) ἐκ τῶν ἐπιχώσεων εἷς λύχνος, φέρων κατὰ τὸν πυθμένα του τὸ στοιχεῖον ⅄ καὶ β) ἕτερος λύχνος κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου. Μικρὰ δοκιμὴ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον οὐδὲν ἀπέδωκε.

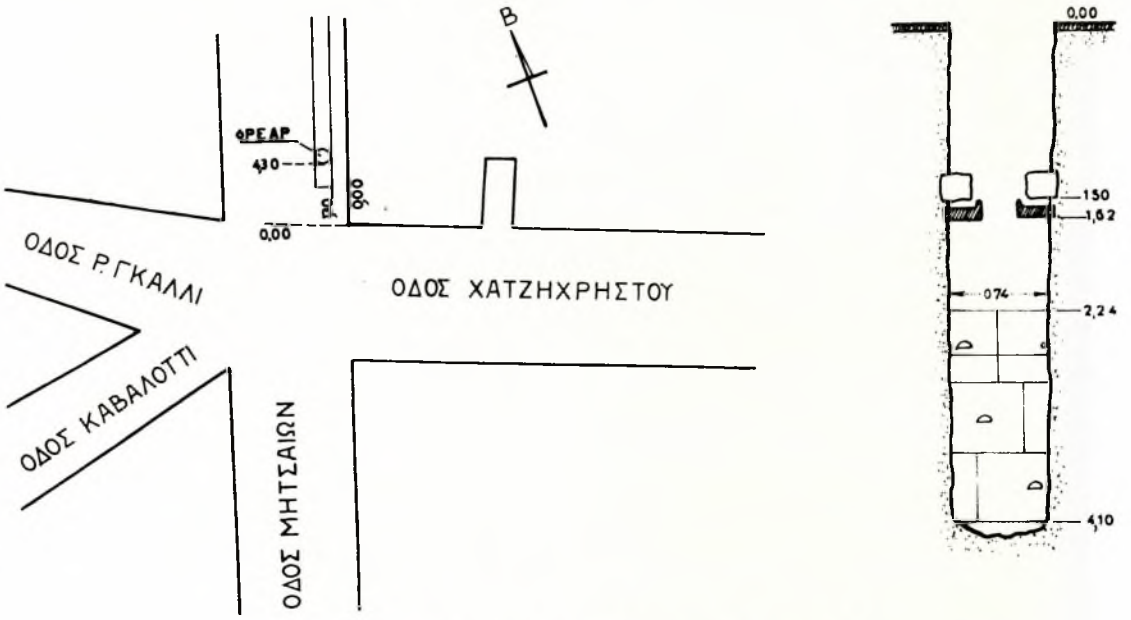

Σχέδ. 19. Θέσις εὑρέσεως ἀρχαίου φρέατος καὶ τομὴ αὐτοῦ

15. Μητσαίων καὶ Χατζηχρήστου (Σχέδ. 1, ἀριθ. 15)

Ἐντὸς χάνδακος διανοιχθέντος ὑπὸ τοῦ ΟΤΕ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Μητσαίων καὶ παρὰ τὴν ΝΑ. οἰκοδομικὴν γραμμὴν ἀπεκαλύφθη ἀρχαῖον φρέαρ (Σχέδ. 19), κείμενον εἰς ἀπόστασιν 4.30 μ. ἀπὸ τῆς πρὸς Β. γωνίας τῶν ὁδῶν Μητσαίων καὶ Χατζηχρήστου, τὸ ὁποῖον ἠρευνήθη ὑφ' ἡμῶν μέχρι βάθους 4.10 μ. Ἀπὸ ἀπόψεως εὑρημάτων οὐδὲν ἀπέδωσε· ἦτο πλῆρες ὕδατος καὶ πιθανώτατα οὐδέποτε ἠχρηστεύθη ὡς φρέαρ ὑδρεύσεως. Ἀπὸ ἀπόψεως κατασκευῆς παρουσίαζε τὴν ἑξῆς μορφήν: Εἰς βάθος 1.20 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας συνηντήθη τὸ πρῶτον (τὸ καὶ νεώτερον) περιστόμιόν του ἐκ μαρμάρου, ὕψους 0,30 μ., κάτωθι δ' αὐτοῦ, ἦτοι εἰς βάθος 1.50 μ., δεύτερον περιστόμιον ἐκ πώρου, ὕψους 0,12 μ. Ἀμφότερα τὰ περιστόμια εἶχον τὸ σύνηθες τετράγωνον σχῆμα, μὲ κυκλικὴν ὀπὴν εἰς τὸ κέντρον. Τὸ πώρινον ἐκαλύπτετο ὑπὸ μαρμαρίνης πλακὸς καὶ ἔφερε περὶ τὰ χείλη τοῦ στομίου του (διαμ. 0,48 μ.) ἴχνη τῆς ὑπὸ τοῦ σχοινίου προκαλουμένης τριβῆς κατὰ τὴν ἄντλησιν. Τὸ φρέαρ ἔφερε τὴν γνωστὴν ἐπένδυσιν ἐκ πηλίνων πλακῶν, ὕψους ἐνταῦθα 0,60 μ., μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν μηνοειδῆ ἔντμησιν εἰς τὸ κέντρον αὐτῶν. Ὁ πρῶτος δακτύλιος εἶχε καταπέσει. Ὑφ' ἡμῶν ἀπεκαλύφθησαν εἰς βάθος τρεῖς ἔτι δακτύλιοι καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ τετάρτου, ἀπετελοῦντο δὲ ἐκ τριῶν πλακῶν ἕκαστος καὶ εἶχον διάμ. ἐσωτερικῶς 0,74 μ.

Ἡ πηλίνη ἐπένδυσις χρονολογεῖ τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς του (4ος π.Χ. αἰ.), ἐνῷ τὰ περιστόμια ἀποτελοῦν δείγματα μεταγενεστέρας χρήσεως.

16. Μισαραλιώτου καὶ Τσάμη Καρατάσου (Σχέδ. 1, ἀριθ. 16)

Κατὰ τὴν διάνοιξιν ἐξ πεδίλων εἰς τὸ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὡς ἄνω ὁδῶν οἰκόπεδον, ἰδιοκτησίας Ἀρ. Κουμπῆ, μεταξὺ τῶν «μπάζων» περισυνελέγησαν ἀναμὶξ ὄστρακα διαφόρων ἀγγείων (πινακίων, μεγαρικῶν σκύφων, κανθάρων, κρατήρων, ὀξυπυθμένων ἀμφορέων κλπ.), χρο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

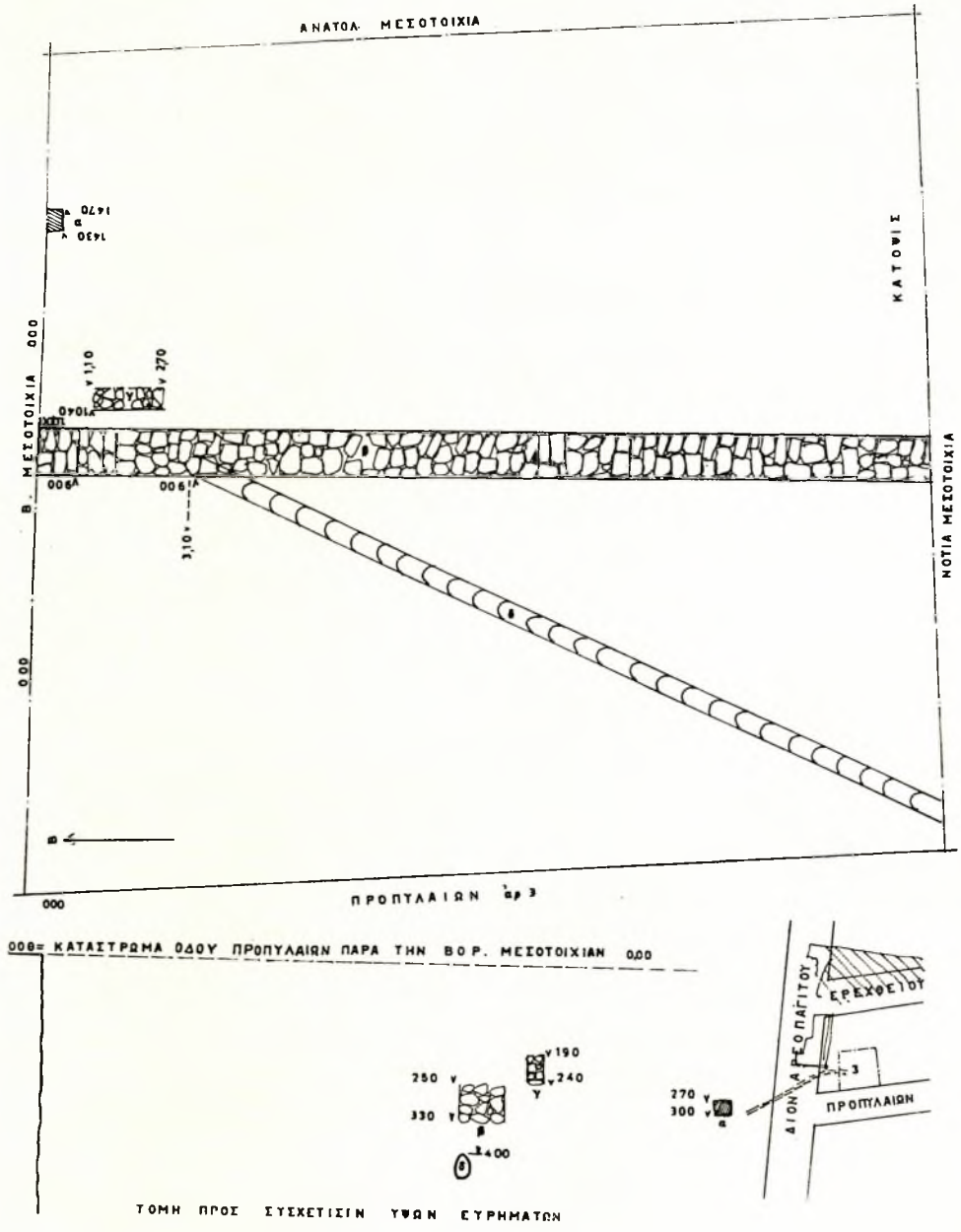

Σχέδ. 20. Ἀνασκαφὴ ἐν τῷ οἰκοπέδῳ Προπυλαίων 3
(Τομὴ 1 καὶ κάτοψις)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

νολογούμενα ἀπὸ τοῦ 4ου π.Χ. μέχρι καὶ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος.

17. Προπυλαίων ἀριθ. 3 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 17)

Εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦτο, ἰδιοκτησίας Μαρίας Ἰωαννίδου-Μπάλλα, κατὰ τὰς ἐκσκαφικὰς ἐργασίας πρὸς διάνοιξιν ὑπογείου καὶ θεμελίων ἀπεκαλύφθησαν τὰ κάτωθι λείψανα ἀρχαίων κτισμάτων (Σχέδ. 20):

α) Εἰς βάθος 2.70 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ εἰς ἀπόστασιν 14.30 μ. ἀπὸ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Προπυλαίων, ἀκριβῶς δὲ ὑπὸ τὴν πρὸς Β. μεσοτοιχίαν ὁ ὀγκόλιθος α, πλάτους 0,40 καὶ ὕψ. 0,30 μ. (Τὸ μῆκός του δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διαπιστωθῇ, διότι οὗτος ἐχώρει ὑπὸ τὴν μεσοτοιχίαν).

β) Εἰς βάθος 2.50 μ. καὶ εἰς ἀπόστασιν 9 μ. ἀπὸ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς, ἀκριβῶς δὲ παρὰ τὴν Β. μεσοτοιχίαν, ὁ τοῖχος β ἐξ ἀργῶν λίθων, πλ. 1 καὶ ὕψους 0,80 μ., κατευθυνόμενος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ διασχίζων, ὡς διεπιστώθη μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμόν του, ὁλόκληρον τὸ οἰκόπεδον, συνεχιζόμενος δὲ καὶ πέραν τῆς Ν. μεσοτοιχίας. Ὁ τοῖχος ἔσῳζε λείψανα κονιάματος, ἀπὸ δὲ τὰς ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἐπιχώσεις συνελέγησαν ὄστρακα μελαμβαφῆ (κυρίως λαβαὶ καὶ βάσεις ἀγγείων).

γ) Εἰς βάθος 1.90 μ. καὶ παρὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν τοῦ προηγουμένου ἕτερον μικρὸν τμῆμα τοίχου γ ἐξ ἀργῶν λίθων ἐπίσης, ἀλλὰ ἄνευ κονιάματος, μήκους 1.60 καὶ ὕψους 0,50 μ., μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν.

δ) Εἰς βάθος 4 μ. καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ μὲν τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Προπυλαίων 9 μ., ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς Β. μεσοτοιχίας 3.10 μ. ἀπεκαλύφθη, τέλος, τὸ πρὸς Β. διατηρούμενον ἄκρον τοῦ ἀγωγοῦ δ (ἐκ κεραμίδων ἡμιελλειψοειδῶν, ἐσωτ. πλάτους 0,40 μ. καὶ ὕψους 0,70 μ.), ὅστις ἐκεῖθεν καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. διέσχιζε διαγωνίως ὁλόκληρον τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ οἰκοπέδου. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ πλὴν τῶν συνήθως συναντωμένων καὶ πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ ἀγωγοῦ τοποθετουμένων ἀμφορέων (ὧν συνελέγησαν εἰς σχεδὸν ἀκέραιος, ὕψ. 0,98 μ. καὶ θραύσματα ἑτέρου) εὑρέθησαν ὄστρακα ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν ἀγγείων.

Ἡ συσχέτισις τῆς μορφῆς, κατευθύνσεως, ὡς καὶ τοῦ εἰς ὃ ἀνευρέθησαν βάθους τῶν ὡς ἄνω ἀρχαίων λειψάνων, οὐδὲν ἰδιαίτερον προσφέρουν διὰ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν.

Θὰ πρέπῃ μόνον νὰ ἐξετασθῇ μήπως ὑπάρχῃ σχέσις τις: 1) μεταξὺ τοῦ τοίχου β καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Διον. Ἀρεοπαγίτου (κατὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως αὐτῆς), ἀκριβῶς δὲ πρὸς βορρᾶν τοῦ αὐτοῦ τετραγώνου ἀποκαλυφθέντος παλαιότερον ἰδιωτικοῦ ἐκπαιδευτηρίου τοῦ 400 - 410 μ.Χ. (βλ. Ι. Τραυλόν, ἔ. ἀ., σ. 132 - 133 καὶ Πίν. VI, XII) καὶ 2) μεταξὺ τοῦ ἀγωγοῦ δ καὶ τοῦ πρὸ τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου Ἀττικοῦ σῳζομένου ἔτι τῆς αὐτῆς μορφῆς ἀγωγοῦ.

18. Ἐρεχθείου - Καβαλόττι

Μία, ἐξ ἀφορμῆς ποικίλων εὐκαιριῶν, πυκνότατα ἐρευνηθεῖσα κατὰ τὸ 1964 περιοχὴ ὑπῆρξεν ἡ τῶν ὁδῶν Ἐρεχθείου καὶ Καβαλόττι καὶ συγκεκριμένως τῆς μὲν πρώτης τὸ τμῆμα μεταξὺ τῶν ὁδῶν Καλλισπέρη - Τσάμη Καρατάσου, τῆς δὲ δευτέρας τὸ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ἐρεχθείου - Προπυλαίων. Εἰς ὡρισμένας μάλιστα περιπτώσεις τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἀξιολογώτατα, τὸ μὲν εἰς εὑρήματα, τὸ δὲ καὶ κατὰ κύριον λόγον εἰς ἀνασκαφικὰ δεδομένα, τὰ ὁποῖα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ δεδομένα παλαιοτέρων ἐνταῦθα γενομένων ἀνασκαφῶν (Σχέδ. 21) τόσον ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων, ὅσον καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Μηλιάδη, συνθέτουν ἤδη μίαν διαφωτιστικὴν εἰκόνα διὰ τὴν κατὰ τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ἀρχαιότητος χρῆσιν τοῦ χώρου τούτου.

Ἔργα ΟΤΕ - ΥΔΡΕΞ ὁδοῦ Ἐρεχθείου (Σχέδ. 1, ἀριθ. 18)

18 α) Ἐρεχθείου καὶ Καλλισπέρη. Κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ἐν λόγῳ ὁδῶν, ἐντὸς χάνδακος τῆς ΥΔΡΕΞ καὶ εἰς βάθος 1.10 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος, ἀπεκαλύφθη ἀρχαῖον φρέαρ ἐπενδεδυμένον μὲ τὴν γνωστὴν τυπικὴν ἐπένδυσιν ἐκ πηλίνων πλακῶν μετὰ τῆς μηνοειδοῦς ἐντμήσεως περὶ τὸ μέσον αὐτῶν. Εἶναι διαμέτρου 0,70 μ., ἠρευνήθη δὲ εἰς ἀρκετὸν βάθος, ἀλλ' οὐδέν, πλὴν τῶν νεωτέρων ἐπιχώσεων, εἴχομεν ἐξ αὐτοῦ. Ἡ ἔρευνά του δὲν ἐξηντλήθη· ἐπεχώσθη ἐκ νέου καὶ διατηρεῖται ὡς εἶχεν, διότι οἱ σωλῆνες τῆς Ἑταιρείας ἐτοποθετήθησαν ὑπεράνω αὐτοῦ.

18 β) Ἐρεχθείου καὶ Ροβ. Γκάλλι. Εἰς ἔργα τῆς ἰδίας Ἑταιρείας ἀπεκαλύφθη ἐνταῦθα εἰς βάθος 0,80 μ. ἐντὸς τοῦ (κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου) ἀνοιχθέντος χάνδακος μαρμαρίνη ἐνεπίγραφος πλὰξ μεγ. σῳζομένου μήκους 0,46 μ., πλάτους 0,22 καὶ μεγ. ὕψους 0,115 μ. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας της ἔχει κατὰ δευτέραν χρῆσιν τοῦ μαρμάρου λαξευθῆ ἐπίμηκες ὀρθογώνιον ἔξαρμα, ἐφ' οὗ σῴζονται γόμφος ὀρθογώνιος εἰς τὸ ἄκρον καὶ ἕτερος κυκλικὸς περὶ τὸ κέντρον αὐτοῦ. Διὰ τῆς λαξεύσεως ταύτης κατεστράφη καὶ ἡ κατὰ τὴν πρώτην χρῆσιν τοῦ μαρμάρου χαραχθεῖσα ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφή,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

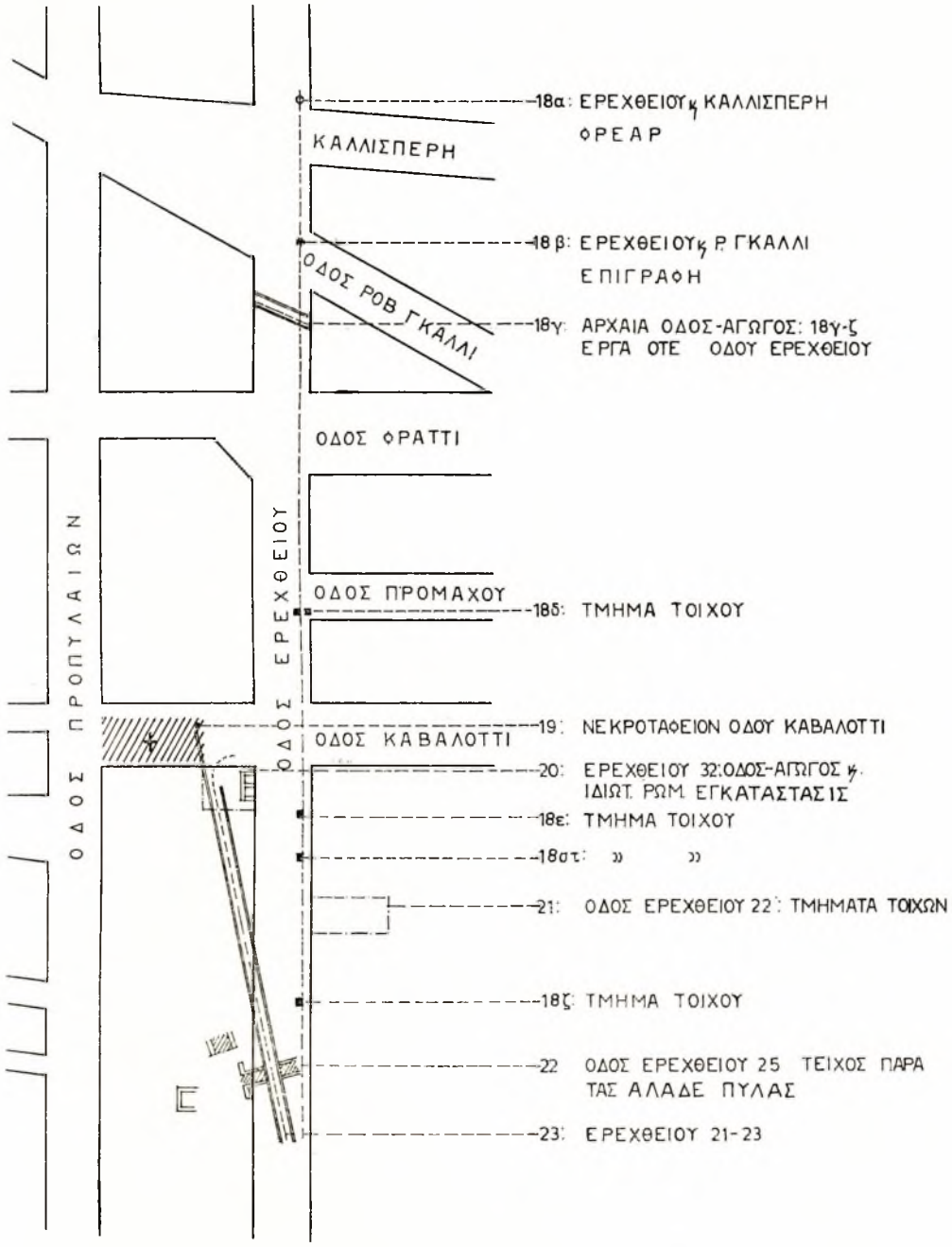

Σχέδ. 21. Τὰ ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου ἐπισημανθέντα ἀρχαῖα λείψανα κλπ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ἧς σῴζεται μόνον ἡ λέξις *ΣΥΜΒΟΛΟ*. Ὕψ. γραμμάτων 0,11 - 0,022 μ.

18 γ - δ) Ἔργα ΟΤΕ ὁδοῦ Ἐρεχθείου. Τῶν ἐνταῦθα ἀποκαλυφθέντων ἀρχαίων λειψάνων ὡς σημαντικώτερον σημειοῦμεν τμῆμα ἀρχαίας ὁδοῦ εὑρισκόμενον εἰς μικρὰν ἀπόστασιν νοτίως τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Ἐρεχθείου καὶ Ροβ. Γκάλλι. Τῆς ὁδοῦ ταύτης, κατευθυνομένης ἐξ Α. πρὸς Δ. (μὲ ἐλαφρὰν ἀπόκλισιν πρὸς ΒΔ.) ἐπε-

τὸ νότιον κράσπεδον — βάθος θεμελιώσεως ἦτο 1.50 μ. (ἤτοι ὕψος αὐτοῦ 0,75 μ.).

Παρὰ τὸν κατεστραμμένον κεντρικὸν ἀγωγὸν ἀνευρέθη καὶ τμῆμα μαρμαρίνου ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου Κυβέλης (διαστ. 0,26 x 0,20 μ.). Συγκεκριμένως σῴζεται τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀετωματικῆς ἐπιστέψεως, μετὰ τμήματος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς καὶ ὁ εἷς βραχίων τοῦ θρόνου τῆς θεᾶς.

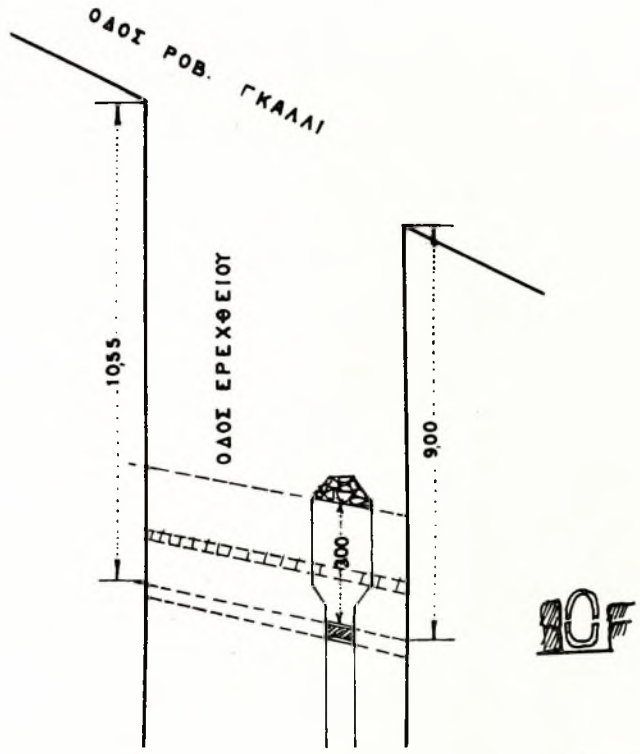

Σχέδ. 22. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ ὑπὸ τὴν ὁδὸν Ἐρεχθείου πηλίνου ἀγωγοῦ

σημάνθησαν ἐντὸς τοῦ χάνδακος τὰ ἑκατέρωθεν αὐτῆς κράσπεδα, τοῦ μὲν πρὸς Ν. ἐκ πωρολίθων, τοῦ δὲ πρὸς Β. ἐξ ἀργολιθοδομῆς, καὶ μεταξὺ τούτων πεπατημέναι στρώσεις τῆς ὁδοῦ, ὡς καὶ τμῆμα ἐπίσης, πολὺ κατεστραμμένον, τοῦ κατὰ μῆκος αὐτῆς διερχομένου πηλίνου ἀγωγοῦ, ἐλλειψοειδοῦς τομῆς (Σχέδ. 22) καὶ πλαισιουμένου κατὰ τὰς πλευρὰς ὑπὸ τοιχαρίων.

Ἡ ἀπόστασις τῆς νοητῆς, μέχρι τῆς πρὸς Α. οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου, προεκτάσεως τοῦ νοτίου κρασπέδου ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τῶν ὁδῶν Ροβ. Γκάλλι καὶ Ἐρεχθείου ἦτο 9 μ., τὸ δὲ μεταξὺ τῶν κρασπέδων αὐτῆς πλάτος 3 μ. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν κρασπέδων εὑρέθη εἰς βάθος 1.20 μ., τὸ δὲ διαπιστωθὲν — μόνον διὰ

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ σημείου περισυνελέγησαν τμῆμα κιονίσκου ἐξ ὑπομέλανος μαρμάρου, ὕψ. 0,28 καὶ διαμ. 0,115 μ., καὶ ἕτερον μαρμαρίνου ἐπιτυμβίου κιονίσκου μετ' ἐξέργου δακτυλίου, ὕψ. 0,13 μ. (ἀριθ. καταγρ. 3335).

18 δ) Ἐντὸς διανοιχθέντος φρεατίου (Σχέδ. 23) εἰς τὴν διασταύρωσιν Ἐρεχθείου καὶ Προμάχου καὶ κατὰ τὰς παρειάς του, ἀπεκαλύφθησαν εἰς βάθος 2.30 μ. δύο ὀγκόλιθοι ἀνήκοντες προφανῶς εἰς τὸν αὐτὸν — κατεστραμμένον ἤδη κατὰ τμῆμα μήκους 0,75 μ. — τοῖχον, ὅστις εἶχε κατεύθυνσιν ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. καὶ συνεχίζετο πέραν τῶν ὁρίων τοῦ φρεατίου, ὑπὸ τὰς ὁδοὺς Ἐρεχθείου καὶ Προμάχου. Εἰς ἀντίστοιχον ἀπόστασιν 2.50 μ. πρὸς Β. ἀμφοτέρων τῶν ὀγκολίθων παρετηρήθη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων τοῦ φρεατίου στερεὸν πεπατημένον στρῶμα, ἐφ' οὗ ἐσφζετο εἷς τι σημεῖον τμῆμα πηλίνης πλακός, ἴσως ἀπὸ κατεστραμμένον ἀγωγόν.

18 ε) Εἰς τὸν αὐτὸν χάνδακα, εἰς τὸ νοτίως τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι τμῆμά του (Σ χ έ δ. 24, τμῆμα Α) ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 1.27 μ., καὶ κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ χάνδακος, τμῆμα τοίχου μήκους 3 μ., κειμένου κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ πλάτους του ἐντὸς τοῦ χάνδακος καὶ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον πέραν τοῦ δυτικοῦ ὁρίου του. Ὁ τοῖχος κατηυθύνετο ἐκ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. καὶ μέχρι βάθους 1.82 μ. ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν ἐπαλλήλων, ἀλλ' ἀνιονικῶς εἰργασμένων κατὰ τὴν πρὸς Α. ἐξωτερικὴν πλευρὰν καὶ ἀνωμάλως κατὰ τὴν ἀφανῆ ἐσωτερικήν, κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν παρειάν του ἐν μέρει ἐξ ἀργολιθοδομῆς καὶ ἐν μέρει ἐξ ὀγκολίθων, ὧν ἐσφζετο κατὰ χώραν εἷς. Δι' ἀργολιθοδομῆς ἐπληροῦτο ἐπίσης καὶ τὸ μεταξὺ τῶν δύο παρειῶν τοῦ τοίχου κενόν, ἐπ' αὐτῆς δὲ (τῆς ἀργολιθοδομῆς) διὴρχετο πήλινος κυκλικὸς ἀγωγός, μὲ τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν τοῦ τοίχου κατεύθυνσιν (Β. - Ν.).
2) Μικρὸν τειχίον ἐξ ὑποτυπωδῶς τετραγωνισμένων λίθων ἐν ἐπαφῇ σχεδὸν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ διπλοῦ τοίχου κατεσκευασμένον.

Ἡ ὅλη κατασκευὴ δίδει τὴν ἐντύπωσιν προσπα-

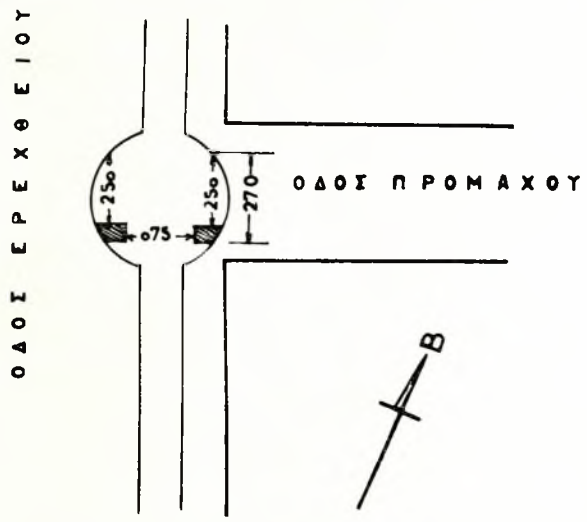

Σχέδ. 23. Κάτοψις τοῦ κατὰ τὰς ὁδοὺς Ἐρεχθείου καὶ Προμάχου φρεατίου

σοϋψῶν δόμων κανονικῶς λελαξευμένων ὀγκολίθων ἐξ ἐρυθρωποῦ πειραϊκοῦ λίθου, ἀπὸ τοῦ βάθους δὲ τούτου μέχρι 2.70 μ., ὅπου ὁ πυθμὴν τοῦ χάνδακος, ἐξ ἀργολιθοδομῆς (συνολικὸν ἀποκαλυφθὲν ὕψος 1.20 μ.).

18 ς') Ὀλίγον νοτιώτερον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χάνδακος — πρὸ τῶν ὑπ' ἀριθ. 30 - 28 καὶ 26 οἰκιῶν καὶ εἰς βάθος 0,85 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, εὑρέθησαν λείψανα κατεστραμμένων καὶ ἀπροσδιορίστου σκοπιμότητος ἀρχαίων τοίχων (τμῆμα τοίχου ἐκ πλακοειδῶν λίθων, μὲ παρεμβαλλομένους κατὰ τοὺς ἁρμοὺς ἑτέρους μικροτέρου μεγέθους ἀργούς, καὶ δύο ὀγκόλιθοι).

18 ζ) Ἔτι νοτιώτερον, τέλος, εἰς ἀπόστασιν 57.35 μ. ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι (Σ χ έ δ. 24, τμῆμα Β) καὶ εἰς βάθος 1.10 μ. ἀπεκαλύφθησαν: 1) διπλοῦς τοῖχος, κατεσκευασμένος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παρειάν του ἐκ μικρῶν ὀγκολίθων καθείας πλήρους ἐξασφαλίσεως τοῦ ὑδαταγωγοῦ σωλῆνος.

19. Ὁδοῦ Καβαλόττι (Σ χ έ δ. 1, ἀριθ. 19)

Εἰς τὰς ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Ο.Τ.Ε. ἐκσκαφικὰς ἐργασίας πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ τηλεφωνικοῦ δικτύου κατὰ μῆκος τοῦ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Προπυλαίων καὶ Ἐρεχθείου τμήματος τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι, ὀφείλομεν τὰς πρώτας ἐνδείξεις διὰ τὴν ἐν συνεχείᾳ ὑφ' ἡμῶν διεξαχθεῖσαν ἐκτεταμένην ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, ἥτις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν ἀξιολογωτάτου καὶ πλουσιωτάτου εἰς εὑρήματα νεκροταφείου γεωμετρικῶν χρόνων [1].

Ἡ ἀνασκαφὴ ἤρχισε τὴν 23ην Μαΐου 1964, μὲ τὴν τυχαίαν ἐντὸς τοῦ ὑπὸ τῆς καθ' ἡμᾶς ὑπηρε-

1. Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἔχομεν μόνον εἰς ἀγγεῖα: 19 μεγάλα, ὕψ. 0,35 - 0,71 μ. καὶ 90 κτερισματικά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

σίας παρακολουθουμένου χάνδακος τοῦ Ο.Τ.Ε. ἀνεύρεσιν τοῦ πρώτου γεωμετρικοῦ ἀμφορέως (Α), διήρκεσε δὲ ἐπὶ τρίμηνον, ἐπεκταθεῖσα, τῇ ἐγκρίσει καὶ τοῦ Δήμου Ἀθηναίων, καθ' ἅπαν τὸ μεταξὺ τῶν δύο πεζοδρομίων πλάτος τῆς ὁδοῦ καὶ ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι νοητῆς προεκτάσεως τῆς ἀνατολικῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς

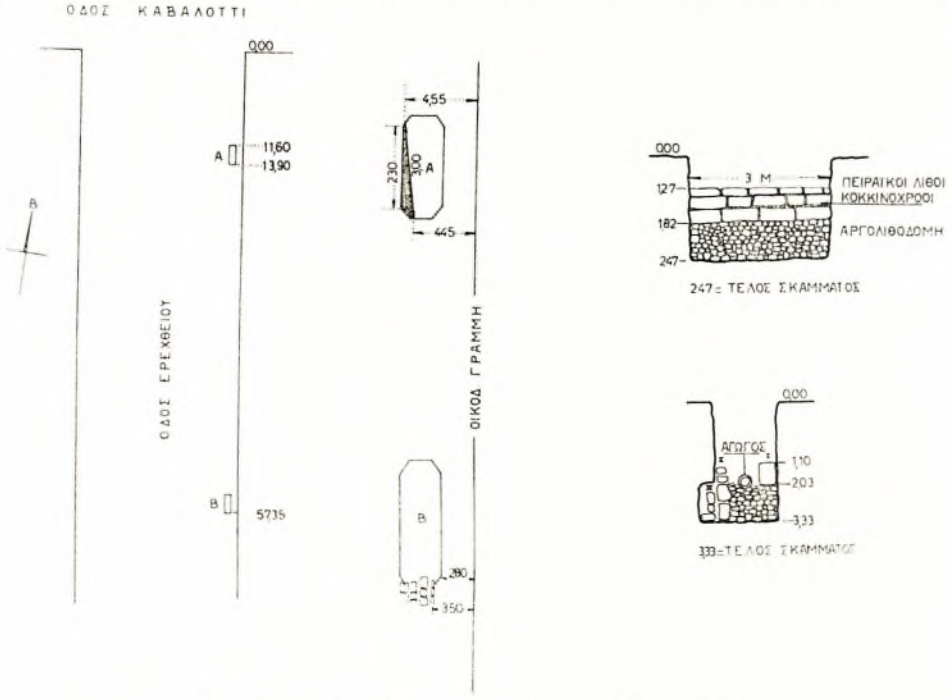

Σχέδ. 24. Κάτοψις καὶ τομὴ τῶν Α καὶ Β χανδάκων

ὁδοῦ Προπυλαίων, μέχρι μήκους 15 μ. ἀνατολικῶς.

Περὶ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης, σημαντικωτάτης ἀπὸ ἀπόψεως τοπογραφίας, ταφικῶν ἐθίμων καὶ κινητῶν εὑρημάτων, θὰ ἐπακολουθήσῃ ἐν καιρῷ ἰδιαιτέρα δημοσίευσις. Κατωτέρω θὰ περιορισθῶμεν εἰς γενικώτερα χαρακτηριστικὰ καὶ συμπεράσματα.

Εἰς τὸν προαναφερθέντα χῶρον ἐσκάφησαν συνολικῶς εἴκοσι πέντε (25) ταφαί, ἀποκείμεναι, εἴτε περὶ ἀνοικτῶν ταφῶν ἐπρόκειτο εἴτε περὶ τεφροδόχων ἀγγείων, ἐντὸς λαξευμάτων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ μαλακοῦ βραχώδους ἐδάφους τῆς περιοχῆς, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔντονον κλίσιν ἀπὸ Δ. πρὸς Α., συναντᾶται δὲ πάντοτε εἰς τὸ αὐτὸ περίπου βάθος (1 - 1.50 μ.), δεδομένου ὅτι τὴν αὐτὴν κλίσιν παρουσιάζει καὶ ἡ σημερινὴ ἐπιφάνεια τῆς ὁδοῦ.

Τὸ ὅτι πρόκειται περὶ ὠργανωμένου νεκροταφείου βεβαιοῦται τόσον ἐκ τῆς πυκνότητος τῶν ταφῶν, ὅσον καὶ ἐκ τῆς ὁμαλῆς, κατὰ κατευθυνομένας ἀπὸ Ν. πρὸς Β. σειρᾶς, διατάξεως αὐτῶν (Σχέδ. 25). Βεβαίως, εἰς ὅλας τὰς σειρὰς δὲν παρουσιάζεται ἡ τῆς σειρᾶς τῶν τάφων Β - ΙΣΤ - ΙΔ - ΙΓ κανονικὴ διάταξις, ἀλλὰ ὑπάρχουν πάμπολλα ἄλλα στοιχεῖα, ὡς τὸ σχεδὸν ὁμοιόμορφον ὀρθογώνιον σχῆμα τῶν λαξευμάτων, ὁ σχεδὸν ἐνιαῖος προσανατολισμὸς καὶ οἱ ἀκολουθούμενοι — παρὰ τὰ συμβιοῦντα ἐνταῦθα ἔθιμα καύσεως καὶ ταφῆς ἀκαύστου νεκροῦ — συγκεκριμένοι τύποι ταφῆς, περὶ ὧν ὁ λόγος ἀμέσως κατωτέρω, ἅτινα ἀποκλείουν τὴν ἄποψιν τῆς τυχαίας καὶ συμπτωματικῆς συγκεντρώσεως τόσων τάφων εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Κεκαυμένοι νεκροί. Ἐκ τῆς αἰσθητῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐνταῦθα ταφῶν - καύσεων, πρέπει ἐξ ἀρχῆς καὶ παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἐκ τῶν κινητῶν εὑρημάτων δὲν παρουσιάζονται μεγάλαι χρονολογικαὶ διακυμάνσεις, νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τῆς εὐρυτέρας χρήσεως τοῦ νεκροταφείου ὑπερίσχυεν εἰσέτι τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν. Πράγματι, ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἐρευνηθεισῶν ταφῶν αἱ δέκα ἑπτὰ (Α-Γ-Δ-Ε-Ζ-Η-Θ-ΙΑ-ΙΓ-ΙΔ-ΙΣΤ-ΙΖ-ΙΗ-ΙΘ-ΚΒ-ΚΓ καὶ ΚΔ) ἦσαν ταφαὶ - καύσεις, πα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

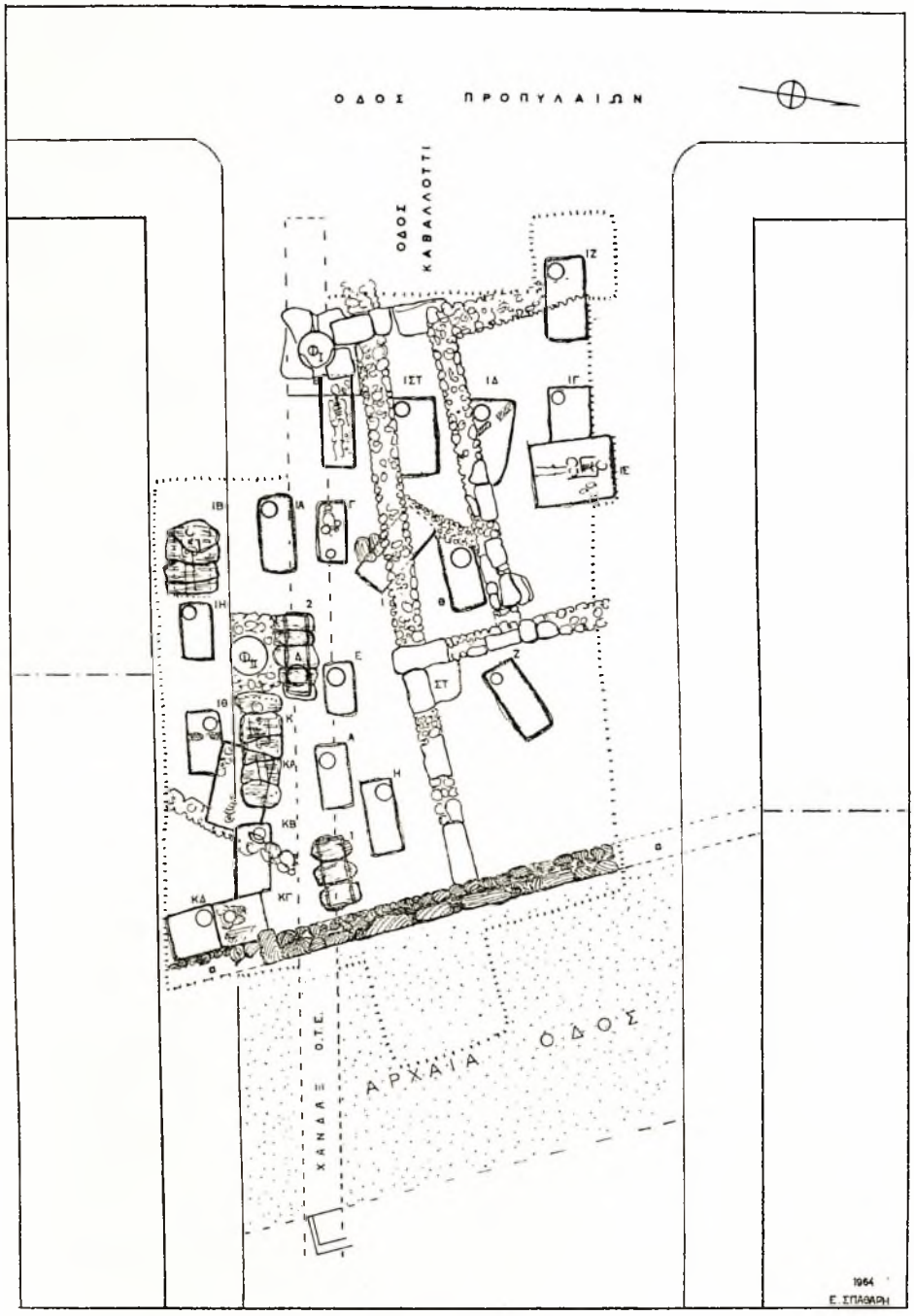

Σχέδ. 25. Τὸ ἀποκαλυφθὲν εἰς τὴν ὁδὸν Καβαλότττι γεωμετρικὸν νεκροταφεῖον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ρουσίαζον δὲ τὴν κάτωθι ἐπαναλαμβανομένην, μὲ ὀλίγας καὶ ἀσημάντους παραλλαγάς, τυπικὴν μορφήν.

Ἐντὸς ἑνὸς ὀρθογωνικοῦ λάκκου, κυμαινομένων διαστάσεων (μήκους 1 - 1.65, πλάτους 0,65 - 0,80 καὶ βάθους 0,50 - 0,70 μ.) καὶ ἐσκαμμένου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὑποπρασίνου μαλακοῦ βράχου, μὲ κατεύθυνσιν σπανίως ἀποκλίνουσαν ἐλαφρῶς τῆς ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἐγένετο κατ' ἀρχὴν ἐπὶ ἐντόνου πυρᾶς καῦσις τοῦ νεκροῦ. Ἐν συνεχείᾳ, ἡ σποδὸς καὶ τὰ ἐναπομένοντα ἡμικεκαυμένα ὀστᾶ, συγκεντρούμενα ἀπετίθεντο ἐντὸς εὐμεγέθους κατὰ κανόνα ταφικοῦ ἀμφορέως (Πίν. 43 γ), ὅστις ἀκολούθως, ἀφ' οὗ ἐπληροῦτο μερικῶς ἢ ὁλικῶς διὰ χωμάτων ἐκ τοῦ αὐτοῦ σημείου, ὡς διαπιστοῦται ἐκ τῶν μεταξὺ τῶν ὀστῶν πολυαρίθμων ἀνθράκων καὶ ἐκαλύπτετο κατὰ τὸ στόμιον δι' ἑτέρου πηλίνου ἢ καὶ χαλκοῦ ἐνίοτε ἀγγείου, ἀπετίθετο εἰς ὀρθίαν ἢ ἐλαφρῶς κεκλιμένην πρὸς Δ. στάσιν ἐντὸς νέου, κυκλικῆς διατομῆς, λαξεύματος, διανοιγομένου πάντοτε κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ δαπέδου τοῦ ὀρθογωνικοῦ λάκκου.

Ἐντὸς τοῦ ἀμφορέως, πλὴν τῆς τέφρας καὶ τῶν ἠμικαύστων ὀστῶν τοῦ νεκροῦ, εἶχον ἀποτεθῆ εἴς τινας τῶν περιπτώσεων καὶ τὰ πολυτιμότερα τῶν κτερισμάτων, ὡς π.χ. χρυσᾶ κτερισματικὰ διαδήματα καὶ δακτύλιοι (Πίν. 44 α, β, δ), χαλκαῖ περόναι κλπ. (Πίν. 44 γ), ἐνῷ πάντα τὰ λοιπὰ κτερίσματα, ἀγγεῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπετίθεντο πάντοτε ἔξωθι τοῦ ἀμφορέως καὶ περὶ αὐτὸν (Πίν. 45 α), ἄλλοτε εἰς ὀρθίαν στάσιν καὶ ἄλλοτε ἀνεστραμμένα. Ἀκολούθως ὁ ὀρθογωνικὸς λάκκος ἐκαλύπτετο μερικῶς διὰ χωμάτων — συνήθως διὰ τῆς ἐξαχθείσης κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν λάκκων σαθροκιμιλιᾶς —, ἐπὶ τοῦ στρώματος δὲ τούτου ἐτελοῦντο αἱ ἐπισφραγίζουσαι τὴν ταφὴν θυσίαι, ἐμφανεῖς ἐκ τοῦ ὑπεράνω ἑκάστης ταφῆς καὶ ἐνίοτε καὶ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ λάκκου συναντωμένου ὑψηλοτέρου κεκαυμένου στρώματος.

Ἀνοικταὶ ταφαί. Ὁ δεύτερος εὑρεθεὶς ἐνταῦθα τύπος ταφῆς ἦτο ὁ ἐντὸς ὀρθογωνικοῦ ἐπίσης λάκκου καὶ κυμαινομένων διαστάσεων (μήκους 1.65 - 2 καὶ πλάτους 0,65 - 1 μ.) ἀνεφγμένου ἐπὶ τῆς κιμιλιᾶς μὲ τὴν αὐτὴν πάντοτε κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ., ἐνταφιασμὸς τοῦ νεκροῦ, ἀκαύστου. Ὁ νεκρὸς ἐτοποθετεῖτο ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ λάκκου, ὕπτιος καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν πάντοτε πρὸς Δ., τὰ δὲ συνοδεύοντα ἐνίοτε αὐτὸν κτερίσματα ἐτοποθετοῦντο οὐχὶ πάντοτε εἰς συγκεκριμένην θέσιν, ἀλλὰ ὁτὲ μὲν κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ τάφου, ὁτὲ δὲ συγκεντρωμένα εἰς μίαν τῶν στενῶν πλευρῶν αὐτοῦ, κεκλιμένα ἢ ἀνεστραμμένα. Ἐν συνεχείᾳ ὁ λάκκος ἐκαλύπτετο διὰ τῆς ὑποπρασίνης κιμιλιᾶς καὶ εἴς τινας περιπτώσεις ἐσφραγίζετο δι' ἐπιμήκων σχιστολίθικῶν κατὰ κανόνα πλακῶν. Τέλος, τὴν ταφὴν ἐπεσφράγιζεν, οὐχὶ πάντοτε ὅμως, ἡ νενομισμένη θυσία.

Εἰς τὸν τύπον αὐτὸν τῆς ταφῆς ἀνῆκον οἱ τάφοι: Β-ΙΒ-Κ καὶ ΚΑ. Τούτων, ὡς σημαντικώτερος ἀπὸ ἀπόψεως εὑρημάτων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ Β διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἐντὸς αὐτοῦ, ἐκτὸς τῶν πολλῶν κτερισματικῶν ὑστερογεωμετρικῶν ἀγγείων (Πίν. 45 β, γ, 46 α), καὶ ἑνὸς λίαν ἐνδιαφέροντος καὶ σπανίου εἰδωλίου, ἐκ φαγεντιανῆς, εἰσηγμένου ἐξ Αἰγύπτου (Πίν. 46 β - γ). Παριστᾷ γυναικείαν μορφὴν ἱσταμένην, μὲ ποδήρη στενὸν χιτῶνα, ἐζωσμένον κατὰ τὴν ὀσφύν, καὶ φενάκην, ἔχουσαν οὐραίους ἀντὶ βοστρύχων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στεφάνη, ἐφ' ἧς ἰχθὺς (δελφίν;) καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔξαρμα διάτρητον, τὸ ὁποῖον ἐν εἴδει στήλης ἐξικνεῖται ὄπισθεν καθ' ὅλον τὸ μῆκος μέχρι τῆς συμφυοῦς βάσεως, δημιουργουμένης οὕτω μιᾶς ἐνιαίας ἐπιφανείας. Ἐπὶ ταύτης καὶ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω ὑπάρχει ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ δι' ἱερογλυφικῶν, μὲ τὸ ὄνομα, κατὰ τὸν κ. Ν. Μπουφίδην, τῆς θεᾶς Μεχὶτ ἢ Χὰτ-Μεχὶτ (Mehit ἢ Hat-Mehit) (Πίν. 46 δ). Ὅμοιον ἀγαλμάτιον ἐν Θίνει Ἄνω Αἰγύπτου (G. Roeder, Die Denkmäler des Pelizaeus — Museum zu Hildesheim, 1921 σ. 119, ἀριθ. 1204).

Ὡς ἁπλῆν παραλλαγὴν τοῦ δευτέρου τύπου ταφῆς πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τοὺς τάφους 1 καὶ 2, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὡς ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, ὅτι δὲν ἐκαλύπτοντο ἁπλῶς διὰ σχιστολιθικῶν ἢ λιθίνων πλακῶν, ὡς τινες τῶν προηγουμένων, ἀλλ' ἦσαν καὶ ἐσωτερικῶς ἐπενδεδυμένοι διὰ τοῦ ἐν λόγῳ ὑλικοῦ, ὁ μὲν 1 κατὰ τὰς πλευράς, ὁ δ' ἕτερος (2) κατὰ τὰς πλευρὰς καὶ τὸ δάπεδον.

Καὶ ὁ μὲν τάφος 2 διατηρεῖ τὸ τυπικὸν ὀρθογώνιον σχῆμα, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἐπιστρωθεὶς καὶ κατὰ τὸ δάπεδον πιθανώτατα διὰ νὰ διαχωρισθῇ πληρέστερον ἐκ τοῦ ὑπ' αὐτὸν κειμένου προγενεστέρου τάφου Δ, τοῦ ὁποίου ἐν μέρει χρησιμοποιεῖ εἰς δευτέραν χρῆσιν τὸν ὀρθογώνιον λάκκον, ἐνῷ ἀφίνει ἀνέπαφον τὸν βαθύτερον κυκλικὸν μετὰ τοῦ ἀμφορέως καὶ τῶν κτερισμάτων του (βλ. Σχέδ. 25), ὁ δὲ τάφος 1 παρεκκλίνει τοῦ κανόνος παρουσιάζων ἐν περίπου σκαφιδοειδὲς σχῆμα.

Ἡ χαρακτηριστικὴ δι' ἀμφοτέρους ἀπουσία σκελετοῦ, ὡς πρὸς μὲν τὸν τάφον 2 δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν παραβίασιν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη οὗτος κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ χάνδακος τοῦ Ο.Τ.Ε. (οἱ τάφοι 1 καὶ 2 ἦσαν οἱ μόνοι μερικῶς παραβιασθέν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τες ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Ο.Τ.Ε. καὶ πρὸ τῆς ἐπεμβάσεώς μας διεξαχθείσης ἐκσκαφῆς). Τοῦτο δὲ διότι καὶ ἐκ τῶν κτερισμάτων του οὐδὲν ἕτερον ἀνευρέθη πλὴν ἑνὸς σιδηροῦ ξίφους καί τινων ὀστράκων.

Ὡς πρὸς τὸν τάφον 1 ὅμως, ὅστις εἶναι καὶ ὁ περισσότερον προβληματικὸς (ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον αὐτοῦ ἀπέκειτο τὸ κάτω ἥμισυ ἀμφορέως, δίδον εἰς αὐτὸν ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν μορφὴν ταφῆς πρώτου τύπου), ἡ ἀπουσία σκελετοῦ δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς παραβίασιν, διότι ναὶ μὲν παρεβιάσθη οὗτος, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὰς πλάκας τοῦ πώματος, ἡ δὲ ἐν συνεχείᾳ ἐξερεύνησίς του, μέχρι τῆς ἀποκαλύψεως τῶν πλουσιωτάτων κτερισμάτων του καὶ τοῦ ἡμίσεος τοῦ ἀμφορέως, διεξῃχθη ὑφ' ἡμῶν. Παρὰ ταῦτα δυσκόλως οὗτος δύναται νὰ ἐνταχθῇ εἰς τὸν πρῶτον τύπον ταφῆς καὶ τοῦτο, διότι: 1) Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπενδυθῇ ἡ κοιλότης τοῦ τάφου, ἵνα χρησιμεύσῃ ἁπλῶς καὶ μόνον διὰ τὴν καῦσιν, τῆς ὁποίας ἐξ ἄλλου ἴχνη ἐντὸς αὐτῆς οὐδαμοῦ ἀνευρέθησαν. 2) Τὸ ἀνευρεθὲν κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ τάφου κάτω ἥμισυ ἀμφορέως: α) δὲν ἔκειτο ἐντὸς ἰδιαιτέρας κυκλικῆς κοιλότητος, β) ἦτο ἀσφράγιστον ἄνω καὶ εἰς οὐδεμίαν ἄλλην περίπτωσιν ἔχομεν ἀσφράγιστον τεφροδόχον ἀγγεῖον κευκαυμένου νεκροῦ καὶ γ) ἦτο ἠθελημένως καὶ μὲ σχετικὴν ἐπιμέλειαν ἀποκεκομμένον ἄνω, ὅπως χρησιμεύσῃ μᾶλλον ὡς κάλπη τῶν ὀλίγων ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθέντων, μεταξὺ καθαρῶν χωμάτων, ἀποσυντεθειμένων καὶ ἴσως ἐξ ἀνακομιδῆς προερχομένων ὀστῶν, ἐὰν βεβαίως ταῦτα ἦσαν ἀνθρώπινα.

Ἐντὸς αὐτοῦ, πλὴν τῶν ὀστῶν, ἀνευρέθη καὶ μία καταπληκτικῆς λεπτουργικῆς τέχνης ὀστεΐνη σφραγὶς (Πίν. 46 ε - ζ) σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου, διαστάσεων 0,035 x 0,018 x 0,007 μ., φέρουσα κατὰ μὲν τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν παράστασιν ἀνδρῶν δαμαζόντων ἵππον, κατὰ δὲ τὰς λοιπὰς ποικίλα διακοσμητικὰ θέματα, ὡς καὶ ἔνθετον ἐν μέρει σῳζομένην λαβήν, εἰς σχῆμα στυλίσκου, ἐφ' οὗ ἐπικάθηται πτηνόν. Πλὴν ταύτης, πολυάριθμα ἄλλα κτερίσματα, ὡς ἀγγεῖα, ψῆφοι ὅρμων, εἰδώλια, χαλκαῖ πόρπαι καὶ σιδηρᾶ στλεγγὶς ἐκάλυπτον ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τάφου (Πίν. 47 α).

Οἱ δύο ἐναπομένοντες τάφοι Ι καὶ ΙΕ ἦσαν ὁ μὲν πρῶτος παντελῶς κατεστραμμένος ἐκ τοῦ διελθόντος ἄνωθεν αὐτοῦ μεταγενεστέρου ρωμαϊκῶν χρόνων τοίχου, ἐπεσημάνθη δὲ μόνον ἐκ τοῦ μερικῶς σῳζομένου ὀρθογωνικοῦ λαξεύματός του, ὁ δὲ δεύτερος, ὁ μόνος ἀποκαλυφθεὶς εἰς τὸ ἐρευνηθὲν τμῆμα τοῦ νεκροταφείου τάφος τοῦ τέλους τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐπρόκειτο περὶ ὑπερμεγέθους ὀρθογωνίου λάκκου, διαστάσεων 1.60 x 1.15 καὶ βάθους 1.90 μ., ὅστις εἶχε σκαφῆ ἐπὶ τῆς βραχώδους ἐπιφανείας, ἀλλὰ μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Ν. πρὸς Β. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀπέκειτο ὁ νεκρὸς ὕπτιος καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Β. ἦτο δὲ ἐκτερισμένος διὰ τριῶν σχεδὸν ὁμοιομόρφων καὶ τῶν αὐτῶν διαστάσεων (ὕψ. 1.85 - 1.90 μ.) μελανομόρφων ληκύθων (Πίν. 47 β - γ). Ἐπὶ μὲν τῆς κοιλίας εἰκονίζεται πολεμιστὴς εἰς τὸ μέσον καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἀνὰ δύο μορφαί, ἐπὶ δὲ τοῦ ὤμου ἀνθεμιοειδὲς κόσμημα καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ δύο μορφαί. Κατὰ Beazley καὶ αἱ τρεῖς ἀνήκουν εἰς (Phanyllis Class. Hoplite leaving Home) τὴν ὁμάδα τοῦ πολεμιστοῦ τοῦ ἐγκαταλείποντος τὸν οἰκόν του. Beazley, ABV, σ. 464 κ.ἑ. (Haspels, ABL σ. 66 - 67 καὶ 205).

Εἶναι ἀδύνατον ἐκ τῶν ὑπαρχόντων μέχρι στιγμῆς δεδομένων νὰ βεβαιώσωμεν ἐὰν ἡ παρουσία τοῦ ἀρχαϊκοῦ τάφου ἐνταῦθα εἶναι τυχαία ἢ ἐὰν τὸ εἰρημένον νεκροταφεῖον ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους. Τοῦτο δὲ διότι, εἰς τὰ πλαίσια τῆς παρούσης ἐρεύνης, πλὴν τοῦ πρὸς Α. ὁρίου τοῦ νεκροταφείου, περὶ οὗ ὁ λόγος ἀμέσως κατωτέρω, τὰ πρὸς τὰς λοιπὰς κατευθύνσεις ὅρια αὐτοῦ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθοῦν, εἶναι δὲ μᾶλλον ἢ βέβαιον ὅτι τοῦτο ἐπεκτείνεται καὶ πέραν τοῦ ἐρευνηθέντος τομέως, ὑπὸ τὰς πρὸς Ν. καὶ Β. οἰκοδομάς, ὡς καὶ ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ Προπυλαίων.

Πρὸς Α. τὸ νεκροταφεῖον συνώρευε πρὸς τὴν ἐντεῦθεν καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΝΔ. πρὸς ΒΑ. διερχομένην ἀρχαίαν ὁδόν, ἥτις, γνωστὴ πλέον εἰς ἡμᾶς ἐκ παλαιοτέρων ἀνασκαφῶν (βλ. Ἰ. Μηλιάδου, ΠΑΕ 1955 σ. 43 - 45 καὶ ἔκθεσιν ἡμῶν εἰς ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, σ. 49 κ. ἑ. ἀνασκαφὴν οἰκοπέδου Ἐρεχθείου ἀριθ. 33) ὡδήγει ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ διὰ τῶν Ἀλαδε Πυλῶν πρὸς τὸν Φαληρικὸν λιμένα. Εἶναι μᾶλλον βέβαιον, ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη, ἀδιαμόρφωτος εἰσέτι, ἀπετέλεσεν ἀπὸ τῶν πρωτογεωμετρικῶν τοὐλάχιστον χρόνων τὸ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ὅριον τοῦ νεκροταφείου ἢ μᾶλλον ὅτι ὁ διὰ ταφικὴν χρῆσιν χῶρος ἐπελέγη ἐκ τμήματος τῆς πρὸς Δ. πλευρᾶς τῆς προϋπαρχούσης αὐτοῦ ὁδοῦ, συμφώνως πρὸς τὸ πανάρχαιον ἔθιμον ταφῆς τῶν νεκρῶν παρὰ τὰς ὁδοὺς ἢ τὰ τείχη.

Κατὰ τοὺς πρωΐμους κλασσικοὺς χρόνους πρόνοια εὐπρεπισμοῦ τοῦ ἤδη καθιερωμένου ταφικοῦ χώρου, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν περιτείχισιν τοῦ νεκροταφείου δι' εὐπρεποῦς περιβόλου, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς Α. ὑφ' ἡμῶν ἀποκαλυφθεῖσα πλευρὰ (Σχέδ. 25: α - α καὶ Πίν. 48 α - β), λεπτοτάτης τοιχοδομίας κατὰ τὸ ἀκανόνιστον τραπεζιόσχημον σύστημα, ἀπετέλει συγχρόνως καὶ τὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

πρὸς Δ. κράσπεδον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ. Φαίνεται δ' ὡσαύτως, ὅτι, παρὰ τὸν ἐπιδειχθέντα σεβασμὸν πρὸς τὸν χῶρον τοῦ νεκροταφείου, κατὰ τὴν ἐν λόγῳ διαμόρφωσίν του ὑπερίσχυσεν ἡ ἰδέα μιᾶς ἐπ' εὐκαιρίᾳ διευρύνσεως καὶ τῆς ὁδοῦ, ἥτις προφανῶς εἶχε σὺν τῷ χρόνῳ ἀποβῆ μία ζωτικὴ ἀρτηρία καὶ ὡς ἐκ τούτου ὁ ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος τοῦ περιβόλου κατ' ἀνάγκην διῆλθεν ὑπεράνω τῶν γεωμετρικῶν ταφῶν ΚΓ καὶ ΚΔ, τῶν ὁποίων τὸν ὀρθογώνιον λάκκον — οὐχὶ ὅμως καὶ τὸν κυκλικόν, ὅπου ὁ νεκρὸς — καὶ κατέστρεψεν ἐν μέρει.

Ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι τάφοι ὑπομυκηναϊκοί-πρωτογεωμετρικοὶ καὶ γεωμετρικοὶ εἶχον ἀποκαλυφθῆ καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Μηλιάδου παρὰ τὰς ἀνασκαφείσας ὑπ' αὐτοῦ Ἄλαδε Πύλας, ἀλλὰ — παρ' ὅ,τι τὰ ὅρια τοῦ ὑφ' ἡμῶν ἀνασκαφέντος νεκροταφείου, ὡς ἀνεφέρθη ἤδη, δὲν ἀνευρέθησαν — πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ ἀποκλείσωμεν οἱανδήποτε σχέσιν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἡμετέρων, τοῦτο δὲ διότι καὶ ἐκεῖνοι, ὡς ἀναφέρεται, κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους περιεκλείσθησαν ἐντὸς ἰδιαιτέρου περιβόλου, ὡς κεχωρισμένη ὁμάς. Πιθανῶς δὲ τὸ φαινόμενον τοῦτο προνοίας εὐπρεπισμοῦ καθιερωμένων ταφικῶν χώρων παλαιοτέρων χρόνων, δέν πρέπει νὰ ἦτο σπάνιον, ἀφ' οὗ ἀκριβῶς ὁμοία περίπτωσις γεωμετρικοῦ νεκροταφείου, περιτειχιζομένου κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχήν, ἀναφέρεται καὶ διὰ τὴν ἀρχαίαν Ἀγορὰν εἰς Hesperia 1939, Supplement II, R. Young, Late Geometric Graves.

Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἀπαξάπασα ἡ ἔκτασις τοῦ πιθανώτατα λησμονηθέντος καὶ ἐπιχωσθέντος νεκροταφείου τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι φαίνεται, ὅτι κατελήφθη ἀπὸ ἰδιωτικὰς οἰκίας. Τούτων ὑπολείμματα εἶναι οἱ ἀνευρεθέντες ἐνταῦθα καὶ ἀδιαφόρως ὑπεράνω τῶν τάφων διερχόμενοι καὶ καταστρέψαντες αὐτοὺς ἑλληνιστικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τοῖχοι, ὡς καὶ τὸ φρέαρ, μὲ τὸ κατὰ χώραν σῳζόμενον καὶ ἐκ δύο τεμαχίων ἀποτελούμενον λίθινον περιστόμιον, τὸ ὁποῖον καὶ παρεβίασεν ἐν μέρει τὸν τάφον Β (Πίν. 49 α).

Ἐκ τῶν ἄνωθεν γενικῶς τῶν ταφῶν χωμάτων εἴχομεν καὶ δύο χαλκᾶ νομίσματα, ὧν τὸ ἕν τελείως ἐφθαρμένον, τὸ δ' ἕτερον Ἀντιγόνου Γονατᾶ (277 - 239 π.Χ.) (πρβλ. Gaebler πίν. XXXIV, ἀριθ. 5).

20. Ἐρεχθείου ἀριθ. 35 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 20)

Ἐκτεταμένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διεξήχθη εἰς τὸ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Καβαλόττι καὶ Ἐρεχθείου ἀριθ. 35 καὶ ἐν ἀμέσῳ γειτνιάσει πρὸς τὰς ἀνασκαφὰς Καβαλόττι (βλ. σ. 75, ἀριθ. 19) καὶ Ἐρεχθείου 33 (ΑΔ. 19 (1964): Χρονικά, σ. 49 κ. ἑ.) κείμενον οἰκόπεδον. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνεζητήθη ἡ συνέχεια τοῦ εἰς τὸ παρακείμενον οἰκόπεδον (Ἐρεχθείου 33) ἀποκαλυφθέντος κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, σ. 49) ὑφ' ἡμῶν τμήματος τῆς διὰ τῶν Ἄλαδε Πυλῶν διερχομένης καὶ μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἐξικνουμένης ἀρχαίας ὁδοῦ καὶ τοῦ κατὰ μῆκος αὐτῆς ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ. Τοῦ τελευταίου τούτου εὑρέθη πράγματι ἡ συνέχεια παρὰ τὴν νοτίαν μεσοτοιχίαν, εἰς ἀπόστασιν 8.30 μ. ἀπὸ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου, μὲ τὴν αὐτὴν κατὰ τὸ 1963 σημειωθεῖσαν κατεύθυνσιν (ἀπὸ Β. πρὸς Ν.), μέχρι μήκους 1.30 μ. Ἐκεῖθεν διὰ δύο διαδοχικῶν κάμψεων ἐφέρετο πρὸς ΒΑ. καὶ διέσχιζε τὸ οἰκόπεδον μέχρι τῆς πρὸς Β. καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν Καβαλόττι προσόψεώς του (βλ. Σχέδ. 26: τὸ πρῶτον δι' ἐστιγμένης, ὡς ἐλλεῖπον, σημειούμενον τμῆμά του δὲν ἦτο κατεστραμμένον, ἀλλ' ἁπλῶς δὲν ἀπεκαλύφθη, διότι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ μία λωρὶς ἄσκαφος πρὸς ἀσφάλειαν τῆς παρακειμένης οἰκοδομῆς. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν προσηγγίσαμεν καὶ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου, ἔνθα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἡμετέρων δεδομένων ἀνεμένετο νὰ συναντηθῇ ἡ συνέχεια τοῦ δυτικοῦ κρασπέδου τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ. Τὸ δεύτερον, ὅμως, διὰ διακεκομμένης σημειούμενον τμῆμα τοῦ ἀγωγοῦ, ἔλειπε πράγματι).

Τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν Καβαλόττι ἀποκαλυφθὲν ἄκρον τοῦ ἀγωγοῦ, ἔκειτο εἰς βάθος 1.60 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἐνῷ τὸ ἀντίστοιχον νοτιώτερον εἰς βάθος 2.40 μ. Ἡ ἐμφανὴς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. κλίσις του ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ κλίσιν τοῦ παρθένου ἐδάφους (συνέχεια νοτίας κλιτύος Ἀκροπόλεως).

Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ ἀγωγοῦ ἦτο τῆς αὐτῆς κατασκευῆς, ἤτοι ἀπετελεῖτο ἐκ δύο πεταλοσχήμων κεράμων, τῶν ὁποίων μάλιστα τὰ σκέλη ἠνοῦντο ἐνίοτε οὐχὶ ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ διά μικρᾶς μεσολαβούσης μεταξύ των ὀπτοπλίνθου, ἐστερεοῦτο δὲ ἑκατέρωθεν διὰ μικρῶν λιθαρίων καὶ θραυσμάτων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων. Εἶχεν ὕψος 0,80 καὶ πλάτος 0,35 μ., τὸ δὲ κάτω ἥμισυ αὐτοῦ ἔκειτο ἐντὸς αὐλακος λελαξευμένης ἐπὶ τῆς κιμιλιᾶς. Ἀπροσδόκητος ὑπῆρξεν ἡ ἀλλαγὴ τῆς πορείας τοῦ ἀγωγοῦ πρὸς ΒΑ. καὶ δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἤδη ἀναφερθεῖσαν κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ἀνασκαφῆς Καβαλόττι (ἀριθ. 19) διαπίστωσιν συνεχείας πρὸς Β. τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, μεθ' ἧς εἶναι συνδεδεμένος οὗτος. Παρὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

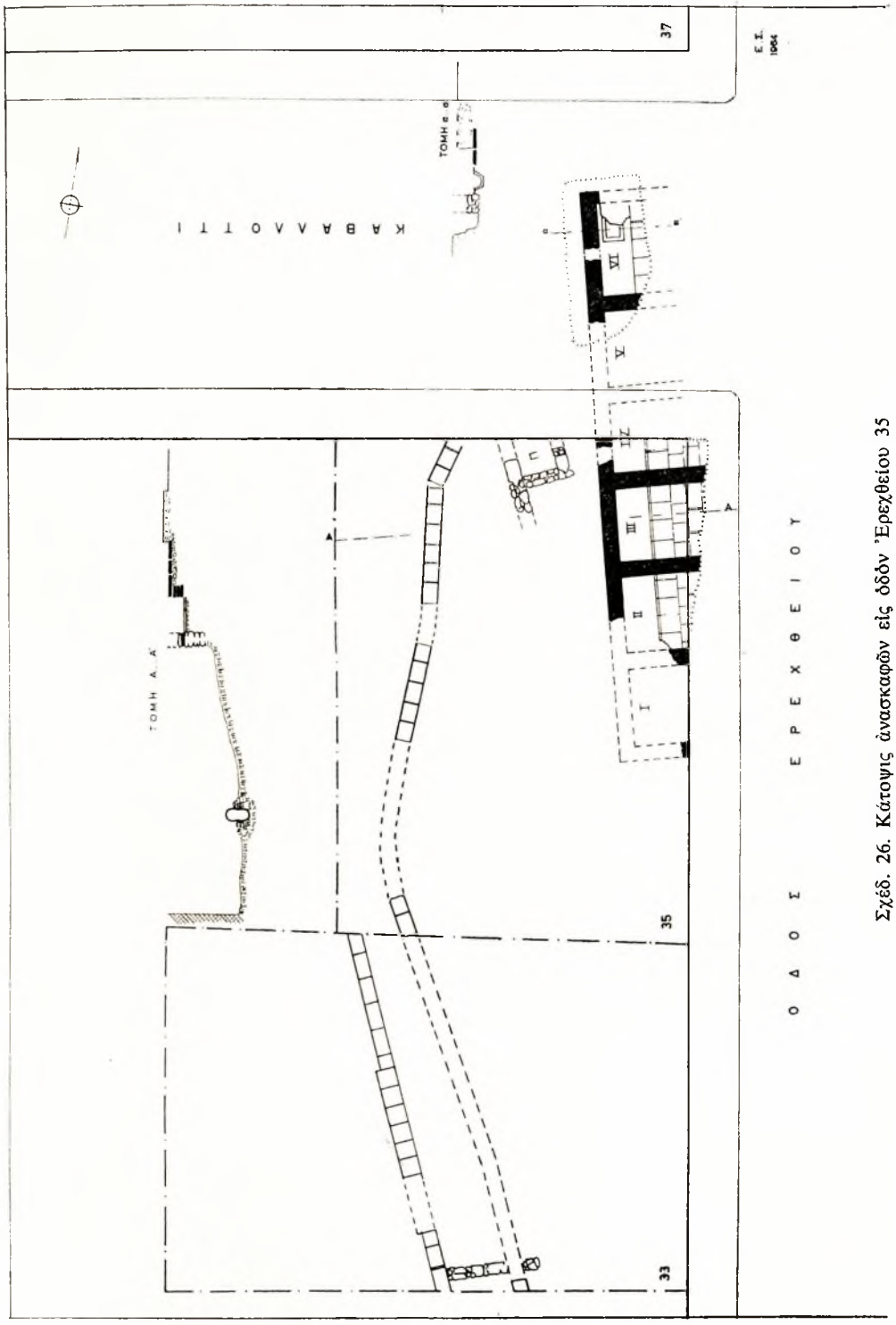

Σχέδ. 26. Κάτοψις ἀνασκαφῶν εἰς ὁδὸν Ἐρεχθείου 35

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τὴν ἔλλειψιν πληρεστέρων στοιχείων ἴσως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ὁδὸς ἐδιχάζετο.

Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου κατὰ τὴν διάνοιξιν βάσεων τῆς ὑπὸ ἀνέγερσιν οἰκοδομῆς ἤρχισαν νὰ ἐμφανίζωνται λείψανα κατεστραμμένου ἀρχαίου κτίσματος, πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ ὁποίου ἐπεχειρήθη ὑφ' ἡμῶν ἡ ἐνοποίησις καὶ διεύρυνσις τῶν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σκαμμάτων· ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις τεσσάρων κατὰ σειρὰν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. παρακειμένων δωματίων ἐργαστηρίου ρωμαϊκῶν χρόνων (I - IV) ἐν μέρει ἐμπίπτοντος ἐντὸς τοῦ εἰρημένου οἰκοπέδου καὶ ἐν μέρει πέρα τῶν πρὸς Β. καὶ Α. ὁρίων αὐτοῦ. Ἡ συγχρόνως πρὸς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ οἰκοπέδου τούτου διεξαγομένη εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Προπυλαίων καὶ Ἐρεχθείου τμῆμα τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι ἐκτεταμένη ἀνασκαφὴ (βλ. σ. 75 κ.ἑ., ἀριθ. 19) ἐπέτρεψεν εἰς ἡμᾶς τὴν διάνοιξιν δοκιμαστικῆς τομῆς εἰς τὸν πρὸς Β. τοῦ οἰκοπέδου χῶρον τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν ἄλλα δύο ἐν συνεχείᾳ δωμάτια (V καὶ VI), τὸ βορειότερον τῶν ὁποίων ἦτο καὶ τὸ ἔσχατον πρὸς Β. τῆς πτέρυγος ταύτης τοῦ κτηρίου. Τοῦ ἀντιστοίχου νοτιωτέρου (I) τὸ ἐμπίπτον ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τμῆμα ἦτο, ὡς βλέπομεν καὶ ἐν τῷ Σχεδ. 26, παντελῶς κατεστραμμένον καὶ οὕτω δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ὑπῆρχε καὶ συνέχεια πρὸς Ν. Τὸ συνολικὸν μῆκος τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ κτηρίου ἦτο 17.25 μ., τὸ δὲ μέγιστον πλάτος περὶ τὰ 3 μ. Οἱ τοῖχοί του ἐθεμελιοῦντο εἰς βάθος 1.25 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ παρουσίαζον τὴν συνήθη τῆς ἐποχῆς των τοιχοδομίαν ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ κεράμων συνδεομένων δι' ἀσβεστοκονιάματος· εἶχον πλάτος κυμαινόμενον 0,40 - 0,50 μ. καὶ μέγιστον σῳζ. ὕψος 0,80 μ. Τὰ ἐπὶ μέρους διαμερίσματα τοῦ συγκροτήματος εἶχον τὸ αὐτὸ περίπου πλάτος (2.25 - 2.35 μ.), πλὴν τοῦ πρὸς Β. ἀκραίου, τὸ ὁποῖον ἦτο εὐρύτερον (2.75 μ.), εἰς τὸ ἐσωτερικόν των δὲ καὶ συγκεκριμένως εἰς τὰ II, III καὶ IV καὶ μὲ ἐλαφρὰν παραλλαγὴν καὶ εἰς τὸ VI (τὰ ὁποῖα διετηροῦντο καλύτερον καὶ ἠρευνήθησαν πληρέστερον) παρετηρήθη ἡ ἑξῆς διαρρύθμισις, ἥτις ἐξ ἄλλου καὶ ἐβεβαίωσε τὴν περὶ ἐργαστηρίου ἄποψιν. Εἰς σταθερὰν ἀπόστασιν 1 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου αὐτῶν καὶ εἰς βάθος διὰ μὲν τὰ II, III καὶ IV 0,20 μ., διὰ δὲ τὸ VI 0,50 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἤρχιζε δάπεδον ἀποτελούμενον ἐξ ὀρθογωνίων, ποικίλων διαστάσεων, ἀλλ' ἐπιμελῶς τοποθετημένων καὶ συνηρμοσμένων πηλίνων πλακῶν. Εἰς τὰ II, III καὶ IV καὶ εἰς τὴν ἀκραίαν πρὸς Δ. σειρὰν τὰς κοινὰς πλάκας ἀντικαθίστων κέραμοι στρωτῆρες. Εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ πηλίνου δαπέδου καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου διάστημα τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου κατήρχετο κατὰ 0,25 - 0,45 μ. βαθύτερον, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ δημιουργῆται εἰς ἕκαστον διαμέρισμα ἀνὰ μία ἐπιμήκης καὶ ἐπίπεδος κοιλότης ἐπικεχρισμένη διὰ κονιάματος. Εἰς τὸ διαμέρισμα VI ἡ κατὰ τὸν ὡς ἄνω τρόπον δημιουργουμένη ἐνιαία κοιλότης εἶχεν ἀντικατασταθῆ διὰ μαρμαρίνης σκαφιδοειδοῦς «γούρνας» ἐνσωματωμένης κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὸ πήλινον καὶ μεσολαβοῦν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου δάπεδον ἐξ ἀσβεστοκονιάματος.

Εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς μέτρου ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ἐργαστηρίου καὶ πρὸς Δ. ἀπεκαλύφθη τέλος καὶ ἄλλο ἐν θεμελίοις σῳζόμενον τμῆμα ἀρχαίου κτίσματος, ἀγνώστου χρήσεως (Σχέδ. 26 Π). Ἡ θεμελίωσις ἀπετελεῖτο ἐξ ἀργῶν λίθων διαφόρου μεγέθους καὶ πηλοῦ, ἔκειτο δὲ εἰς ἐπίπεδον βαθύτερον τόσον τοῦ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων κτίσματος, ὅσον καὶ τοῦ ἀγωγοῦ, ὡς ἐκ τούτου δέ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν συλλεγέντων ὀστράκων (4ου π.Χ. αἰ. καὶ ὀλίγων γεωμετρικῶν) πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀρχαιοτέρα ἀμφοτέρων.

Ἀπὸ τὸ οἰκόπεδον τοῦτο ἐκτὸς τοῦ ὀλιγαρίθμου κεραμεικοῦ ὑλικοῦ, χρησίμου μόνον διὰ χρονολόγησιν, ἔχομεν καὶ δύο τμήματα ἐπιτυμβίων ἐνεπιγράφων κιονίσκων. Ἐξ αὐτῶν τὸ ἓν εὑρέθη

Σχέδ. 27. Ἡ ἐπὶ τῆς δέλτου ἐπιγραφὴ

παρὰ τὴν γωνίαν Ἐρεχθείου καὶ Καβαλόττι, εἶναι ὕψους 0,29, διαμέτρου 0,22 μ. καὶ σῴζει ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐπιγραφὴν $\frac{ΑΛΙΕ...}{ΑΡΙΣΤ...}$ (ἀριθ. καταγρ. 3248), τὸ δ' ἕτερον, εὑρεθὲν ὀλίγον δυτικώτερον, σῴζει διαστ. 0,24 x 0,17 καὶ παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἔχει λαξευθῆ ἔξεργος δέλτος μετὰ λαβῆς (Tabella Hansata), ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή: $\frac{ΚΟΓ}{ΜΑΡΑC}$ Ὕψ. γραμμ. 0,025 - 0,04 μ. (Σχέδ. 27).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

21. Ἐρεχθείου 22 (Σ χ έ δ. 1, ἀριθ. 21)

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς διανοίξεως ὀλίγων βάσεων πρὸς θεμελίωσιν προσθήκης κατ' ἐπέκτασιν τῆς ἐνταῦθα ὑπαρχούσης οἰκίας, ἐπεχειρήθη καὶ μικρὰ ἔρευνα, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν μερικὴν ἀποκάλυψιν ἐντὸς δύο ἐξ αὐτῶν (μιᾶς ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ δύο καλῶς διαχωριζόμεναι οἰκοδομικαὶ φάσεις, ἐξ ὧν ἡ κατωτέρα, ὕψους 1.03 μ. ἀπὸ ἐπιπέδου θεμελιώσεως, παρουσίαζεν ἐπιμελῆ τοιχοδομίαν ἐκ μικρῶν ὀρθογωνικῶν λίθων κατὰ ἀκανόνιστον τρόπον ἐκτισμένων, ἀλλὰ μὲ ἐνιαίαν ἐπεξεργασίαν (λείανσιν) τῆς ἐλευθέρας ὄψεώς των, ἐνῷ ἡ ἐπ' αὐτῆς μεταγενεστέρα καθ' ὕψος προσθήκη

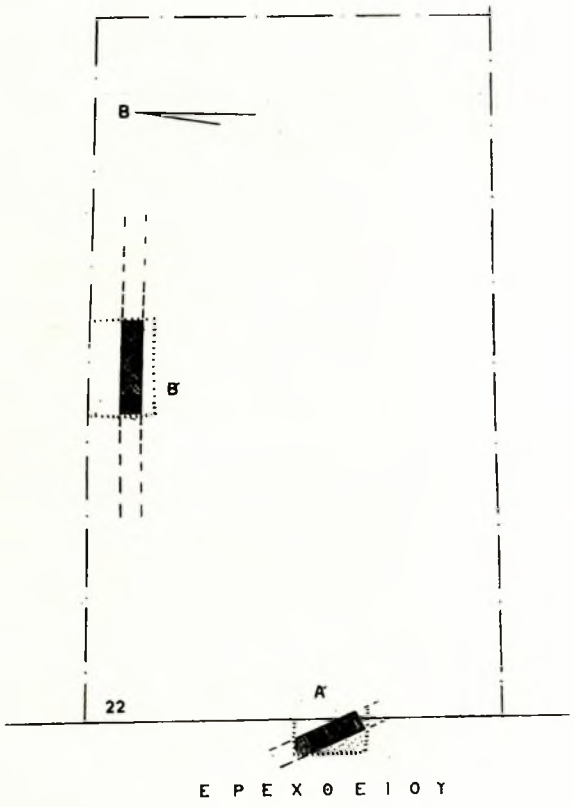

Σχέδ. 28. Ἀρχαῖοι τοῖχοι εἰς τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν Ἐρεχθείου 22 οἰκόπεδον

οἰκοπέδου καὶ εἰς ἀπόστασιν 5.25 μ. ἀπὸ τῆς πρὸς Β. μεσοτοιχίας καὶ ἑτέρας παρὰ τὴν πρὸς Β. μεσοτοιχίαν καὶ εἰς ἀπόστασιν 7.60 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως) δύο ἀρχαίων τ ο ί χ ω ν (Σ χ έ δ. 28), οἵτινες ἐν συνεχείᾳ καὶ ἀπετυπώθησαν ὑφ' ἡμῶν.

Ὁ παρὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ οἰκοπέδου (Α΄) εἶχε κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ., μῆκος 2, ὕψος 1.13 καὶ πλάτος 0,45 - 0,50 μ., ἐθεμελιοῦτο δὲ εἰς βάθος 2.28 μ. ἐπὶ στρώματος ἐκ λίθων καὶ χαλίκων (πάχους 0,65 μ.), ὑπὸ τὸ ὁποῖον (εἰς βάθος 2.85 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας) συνηντήθη τὸ παρθένον βραχῶδες ἔδαφος. Κατὰ τὴν πρὸς Α. πλήρως ἀποκαλυφθεῖσαν πλευράν του διεκρίνοντο (ὕψ. 0,10 μ.) ἦτο κατεσκευασμένη δι' ἀργολιθοδομῆς. Ἡ ἄποψις περὶ τῶν δύο φάσεων τοῦ τοίχου ἐπεβεβαιώθη καὶ ἐκ τῆς γενομένης ἐρεύνης τῶν παρὰ τὸν τοῖχον (καὶ πρὸς Α.) ἐπιχώσεων. Πράγματι, εἰς τὸ ὑπὸ τὴν θεμελίωσιν τοῦ τοίχου στρῶμα ἐκ χαλίκων συνελέγησαν ὄστρακα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Εἰς τὸ κατὰ τὸ ὕψος τῆς πρώτης οἰκοδομικῆς φάσεως τοῦ τοίχου ἀντιστοιχοῦν ἐνιαῖον στρῶμα, ἡ ἐπίχωσις ἦτο καθαρὰ καὶ οὐδὲν ἀπέδωσε, ἐνῷ ἀπὸ τὸ τῆς μεταγενεστέρας προσθήκης εἴχομεν ἀποκλειστικῶς ὄστρακα ἑλληνιστικά. Ὡς ἐκ τούτου ἡ πρώτη φάσις δέον νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ., ἡ δὲ μεταγενεστέρα εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἡ πρὸς Δ. τοῦ τοίχου ἐπίχωσις ἦτο στερεὰ καὶ φαίνεται ὅτι οὐδέποτε εἶχε σκαφῆ, ὁπότε εὑρισκόμεθα πρὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου.

Ὁ δεύτερος τοῖχος (Β΄), παραλλήλως βαίνων πρὸς τὴν βορείαν μεσοτοιχίαν καὶ εἰς ἀπόστασιν 0,85 μ. ἀπ' αὐτῆς, ἀπετελεῖτο ἐκ μεγάλων ὀρθογωνίων κροκαλοπαγῶν ὀγκολίθων (ὧν ἐσῴζοντο δύο καθ' ὕψος δόμοι) ἑδραζομένων ἐπὶ θεμελιώσεως ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ. Ἐθεμελιοῦτο εἰς βάθος 3.06 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ εἶχε συνολικὸν ὕψος 1.86, πλάτος 0,55 μ. καὶ ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 2.25 μ. Ὡς ἐβεβαιώθημεν ἡ πρὸς Α. συνέχεια αὐτοῦ ἦτο κατεστραμμένη.

22 - 23. Ἐρεχθείου 25 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 22) καὶ Ἐρεχθείου 21 - 23 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 23)

Τὰς κατὰ τὸ 1964 γενομένας εἰς τὴν ὁδὸν Ἐρεχθείου ἀνασκαφικὰς ἐργασίας ἐπεσφράγισε τέλος ἡ διεξαχθεῖσα ἔρευνα εἰς τὸν χῶρον τῶν ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ταύτης παρακειμένων καὶ κατεδαφισθέντων πρὸς ἀνοικοδόμησιν ὑπ' ἀριθ. 25 καὶ 21 - 23 ἀκινήτων (Σχέδ. 29). Τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐπερατώθη ἐντὸς τοῦ 1964, τῶν ἄλλων (21 - 23) ὅμως, ἀρξαμένη περὶ

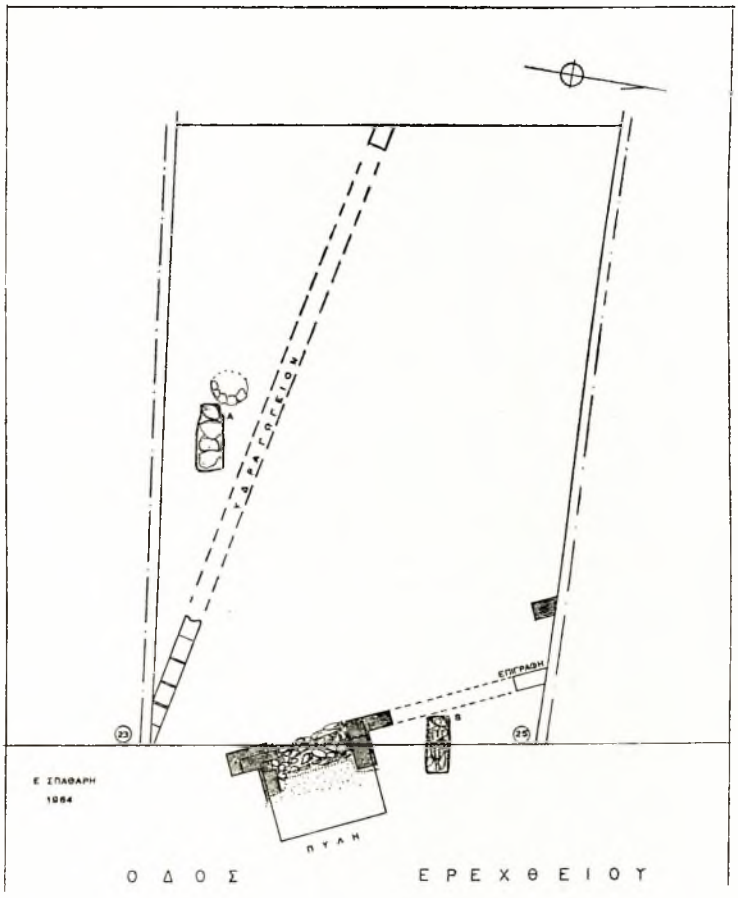

Σχέδ. 29. Ἀνασκαφαὶ παρὰ τὴν ὁδὸν Ἐρεχθείου 21 - 25

τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου, συνεχίσθη καὶ ὡλοκληρώθη ἐντὸς τοῦ τρέχοντος ἤδη ἔτους 1965. Ὡς ἐκ τούτου δὲ ἁπλῶς θὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα καὶ τὴν περίπτωσίν των, ὡς ἀμέσως συνδεομένην καὶ τοπικῶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἀποτελεσμάτων πρὸς τὴν τοῦ πρώτου, ἐνῷ τὰ περὶ αὐτῶν λεπτομερέστερον θὰ περιληφθῶσιν εἰς τὴν γενικὴν ἔκθεσιν τοῦ 1965.

Ἡ ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως σπουδαιότης τῶν ὡς ἄνω τριῶν οἰκοπέδων γίνεται ἐξ ἀρχῆς καταφανής, ἐὰν ὑπενθυμίσωμεν ὅτι ταῦτα πρὸς Α. γειτνιάζουν ἀμέσως πρὸς τὸν χῶρον κατὰ πλά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τος τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου καὶ εἰς τὸ ὕψος τοῦτο, ὅπου διεξήχθη ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Μηλιάδη πρὸ δεκαετίας (ΠΑΕ 1955, σ. 38 - 45, ΑΔ 19 (1964): Χρονικὰ σ. 49 - 50) ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, διὰ τῆς ὁποίας ἤλθον εἰς φῶς αἱ Ἄλαδε Πύλαι (;), τὸ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἀνακατασκευασθὲν νοτίως αὐτῶν τμῆμα τοῦ ἀρχαίου τείχους, ὡς καὶ αἱ συγκεντρωμέναι ὁμάδες ὑπομυκηναϊκῶν, πρωτογεωμετρικῶν καὶ γεωμετρικῶν τάφων (βλ. καὶ Ἰ. Τραυλοῦ, Πολεοδομικὴ ἐξέλιξις τῶν Ἀθηνῶν, σ. 53 - 54).

Δυστυχῶς, ἡ ἐκ τῶν παλαιοτέρων οἰκοδομήσεων τῶν χωρῶν τούτων προκληθεῖσα εἰς τὰς ἀρχαίας ἐπιχώσεις καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἀρχαῖα ἐρείπια ζημία ἦτο, ὡς ἀπεδείχθη καὶ μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῶν προϋπαρχόντων ἐνταῦθα νεωτέρων κτηρίων, λίαν ἐκτεταμένη καὶ μόνον κατὰ τὰς παρειὰς τῶν οἰκοπέδων ἀνευρέθησαν καὶ ἠρευνήθησαν τὰ ἐν ἐρειπίοις σωθέντα λείψανα τῶν δύο προαναφερθεισῶν φάσεων τοῦ τείχους. Παρὰ ταῦτα ἡ ἔρευνα ὑπῆρξεν ἀρκούντως διαφωτιστικὴ καὶ ἡ δι' αὐτῆς ἀποκάλυψις σημαντικωτάτων κινητῶν εὑρημάτων μᾶς ἀπεζημίωσε διὰ τὰς ἐκ τῶν καταστραφέντων μνημείων ἀπωλείας.

Εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου 25 οἰκοπέδου, ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν οἰκοδομικὴν γραμμὴν καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.50 μ. ἀπὸ τῆς βορείας μεσοτοιχίας, εἰς βάθος δὲ ὀλίγων ἑκατοστῶν ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, συνηντήσαμεν τὴν συνέχειαν τοῦ πρὸς Δ. βραχίονος τῶν Ἄλαδε Πυλῶν (;). Ἡ σχεδὸν ἀνύπαρκτος ἐπ' αὐτοῦ ἐπίχωσις ἐπέτρεψεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐπὶ μέρους τῆς ἐπιφανείας τοῦ πεζοδρομίου — καὶ σχεδὸν μέχρι τοῦ ὁρίου, ὅπου διεκόπη ἡ παλαιοτέρα ἔρευνα — ἐπέκτασιν τῆς ἐρεύνης, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σῳζομένου τμήματος τοῦ τ ε ί χ ο υ ς (Π ί ν. 49 β), τὸ ὁποῖον παρουσίαζε τὴν ἑξῆς μορφήν: ἦτο κατεσκευασμένον κατὰ τὴν συνήθη διὰ τὰ τείχη τῆς φάσεως ταύτης τοιχοδομίαν, ἤτοι μὲ δύο ἐκ κανονικῶς λελαξευμένων πωρίνων ὀγκολίθων παρειάς, τὸ μεταξὺ τῶν ὁποίων κ ε ν ό ν, ἐπληροῦτο διὰ ποικίλου μεγέθους ἀργῶν λίθων, μαρμαρίνων θραυσμάτων καὶ πηλοῦ. Τὸ τεῖχος ἐθεμελιοῦτο ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου, κειμένου εἰς βάθος 1.32 - 1.34 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἐσῴζετο δὲ εἰς ὕψος τριῶν δόμων, ὧν ὁ κάτω ἐξεῖχε κατὰ τι (0,10 μ.) τῶν δύο ὑπερκειμένων, δημιουργουμένης οὕτω μιᾶς εὐρυτέρας καὶ συντεινούσης εἰς τὴν σταθερότητα τῆς ὅλης κατασκευῆς βάσεως. Οὕτω τὸ πλάτος τοῦ τείχους εἰς τὴν ἄνω σῳζομένην ἐπιφάνειάν του ἦτο 2.75 μ. ἐνῷ κατὰ τὴν βάσιν προσήγγιζε τὰ 3 μ. (2.95 μ.). Τὸ ἤδη σῳζόμενον ὕψος αὐτοῦ ἦτο 1.50 - 1.60 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου θεμελιώσεως, πρέπει δὲ ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τοῦτο ὑπῆρξε καὶ τὸ ἀρχικὸν ὕψος τῆς λιθίνης θεμελιώσεως διὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν καθ' ὕψος πλινθίνην ἀνωδομὴν καὶ τοῦτο διότι: 1) τὸ μεταξὺ τῶν δύο παρειῶν τοῦ τείχους «γέμισμα» ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ παρουσιάζετο πολὺ εὐθυγραμμισμένον κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν του καὶ 2) παρὰ τὴν σχηματιζομένην ἐκ τοῦ ἐξέχοντος κάτω δόμου βαθμίδα (πατούρα) τῆς νοτίας παρειᾶς ἀπεκαλύφθη μεταξὺ τῶν ἀδιαταράκτων ἐπιχώσεων π λ ί ν θ ο ς ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ πλευρᾶς 0,20 μ. περίπου, προφανῶς ἀπερριμμένη ἐνταῦθα ἐκ τῆς καταρρευσάσης πλινθίνου ἀνωδομῆς, ἐνῷ ἐντὸς τῶν ἰδίων ἀδιαταράκτων ἐπιχώσεων λίθινον ὑ λ ι κ ὸ ν δὲν ἀνευρέθη.

Τὸ μῆκος τοῦ σκέλους τούτου τοῦ τείχους, κατευθυνομένου ἐξ Α. πρὸς Δ. ὑπελογίσθη, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παλαιοτέρων ἀποτυπώσεων καὶ τῶν ἤδη γενομένων μετρήσεων, ἀπὸ τοῦ πρὸς Δ. ἄκρου τῆς διόδου τῆς Π ύ λ η ς μέχρι τοῦ δυτικώτερον σῳζομένου καὶ ἐντὸς τοῦ εἰρημένου οἰκοπέδου ἐμπίπτοντος ἄκρου αὐτοῦ, εἰς 2.50 μ. Ἄξιον ὅμως ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σταθεροῦ σημείου, ἀμφότεραι αἱ λίθιναι παρειαὶ τοῦ τείχους, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπαρχόντων κατὰ χώραν ὀγκολίθων, ἐφαίνοντο ὡς μεταβάλλουσαι πορείαν, στρεφόμεναι κατὰ ἀκατανόητον ἐκ πρώτης ὄψεως τρόπον, ἡ μὲν μία πρὸς Β., ἡ δ' ἑτέρα πρὸς Ν. Ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης κατὰ τὰς διδομένας κατευθύνσεις, πρὸς διασάφησιν τῆς ἀπορίας ταύτης, πρὸς Ν. μὲν οὐδὲν ἀπέδωσε, πρὸς Β. ὅμως καὶ κατὰ τὴν νοητὴν προέκτασιν τῆς κατευθύνσεως τοῦ μόνου σημειοῦντος διὰ τῆς κατὰ χώραν παρουσίας του τὴν πρὸς τὰ ἐκεῖ στροφὴν τῆς βορείας παρειᾶς τοῦ ὀγκολίθου, ἀπεκαλύψαμεν ἐντὸς τῶν ὀλίγων ἀθίκτων — παρὰ καὶ ὑπὸ τὴν βορείαν μεσοτοιχίαν — ἐπιχώσεων, δύο νέους ὀ γ κ ο λ ί θ ο υ ς. Οὗτοι ἀπέχοντες μεταξύ των 1.25 μ. καὶ καλύπτοντες συνολικῶς ἔκτασιν δύο μέτρων περίπου, μὲ ὀλίγα διατηρούμενα ἴχνη τοῦ μεταξὺ αὐτῶν «γεμίσματος» ἐπιβεβαιοῦν τὴν — ἄγνωστον μέχρι τοῦδε — πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην σ τ ρ ο φ ὴ ν τοῦ τείχους (Π ί ν. 50 α). Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀντίστοιχος πρὸς Ν. στροφὴ πρέπει μᾶλλον νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ὑπόθεσιν μιᾶς ἀπολύτως δεδικαιολογημένης παρὰ τὴν Πύλην καὶ τὴν καμπὴν τοῦ τείχους παρουσίας ἑνὸς ἤδη παντελῶς ἐξαφανισθέντος ὀχυρωματικοῦ πύργου. Μετὰ βεβαιότητος ὅμως οὐδὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος δύναται νὰ λεχθῇ· ἐκτὸς ἐὰν μελλοντικῶς διὰ μιᾶς σχετικῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

πρὸς τὴν παροῦσαν εὐκαιρίας, καταστῇ δυνατόν νὰ παρακολουθηθῇ περαιτέρω ἡ νέα πρὸς Β. τοῦ τείχους πορεία.

Διὰ τοῦ πληρεστέρου καθορισμοῦ τοῦ νέου παρὰ τὴν βορείαν μεσοτοιχίαν τμήματος τοῦ τείχους ἐγένετο ἀντιληπτόν, ὅτι ὁ ἀνατολικώτερον κείμενος ὀγκόλιθός του ἦτο μία, ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν χρησιμοποιηθεῖσα ἐνταῦθα, μαρμαρίνη ἐνεπίγραφος βάσις ἐπιτυμβίου ἀρχαϊκῆς στήλης (Πίν. 50 β), ἥτις καὶ ἀπεσπάσθη. Μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῆς βάσεως, διεπιστώθη ὅτι ὄπισθεν ταύτης, ἐν συνεχείᾳ καὶ μὲ τὴν αὐτὴν πορείαν, ὑπῆρχεν ἕτερον μαρμάρινον τεμάχιον τῆς αὐτῆς περίπου μορφῆς. Καὶ τοῦτο ὅμως, παρὰ τὸν ὑφιστάμενον κίνδυνον, διότι ἔκειτο πλέον ὑπὸ τὴν μεσοτοιχίαν, ἀνασυρθὲν ἐκ τοῦ πλαγίου, ἀπεδείχθη ὅτι πράγματι ἦτο τὸ κάτω μέρος ἐνεπιγράφου βάσεως, ἑτέρας ἐπιτυμβίας στήλης.

Τέλος, μικρὰ παραβίασις τοῦ «γεμίσματος» τοῦ αὐτοῦ τμήματος τοῦ τείχους, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνεύρεσιν μιᾶς τμηματικῶς σῳζομένης ἐνεπιγράφου πλίνθου ἀρχαϊκοῦ ἀγάλματος — ἴσως κούρου — καί τινων πιθανώτατα ἐξ αὐτῆς προερχομένων μαρμαρίνων θραυσμάτων.

Τὰ ὡς ἄνω τρία κινητὰ εὑρήματα ἐπιβεβαιοῦντα διὰ τῆς ἐντὸς τοῦ τείχους παρουσίας των, διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν τὸ τοῦ Θουκυδίδου (I, 93, 1) «πολλαί τε στῆλαι ἀπὸ σημάτων καὶ λίθοι εἰργασμένοι ἐγκατελέγησαν», ἔχουν ὡς κάτωθι[1]:

I. Ἐνεπίγραφον μαρμάρινον βάθρον ἐπιμήκους ὀρθογωνίου σχήματος (μήκ. 0,845, πλ. 0,355 καὶ ὕψους 0,235 μ.), φέρον ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τόρμον (μήκ. 0,68, πλ. 0,11 μ.), ἐφ' οὗ ἐγομφοῦτο στήλη (Πίν. 51 α).

Ἐπὶ τῆς λελεασμένης προσθίας ἐπιφανείας κεχαραγμένη ἐπιμελῶς ἡ ἐπιγραφή:

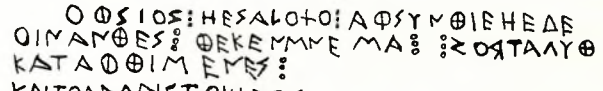

Ὄφσιος Ηες ἀλόχο Αφσυνθίε Ηε δὲ
θυγατρὸς Οἰνάνθης θέκεν μνέμα
καταφθιμένες
καὶ τόδε Ἀριστοκλέος

Εὑρισκόμεθα πρὸ ἐπιγράμματος, ἀποτελουμένου ἐκ δύο στίχων (ἑνὸς δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου καὶ ἑνὸς πενταμέτρου), ἐν τῷ ὁποίῳ τονίζεται ἡ συγκινητικὴ συνεργασία γαμβροῦ καὶ πενθερᾶς πρὸς καλλωπισμὸν τοῦ τάφου τῆς Οἰνάνθης — συζύγου τοῦ Ὄψίου καὶ θυγατρὸς τῆς Ἀψυνθίας — διὰ στήλης ἔργου τοῦ γνωστοῦ καλλιτέχνου Ἀριστοκλέους.

Σχῆμα γραμμάτων πρὸ τοῦ 520 π.Χ. Ὕψ. γραμμ. ἐπιγράμματος: 0,03 μ. Καλλιτ. 0,02 μ.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ὀνόματος Ὄψιος ἀνέτρεξα εἰς τὰ γνωστὰ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν. Εἰδικῶς εἰς τὴν IG I², 492 — (E.M. 6249). Αὕτη ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Raubitschek ἐν Dedications No 7, ὅπου τὰ σῳζόμενα τέσσαρα γράμματα τοῦ δευτέρου στίχου συμπληροῖ εἰς *ΟΦΣ[ΙΑΔΕΣ]*. Ἀλλὰ ἡ μελέτη τοῦ λίθου ἐν τῷ Ἐπιγραφικῷ Μουσείῳ πείθει, ὅτι εἶναι ἀδύνατον εἰς τὸ κενὸν νὰ συμπληρωθῶσι πέντε γράμματα, διότι τόσον εἰς τὸν 2ον ὅσον καὶ εἰς τὸν 3ον στίχον τὸ ὑπάρχον μεταξὺ τῶν γραμμάτων κενὸν εἶναι 0,035 μ.· συνεπῶς τρία γράμματα μόνον χωροῦν καὶ ὁ τεχνίτης ἐχάραξε Ὄψ[ιος] καὶ ὄχι Ὀψ[ιάδης].

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἀναφέρονται καί τὰ ὀνόματα τῶν καλλιτεχνῶν Ἔνδοιος καὶ Φίλεργος.

Ὁ Ὄψιος ἀναφέρεται μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀριστέα εἰς βάσιν ἀναθηματικὴν δυτικῶς τοῦ βάθρου τοῦ Ἀγρίππα (βλ. IG I², 532 — (E.M. 6259) — Raubitschek, No 160 — AE 1838 Πιττάκης, ἀριθ. 44), τῆς ὁποίας τὸ ἀνάθημα εἶχον ἐκτελέσει οἱ Κριτίος καὶ Νησιώτης.

Περὶ Ἀριστοκλέους βλ. Ἰ. Θρεψιάδης (ΠΑΕ 1956, σ. 67) καὶ F. Willemsen (AM 78 (1963), σ. 123 κ.ἑ.).

II. Ὅμοιον βάθρον, μήκους 1.20, πλάτους 0,41 καὶ σῳζ. μεγ. ὕψους 0,22 μ. Τὸ ἄνω μέρος, καθ' ἅπαν τὸ μῆκός του, ἀκανονίστως ἀποκεκρουμένον (Πίν. 51 β-γ).

Τῆς ἐπ' αὐτοῦ ὑπαρχούσης ἄλλοτε ἐπιγραφῆς σῴζεται (Πίν. 51 γ) ἡ λέξις ΕΓΟΙΕΣΕΝ.

Ὕψος γραμμάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων αἰσθητὰ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος, 0,025 μ. Τελευταῖον τέταρτον 6ου π.Χ. αἰ.

III. Τετράγωνον μαρμάρινον πλακοειδὲς βά-

1. Τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας θὰ δημοσιεύσωμεν λίαν προσεχῶς λεπτομερέστερον καὶ ἐν σχέσει πρὸς ἄλλας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

θρον ἀγάλματος, σῳζόμενον κατὰ τὸ ἥμισυ (ἡ διαγωνίως ἀποτετμημένον), μήκους 0,78, πλάτους 0,515 καὶ ὕψους 0,12 μ. (Πίν. 51 δ).

Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας σῴζεται μέρος τοῦ τόρμου (0,35 x 0,19 καὶ βάθος 0,08 μ.), ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ ἐγομφοῦτο ἡ πλίνθος ἀρχαϊκοῦ ἀγάλματος (Κούρου). Ἐντὸς τοῦ ἀβαθοῦς τούτου τόρμου οὐδὲν ἴχνος τοῦ ὡς συνδετικοῦ χρησιμοποιηθέντος μολύβδου διεσῴζετο.

Τὸ βάθρον, καθ' ὅλας τὰς πλευράς του, (πλὴν τῆς κάτω) ἦτο καλῶς λελεασμένον.

Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας καὶ κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος ἔχομεν κεχαραγμένον, μετ' ἐπιμελείας καὶ μεγάλοις γράμμασι τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ: ΕΔΕΙΔΟ καὶ καθ' ἡμᾶς *[Κ]ΕΔΕΙΔΟΥ*, διότι ὁ πρὸ αὐτοῦ χῶρος τοῦ λίθου (ὁ καὶ ἐλάχιστα ἀποκεκρουμένος) ἐπιτρέπει τὴν προσθήκην ἑνὸς μόνον γράμματος καὶ δὴ τοῦ Κ, ἐφ' ὅσον καὶ ἐσώθη εὐτυχῶς ἐκεῖ — διακρίνεται καὶ ἐν Πίν. 51 δ — τὸ ἄκρον τοῦ ἄνω πλαγίου σκέλους του. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Κεδείδης ἢ Κηδείδης (ἐκ τοῦ κῆδος) εἶναι γνωστόν: βλ. 1) (Kirchner, Prosopographia Attica 7366 καὶ 8278) εἰς IG II², 1554, Α, στὴλη ΙΙ, στίχ. 38 - 39, τοῦ 330 π.Χ. περίπου (IG II 5, 768 c) ὅπου Θρασυμήδης Κηδείδου Λευκονοεύς. 2) IG I², 770, τοῦ 415 π.Χ., ἔνθα Κηδείδης ἐδίδασκεν (ποιητὴς διθυράμβων) καὶ τέλος 3) ἐπὶ ἑνὸς θραύσματος Ἀττικοῦ μελανομόρφου πίνακος, μὲ παράστασιν ἀποχαιρετισμοῦ: Θρηνοῦντες ἄνδρες μὲ προτεταμένας τὰς χεῖρας πρὸς τὸν νεκρόν, ὧν τὰ ὀνόματα ἦσαν *ΚΕΔΕΙΔΕ[Σ]* ..... (βλ. J. Beazley AE 1953 - 4 — εἰς μνήμην Γ. Οἰκονόμου — Τόμος Α', σ. 204), χρονολογούμενον εἰς τὸ 500 π.Χ. Τὸ ἕτερον ὅμως τοῦτο ἀρχαϊκὸν παράδειγμα τοῦ Beazley κατέστη ἀμφίβολον εἰς τὸν κατάλογον Auction Sale XVI Basle (June 30 1956) σ. 30, ἀριθ. 106, πίν. 25 ἀναγνωσθέντος *ΚΗΔΕΣΤΕ[Σ]*.

Ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἀλλὰ καὶ τὴν θέσιν της ἐπὶ τοῦ βάθρου ἐνθυμίζει μεγάλως τὰ τοῦ περὶ τὸ 500 π.Χ. Ἀριστοδίκου.

Ὕψος γραμμάτων 0,05 - 0,055 μ.

Παραλλήλως πρὸς τὴν διερεύνησιν τοῦ τείχους, διεξήχθη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα καὶ ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς ἐπιφανείας τοῦ οἰκοπέδου, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν: α) ἑνὸς ἀρχαίου ἀγωγοῦ ἐλλειψοειδοῦς τομῆς, κατευθυνομένου ἐκ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. Τούτου τμῆμα μήκους 4.75 μ. ἀνευρέθη παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου καὶ ὑπὸ τὸ πρὸ αὐτοῦ πεζοδρόμιον, ἡ δὲ συνέχειά του ἐν τομῇ ὑπὸ τὴν πρὸς Δ. μεσοτοιχίαν. Τὸ ἄκρον αὐτοῦ ἐνταῦθα εἶχεν ἐσωτερικῶς πλάτος 0,39, ὕψος 0,95 καὶ πάχος τοιχωμάτων 0,04 μ., εἰς δὲ τὸ ἀντίστοιχον ΝΑ. τμῆμα πλάτος 0,45, ὕψος 0,74 καὶ πάχος τοιχ. 0,04 μ. β) δύο τάφων γεωμετρικῶν χρόνων. Ὁ πρῶτος (Σχέδ. 29, Α) τάφος ἔκειτο παρὰ τὴν πρὸς Ν. μεσοτοιχίαν καὶ εἰς ἀπόστασιν 7 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ οἰκοπέδου. Εἶχε λαξευθῆ ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους, κειμένου καὶ ἐνταῦθα εἰς βάθος 1.34 μ. καὶ ἦτο κεκαλυμμένος ἄνω καὶ ἐπενδεδυμένος κατὰ τὰς πλευρὰς διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν. Δυστυχῶς ἀνευρέθη τεταραγμένος καὶ σεσυλημένος, συνελέγησαν δὲ ἐντὸς αὐτοῦ μόνον ὀλιγάριθμα ὑστερογεωμετρικὰ ὄστρακα καὶ δύο χρυσᾶ κτερισματικὰ ἐνώτια εἰς σχῆμα ἁπλῶν λεπτῶν κρίκων (Πίν. 52 α). Λείψανα τοῦ σκελετοῦ δὲν παρετηρήθησαν. Αἱ διαστάσεις τοῦ τάφου ἦσαν μέγ. σῳζόμενον μῆκος 1.70 καὶ ἐλάχιστον 1.55, πλάτος δὲ 0,70 μ. Ἡ κατεύθυνσίς του ἀπὸ Α. πρὸς Δ.

Ἀνέπαφος ἦτο ὁ δεύτερος τάφος (Σχέδ. 29, Β). Ἔκειτο ἀκριβῶς παρὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ οἰκοπέδου καὶ μάλιστα κατὰ τὸ ἕτερον ἥμισυ πέραν τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς πρὸς Α. Ἡ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπιχειρηθεῖσα παραβίασις τοῦ πεζοδρομίου, διὰ τὴν πλήρη ἐξερεύνησιν τοῦ τείχους συνέβαλεν καὶ εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν αὐτοῦ. Καὶ ὁ Β ἦτο λελαξευμένος εἰς τὴν κιμιλιὰν (εἰς βάθος 1.34 μ.) καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. ἀπὸ τῆς βορείας μεσοτοιχίας. Κατηυθύνετο ἐκ Δ. πρὸς Α. καὶ εἶχε μῆκος 1.40 καὶ πλάτος 0,60 μ. Ἐκαλύπτετο ἄνω διὰ πέντε πλακοειδῶν ποταμίων λίθων καὶ τινων μικροτέρων (καταλαμβανόντων τὰ μεταξὺ τῶν πρώτων διάκενα), ἀλλὰ ἡ εἰς αὐτὸν παρουσιαζομένη ἰδιορρυθμία ἦτο, ὅτι πάντες δὲν εἶχον τοποθετηθῆ ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ λάκκου, ἀλλὰ 0,37 μ. βαθύτερον αὐτοῦ, τὸ δὲ μεταξὺ τούτων κενὸν εἶχε πληρωθῆ καὶ πάλιν διὰ τῆς ἐξαχθείσης κιμιλιᾶς· διὰ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ ἐπληροῦτο καὶ τὸ μεταξὺ τοῦ νεκροῦ καὶ τοῦ πώματος κενόν. Ὁ νεκρός, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Δ., ἦτο ἐκτερισμένος διὰ μιᾶς κατιωμένης χαλκῆς περόνης, τὴν ὁποίαν ἀνεύρομεν παρὰ τὴν πρὸς τὸν κορμὸν κεκαμμένην ἀριστερὰν χεῖρα.

24. Λεωφόρος Συγγροῦ (καὶ Σπ. Δοντᾶ) (Σχέδ. 1, ἀριθ. 24)

Εἰς τὰς σημαντικωτέρας τῶν περιπτώσεων τοῦ 1964 πρέπει νὰ συμπεριληφθῇ καὶ ἡ κατὰ μῆκος τῆς λεωφ. Συγγροῦ καὶ δὴ κατὰ τὸ ὕψος αὐτῆς μεταξὺ τῶν ὁδῶν Μισαραλιώτου καὶ Χατζηχρήστου διεξαχθεῖσα ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς διανοίξεως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπὸ τῆς ΥΔΡΕΞ χάνδακος διὰ τὴν τοποθέτησιν ἀποχετευτικῶν ἀγωγῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ὁ χάνδαξ οὗτος διηνοίχθη κατὰ τμήματα σταθεροῦ μήκους 11.50 μ. (τῶν μεταξὺ αὐτῶν διαστημάτων διαπερωμένων ὑπογείως), πλάτους 0,80 μ., παράλληλα πρὸς τὴν πρὸς Δ. οἰκοδομικὴν γραμμὴν τῆς λεωφόρου καὶ ἀπέχοντα 6.70 μ. ἀπ' αὐτῆς. Ἡ διάνοιξις ἐγένετο ἀπὸ Ν. πρὸς Β., τὴν αὐτὴν δὲ πορείαν ἠκολούθησε καὶ ἡ ὑφ' ἡμῶν παραλλήλως διεξαχθεῖσα ἔρευνα.

Αἱ ἐν λόγῳ ἐκσκαφικαὶ ἐργασίαι ἐξ ἀρχῆς ἐκίνησαν τὸ ἐνδιαφέρον μας, διότι εἴχομεν ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην καὶ μάλιστα εἰς τὰς κατὰ τήν Α. πλευρὰν τῆς λεωφόρου διασταυρώσεις της μετὰ τῶν ὁδῶν Βούρβαχη καὶ Νέγρη, εἰς ἐρεύνας παλαιοτέρων χρόνων (βλ. Ἀ. Κεραμοπούλλου, Ἀθηνῶν εὑρήματα, ΑΕ 1911, σ. 257 - 8) εἶχον ἀποκαλυφθῆ καὶ ἐρευνηθῆ τὸ τεῖχος, τὸ προτείχισμα καὶ ἡ τάφρος τῆς ἀρχαίας πόλεως (Σχέδ. 31 καὶ τὰ κατευθυνόμενα εἰς τὸ τελευταῖον ἐρευνηθὲν σημεῖον (Συγγροῦ καὶ Νέγρη) ἐξ Α. πρὸς Δ., ἤτοι διαγωνίως ὡς πρὸς τὴν Συγγροῦ). Τούτου ἕνεκεν ἀντιμετωπίσαμεν τὸ θέμα προητοιμασμένοι καὶ παρὰ τὰς δυσχερείας, αἵτινες ἦτο φυσικὸν νὰ προκύψουν ἐκ τῆς ἀναζητήσεως τόσων σημαντικῶν λειψάνων ἐντὸς χάνδακος πλάτους μόλις 0,80 μ., ἐπετύχομεν τὴν συγκέντρωσιν ἀξιολογωτάτων ἀνασκαφικῶν στοιχείων καὶ συμπερασμάτων. Ἡ παρακολούθησις τῆς ἐκσκαφῆς τοῦ χάνδακος ἤρχισεν ἐκ τοῦ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Μισαραλιώτου καὶ Σ. Δοντᾶ τμήματός του. Εἰς τὸ πλησιέστερον πρὸς τὴν Σ. Δοντᾶ σημεῖον τοῦ χάνδακος, μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ὁδοστρώματος καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν πρώτων ἐπιχώσεων ἤρχισεν ἡ ἐμφάνισις ὀστράκων, τὰ ὁποῖα παραδόξως, καίτοι προερχόμενα ἐκ τοῦ αὐτοῦ βάθους, ἦσαν εἰς ἄλλα σημεῖα γεωμετρικὰ καὶ εἰς ἄλλα ρωμαϊκά. Πρὸς διαπίστωσιν πιθανῆς διαταράξεως στρωμάτων ἢ ἄλλου τινός γεγονότος ἐπεχειρήθη ὁ συστηματικὸς καθαρισμὸς τοῦ χώρου, μὲ τὰ κάτωθι ἀποτελέσματα.

Λαμβανομένης ὡς σταθεροῦ σημείου 000 τῆς προεκτάσεως τῆς νοτίας οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Σ. Δοντᾶ, συνηντήσαμεν τὸ πρῶτον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς κιμιλιᾶς εἰς ἀπόστασιν 10 περ. μέτρων νοτίως καὶ εἰς βάθος 0,40 - 0,50 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς λεωφόρου· ἀμέσως βορειότερον αὕτη παρουσίαζε λάξευμα, ἐν εἴδει κλιμακώσεως μέχρι βάθους 1.10 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἐφ' οὗ ἀπέκειντο θραύσματα γεωμετρικοῦ ἀμφορέως, πιθανώτατα τὰ μόνα σῳζόμενα λείψανα τεταραγμένης γεωμετρικῆς ταφῆς. Δεδομένου δὲ ὅτι ἐκ τῆς διερευνήσεως τῆς πρώτης κλιμακώσεως τῆς κιμιλιᾶς ἐφάνη ὅτι αὕτη διὰ νέας λαξεύσεως κατήρχετο ἔτι βαθύτερον, τοῦ νέου τούτου λαξεύματος καλυπτομένου δι' ἐπιχώσεων, ἀπεφασίσθη ὅπως: 1) ἐπεκταθῇ πρὸς Β. ἡ κατὰ στρώματα ἐξερεύνησις μέχρι βάθους 1.10 μ. πρὸς συνάντησιν τοῦ πιθανὸν ἐκεῖ ὑπάρχοντος δευτέρου ἀνοδικοῦ λαξεύματος καὶ 2) ἐν συνεχείᾳ καὶ ἀναλόγως τῶν πρώτων δεδομένων ἐξαντληθῇ μέχρι πυθμένος ἡ ἔρευνα τοῦ ἐπικεχωσμένου κοιλώματος.

Διὰ τῆς διεξαχθείσης ἀνασκαφῆς διεπιστώθη, ὅτι τὸ πρὸς Β. ὑποτεθὲν ἀνοδικὸν λάξευμα ἔκειτο πράγματι 2.50 μ. περίπου βορείως τοῦ σταθεροῦ ἡμῶν σημείου, αἱ δὲ ἐντὸς τοῦ ὅλου κοιλώματος καὶ μέχρι βάθους 1.10 μ. ἐπιχώσεις, ἐμφανίζουσαι κατὰ τὸ νότιον κυρίως τμῆμα τοῦ κοιλώματος καταφανῆ κατωφερῆ κλίσιν, ἀπέδωσαν ὄστρακα ρωμαϊκὰ καὶ ἑλληνιστικὰ ἀποκλειστικῶς.

Ἐντὸς τῶν πέραν τοῦ βάθους 1.10 μ. ἐπιχώσεων, πλὴν ἑνὸς μαρμαρίνου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους, προφανῶς ἀπερριμμένου (εἰς βάθος 2.65 καὶ εἰς ἀπόστασιν 1 μ. ἀπὸ τοῦ 000) οὐδὲν ἕτερον ἀνευρέθη, εἰ μὴ ὄστρακα τῆς αὐτῆς μὲ τὰ τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων ἐποχῆς. Ἄρα ἡ ἐπίχωσις ἦτο χρονολογικῶς ἑνιαία. Τέλος, ἡ πλήρης ἀποκάλυψις καὶ ὁ καθαρισμὸς τοῦ κοιλώματος μέχρι πυθμένος, ὅστις συνηντήθη εἰς βάθος κυμαινόμενον μεταξὺ 3.20 - 3.40 μ. (τῆς κλίσεως ταύτης παρουσιαζομένης ἐκ Ν. πρὸς Β., ὅπως δηλ. καὶ τὰ ὑπερκείμενα στρώματα), ἀπέδειξεν ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ κοιλώματος, ἀλλὰ περὶ τ ά φ ρ ο υ, πλάτους 11.70 μ. κατευθυνομένης ἐξ Α. πρὸς Δ., ἤτοι διαγωνίως ὡς πρὸς τὸν χάνδακα καὶ ἐπεκτεινομένης καὶ πέρα τῶν ὁρίων αὐτοῦ. Τόσον τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος τῆς τάφρου ταύτης, ὅσον καὶ ἡ κατεύθυνσις καὶ αἱ ἐντὸς αὐτῆς ρωμαϊκῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων ἐπιχώσεις ἐνίσχυον τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς πρὸ τοῦ ἀρχαίου τείχους τάφρου, πλὴν τὸ πρόβλημα ἦτο ὅτι ἀνευρίσκετο μὲν αὕτη κατὰ τὴν δέουσαν κατεύθυνσιν, ἀλλὰ καὶ πολὺ νοτιώτερον ἀπὸ ὅ,τι ἀνεμένετο. Ἡ πρὸς Β. συνέχισις τῆς ἐκσκαφῆς τοῦ χάνδακος ἔλυσε τὸ πρόβλημα.

Εἰς τὸ πρὸς Β. τῆς ὁδοῦ Σ. Δοντᾶ καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὁδοῦ Χατζηχρήστου τμῆμα τῆς Λεωφόρου Συγγροῦ διηνοίχθησαν συνολικῶς ἑπτὰ ἐπὶ μέρους τμήματα τοῦ χάνδακος, ὀνομασθέντα ὑφ' ἡμῶν διὰ τῶν στοιχείων Α - Ζ. Εἰς τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν (Α) τὰ μόνα σημειωθέντα στοιχεῖα χρήσεως τοῦ χώρου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦσαν ὁ ἀποκαλυφθεὶς εἰς ἀπόστασιν 7.10 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ χάνδακος καὶ εἰς βάθος 0,68 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ τεθραυσμένος πίθος καὶ ὄστρακα πρωτοαττικῶν καὶ γεωμετρικῶν ἀγγείων, καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.30 - 1.50 μ. βορειότερον καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου βάθος (0,70 μ.),

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

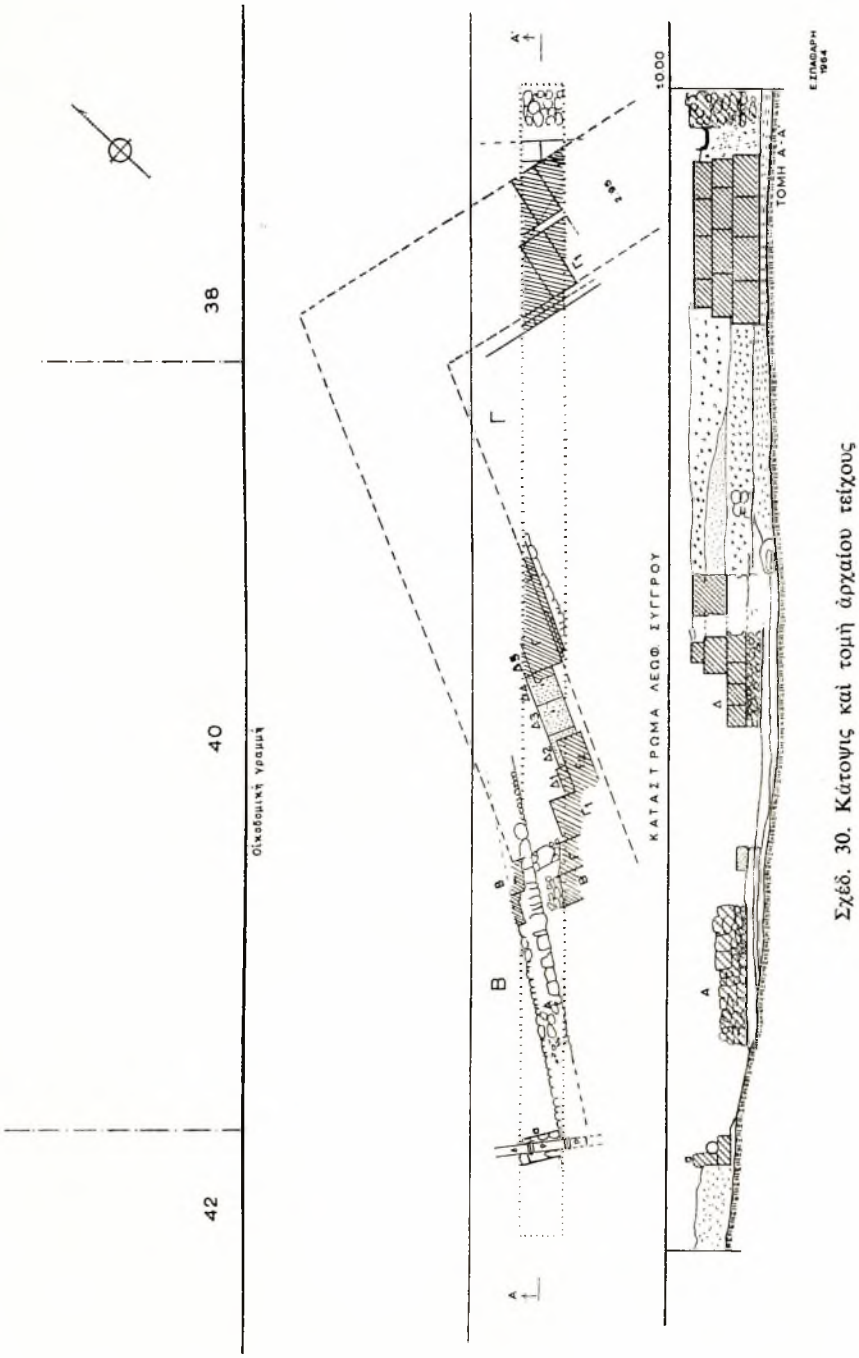

Σχέδ. 30. Κάτοψις καὶ τομὴ ἀρχαίου τείχους

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

εἰς τὴν τομὴν τῆς κιμιλιᾶς, ὄστρακα ἐπίσης γεωμετρικῶν χρόνων.

Τὸ μαλακόν βραχῶδες ὑπέδαφος εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ χάνδακος εὑρέθη εἰς βάθος 0,65 μ., εἰς δὲ τὴν βορείαν κατήρχετο πολὺ περισσότερον (ἕως 1.23 μ.). Πιθανώτατα δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ φυσικῆς κλίσεως, ἀλλὰ ἐδημιουργήθη κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῶν βορειότερον καὶ ἐντὸς τοῦ χάνδακος Β ἀποκαλυφθέντων ἐν λειψάνοις κτισμάτων.

Οἱ ἐν συνεχείᾳ πρὸς ΒΑ. διανοιγέντες χάνδακες Β καὶ Γ παρουσίασαν τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως ἐνδιαφέρον τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης καὶ διὰ τοῦτο τελικῶς ἐπεχειρήθη ὑφ' ἡμῶν ἡ συνένωσίς των, πρὸς πληρεστέραν παρακολούθησιν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀποκαλυφθέντων· ὡς ἐκ τούτου ἤδη θὰ ἐξετασθῶσιν ὡς εἷς ἐνιαῖος χάνδαξ, ἀρχῆς γενομένης ἐκ τοῦ νοτιωτέρου ἄκρου αὐτοῦ, τοῦ κειμένου εἰς ἀπόστασιν 17 μ. ἀπὸ τῆς προεκτάσεως τῆς πρὸς Β. οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Σ. Δοντᾶ (Σχέδ. 30).

Εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. ἀπὸ τῆς νοτίας στενῆς πλευρᾶς τοῦ χάνδακος καὶ εἰς βάθος 0,65 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, εὑρέθη τοῖχος (α) ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., ἀποκαλυφθέντος μήκους 0,90 καὶ πλάτους 0,60 μ., θεμελιούμενος εἰς βάθος 1.44 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἐπὶ ἐπιχώσεως πάχους 0,29 μ., γεωμετρικῶν χρόνων (ὄστρακα γεωμετρικά). Ἦτο ἐκτισμένος δι' ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ καὶ παραβεβιασμένος κατὰ τὸ βόρειον ἥμισυ τοῦ πλάτους τῆς ἄνω ἐπιφανείας του, οὕτως ὥστε ἐπὶ τῆς δημιουργουμένης κλιμακώσεως νὰ ἑδράζηται εἷς κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου διερχόμενος ἀγωγὸς κυκλικῆς τομῆς ἔχων ἐλαφρῶς διαγώνιον ὡς πρὸς τὴν τοῦ τοίχου κατεύθυνσιν, ἤτοι ἐξ Α. πρὸς Δ., καὶ ροὴν πρὸς Α. Ὁ ἀγωγὸς οὗτος, τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., εἶχε διάμετρον 0,255 μ. καὶ ἔφερε γραπτὰς ταινίας ἐρυθρωποῦ χρώματος εἰς τὰ ἐξηρμένα κατὰ τὰ χείλη ἄκρα τῶν ἐπὶ μέρους κυλινδρικῶν τμημάτων αὐτοῦ (Σχέδ. 30: τοῖχος α καὶ ἀγωγὸς — κάτοψις καὶ τομή).

Εἰς τὸ ΒΑ. ἄκρον τοῦ τοίχου α καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτὸν ἀπεκαλύφθη ἕτερος τοῖχος (Α) ἐκτισμένος ἐκ ποικίλου μεγέθους ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ, βαίνων κατὰ κατεύθυνσιν ἐλαφρῶς ἀποκλίνουσαν τῆς ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἤτοι διαγώνιον ὡς πρὸς τὴν τοῦ χάνδακος, πέρα τῶν ὁρίων τοῦ ὁποίου καταφανῶς συνεχίζετο πρὸς ἀμφοτέρας τὰς κατευθύνσεις. Ὁ νέος οὗτος τοῖχος ἐθεμελιοῦτο εἰς βάθος κυμαινόμενον μεταξὺ 1.50 (βόρειον ἄκρον) ἕως 1.70 μ. (νότιον ἄκρον), εἶχε πλάτος 0,70 μ., σωζόμενον ὕψος 0,60 - 0,70 μ. καὶ ἀποκαλυφθὲν μῆκος 9 μ. Αἱ κατὰ στρώματα ἐρευνηθεῖσαι ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἐπιχώσεις, ὡς καὶ τὸ ἐφ' οὗ ἐθεμελιοῦτο ὁ τοῖχος ἐκ στερεᾶς ἐπιχώσεως στρῶμα, πάχους 0,30 - 0,40 μ., περιεῖχον ὄστρακα γεωμετρικά, τῆς αὐτῆς δὲ ἐποχῆς ὄστρακα περισυνελέγησαν καὶ μεταξὺ τῶν ἁρμῶν τῶν λίθων τοῦ τοίχου.

Εἰς τὴν πρὸς Δ. πλευρὰν αὐτοῦ, ἀμέσως ὑπὸ τὴν εἰρημένην γεωμετρικὴν ἐπίχωσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐθεμελιοῦτο ὁ τοῖχος, καὶ εἰς βάθος 1.77 μ. συνηντήθη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ παρθένου ἐδάφους, ἐνῷ κατὰ τὴν πρὸς Α. πλευρὰν αὐτοῦ, ἥτις ἐκ τῆς ἐπιμελεστέρας διὰ μεγάλων ἀργῶν λίθων κατασκευῆς της ἀποδεικνύεται ὡς ἡ πρόσοψις τοῦ τοίχου, μεταξὺ τῶν γεωμετρικῶν ἐπιχώσεων καὶ τῆς κιμιλιᾶς, εὑρισκομένης ἐνταῦθα εἰς βάθος 2.55 μ., παρενεβάλλετο στρῶμα πάχους 0,45 μ. περιέχον ὄστρακα προϊστορικά. Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι ἡ ἀπὸ Δ. πρὸς Α. κεκλιμένη κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπιφάνεια τῆς κιμιλιᾶς πρέπει νὰ ἰσοπεδώθη φυσικῶς (βλ. στερεότητα στρωμάτων εἰς Σχέδ. 30), διὰ δύο διαδοχικῶς κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς καὶ γεωμετρικοὺς χρόνους σχηματισθεισῶν ἐπιχώσεων, ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας τῶν ὁποίων καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς γεωμετρικῆς περιόδου ἐκτίσθη τὸ ἐκτεταμένον (πρβλ. μῆκος τοίχου) καὶ ἴσως — ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους του δυνάμενον νὰ κριθῇ — δημόσιον κτίσμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν ὁ ἤδη ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος (Σχέδ. 30 καὶ Πίν. 52 β - γ, 53 α - γ, καὶ 54 α - γ = διὰ τὸ προϊστορικὸν στρῶμα).

Ἐντὸς τῆς δυτικῆς παρειᾶς τοῦ αὐτοῦ χάνδακος καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἔνθα ὁ γεωμετρικὸς τοῖχος (Α) συνηντᾶτο μετ' αὐτῆς, ἀπεκαλύφθησαν ἐν τομῇ δύο παρακείμενοι ὀγκόλιθοι ἐξ ἐρυθρωποῦ κροκαλοπαγοῦς λίθου ἀνήκοντες εἰς τὸν τοῖχον, τοῦ ὁποίου τὸ ἐντὸς τοῦ χάνδακος ἐμπίπτον τμῆμα εἶχεν ἤδη, πρὸ τῆς ἐπεμβάσεως ἡμῶν, καταστραφῇ διὰ γεωτρυπάνου ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς ἑταιρείας καὶ τοῦ ὁποίου ἡ συνέχεια ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ συνηντήθη κατὰ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν (ἐξ Α. πρὸς Δ.) καὶ εἰς τὴν ἔναντι παρειὰν τοῦ χάνδακος (Σχέδ. 30, σημεῖα Β - Β΄). Ὁ τοῖχος οὗτος ἐθεμελιοῦτο εἰς βάθος 0,93 - 0,97 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ ἐνῷ κατὰ τὸ πρὸς Δ. σωζόμενον τμῆμά του ἐφαίνετο ὡς ἑδραζόμενος ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ γεωμετρικοῦ τοίχου, εἰς τὸ πρὸς Α. ἀντίστοιχον τμῆμα ἐθεμελιοῦτο ἐπὶ «γεμίσματος» ἐξ ἀργῶν λίθων ἐξικνουμένου μέχρι βάθους 1.60 μ.

Κατόπιν πληρεστέρου καθαρισμοῦ τοῦ τελευταίου τούτου σημείου ἀπεδείχθη, ὅτι πρὸς Β. τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

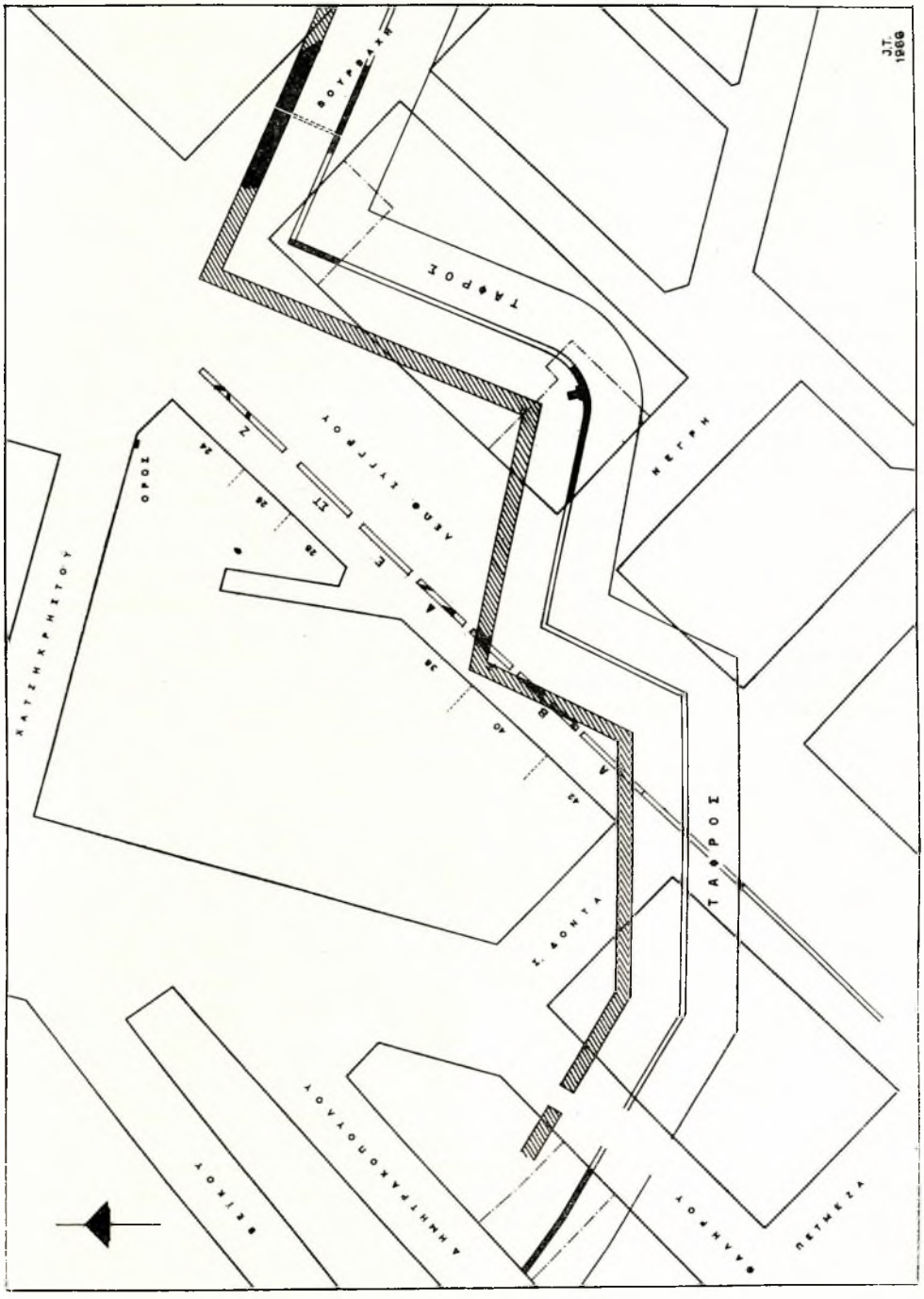

Σχέδ. 31. Γενικὸν σχέδιον πορείας τοῦ ἀρχαίου τείχους

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ἀρχικῶς ἀποκαλυφθέντων δύο ὀγκολίθων (Β΄), ὡσεὶ συνεχόμενος πρὸς αὐτούς, ἀλλ' εἰς μεγαλύτερον βάθος (0,98 μ.) ὑπῆρχεν ἕτερος ὀγκόλιθος (Γ[1]) ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ, κατευθυνόμενος ὅμως ἐκ Ν. πρὸς Β. (μὲ ἐλαφρὰν ἀπόκλισιν ἐκ ΝΔ. πρὸς ΒΑ.) καὶ θεμελιούμενος εἰς βάθος 1.42 μ. ἐπὶ στερεᾶς πεπατημένης ἐπιχώσεως πάχους 1 μ., μεσολαβούσης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ παρθένου ἐδάφους. Ἔτι βορειότερον, κατὰ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν καὶ εἰς τὸ αὐτὸ βάθος, ἀλλ' ὀλίγον ἀνατολικώτερον, τέταρτος ὀγκόλιθος ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ (Γ[2]) συνέχιζε τὸ νέον τοῦτο σκέλος πρὸς Β., μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ἀντὶ νὰ θεμελιοῦται ἐπὶ τῆς προαναφερθείσης στερεᾶς ἐπιχώσεως, ἐπεκάθητο ἐπὶ βαθυτέρου δόμου ἐκ πωρίνων ἐπιμελῶς λελαξευμένων ὀγκολίθων, διαστ. 0,70 x 0,75 μ. καὶ ὕψους 0,40 μ., θεμελιουμένων εἰς βάθος 1.80 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας.

Κατὰ τὴν ἤδη παρουσιαζομένην μορφήν, ἤτοι μὲ ὑποδομὴν ἐκ πωρίνων ὀγκολίθων καὶ ἀνωδομὴν — ἐν μέρει ἐλλιπῆ — ἐκ κροκαλοπαγῶν, τὸ σκέλος τοῦτο τοῦ τοίχου ἐξικνεῖτο πρὸς Β. διασχίζον διαγωνίως τὸν χάνδακα κατὰ κατεύθυνσιν σχεδὸν παράλληλον πρὸς τὴν τοῦ γεωμετρικοῦ τοίχου, μέχρις ὅτου συνήντα τὴν δυτικὴν παρειὰν τοῦ χάνδακος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν καὶ συνεχίζετο περαιτέρω.

Ἐπειδὴ ἤδη, ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς ὁμαλῆς διαρθρώσεως τῶν πωρίνων ὀγκολίθων καὶ τῆς μεταγενεστέρας προσθήκης τῶν κροκαλοπαγῶν, εἴχομεν, παρὰ τὴν ἀπροσδόκητον κατεύθυνσιν, ὑπονοίας, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τμήματος τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους, μὲ τὴν μεταγενεστέραν καθ' ὕψος ἐπιδιόρθωσιν (διὰ κροκαλοπαγῶν ὀγκολίθων) τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., προέβημεν ἐντὸς τῶν ἐπιτρεπομένων ὁρίων εἰς λεπτομερῆ ἔρευναν τῶν ἑκατέρωθεν (πρὸς ΝΔ. καὶ ΒΑ.) τοῦ σκέλους τούτου ἐπιχώσεων, πρὸς συγκέντρωσιν διαφωτιστικῶν στοιχείων. Καὶ ἀρχικῶς, βεβαίως, ἀνεζητήθη ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς Θεμιστοκλείου φάσεως «γέμισμα» ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ, τὸ μεσολαβοῦν μεταξὺ τῶν δύο ἐξ ὀγκολίθων ὄψεων τοῦ τείχους. Τὸ «γέμισμα» τοῦτο πρὸς ΒΑ. τοῦ τοίχου δὲν ἐνευρέθη· ἀντιθέτως, μετὰ τὴν διάλυσιν ἑνὸς μεταγενεστέρου — ρωμαϊκῶν χρόνων — τοίχου, καλύπτοντος τὴν ἀνατολικὴν ὄψιν τοῦ ἐν λόγῳ σκέλους (Σχέδ. 30, Πίν. 55 α, ρωμαϊκὸς τοῖχος καταστρεφόμενος κλπ.), ἀπεκαλύφθη μία ὁμαλῆς τοιχοδομίας καὶ τυπικῆς μορφῆς ἐξωτερικὴ ὄψις τ ε ί χ ο υ ς, σῳζομένου εἰς ὕψος τριῶν δόμων (1.30 μ. ἀπὸ ἐπιπέδου θεμελιώσεως) διατεταγμένων καθ' ὕψος κατὰ μικρὰς διαδοχικὰς ἐσοχὰς πλάτους 0,10 μ. Τὸν βαθύτερον πώρινον δόμον διεδέχετο εἰς βάθος ὑποθεμελίωσις ἐξ ἀργῶν λίθων, ἐν συνεχείᾳ σκληρὸν πεπατημένον στρῶμα καί, τέλος, εἰς βάθος 2.55 μ., τὸ παρθένον ἔδαφος.

Εἰς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἐκ τῆς κατασκευῆς διδομένης ἐντυπώσεως, ὅτι ἡ ΒΑ. ὄψις τοῦ σκέλους θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἐξωτερικὴ τοῦ τείχους, ἦλθεν ἡ ἀποκάλυψις τοῦ χαρακτηριστικοῦ «γεμίσματος», εἰς βάθος 1.60 - 1.70 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, κατὰ τὴν ΝΑ. πλευρὰν τοῦ σκέλους. Μικρὰ δὲ περαιτέρω εἰς βάθος δοκιμὴ ἀπεκάλυψε καὶ ἐνταῦθα τὴν προαναφερθεῖσαν ἐξ ἀργῶν λίθων ὑποθεμελίωσιν, ὡς καὶ τὸ ὑπὸ ταύτην σκληρὸν πεπατημένον στρῶμα· τὸ τελευταῖον τοῦτο κατὰ τὴν πλευρὰν αὐτὴν εἶχε μικρότερον πάχος, διότι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ παρθένου ἐδάφους παρενεβάλλετο καὶ πάλιν τὸ παρὰ τὸν γεωμετρικὸν τοῖχον συναντηθὲν προϊστορικὸν στρῶμα (βάθος 2.33 - 2.55 μ.).

Εἰς τὸ ΒΑ. ἄκρον τοῦ χάνδακος Γ καὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Δ. ἀπεκαλύφθη τέλος ἕτερον σκέλος τοῦ τείχους, εἰς τρεῖς δόμους ἐπίσης, κατευθυνόμενον — ὡς ἐξ ἀρχῆς ἀνεμένετο — ἐξ Α. πρὸς Δ.

Τὸ σκέλος τοῦτο, συμπαγές, ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ κροκαλοπαγῶν ὀγκολίθων καὶ ἄνευ παρεμβαλλομένου «γεμίσματος», συνολικοῦ πάχους 3 περίπου μ. καὶ σῳζομένου ὕψους 1.55 μ., δέον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπαρχόντων δεδομένων νὰ συναντᾷ τὸ πρῶτον κατὰ ἀμβλεῖαν γωνίαν ὑπὸ τὸ πρὸς ΒΔ. πεζοδρόμιον τῆς Λεωφόρου Συγγροῦ. Δυστυχῶς, ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἦτο δυνατὴ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ἔρευνα, ἐξ ἧς ἀσφαλῶς πολλὰ θὰ διεφωτίζοντο. Γεγονὸς πάντως εἶναι, ὅτι τὸ τελευταῖον σκέλος, παρὰ τὴν ἀπουσίαν τῆς Θεμιστοκλείου φάσεως, εἶναι τὸ μόνον ἀνευρεθὲν εἰς τὴν κατὰ τὰ δεδομένα τῶν παλαιοτέρων ἀνασκαφῶν θέσιν, ἐνῷ ἀντιθέτως τὴν ἐν λόγῳ χαρακτηριστικὴν τοιχοδομίαν ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ σκέλος μὲ τὴν ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἀλλαγὴν τῆς πορείας του, ἥτις διὰ τῆς δημιουργουμένης τεθλασμένης (τῆς ἐπιβεβαιουμένης ἐκ τοῦ σκέλους ὅπου ἡ Θεμιστόκλειος κατασκευὴ καὶ διὰ τῆς πολὺ νοτιώτερον τοῦ ἀναμενομένου συναντηθείσης τάφρου· βλ. Γενικὸν Σχέδ. 31) ἠ ἀκολουθεῖ φυσικὴν διαμόρφωσιν βραχώδους λοφίσκου (βλ. καὶ καμπύλην προτειχίσματος εἰς ἀνασκαφὴν Συγγροῦ καὶ Νέγρη) ἢ ἠθελημένως ἠκολουθήθη διὰ νὰ συμπεριληφθῇ ἐντὸς τοῦ τείχους σημαντικός τις διὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς δημόσιος ἢ ἰδιωτικὸς χῶρος (κτίσμα; ἱερόν;) ἀναζητητέος εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἡ ἐπιχειρηθεῖσα συνένωσις καὶ τῶν χανδάκων Γ καὶ Δ, μὲ σκοπὸν τὴν ὁλοσχερῆ ἀποκάλυψιν τῆς βορείας ὄψεως τοῦ δευτέρου σκέλους τοῦ τείχους, ἀπέδειξεν ὅτι αὕτη ἐκαλύπτετο καὶ ἐτέμνετο μερικῶς ὑπὸ μιᾶς ρωμαϊκῶν χρόνων ἀργολιθοδομῆς (συνδετικὸν ὑλικὸν = ἀσβεστοκονίαμα), σκοπὸν ἐχούσης τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἐντεῦθεν διερχομένου πηλίνου ὑδαταγωγοῦ. Οὗτος, σχήματος ἀνεστραμμένου Π καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ. πρὸς ΝΑ., ἀντιστοιχεῖ καθ' ὕψος πρὸς τὸν ὑψηλότερον διατηρούμενον δόμον τοῦ τείχους. Καὶ ἡ ἐν λόγῳ κατασκευὴ διελύθη διὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν καὶ τῆς ὄψεως ταύτης τοῦ τείχους, χρησιμεύσουν ὡς στοιχεῖα μιᾶς μελλοντικῆς ἐκτενεστέρας δημοσιεύσεως, δυναμένης νὰ πραγματοποιηθῇ μετὰ τὸν καθαρισμόν, συγκόλλησιν καὶ μελέτην τοῦ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης προελθόντος κεραμεικοῦ ὑλικοῦ καὶ ἴσως καὶ τὴν προαναφερθεῖσαν συμπληρωματικὴν ἔρευναν ὑπὸ τὸ πρὸ Δ. πεζοδρόμιον τῆς Λεωφόρου Συγγροῦ.

25. Νικοδήμου - Νίκης - Λαμάχου (Σχέδ. 1, ἀριθ 25)

Κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν πεδίλων τῆς ἀνεγερθείσης πολυκατοικίας εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Νίκης ἀριθ. 31 οἰκόπεδον διεπιστώθησαν ἀρκετὰ λείψανα

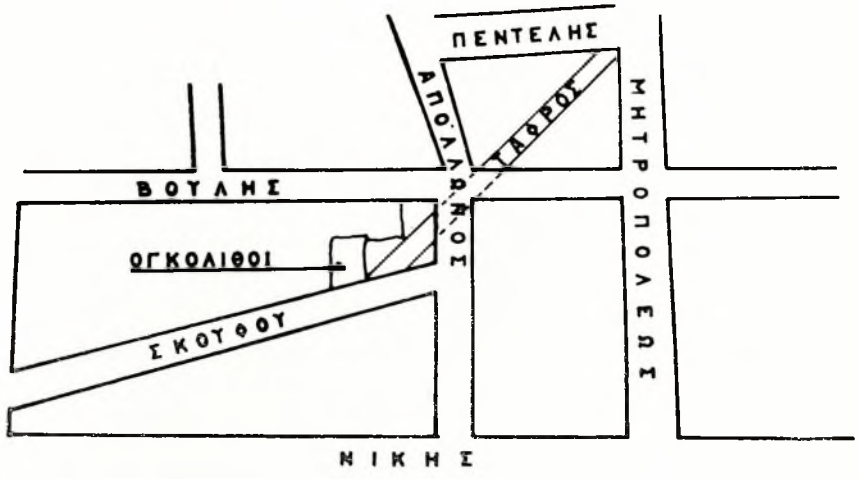

Σχέδ. 32. Κάτοψις ὀχυρωματικῆς τάφρου τῶν κλασσικῶν τειχῶν

ἤτις ὡς καὶ ἡ νοτία οὐδὲν ἀξιόλογον παρουσίασε πλὴν τῶν χαρακτηριστικῶν κατὰ δόμον ἐσοχῶν, εὐρυτέρων εἰς τὴν νοτίαν καὶ στενοτέρων εἰς τὴν βορείαν ὄψιν.

Τὰ ἐντὸς τῶν ὑπολοίπων, μέχρι τοῦ ὕψους τῆς ὁδοῦ Χατζηχρήστου χανδάκων Ε καὶ Ζ ἀποκαλυφθέντα ἦσαν ἀποκλειστικῶς λείψανα ἰδιωτικῶν ἐγκαταστάσεων, ἤτοι θεμέλια οἰκιῶν, ἀγωγοὶ καὶ φρέατα ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων (ἐκ τοῦ χάνδακος Ε ἔχομεν καὶ δύο χαλκᾶ νομίσματα: Σηστέρτιος Ἀδριανοῦ καὶ ἀθηναϊκὸν Γ' αἰ. π.Χ., εὑρεθέντα εἰς βάθος 1.20 καὶ 1.50 μ. ἀντιστοίχως) ἐπιβεβαιοῦντα διὰ τῆς παρουσίας των ἐνταῦθα, ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς τὴν ἐντὸς τῶν τειχῶν κατωκημένην περιοχήν.

Περιοριζόμενοι εἰς τὰ ἀνωτέρω, σημειοῦμεν ὅτι ἁπαξάπαντα τὰ ἀποκαλυφθέντα ἀρχαῖα λείψανα ἠρευνήθησαν ἐξαντλητικῶς καὶ ἀπετυπώθησαν, ἵνα — τόσον ἐντὸς ὅσον καὶ ἐκτὸς τῶν πεδίλων αὐτῶν — τῆς πρὸ τοῦ ἀρχαίου τείχους τάφρου, διερχομένης μεταξὺ τῶν ὁδῶν Νικοδήμου καὶ Λαμάχου, ἤτοι μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἡ πορεία τῆς τάφρου παρουσιάζει μίαν ἐλαφρὰν διακύμανσιν, ὡς ἐὰν καὶ ἐνταῦθα ἠκολουθήθη κατὰ τὴν διάνοιξίν της ἡ φυσικὴ διαμόρφωσις τοῦ βραχώδους παρθένου ἐδάφους. Τὸ αὐτὸ ἄλλως τε διεπιστώθη καὶ εἰς τὸ ἀμέσως κατωτέρω οἰκόπεδον[1].

26 - 27. Βουλῆς-Ἀπόλλωνος καὶ Σκούφου, Σκούφου ἀριθ. 6 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 26 καὶ 27)

Κατὰ τὰς διεξαχθείσας εἰς τὸ ἐπὶ τῶν ὁδῶν

1. Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς τάφρου ἐνταῦθα ἐπετεύχθη, ἀναζητήσαντος τοῦ μηχανικοῦ τῆς οἰκοδομῆς νὰ θεμελιώσῃ τὸ κτήριον ἐπὶ τῆς κιμιλιᾶς, λόγῳ τοῦ ὅτι τὰ ἀφθονοῦντα εἰς τὸν χῶρον ὕδατα εἶχον τελείως ἀποσαθρώσει τὰς ὑπερκειμένας ἐπιχώσεις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Βουλῆς - Ἀπόλλωνος καὶ Σκούφου κείμενον οἰκόπεδον ἐκσκαφικὰς ἐργασίας ἐπεσημάνθη διὰ τρίτην ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους φορὰν ἡ παρουσία τῆς πρὸ τῶν κλασσικῶν τειχῶν ὀχυρωματικῆς τάφρου (Σχέδ. 32). Τὸ ἐνταῦθα πλήρως ἀποκαλυφθὲν τμῆμά της διέσχιζε διαγωνίως τὸ οἰκόπεδον, μὲ κατεύθυνσιν πάλιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἔχον πλάτος εἰς μὲν τὸ πρὸς Β. ἄκρον 6.70, εἰς δὲ τὸ πρὸς Ν. πλέον τῶν 9 μ., ἀλλ' ἦτο καταφανὲς ὅτι αἱ πρὸς Α. καὶ Δ. παρειαὶ τῆς τάφρου εἶχον μεταγενεστέρως παραβιασθῆ. Ἡ ἐκ τοῦ τμήματος τούτου εἰς κατάστασιν πολτοῦ, λόγῳ τῶν ὑπογείων ὑδάτων τοῦ χώρου, ἐξαχθεῖσα ἐπίχωσις, ἠρευνήθη κατὰ τὸ δυνατὸν ὑφ' ἡμῶν, ἀλλ' οὐδὲν ἀπέδωκε. Παρὰ τὴν ἔλλειψιν, ὅμως, χρονολογικῶν στοιχείων, εἶναι βέβαιον, ὅτι εὑρισκόμεθα πρὸ τῆς συνεχείας τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἀποκαλυφθέντος ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου συναδέλφου Ἰ. Θρεψιάδου ἑτέρου τμήματος τῆς τάφρου (ΑΔ 16 (1960): Χρονικά, σ. 22 - 26) εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Μητροπόλεως - Βουλῆς - Ἀπόλλωνος καὶ Πετράκη οἰκόπεδον τοῦ Ο.Δ.Ε.Π. (νῦν Ὑπουργεῖον Παιδείας).

Εἰς τὸ παρακείμενον πρὸς Ν. καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σκούφου ἀριθ. 6 οἰκόπεδον, ἀπεκαλύφθησαν παρὰ τὴν πρὸς Β. — τὴν πρὸς τὸ προηγούμενον οἰκόπεδον — μεσοτοιχίαν του, ὀγκόλιθοι, μὴ κείμενοι κατὰ χώραν, οἵτινες δὲν ἀποκλείεται νὰ προέρχωνται ἐκ τοῦ ἄλλοτε ὑπάρχοντος κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην τῆς τάφρου προτειχίσματος.

Ἐπὶ τῇ βάσει, τέλος, πάντων τῶν ἀνωτέρω, ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ τεῖχος τῆς πόλεως εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἠκολούθει τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Τραυλοῦ (ἔ.ἀ. σ. 51 εἰκ. 20, πίν. XII καὶ σ. 56) σημειωθεῖσαν πορείαν.

28. Μητροπόλεως καὶ Νίκης (Σχέδ. 1, ἀριθ. 28)

Εἰς τὸ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὡς ἄνω ὁδῶν οἰκόπεδον κατὰ τὰς γενομένας ἐκσκαφὰς ἀπεκαλύφθη, εἰς βάθος 3.29 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ Μητροπόλεως καὶ εἰς σημεῖον κείμενον ἀπὸ μὲν τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Μητροπόλεως 0,50 μ., ἀπὸ δὲ τῆς κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου σχηματιζομένης ἀποτμήσεως 2 μ., δάπεδον ἐκ πηλίνων τετραγώνων περίπου πλακῶν (0,52 x 0,59 καὶ πάχους 0,04 μ.), ὧν ἐσῴζοντο κατὰ χώραν ὀκτὼ ἀκέραιαι καὶ δύο κατὰ τὸ ἥμισυ. Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δαπέδου εὑρέθη ἐπίσης κατὰ χώραν κείμενος καὶ ἐν μέρει σῳζόμενος κίων ἀρράβδωτος ἐξ ἐρυθρωποῦ μαρμάρου (διαμ. 0,44 μ.). Ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου ἐκαλύπτετο ὑπὸ λεπτοῦ στρώματος μὲ ἔντονα ἴχνη πυρᾶς. Ἡ περὶ τὸν χῶρον τοῦ δαπέδου γενομένη ἔρευνα οὐδὲν διαφωτιστικὸν ὡς πρὸς τὸ κτίσμα, εἰς ὃ ἀνῆκε τὸ δάπεδον, ἀπέδωσε· διεπιστώθη μόνον ὅτι εἰς βάθος 0,38 - 0,40 μ. κάτωθεν αὐτοῦ ὑπῆρχε παλαιότερον δάπεδον ἐκ λιθαρίων, ὑπ' αὐτὸ δὲ εἰς βάθος 3.80 μ. συνηντήθη ἡ κιμιλιά.

29. Ξενοφῶντος ἀριθ. 4 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 29)

Πρὶν ἢ ὁλοκληρωθῇ ἡ κατεδάφισις τῆς ἐνταῦθα ὑπαρχούσης παλαιᾶς οἰκοδομῆς ἐπεχειρήθη ὑφ' ἡμῶν ἡ διάνοιξις δοκιμαστικῆς τομῆς (Σχέδ. 33, Γ - Γ'), εἰς τὴν παρὰ τὴν ἀνατολικὴν μεσοτοιχίαν τελείως ἄσκαφον καὶ μέχρι τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας σῳζομένην λωρίδα τοῦ ἐδάφους, πλάτους 2.50 μ. καὶ εἰς σημεῖον αὐτῆς ἀπέχον 17 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ οἰκοπέδου, ἔνθα, διὰ τοῦ προηγηθέντος προχείρου διαχωρισμοῦ τῶν στρωμάτων, εἶχον ἐμφανισθῆ στρώματα βρίθοντα θραυσμάτων ἑλληνιστικῶν ἀγγείων. Ἡ τομὴ αὕτη, χωρήσασα εἰς βάθος 3.30 μ. παρουσίασε τὴν κάτωθι στρωματογραφικὴν εἰκόνα.

1) Μετὰ τὰς μικροῦ σχετικοῦ πάχους συγχρόνους ἐπιχώσεις καὶ μέχρι βάθους 0,90 μ. συνηντήθη στρῶμα μὲ ὄστρακα ἀνάμικτα βυζαντινὰ καὶ ἑλληνιστικά. 2) Εἰς βάθος 0,90 - 1 μ. ἐπεσημάνθη κεκαυμένον στρῶμα, πλῆρες ἀνθράκων, τέφρας καὶ ἀφθόνων πηλίνων θραυσμάτων ἑλληνιστικῶν, ἀνηκόντων, κατὰ κύριον μὲν λόγον εἰς σκύφους μεγαρικούς, λύχνους καὶ μήτρας κατασκευῆς ἀμφοτέρων, ἀλλὰ καὶ εἰς παντὸς εἴδους σκεύη οἰκιακῆς χρήσεως τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἡ ἐκπληκτικὴ ποσότης τῶν ἐπὶ τῆς μικρᾶς ἐρευνωμένης ἐκτάσεως περισυλλεγέντων ὀστράκων, ὡς καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οὐδὲν ἀκέραιον ἀγγεῖον εὑρέθη, ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κεραμοπλαστικοῦ ἐργαστηρίου καταπλακωθέντος μετὰ πυρκαϊὰν ἢ τοὐλάχιστον περὶ ἠχρηστευμένου, ἐκ πυρκαϊᾶς πάλιν, κεραμεικοῦ ὑλικοῦ καὶ ἀπορριφθέντος ἐνταῦθα. Πλὴν τῶν ὀστράκων, περισυνελέγησαν ἄμορφοι μᾶζαι μολύβδου καί τινα θραύσματα χαλκοῦ, εἰς δὲ τὸ χαμηλότερον σημεῖον (βάθος 1 μ.) ἀπηνθρακωμένοι ἐλαιοπυρῆνες. 3) Τὸ ἀκολουθοῦν εἰς βάθος 1 - 1.20 μ. στρῶμα ἐκ καθαρῶν χωμάτων ἀπέδωσεν ὀλιγαριθμότερον μέν, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς ποιότητος κεραμεικὸν ὑλικόν. 4) Εἰς βάθος 1.20 μ. συνηντήθη ἕτερον λεπτὸν κεκαυμένον στρῶμα, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ μέχρι βάθους 3.30 μ. συναντηθεῖσαι, κατὰ ἐπάλληλα στρώματα ἐκ διαφόρου ποιότητος καθαρῶν χωμάτων, ἐπιχώσεις, οὐδὲ ἐν παλαιοτέρας ἐποχῆς ὄστρακον ἀπέδωσε. 5) Εἰς βάθος 3.30 μ. καὶ κατὰ τὸ νοτιώτερον τμῆμα τῆς ὑπὸ ἔρευναν ἐκτάσεως εὑρέθη λεπτὸν στρῶμα λατύπης καὶ θαλασσίων ὀστρέων, ὑπ'

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

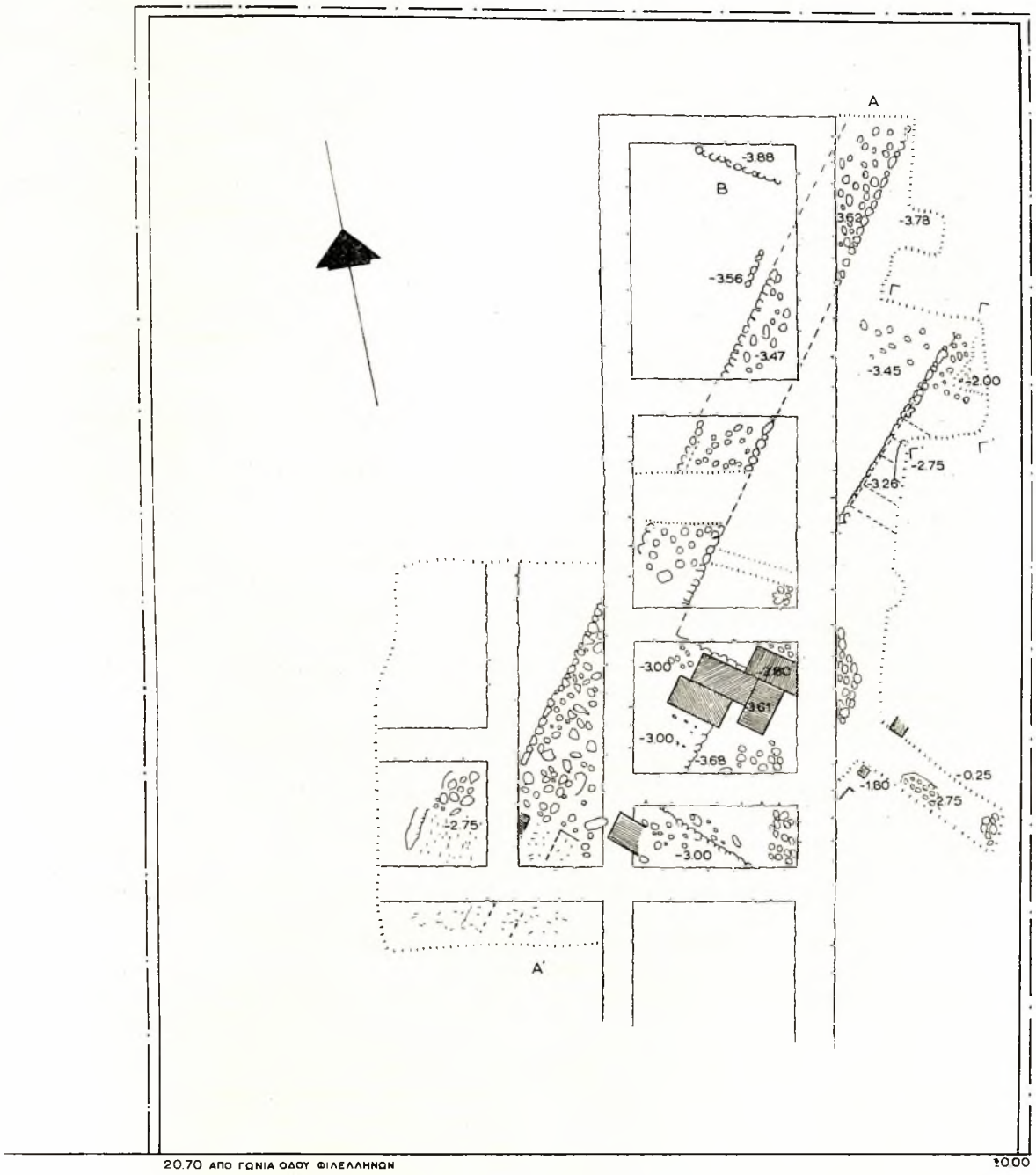

Σχέδ. 33. Κάτοψις τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν Ξενοφῶντος 4 ἀποκαλυφθέντος κτηρίου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

αὐτὸ δὲ τέλος λιθόστρωτον δάπεδον ἐκτεινόμενον πέραν τῆς διανοιχθείσης τομῆς πρὸς Α. καὶ Ν., πρὸς ΒΔ. δὲ ὁριζόμενον ὑπὸ τῆς μόνης ἀποκαλυφθείσης πλευρᾶς του, κατευθυνομένης ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΑ.

Ἡ ἐν συνεχείᾳ διεύρυνσις πρὸς Ν. τῆς δοκιμαστικῆς τομῆς, μὲ σκοπὸν τὴν παρακολούθησιν τοῦ λιθοστρώτου, ἀπέδειξεν ὅτι ἐπρόκειτο οὐχὶ περὶ δαπέδου, ἀλλὰ περὶ ὑποθεμελιώσεως ὀγκωδεστάτου τοίχου κτηρίου, τοῦτο δὲ διότι ἐπὶ τοῦ νέου ἀποκαλυφθέντος τμήματός του, διετηρεῖτο παχὺ στρῶμα συνδετικοῦ πηλοῦ, σῳζον ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του τὰ ἀποτυπώματα τοῦ ἄλλοτε ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχοντος δόμου ἐκ φορμηδὸν παρ' ἀλλήλους τεθειμένων («μπατικῶν») ὀγκολίθων.

Πρὸς διερεύνησιν τοῦ ἐν λειψάνοις κτίσματος ἐπεξετάθη ἡ ἀνασκαφὴ ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τοῦ οἰκοπέδου παρὰ τὸ νοτιώτερον ἄκρον τοῦ ἀνασκαφέντος τομέως καὶ πέραν τοῦ ὁρίου τούτου πρὸς Δ. Ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἐν τῷ Σχεδ. 33 εἰκονιζομένου τμήματος ἑνὸς τεραστίων διαστάσεων καὶ ἀπροσδιορίστου εἰσέτι σχήματος κλασσικοῦ κτηρίου, σῳζομένου (πλὴν ἐλαχίστων σημείων διατηρούντων ὀλιγαρίθμους κατὰ χώραν ὀγκολίθους τοῦ πρώτου δόμου) κατὰ τὴν ὑποθεμελίωσιν μόνον τῶν ἀσυνήθους πλάτους τοίχων αὐτοῦ καὶ ταύτην ἐπαρκῶς κατεστραμμένην ἐκ τῶν παλαιοτέρων οἰκοδομήσεων τοῦ χώρου τούτου.

Ἡ ὑποθεμελίωσις αὕτη συνηντήθη μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μέχρι βάθους 3.05 - 3.58 μ. ὑπερκειμένων ἐπιχώσεων, αἵτινες, ἀπὸ ἀπόψεως συστάσεως καὶ κεραμεικῶν κλπ. εὑρημάτων, οὐδόλως διέφερον τῶν τῆς δοκιμαστικῆς τομῆς Γ - Γ΄. Ἀπετελεῖτο ἡ ὑποθεμελίωσις ἐκ μικροῦ μεγέθους ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ, διατηρουμένη εἰς ὕψος κυμαινόμενον μεταξὺ 0,13 - 0,30 μ., ἡδράζετο δὲ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς ἀνωμάλου ἐπιφανείας τῆς σαθρᾶς κιμιλιᾶς, ἐξασφαλίζουσα διὰ τῆς μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν ὀγκολίθων τοῦ πρώτου δόμου παρεμβολῆς της μίαν ἐπίπεδον, σταθερωτέραν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐλαστικὴν εἰς τυχὸν καθιζήσεις της βάσιν διὰ τοὺς ὑπερκειμένους ὀγκώδεις τοίχους τοῦ κτηρίου.

Τὸ μόνον σαφῶς διακρινόμενον ΒΔ. σκέλος τῆς ὑποθεμελιώσεως εἶχε πλάτος 1.50 μ. καὶ ἀποκαλυφθὲν μῆκος 1.70 μ., κατεύθυνσιν δὲ ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΑ., οὐχὶ ὅμως παράλληλον πρὸς τὸ κατὰ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν βαῖνον, ἀλλ' αἰσθητῶς παρεκκλῖνον πρὸς Α. βορειοδυτικὸν ὅριον τοῦ πρώτου κατὰ τὴν τομὴν Γ - Γ΄ ἀποκαλυφθέντος τμήματος αὐτῆς.

Εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἐσῴζοντο τέσσαρες κατὰ χώραν κείμενοι ὀγκόλιθοι τοῦ πρώτου δόμου, τὰ δύο σκέλη (ἐὰν βεβαίως δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς σκέλος καὶ τὸ πρῶτον ἀποκαλυφθὲν τμῆμα αὐτῆς, ὅπερ ἀμφίβολον ἐπὶ τοῦ παρόντος), φαίνονται νὰ ἑνοῦνται δι' ἑτέρου καθέτου, ἀλλ' ἤδη τὸ κατὰ τὴν πλευρὰν αὐτὴν σῳζομένων λειψάνων ὑποδεικνυόμενον σχῆμα περιπλέκεται ἀφαντάστως καὶ εἰς οὐδεμίαν γνωστὴν καὶ συγκεκριμένην μορφὴν δύναται νὰ ὁδηγήσῃ.

Τὸ δυσάρεστον εἶναι, ὅτι, ὡς εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ὑφ' ἡμῶν ἐρευνωμένας περιπτώσεις, πρέπει νὰ ἀναμένωμεν τὴν μελλοντικὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ πρὸς Α. παρακειμένου ἀκινήτου, ἵνα καταστῇ δυνατὸν νὰ διαφωτισθῶσι περαιτέρω τὰ ἀσαφῆ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης.

Τὰ μόνα δυνάμενα νὰ λεχθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ τοῦ κτηρίου τούτου καὶ τῆς ἐν γένει ἀνασκαφείσης περιοχῆς εἶναι, ὅτι: α) Κατ' ἀρχὴν ἀπεκλείσθη ἡ εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ὕπαρξις τοῦ ἀρχικῶς ἀναζητηθέντος ἀγγειοπλαστικοῦ ἐργαστηρίου τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὅπερ ὁπωσδήποτε θὰ εὑρεθῇ ἐκεῖ που πλησίον. β) Τὸ ἀποκαλυφθὲν κτήριον, τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ τοῦ χρησιμοποιηθέντος συνδετικοῦ ὑλικοῦ (καθαροῦ πηλοῦ) πρέπει νὰ ἀνήκῃ μᾶλλον εἰς τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν καὶ νὰ κατεστράφῃ ἤδη πρὸ τῆς ἑλληνιστικῆς, ὡς ἐπικεκαλυμμένων τῶν λειψάνων του διὰ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ἐπιχώσεων[1] οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι εἶναι δημόσιον. γ) Ἀποκλειομένου τοῦ νὰ ταυτισθῇ τὸ σχῆμά του πρὸς οἱονδήποτε σύνηθες ὀρθογωνίου ἢ καὶ ἀψιδοειδοῦς ἀκόμη σχήματος δημόσιον οἴκημα, δέον νὰ ἀναζητηθῇ μεταξὺ τῶν ἐναπομενόντων ὑπολοίπων.

Πλὴν τοῦ ὡς ἄνω κτηρίου ἀπεκαλύφθησαν ἐνταῦθα καὶ ἐλάχιστα σῳζόμενα λείψανα δύο ἐντεῦθεν διερχομένων ἀρχαίων ὁδῶν: μιᾶς βυζαντινῶν χρόνων (Σχέδ. 33 Α - Α΄) καὶ ἑτέρας παλαιοτέρας — μᾶλλον κλασσικῆς ἐποχῆς — (Σχέδ. 33, Β), συναντηθείσης πρὸς Δ. τοῦ ἐξωτερικοῦ σκέλους τοῦ κτηρίου, παρὰ τὰς ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν βορείαν μεσοτοιχίαν ἀσκάφους ἐπιχώσεις καὶ κατευθυνομένης ἐκ ΝΑ. πρὸς ΒΔ.

Μεταξὺ τῶν πρὸ τῆς ἐπεμβάσεώς μας ἐκσκαφεισῶν εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ἐπιχώσεων, περισυνελέγησαν καὶ τὰ κάτωθι δύο μαρμάρινα ἐνεπίγραφα:

1. Πλὴν τῶν ἄλλων, ἐντεῦθεν ἔχομεν καὶ ἀρκετὰ ἀλλὰ τελείως ἐφθαρμένα χαλκᾶ νομίσματα ἀρχαῖα ἑλληνικά, ὧν πάλιν σημειοῦμεν τά: α) Σαλαμῖνος, περὶ τὰ 350 - 318 π.Χ., πρβλ. BMC πίν. XX, ἀριθ. 7, β) Ἀθηνῶν, ἐφθαρμένον 3ου αἰ. π.Χ. καὶ γ) Ἀθηνῶν, 229 / 30 π.Χ. Σβορ. πίν. 81, ἀριθ. 9 - 16.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

1) Ἐπιτύμβιος κιονίσκος ἐκ φαιοῦ μαρμάρου, ἀκέραιος, ὕψ. 0,72 μ. καὶ ἄνω διαμέτρου 0,21 μ., φέρων τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τρεῖς στίχους: *ΣΥΝΕΤΟΝ/ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ / ΗΡΑΚΛΕΩΤΙΣ* (Πίν. 56 α). Τὰ γράμματα ἔχουν ὕψος 0,02. Ἐβεβαιώθημεν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ νέου εὑρήματος, ἀλλὰ περὶ τῆς γνωστῆς ἐπιγραφῆς (βλ. IG II², 8784), τὴν ὁποίαν ὁ Σ. Κουμανούδης (Ἀττικῆς ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι, ἀριθ. 1781) ἀναφέρει ὡς εὑρισκομένην «δυτικῶς τοῦ Διπύλου, εἰς τὴν οἰκίαν Μισίου». Ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος.

2) Ἀναθηματικὴ κυλινδρικὴ βάσις ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὕψ. 0,218 καὶ διαμ. 0,41 μ. (Πίν. 55 β). Φέρει εἰς πέντε στίχους τὴν ἐπιγραφήν:

Ι/Σ/ΙΔΙ ΑΝ/ΟΥ/ΒΙΔΙ
ΝΙΚΩΝΥΜΟΣ ΑΝΤΙΦΑΝΟΥ ΟΙΝΑΙΟΣ
ΙΕΡΕΥΣ ΓΕΝΟΜΕΝΟΣ ΕΠΙ ΞΕΝΩΝΟΣ
ΑΡΧΟΝΤΟΣ ΑΝΕΘΗΚΕΝ ΖΑΚΟΡΕΥΟΝΤΟΣ
ΜΗΤΡΟΔΩΡΟΥ ΚΑΛΑΧΗΔΟΝΙΟΥ

Στιχ. 1. Παρὰ τὴν σοβαρὰν φθορὰν τοῦ λίθου εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον ἡ συμπλήρωσις: Ἴσιδι Ἀνούβιδι, εἶναι βεβαία.

Στίχ. 3 - 4. Ἐπὶ Ξένωνος ἄρχοντος. Ὁ Ξένων ἄρχων ἐν ἔτει 133/2 π.Χ. Inscr. Délos No 1949 καὶ 2594. Ἰδὲ καὶ Pritchett-Meritt, Chronology of Hell. Athens p. XXXII.

Στίχ. 5. Καλχηδόνιος ὡς ὄνομα ἀπαντᾷ διὰ πρώτην, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, φοράν· πιθανῶς εἶναι παράλληλος τύπος τοῦ γνωστοῦ ἤδη ἐθνικοῦ Καλχηδών-νιος (βλ. Κουμανούδη Ἔ.ἀ. ἀριθ. 1860).

Εἰς τὸ κέντρον τῆς ἄνω ὁριζοντίας πλευρᾶς μικρὸς τόρμος, πρὸς συγκράτησιν τοῦ ἀναθήματος.

Εἴς τινα τῶν γραμμάτων (ὕψ. 0,015 μ.) ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος.

30. Φιλελλήνων ἀριθ. 17 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 30)

Εἰς τὰς παρειὰς τοῦ οἰκοπέδου τούτου, ἰδιοκτησίας Δ. Λυμπέρη, μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῆς παλαιᾶς οἰκίας, ἀνεφάνησαν ἐλάχιστα διασωθέντα ἐκ τῶν παλαιοτέρων οἰκοδομήσεων τοῦ χώρου ἀρχαῖα λείψανα ἑνὸς πηλίνου ἀγωγοῦ, ὠοειδοῦς τομῆς, καὶ ἑνὸς τοίχου ἐξ ἀσβεστολιθικῶν ὀγκολίθων.

Ὁ κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ οἰκοπέδου ἀποκαλυφθεὶς ἀγωγὸς ἐσῴζετο μόνον εἰς δύο σημεῖα κείμενα ἀντιστοίχως παρὰ τὴν πρὸς Β. καὶ τὴν πρὸς Ν. μεσοτοιχίαν καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ μὲν πρώτου 3.40 μ., τοῦ δὲ ἄλλου 6 μ. Ἀπετελεῖτο ἐκ δύο πηλίνων κεράμων ἡμιελλειψοειδοῦς τομῆς καὶ παρουσίαζε τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι ἦτο ἐνισχυμένος κατὰ τὰ πλάγιά του διὰ πηλίνων ἐπίσης πλακῶν, τοποθετημένων ἐν εἴδει ὀρθοστατῶν. Ἐσωτερικαὶ διαστάσεις ἀγωγοῦ: ὕψ. 0,88 καὶ πλάτος 0,44 μ. Ἡ ἐκ τῶν σῳζομένων τμημάτων του διδομένη κατεύθυνσις ἀπὸ Β. πρὸς Ν., μὲ ἐλαφρὰν κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον κάμψιν πρὸς ΒΔ.

Τοῦ κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν πλευρὰν τοῦ οἰκοπέδου κειμένου τοίχου ἐσῴζοντο δύο ὀγκόλιθοι, ὁ εἷς ὑπὸ τὴν πρὸς Ν. μεσοτοιχίαν καὶ εἰς ἀπόστασιν 18.30 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως καὶ ὁ ἕτερος ὑπὸ τὴν Α. καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.85 μ. ἀπὸ τῆς νοτίας μεσοτοιχίας. Ὁ τοῖχος, πλάτους 0,70 μ., κατηυθύνετο ἀπὸ Α. πρὸς Δ.

31. Καλλισθένους καὶ Ἀχαιῶν (Σχέδ. 1, ἀριθ. 31)

Κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὡς ἄνω ὁδῶν (Πετράλωνα) καὶ ἐντὸς χάνδακος διανοιχθέντος ὑπὸ τοῦ ΟΤΕ παραλλήλως πρὸς τὴν Καλλισθένους, ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 0,60 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ τάφος ρωμαϊκῶν χρόνων, ὀρθογωνίου σχήματος, μήκους 1.75 καὶ πλάτους 1.08 μ. κατεσκευασμένος διὰ προχείρως λελαξευμένων πλακῶν ἐκ φαιοῦ μαρμάρου, συνδεομένων κατὰ τοὺς ἁρμοὺς δι' ἀσβεστοκονιάματος.

Ἡ ἐρευνηθεῖσα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἐπίχωσις παρουσίασεν ὄστρακα ρωμαϊκὰ μέχρι βάθους 0,57 μ., ρωμαϊκὰ δὲ καὶ ἑλληνιστικὰ ἀπὸ βάθους 0,57 - 0,85 μ. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ εἰς τὰς πέριξ καὶ ὑπεράνω τοῦ τάφου ἐπιχώσεις συνελέγησαν ὄστρακα τῶν αὐτῶν ἐποχῶν εἶναι πιθανώτατον, ὅτι, τὰ μέχρι βάθους 0,85 μ. εἴχον εἰσχωρήσει μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ πώματος αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου σημειωτέον οὐδὲν τμῆμα ἀνευρέθη. Ἀπὸ βάθους 0,85 - 1.05 μ. (ὅπου καὶ τὸ δάπεδον τοῦ τάφου) ἐσῴζετο ἀδιατάρακτον τὸ κατώτερον στρῶμα. Ἐντὸς αὐτοῦ πλὴν τοῦ νεκροῦ, ὅστις εἶχεν ἀποτεθῆ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ δαπέδου, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς ΒΔ., καὶ πέντε δακρυδόχων, κειμένων παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρόν του, οὐδὲν ἕτερον ἀνευρέθη.

Εἰς γενομένην ἐν συνεχείᾳ ἐντὸς τοῦ χάνδακος μικρὰν ἔρευναν ἀπεκαλύφθη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν νοτίως τοῦ τάφου, τμῆμα γωνίας κατεστραμμένου κτίσματος. Εὑρέθη εἰς βάθος 0,60 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ· τὰ δύο σκέλη της ἦσαν ἐκτισμένα διὰ μικροῦ μεγέθους ἀργῶν λίθων καὶ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν των ἐσῴζετο ἐπίχρισμα πάχους 0,01 μ. Τὸ σῳζόμενον ὕψος τῶν τοίχων ἦτο 1 μ., ἤτοι ἐθεμελιοῦτο εἰς βάθος 1.60 μ.

Τὸ κτίσμα τοῦτο δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ σκάμματος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

32. Δωριέων (καὶ Τρώων) (Σ χ έ δ. 1, ἀριθ. 32)

Εἰς τὴν ὁδὸν Δωριέων καὶ εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Τρώων καὶ Καλλισθένους τμῆμά της, κατὰ τὰς ἐργασίας διανοίξεως χάνδακος ὑπὸ τῆς ΔΕΗ, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα δύο ἀρχαίων τάφων, ἤτοι ἑνὸς καλυβίτου (α) καὶ ἑνὸς ἐκ μεγάλων ἀδρῶς εἰργασμένων πωρίνων πλακῶν, συνδεομένων κατὰ τοὺς ἁρμοὺς δι' ἀσβεστοκονιάματος.

Ἀμφότεροι εἶχον τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ., ἔνθα καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν νεκρῶν καὶ ἐσῴζοντο μόνον κατὰ τὸ πρὸς Β. τμῆμά των.

Ὁ καλυβίτης ἀνεφάνη εἰς βάθος 0,27 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τῆς ὁδοῦ Δωριέων, ἐκαλύπτετο δὲ ἀπὸ ἐπιχώσεις, ἐξ ὧν συνελέγησαν ὄστρακα ἑλληνιστικὰ καὶ ρωμαϊκὰ καὶ μία δακρυδόχος.

Ἐντὸς αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἔρευναν, εἰς βάθος 0,21 - 0,61 μ. (ἐπίπεδον, ἐφ' οὗ ἔκειτο ὁ τάφος) εἴχομεν ὄστρακα ρωμαϊκῶν χρόνων, συσσωρευμένα ὀστᾶ διαλελυμένων σκελετῶν καὶ δύο κρανία. Χαρακτηριστικὸν καὶ ὡς γεγονὸς καὶ ὡς χρονολογικὸν στοιχεῖον εἶναι τὸ ἀνευρεθὲν χαλκοῦν κατιωμένον — χαρώνειον — νόμισμα μεταξὺ τῶν ὀδόντων τοῦ ἑνὸς νεκροῦ. Ἡ ἠθελημένη καὶ οὐχὶ τυχαία παρουσία τοῦ νομίσματος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ ἐκ τῶν ἰχνῶν τῆς ὀξειδώσεως χαλκοῦ ἐπὶ τῶν ὀδόντων τοῦ νεκροῦ. Τὸ νόμισμα εἶναι περγαμηνόν, ἐποχῆς Μιθριδάτου (89 - 88 π.Χ.). Εἰς τὴν μίαν ὄψιν παρίσταται προτομὴ Ἀθηνᾶς, μὲ κορινθιακὸν κράνος καὶ ἐπιγραφήν : *ΜΙΘΡΙΑΔΑΤΑΣ*, εἰς δὲ τὴν ἑτέραν Ἀσκληπιὸς ἱστάμενος, μὲ ἐπιγραφήν: *ΠΕΡΓΑΜΗΝΟΝ* (βλ. Κατάλ. Νομισμάτων Βρεταννικοῦ Μουσείου σ. 127 κ.ἑ.).

Ὁ δεύτερος τάφος εὑρέθη ὀλίγον ἀνατολικώτερον (πρὸ τῆς ὑπ' ἀριθ. 36 οἰκίας τῆς ὁδοῦ Δωριέων), εἰς βάθος 0,29 μ. ἀπὸ τοῦ πεζοδρομίου. Ἐντὸς αὐτοῦ εἰς βάθος 0,40 μ. ἀπὸ τοῦ χείλους του, ἀνεκαλύφθη χαλκοῦν κτερισματικὸν κύπελλον, εἰς βάθος δὲ 0,89 μ., ὅπου καὶ ἡ χρησιμοποιηθεῖσα ὡς πυθμὴν τοῦ τάφου ἐπιφάνεια τῆς κιμιλιᾶς, ὀστᾶ ἐκ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν τοῦ νεκροῦ. Ἐκ τῆς περὶ τὸν τάφον ἐρεύνης συνελέγησαν ὄστρακα ρωμαϊκῶν χρόνων.

Διὰ τῶν ἀποκαλυφθέντων εἰς τὰς ὁδοὺς Καλλισθένους καὶ Δωριέων τάφων, ἐπιβεβαιοῦται διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν ἡ συνήθεια τῶν ἀρχαίων νὰ θάπτουν τοὺς νεκροὺς των παρὰ τὰς ἀρχαίας ὁδούς, τοῦτο δὲ διότι καὶ ἐκ τοῦ σημείου τούτου (βλ. Ἰ. Τραυλὸς ἔ.ἀ. πίνακας) διήρχετο ἀρχαιοτάτη ὁδός, ἥτις διὰ πυλίδος τοῦ διατειχίσματος ὡδήγει ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὸν μεταξὺ τῶν μακρῶν τειχῶν χῶρον καὶ τὸν Πειραιᾶ.

33 - 34. Πειραιῶς - Ἀγησιλάου - Μυλλέρου (πρώην Ὀρφανοτρ. Χατζηκώνστα). Σταδίου καὶ Ὁμήρου (ὑπὸ ἀνέγερσιν κτήριον Τραπέζης Ἑλλάδος (Σ χ έ δ. 1, ἀριθ. 33 καὶ 38)

Καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος συνεχίσθη ἡ παρακολούθησις καὶ ἐγένετο κατὰ διαστήματα ἔρευνα εἰς τὰ ὡς ἄνω οἰκόπεδα — περὶ ὧν ἤδη ἐγένετο νύξις εἰς τὰ Χρονικὰ τοῦ ΑΔ 18 (1963) σ. 64 —, ἀλλὰ καὶ πάλιν αἱ ἐργασίαι δὲν ὡλοκληρώθησαν· πιστεύομεν, ὅμως, ὅτι τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῇ ἐντὸς τοῦ 1965, εἰς τὰ Χρονικὰ τοῦ ὁποίου ἐλπίζομεν, ὅτι θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ συμπεριληφθῇ καὶ ἡ περὶ τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων τῶν χώρων τούτων συγκεντρωτικὴ διὰ τὰ ἔτη 1963 - 1965 ἔκθεσις.

35. Μενάνδρου καὶ Σοφοκλέους ἀριθ. 51 (Σ χ έ δ. 1, ἀριθ. 34)

Εἰς τὸ ὡς ἄνω οἰκόπεδον καὶ δὴ παρὰ τὴν πρὸς τὴν ὁδὸν Σοφοκλέους ἀριθ. 51 πλευράν του, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα ἀρχαίου κτίσματος, σχήματος ὀρθογωνίου ἢ τετραγώνου, κειμένου ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου καὶ ἐν μέρει πέραν τοῦ πρὸς τὴν ὁδὸν Σοφοκλέους ὁρίου αὐτοῦ, εἰς ἀπόστασιν δὲ 7.25 μ. ἀπὸ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Μενάνδρου.

Ἡ σῳζομένη θεμελίωσις ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 2.50 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τῆς ὁδοῦ καὶ ἦτο κατεσκευασμένη ἀναμὶξ ἐξ ἀργῶν λίθων, ἑτέρων ἡμιεργασμένων, ὡς καὶ κανονικῶς λελαξευμένων ὀρθογωνίων ὀγκολίθων.

Τὸ κτίσμα εἶχε κατεύθυνσιν ἀπὸ Ν. πρὸς Β. Ἡ πρὸς Ν. πλήρως ἀποκαλυφθεῖσα πλευρὰ αὐτοῦ εἶχε μῆκος 3 μ. Τῶν ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου πρὸς Δ. καὶ Α. πλευρῶν του, ἡ μὲν πρώτη ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 2 μ., ἡ δευτέρα δὲ εἰς μῆκος 0,90 μ. Τὸ πλάτος αὐτῶν κατὰ μέσον ὅρον ἦτο 0,60 μ.

Ἡ κατὰ στρώματα ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας μέχρι τῆς διατηρηθείσης θεμελιώσεως τοῦ κτίσματος ἐρευνηθεῖσα ἐπίχωσις παρουσίασε μέχρι βάθους 0,70 μ. νεωτέρας ἐπιχώσεις, ἀπὸ 0,70 - 1.35 μ. ὄστρακα βυζαντινὰ καὶ ἀπὸ 1.35 - 2.50 μ. ἀρχαῖον στρῶμα μὲ σποραδικὰ ὄστρακα 4ου π.Χ. αἰ.

36. Λυκούργου καὶ Σωκράτους (Σ χ έ δ. 1, ἀριθ. 35)

Εἰς τὸ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῶν ὡς ἄνω ὁδῶν κείμενον οἰκόπεδον αἱ διὰ τὴν διάνοιξιν νέων θεμελίων ἐκσκαφικαὶ ἐργασίαι ἔφερον εἰς φῶς μαρμαρίνην λήκυθον, ἀπερριμμένην ἐκεῖ καὶ εἰς βάθος 2.80 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας. Ἡ λήκυθος (Π ί ν. 56 β) ἐλλιπὴς κατὰ τὸν λαιμόν, τὴν λαβὴν καὶ τὴν βάσιν μετὰ μικροῦ μέρους τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

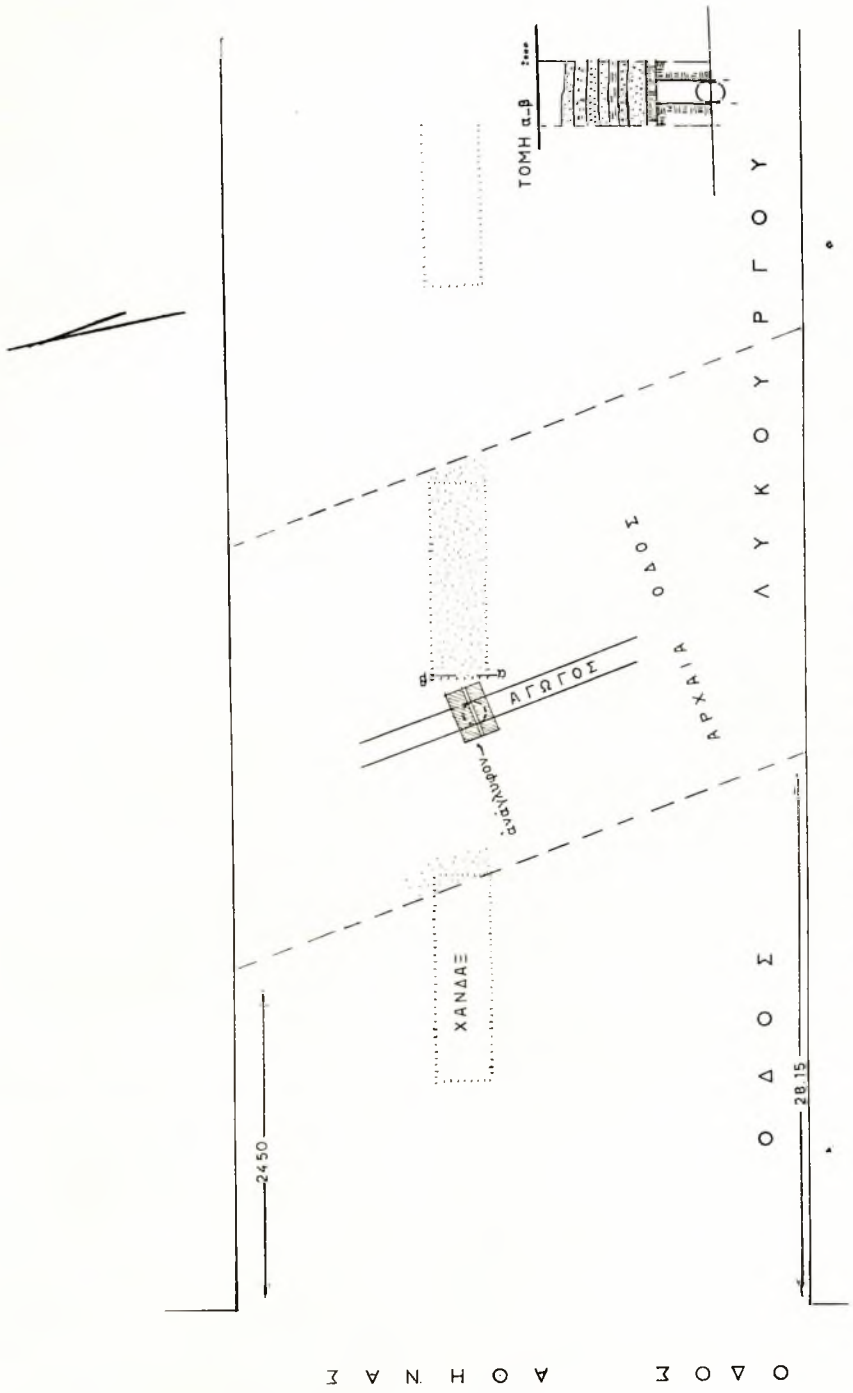

Σχέδ. 34. Ἀνασκαφαὶ ὁδοῦ Ἀθηνᾶς - Λυκούργου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

σώματος εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ ἔχει σῳζ. ὕψ. 0,69 μ. καὶ μεγ. διάμετρον 0,38 μ. Ἐπὶ τῆς κοιλίας παρίσταται ἐν προστύπῳ ἀναγλύφῳ ἡ συνήθης σκηνὴ δεξιώσεως: Εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερᾷ γυναικεία μορφὴ — ἡ νεκρὰ — καθημένη ἐπὶ ἕδρας μετ' ἐρεισινώτου, ὑποδέχεται διὰ χειραψίας τὴν πρὸ αὐτῆς ἱσταμένην ἑτέραν γυναῖκα, ὄπισθεν τῆς ὁποίας, ἵσταται τρίτη νεωτέρα μορφή — ἡ θεραπαινίς — κρατοῦσα πυξίδα. Ὑπεράνω τῆς νεκρᾶς κεχαραγμένον προχείρως τὸ οὐχὶ σπάνιον ὄνομά της *ΜΙΚΑ*.

37. (Ἀθηνᾶς) - Λυκούργου - (Αἰόλου) (Σχέδ. 1, ἀριθ. 36)

Κατὰ τὴν διάνοιξιν χάνδακος ὑπὸ τῆς ΥΔΡΕΞ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ, μεταξὺ τῶν ὡς ἄνω ὁδῶν, τμήματος τῆς ὁδοῦ Λυκούργου, ἠναγκάσθημεν νὰ ἐνεργήσωμεν μικρὰν ἔρευναν, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα.

Συγκεκριμένως, παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῶν ὁδῶν Ἀθηνᾶς καὶ Λυκούργου καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.85 μ. ἀπὸ τῆς ΒΑ. οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς δευτέρας, ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 3.02 μ. τάφος καλυβίτης ἐπιμελοῦς κατασκευῆς ἐκ κανονικῶς διατεταγμένων καὶ συνηρμοσμένων κορινθιακῶν στρωτήρων κεράμων, τόσον κατὰ τὰς ἐπικλινεῖς μακρὰς καὶ καθέτους στενάς, ὅσον καὶ κατὰ τὸ δάπεδον.

Ὁ τάφος, διαστ. 1.94 x 0,55 καὶ ὕψ. 0,60 μ. καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., ἡδράζετο εἰς βάθος 3.65 μ. ἐπὶ πρὸς τοῦτο δημιουργηθέντος εὐρυτάτου λαξεύματος ἐντὸς τοῦ παρθένου ἐδάφους. Ἐντὸς τοῦ λαξεύματος καὶ πρὸς Β. τοῦ τάφου διεσῴζοντο ἔντονα λείψανα πυρᾶς, ἐκ τῶν ὁποίων, πρὸ τῆς ἐπεμβάσεώς μας, εἶχεν ἀνασυρθῇ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς Ἑταιρείας καὶ παραδοθῇ εἰς τὸ οἰκεῖον Ἄστυ. Τμῆμα ἀρίστης διατηρήσεως ἐρυθρόμορφος οἰνοχόη, μὲ παράστασιν σκηνῆς λατρείας τοῦ Διονύσου (Πίν. 56 γ). Τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως καταλαμβάνει κυλινδρικὸς μᾶλλον βωμός, ὄπισθεν δὲ καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ βωμοῦ «Ἑρμαϊκὴ» στήλη, μὲ προτομὴν Διονύσου, πρὸς τὴν ὁποίαν τρεῖς ἀνδρικαὶ μορφαὶ ἐνδεδυμέναι μόνον μὲ ἱμάτιον καὶ ἐστεφανωμέναι δι' ἐρυθρῶν ταινιῶν προσφέρουν τὴν κεκανονισμένην θυσίαν, πλακοῦντας καὶ οἶνον, ὡς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ κανίστρου, τῆς οἰνοχόης καὶ τοῦ κανθάρου, τὰ ὁποῖα καὶ προβάλλουν.

Ὑπεράνω τῆς παραστάσεως ἐπιγραφὴ διὰ λευκοῦ χρώματος: *ΦΙΛΙΟΣ ΤΥΧΩΝ* (ἀριθ. καταγρ. 3431).

Ἐντὸς τοῦ τάφου, πλὴν τῶν ὀστῶν τοῦ νεκροῦ, ὅστις ἀπέκειτο ἐπὶ τοῦ δαπέδου, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς ΒΑ., ἀνευρέθησαν μία κτερισματικὴ λήκυθος (ἀριθ. 3434) καὶ ἀρυβαλλοειδὲς ληκύθιον. Ἡ λήκυθος, ἐλλιπὴς τὴν βάσιν, τὸν λαιμὸν καὶ τὴν λαβήν, ἀντὶ ἄλλου διακόσμου φέρει μίαν βεβιασμένην καὶ ἀσύμμετρον ἐπάλειψιν διὰ μέλανος βερνικίου τοῦ παρὰ τὴν βάσιν τμήματος τῆς κοιλίας καὶ τοῦ λαιμοῦ. Σῳζ. ὕψ. 0,125 μ. Τὸ ληκύθιον, ἀκέραιον (ὕψ. 0,083 καὶ διαμ. βάσεως 0,04 μ.), εἶναι ἐπικεχρισμένον διὰ βερνικίου κατὰ τὸ πλεῖστον ἐρυθροφαίου καὶ ἐνιαχοῦ μέλανος ἐξ ἀνομοιογενοῦς ὀπτήσεως.

Εἰς ἀπόστασιν 26.13 μ. ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας τῶν ὁδῶν Ἀθηνᾶς καὶ Λυκούργου, ἐντὸς διανοιχθείσης σήραγγος διὰ τὴν συνένωσιν δύο ἐπὶ μέρους τμημάτων χανδάκων (τῶν ΙΙ καὶ ΙΙΙ), ἐπεσημάνθησαν εἰς βάθος 0,47 - 1.57 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἓξ ἐπάλληλα πεπατημένα στρώματα ἀρχαίας ὁδοῦ (Σχέδ. 34), τὰ ὁποῖα, ἐπεξετείνοντο ἔτι περαιτέρω πρὸς Α., μέχρι μήκους 6.85 μ. Ὀλίγον βαθύτερον τοῦ ἀρχαιοτέρου στρώματος τῆς ὁδοῦ (εἰς βάθος 1.93 μ.) καὶ πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ ἐρευνηθέντος τμήματος αὐτῆς, ἀπεκαλύφθη φ ρ ε ά τ ι ο ν ἐπισκέψεως ἀγωγοῦ ἐλλειψοειδοῦς τομῆς λελαξευμένου εἰς τὴν κιμιλιὰν καὶ κατευθυνομένου ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τὸ φρεάτιον, διατομῆς κυκλικῆς, εὑρέθη εἰς βάθος 1.93 - 2.75 μ., ὅπου ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀγωγοῦ, ἐκαλύπτετο ἄνω διὰ δύο μαρμαρίνων πλακῶν, ὧν ἡ μία ἦτο τὸ ἓν τμῆμα ἀξιολογωτάτης ἀναγλύφου ἐπιτυμβίας στήλης ἐπιστεφομένης ἄνω ὑπὸ ταπεινοῦ ἀετώματος. (Πίν. 57 α) Ἐπὶ τῆς στήλης σῴζονται μόνον δύο κεφαλαί, ἤτοι ἡ τῆς ἀριστερὰ καθημένης προφανῶς καὶ δεξιὰ ἐστραμμένης γυναικὸς καὶ ἡ τῆς πρὸ αὐτῆς ἱσταμένης θεραπαινίδος. Ἔχει πλάτος 0,68 καὶ σῳζόμενον ὕψ. 0,54 μ. Τὸ εὕρημα τοῦτο ἀποκτᾷ ἔτι μεγαλυτέραν ἀξίαν, διότι ὡς πρῶτος διεπίστωσεν ὁ J. Frel τοῦτο συμπληροῖ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1822 τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον.

38. Σταδίου ἀριθ. 61 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 37)

Κατὰ τὴν ἀποκόμισιν τῶν ἐκ τῆς κατεδαφίσεως τῶν ὑπογείων τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου ἀριθ. 61 ἀκινήτου (πρώην Κυπριακὴ ἀγορὰ) χωμάτων καὶ λοιπῶν ὑλικῶν, ἀπεκαλύφθη 3 περίπου μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τάφος λελαξευμένος εἰς τὴν κιμιλιάν, ὅστις ἦτο ἐπενδεδυμένος ἐσωτερικῶς (πλὴν τοῦ δαπέδου του) διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν καὶ κεκαλυμμένος δι' ὁμοίας πλακός. Ἐντὸς αὐτοῦ οὐδὲν ἕτερον εὑρέθη ἐκτὸς ὀλίγων τεταραγμένων ὀστῶν.

Διαστ. τάφου: μῆκος 1.93, πλάτος 0,60 καὶ βάθος ἀπὸ χειλέων 0,96 μ.

Καὶ ἡ ταφὴ αὕτη περιλαμβάνεται εἰς τὸ κατὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

την περιοχὴν ταύτην τῆς πόλεως καὶ ἐκτὸς τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον τῶν κλασσικῶν, ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων.

39. Βασιλίσσης Σοφίας καὶ Ἡρώδου Ἀττικοῦ (Σχέδ. 1, ἀριθ. 39)

Διὰ μικρᾶς ἐρεύνης, γενομένης εἰς τὸν χῶρον τῆς κατεδαφισθείσης ἐπὶ τῶν ὧς ἄνω ὁδῶν οἰκοδομῆς, διεπιστώθη ὅτι κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου, εἰς βάθος 5.70 μ. καὶ εἰς ἀπόστασιν 30.35 μ. ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βασ. Σοφίας οἰκοδομικῆς γραμμῆς, διήρχετο ἀγωγὸς ἐν μέρει λελαξευμένος εἰς τὸν μαλακὸν βράχον καὶ ἐν μέρει ἀποτελούμενος ἐκ πωρίνων πλακῶν εἰργασμένων εἰς τὸ μέσον εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Π. Οὗτος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς του εἶχεν ἐπικαλυφθῆ διὰ παντοίων μαρμαρίνων πλακῶν, ὧν ὀλίγαι διεσῴζοντο εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ὁ ἀγωγὸς διήρχετο ὑπὸ τὴν νοτίαν μεσοτοιχίαν τοῦ οἰκοπέδου. Αἱ πλάκες αὗται δὲν ἦσαν εἰμὴ ἠχρηστευμένα καὶ κατ' ἀνάστροφον θέσιν ἐνταῦθα τοποθετημένα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα, μία δὲ ἐξ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς οἰκοδομῆς ἀποκαλυφθεῖσα ἐπιτύμβιος στήλη, ἡ καὶ προκαλέσασα τὴν ἡμετέραν ἐπέμβασιν.

Συνολικῶς ἀνεσύρθησαν τρία τμηματικῶς σῳζόμενα ἀνάγλυφα, τὰ κάτωθι:

α) Ἐπιτύμβιος στήλη εἰς δύο τεμάχια (ἡ πρώτη ἀνευρεθεῖσα), ἐλλιπὴς κατὰ τὸ ἄνω μέρος τῆς παραστάσεως καὶ τὴν ἐπίστεψιν καὶ παριστῶσα ἐν ἐκτύπῳ ἀναγλύφῳ σκηνὴν δεξιώσεως (Πίν. 57γ). Ἡ νεκρὰ καθημένη δεξιὰ ἐπὶ σκίμποδος καὶ ἐνδεδυμένη ποδήρη χιτῶνα καὶ ἱμάτιον καλύπτον καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς, δεξιοῦται ἑτέραν ἱσταμένην καὶ πρὸς αὐτὴν ἐστραμμένην γυναικείαν μορφήν, ἥτις εἶναι ἐνδεδυμένη ἐπίσης ποδήρη χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Μεταξὺ αὐτῶν, ἐν δευτέρῳ ἐπιπέδῳ, δύο ἄλλαι ἱστάμεναι, ἐπίσης, μορφαί, μία ἀνδρικὴ κατ' ἐνώπιον, μὲ τὰς δύο χεῖρας ἐπὶ τῆς βακτηρίας καὶ μία νεανίου, ἐν ἱματίῳ μόνον, προσβλέποντος δεξιά. Πρόκειται περὶ ἔργου τῶν ἀρχῶν ἢ τῶν μέσων τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Διαστ.: πλάτος 0,61 καὶ σῳζ. ὕψος 0,95 μ. (ἀριθ. καταγραφῆς 3300 καὶ 3301).

β) Τμῆμα ἐκ τοῦ ἄνω μέρους ἀναγλύφου, ἐφ' οὗ σῴζεται μόνον ἡ κεφαλὴ κατ' ἐνώπιον γενειοφόρου ἀνδρὸς (Πίν. 57β). Σῳζ. διαστ. 0,34 x 0,24 μ. (ἀριθ. καταγραφῆς 3302).

γ) Ἐπιτύμβιος πλάξ, ἐλλιπὴς κατὰ τὸ κάτω μέρος, φέρουσα ἐν προστύπῳ ἀνάγλυφον λουτροφόρον. Διαστ.: πλάτος 0,41 καὶ σῳζ. ὕψ. 0,47 μ.

Εἰς τὸν λοιπὸν χῶρον τοῦ οἰκοπέδου οὐδὲν ἀπολύτως εὑρέθη.

40. Ἀριστοξένου καὶ Ἐρατοσθένους (Σχέδ. 1, ἀριθ. 40)

Κατὰ τὴν διεξαχθεῖσαν ἐνταῦθα μικρὰν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἀπεκαλύφθη, παρὰ τὴν ΒΔ. μεσοτοιχίαν, εἰς βάθος 2 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τῆς ὁδοῦ Ἀριστοξένου, ὑδαταγωγὸς ὠρυγμένος εἰς τὴν κιμιλιὰν εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Π, πλάτους 0,30 καὶ ὕψους 0,40 μ., ὅστις ἐκαλύπτετο ἀναμίξ διὰ πλακῶν μαρμαρίνων καὶ κεράμων.

41. Βεῖκου ἀριθ. 28 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 41)

Εἰς τὸ ὡς ἄνω οἰκόπεδον ἀπεκαλύφθη, καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς πρὸς Β. μεσοτοιχίας του, τὸ ἐντεῦθεν διερχόμενον, μὲ κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ., μεταγενέστερον Βαλεριάνειον τεῖχος.

Τὸ τεῖχος κατὰ πλάτος ἔκειτο ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου καὶ ἐν μέρει πέραν τοῦ πρὸς Β. ὁρίου του, φαίνεται δὲ ὅτι συνεχίζετο πρὸς Α. καὶ Δ. ὑπὸ τὰς παρακειμένας ἰδιοκτησίας. Διετηρεῖτο εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ἀπετελεῖτο ἐκ μέγάλου μεγέθους καὶ κανονικῶς λελαξευμένων κροκαλοπαγῶν ὀγκολίθων, σῳζόμενον κατὰ τὸ δυτικώτερον ἄκρον του εἰς ὕψος δύο δόμων καὶ κατὰ τὸ ἀντίστοιχον ἀνατολικὸν εἰς ὕψος τριῶν δόμων. Ἐθεμελιοῦτο ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους καὶ ἐντὸς πρὸς τοῦτο λελαξευμένης ὑποδοχῆς, εἰς βάθος 0,90 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἐνῷ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ δευτέρου εἰς ὕψος δόμου του ἔκειτο κατὰ 0,20 μ. ὑψηλότερον αὐτῆς. Κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ τείχους ἐμπίπτει εἰς τὸν ἀκάλυπτον χῶρον τῆς ὑπὸ ἀνέγερσιν οἰκοδομῆς καὶ οὕτω θὰ διατηρηθῇ ἄθικτον καὶ ἐμφανές.

42. Βεῖκου ἀριθ. 27 - 29 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 42)

Ἐντεῦθεν περισυνελέγη μαρμάρινος ἀρράβδωτος κιονίσκος (σῳζ. ὕψ. 0,39 καὶ διαμ. 0,20 μ.), ὅστις εὑρέθη εἰς βάθος 1.70 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ ἐπὶ τοῦ ὑποπρασίνου μαλακοῦ βράχου.

43. Φαλήρου καὶ Στρατηγοῦ Κοντούλη (Σχέδ. 1, ἀριθ. 43)

Εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦτο, ἰδιοκτησίας Γεωργ. Μακρῆ, κατὰ τὰς ἐκσκαφικὰς ἐργασίας καὶ τὴν διάνοιξιν τῶν θεμελίων, ἀπεκαλύφθη, εἰς βάθος μόλις 0,30 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, τάφος κεραμοσκεπής, μήκους 0,90 καὶ πλάτους 0,50 μ., μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Ἐντὸς αὐτοῦ οὐδὲν πλὴν τῶν ὀστῶν τοῦ νεκροῦ εὑρέθη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

44. Τριῶν Ἱεραρχῶν ἀριθ. 168

Κατὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν ἐνταῦθα ἐκσκαφικῶν ἐργασιῶν διεπιστώσαμεν ὅτι ἡ ἰσοπεδοῦσα τὴν ἀπὸ τοῦ βάθους τοῦ οἰκοπέδου πρὸς τὴν πρόσοψιν αὐτοῦ κεκλιμένην ἐπιφάνειαν τοῦ τῶν ἐργατῶν τῆς οἰκοδομῆς ἀρχαῖος τάφος, ὡς μᾶς εἰδοποίησε τὸ Ζ' Ἀστυνομικὸν Τμῆμα.

Ὁ τάφος οὗτος ἐκτισμένος καὶ κεκαλυμμένος διὰ προχείρως εἰργασμένων μαρμαρίνων πλακῶν, εὑρέθη εἰς βάθος 1.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας. Εἶχε κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. καὶ ἔκειτο κατὰ

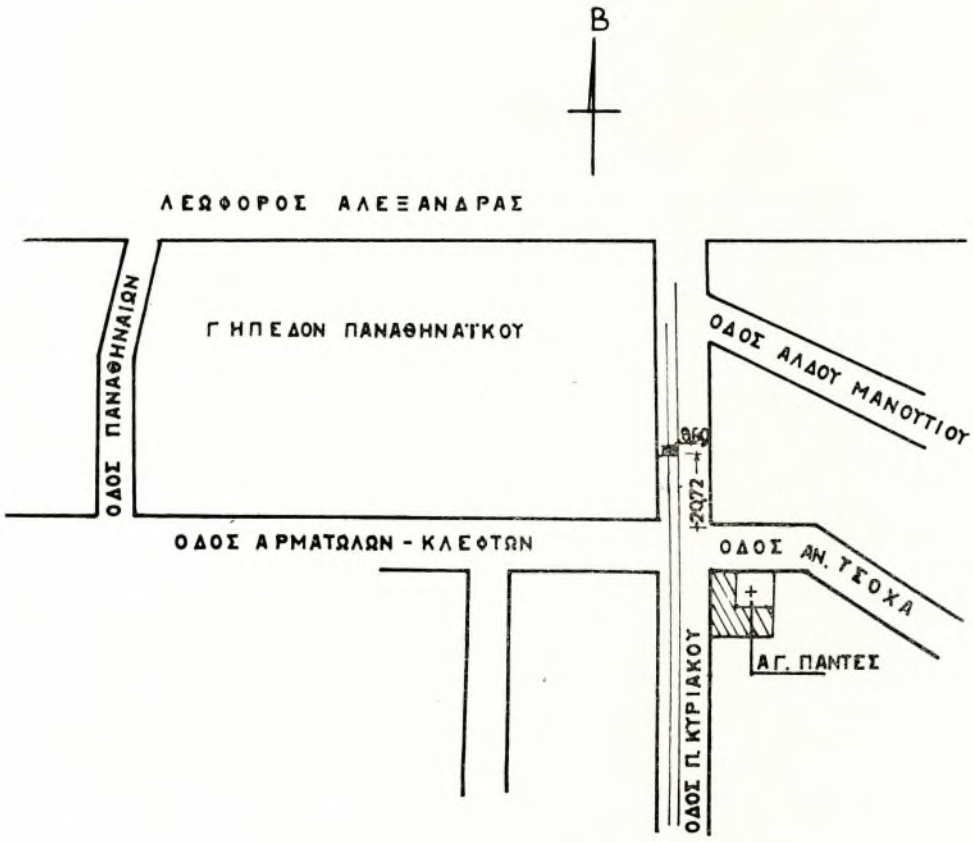

Σχέδ. 35. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ χάνδακος τῆς ΥΔΡΕΞ, ὅπου εὑρέθησαν τὰ χάλκινα ἀγαλμάτια

παρθένου ἐδάφους ἐπίχωσις ἦτο πλήρης ὀστράκων ἀγγείων τοῦ 5ου καὶ 4ου π.Χ. αἰ. Διὰ μικρᾶς δὲ γενομένης ἐρεύνης ἐπείσθημεν ὅτι ἡ ἐπίχωσις ἦτο τεταραγμένη. Τῶν πολυπληθῶν ὀστράκων περισυνελέγησαν τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα.

45. Σποράδων ἀριθ. 12 (Κυψέλη)

Εἰς τὸ ἐπί τῆς ὁδοῦ Σποράδων ἀριθ. 12 οἰκόπεδον, ἰδιοκτησίας Γρ. Ρεμούνδου, κείμενον ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ὑφ' ἡμῶν ἐλεγχομένης ζώνης, κατὰ τὴν διάνοιξιν νέων θεμελίων ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τὸ πλεῖστον τοῦ πλάτους αὐτοῦ ὑπὸ τὴν παρακειμένην (πρὸς Ν.) οἰκοδομὴν καὶ ἡ πλήρης ἀποκάλυψίς του ἦτο ὅλως ἀδύνατος. Τὸ περιεχόμενόν του ἠρευνήθη ἐκ τῶν πλαγίων, διὰ τῆς διευρύνσεως τῆς ὑπὸ τῶν ἐργατῶν ἀνοιχθείσης ὀπῆς. Ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τάφου: μῆκ. 2, πλ. 0,90 καὶ ὕψ. 0,95 μ. Ὁ νεκρὸς ἦτο ἐκτερισμένος διὰ δύο μαρμαρίνων ἀλαβάστρων, ὧν τὸ ἓν εἰς τεμάχια καὶ ἐλλιπὲς ἀνευρέθη ὑφ' ἡμῶν ἐντὸς τοῦ τάφου, ἐνῷ τὸ ἄλλο, τεθραυσμένον ἐπίσης, ἀλλὰ ὀλιγώτερον ἐλλιπὲς τοῦ πρώτου, κατασχεθὲν ὑπὸ τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ὀργάνων τοῦ οἰκείου Ἀστυνομικοῦ Τμήματος εἰς χεῖρας τοῦ ἐργάτου Γ. Καραμανιόλα παρεδόθη εἰς τὴν Ἐφορείαν ἡμῶν.

46. Ὁδὸς Παναγῆ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι)

Τὴν μεσημβρίαν τῆς 6ης Ἰουλίου 1964 τὸ ΙΔ΄ Ἀστυνομικὸν Τμῆμα Ἀμπελοκήπων μᾶς ἐγνώρισε τηλεφωνικῶς τὴν ἀνεύρεσιν ἀρχαίων ἀγαλματίων εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Ὑδάτων ἐνεργουμένην ἐκσκαφὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Π. Κυριακοῦ, παρὰ τὸ γήπεδον τοῦ Παναθηναϊκοῦ.

Μεταβάντες ἀμέσως ἐπὶ τόπου διεπιστώσαμεν πράγματι ὅτι ἐντὸς τοῦ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Π. Κυριακοῦ διανοιχθέντος εὐρυτάτου χάνδακος πρὸς τοποθέτησιν νέων ὑδαταγωγῶν καὶ εἰς βάθος 2 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας (Σχέδ. 35, ὅπου πρόχειρον τοπογραφικὸν διάγραμμα), εἶχον ἀποκαλυφθῆ καὶ ἐξαχθῆ ὑπὸ ἐργατῶν τῆς εἰρημένης Ἑταιρείας τὰ κάτωθι χαλκᾶ ἀρχαῖα ἀγαλμάτια, ἅτινα καὶ μᾶς παρεδόθησαν:

1. Ἀγαλμάτιον παιδὸς γυμνοῦ, μὲ ἀποτετμημένην ἀλλ' ὑπάρχουσαν τὴν δεξιὰν χεῖρα, ὡς καὶ νεωστὶ ἀποτετμημένους τοὺς πόδας ἀπὸ τοῦ κάτω μέρους τοῦ μηροῦ. Περὶ τὴν κεφαλὴν φέρει στέφανον ἐκ κλάδων κισσοῦ. Σῳζ. ὕψ. 0,47 μ. (Πίν. 58 α - β).

2. Ἀγαλμάτιον Ποσειδῶνος, ἐλλιπὲς τὴν ἀριστερὰν (παλαιόθεν) ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ βραχίονος. Πρόκειται περὶ ἐπαναλήψεως τοῦ γνωστοῦ Ποσειδῶνος τοῦ Λατερανοῦ. Ὕψ. 0,45 μ. (Πίν. 59 α - β).

3. Ἀγαλμάτιον Διονύσου, ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ἄκρους πόδας. Τὴν ἀριστερὰν ἔχει κεκαμμένην καὶ πρός τὰ ἄνω, διὰ δὲ τῆς καθειμένης ἑτέρας κρατεῖ βότρυν. Σῳζ. ὕψ. 0,19 μ. (Πίν. 59 γ).

4. Ἀγαλμάτιον γενειοφόρου καὶ ἑστεμμένου ἀνακεκλιμένου Ἡρακλέους, μὲ ἀποτετμημένους νεωστὶ ἀλλ' ὑπάρχοντας τοὺς πόδας (σχεδὸν ἀπὸ τῶν γονάτων) καὶ ἔνθετον, ἀλλ' ἀπεσπασμένην ἀρχαιόθεν, τὴν δεξιὰν χεῖρα. Διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐκράτει τὸ ῥόπαλον, οὗτινος καὶ διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα (Πίν. 60 α - β). Εἶναι ὀξειδωμένον σοβαρῶς καὶ δὴ κατὰ τὰ νῶτα, ἔνθα φέρει καὶ ἐμφανῆ ἴχνη μολύβδου — σημεῖον συνδέσεως πρὸς τὴν ἐλλείπουσαν βάσιν του. Ὕψος μετὰ τῶν ποδῶν 0,21 μ. Προφανῶς ἀντίγραφον ἔργου τοῦ Λυσίππου (βλ. F. de Visscher, Héraclès Epitrapezios).

5. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ ἀγαλματίου (;) κατεστραμμένου ἐξ ἰσχυρᾶς κατιώσεως, ἀποτελουμένου ἐκ δύο προσαρμοζόντων τεμαχίων, ἤτοι κορμοῦ (ὕψ. 0,063 μ.) καὶ ἰσχίων μετὰ μερικῶς σῳζομένων σκελῶν (ὕψ. 0,072 μ.) (Πίν. 60 γ).

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω, περισυνελέγησαν ὑφ' ἡμῶν μεταξὺ τῶν ὑπὸ τῶν ἐργατῶν ἐξαχθέντων χωμάτων καὶ ἄλλα ἐννέα μικρὰ χαλκᾶ τεμάχια, μὴ συγκεκριμένου σχήματος.

Ὡς πρὸς τὰς συνθήκας τῆς ἀνευρέσεως τῶν ἀνωτέρω ἀρχαίων, ὁ ἐργολάβος τῆς Ἑταιρείας μᾶς ἐδήλωσεν, ὅτι τὴν 11ην π.μ. οἱ ἐργάται Γ. Δελλαπόρτας, Λ. Πετσολιᾶς καὶ Ἐπ. Μεσίρης ἀσχολούμενοι μὲ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν διευθέτησιν μᾶλλον τοῦ κάτω μέρους τῆς δυτικῆς παρειᾶς τοῦ σκάμματος ἀπεκάλυψαν τὰ νῶτα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 ἀγαλματίου καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰ ἄλλα τρία ἢ τέσσαρα μικρότερα. Ἀρχικῶς ἐκλήθη ὑπ' αὐτῶν ὁ βοηθὸς τοῦ ἐπιστάτου Ἰ. Δεληγιώργης καὶ ἀκολούθως ὁ ἴδιος ἐπιστάτης Νικ. Ἀλεβιζᾶτος, ὅστις ἔσπευσε καὶ εἰδοποίησε τὸ Ἀστυν. Τμῆμα τῆς περιοχῆς. Ὁ εὐθὺς ἀμέσως ἀποσταλεὶς ἐπὶ τόπου ἀστυφύλαξ, ἀφ' οὗ συνέταξε πρόχειρον περιγραφὴν τῶν ἀντικειμένων, ἐνημέρωσε τοὺς προϊσταμένους του, ὑφ' ὧν τέλος καὶ εἰδοποιήθη ἡ καθ' ἡμᾶς Ὑπηρεσία.

Ἡ ἐκ τῶν πρώτων τούτων δειγμάτων διαπιστωθεῖσα σπουδαιότης τῶν εὑρημάτων καὶ ἡ σημειωθεῖσα ἤδη ἀνωτέρω ὡς ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν καὶ φιλονόμων ἐργατῶν προξενηθεῖσα μικρὰ καὶ ἀσήμαντος κολόβωσις εἰς τὰ ἄκρα δύο τοὐλάχιστον ἐξ αὐτῶν, ὡδήγησεν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀμέσου καὶ συστηματικῆς ἐξερευνήσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος χώρου.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο κυρίως διὰ τοῦ εἰδικευμένου ἐργάτου μας Γ. Βασιλειάδου, παρίσταντο δὲ κατὰ τὴν ἐπὶ τετραήμερον διάρκειάν της ἐκτὸς τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν δ. Φ. Καλούδη καὶ Ἔ. Σπαθάρη, ὁ συνάδελφος Χ. Μακαρόνας καὶ ὁ ἀκαταπόνητος ἀρχιτέκτων Ἰ. Τραυλός, εἰς ὃν ὀφείλεται τὸ δημοσιευόμενον ἐνταῦθα Σχέδ. 36, μὲ τὴν ἀκριβῆ θέσιν πάντων τῶν γενομένων εὑρημάτων [1].

Μὲ τὸν διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν μαλακῶν χωμάτων (ἐπιχώσεως) καθαρισμὸν τοῦ χώρου τούτου καὶ μὲ μικρὰν εἰς βάθος ἔρευναν ἤρχισαν ἀμέσως νὰ διαγράφωνται ὁ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀνοιχθεὶς ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους λάκκος, καθὼς καὶ ἡ πρὸς νότον πλευρά του, ἐνῷ συγχρόνως καὶ ἐντὸς αὐτοῦ πάντοτε ἀπεκαλύπτοντο τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο τόσον εἰς βάθος ὅσον καὶ πρὸς Δ.:

1. Τὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐργασίας ἐλθόντα εἰς φῶς νέα εὑρήματα ἐλάμβανον ἀριθμοὺς ἐν συνεχείᾳ τῶν ἤδη ἀναφερθέντων καὶ ἀσχέτως τοῦ ἂν συνανῆκον ἢ ὄχι πρὸς ταῦτα ἢ καὶ μεταξύ των γενικῶς. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 ἀγαλμάτιον π.χ. φέρει ἐπὶ πλέον τὸν ἀριθ 6 (βλ. Σχέδ. 36).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

α) Ἡ β ά σ ι ς τοῦ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς Ἑταιρείας Ὑδάτων ἐξαχθέντος ὑπ' ἀριθ. 1 ἀγαλματίου, μετὰ τοῦ ὑπολοίπου μάλιστα τῶν σκελῶν του προσκεκολλημένων ἐπ' αὐτῆς, β) ἡ ὑπ' ἀριθ. 9 ἑξαεδρικὴ ὑψηλὴ β ά σ ι ς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 ἀγαλματίου τοῦ Διονύσου, γ) αἱ ὑπ' ἀριθ. 10 καὶ 11 ἄλλαι δύο β ά σ ε ι ς, ὡς καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 12 χαλκοῦν ἀντικείμενον σχήματος ἄκρου λεοντόποδος μετὰ μακρῶν πτερύγων καὶ δ) τὰ ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 8 νέα καὶ λίαν ἐνδιαφέροντα ἀγαλμάτια, ἅτινα εἶναι ἀκέραια ἀλλὰ καὶ ἀρκούντως ὠξειδωμένα (Π ί ν. 61).

Διὰ τῶν ὡς ἄνω εὑρημάτων συνεπληρώθησαν κατ' ἀρχὴν τὰ ἐν Π ί ν. 58 α, 59 γ (βλ. Σ χ έ δ. 36, 1 + 6 καὶ 3 + 9) ἀγαλμάτια. Ἡ βάσις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 εἶναι ἁπλῆ τετραγωνικὴ καὶ ἔχει μῆκος 0,31, πλάτος 0,25 καὶ ὕψ. 0,06 μ., ἐπ' αὐτῆς δὲ ὡς βλέπομεν (Π ί ν. 58 β), διακρίνονται καλῶς καὶ νῦν τὰ πέλματα τῶν ποδῶν τοῦ ἀγαλματίου [1]. Εἰς τὸ οὕτω συμπληρωθὲν ἀγαλμάτιον (Π ί ν. 58 α) ἔχομεν προφανῶς τὸν θεὸν Διόνυσον (Βάκχον), ὅστις εἰκονίζεται ἱστάμενος, σχεδὸν κατ' ἐνώπιον, μὲ ἐλαφρῶς διεστῶτα τὰ σκέλη καὶ τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην ὀλίγον δεξιά, πλήρης δὲ παιδικῆς ἀφελείας καὶ χάριτος κατευθύνει τὸ βλέμμα πρὸς τὸν διὰ τῶν χειρῶν κρατούμενον αὐλὸν (ὡς φαίνεται ἐκ τῆς διαθέσεως τῶν δακτύλων). Τὸ ἀγαλμάτιον, εὑρεθὲν εἰς βάθος 2.43 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ, ἦτο ἐστραμμένον πρὸς Δ. καὶ ἔχει ὕψος 0,67, μετὰ τῆς βάσεώς του δὲ 0,73 μ.

Τὸ ἀγαλμάτιον ὑπ' ἀριθ. 3 μετὰ τῆς βάσεώς του —καὶ ἀκέφαλον ὡς εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος — μετρεῖ ὕψος 0,31 μ.

Ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀριθ. 10, 11 καὶ 12 προφανῶς θὰ ἐστηρίζοντο τὰ τοῦ μικροῦ μεγέθους ἀρχικῶς ἀνευρεθέντα ἀγαλμάτια, ὡς καὶ τὸ τελείως κατεστραμμένον.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὰ νεοανακαλυφθέντα ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 8 ἀγαλμάτια:

7. Διὰ τοῦ εὑρήματος τούτου (Π ί ν. 62 α) ἀπεκτήσαμεν ἓν ἐπὶ πλέον ἀλλὰ ἀξιολογώτατον ἀντίγραφον τοῦ περιφήμου ἀγάλματος τοῦ Δορυφόρου τοῦ Πολυκλείτου. Ὁ ἡμέτερος Δορυφόρος εἰκονίζεται φέρων καὶ κεκοσμημένον κ ρ ά ν ο ς, μετὰ καταυχενίου. Ἐν τῇ συνεσφιγμένῃ ἄκρᾳ τῆς κεκαμμένης ἀριστερᾶς ἀναζητήσαντες εὕρομεν καὶ τὴν ὀπὴν διὰ τὸ ἔνθετόν ποτε δ ό ρ υ. Ὕψος 0,31 μ. Διάμ. βάσεως: ἄνω 0,085 καὶ κάτω 0,10 μ.

Τοῦτο εὑρέθη τοποθετημένον (Σ χ έ δ. 36 καὶ Π ί ν. 61) εἰς τὸ πρὸς Δ. ἄκρον τῆς μεγάλης βάσεως τοῦ Διονύσου (Βάκχου), πρὸ τοῦ ἀριστεροῦ τούτου ποδὸς καὶ ἔβλεπεν ἐπίσης πρὸς Δ. Ὡς βλέπομεν καὶ ἐν τῷ Σ χ έ δ. 36, ἀριθ. 7, εἶχεν ἡμιαποσπασθῆ τῆς κυκλικῆς βάσεώς του (ὕψους 0,03 μ.) καὶ εἶχεν ἀποκλίνει τῆς κατακορύφου — ἐκ τῆς πιέσεως τῶν ὑπερκειμένων χωμάτων ἢ μᾶλλον τῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐρρίφθησαν μεθ' ὁρμῆς καὶ ἐν σπουδῇ πρὸς ἐπίχωσιν τοῦ λάκκου — οὕτως ὥστε εὑρίσκετο ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὰ νῶτα τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἱσταμένου καὶ πρὸς Δ. πάλιν ἐστραμ-

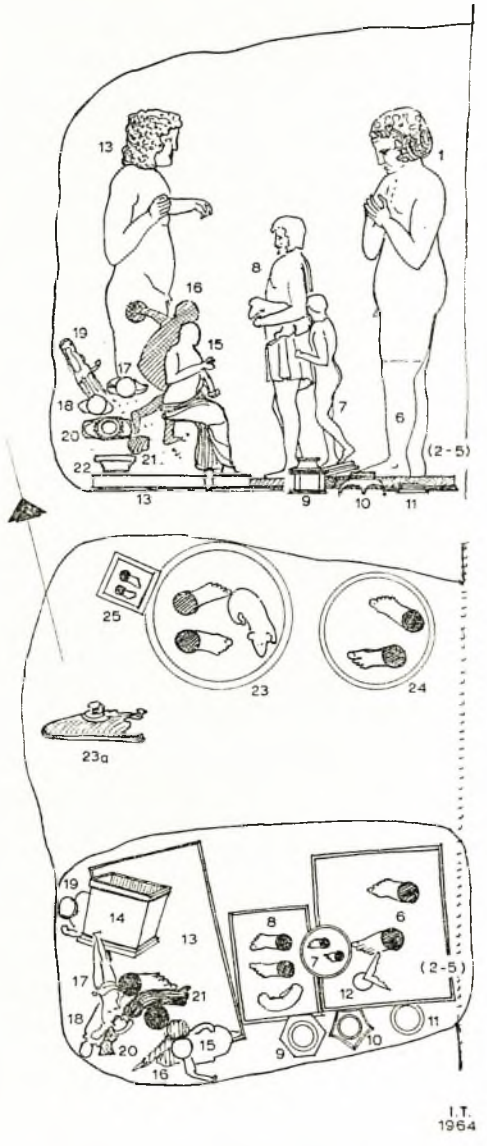

Σχέδ. 36. Ἀκριβὴς θέσις πάντων τῶν ἀνακαλυφθέντων εὑρημάτων

1. Οἱ πόδες ἀπεκολλήθησαν τῆς βάσεως κατὰ τὴν μεταφοράν της εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Συλλογήν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

μένου ὑπ' ἀριθ. 8 τελευταίου χαλκοῦ ἀγαλματίου τῆς ὁμάδος ταύτης.

8. Ἀγαλμάτιον κριοφόρου ἀνδρὸς ὡρίμου ἡλικίας, μὲ πώγωνα δασὺν καὶ κόμην μακράν, ἐνδεδυμένου χιτῶνα βραχὺν καὶ φέροντος πήραν ἀριστερὰ ὀπίσω κρεμαμένην ἀπὸ τοῦ ὤμου (Πίν. 62 β). Οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι εὑρισκόμεθα πρὸ κριοφόρου Ἑρμοῦ, ἰδιάζοντος ὅμως τύπου, περὶ οὗ θὰ γίνῃ λόγος μετὰ τὸν καθαρισμόν. Τὸν κριὸν φέρει δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐνῷ διὰ τῶν μασχαλῶν του ἀλλὰ καὶ δι' ἱμάντων ἔχει ἀκινητοποιήσει κατὰ περίεργον, πλὴν ἀσφαλῆ τρόπον, τὰ ἄκρα αὐτοῦ ἢ καὶ αὐτὸν τοῦτον ὀπίσω (χιαστί), ἴσως δὲ καὶ ἐμπρός. Τὸ ἀκαθάριστον τοῦ ἀγαλματίου δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ εἴπωμεν ἂν φέρῃ καὶ ἱμάτιον, πῶς ἔχουσιν ἀκριβῶς οἱ ἱμάντες καὶ ἂν ἔχῃ κυνῆν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς.

Ὕψος ἀγαλματίου 0,51 μ. Ἵστατο ἐπὶ διαλυθείσης λεπτῆς τετραγωνικῆς βαθμιδωτῆς βάσεως, ἐφ' ἧς ἦτο ἐξηπλωμένος κύων (μῆκος κυνὸς 0,115 μ.).

Ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη ἐν συνεχείᾳ πρὸς Β. καὶ Δ. Καὶ πρὸς Β. μέν, ἂν καὶ ἐχωρήσαμεν ἀρκετά, οὐδὲν ἀνεύρομεν, ἀλλὰ δὲν συνηντήσαμεν τὰ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τοιχώματα τοῦ λάκκου, ὅστις οὕτως ἐμφανίζεται εὐρύτατος. Πρὸς Δ. ὅμως καὶ εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ κριοφόρου Ἑρμοῦ ἤρχισε νὰ ἀποκαλύπτεται ἄλλο ἀγαλμάτιον, χαλκοῦν ἐπίσης, παιδός, περίπου τοῦ τύπου καὶ τῶν διαστάσεων τοῦ Διονύσου (Βάκχου).

Μὲ τὴν πρόοδον τῆς ἐργασίας ἀπεδείχθη ἐντὸς ὀλίγου, ὅτι εὑρίσκομεθα οὐχὶ πρὸ ἑνὸς ἀγαλματίου, ἀλλὰ πρὸ δευτέρας ὁμάδος, τὰ ἀγαλμάτια τῆς ὁποίας εἶχον ἀποτεθῆ ἐν τῷ λάκκῳ μὲ τὸ πρόσωπον πρὸς Α. (Πίν. 63 α - β). Ταῦτα ὡς καὶ τὰ τῆς πρώτης ὁμάδος εἶχον τοποθετηθῆ εἰς τὴν κανονικὴν των ὀρθίαν στάσιν, ἀρκετὰ ὅμως ἐξ αὐτῶν καὶ δὴ τὰ μικρότερα εἶχον καταπέσει ἐκ τῶν βάσεών του καὶ εὑρίσκοντο τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου (Σχέδ. 36). Πάντως ἡ ἐκ τῆς ἐρεύνης σχηματισθεῖσα ἐντύπωσις (βλ. καὶ τὰς βάσεις τῶν ἀγαλματίων) ἦτο, ὅτι ὁ ἀποκρύψας ἐνταῦθα ταῦτα δὲν εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ τὰ συσσωρεύσῃ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ ἐξασφαλίσῃ μὲ τάξιν ἐπὶ τῆς εὐρυτάτης βάσεως τοῦ νέου ἀγαλματίου τοῦ Βάκχου.

Ἀντιληφθέντες ἐξ ἀρχῆς ὅτι τὰ περὶ τοὺς πόδας τοῦ Διονύσου ἀγαλμάτια ἦσαν δυστυχῶς ἰσχυρότατα ὠξειδωμένα, καταφανὴς δὲ ἦτο καὶ ὁ κίνδυνος τῆς πλήρους διαλύσεως εὐαρίθμων κατὰ τὴν ἐξαγωγήν των, ἐζητήσαμεν ἀπὸ τὸ Ἐθν. Ἀρχ. Μουσεῖον τὴν ἀποστολὴν εἰδικοῦ εἰς τὴν συντήρησιν τῶν χαλκῶν τεχνίτου.

Οὕτω ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τοῦ εὑρήματος συνετελέσθη μὲ τὴν πολύτιμον συνεργασίαν τοῦ πεπειραμένου καὶ εὐσυνειδήτου ἀρχιτεχνίτου Χρ. Χατζηλιοῦ, χωρὶς νὰ προξενηθῇ οὐδεμία ἐπὶ πλέον ζημία. Ἡ ἐν λόγῳ ὁμὰς ἐκαθαρίσθη ὅσον ἦτο δυνατὸν ἐπί τόπου, χωρὶς νὰ θιγῇ ἢ νὰ μετακινηθῇ οὔτε ἓν τῶν ἀγαλματίων. Ἐν συνεχείᾳ ταῦτα καὶ πρὸ τῆς ἐξαγωγῆς των, ἀφ' οὗ ἐσχεδιάσθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Τραυλοῦ, ἐφωτογραφήθησαν.

Κατὰ τὴν σχεδίασιν καὶ τῆς ὁμάδος ταύτης ἐδόθησαν ἀριθμοὶ εἰς τὰ ἀντικείμενα ἐν συνεχείᾳ τῶν τῆς προηγουμένης, κατὰ τὴν ἐξαγωγήν των ὅμως δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἡ σειρὰ τῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἐπέβαλλεν ὁ ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνος τρόπος.

Ἐντεῦθεν τελικῶς ἔχομεν τὰ κάτωθι ἑπτὰ (ἢ μᾶλλον ὀκτὼ) ἀγαλμάτια:

9. (Σχέδ. 36, ἀριθ. 13). Ἀγαλμάτιον νεαροῦ Διονύσου, ὁμοίου πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1, ἀλλὰ μὲ τὰς χεῖρας ὑψωμένας πρὸς τὰ πλάγια καὶ εἰς στάσιν ὀρχουμένου. Ὁ Διόνυσος, μὲ πλουσιωτέραν τὴν οὖλην κόμην καὶ συγκρατουμένην δι' ἁλυσιδωτοῦ κοσμήματος, δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι μεγαλύτερος τὴν ἡλικίαν τοῦ πρώτου. Ὕψ. 0,67 μ. (ἐπομένως τὸ ἀγαλμάτιον εἶναι ἰσοϋψὲς μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1) καὶ μετὰ τῆς βάσεως 0,70 μ. Ἐστηρίζετο ἐπὶ βάσεως ὀρθογωνίου σχήματος, ἐχούσης μῆκος 0,41, πλάτος 0,225 καὶ ὕψος μόλις 0,03 μ. (Πίν. 64 α - β).

Μεταξὺ τῶν σκελῶν του ὑπάρχει (Πίν. 64 α - β) ἕτερον ἀγαλμάτιον, ὅπερ δὲν ἐπεχειρήσαμεν νὰ ἀποσπάσωμεν, ὡς λίαν κατεστραμμένον καὶ στερεῶς προσκεκολλημένον ἐπ' αὐτῶν διὰ τῆς ὀξειδώσεώς του.

10. (Σχέδ. 36, ἀριθ. 15) Ἀγαλμάτιον γυναικὸς καθημένης καὶ μὲ τὰς χεῖρας εἰς στάσιν νηθούσης (Πίν. 64 γ). Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος γυμνόν· κεκαλυμμένον εἶναι μόνον τὸ ἐκ τῶν ἰσχίων καὶ κάτω. Ἰσχυρότατα κατιωμένον κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ. Ἡ κεφαλή του παρέμεινε συγκεκολλημένη ἐπὶ τοῦ ἀμέσως κατωτέρω ἀγαλματίου (Σχέδ. 36, ἀριθ. 17). Σῳζ. ὕψ. 0,25 μ.

11. (Σχέδ. 36, ἀριθ. 16). Ἀντίγραφον ἐν μικρογραφίᾳ τοῦ Δισκοβόλου τοῦ Μύρωνος (Πίν. 65 α - β). Λίαν βεβλαμμένον ἐκ τῆς ὀξειδώσεως. Ὕψος (ὡς ἔχει νῦν) 0,26 μ.

12. (Σχέδ. 36, ἀριθ. 17). Ἀγαλμάτιον ἀνδρὸς βαρβαρικῆς μορφῆς, μὲ χονδρὰ χαρακτηριστικὰ προσώπου. Φέρει περίζωμα περὶ τὴν ὀσφύν, συνεστραμμένον δὲ ὕφασμα (;) περὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν λαιμὸν (Πίν. 66 α - γ). Χορευτής. Ὕψ. 0,25 μ.

13. (Σχέδ. 36, ἀριθ. 18). Ἀγαλμάτιον Διο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

νύσου, εἰκονιζομένου σχεδὸν κατ' ἐνώπιον καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἀριστερά. Στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς καὶ ἔχει κεκαμμένον ἐλαφρῶς τὸν δεξιόν. Ἔχει λεπτοφυὲς σῶμα, πλουσίαν κόμην ἐκ συστρεφομένων πλοκαμίσκων δεδεμένην ὀπίσω, γενικώτερον δὲ ὅλως θηλυπρεπῆ ἐμφάνισιν, καὶ τὰς χεῖρας εἰς στάσιν οἰνοχοοῦντος (Πίν. 67γ).

Ὑπὸ τὸ στρῶμα τῆς ὀξειδώσεως μόλις διαφαίνεται ὀπίσω, ὅτι φέρει νεβρίδα καὶ κνημῖδας. Ὕψ. 0,28 μ. Ἐπὶ βάσεως κυκλοτεροῦς, διαμέτρου κάτω 0,12 μ. (Εὑρέθη ὕπτιον, μεταξὺ δὲ τῶν βραχιόνων του εἶχε καταπέσει τὸ ἐν Πίν.66 α-γ ἀγαλμάτιον).

14. (Σχέδ. 36, ἀριθ. 19). Ἀγαλμάτιον Ἀθηνᾶς ἐνδεδυμένης πέπλον ἐζωσμένον μετὰ διπλοϊδίου. Φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ταπεινὸν κράνος (Πίν. 67 α-β). Ἵσταται κατ' ἐνώπιον, μὲ τὴν κεφαλὴν ἡμικεκλιμένην ἀριστερὰ καὶ κάτω, στηρίζεται δὲ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους, ἔχουσα τὸ δεξιὸν ἐλαφρῶς κεκαμμένον. Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς δόρυ, διὰ τῆς ἑτέρας δὲ φιάλην ἢ καὶ ἀσπίδα (τὸ τελευταῖον θὰ φανῇ μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀγάλματος· πάντως ἐκεῖ πλησίον — βλ. Σχέδ. 36, ἀριθ. 22 — περισυνελέγη κατεστραμμένον καὶ εἰς τεμάχια κυκλικὸν ἀντικείμενον, διαμ. 0,10 μ., ὅπερ ἐξελήφθη ὡς πῶμα). Ὕψ. 0,21 μ. Πλάτος εἰς τὸ ὕψος τῶν χειρῶν 0,12 μ.

15. (Σχέδ. 36, ἀριθ. 20). Προτομὴ Σαράπιδος ἐπὶ ἀνθεμίου καὶ βάσεως κυβικοῦ σχήματος (Πίν. 67δ). Εἰκονίζεται ὡς συνήθως μὲ τὸν κάλαθον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τὴν ἀτημέλητον μακρὰν κόμην.

Ὕψ. προτομῆς 0,22 μ. Μῆκος πλευρᾶς βάσεως 0,165 καὶ ὕψ. 0,125 μ.

Ἐνταῦθα δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐν τῇ προσπαθείᾳ μας νὰ ἀποσπάσωμεν τὸν μεγαλύτερον Διόνυσον (Πίν. 58 α) μετὰ τῆς βάσεώς του, ἐφ' ἧς, ὡς ἐλέχθη, εἶχον ἀποτεθῇ ἀρχικῶς ἱστάμενα ὅλα τὰ ἀγαλμάτια τῆς δευτέρας ὁμάδος, ἠναγκάσθημεν νὰ διευρύνωμεν τὸν λάκκον, ὅσον ἦτο δυνατόν, πέριξ καὶ κυρίως πρὸς Β. Ἀλλ' ἐνῷ πρὸς Δ. εὑρέθη πλέον τὸ τέρμα τοῦ λάκκου, πρὸς Β. καὶ εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀρχαίου ἐπρόβαλε διὰ μέσου τῶν χωμάτων ἡ δεξιὰ χεὶρ ἑτέρου ἀγαλματίου (Πίν. 68). Ἐπειδὴ ὅμως ἡ περαιτέρω συνέχισις τῆς ἐρεύνης πρὸς Β., ἐντὸς τῆς οὕτω δημιουργηθείσης ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ Π.Κυριακοῦ μεγάλης κοιλότητος, ἐθεωρήθη ὡς λίαν ἐπικίνδυνος, ἀπεφασίσθη νὰ ὑποστηλωθῇ μὲν κατ' ἀρχὴν δεόντως ὁ ἀνεσκαμμένος ἤδη χῶρος, διὰ νέου δὲ στομίου διανοιγομένου ἔτι βορειότερον νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς. Τοῦτο δὲ καὶ συνετελέσθη τὴν 8ην καὶ 9ην Ἰουλίου, μὲ τὰ κάτωθι ἀποτελέσματα:

α) Ἐντὸς τοῦ λάκκου ἀπεκαλύφθη τρίτη ὁμὰς ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν ἀγαλματίων (βλ. ὑπ' ἀριθ. 23, 24 καὶ 25 εἰς Σχέδ. 36) εὑρεθέντων ἱσταμένων κατὰ χώραν καὶ ἐπὶ τῶν πλίνθων των. Τούτων πάλιν τὰ δύο μεγαλύτερα ἵσταντο ἐπὶ κυκλικῆς βάσεως καὶ ἀντιμέτωπα, ἤτοι τὸ μὲν ὑπ' ἀριθ. 24 ἐστραμμένον πρὸς Δ., τὸ δὲ ὑπ' ἀριθ. 23 πρὸς Α. Ὄπισθεν τοῦ τελευταίου δὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 25 μὲ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, ἀλλ' ἐπὶ τετραγώνου βάσεως.

β) Ἔτι βορειότερον καὶ ἐπὶ διαφορετικοῦ ἐπιπέδου εὑρέθη σιρός, παρὰ τὸν ὁποῖον ἀπέκειντο ἐν εἴδει «γεμίσματος» πολυάριθμοι λύχνοι πήλινοι.

Μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν τῶν ὡς ἄνω εὑρημάτων ἐγένετο πάλιν ἐπὶ τόπου ἡ σχεδίασις καὶ φωτογράφησίς των.

Τὰ νέα χαλκᾶ εἶναι:

16. (Σχέδ. 36, ἀριθ. 23 καὶ 23 α). Ἀγαλμάτιον Διονύσου (Πίν. 69 α), ὡς δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῆς εἰς μακροὺς βοστρύχους καταπιπτούσης κόμης ἐπί τε τῶν ὤμων καὶ τοῦ στήθους, ὡς καὶ τῆς δορᾶς πάνθηρος τὴν ὁποίαν φέρει ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου, καὶ ἡ ὁποία καλύπτει ὅλως τὸν ἀριστερὸν βραχίονα καὶ ἐν μέρει τὸν μηρὸν τοῦ κεκαμμένου ἀριστεροῦ σκέλους.

Τοῦτο ἔχει χυθῇ εἰς δύο μήτρας, ὧν ἡ μία διὰ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα μετὰ τῆς δορᾶς (Πίν. 70 γ). Τὸ δεύτερον τοῦτο τμῆμα εὑρέθη ἀπερριμμένον εἰς ἀπόστασιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ὕψ. 0,61 μ.

Ἐπὶ τῆς κυλινδρικῆς βάσεώς του — διαμέτρου ἄνω 0,26 μ. — ὑπάρχει πάλιν ἐξηπλωμένος κύων. (Τὸ ἀγαλμάτιον κατὰ τὴν ἀποκάλυψίν του εἶχεν ἤδη ἀποκολληθῆ τῆς βάσεως).

17. (Σχέδ. 36, ἀριθ. 24) Ἀγαλμάτιον τύπου ἀγενείου Ἡρακλέους - Ἀλεξάνδρου, εἰκονιζομένου ἐν ἀναπαύσει καὶ ἀτενίζοντος πρὸς τὰ ἀριστερά. Στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, ἔχει τὴν ἄκραν τῆς κεκαμμένης δεξιᾶς ἐπὶ τοῦ ἰσχίου καὶ φέρει ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐμπρὸς συνεπτυγμένην τὴν λεοντῆν, τὴν καὶ ἀπὸ τοῦ προβαλλομένου ἀριστεροῦ πήχεως καταπίπτουσαν (πρὸς τὰ κάτω) δίκην ἱματίου. Ὕψ. 0,66 μ. Βάσεως ἄνω διαμ. 0,215 μ. (Πίν. 69 β-γ).

18. (Σχέδ. 36, ἀριθ. 25). Ἀγαλμάτιον Ἀρποκράτους, γυμνοῦ, μὲ ὑψηλὸν φρύγιον πῖλον, μακρὰν κόμην καὶ τὸν δείκτην τῆς κεκαμμένης δεξιᾶς, ὡς συνήθως, παρὰ τὸ στόμα. Ὕψ. 0,36 μ. (Πίν. 70 α-β). Ἐστηρίζετο ἐπὶ λεπτῆς τετραγωνικῆς βάσεως.

Οἱ βορειότερον καὶ ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

(Πίν. 71α) ἀποκείμενοι καὶ περισυλλεγέντες ὑφ' ἡμῶν λύχνοι, ἑξήκοντα ἓξ (66) συνολικῶς, ἀκέραιοι καὶ εἰς τεμάχια καὶ διαφόρου μεγέθους (ἀριθ. καταγραφῆς 3167 - 3232) εἶναι ἅπαντες χρησιμοποιημένοι καὶ φέρουσιν ἐπὶ τοῦ δίσκου γνωστὰ διακοσμητικὰ θέματα (ἥλιον, ἐρωτιδεῖς, διάφορα πτηνά, ἀνθέμια κλπ.) χαρακτηριστικὰ τοῦ 4ου, 5ου καὶ 6ου μ.Χ. αἰῶνος. Οὗτοι ὅμως καθὼς καὶ ὁ ἔτι μεταγενεστέρας ἐποχῆς σιρὸς οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἔχωσι σχέσιν μὲ τὸ εὕρημα τῶν χαλκῶν. Ἄσχετα ὡσαύτως πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ ἄλλα ἀνάξια λόγου λείψανα, τὰ ὁποῖα παρετηρήθησαν κυρίως ἐπὶ τῶν παρειῶν τοῦ χάνδακος, ὡς: α) τοῖχος κατεστραμμένου κτίσματος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παρειὰν καὶ ἔναντι περίπου τοῦ λάκκου καὶ β) τμῆμα μικροῦ κοινοῦ πηλίνου ὑδαταγωγοῦ πενταγωνικῆς τομῆς (Πίν. 71 β), ὡς ἀποδεδειγμένως μεταγενεστέρων χρόνων. Σχετικὰ μόνον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῶσι τὰ ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν τοῦ χάνδακος λείψανα ἐντόνου πυρᾶς καὶ τοῦτο διότι κεκαυμένον στρῶμα συνηντήσαμεν καὶ κατὰ τὴν ἔρευνάν μας γενικῶς ἄνωθεν τῶν εὑρημάτων, καὶ εἰς βάθος 1.50 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν κ. Χ. Χατζηλιοῦ δύναται νὰ ἀποδοθῇ καὶ ἡ μεγάλη κατίωσις καὶ βλάβη ἡ παρατηρηθεῖσα ἤδη ἐπὶ τῶν μικρῶν κυρίως ἀγαλματίων. Ὁ κ. Χατζηλιοῦ εἶναι δηλαδὴ τῆς γνώμης ὅτι ἡ ἐν τῇ τέφρᾳ σόδα κατερχομένη διὰ τῶν βροχῶν μέχρι καὶ τῶν χαλκῶν ἐπετάχυνε τὴν κατίωσιν καὶ μάλιστα τῶν ὑψηλοτέρων ἢ τῶν ἀκαλύπτων τμημάτων αὐτῶν. Π.χ. εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀγαλματίων 12 καὶ 13 (Πίν. 66 α-γ καὶ 67 γ)— τὰ ὁποῖα καταπεσόντα ἐκ τῶν βάσεών των, εὑρέθησαν τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου — τὸ ὑπερκείμενον 12 (ὁ χορευτὴς) εἶναι ἰσχυρότατα κατιωμένον, ἐνῷ τὸ ὑπ' αὐτοῦ καλυπτόμενον 13 (ὁ Διόνυσος) εἶναι πολὺ καλυτέρας διατηρήσεως. Ἐπίσης εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 10 (Πίν. 64 γ) τῆς καθημένης γυναικείας μορφῆς, τὸ ἄνω μέρος εἶναι πλῆρες ρωγμῶν καὶ σχεδὸν διαλελυμένον, ἐνῷ τὸ κάτω — κατὰ τὴν βάσιν του — διατηρεῖται πολὺ καλῶς.

Οὕτως ἔχουν ἐν πάσῃ σχεδὸν λεπτομερείᾳ τὰ ἀποτελέσματα τῆς παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Γηπέδου τοῦ Παναθηναϊκοῦ ἐνεργηθείσης ὑφ' ἡμῶν ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης καὶ τοιοῦτος ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὁ κατ' αὐτὴν ἀποκαλυφθεὶς εἰς βάθος 2.50 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας θησαυρὸς τῶν χαλκῶν ἀγαλματίων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἀποτεθειμένα ἐντὸς λάκκου, διαστάσεων 1.115 x 0,90 μ.

Αὐτὴ αὕτη ἡ κατάστασις τῶν ἀντικειμένων, κεκαλυμμένων, ὡς ἤδη ἐσημειώθη, ὑπὸ κατιώσεως μετὰ χώματος προσκεκολλημένου ἐπ' αὐτῆς, δὲν ἐπέτρεψε νὰ γίνῃ εὐρύτερος περὶ αὐτῶν λόγος. Καὶ αἱ διαστάσεις αὐτῶν ἐλήφθησαν κατὰ προσέγγισιν.

Ἡ πραγματικὴ ἀξία τοῦ ἀπροσδοκήτου καὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως πολυτιμοτάτου εὑρήματος μόνον μετὰ τὸν καθαρισμόν, συντήρησιν καὶ ἀποκατάστασίν του θὰ καταφανῇ.

Λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς τοῦτο ἦλθεν εἰς φῶς, εὐλόγως δέον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν τυχαῖον εὕρημα. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ἁπλῶς, ὅτι ἐὰν ὁ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Π. Κυριακοῦ διανοιχθεὶς χάνδαξ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Ὑδάτων ἦτο κατὰ 2 - 3 ἑκατοστὰ στενότερος ἢ καὶ ἐχαράσσετο ἀνατολικώτερον, τὸ ἐν λόγῳ εὕρημα θὰ παρέμενεν ἐσαεὶ ἄγνωστον, διότι καὶ ἂν συνέβαινεν ἔστω μετὰ πάροδον πολλοῦ χρόνου νὰ ἐπισημανθῇ, θὰ εἶχεν ἀναμφιβόλως ὁλοσχερῶς καταστραφῇ.

Πάντως, δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος μετὰ βεβαιότητος νὰ χρονολογήσωμεν τοῦτο εἰς τὰ μέσα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος, ἤτοι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ νὰ δεχθῶμεν ὅτι, ὡς καὶ ἐπὶ μέρους ἐλέχθη, ἐν αὐτῷ περιλαμβάνονται ἀρκετὰ καλὰ καὶ ἐν μικρογραφίᾳ πάντοτε ἀντίγραφα ἢ καὶ μεταπλάσεις περιφήμων ἔργων μεγάλων καλλιτεχνῶν τοῦ 5ου καὶ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἀποκλειομένου ἀπολύτως νὰ ἀνήκωσι ταῦτα εἰς χαλκοπλαστικὸν ἐργαστήριον — ὄχι μόνον ἔχομεν ἐλλιπὲς ἀρχαιόθεν ἀγαλμάτιον, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ὑπάρχει εἰς διπλοῦν—, δεχόμεθα μὲν τὴν σχέσιν αὐτῶν μὲ φιλότεχνον συλλέκτην, ἀλλ' ὡς πολὺ πιθανώτερον θεωροῦμεν ὅτι προέρχονται ἀπὸ Ἱερὸν ἐκεῖ που πλησίον κείμενον καὶ δὴ τοῦ Διονύσου ἢ ἔστω καὶ Βακχεῖον, δεδομένου ὅτι ὁ θησαυρός μας κατὰ τὰ 4/5 ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀγάλματα θεῶν σχετικῶν πρὸς τὸν Διόνυσον, ἐπιπροσθέτως δὲ μεταξὺ αὐτῶν ὑπερτεροῦν τὰ τοῦ Διονύσου-Βάκχου καὶ εἰς ἀριθμὸν καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μεγέθους.

Ἡ ἀπόκρυψις τούτων ἐντὸς τοῦ ἐδάφους θὰ ἐγένετο προφανῶς ἐπικειμένης ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς, ἴσως τῆς τῶν Ἑρούλων κατὰ τὸ 267 μ.Χ., ἢ καὶ τῶν Γότθων ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον περὶ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ. μ. Χ.

47. Ὁδὸς Ἰόλης (καὶ Βουλιαγμένης)

Ἐντὸς δύο χανδάκων, διανοιχθέντων ὑπὸ τῆς ΥΔΡΕΞ καθέτως πρὸς τὴν νοτίαν οἰκοδομικὴν γραμμὴν τῆς ὁδοῦ Ἰόλης καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς διασταυρώσεώς της μετὰ τῆς ὁδοῦ Βουλιαγμένης 27.60 καὶ 35.60 μ. ἀντιστοίχως, ἀπεκαλύφθη τμηματικῶς πήλινος ἀγωγός, ὠοειδοῦς τομῆς, μεγ. διαμ. 0,65 μ., ἔχων κατεύθυνσιν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., ἤτοι ὁμοίαν πρὸς τὴν τῆς ὁδοῦ Ἰόλης. Ὁ ἀγωγὸς προφανῶς διετηρεῖτο καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῶν χανδάκων. Αἱ πέριξ αὐτοῦ ἐπιχώσεις οὐδὲν ἀπέδωσαν.

48. Σαρκοδίνου (Νέος Κόσμος)

Κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ΟΤΕ ἐκσκαφικὰς ἐργασίας εἰς τὴν ὁδὸν Σαρκοδίνου (ὄπισθεν τοῦ ἐργοστασίου ΦΙΞ) πρὸς τοποθέτησιν καλωδίων ἀπεκαλύφθη ἀρχαῖος τάφος.

Μεταβάντες ἐπὶ τόπου, κατόπιν εἰδοποιήσεως τῶν ἐργατῶν τοῦ συνεργείου, διεπιστώσαμεν ὅτι ἐντὸς τοῦ χάνδακος, εἰς βάθος 0,60 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, διεγράφετο τὸ χεῖλος τάφου, ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, ἀνοικτοῦ ἤδη καὶ ἠρευνημένου ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τοῦ ΟΤΕ, οἵτινες εἰς γενομένας παρατηρήσεις καὶ ἐρωτήσεις μας ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου ἐδήλωσαν, ὅτι κατά τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν πλακῶν τοῦ καλύμματος δὲν ἀντελήφθησαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τάφου καὶ ὅτι ἐντὸς αὐτοῦ οὐδὲν πλὴν τῶν ὀστῶν τοῦ νεκροῦ ἀνεῦρον.

Ὁ τάφος, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., εἶχε μῆκος 1.98, πλάτος 0,65 καὶ βάθος 1 μ. Τὸ πάχος τῶν τοιχωμάτων του εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς ἦτο 0,25 μ., εἰς δὲ τὰς στενὰς πλευράς 0,10 μ.· τὸ αὐτὸ πάχος εἶχε καὶ τὸ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τοῦ ΟΤΕ ἀνευρεθὲν κάλυμμα.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν τοιχωμάτων τοῦ τάφου καὶ τῶν πέριξ ἐπιχώσεων, πρὸς μέτρησιν καὶ ἀποτύπωσιν αὐτοῦ, ἀπεδείχθη ὅτι ἡ πλὰξ τῆς πρὸς Δ. μακρᾶς πλευρᾶς του ἦτο κοινὴ διαχωριστικὴ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου τάφου πρὸς Δ., τοῦ β. Οὗτος ἐκαλύπτετο ὑπὸ μιᾶς μεγάλης πλακός, μιᾶς μικροτέρας καί τινων λίθων καὶ θραυσμάτων πλακῶν, συμπληρούντων τὰ διάκενα. Κατὰ τὴν ἀφαίρεσίν των διεπιστώθη, ὅτι ἡ μικροτέρα τῶν πλακῶν ἦτο τὸ ἀποτετμημένον κατὰ πλάτος ἥμισυ ἀετωματικῆς ἀναγλύφου ἐπιτυμβίας στήλης, τὸ ὁποῖον, εἰς δευτέραν χρῆσιν ἐνταῦθα, ἐτοποθετήθη ἀνεστραμμένον πρὸς κάλυψιν τοῦ τάφου. Ἐπ' αὐτῆς εἰκονίζεται ὑπὸ ἀψιδωτὸν οἰκοδόμημα καθημένη γυναικεία μορφή.

Τῆς ἐπιγραφῆς σῴζεται: *ΦΙΛΩ*
ΦΙΛΩ
ΜΙΛΗ[ΣΙΑ]

Διαστ.: Μέγ. ὕψος 0,83 καὶ μέγ. πλάτος 0,30 μ.

Ὁ νεκρός τοῦ τάφου β ἀπέκειτο ὕπτιος, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Β., καὶ ἦτο ἐκτερισμένος διὰ πέντε δακρυδόχων, τῶν ὁποίων αἱ τέσσαρες παρὰ τοὺς πόδας καὶ ἡ πέμπτη παρὰ τὴν λεκάνην.

Εἰς τὰς παρὰ τοὺς πόδας του ἐπιχώσεις ἦτο ἐμφανὴς μεταγενεστέρα παραβίασις, διὰ τὴν ἀπόθεσιν τῶν, ἐξ ἀνακομιδῆς λειψάνων ἑτέρου νεκροῦ, ἐνταῦθα ἀποκαλυφθέντων τεταραγμένων ὀστῶν καὶ δευτέρου κρανίου.

Περὶ τὸν σκελετὸν καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκός του περισυνελέγησαν πολυάριθμοι ἧλοι καὶ δύο λαβαί, ἐκ τοῦ διαλυθέντος ξυλίνου φερέτρου.

Ὁ τάφος β ἦτο κατεσκευασμένος, ὡς καὶ ὁ α, ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν συνδεδεμένων δι' ἀσβεστοκονιάματος, εἶχε δὲ διαστάσεις 0,60 x 1.91 μ. Αἱ πλάκες τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν συνεπληροῦντο εἰς μῆκος ὑπὸ δύο συνανηκόντων τεμαχίων λεπτῆς καὶ ὑψηλῆς μαρμαρίνης ἐπιτυμβίου στήλης (Πίν. 71 γ), διαστάσεων: ὕψ. 0,98, πλ. 0,285 καὶ πάχ. 0,235 μ. καὶ μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

Λεπτίνης
Ὀλυμπιοδώρου Ὕψ. γραμμ. 0,023 μ.
Ἀλωπεκῆθεν Ἀριθ. Κατ. 3297 καὶ 3298

Πρβλ. IG II² 1575 B, στίχ. 42 ὅπου:

[ΛΕ]ΠΤΙΝΗΣ ΟΛΥΜ[Π.....]
[ΑΛΩ]ΠΕΚΗΘΕΝ

Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴ περιέχει κατάλογον ἀπελευθέρων ἐκ τοῦ ἔτους 330 π.Χ. περίπου.

Πρόκειται πιθανῶς περὶ τοῦ ἰδίου νεκροῦ.

49. Ὁδὸς Σοφιανοῦ ἀριθ. 26

Εἰς χάνδακα πλάτους 0,80 μ., διανοιχθέντα ὑπὸ τῆς ΥΔΡΕΞ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Σοφιανοῦ, ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 0,90 μ. ὑδαταγωγὸς ἐκ πηλίνων πλακῶν σχήματος ἀνεστραμμένου Π, ἐχουσῶν μῆκος 0,35, πλάτος 0,16 καὶ πάχος κατὰ μὲν τὰ ἄκρα τῶν σκελῶν τοῦ Π 0,05, κατὰ δὲ τὸ λοιπὸν 0,02 μ. Αἱ πλάκες αὗται τεθειμέναι ἀνὰ δύο, ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης, ἐσχημάτιζον τὸν ἀγωγὸν τομῆς τετραγωνικῆς (ἤτοι 2 Π, τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου).

Ἡ κατεύθυνσις τοῦ σῳζ. τμήματος τοῦ ἀγωγοῦ ἦτο ἀπὸ ΝΑ. πρὸς ΒΔ., τὸ δὲ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον συνηντήθη οὗτος ἐντὸς τοῦ χάνδακος ἀπεῖχε περὶ τὰ 30.50 μ. ἀπὸ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Σοφιανοῦ καὶ Γεν. Κολοκοτρώνη. Εἰς ἀπόστασιν 2 μ. βορειοανατολικώτερον τοῦ ἀγωγοῦ, εἰς βάθος 0,80 μ. κατὰ τὴν πρὸς ΒΔ. πλευρὰν τοῦ χάνδακος καὶ πέραν τῶν ὁρίων αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν ὁδόν, ἔκειτο ἀρχαῖος πώρινος τάφος. Ἐντὸς αὐτοῦ, πλὴν τῶν ὀστῶν τοῦ νεκροῦ, οὐδὲν ἀνεύρομεν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ὁ νεκρὸς εἶχεν ἀποτεθῆ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς ΒΑ. Ὁ τάφος, διαστάσεων πλάτους 0,60, μήκους 2 καὶ ὕψους 0,56 μ. (πάχος τοιχωμάτων 0,12 μ.), ἐκαλύπτετο ὑπὸ δύο πλακῶν, ἐκ πώρου ἐπίσης.

Εἰς τὴν ἔναντι παρειὰν τοῦ χάνδακος ἀπεκαλύφθη ἡ πρὸς ΒΔ. μακρὰ πλευρὰ ἑτέρου τάφου, ἐπίσης ἐκ πώρου, ὅστις, ὡς καὶ ὁ πρῶτος, ἔκειτο κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ὁδόν.

Ὁ τάφος οὗτος ἦτο ἀνέπαφος. Παρὰ τὴν πρὸς ΒΑ. κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ εὑρέθη χαλκοῦν κτερισματικὸν κάτοπτρον καὶ τεμάχιά τινα προερχόμενα ἐκ τοῦ διαλυθέντος, προφανῶς, καλύμματος τοῦ κατόπτρου, παρὰ δὲ τὴν λεκάνην τοῦ σκελετοῦ ἓν φιαλίδιον καὶ τεμάχια μολύβδου (πρόκειται περὶ τάφου γυναικός).

Ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τάφου: μῆκος 1.90, πλάτος 0,54 καὶ ὕψος 0,50 μ. Πάχος τῶν τοιχωμάτων του 0,14 μ.

ΦΟΙΒΟΣ Δ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΗΣΩΝ

Τῆς Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας Ἀττικῆς καὶ Νήσων προϊστάμενος διετέλεσεν ὁ Ἔφορος Β. Καλλιπολίτης μέχρι τοῦ μηνὸς Αὐγούστου 1964, ἀναλαβὼν ἔκτοτε τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ἀφοῦ διὰ τοῦ θεσπισθέντος ἐσχάτως ὁρίου τῆς τριακονταπενταετοῦς ὑπηρεσίας, ἀπεχώρησεν ἐκ τῆς Διευθύνσεως τοῦ Μουσείου ὁ Γενικὸς Ἔφορος Χ. Καροῦζος. Εἰς τὴν Β΄ Ἀρχαιολογικὴν Περιφέρειαν, ἀντιστοίχως, ἐτοποθετήθη ἀπὸ τοῦ μηνὸς Αὐγούστου ὁ Ἔφορος Ν. Βερδελῆς, εἰς αὐτὴν δὲ ὑπηρέτησαν, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, ὁ Ἐπιμελητὴς κ. Κ. Δαβάρας καὶ ὡς βοηθοί, οἱ πτυχιοῦχοι ἀρχαιολογίας, κ.κ. Ἀθ. Παπαδόπουλος, Π. Παρθένης, δ. Ἑλένη Κουμρόγλου, κ. Ἑλένη Σπανοπούλου καὶ δ. Νίκη Μεταξᾶ.

Μικραὶ ἔρευναι διενηργήθησαν εἰς πολλοὺς χώρους, ὅπου προέκυψεν ἀνάγκη λόγῳ τυχαίων εὑρημάτων ὀφειλομένων εἰς ἐργασίας ἀποχωματώσεως. Συστηματικὴ ἀνασκαφὴ διεξήχθη ἐν Βάρῃ ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου κ. Β. Καλλιπολίτη.

Κατωτέρω ἀναγράφονται, κατὰ περιοχάς, τὰ μέχρι τοῦ μηνὸς Αὐγούστου γενόμενα εὑρήματα. Ἡ ἔκθεσις περὶ τῶν μετὰ ταῦτα εἰσαχθέντων εἰς τὴν Ἐφορείαν συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Κ. Δαβάρα.

Περιοχὴ Ἀθηνῶν

Εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ὁδῶν Ρέντη καὶ Παλαιολόγου τοῦ Δήμου Ἁγ. Ἰωάννου Ρέντη, ἐπὶ τῆς κεντρικῆς πλατείας, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν χάνδακος ἀποχετεύσεως, εὑρέθησαν ἀρχαῖοι τάφοι, οἱ ὁποῖοι ἠρευνήθησαν ἀκολούθως ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας. Ἡ ἐργασία ἐξετελέσθη ὑπὸ λίαν δυσμενεῖς συνθήκας, διότι οἱ τάφοι ἔκειντο ὑπὸ τὸ πεζοδρόμιον καὶ τὸ ἐξ ἀσφάλτου κατάστρωμα σημαντικῆς διὰ τὴν κυκλοφορίαν τῶν τροχοφόρων ὁδικῆς ἀρτηρίας.

Κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς ὁδοῦ, εἰς βάθος 1.50 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς, ἀπεκαλύφθησαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι κείμενοι πλησίον καὶ παραλλήλως ἀλλήλων, προσανατολισμοῦ ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, 0,50 μ. πρὸς ΝΔ., εὑρέθη πωρίνη ὀστεοδόχος κάλπις ἁδρομερῶς πελεκημένη, σχήματος κυλινδρικοῦ. Τρίτος τάφος ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ ΒΔ. ἄκρον τῆς αὐτῆς ὁδοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 6.50 μ. ἀπὸ τοὺς προηγουμένους (Πίν. 72 α - δ). Διηνοίχθη ἐπὶ πλέον δοκιμαστικὴ τάφρος κατὰ πλάτος τῆς ὁδοῦ, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας εὑρέθησαν τμήματα δύο τοιχαρίων εὐτελοῦς κατασκευῆς ἐκ μικρῶν λίθων καὶ ἀσβέστου ἢ πηλοῦ, ἀποτελούντων μέρος δύο περιβόλων, οἱ ὁποῖοι περιέκλειον τοὺς τάφους· ἀκριβῶς κατὰ τὸ δυτικὸν πέρας τῆς τάφρου, ἐν μέρει ὑπὸ τὸ πεζοδρόμιον, ἀπεκαλύφθη ὁ τρίτος τάφος. Καὶ αὐτός, ὡς καὶ οἱ προηγούμενοι, εἶναι κιβωτιόσχημος. Τὰ τοιχώματα καὶ τὰ καλύμματα ἀποτελοῦνται ἐκ μαρμαρίνων πλίνθων καὶ πλακῶν ἐκ πώρου λίθου, δευτέρας χρήσεως. Ἀλλ' ὡς τοίχωμα τῆς βορείας μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ πρώτου τάφου ἐχρησίμευσε μεγάλη ἀνάγλυφος μαρμαρίνη στήλη, ἐνῷ τὸ τοίχωμα τῶν στενῶν πλευρῶν ἦτο ἐκτισμένον δι' ὀπτοπλίνθων. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν εὑρέθησαν τετριμμένα ὀστᾶ σκελετοῦ, ἀλλ' οὐδὲν κτέρισμα. Ἐντὸς τοῦ δευτέρου, παρὰ τὸν προηγούμενον, τάφου, περισυνελέγησαν τρία μικρὰ ἀγάνωτα ἀγγεῖα ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ δύο μικρὰ ἐκ χρυσοῦ ἐλασμάτινα φυλλάρια.

Οἱ τάφοι χρονολογοῦνται εἰς τὴν ὄψιμον ρωμαϊκὴν ἐποχήν, ἀλλ' ἡ ἀνάγλυφος στήλη, προφανῶς δὲ καὶ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκ δευτέρου καὶ ἀνάγονται εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα. Ἡ στήλη, ὕψ. 1.74, μεγ. πλ. 0,915 μ., εἶναι ἔργον καλῆς τέχνης τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. καὶ σημαντικὴ διὰ τὴν ἀνάγλυφον παράστασιν. Εἰκονίζονται δύο μορφαί, καθήμενος δεξιὰ πωγωνοφόρος ἀνήρ, τοῦ ὁποίου τὸ ἱμάτιον ἀφίνει ἀκάλυπτον τὸ στῆθος, τὸν ἀριστερὸν ὦμον καὶ τὸν βραχίονα. Οὗτος κρατεῖ τὰς χεῖρας τῆς πρὸ αὐτοῦ ἱσταμένης γυναικός, ἐνδεδυμένης χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀναγλύφου εἶναι ἀρκετὰ πρόστυπον, τὸ ἀντίστοιχον δὲ μέρος τοῦ σώματος τῆς γυναικὸς καλύπτεται ὑπὸ τῆς ἀνδρικῆς μορφῆς. Ἡ στήλη σχηματίζει προστύπους παραστάδας, καλυπτομένας κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν μορφῶν, τὸ δὲ ἐλλεῖπον ἀέτωμά της ἦτο πρόσθετον ἐκ χωριστοῦ τεμαχίου μαρμάρου. Εἰσήχθη εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ὑπ' ἀριθ. Εὐρ. 4507 καὶ θὰ περιληφθῇ προσεχῶς εἰς σχετικὸν δημοσίευμα.

Ἀξιόλογον ἐπίσης πλαστικὸν ἔργον εἶναι μαρμάρινος ἐπιτύμβιος λέων τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, εὑρεθεὶς κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν οἰκοπέδου τοῦ κ. Κ. Ψυχογιοπούλου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Θησέως (Καλλιθέας). Εἰσήχθη εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολ. Μουσεῖον ὑπ' ἀριθ. Εὐρ. 4511. Σῳζ. ὕψ. 0,327 μ. Ἔχει τὰ σκέλη ἀποκεκρουμένα, τὰ μὲν πρόσθια ἐντελῶς, τὰ δὲ ὀπίσθια ἄνω τῶν γονάτων. Ἡ κεφαλή, ἐστραμμένη ἀριστερά, πρὸς τὸν θεατήν, εἶναι ἐφθαρμένη κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δεξιοῦ μέρους. Ἡ πλουσία χαίτη, ἐκ φλογοσχήμων πλαστικῶν βοστρύχων, κατέρχεται μέχρι τοῦ μέσου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τῆς ράχεως· τὰ πλευρὰ καὶ οἱ μύες δηλοῦνται πλαστικῶς.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς παλαιᾶς Λαχαναγορᾶς (Ρούφ), ὅπου κτίζονται τὰ δημοτικὰ λουτρά, εὑρέθη ταφικὸς πίθος φέρων καστανόχρωμον γάνωμα καὶ πλαστικοὺς δακτυλίους περὶ τὸν ὦμον. Περιεῖχε σκελετὸν παιδὸς καὶ δύο μικρὰ ἀγγεῖα ὡς κτερίσματα. Ταῦτα εἶναι: α) μικρὰ μελανόμορφος λήκυθος, ὕψ. 0,13 μ., φέρουσα παράστασιν ἐφίππου πρὸς δεξιά, τοῦ ὁποίου προηγεῖται ἔφηβος τρέχων καὶ ἕπεται τοῦ ἐφίππου ἄλλος ἱστάμενος. Ἐπὶ τοῦ ὤμου τρεῖς μορφαὶ ἄνευ ἐγχαράξεως. β) ἀμφορίσκος μελανόμορφος, ὕψ. 0,14 μ., φέρων ὁμοίαν περίπου παράστασιν, ἀλλὰ κατ' ἀντίθετον φοράν, πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ φύλλα κισσοῦ.

Τὰ ἀγγεῖα χρονολογοῦνται εἰς τὸ γ΄ τέταρτον τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος (Πίν. 72 ε).

Εἰς ἄνω Πατήσια, ἐντὸς οἰκοπέδου κατὰ τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Ἀνταίου καὶ Χριστιανουπόλεως, εὑρέθη βρεφικὴ ταφὴ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος: πίθος περιέχων τρία μικρὰ ἀγγεῖα, ἀρυβαλλοειδὲς ληκύθιον, ὕψ. 0,075 μ., φέρον ἐρυθρόμορφον ἀνθέμιον, μόνωτον κύπελλον μετὰ σφαιρικῆς γάστρας, ἐρυθροβαφές, ὕψ. 0,07 μ., (Πίν. 72 ζ΄) καὶ θήλαστρον μελαμβαφές, ὕψ. 0,05 μ.· ὡσαύτως περιεῖχε πηλίνην κεφαλὴν πλαγγόνος καὶ ὀλίγας ψηφῖδας ἀτρήτους ἐξ ὑποκιτρίνης ὑαλομάζης.

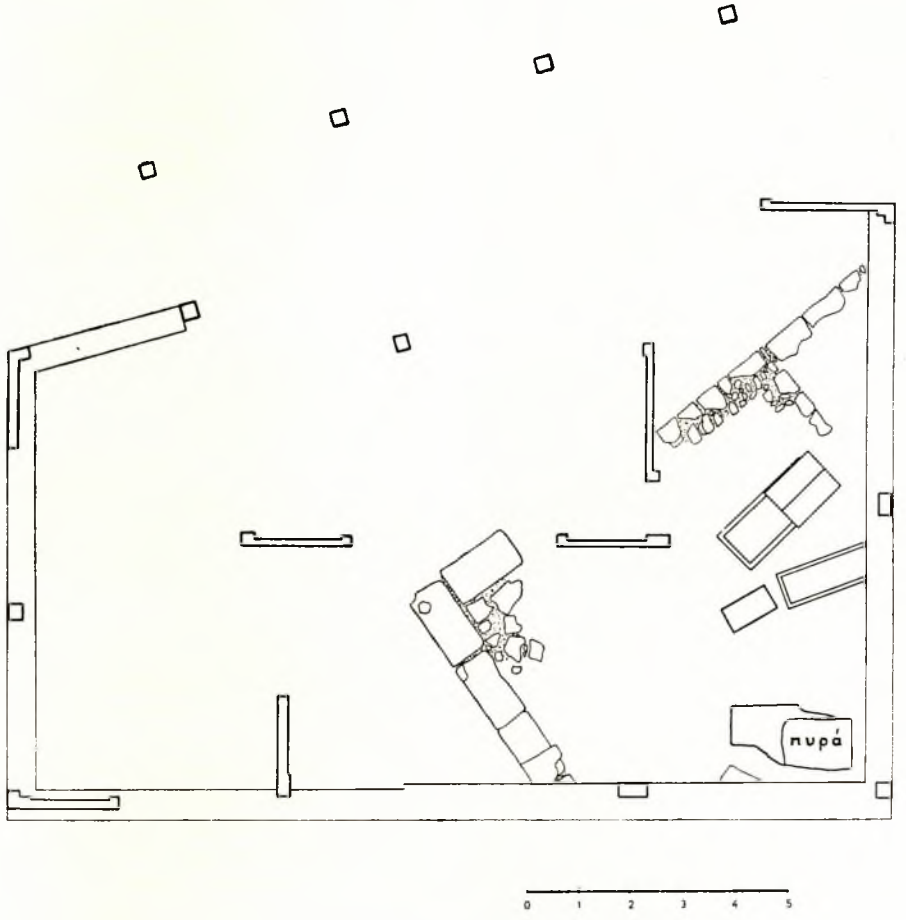

Σχέδ. 1. Κάτοψις τάφων Βούλας

Βούλα

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ ἰσογείου ὑπαρχούσης οἰκοδομῆς, ἰδιοκτησίας τοῦ κ. Ἀθ. Παπαδημητρίου, ἀπεκαλύφθη συστὰς τάφων ἐντὸς περιβόλου ἐπιμελοῦς ἰσοδομικῆς τοιχοδομίας. Εὑρέθησαν δύο λίθιναι σαρκοφάγοι, μικρὰ πηλίνη λάρναξ καὶ δύο ταφικαὶ πυραὶ (Πίν. 73 α - γ,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

74 α καὶ Σχέδ. 1, ἐκτελεσθὲν ὑπὸ τῆς ἀρχιτέκτονος τῆς Ἀναστηλώσεως δ. Πασιᾶ). Αἱ λίθιναι σαρκοφάγοι ἦσαν συλημέναι. Εἶναι μονόλιθοι, ἡ πρώτη διαστ. 2.28 x 1.93, ὕψ. 0,87 μ., ἔχει δὲ σαγματοειδὲς κάλυμμα, ὕψ. 0,22 μ., ἡ δευτέρα διαστάσεων 1.84 x 0,65, ὕψ. 0,51 μ., ὕψ. καλύμματος 0,18 μ. Ἡ πηλίνη λάρναξ τοῦ Πίν. 73 γ, ἡ ὁποία εὑρέθη ἀσύλητος, εἰς ἐπίπεδον 0,50 μ. ὑπὸ τὴν βάσιν τῶν σαρκοφάγων καὶ τῆς ὁποίας τὸ κάλυμμα εἶχε θραυσθῆ ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἐπιχώσεως, περιεῖχε σκελετὸν παιδὸς καὶ ἓξ μικρὰ ἀγγεῖα (Πίν. 74 β-γ). Μεταξὺ αὐτῶν ἀξιοσημείωτα εἶναι ὁ ὀξυπύθμενος ἀμφορίσκος, ὕψ. 0,168 μ., μὲ ἐμπίεστον διακόσμησιν, καὶ τὸ ἀρυβαλλοειδὲς ληκύθιον, ὕψ. 0,074 μ. Τὰ λοιπὰ ἀγγεῖα εἶναι: δύο λευκαὶ λήκυθοι, ἡ μὲν ὕψ. 0,196 μὲ γραμμικὴν διακόσμησιν παρὰ τὸν ὦμον, ἡ δὲ μικροτέρα, ὕψ. 0,16 μ., μὲ γραμμικὴν καὶ φυτικὴν διακόσμησιν ξανθοφαίου χρώματος, μελαμβαφὲς μόνωτον κυάθιον μὲ ἐμπίεστον διακόσμησιν, ὕψ. 0,055, διαμ. χείλους 0,067 μ. καὶ μελαμβαφὲς ἄωτον κυάθιον, διαμ. 0,093 μ. Ἐντὸς τῆς λάρνακος εὑρέθησαν ἐπίσης πέντε ἀστράγαλοι ὀστέϊνοι.

Οἱ τάφοι καὶ ὁ περίβολος διετηρήθησαν καλυφθέντες ἐπιμελῶς δι' ἄμμου, κατασκευασθείσης, ὑπὲρ τὸ ἐπίπεδον τῶν καλυμμάτων, πλακὸς ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος.

Ἀμαρούσιον

Ἐκ τοῦ κτήματος Συγγροῦ προέρχεται ἐνδιαφέρον ἐπιγραφικὸν μνημεῖον τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος: εἶναι τὸ κάτω ἥμισυ καὶ πλέον μαρμαρίνης στήλης, σῳζ. ὕψους 0,56, πλάτ. 0,36, πάχ. 0,10 μ., ἐπὶ τοῦ ὁποίου διατηροῦνται 36 στίχοι. Εἰς ἕκαστον στίχον ἀναγράφεται ἀνὰ ἓν ὄνομα ἀνδρός, μετὰ τοῦ πατρωνύμου, διὰ γραμμάτων ὕψ. 0,07 μ., κεχαραγμένων στοιχηδόν. Περιέχει δηλαδὴ ἡ στήλη κατάλογον, ἴσως, πεσόντων κατά τινα μάχην. Πρόχειρος ἔρευνα ἔδειξεν ὅτι ἡ στήλη εἶναι ἀνέκδοτος καὶ θὰ δημοσιευθῇ μετὰ τοῦ ἀπαραιτήτου ὑπομνηματισμοῦ. Ἡ ἐπιγραφὴ δημοσιεύεται εἰς τὸ ΑΔ 21 (1966) Α', σ. 134 - 140.

*

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΑΦΩΝ ΑΝΑΓΥΡΟΥΝΤΟΣ

Κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1964 συνεχίσθη ἐν Βάρῃ ἡ ἀνασκαφὴ τάφων, ἡ ὁποία ἤρχισε διεξαγομένη δοκιμαστικῶς τὸ 1961 καὶ κατόπιν συστηματικώτερον ἀπὸ τοῦ 1962. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συνειργάσθη, ὡς βοηθός, ἡ πτυχιοῦχος τῆς ἀρχαιολογίας δ. Ἑλ. Κουμρόγλου.

Εἶχεν ἤδη σημειωθῆ ἡ παρουσία, ἐντὸς τῶν διατεταραγμένων ἐπιχώσεων τοῦ χώρου, ἔνθα ὁ ἀγρὸς τοῦ κ. Χρ. Ἀναστασίου, ὀστράκων ὑστερογεωμετρικῶν ἀγγείων, προερχομένων ἐκ τάφων καταστραφέντων καὶ ὑπετέθη ὅτι ἡ πρώτη χρῆσις τοῦ χώρου ὡς νεκροταφείου ἀνάγεται εἰς τὸν 8ον π.Χ. αἰῶνα. Πράγματι κατὰ τὴν τελευταίαν ἔρευναν ἀπεκαλύφθησαν ἓξ κιβωτιόσχημοι τάφοι ἐκ λιθίνων πλακῶν ἀκατεργάστων, οἱ ὁποῖοι χρονολογοῦνται, βάσει τῶν κτερισμάτων, εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 8ου αἰῶνος (Σχέδ. 1, ἀριθ. 38, 41 β, 44 α ἀσύλητοι· ἀριθ. 40, 48, 59 συλημένοι[1]) καὶ εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι τάφοι τοῦ ἀγροῦ Ἀναστασίου. Ἀκολούθως, ἀπὸ τοῦ 7ου μέχρι τοῦ 5ου αἰῶνος, αἱ καύσεις νεκρῶν ἐντὸς ὀρθογωνίων λάκκων καὶ αἱ ἐπιτάφιοι ἔμπυροι θυσίαι συνεχίσθησαν εἰς ἐπάλληλα στρώματα. Εἰς ὅσας θέσεις ἡ διατάραξις ἐκ τῆς μηχανικῆς καλλιεργείας καὶ τῶν παρανόμων ἀνασκαφῶν εἶχεν εἰσχωρήσει εἰς βάθος, ἡ προκύψασα ἐκ τῆς ἐρεύνης εἰκὼν εἶναι ἀσαφής. Ἀλλ' εἰς τὸ κέντρον τοῦ χώρου καὶ πρὸς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ χαμηλοῦ τύμβου, τοῦ καλύπτοντος τὸ σύνολον τῶν ἀποκαλυφθέντων τάφων ἀπὸ τοῦ 1961 καὶ ἑξῆς, τὰ βαθύτερα στρώματα εἶχον μείνει ἀδιατάρακτα καὶ ἡ ἔρευνα αὐτῶν ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικὴ τόσον διὰ τὴν μελέτην τῆς μορφῆς τῶν τάφων καὶ τῶν ταφικῶν ἐθίμων, ὅσον καὶ διὰ τὴν διάσωσιν τῶν κτερισμάτων (Πίν. 75 α - β).

Τὸ πρὸς Β. καὶ Α. ὅριον τοῦ νεκροταφείου ἀπετέλει μέρος περιβόλου ἐξ ἀργῶν λίθων, ἱδρυθέντος, ὡς ἔδειξεν ἡ στρωματογραφία, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, διὰ νὰ περιορίσῃ τὸν χῶρον τῶν τάφων, κείμενον πλησίον τοῦ οἰκισμοῦ (Πίν. 76 α). Μέχρι τῆς περιμέτρου τοῦ περιβόλου τούτου καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν ἐρευνηθέντων κατὰ τὸ 1962 τάφων, ἀνεσκάφη ὁ πρὸς Β., Δ. καὶ Α. αὐτῶν ἐκτεινόμενος χῶρος[2]. Ἀπεδείχθη πρὸς τούτοις διὰ δοκιμαστικῆς ἐρεύνης τῆς περιοχῆς τῆς κειμένης πρὸς τὰ ΝΔ. τοῦ τομέως Α τοῦ 1961[3], ὅτι οἱ τάφοι δὲν ἐξετείνοντο πέραν τοῦ τυμβοειδοῦς ὑψώματος. Ἐκεῖ εὑρέθησαν πτωχὰ ὑπολείμματα μικροῦ κτίσματος, πιθανώτατα οἰκίας.

Τάφοι ὑστερογεωμετρικῆς καὶ ἀνατολιζούσης περιόδου. Οἱ κιβωτιόσχημοι τάφοι 38, 40, 41 β

1. Ἡ ἀρίθμησις δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν τῶν τάφων διαφόρων τύπων ἔγινε κατὰ τὴν χρονικὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐρεύνης των καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς ἀριθμήσεως τῶν ἀνασκαφέντων κατὰ τὸ ἔτος 1962, δηλ. ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ 28 κ.ἑ. πρβλ. ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, σ. 115 - 132.

2. Εἰς τὴν παροῦσαν συνοπτικὴν ἔκθεσιν δίδονται τὰ κύρια στοιχεῖα μετ' ἀπεικονίσεως κτερισματικῶν τινων συνόλων· λεπτομερεστέρα δημοσίευσις τῶν σημαντικῶν εὑρημάτων θὰ ἀκολουθήσῃ ἀργότερον.

3. Πρβλ. ΑΔ 17 (1961/62): Χρονικά, σ. 38, πρόχειρον σχεδιογράφημα οὐχὶ ἀπολύτως ἀκριβές.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

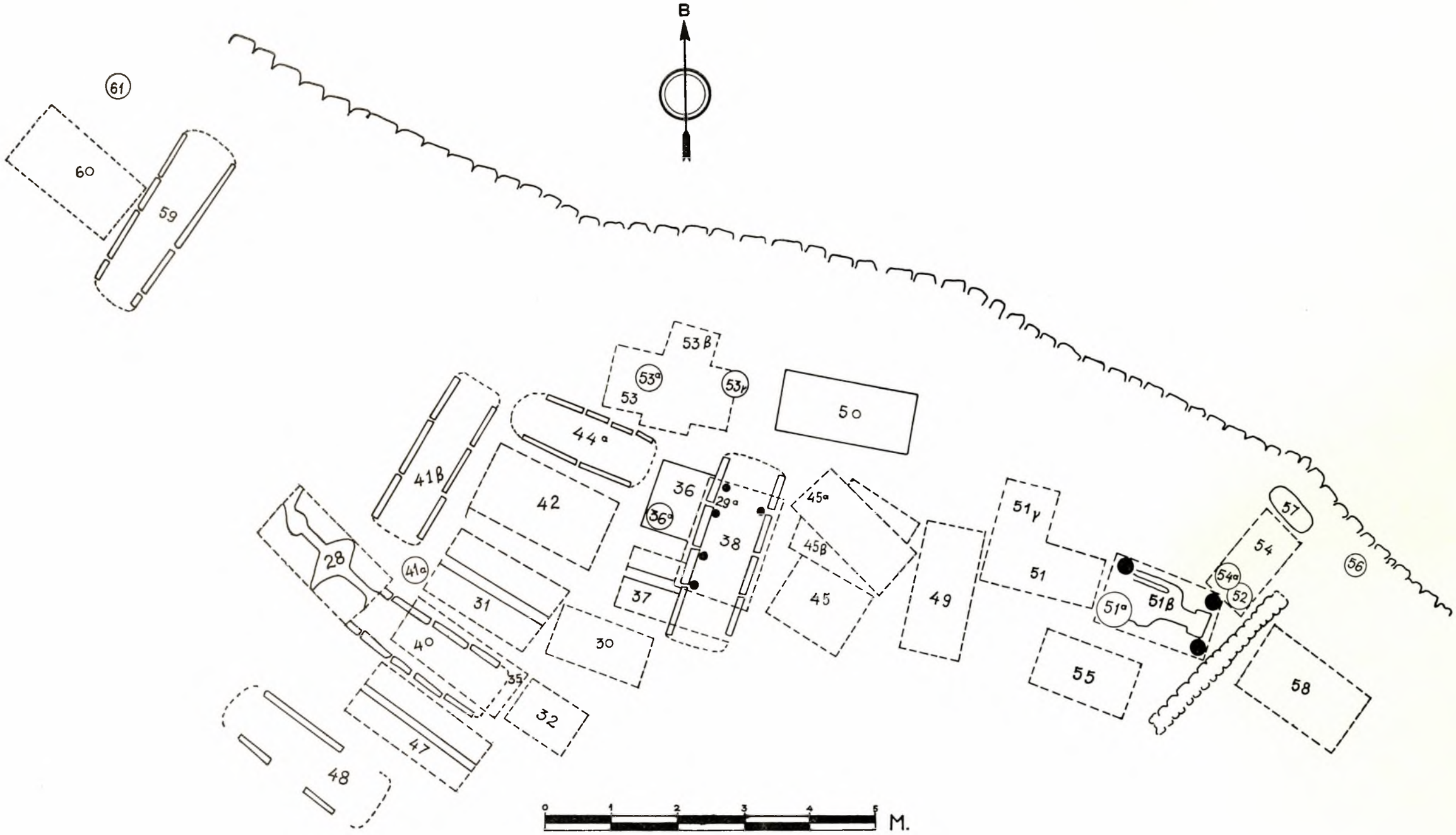

Σχέδ. 1. Κάτοψις τάφων Ἀναγυροῦντος (Βάρης)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

καὶ 44 α δεσπόζουν τοῦ κέντρου τοῦ τύμβου (Σχέδ. 1· Πίν. 76 β καὶ 77 α - β). Ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἀκατεργάστους πλάκας ἀσβεστολιθικάς, αἱ ὁποῖαι σχηματίζουν τὰ τοιχώματα τῶν μακρῶν πλευρῶν, συγκλίνοντα πρὸς τὸ δάπεδον. Κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς δὲν εἶχον τοποθετηθῆ πλάκες. Ὁ εὐρύτερος τάφος 38 ἔχει μῆκος 2.60, πλάτος κατὰ τὸ χεῖλος 0,85 καὶ βάθος 0,60 μ. (Πίν. 76 β). Οἱ ἄλλοι τάφοι εἶναι μικρότεροι. Εἰς τοὺς ὑπ' ἀριθ. 41 β καὶ 44 α (Σχέδ. 2 - 3· Πίν. 77 α - β καὶ 78 α) εἶχον ἐνταφιασθῆ ἀνὰ εἷς νεκρός, ἀνήρ, οἱ δὲ σκελετοὶ εὑρέθησαν καλῶς διατηρούμενοι. Ὁ σκελετὸς τοῦ 41 β εἶχε τὸ κρανίον πρὸς τὴν βορείαν στενὴν πλευρὰν καὶ μοναδικὸν κτέρισμα, παρὰ τοὺς πόδας, οἰνοχόην, ὕψ. 0,35 μ., μὲ ὑψηλὸν λαιμόν, φέρουσαν γεωμετρικὰ κοσμήματα καὶ ἀνήκουσαν εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνος (Πίν. 78 β).

Ὁ σκελετὸς τοῦ τ. 44 α εἶχε τὸ κρανίον πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ παρ' αὐτὸ σκύφον μελαμβαφῆ, ὕψ. 0, 078μ., τοῦ τέλους τοῦ 8ου αἰῶνος (Πίν. 77 γ, ἀριστερά). Ἐντὸς τοῦ τ. 38, ἔχοντος τὸ δάπεδον ἐκ λευκοκιτρίνης κιμιλιᾶς, δὲν εἶχεν ἐνταφιασθῆ νεκρός, ἀλλ' οὗτος εἶχε καῆ ἔξω τοῦ τάφου, ἡ δὲ τέφρα εἶχε τεθῆ ἐντὸς χαλκοῦ ἀγγείου, κειμένου παρὰ τὴν βορείαν στενὴν πλευρὰν τοῦ τάφου. Τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου τούτου λόγῳ τῆς κακῆς διατηρήσεως εἶναι δυσδιάγνωστον· εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ, 0,45 μ., ἔκειτο σκύφος ὕψ. 0,079 μ. (Πίν. 77 γ, δεξιά). Οὗτος φέρει ἐπὶ τοῦ χείλους σπειροειδῆ κοσμήματα μεταξὺ ἀντιθετικῶν τριγώνων καὶ ὁμάδων καθέτων γραμμῶν. Περὶ τὴν κοιλίαν παράλληλοι γραμμαί. Ὁ σκύφος ἀποτελεῖ μίμησιν πρωτοκορινθιακῆς κοτύλης τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου καὶ ἀνάγεται εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 8ου αἰῶνος, εἶναι δηλ. σύγχρονος τῶν ἀγγείων τῶν τ. 41 β καὶ 44 α (πρβλ. AJA 1940, Πίν. 28, 2, E. Brann, The Athenian Agora, VIII, ἀριθ 343, πίν. 21, K. Kübler, Kerameikos, V, I πίν. 132. Βλ. Κατάλογον τῶν ἀττικῶν ἀγγείων τοῦ τύπου τούτου: Kübler, ἔ. ἀ., σ. 148). Ἡ ἐπιφάνεια τῶν πλακῶν τοῦ καλύμματος τῶν τ. 41 β καὶ 44 α ἔφερεν ἴχνη ἐμπύρων θυσιῶν, ἐντὸς δὲ τῆς ὑπερκειμένης ἐπιχώσεως εὑρέθησαν ἀπηνθρακωμένοι πυρῆνες ἐλαιοκάρπου καὶ ὄστρακα κεκαυμένα. Δὲν ὑπάρχει ἀμφι-

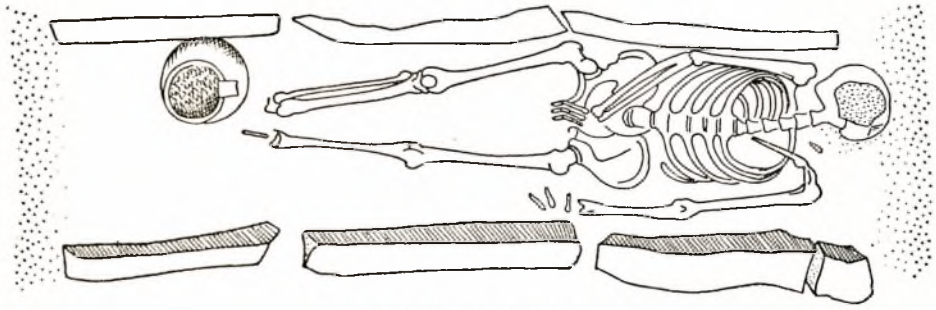

Σχέδ. 2. Τάφος 41 β

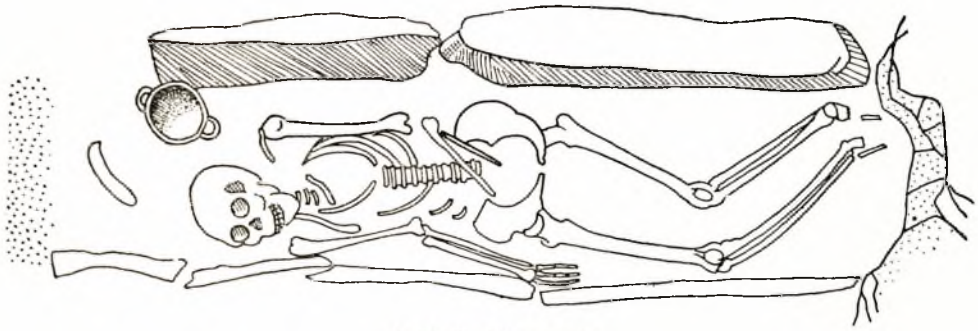

Σχέδ. 3. Τάφος 44 α

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

βολία ὅτι αἱ ἔμπυροι αὐταὶ θυσίαι ἀνήκουν εἰς τοὺς δύο ὑστερογεωμετρικοὺς τάφους, διότι ὑπεράνω τούτων δὲν εὑρέθησαν μεταγενέστεραι πυραί. Τοὐναντίον ἀμέσως ὑπεράνω τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τ. 38 εὑρέθη τάφος σχεδὸν σύγχρονος πρὸς τοῦτον, ὁ 37 α, καταστραφεὶς πάλιν ἐν μέρει ὑπὸ μεταγενεστέρας πυρᾶς. Κτέρισμα τοῦ τ. 37 α εἶναι ἡ οἰνοχόη τοῦ Πίν. 79 α, ὕψ. 0,147 μ., (ἄνευ τῆς λαβῆς) φέρουσα γεωμετρικὰ κοσμήματα εἰς σύστημα μετοπῶν, ἀγκυλωτὸν σταυρὸν καὶ ρόδακα[4]. Παρὰ τὴν οἰνοχόην ἔκειντο ἀποτμήματα μικροῦ σκύφου ἄποδος, ἔχοντος τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν ἐπικεχρισμένην δι' ἐρυθροῦ γανώματος, φέροντος δὲ περὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν περιφερικὰς γραμμὰς ἐναλλασσομένας μὲ ταινίας.

Ὑπὲρ τὸ ἐπίπεδον τοῦ καλύμματος τοῦ τ. 38 ἔκειτο ἐπίσης ἡ πυρὰ 36 καὶ ὁ ἀμφορεὺς 36 α, ἔχων κάλυμμα μικρὸν πινάκιον μὲ λαβάς, διαμ. 0,152 μ. (Πίν. 79 ε), καὶ περιέχων ληκύθιον ἀβαφὲς καὶ σκυφίσκον μελαμβαφῆ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν, πλὴν ταινίας ἐξηρημένης εἰς τὴν ζώνην τῶν λαβῶν. Τὰ ἀγγεῖα ἀνήκουν εἰς τὸ α΄ τέταρτον τοῦ 7ου αἰῶνος. Πρὸς τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος χρονολογεῖται ὁ πιθοειδὴς ἀμφορεὺς 61, εὑρεθεὶς παρὰ τὸν συλημένον γεωμετρικὸν τάφον 59. Περιεῖχε βαθεῖαν λεκανίδα, διαμ. 0,276 μ., ἔχουσαν μίαν λαβὴν (Πίν. 79 β) καὶ ἀπότμημα πρωτοκορινθιακῆς κοτύλης, μὲ γραμμικὴν διακόσμησιν. Ἡ κοτύλη ἀνάγεται εἰς τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος, ὡς καὶ ἡ λεκανίς, διὰ τὴν ὁποίαν πρβλ. E. Brann, The Athenian Agora VIII, ἀριθ. 107, πίν. 6. Τέλος, τὰ κεκαυμένα εἰς τὴν πυρὰν 35, τὴν ὑπερκειμένην τοῦ γεωμετρικοῦ τάφου 40, δύο μικρὰ ἀττικὰ ἀγγεῖα, ὄλπη καὶ κοτύλη (Πίν. 79 γ), ὡς καὶ τὸ εὑρεθὲν ὑπὲρ τὸ κάλυμμα τοῦ πίθου 53 γ κυάθιον (Πίν. 79 ς΄), χρονολογοῦνται εἰς τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος.

Ὁ πίθος 53 γ, ὕψους μετὰ τοῦ καλύμματος 0,78 μ., φέρει κοσμήματα ἐγχάρακτα, ἐπὶ τοῦ ὤμου ἀγ-

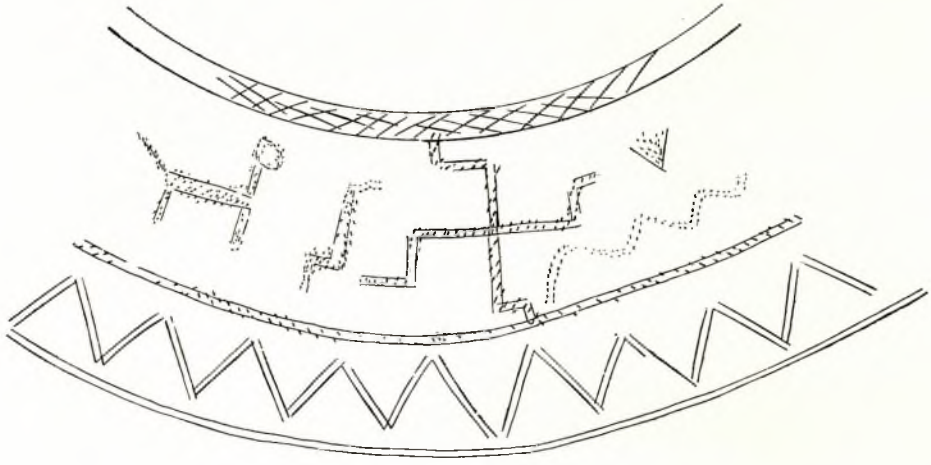

Σχέδ. 4. Ἐγχάρακτον κόσμημα πίθου 53 γ

κυλωτὸν σταυρόν, τετρὰποδον, ὄφιν (ἐσχηματοποιημένα), ἐναλλάξ, μεταξὺ ταινιῶν. Κάτωθι τοῦ ὤμου κόσμημα συνεχῶν γωνιῶν (ζιγκ - ζάγκ), ἐπίσης ἐγχάρακτον. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος σειρὰ κατακορύφων κυματοειδῶν ταινιῶν μεταξὺ δύο περιφερικῶν (Πίν. 79 δ· Σχέδ. 4). Ὁ χρονολογικὸς συσχετισμὸς τοῦ πίθου πρὸς τὸ εὑρεθὲν ὑπεράνω τοῦ καλύμματός του κυάθιον τοῦ Πίν. 79 ς΄ εἶναι πιθανός, ἀλλ' οὐχὶ βέβαιος· τεχνοτροπικῶς ὁ πίθος δυνατὸν νὰ ἀνήκῃ εἰς τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος, ἂν καὶ τὸ σχῆμά του ὑποδεικνύει νεωτέραν βαθμίδα ἐξελίξεως.

Καύσεις νεκρῶν τοῦ 6ου καὶ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως καὶ ὑπὲρ τὸ ἐπίπεδον τῶν ὑστερογεωμετρικῶν τάφων 38 καὶ 37 α, ἀπεκαλύφθη ἡ πυρὰ 29 α. Αἱ θέσεις τῶν καθέτων πασσάλων, οἱ ὁποῖοι ἐστήριξαν τὴν ξυλίνην κατασκευήν, ἐφ' ἧς ἐκάη κατὰ χώραν ὁ νεκρὸς ἐντὸς τοῦ λακκοειδοῦς τάφου, ἄφησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὀπὰς κυκλικῆς διατομῆς πεπληρωμένας δι' ἀπηνθρακωμένων ξύλων (Σχέδ. 1). Μελανόμορφος λήκυθος τοῦ β΄ τετάρτου τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, καεῖσα μετὰ τοῦ νεκροῦ, χρονολογεῖ τὴν πυρὰν 29 α. Ἀνάλογος ἦτο ἡ διευθέτησις τῆς πυρᾶς 51 β

4. Πρβλ. Ἐθν. Μουσ. ἀριθ. 210, JdI 1899, σ. 209, εἰκ. 81.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

(Πίν. 80α). Ἐσωτερικῶς, εἰς τὰς γωνίας τοῦ ὀρθογωνίου λάκκου, διετηρήθησαν αἱ στρογγύλαι ὀπαί, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐστηρίχθησαν δοκοὶ κυκλικῆς διατομῆς ἢ κορμοὶ δένδρων, ἐνῷ τὸ μέσον τοῦ λάκκου εἶχεν ἐκβαθυνθῆ διὰ νὰ μεγεθύνῃ τὸν ἐλεύθερον χῶρον, χρησιμεύοντα ὡς ἀεραγωγὸν κάτω ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ, πρὸς τελείαν καῦσιν αὐτοῦ. Τὰ ἀγγεῖα τῆς πυρᾶς 51 β, οἰνοχόη, ὕψ. 0,31 μ., μὲ πλαστικὴν γυναικείαν προτομὴν ἐπὶ τῆς λαβῆς (Πίν. 80 β - γ), λεκανὶς διαμ. 0,265, πινάκιον διαμ. 0,24 μ. χρονολογοῦνται εἰς τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος καὶ εἶναι ἔργα ἐντοπίου κεραμεικοῦ ἐργαστηρίου. Ἡ τεχνική των εἶναι χαρακτηριστική, ὁ πηλὸς πρασινωπός, εἰς τὸν πυρῆνα κιτρινωπός, ἀτελῶς ὠπτημένος. Ἡ ἐπιφάνειά των ἐκαλύπτετο δι' ἐπιχρίσματος λευκοῦ, ἐξαφανισθέντος κατὰ τὸ πλεῖστον μετὰ τῆς γραπτῆς διακοσμήσεως. Ἐνιαχοῦ σῴζεται ἐρυθρὸν ἐπίθετον χρῶμα. Τὸ λευκὸν ἐπίχρισμα χρησιμοποιεῖται εἰς τὰ ἐκ Βάρης ἀγγεῖα μέχρι τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, ἐνῷ εἰς τὰ ἀθηναϊκὰ ἐργαστήρια παρατηρεῖται μόνον ἐπὶ τῶν πρωτοαττικῶν ἀγγείων. Ὁμοίας τεχνικῆς ἀγγεῖα εὑρέθησαν καὶ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1961 καὶ τοῦ 1962 (πρβλ. ἐπὶ παραδείγματι τὴν λουτροφόρον καὶ τὴν τράπεζαν παιγνίου ἐν ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, Πίν. 50 - 54), ὡς καὶ κατὰ τὰς παλαιοτέρας ἐν Βάρῃ ἀνασκαφὰς τοῦ Γ. Π. Οἰκονόμου (πρβλ. αὐτόθι σ. 115, ὑποσημ. 4).

Ἀνάλογοι, ὡς πρὸς τὴν διευθέτησιν τῶν περιγραφεισῶν ἀνωτέρω πυρῶν, εἶναι καὶ αἱ πυραὶ 28, 31 καὶ 47: εἰς τὸ μέσον καὶ κατὰ μῆκος τοῦ λάκκου ἑκάστης εἶχε διανοιγῆ αὐλαξ ἀεραγωγός, ἡ ὁποία μάλιστα εἰς τὴν πυρὰν 28 διαπλατύνεται κατὰ τὸ κέντρον καὶ πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον. Ἐκ τῶν ὀλίγων κεκαυμένων ὀστράκων, τὰ ὁποῖα περισυνελέγησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, ὑποθέτομεν ὅτι αἱ πυραὶ αὗται ἀνάγονται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος. Ἐν τούτοις ἡ ἐπίχωσις τοῦ τάφου 47 εἶχε διαταραχθῆ ἐντελῶς, ἐπομένως διὰ τὴν πυρὰν 47, τοὐλάχιστον, ἡ χρονολόγησις εἶναι μᾶλλον ἀβεβαία. Σχετικῶς ἀδιατάρακτοι εὑρέθησαν αἱ πυραὶ τῶν τάφων 32, 39, 45 α, 51, 51 γ, 53, 53 δ, 54, 55, 58 καὶ 60. Οἱ τάφοι εἶναι ὀρθογώνιοι κάθετοι λάκκοι καὶ δὲν παρουσιάζουν τὴν κατασκευὴν ἀεραγωγῶν. Εὑρέθησαν ὁπωσδήποτε πεπληρωμένοι δι' ἀπηνθρακωμένων ξύλων καὶ τέφρας, ἡ ὁποία περιεῖχε συχνὰ ἡμιαπηνθρακωμένους πυρῆνας ἐλαιοκάρπου. Βεβαία εἶναι ἡ χρονολόγησις ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἀγγείων, τῶν ἐξῆς τάφων:

Ἀριθ. 32, εἰς τὸ β΄ τέταρτον τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος: κορινθιακὸς ἀρύβαλλος ὕψ. 0,105 μ., ἐλλιπὴς τὴν βάσιν καὶ ἐν μέρει τὸ χεῖλος (πρβλ. H. Payne, NC, σ. 321, εἰκ. 162). Ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀρυβάλλου εὑρέθη καὶ ἡ κορινθιακὴ πυξίς, ἡ εἰκονιζομένη εἰς τὸν Πίν. 81 α, ὕψ. 0,05 μ., φέρουσα διακόσμησιν περιφερικῶν ταινιῶν.

Ἀριθ. 39, εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος: μεγάλη λευκὴ λήκυθος καὶ ἄλλη ἀρυβαλλοειδής, μελαμβαφής (Πίν. 81 β).

Ἀριθ. 45 α, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος: κορινθιακὸς σκύφος. Ἡ πυρὰ 45 α διετάραξε τὴν ἀρχαιοτέραν 45 β, διὰ τὸν ἀκριβῆ χρονολογικὸν προσδιορισμὸν τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχουν ἀσφαλῆ τεκμήρια.

Ἀριθ. 49, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος: ἀττικὴ μελανόμορφος λήκυθος (Πίν. 81 ε).

Ἀριθ. 51, εἰς τὸ α΄ τέταρτον τοῦ 5ου αἰῶνος: δύο ἀττικαὶ μελανόμορφοι λήκυθοι τῆς ὁμάδος τοῦ Αἴμονος· μικρὰ ὄλπη μελαμβαφής (Πίν. 81 δ). Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, ἀπότμημα σκύφου μελαμβαφοῦς μετὰ χαράγματος - - *ΕΣΙ*.

Ἀριθ. 51 γ, εἰς τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος: ἀττικαὶ μελανόμορφοι λήκυθοι τῆς ὁμάδος τοῦ Αἴμονος, λήκυθος μελαμβαφής, δύο λεκανίδες μελαμβαφεῖς (Πίν. 81 γ).

Ἀριθ. 53, εἰς τὸ β΄ τέταρτον τοῦ 5ου αἰῶνος: δύο ἀττικαὶ μελανόμορφοι λήκυθοι (Πίν. 81 ς΄)

Ἀριθ. 53 δ, εἰς τὸ τέλος τοῦ 6ου ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος: μελανόμορφος λήκυθος, ἀποτμήματα κύλικος ἐρυθρομόρφου τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰῶνος, ἀποτμήματα δύο μελαμβαφῶν σκύφων.

Ἀριθ. 54, πυρὰ ἀμφιβόλου χρονολογίας, λόγῳ τῆς μεταγενεστέρας τοποθετήσεως ἐντὸς τοῦ λάκκου τῶν ταφικῶν πίθων 52 καὶ 54 α καὶ λόγῳ τῆς παντελοῦς διαταράξεως τῆς ἐπιχώσεως.

Ἀριθ. 55, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος: σκύφος μελαμβαφής, ἐλλιπῶς διατηρούμενος, φέρων τὸ χάραγμα *ΠΥΡΕΣ* (Πίν. 82 α).

Ἀριθ. 58, εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος: ἀττικὴ μελανόμορφος ὑδρία, ἐλλιπὴς κατὰ τὴν κοιλίαν καὶ τὴν βάσιν (σῳζ. ὕψ. 0,225 μ.), φέρουσα παράστασιν δύο μαχομένων ὁπλιτῶν μεταξὺ δύο ἐφήβων θεωμένων τοὺς μαχομένους· ἐπὶ τοῦ ὤμου σφίγξ ἱσταμένη πρὸς δεξιὰ μεταξὺ δύο λεόντων οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην ἀντιθετικῶς (Πίν. 83). Μελαμβαφὴς λήκυθος σφαιρικὴ (ὕψ. 0,155 μ.), ἀνήκουσα, ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ληκύθων τῆς Δηϊανείρας (Πίν. 82 β) (C. H. E. Haspels, ABL πίν. 1, 3, λήκυθος ἀρχαιοτέρα τῆς ἡμετέρας, κατὰ μίαν τοὐλάχιστον εἰκοσαετίαν, ἀλλὰ ἡ προκειμένη μελαμβαφὴς λήκυθος εἶναι ἀρχαιοτέρα ἀπὸ τὰς ἀναγραφομένας ὑπὸ Haspels, ἔ. ἀ. σ. 4, σφαιρικὰς μελαμβαφεῖς ληκύθους).

Ἀριθ. 60, εἰς τὸ α΄ τέταρτον τοῦ 5ου αἰῶνος: ἐννέα μελανόμορφοι λήκυθοι ἀνήκουσαι κατὰ τὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

πλεῖστον εἰς τὴν ὁμάδα τοῦ Αἴμονος. Ἀποτμήματα μικρᾶς πυξίδος μετὰ τοῦ καλύμματος. Ἡ πυξὶς φέρει γραμμικὴν διακόσμησιν. Ἀποτμήματα μελανομόρφου κύλικος μὲ παράστασιν Σατύρων καὶ Μαινάδων ("Leafless Group", Beazley, ABV, σ. 632 - 648) (Πίν. 82 γ).

Ἐνταφιασμὸς καὶ ἐπιτάφιος λατρεία τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὴν προκειμένην ἔρευναν ὁ μόνος ἐνταφιασμὸς νεκροῦ τῆς πρωΐμου κλασσικῆς ἐποχῆς, παρετηρήθη εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ λίαν σημαντικοῦ τάφου 50: ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὀρθογωνίου ὀρύγματος, βάθους 1.70 μ., διαστ. 2.10 x 0,95 μ. (Πίν. 84 γ), ἔκειτο ὁ σκελετὸς γυναικός, ἀρκούντως διατηρούμενος, μὲ τὸ κρανίον πρὸς Δ. (Σχέδ. 5). Παρὰ τὴν κεφαλήν, ἑκατέρωθεν τῶν πλευρῶν καὶ παρὰ τοὺς πόδας εὑρέθησαν ἕνδεκα ἀττικαὶ λήκυθοι, ἐκ τῶν ὁποίων μία εἶναι ἐρυθρόμορφος, μία μελανόμορφος, τέσσαρες φέρουν κόσμημα ἀνθεμίων καὶ πέντε εἶναι μελαμβαφεῖς (Πίν. 84 α). Αἱ λήκυθοι χρονολογοῦνται εἰς τὸ β΄ τέταρτον τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

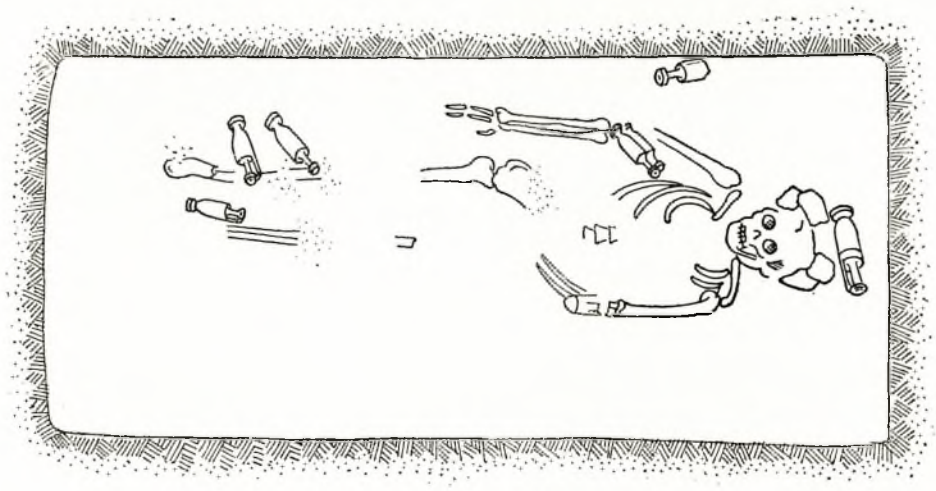

Σχέδ. 5. Τάφος 50

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ τάφου τούτου ἔγκειται εἰς τὴν γενομένην μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν τῆς νεκρᾶς καὶ ὑπεράνω τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐπιχώσεώς του προσφορὰν πλήθους ἀγγείων καὶ ἑνὸς πηλίνου εἰδωλίου «θεᾶς» καθημένης. Εἰς τὸν Πίν. 84 β εἰκονίζεται τὸ σύνολον τῶν ἀγγείων, ὅπως εὑρέθησαν ἀκριβῶς κατὰ χώραν ὑπεράνω τοῦ τάφου, εἰς δὲ τὸν Πίν. 85 α - β εἰκονίζονται τὰ ἀγγεῖα καὶ τὸ εἰδώλιον μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συγκόλλησίν των. Τὸ εὕρημα ἀποτελεῖ πολύτιμον τεκμήριον ἐπιταφίου λατρείας κατὰ τὸ β΄ τέταρτον τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι σύγχρονα πρὸς τὰς ἐντὸς τοῦ τάφου παρὰ τὸν σκελετὸν εὑρεθείσας ληκύθους, προσεφέρθησαν ἐπομένως ταῦτα εἰς τὴν νεκρὰν ἀμέσως ἢ μικρὸν χρόνον μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν ταύτης, θραυσθέντα κατὰ χώραν. Εἰς τὴν ἐπιτάφιον ταύτην προσφορὰν ἀνήκει καὶ ὁ πήλινος δίσκος τοῦ Πίν. 85 α, ἀποσπασθεὶς ἐκ τοῦ γνωστοῦ σκεύους γυναικείας χειροτεχνίας, ἀποτελουμένου ἐκ δύο ὁμοίων δίσκων συνηνωμένων διὰ στελέχους κατὰ τὸν ἄξονα. Ὁ δεύτερος δίσκος, ἐλλείπων εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, εἶχεν ἤδη ἀποκοπῆ κανονικῶς πρὶν ἢ χρησιμοποιηθῆ εἰς τὴν ἐπιτάφιον προσφορὰν μετὰ τῶν ἀγγείων καὶ τοῦ εἰδωλίου. Ὁ εὑρεθεὶς (διάμ. 0,13 μ.), ὁ ὁποῖος σῴζει καὶ τὸν ἄξονα, φέρει ἐρυθρόμορφον παράστασιν ἐφήβου κρατοῦντος λύραν καὶ ἀπομακρυνομένου ἐκ βωμοῦ, ὡς νὰ ἐδιώκετο. Ἡ διώκουσα ἐπομένως μορφὴ θὰ εἰκονίζετο ἐπὶ τοῦ ἄλλου δίσκου. Ἡ παράστασις, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Sir John Beazley, ἀνακοινώσαντος ταύτην δι' ἐπιστολῆς, εἰκονίζει ἴσως τὸν Τιθωνὸν φεύγοντα καὶ εἶναι ἔργον τοῦ ζωγράφου τῆς Πενθεσιλείας (Beazley, ARV², σ. 879, ἰδίᾳ σ. 890, ἀριθ. 175). Ἄνω, ἀριστερά, παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ νέου, δι' ἐρυθροῦ χρώματος, ἐπιγραφὴ εἰς δύο στίχους *[ΗΟ Π] ΑΙΣ | [ΚΑ] ΛΟΣ.*

Ταφικοὶ πίθοι καὶ ἀμφορεῖς.

Ἀριθ. 41 α, πίθος περιέχων κορινθιακὸν σκύφον τῆς ὀψίμου Ι περιόδου (575 - 550 π.Χ.). Ὁ σκύφος φέρει διακόσμησιν μᾶλλον κακότεχνον, εἰκονίζουσαν τράγον μεταξὺ δύο πανθήρων (Πίν. 86 α).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀριθ. 49 α, πιθοειδὴς χύτρα, ὑπὸ τὸ ἐπίπεδον τῆς πυρᾶς 49. Περιεῖχε μικρὰν κορινθιακὴν κοτύλην τῆς ὀψίμου ΙΙ περιόδου (τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος).

Ἀριθ. 51 α, πίθος τεθεὶς ἐντὸς τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ λάκκου τῆς πυρᾶς 51 β, ἑπομένως μεταγενέστερος τῆς πυρᾶς. Ὁ πίθος ἔχει βάσιν ἐπίπεδον, χεῖλος διαμ. 0,13 μ. ἐξέχον καὶ ἐπίπεδον (πλ. 0,035 μ.). Δὲν περιεῖχε κτερίσματα ἀλλὰ μόνον τὸ κρανίον καί τινα ὀστᾶ νηπίου.

Ἀριθ. 52, ὀξυπύθμενος ἀμφορεύς· εὑρέθη ἡμικατεστραμμένος, ἄνευ κτερισμάτων.

Ἀριθ. 54 α, ἀμφορεὺς μὲ καστανόφαιον γάνωμα· εὑρέθη ὑπὸ τὸν προηγούμενον, εἰς βαθύτερον στρῶμα (Πίν. 86 ε). Περιεῖχε τὸ κρανίον καὶ ὀστᾶ βρέφους, ὡς καὶ δύο μικρὰ ἀγγεῖα τῶν μέσων τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, ἤτοι: σκύφον μελαμβαφῆ καὶ λήκυθον μελανόμορφον, αἱ παραστάσεις τῆς ὁποίας δὲν ἔχουν ἐγχάραξιν καὶ εἰκονίζουν γυναῖκας μεταξὺ δύο ὁπλιτῶν πλαισιουμένων ἑκατέρωθεν ὑπὸ ἐφήβων ἐνδεδυμένων δι'ἱματίου (Πίν. 86 β). Τὸ ἀγγεῖον ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ληκύθων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν συνέχειαν τῆς «ὁμάδος τοῦ δελφῖνος» (πρβλ. Haspels, ABL πίν. 12, 5).

Ἀριθ. 56, πίθος περιέχων μικρὰν ὅλπην μελαμβαφῆ μὲ τρίλοβον χεῖλος (Πίν. 86 γ), χρονολογουμένην περὶ τὰ μέσα ἢ τὸ γ΄ τέταρτον τοῦ 6ου αἰῶνος.

Ἀριθ. 57, μικρὰ πηλίνη λάρναξ (διαστ. 0,80 x 0,24, βάθ. 0,13 μ.) (Πίν. 86 ς΄). Περιεῖχεν ὀστᾶ καὶ τὸ κρανίον, πρὸς τὴν ἀνατ. πλευράν, νηπίου, ὡς κτερίσματα δὲ τρεῖς μελανομόρφους ληκύθους τῆς ὁμάδος τοῦ Αἴμονος (Πίν. 86 δ) καὶ εἰδώλιον χοίρου. Χρονολόγησις: α΄ ἥμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος.

Ἀριθ. 62, ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς (ὕψ. 0,47 μ.). Περιεῖχε μελανόμορφον λήκυθον ἀνήκουσαν εἰς τὴν ὁμάδα τοῦ Αἴμονος.

Πολλὰ ἐνδιαφέροντα ὄστρακα, ἐκ τῶν ὁποίων συνεκροτήθησαν μέρη ἀγγείων ἢ καὶ ὁλόκληρα ἀγγεῖα, εὑρεθέντα ἐντὸς διαταραχθεισῶν ἐπιχώσεων, δὲν δύνανται νὰ ἀποδοθοῦν εἰς ὡρισμένον τινὰ τάφον· ταῦτα ἀνῆκον βεβαίως εἰς σύνολα κτερισμάτων τάφων διαταραχθέντων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ μεταγενεστέρων πυρῶν, ἀλλὰ κυρίως κατὰ τὴν παράνομον ἀνασκαφὴν τοῦ ἀγροῦ ὑπὸ τυμβωρύχων, προηγηθεῖσαν πιθανώτατα τῆς ἡμετέρας ἀνασκαφῆς κατὰ πολλὰς δεκαετηρίδας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκούμεθα νὰ ἀπεικονίσωμεν ἀπότμημα κρατῆρος τῆς ἀρχαιοτέρας πρωτοαττικῆς περιόδου (Πίν. 87 α) καὶ εἰδώλιον καθημένης μορφῆς, χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν γεωμετρικὴν σχηματοποίησίν του, ἀλλὰ πιθανῶς ἀναγόμενον εἰς τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα (Πίν. 87 β). Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ὀστράκων ἀνήκουν εἰς ἐνδιαφέροντα ἀγγεῖα πρωτοαττικὰ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 8ου αἰῶνος καὶ ἑξῆς, τῶν ὁποίων ἡ ἀνασυγκρότησις καὶ ἡ μελέτη θὰ πλουτίσῃ ἱκανῶς τὸ γνωστὸν ἐκ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ὑλικόν. Τὰ ὑστερογεωμετρικὰ ὄστρακα εἶναι ἄφθονα, ἀλλ' ἐλάχιστα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν καθαρῶς γεωμετρικὴν ἐποχήν. Τὰ τελευταῖα ταῦτα εἶναι ἴσως ὑπολείμματα οἰκισμοῦ καὶ δὲν ἀποτελοῦν χρονολογικὸν τεκμήριον τῆς πρώτης χρήσεως τοῦ χώρου ὡς νεκροταφείου. Τοὐναντίον δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι τάφοι ἀνάγονται εἰς τὴν ὑστερογεωμετρικὴν περίοδον. Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ χώρου τοῦ γειτνιάζοντος πρὸς τοὺς ἀνασκαφέντας τὸ 1962 τάφους ὑπ'ἀριθ. 1 - 3 (ΑΔ 18 (1963) Α΄ σ. 116, Σχέδ. 1), εὑρέθησαν ἀποτμήματα ἀνήκοντα εἰς σημαντικὰ ἀγγεῖα δημοσιευθέντα ἤδη (ἔ.ἀ., σ. 118 κ.ἑ.). Τοιουτοτρόπως συνεπληρώθησαν δι' αὐτῶν τὰ ἑξῆς: ἡ ἑτέρα πλαστικὴ κεφαλὴ ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ δίνου, ὁ ὁποῖος εἰκονίζεται ἔ.ἀ. Πίν. 48, διὰ τοῦ ἐλλείποντος τμήματος αὐτῆς. Ἡ οἰνοχόη ἡ εἰκονιζομένη ἔ.ἀ. Πίν. 49, διὰ μικρῶν ἀποτμημάτων ἀνηκόντων εἰς τὴν κοιλίαν καὶ τὴν βάσιν τοῦ ἀγγείου. Ἡ λουτροφόρος - ὑδρία (ἔ.ἀ. Πίν. 49 - 51) συνεπληρώθη μὲ σημαντικὸν ἀπότμημα σῴζον τὴν κεφαλὴν τῆς εἰκονιζομένης σφιγγὸς (βλ. καὶ ἔ.ἀ. Πίν. 51), ὡς καὶ μὲ ἄλλα τμήματα ἀνήκοντα εἰς τὸν λαιμὸν καὶ τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου. Ὁ κάνθαρος ὁ εἰκονιζόμενος ἔ.ἀ. Πίν. 52. Τέλος ἡ πρωτοαττικὴ τράπεζα παιγνίου (ἔ.ἀ. Πίν. 53 - 54) διὰ μικρῶν μὲν ἀλλ' οὐσιωδῶν ἀποτμημάτων ἀνηκόντων εἰς τὰ εἰδώλια τῶν θρηνουσῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἔχομεν τώρα καὶ τὸ τέταρτον, ἐλλιπὲς μέχρι τοῦδε.

Ἐπίσης συνεκολλήθησαν εἰς τὰ κάθετα τοιχώματα καὶ τὸν ἄβακα, τὸν φέροντα τὰς αὐλακώσεις τῆς τραπέζης, ἀρκετὰ ἀποτμήματα περισυλλεγέντα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν διεσπαρμένα δυτικῶς τῆς θέσεως τῶν πυρῶν 2 καὶ 3, ἐντὸς τῶν διαταραχθέντων στρωμάτων.

ΒΑΣ. Γ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗΣ ΚΑΙ ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

(Αὔγουστος - Δεκέμβριος 1964)

ΑΤΤΙΚΗ

1. Περιφέρεια τέως Διοικήσεως Πρωτευούσης

α. *Δάφνη.* Κατὰ τὴν διάρκειαν ἐργασιῶν τῆς ΥΔΡΕΞ ἀνευρέθησαν εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Βουλιαγμένης καὶ Χερσίφρονος δύο μαρμάρινα ἐπιτύμβιοι λήκυθοι.

Ἡ πρώτη (Πίν. 88α), ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, σῳζ. ὕψους 0,63 καὶ μεγ. διαμ. 0,32 μ., ἐλλιπὴς τὴν βάσιν καὶ τὸν λαιμόν, φέρει παράστασιν δεξιώσεως μετὰ τριῶν μορφῶν. Εἰς τὸ μέσον εἰκονίζεται πρεσβύτης καθήμενος ἐπὶ κλισμοῦ, κρατῶν διὰ τῆς ὑψουμένης ἀριστερᾶς ράβδον (;) μόλις διακρινομένην καὶ δεξιούμενος δεξιὰ αὐτοῦ ἱστάμενον ἄνδρα. Ὄπισθεν τοῦ καθημένου ἵσταται γυνή, φέρουσα τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ τοῦ στέρνου. Ὑπεράνω τῶν μορφῶν προχείρως χαραγμένα ὀνόματα: ὑπεράνω τοῦ καθημένου ἀνδρὸς *Διοκλῆς*· ὑπεράνω τοῦ ἱσταμένου *Ἀντίφιλος*· ὑπεράνω, τέλος, τῆς γυναικὸς *Ξενοκράτεια*. Ὕψος γραμμ. 0,011 μ. (τὸ Α) ἕως 0,08 μ. (τὸ Ο). Ἡ παράστασις, μετρίας τέχνης καὶ ἀρκετὰ ἐφθαρμένη, ἀνήκει εἰς τὰ μέσα περίπου τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.[1]

Ἡ δευτέρα λήκυθος, ἐπίσης ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, σῳζ. ὕψους 0,87 μ. καὶ μεγ. διαμ. 0,31 μ., ἐλλιπὴς τὸν λαιμὸν καὶ ἀποκεκρουμένη μέρος τῆς βάσεως καὶ τῆς κοιλίας, εἶναι ἀκόσμητος (ἔφερε διακόσμησιν ἴσως γραπτὴν ἐξίτηλον) φέρει ὅμως δίστιχον ἐπιγραφήν: *Διοκλῆς Διονυσίου [Λαμπτρεὺς] Ἀρχίππη Διοκλέο Λαμ[πτρέως] θυγάτηρ καὶ γυνὴ* (Πίν. 88δ). Ὕψος γραμμ. 0,016 μ. (τὸ Ν) ἕως 0,01 μ. (τὸ Ο). Τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν Ἄνω Δάφνην (ὁδὸς Νίκης 12) ἀνευρέθη ὑπὸ ἰδιώτου καὶ παρεδόθη πηλίνη παιδικὴ ἐλλειψοειδὴς λάρναξ, ἀκεραία, μήκους 0,81, πλάτους 0,25 καὶ ὕψους 0,14 μ.

β. *Κάτω Πετράλωνα.* Εἰς τὴν πλατεῖαν Ἁγίας Σοφίας, κατὰ τὴν διάνοιξιν ὑπονόμων διὰ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως, ἀνευρέθησαν εἰς βάθος 4 περίπου μέτρων συσσωρευμένα τεμάχια ἐπιτυμβίων στηλῶν:

1) Ἄνω μέρος ἐπιτυμβίου στήλης (Πίν. 88β) ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, σῳζον μέρος τῆς ἀναγλύφου ἐπιστέψεως, ὅπου ἐκ κεντρικῆς ἀκάνθης ἐκφύονται ἑλικοειδῆ φύλλα. Σῳζ. ὕψος 0,40, μέγ. πλάτος 0,44 μ. Τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

2) Ἄνω μέρος ἐπιτυμβίου στήλης ἐκ πεντελησίου μαρμάρου (Πίν. 88γ), σῳζ. ὕψους 0,62, πλάτους 0,52 καὶ πάχους 0,19 μ., σῳζον μέρος τῆς ἀετωματικῆς ἐπιστέψεως. Ὑπὸ τὸ ἐπιστύλιον τρίστιχος ἐπιγραφή: *Πρωτόμαχος [Ἑρμίππου / Κειριάδη[ς].* Ὕψος γραμμ. 0,03 μ. (τὸ Ρ) ἕως 0,023 μ. (τὸ Ο). Κάτωθι ταύτης ζεῦγος ἀναγλύφων ροδάκων. Τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

3) Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ πεντελησίου μαρμάρου (Πίν. 89α), ἐλλιπὴς ὅλην σχεδὸν τὴν ἐπίστεψιν καὶ τὸ κάτω ἥμισυ, σῳζ. ὕψους 0,90, μεγ. πλάτους 0,52 καὶ μεγ. πάχους 0,22 μ. Σῴζεται ἐξάστιχος ἐπιγραφή: *Σπόλων | Νεάλλο | Παιανιεὺς | υας. |[Νέαλλ;]ος |Σπόλων]ος |[Παιανιεύ]ς.* Ὕψος γραμμ. 0,031 - 0,017 μ. (τὸ Ο). Ὑπὸ ταύτην, ζεῦγος ἀναγλύφων ροδάκων. Τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

4) Ἐπιτύμβιος στήλη ἐξ ὑμηττίου μαρμάρου (Πίν. 89δ), τεθραυσμένη εἰς δύο τεμάχια. Διαστάσεις: 0,37 × 0,27 × 0,07 μ. Ὑπὸ ταύτην ἀδρῶς εἰργασμένον ἔμβολον, διαστάσεων 0,032 x 0,031 x 0,07 μ. Ἐπὶ τῆς στήλης ἐπιγραφή: *Καλλένικος.* Ὕψος γραμμ. 0,024 μ. (τὸ Ε καὶ τὸ Π), 0,012 μ. (τὸ Ο). Γράμματα μετ'ἀκρεμόνων. Τοῦ 3ου αἰῶνος π.Χ.

5) Ἐπιτύμβιος λήκυθος ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, ἐλλιπὴς τὸν λαιμὸν καὶ τὴν βάσιν, σῳζ. ὕψους 0,74 καὶ διαμ. 0,38 μ. Ἄνευ παραστάσεως ἢ ἐπιγραφῆς, αἱ ὁποῖαι ἦσαν προφανῶς γραπταί, ἐξίτηλοι νῦν. Τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

6) Τὸ κάτω δεξιὸν τμῆμα ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου (Πίν. 89β) ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, σῳζ. ὕψους 0,45, σῳζ. πλάτους 0,29 καὶ πάχους 0,13 μ. Σῴζεται γυναικεία μορφὴ πρὸς τὰ ἀριστερά, καθημένη ἐπὶ δίφρου, ἐλλιπὴς τὴν κεφαλήν, τὰς ἄκρας χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ἀπὸ τῶν γονάτων, φέρουσα τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπὶ τοῦ γόνατος. Ὄπισθεν αὐτῆς εἰκονίζεται ἱσταμένη γυνή, ἐλλιπὴς ἀπὸ τοῦ στήθους καὶ ἄνω. Τοῦ β΄ τετάρτου τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

7) Ἀπότμημα πλακὸς ἐπενδύσεως βάθρου (;) (Πίν. 89γ) ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, ὕψους 0,42, σῳζ. πλάτους 0,33 καὶ πάχους 0,12 μ. Εἰκονίζεται ἱσταμένη γυναικεία μορφὴ κατ' ἐνώπιον, ἐστραμμένη ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἀριστερά, ἐν ἐζωσμένῳ χιτῶνι, ἐλλιπὴς τὴν κεφαλήν, τείνουσα δὲ τὴν δεξιάν. Δεξιὰ σῴζονται αἱ προτεταμέναι χεῖ-

1. Διὰ τὰς συμβουλὰς των εἰς τὴν χρονολόγησιν τῶν διαφόρων εὑρημάτων εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν τοὺς συναδέλφους κκ. E. French καὶ V. E. G. Kenna, N. Βερδελῆν, Σ. Ν. Κουμανούδην καὶ Γ. Δεσπίνην.

Ἐκ τῶν φωτογραφιῶν ἐλήφθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Κωνσταντοπούλου αἱ τῶν Πι ν. 88 - 92, 94 - 101 καὶ 102 α - β· ὑπὸ τῆς δ. Μ. Μεταξᾶ αἱ τοῦ Πίν. 93 α - ε, καὶ ὑπὸ τοῦ γράφοντος αἱ ὑπ' ἀριθ. 100 α - δ. 112 γ - δ καὶ 103 α - δ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ρες ἑτέρας τινὸς μορφῆς. Μετρία ἐργασία τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

γ) *Φάληρον*. Εἰς τὸ ἐργοστάσιον Ε.Λ.Α.Ι.Σ. (ὁδὸς Πειραιῶς), κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν πρὸς ἐγκατάστασιν δεξαμενῆς, ἀνευρέθη ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ κυανωποῦ μαρμάρου (Πίν. 90 α) ἀποκεκρουμένη ἄνω, δεξιὰ λοξῶς καὶ ὀλίγον ἀριστερά, σῳζ. ὕψους 0,79, πλάτους 0,48 καὶ πάχους 0,135 μ. Φέρει ἀνάγλυφον λουτροφόρον μετά τοῦ δισκοειδοῦς ἐπιθέματος διὰ τὴν ὑποδοχὴν προσφορῶν. Τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

Ἐξ ἄλλου, παρὰ τὴν βάσιν τῆς Ἀεροπορίας, περισυνελέγη μαρμαρίνη βάσις ἰωνικοῦ κίονος, ὕψους 0,22 καὶ διαμ. 0,72 μ., ἡ ὁποία εἶχε μετατραπῆ μεταγενεστέρως εἰς προστομιαῖον φρέατος.

δ) *Ζωγράφου*. Κατὰ γενομένας ἐργασίας ἀποχωματώσεως εἰς τὴν Βίλλαν Κοτοπούλη ἀπεκαλύφθη σαρκοφάγος ἐκ πρασινωποῦ τιτανολίθου, ὕψους 0,52, μήκους 2.50, πλάτους 0,75 καὶ πάχους 0,12 μ., μετὰ καλύμματος ἀετωματώδους, ὕψους 0,29 καὶ πλάτους 0,86 μ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν εὑρέθη ὁ νεκρός, ἐστραμμένος πρὸς Δ. Εἰς τὸ ὕψος τῆς κνήμης ἔκειτο χαλκοῦν κάτοπτρον, τεθραυσμένον καὶ ἰσχυρῶς ὠξειδωμένον, ὡς καὶ ἀλάβαστρον εἰς τρία ἀποτμήματα. Εἰς τὰς ἐργασίας ἔλαβε μέρος ὡς ἐπιστημονικὸς βοηθὸς ὁ κ. Ἀθ. Παπαδόπουλος.

ε) *Χολαργός*. Ὑπὸ τοῦ ἐργάτου Εὐστ. Ξηρόκωστα ἀνευρέθη καὶ παρεδόθη ἀπότμημα ἀναγλύφου ἐκ πεντελησίου μαρμάρου ἰσχυρότατα ὠξειδωμένου, ἀποκεκρουμένου πανταχόθεν, σῳζ. ὕψους 0,40, σῳζ. πλάτους 0,36 καὶ πάχους 0,12 μ., φέροντος ἡμίεργον παράστασιν Ἡρακλέους, ἐλλιποῦς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς κάτω πόδας· ὁ ἥρως εἰκονίζεται γυμνὸς κατ' ἐνώπιον, κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς τὸ ρόπαλον, ἐνῷ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος κρέμαται ἡ λεοντῆ (Πίν. 90 β).

ς΄) *Φιλοθέη*. Ἐκ τῶν παρὰ τὴν 6ην στάσιν Φιλοθέης ἀπορριπτομένων χωμάτων περισυνελέγη ναΐσκος Κυβέλης, ἐλλιπὴς τὸ ἄνω ἥμισυ. Σῴζεται ἡ δεξιὰ χεὶρ μετὰ τμήματος τῆς φιάλης. Ὁ ἐπὶ τῶν γονάτων λέων λίαν ἐφθαρμένος (Πίν. 90 γ). Σῳζ. ὕψος 0,29, πλάτος 0,24 καὶ πάχος 0,17 μ. Ἐπὶ τῶν παραστάδων εἰκονίζονται μικραὶ μορφαὶ προσβλέπουσαι πρὸς τὸ κέντρον, ἐπὶ τῆς μὲν δεξιᾶς ἀνδρική, ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς γυναικεία, ὕψους 0,13 μ. Τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

ζ) *Χαλάνδρι*. Ἐκ τοῦ προαυλίου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου περισυνελέγη εἰς ἐπιτύμβιος κιονίσκος ἐξ ὑμηττίου μαρμάρου, ἀποκεκρουμένος ἄνω δεξιά, ὕψους 0,73 καὶ μεγ. διαμ. 0,235 μ., φέρων ἐπιγραφήν: *Μηνά[κων] | Μηνάκων[ος] χρηστός*. Ὕψος γραμμ. 0,027 (τὸ Σ) ἕως 0,019 μ.(τὸ Ω). Τοῦ 2ου αἰῶνος μ.Χ. (Πίν. 90 δ).

η) *Ἀμαρούσιον*. Ἐκ τοῦ κτήματος τῆς Γεωργικῆς Σχολῆς περισυνελέγη ἀπότμημα μεγάλου ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου, σῳζον τὸν κορμὸν ἱσταμένης γυναικείας μορφῆς, στρεφομένης ἐλαφρῶς πρὸς ἀριστερά, σῳζ. ὕψους 1.13 καὶ σῳζ. πλάτους 0,51 μ. Τοῦ γ΄ τετάρτου τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. (Πίν. 91 α).

θ) *Παράδεισος*. Κατὰ τὴν διάνοιξιν θεμελίων εἰς θέσιν Σωρὸς ἀπεκαλύφθη κιβωτιόσχημος τάφος ρωμαϊκῶν χρόνων, εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ὁποίου προέβη ἡ Ὑπηρεσία, μὲ ἐπιστημονικὴν βοηθὸν τὴν δ. Ν. Μεταξᾶ. Ὁ τάφος, μήκους 1.65, πλάτους 0,30 καὶ ὕψους 0,35 μ., εἶχε κατεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν. Αἱ πλάκες τῆς δυτικῆς καὶ νοτίας πλευρᾶς εἶχον ἀφαιρεθῆ, ὡς καὶ αἱ καλυπτῆριοι, πλὴν τῶν δύο βορειοτέρων. Οὕτω, μόνον τὸ βορειότερον τμῆμα τοῦ τάφου εὑρέθη ἀδιατάρακτον, ἀποδῶσαν ἀρκετὰ κτερίσματα: 1) Κύπελλον ἄωτον ἐκ μολύβδου, ὕψους καὶ διαμ. βάσεως 0,045 μ. 2) Δύο ἀτρακτοειδῆ ληκύθια. 3) Χαλκῆν βελόνην μήκους 0,145 μ. 4) Ἀρυβαλλοειδὲς ληκύθιον ἐλλιπὲς τὴν λαβήν, ὕψους 0,135 καὶ διαμ. χείλους 0,032 μ. 5) Χαλκῆν σπάτουλαν, μήκους 0,158 μ. Εἰς τὸ τεταραγμένον νότιον τμῆμα τοῦ τάφου ἀνευρέθη χαλκοῦν κάτοπτρον, διαμ. 0,056 μ., ἐλλιπές τμῆμα τῆς περιφερείας, ὡς καὶ σφονδύλιον. Ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ ἦτο πρὸς Β.

Τὸ πλέον ἐνδιαφέρον εὕρημα ἀπετέλεσεν ἀπότμημα ἐπιτυμβίου στήλης, τὸ ὁποῖον εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἐκ δευτέρου ὡς μία τῶν πλακῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου (Πίν. 91 β). Ἡ στήλη, ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, λίαν ὠξειδωμένου, σῳζ. ὕψους 0,99, σῳζ. πλάτους 0,295 καὶ πάχους 0,073 μ., σῴζει τὸ δεξιὸν μέρος, ἀλλ' ἀποκεκρουμένην τὴν ἀετωματικὴν ἐπίστεψιν, μὲ παράστασιν γυναικὸς πρὸς ἀριστερά, ἐν χιτῶνι καὶ ἱματίῳ, καθημένης ἐπὶ κλισμοῦ, ἀποκεκρουμένης τὴν ῥῖνα καὶ τὸν πώγωνα, ἐλλιποῦς δὲ τοὺς πόδας ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν μηρῶν ὡς καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα ἀπό τοῦ ἀγκῶνος. Ὑπὸ τὸν κλισμὸν διακρίνεται τὸ ἄκρον θρήνυος. Ἡ στήλη πλαισιοῦται ὑπὸ παραστάδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας προβάλλεται τὸ ἐρεισίνωτον τοῦ κλισμοῦ. Τοῦ β΄ τετάρτου τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

ι) *Κηφισία*. Ἐκ τῆς οἰκίας Δημητρακοπούλου (ὁδὸς Βασιλέως Κωνσταντίνου 25 - 35) περισυνελέγησαν δύο ἐπιτύμβιοι κιονίσκοι (IG II² 9165 καὶ IG II² 10256), ἐκ δὲ τῆς ὁδοῦ Κυριαζῆ 6, μία ἐπιτύμβιος στήλη δημοσιευθεῖσα ὑπὸ W. Peek ἐν AM 67 (1942), 103. Τέλος, ἐκ τῆς ἐκκλησίας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τῆς Παναγίας τῆς Ξυδοῦς περισυνελέγη ἡ IG II² 5003[2].

ια) *Νέα Κηφισία.* Ὑπὸ τοῦ αὐτόθι Σταθμοῦ Χωροφυλακῆς περισυνελέγη καὶ παρεδόθη εἰς ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς ἀκέραιος, ὕψους 0,65 καὶ διαμ. χείλους 0,10 μ., εὑρεθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν.

ιβ) *Νέον Ἡράκλειον.* Κατὰ τὴν διάνοιξιν θεμελίων παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Ἀθ. Ταφούτη (ὁδὸς Εὐτέρπης καὶ Ἀσπασίας) ἀπεκαλύφθη τάφος κεραμοσκεπής, μήκους 1.30, πλάτους 0,65 καὶ ὕψους 0,46 μ., ἔχων κατεύθυνσιν ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. Κατὰ τὴν ἔρευναν, μὲ ἐπιστημονικὴν βοηθὸν τὴν δ. Ν. Μεταξᾶ, ἀνευρέθησαν δύο μελαμβαφῆ ληκύθια μετ' ἀνθεμίου κατ' ἐνώπιον, ὕψους 0,06 καὶ διαμ. βάσεως 0,025 τὸ ἕν, τὸ δ' ἕτερον σῳζ. ὕψους 0,055 καὶ διαμ. βάσεως 0,03 μ., ἐλλιπὲς τὸν λαιμὸν καὶ τὸ χεῖλος, ὡς καὶ ἄωτον ἀβαθὲς κυάθιον, ἐλλιπὲς τμῆμα τοῦ χείλους, ὕψους 0,02 καὶ διαμ. 0,07 μ.

ιγ) *Ἅγιος Δημήτριος (Μπραχάμι).* Κατόπιν ὑποδείξεως ἰδιώτου περισυνελέγη ἀνδριὰς ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, φυσικοῦ μεγέθους, ἐλλιπὴς τὴν κεφαλήν, τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, τὸν ὑψούμενον δεξιὸν βραχίονα καὶ τοὺς πόδας ἀπὸ τοῦ κάτω μέρους τῶν μηρῶν. Σῳζ. ὕψος 1.11 μ. Φέρει θώρακα καὶ βραχὺν χιτῶνα, ὑπὲρ τὸν ἀριστερὸν δὲ ὦμον χλαμύδα, ἡ ὁποία περιβάλλει τὸν κάτω ἀριστερὸν βραχίονα καὶ κρέμαται ὑπ' αὐτόν (Πίν. 91 γ).

ιδ) *Ἡλιούπολις.* Εἰς τὴν ὁδὸν Ἰωνίας 7, κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν ὑπογείου οἰκίας, ἀνευρέθη κιβωτιόσχημος τάφος, κεκαλυμμένος διὰ δύο μαρμαρίνων πλακῶν, μήκους 2.05, πλάτους 1.10 καὶ ὕψους 0,90 μ., μὲ κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ. Ἡ ἔρευνα τοῦ τάφου, μὲ ἐπιστημονικὴν βοηθὸν τὴν κ. Ἑλένην Σπανοπούλου, οὐδὲν ἀπέδωσε, πλὴν τεταραγμένων τινῶν ὀστῶν.

ιε) *Ἄνω Ἡλιούπολις.* Ἐντὸς ἀπερριμμένων χωμάτων, προερχομένων ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἴσως ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλυμπιείου, ἀνευρέθησαν καὶ παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἐργάτου Εὐσταθίου Ξηρόκωστα τὰ ἑξῆς:

1. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, ἐλλιπὴς τὸ κάτω ἥμισυ, ἄνευ ἐπιστέψεως, σῳζ. ὕψους 0,5, πλάτους 0,4 καὶ πάχους 0,1 μ., φέρουσα δίστιχον ἐπιγραφήν: *Λύσαιχμος | Ἀχαρνεύς.* Ὕψος γραμμ., 0,048 (τὸ Σ), 0,035 μ. (τὸ Ο). Τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. (Πίν. 92 α).

2. Κορμὸς Ἔρωτος ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, σῳζ. ὕψους 0,45 μ., ἐλλιπὴς τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ ἄκρα, σῴζων μέρος τῶν πτερύγων καὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, ὁ ὁποῖος κατέρχεται διαγωνίως πρὸς τὸ στῆθος, ἐνῷ ὁ ἀριστερὸς φαίνεται ὑψούμενος. Ὁ κορμὸς παρουσιάζει στροφὴν καὶ κάμψιν πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἀντίγραφον τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς (Πίν. 92 β).

ις') *Ἑλληνικόν.* Ἐντὸς τοῦ στρατοπέδου 129 Σ.Α.Β., παρὰ τὴν λεωφόρον Βουλιαγμένης, ἀνευρέθη λουτροφόρος ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, ἐλλιπὴς τὴν βάσιν ὡς καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν λαβῶν. Ἡ λουτροφόρος, σῳζ. ὕψους 0,57 καὶ διαμ. 0,33 μ., ἐτεμαχίσθη κατὰ τὴν ἀνεύρεσιν ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ τρυπάνου καὶ ἀνασυνεκροτήθη βραδύτερον εἰς τὸ ἐργαστήριον. Ἔμπροσθεν σῴζεται παράστασις δύο ἱσταμένων γυναικείων μορφῶν ἐν δεξιώσει· ὑπεράνω τῆς ἀριστερᾶς μορφῆς, σῳζομένης ὁλοκλήρου, ὕψους 0,21 μ., ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: *Κλεαγόρ[α].* Ὕψος γραμμ. 0,011 - 0,08 μ. (τὸ Ο). Ὑπεράνω τῆς δεξιᾶς μορφῆς, ἀποκεκρουμένης τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν λαιμόν, ἡ ἐπιγραφή: - - -*[τ]η.* Κακὴ ἐργασία τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. (Πίν. 92 γ).

Κατὰ χώραν ἐτελέσθη μικρὰ σκαφικὴ ἔρευνα, μὲ ἐπιστημονικὴν βοηθὸν τὴν δ. Ν. Μεταξᾶ, ἡ ὁποία ὅμως οὐδὲν ἀπέδωσε πλὴν δύο ἐλλιπῶν ἀλαβάστρων καὶ ἑνὸς ἀποτμήματος μαρμαρίνου βραχίονος, σῴζοντος τὸν ἀγκῶνα, μήκους 0,095 μ.

ιζ) *Αἰγάλεω.* Ὑπὸ ἰδιώτου παρεδόθη ἓν ἐπιτύμβιον κιόνιον ἐξ ὑμηττίου μαρμάρου, ἀποκεκρουμένου μέρη τῆς ἐπιφανείας, ὕψους 0,68 καὶ διαμ. ἄνω 0,15 μ., φέρον δίστιχον ἐπιγραφήν[3]: *Μν[ησ]ικλῆς | Πτε[λε]άσιος.*

Ἐκ τῆς ἰδίας περιοχῆς περισυνελέγη ἐπιτύμβιος κιονίσκος ἐξ ὑμηττίου μαρμάρου, ἀποκεκρουμένος ἐν μέρει, ὕψους 0,48 καὶ διαμ. 0,22 - 0,16 μ., φέρων πεντάστιχον ἐπιγραφήν: - - - *νόη | Διογένου | Κυρηναία | Δημητρίου | γυ[ν]ή.* Ὕψος γραμμ. 0,022 (τὸ Υ) ἕως 0,018 μ. (τὸ Ο). Τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου αἰῶνος π.Χ. (Πίν. 92 δ).

Ἐξ ἄλλου εἰς θέσιν Ἄσπρα Χώματα ἀνεκαλύφθη ὑπὸ συνεργείου διανοίξεως τάφρων τοῦ ΟΤΕ ἐπιτύμβιος στήλη, ἡ ὁποία ἐτεμαχίσθη ὑπὸ τῶν ἐργατῶν καὶ ἀνασυνεκροτήθη βραδύτερον εἰς τὸ ἐργαστήριον. Ἡ στήλη αὕτη[4], ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, ὕψους 0,733, πλάτους 0,468 καὶ μεγ. πάχους 0,07 μ., μετ' ἐπιστυλίου ἀλλ' ἄνευ παραστάδων, φέρει παράστασιν γυναικὸς πρὸς δεξιά, καθημένης ἐπὶ κλισμοῦ, δεξιουμένης δὲ ἱστάμε-

2. Ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ Σ. Ν. Κουμανούδη εἰς Νέον Ἀθήναιον Α', (1955) σ. 2, σημ. 2.

3. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. E. Vanderpool εἰς Hesperia 35 (1966) σ. 280.

4. Ἡ δημοσίευσις τῆς στήλης ταύτης παρεχωρήθη εἰς τὸν συνάδελφον κ. Ἡλίαν Τσιριβάκον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

νον ἄνδρα, κρατοῦντα ράβδον εἰς τὴν ἀριστεράν. Μεταξύ των εἰκονίζεται παιδίσκη πρὸς ἀριστερά, ἡ ὁποία προσβλέπει πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ ἀκκουμβᾷ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς καθημένης. Ὡρισμένα τμήματα τῶν μορφῶν ἀπεκρούσθησαν, ὅπως τὸ πρόσωπον τῆς καθημένης καὶ μέρη τοῦ δεξιοῦ βραχίονος τοῦ ἀνδρός. Ὑπεράνω τῶν μορφῶν, ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου, αἱ ἐπιγραφαί: *Λιττίας* (ὑπεράνω τοῦ ἀνδρός). *Χοιρίνη* (ὑπεράνω τῆς παιδίσκης). *Λυσιστράτη* (ὑπεράνω τῆς καθημένης). Ἐπὶ τῆς βάσεως δίστιχον ἐπίγραμμα:

Εὐδαίμων ἔθανον, δεκάδας δέκ' ἐτῶν διαμείψας,
ὡραῖον πένθος παισὶν ἐμοῖσι λιπών.

Ὕψος γραμμ. 0,019 (τὸ Υ) ἕως 0,09 μ. (τὸ Ο). Τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

Πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἐλλειπόντων ἀποτμημάτων τῆς ἐξαιρέτου ταύτης στήλης ἐγένετο κατὰ χώραν σκαφικὴ ἔρευνα, μὲ ἐπιστημονικὴν βοηθὸν τὴν δ. Ν. Μεταξᾶ, ἀντὶ ὅμως τῶν ζητουμένων ἀπεκαλύφθησαν δύο λάρνακες (Πίν. 93 α - β), τοποθετημέναι ἡ μία παραπλεύρως τῆς ἄλλης καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ. Ἡ βορεία λάρναξ (Πίν. 93 γ), ἐκ κογχυλιάτου λίθου, μήκους 2.17, πλάτους 0,88 καὶ ὕψους 0,58 μ., ἐκαλύπτετο ὑπὸ δύο πλακῶν ἐκ τοῦ ἰδίου λίθου, ἀπέδωσε δὲ δύο σκελετούς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς εἶχε τὴν κεφαλὴν πρὸς Α., ὁ δὲ ἕτερος ἦτο συγκεντρωμένος κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν· παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν καὶ κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς ἀνευρέθη σκύφος ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἡ νοτία λάρναξ (Πίν. 93 δ), ἐκ πωρολίθου, μήκους 2.10 καὶ πλάτους 0,73 μ., περιεῖχε τρεῖς νεκρούς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἐστρέφετο πρὸς Α., οἱ δὲ ἕτεροι πρὸς Δ. Ἐκτὸς τοῦ τάφου καὶ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν ἀνευρέθη ρωμαϊκὴ πρόχους ὕψους 0,18 μ.

Εἷς κεραμοσκεπής, τέλος, τάφος (Πίν. 93 ε), μήκους 1.79 καὶ πλάτους 0,35 μ., μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν., ἦλθεν εἰς φῶς πλησίον τῆς βορείας λάρνακος καὶ πρὸς Β. αὐτῆς· ἐντὸς τοῦ τάφου ἀνευρέθη ὁ νεκρός, οὐδὲν ὅμως κτέρισμα.

ιη) *Περιστέρι*. Κατὰ τὴν ὁδὸν Φαρσάλων περισυνελέγη ἐπιτύμβιος λήκυθος ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, ἐλλιπὴς τὸν λαιμὸν καὶ τὴν βάσιν, σῳζ. ὕψους 0,58 καὶ μεγ. διαμ. 0,30 μ., ἀκόσμητος ἀλλὰ φέρουσα ἐπιγραφάς: 1) *Χαιρεστράτη*. 2) *Φυλὼ | Μεγακλείδου*. 3) *Μεγακλείδης | Λάχητος | Λευκονοεύς*. 4) *Μέναιχμος | Λάχητος / Λευκονοεύς*. Ὕψος γραμμ. 0,011 (τὸ Υ) ἕως 0,006 μ. (τὸ Ο). Τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. (Πίν. 94 α - β).

ιθ) *Νίκαια*. Κατ' ἐκτελουμένας ἐργασίας τῆς Γ.Ε.Ε.Α.Π. εἰς τὴν ὁδὸν Θηβῶν 211 ἀπεκαλύφθη μέγα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον, τὸ ὁποῖον ἐτεμαχίσθη ὑπὸ τῶν ἐργατῶν· ἀποτμήματά του, ὁμοῦ μετὰ τεμαχισθείσης ἐπίσης ἐπιτυμβίου ληκύθου, ἀπερρίφθησαν εἰς γειτονικὴν «χωματερήν», ἀπὸ ὅπου περισυνελέγησαν ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας. Κατὰ χώραν ἐγένετο σκαφικὴ ἔρευνα, μὲ ἐπιστημονικὸν βοηθὸν τὸν κ. Ἀθ. Παπαδόπουλον, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπηλευθερώθη τὸ λοιπὸν ἀνάγλυφον καὶ ἀνεσκάφησαν δύο τάφοι.

Τὸ ἀνάγλυφον, ἐκ πεντελησίου μαρμάρου ἐντόνως ὠξειδωμένου, σῳζ. ὕψους 1,735, σῳζ. πλάτους 1.16 καὶ πάχους 0,09 μ., ἀνασυνεκροτήθη ἐκ πλείστων τεμαχίων εἰς τὸ ἐργαστήριον, τῇ ἐποπτείᾳ τοῦ γλύπτου τοῦ Μουσείου κ. Στ. Τριάντη (Πίν. 95). Δεξιᾷ εἰκονίζεται ἱσταμένη ἀνδρικὴ μορφὴ κατ' ἐνώπιον, στρεφομένη ἐλαφρῶς πρὸς τὸ κέντρον, ἐλλιπὴς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ὑψουμένου δεξιοῦ βραχίονος, ἀποκεκρουμένη δὲ τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιφανείας τοῦ δεξιοῦ σκέλους ὡς καὶ τὸ ἄκρον τοῦ ἀριστεροῦ ποδός. Ὁ ἀριστερὸς ὦμος τῆς μορφῆς ταύτης προβάλλεται ἐπὶ τῆς παραστάδος, ἐνῷ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ εἶναι καθειμένη. Ὁ ἄνω κορμὸς εἰκονίζεται γυμνός. Ἀριστερᾷ ὑπάρχει ἑτέρα ἀνδρικὴ μορφὴ ἐστραμμένη πρὸς τὴν πρώτην, ἰσχυρότατα βεβλαμμένη, ἐλλιπὴς τὸ ἄνω τῆς ὀσφύος, κρατοῦσα διὰ τῆς δεξιᾶς ράβδον καὶ ὑψοῦσα τὴν ἀριστεράν· τῆς τελευταίας σῴζονται δάκτυλοί τινες, προβαλλόμενοι ἐπὶ τοῦ βραχίονος τῆς πρώτης μορφῆς. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀναγλύφου εἰκονίζεται μικρὸς δοῦλος γυμνός, ἐστραμμένος πρὸς δεξιὰ καὶ ὑψῶν τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν πρώτην μορφήν, ἔχων δὲ τὴν ἀριστερὰν καθειμένην, ἐνῷ διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ ἐπίπεδόν τι ἀντικείμενον. Ἡ μορφὴ αὕτη εἶναι ἀποκεκρουμένη τὸ ἄνω μέρος τοῦ προσώπου, μέρος τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ δεξιοῦ στασίμου σκέλους. Ἀρίστη ἐργασία τοῦ α΄ ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ., ἴσως περὶ τὸ 375 π.Χ.

Ἡ ἐπιτύμβιος λήκυθος, ἐκ πεντελησίου μαρμάρου ἐπίσης, ἐλλιπὴς τὸν λαιμὸν καὶ τὴν βάσιν, σῳζ. ὕψους 0,57 καὶ διαμ. 0,31 μ., ἀνασυνεκροτήθη εἰς τὸ ἐργαστήριον. Ἔμπροσθεν εἰκονίζεται δεξίωσις: δεξιᾷ, γυναικεία μορφὴ καθημένη ἐπὶ κλισμοῦ, ἐν χιτῶνι καὶ ἱματίῳ, πατοῦσα ἐπὶ θρήνυος, ἀριστερᾷ δὲ ἀνὴρ ἱστάμενος, γενειοφόρος, περιβεβλημένος ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον ἀφίνει ἀκάλυπτον τὸν δεξιὸν ὦμον. Μετρία ἐργασία τοῦ β΄ τετάρτου τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. (Πίν. 96 α).

Πρὸς Β. τῆς θέσεως ἀνευρέσεως τοῦ ἀναγλύφου καὶ εἰς βάθος 3 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἠρευνήθη κεραμοσκεπὴς τάφος, μήκους 1.90, πλάτους 0,55 καὶ ὕψους 0,48 μ. Τὸ σαγμα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τοειδὲς κάλυμμα ἐσχηματίζετο ἐκ δύο ζευγῶν στρωτήρων κεράμων κορινθιακοῦ τύπου, πάχους 0,14 μ. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρέθησαν ὄστρακα κλασσικῶν ληκυθίων.

Ἕτερος τάφος, κιβωτιόσχημος, σῳζ. μήκους 0,90, πλάτους 0,52 καὶ ὕψους 0,49 μ., ἐκ πωρίνων πλακῶν, πάχους 0,10 μ., καταστραφεὶς μερικῶς ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως, ἔκειτο πρὸς Ν. τῆς θέσεως τοῦ ἀναγλύφου. Τὸ κάλυμμα ἦτο σαγματοειδές, σῳζ. μήκους 1 καὶ ὕψους 0,26 μ. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου εἶχε κενωθῆ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τοῦ συνεργείου, ἡ ἔρευνα ὅμως τῶν ἀπερριμμένων χωμάτων ἀπέδωσε δύο ἀκέραια ἀρυβαλλοειδῆ ληκύθια, ὕψους 0,06, διαμ. βάσεως 0,02 καὶ χείλους 0,023 μ. τὸ ἕν, ἀντιστοίχως δὲ 0,075, 0,03, 0,03 μ. τὸ ἕτερον, γνωστοῦ τύπου[5] χρονολογουμένου ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου μέχρι τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. Ὁμοῦ ἀνευρέθη καὶ ἓν μαρμάρινον ἀλάβαστρον, ἀποκεκρουμένον τὸν λαιμόν, σῳζ. ὕψους 0,20 μ.

Πρὸς Β. ἐξ ἄλλου τοῦ κεραμοσκεποῦς τάφου ἀνευρέθησαν δύο ταφικοὶ πίθοι. Τούτων ὁ εἷς διελύθη εἰς τεμάχια λόγῳ τῆς σαθρότητος τοῦ πηλοῦ, ἐνῷ ὁ ἕτερος, ὕψους 0,56, διαμ. βάσεως 0,28 καὶ χείλους 0,22 μ., διετηρήθη ἀκέραιος. Ἀμφότεροι ἔφερον μέλαν ἐπίχρισμα ἀπολεπισθὲν ἐν πολλοῖς. Οἱ ὦμοι καὶ τὰ χείλη ἐκοσμοῦντο δι' ἐγχαράκτου τεθλασμένης γραμμῆς, οἱ δὲ ὦμοι ἐπιπλέον διὰ τεσσάρων μαστοειδῶν ἀποφύσεων.

Μεταξὺ τῶν τάφων ἀνευρέθησαν διάφορα ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα, ὅπως οἰνοχόη σφαιρικὴ μὲ ταινιοειδῆ λαβήν, σχεδὸν ἀκεραία, ὕψους 0,175, διαμ. βάσεως 0,06 καὶ χείλους 0,10 μ., ἀκόσμητος, ἑτέρα ὁμοία οἰνοχόη τεθραυσμένη, ἀπότμημα ἀλαβάστρου ἐκ πωρολίθου φέροντος κάτω δύο ἀβαθεῖς περιφερεῖς ἐντομάς, σῳζ. ὕψους 0,105 μ., κυάθιον ἐν τεμαχίοις, ὕψους 0,045, διαμ. χείλους 0,08 καὶ βάσεως 0,03 μ., φέρον περὶ τὴν κοιλίαν καστανομέλαιναν ταινίαν, ἀνὰ μίαν δὲ στενὴν τοιαύτην περὶ τὰ χείλη καὶ τὴν βάσιν, ἕτερον κυάθιον σῳζον ἐσωτερικῶς μέλαν ἐπίχρισμα, ὕψους 0,035, διαμ. χείλους 0,07 καὶ βάσεως 0,035 μ., ἀπότμημα ἐκ τῆς κοιλίας μεγαρικοῦ σκύφου, διαστάσεων 0,07 x 0,05 μ., φέρον μακρὰ λογχοειδῆ φύλλα, μικρὸς μονόμυξος λύχνος ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένος, μελαμβαφής, ἐξίτηλος, ὕψους 0,03 καὶ διαμ. βάσεως 0,04 μ., χρονολογούμενος[6] ἀπὸ τοῦ ὑστέρου 2ου μέχρι τοῦ β΄ τετάρτου τοῦ 1ου αἰ. π.Χ., ὡς καὶ διάφορα ἄλλα ὄστρακα.

5. Πρβλ. Σ. Χαριτωνίδη, ΑΕ 1958, πίν.20 α καὶ Β. Καλλιπολίτου, ΑΔ 18 (1963): Α΄ Πίν. 62 α.

6. R. H. Howland, The Athenian Agora IV, Πίν. 44, 494.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνωτέρω ἀνασκαφῆς ἠρευνήθη κατὰ τὴν ὁδὸν Θηβῶν 137 μία σαρκοφάγος ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, μήκους 1.95, πλάτους 0,60, ὕψους 0,45 καὶ πάχους 0,12 μ., ἔχουσα τοιχώματα ἐπιμελέστατα εἰργασμένα, μετ' ἀετωματικοῦ καλύμματος, μήκους 2.15, πλάτους 0,70 καὶ ὕψους 0,20 μ. Τὸ κάλυμμα ἦτο ἐλαφρῶς μετατοπισμένον, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν τῆς σαρκοφάγου εἶχε συληθῆ μερικῶς. Πλὴν ὀστράκων τινῶν τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. ἀνευρέθησαν καὶ δύο μαρμάρινα ἀλάβαστρα, σῳζ. ὕψους 0,20 μ. τὸ ἕν, τεμαχισμένον τὸ ἕτερον, ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ. Ἡ σαρκοφάγος εἶχε κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ.

Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνεργείου διανοίξεως ὑπονόμων ἀνευρέθησαν καὶ δύο μαρμάρινα ὀστεοδόχοι κάλπαι κατὰ τὴν ὁδὸν Θηβῶν 190. Αὗται ἀπηνέχθησαν ἐντεῦθεν ἐν σπουδῇ ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω συνεργείου καὶ ἡ μὲν μία ἐξηφανίσθη, ἡ δὲ ἑτέρα ἀπετέθη εἰς τὸ ἐκκλησίδιον τῶν Ἁγίων Ταξιαρχῶν, ἀπέχον ἐκεῖθεν περὶ τὰ 2 χλμ. Ἡ κάλπη αὕτη ἔχει ὕψος περὶ τὸ 1 μ., διάμ. χείλους 0,90 καὶ βάσεως 0,80 μ.

κ) *Ἀργυρούπολις*. Ἐντεῦθεν περισυνελέγησαν ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας χριστιανικὸν ἐπίκρανον, ἀπότμημα μαρμαρίνης σαρκοφάγου, σῳζ. ὕψους 0,41, σῳζ. πλάτους 0,62 καὶ πάχους 0,15 μ., μετ' ἀναγλύφου βουκρανίου, τέλος δὲ μαρμάρινος ἐπιτύμβιος κιονίσκος τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ὕψους 0,59 καὶ ἄνω διαμ. 0,29 μ., φέρων ἐπὶ τῆς ἄνω ὄψεως ἐξάστιχον ἐπιγραφήν:

Κοιμητήριον Ἀφρ|οδισίου Βαλα|νέος, ἴτις ἂν με|τακινήσῃ μηδὲ | τάφου τοί|χῃ (sic).

Ὕψος γραμμ. 0,039 (τὸ Φ) ἕως 0,014 μ. (τὸ Ο) (Π ί ν. 94 γ).

κα) *Πειραιεύς*. Ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Μουνυχίας (Προφήτου Ἠλιοῦ) καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν Γενναδίου ἀπεκαλύφθη ἀρχαῖον φρέαρ κατὰ τὴν διάρκειαν ἐργασιῶν ἀσφαλτοστρώσεως τῆς ὁδοῦ. Διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς Πυροσβεστικῆς Ὑπηρεσίας ὁ γράφων κατῆλθε μέχρι τοῦ πυθμένος τοῦ φρέατος καὶ διεπίστωσεν ὅτι τοῦτο εἶχε βάθος 34 μ. Τὰ τοιχώματά του εἶχον τομὴν κυκλικὴν ἀκανόνιστον κατὰ τὰ ἀνώτατα 10 μ., ἐνῷ κατωτέρω καὶ μέχρι τοῦ πυθμένος εἶχον τομὴν ἐλλειψοειδῆ. Ἀπεφασίσθη ἡ διατήρησις τοῦ φρέατος καὶ ἡ κάλυψις τοῦ στομίου αὐτοῦ διὰ κινητοῦ καλύμματος.

2. Ὑπόλοιπος περιφέρεια Ἀττικῆς

α) *Μενίδι (Ἀχαρναί)*. Κατὰ θέσιν Σαράντα Μάρτυρες, παρὰ τὴν ὁδὸν Λιοσίων, ἀνευρέθη κεραμοσκεπὴς τάφος ρωμαϊκῶν χρόνων, μήκους 1.67, πλάτους 0,52 καὶ ὕψους 0,55 μ., περιέχων μόνον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ὀστᾶ. Κατὰ πληροφορίας τῶν περιοίκων πρόκειται περὶ ἐκτεταμένου νεκροταφείου.

Ἐξ ἄλλου, ἐκ τοῦ λόφου Γεροβοῦνι περισυνελέγη τὸ ἄνω ἀριστερὸν μέρος ἐπιτυμβίου στήλης ἐκ πεντελησίου μαρμάρου ἰσχυρῶς ὠξειδωμένου, σῳζ. ὕψους 0,43, σῳζ. πλάτους 0,26 καὶ πάχους 0,125 μ., σῳζούσης ἄνω μέρος ἀκάνθης καὶ φερούσης δίστιχον ἐπιγραφήν: *Μαντ[ικλῆς]* | *Τειθρ-[άσιος]*. Ὑπὸ ταύτην ἀνάγλυφος ρόδαξ καὶ κατωτέρω ἑτέρα ἐπιγραφή, τῆς ὁποίας τὰ γράμματα σῴζονται κατὰ τὸ ἀνώτερον μέρος των: *Ἀρχί[ππη]*. Τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Vanderpool εἰς Hesperia 35 (1966) σ. 282.

β) *Καπανδρίτι*. Ἐκ τοῦ ἀγροῦ τῶν ἀδελφῶν Οἰκονόμου κατὰ θέσιν Ἁγία Ἄννα περισυνελέγη τὸ κάτω ἥμισυ ἐπιτυμβίου στήλης ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, σῳζ. ὕψους 0,55, πλάτους 0,50 καὶ πάχους 0,11 μ. Ἡ στήλη φαίνεται προσφάτως θραυσθεῖσα, τὸ ἄνω ἥμισυ ὅμως δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνευρεθῇ. Ἐπὶ τοῦ σῳζομένου μέρους ὑπάρχει ἀνάγλυφος παράστασις κάτω ἡμίσεος ἀγγείου, ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου πατοῦν, ὡς ἐπὶ βάθρου, δύο μικροὶ γυμνοὶ πόδες κατ' ἐνώπιον (Πίν. 96 γ).

γ) *Χαρβάτι (Παλλήνη)*. Ὑπὸ τοῦ κ. Λιβανίου ἀνευρέθη εἰς τὸ κτῆμά του καὶ παρεδόθη ἐπιτύμβιος λουτροφόρος ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, ἐλλιπὴς τὸν λαιμόν, σῳζ. ὕψους 0,82 καὶ διαμ. 0,40 μ., μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν δεξιώσεως: δεξιᾷ εἰκονίζεται ἀνὴρ γενειοφόρος πρὸς ἀριστερά, καθήμενος ἐπὶ κλισμοῦ καὶ πατῶν ἐπὶ θρήνυος, ἐν ἱματίῳ, τὸ ὁποῖον ἀφίνει ἀκάλυπτον τὸ στῆθος, δεξιούμενος ἕτερον ἄνδρα γενειοφόρον, ἐν βραχεῖ χιτῶνι καὶ ἱματίῳ, ὑψοῦντα τὴν ἀριστερὰν (Πίν. 96 β). Ὑπεράνω τοῦ τελευταίου ἐπιγραφή: *Ἱεροκλέης*. Ὑπεράνω τοῦ καθημένου: *Ἱέρων*. Ὕψος γραμμ. 0,021 μ (τὸ Κ) ἕως 0,012 μ. (τὸ Ο). Ὄπισθεν τῆς ἱσταμένης μορφῆς εἰκονίζεται παῖς πρὸς δεξιά, ἐν βραχεῖ χιτῶνι, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς μεγάλην ἀσπίδα, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς κράνος. Μετρία ἐργασία τοῦ β' τετάρτου τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

Ἐξ ἄλλου, ὑπό τοῦ αὐτόθι Σταθμοῦ Χωροφυλακῆς παρεδόθη κορμὸς λέοντος ἐκ πεντελησίου μαρμάρου ἰσχυρῶς ὠξειδωμένου, σῳζ. ὕψους 0,46 καὶ σῳζ. μήκους 0,93 μ., τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. (Πίν. 97 α).

δ) *Πικέρμι*. Ὑπὸ τοῦ κ. Ε. Vanderpool παρεδόθη λιθίνη στήλη ἀκανονίστου σχήματος, ὕψους μεγ. 0,36, πλάτους μεγ. 0,215 καὶ πάχους 0,04 μ., φέρουσα ὀκτάστιχον ἐπιγραφήν: *Ὅρος οἰκιῶν καὶ* | *περιοικίου ἀπο[τ]* | *τιμήματος ἐρα-* | *νισταῖς τοῖς με* | *τὰ Μνησιθέου* | *Ἀλωπεκῆ(θεν)* *τοῦ* | *ἐράνου τοῦ τα-* | *[λ]αντιαίο*. Τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Vanderpool εἰς Hesperia 35 (1966) σ. 271 - 279.

ε) *Σπάτα (Ἔρχια)*. Ἐκ τῆς θέσεως Πουσιρί, περὶ τὰ 500 μ. νοτίως τοῦ χωρίου, περισυνελέγη πώρινον ὑστεροαρχαϊκὸν κιονόκρανον κατατεμαχισμένον, τὸ ὁποῖον ἀνασυνεκροτήθη εἰς τὸ ἐργαστήριον ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ κ. Στ. Τριάντη. Ἡ περισυλλογὴ ἐγένετο κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ κ. Vanderpool, ὁ ὁποῖος καὶ προέβη εἰς τὴν δημοσίευσιν εἰς BCH 89 (1965) σ. 23.

ς') *Λιόπεσι (Παιανία)*. Ἐντεῦθεν περισυνελέγη μαρμάρινος ποὺς τραπέζης, φέρων ἀνάγλυφον γλωσσοειδὲς κόσμημα, ὁ ὁποῖος κατὰ δευτέραν χρῆσιν μετετράπη εἰς ἐπίκρανον. Μῆκος 0,16, πλάτος 0,12 καὶ πάχος 0,10 μ.

ζ) *Κάτω Σοῦλι Μαραθῶνος*. Ἐκ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κ. Γ. Γεωργαλᾶ περισυνελέγη ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, ἰσχυρότατα ὠξειδωμένου, σῳζ. ὕψους 0,70, πλάτους 0,50 καὶ πάχους 0,10 μ., ἀποκεκρουμένη ἄνω, κυρίως ἀριστερὰ καὶ κάτω, κυρίως δεξιά (Πίν. 97 β). Ἀριστερᾷ εἰκονίζεται γυναικεία μορφὴ ἐν χιτῶνι καὶ ἱματίῳ, ἐλλιπὴς τὴν κεφαλήν, καθημένη ἐπὶ δίφρου καὶ προτείνουσα ἐσπαργανωμένον βρέφος εἰς τὴν πρὸ αὐτῆς ἱσταμένην παιδίσκην, τῆς ὁποίας τὸ πρόσωπον εἶναι ἐλαφρῶς ἀποτετριμμένον. Ἑκατέρωθεν, παραστάδες.

η) *Θορικός*. Ὑπὸ τοῦ κ. Β. Συναγρίδη ἀνευρέθη πρὸς Ν. τοῦ λατομείου Βλάχου καὶ παρεδόθη λήκυθος μελανόμορφος, ἐλλιπὴς τὸν λαιμὸν καὶ τὴν λαβήν, σῳζ. ὕψους 0,115 μ., φέρουσα πρόχειρον παράστασιν ἐφίππου πρὸς δεξιά, ἐν μέσῳ δύο Σατύρων.

θ) *Λαύριον*. Κατὰ θέσιν Αἰσωπίδια περισυνελέγη ὑπὸ τῆς ἀρχαιολόγου δ. Ν. Μεταξᾶ ἐνσφράγιστος λαβὴ ἀμφορέως· τὸ σφράγισμα, μήκους 0,045 καὶ πλάτους 0,02 μ., φέρει τρίστιχον ἐπιγραφήν, λίαν ἐφθαρμένην, ὡς καὶ διπλοῦν πέλεκυν ἐν ὁριζοντίᾳ θέσει· ἡ ἐπιγραφή:

ε - - - | *μα . . . διον* | *κλε . . . . νος*. Ὕψος γραμμ. 0,004 μ.

ι) *Σούνιον*. Ἐκ τοῦ κτήματος Μουτούση, παρὰ τὸν Ἅγιον Πέτρον, περισυνελέγη ἐπιτύμβιος στήλη μετ' ἀετώματος (Πίν. 97 γ) ἐξ ὑμηττίου μαρμάρου ἰσχυρότατα ὠξειδωμένου, ἀκεραία, ὕψους 0,70, πλάτους 0,29 καὶ πάχους 0,07 - 0,05 μ. Φέρει τρίστιχον ἐπιγραφήν: *Ἀνθύλος* | *Νεοστράτου* | *Ἀφιδναῖος*. Ὕψος γραμμ. 0,019 (τὸ Ρ) ἕως 0,015 μ. (τὸ Ο). Τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου αἰῶνος π.Χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ια) *Αἴγινα*. Εἰς τὴν θέσιν Φάρος, εἰς τὸ προαύλιον τῆς οἰκίας τῆς κ. Στ. Ἀλ. Κάππου, ἠρευνήθη μέρος νεκροταφείου ἀνήκοντος εἰς τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος καὶ εἰς τὸν 5ον αἰῶνα π.Χ. Ἀρχικῶς, κατὰ τὴν διάνοιξιν τάφρων πρὸς δενδροφύτευσιν, ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς θαλαμοειδεῖς τάφοι, οἱ ὁποῖοι ἠρευνήθησαν κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἀνασκαφήν, ἥτις ἐτελέσθη μὲ ἐπιστημονικὸν βοηθὸν τὸν κ. Ἀθ. Παπαδόπουλον, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀνεσκάφησαν δύο ἀκόμη τάφοι λακκοειδεῖς. Ἡ ἔρευνα πρόκειται νὰ συνεχισθῇ καὶ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος, δοθέντος ὅτι τὸ νεκροταφεῖον φαίνεται ἐκτεινόμενον περαιτέρω.

Τ ά φ ο ς Α΄. Ὁ τάφος οὗτος ἦτο θαλαμοειδής, λελαξευμένος ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου συνίστατο ἐξ ὀρθογωνίου λάκκου, μήκους 1.80, πλάτους 0,65 καὶ βάθους 1.40 μ., ἐκαλύπτετο δὲ ἀρχικῶς διὰ τεσσάρων πλακῶν ἐκ τιτανολίθου, αἱ ὁποῖαι ἔφερον ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας των ὡς τεκτονικὰ σημεῖα τὰ γράμματα *ΧΗ*. Αἱ πλάκες αὗται εἶχον μετακινηθῆ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν, ἡ δὲ ἐπίχωσις ὑποκάτω εἶχε διαταραχθῆ. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ταύτης εὑρέθησαν ὀστᾶ καί τινα ἀγγεῖα: 1) Ἀμφορίσκος ἀτρακτοειδὴς ὀξυπύθμενος ἐξ ὑαλομάζης, ἀκέραιος, τοῦ γνωστοῦ φοινικικοῦ τύπου. Ὕψος 0,08 μ. Ἐπὶ τοῦ ἀγγείου κυματοειδεῖς ζῶναι χρώματος κιτρίνου, κυανοῦ καὶ κυανωποῦ. 2) Ληκύθιον μελανόμορφον, σῳζ. ὕψους 0,13 μ., ἐλλιπὲς τὸν λαιμὸν, μὲ διακόσμησιν λογχοειδῶν φυλλαρίων. 3) Ἀλάβαστρον ἐν τεμαχίοις. 4) Ληκύθιον σχεδὸν ὅμοιον πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθ. 2. 5) Δύο ἀγνύθες πυραμιδοειδεῖς, ἡ μία μολυβδίνη, ὕψους 0,08, ἡ δὲ ἑτέρα πηλίνη, ὕψους 0,06 μ. Τέλος, διάφορα ὄστρακα.

Συνεχόμενος δυτικῶς πρὸς τὸν λάκκον τῆς εἰσόδου ἀπεκαλύφθη ὁ θάλαμος τοῦ τάφου, τομῆς σχεδὸν ἡμικυλινδρικῆς, μήκους 2, πλάτους 1.40 καὶ μεγ. ὕψους 1.15 μ., ἔχων κατεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν. Κατὰ μῆκος τοῦ θαλάμου καὶ ἐγγύτατα πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον εἶχεν ἐναποτεθῆ πωρίνη σαρκοφάγος ἐπιμελέστατα εἰργασμένη, μήκους 1.84, πλάτους 0,68, ὕψους 0,68, πάχους μεγάλων πλευρῶν 0,10 καὶ μικρῶν 0,08 μ. Αὕτη ἐκαλύπτετο διὰ τεσσάρων πωρίνων πλακῶν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀνευρέθη εἷς σκελετός, οὐδὲν ὅμως κτέρισμα. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὰς γωνίας τοῦ λάκκου τῆς εἰσόδου παρετηρήθησαν ἐγκοπαὶ διὰ τὴν συγκράτησιν τῶν χονδρῶν κάλων τῶν χρησιμοποιηθέντων διὰ τὴν καταβίβασιν εἰς τὸν τάφον τῆς βαρείας σαρκοφάγου.

Τ ά φ ο ς Β΄. Ὁ τάφος οὗτος ἦτο λακκοειδής, μήκους 1.70, πλάτους 0,60 καὶ βάθους 1.40 μ., ἔκειτο δὲ παραλλήλως καὶ πλησιέστατα πρὸς τὸν τάφον Α΄ καὶ πρὸς Α. αὐτοῦ. Ἐκαλύπτετο ὑπὸ τριῶν μεγάλων πλακῶν ἐκ τιτανολίθου, φερουσῶν ἐπίσης ὅμοια τεκτονικὰ σημεῖα. Τὰ κτερίσματα ἦσαν ἀρκετά: 1) Χαλκοῦν κάτοπτρον διαμ. 0,20 μ., σῳζον μικρὰν λαβήν. 2) Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον, σῳζ. μήκους 0,15 μ. 3) Ἀμφορίσκος σχεδὸν ἀκέραιος, σῳζ. ὕψους 0,12 μ., κοσμούμενος διὰ καστανερύθρων ταινιῶν. 4) Ἀμφορεύς, ὕψους 0,16 καὶ διαμ. βάσεως 0,11 μ., ἐλλιπὴς τὰς ὀριζοντίους λαβάς. Ἐπὶ τοῦ ὤμου φέρει καστανόχρωμα ρόπαλα, ὑποκάτω δὲ ταινίας. 5) Δύο ὅμοιοι ὡς ἄνω ἀμφορεῖς ἀκέραιοι, ὕψους 0,14 μ. 6) Ληκύθιον μελανόμορφον, ἐλλιπὲς τὴν λαβὴν καὶ τὸν λαιμόν, φέρον παράστασιν ἐφίππου ἀνδρὸς καὶ Σατύρου πρὸ τούτου κρατοῦντος θύρσον· μεταξύ των μακρὸς κλάδος κισσοῦ.

Τ ά φ ο ς Γ΄. Ὁ τάφος οὗτος ἦτο ἐπίσης λακκοειδής, μήκους 1.60, πλάτους 0,55 καὶ βάθους 1.10 μ., καλυπτόμενος ὑπὸ τριῶν πωρίνων πλακῶν ἀμελοῦς ἐργασίας. Ἔκειτο 0,40 μ. νοτίως τοῦ τάφου Β΄, εἶχε δὲ τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν. Ὁ τάφος οὗτος εἶχε συληθῆ καὶ ἀπέδωσε μόνον μερικὰ ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων καὶ λευκῶν ληκύθων, ὡς καὶ μικρὸν ἀπότμημα χαλκοῦ ἀγγείου.

Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου ἀνεσκάφη κόγχη, μήκους 1.30, πλάτους 0,90 καὶ ὕψους 0,80 μ., ἐπικοινωνοῦσα μετὰ τοῦ τάφου διὰ μικρᾶς εἰσόδου, ὕψους 0,50 καὶ πλάτους 0,70 μ. Ἐντὸς τῆς κόγχης ἀνευρέθη εἷς σκελετὸς διατηρούμενος εἰς καλὴν κατάστασιν, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ βάθος τῆς κόγχης, ἤτοι πρὸς Α. Ἐκ τῶν κτερισμάτων τὰ πλέον ἄξια λόγου ἦσαν ληκύθιον ἐλλιπὲς τὴν λαβήν, ὕψους 0,16 μ., κοσμούμενον διὰ λογχοειδῶν φύλλων, ὡς καὶ ἀριθμὸς ὀστράκων λευκῶν ληκύθων.

Τ ά φ ο ς Δ΄. Ὁ τάφος οὗτος ἦτο θαλαμοειδής, μήκους 2.50, πλάτους 1.30 καὶ ὕψους 1.60 μ. Ἔκειτο ΝΔ. τοῦ τάφου Α΄ καὶ ἐγγύτατα αὐτοῦ, εἶχε δὲ κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ. Ὁ λάκκος εἰσόδου, τετραγωνικὸς καὶ πλευρᾶς 1.50 μ. περίπου, ἔκειτο πρὸς Δ. τοῦ θαλάμου. Κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ θαλάμου ἀνευρέθη εἷς νεκρός, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Δ., ἐξηπλωμένος ἐπὶ μιᾶς σειρᾶς πωρολίθων, ἐσκαλισμένων ἐν εἴδει ἀβαθεστάτης λάρνακος. Τὰ σπουδαιότερα εὑρήματα ἦσαν: 1) Μικρὰ μελανόμορφος ὄλπη ὕψους 0,16 μ. 2) Δύο κορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι, ὁ εἷς ἀκέραιος, ὕψους 0,08 μ., ὁ ἕτερος ἐν τεμαχίοις. 3) Λεπὶς ὀψιανοῦ μήκους 0,02 μ. 4) Πηλίνη ἀγνὺς πυραμιδοειδής. 5) Δύο ἀκέραιαι μελανόμορφοι λήκυθοι.

Τ ά φ ο ς Ε΄. Καὶ ὁ τάφος οὗτος ἦτο θαλαμοειδὴς καὶ ἔκειτο πλησίον καὶ πρὸς Α. τοῦ τάφου Δ΄. Ὁ λάκκος εἰσόδου ἦτο πρὸς Α. τοῦ θαλάμου·

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ὁ τελευταῖος δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῇ πλήρως λόγῳ τῆς ἐμφανίσεως θαλασσίου ὕδατος· αἱ διαστάσεις του ἦσαν κατὰ προσέγγισιν: μῆκος 2, πλάτος 1.20 καὶ ὕψος 1.55 μ.

ιβ) *Σαλαμίς*. Ὑπὸ τοῦ γράφοντος ἐγένετο ἐκτεταμένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἑνὸς μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου πέριξ τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ λόφου Προφήτου Ἠλιοῦ, τοῦ δεσπόζοντος τῆς πόλεως Σαλαμῖνος (Κούλουρης). Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἐβοήθησεν ὁ ἀρχαιολόγος κ. Παν. Παρθένης. Τὸ νεκροταφεῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς θέσεως Ἁγία Κυριακή, πρὸς Β., ἔνθα εἶχεν ἀνασκαφῇ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Κυπαρίσση εἰς τάφος[7], μέχρι τῆς θαλάσσης σχεδόν, πρὸς Ν.

Εἰς Ἁγίαν Κυριακὴν ἐνετοπίσθη δεκὰς τάφων θαλαμοειδῶν συληθέντων ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν. Εἷς ἐξ αὐτῶν, κατ' ἐξαίρεσιν λακκοειδής, ἠρευνήθη ὑφ' ἡμῶν, διότι ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν ἐπιπολαίας συλήσεως. Ἡ ἐντύπωσις ὅμως αὕτη ἦτο ἀπατηλή, διότι ἀνευρέθη ἀσύλητος μόνον ἡ ΒΔ. γωνία, ἔνθα χαλκῆ μάχαιρα ἐν τεμαχίοις καὶ τέσσαρες ψῆφοι ἐξ ὑαλομάζης. Ὁ τάφος ἦτο τετραγωνικός, διαστάσεων 1.70 x 1.50 x 1.60 μ., τὸ δὲ δάπεδον εὑρίσκετο εἰς βάθος 1.85 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους.

Περαιτέρω πρὸς Ν. ἐπεσημάνθησαν ἕτεροι πέντε σεσυλημένοι τάφοι. Κατὰ τὴν νοτιωτάτην τέλος ἄκραν τοῦ νεκροταφείου καὶ πρὸς Α. τῆς μεγάλης αὐλῆς τοῦ Γυμνασίου Σαλαμῖνος διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις πυκνῆς συστάδος τάφων, ἐκ τῶν ὁποίων δύο ἢ τρεῖς εἶχον καταστραφῆ κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τοίχων τῆς αὐλῆς τοῦ Γυμνασίου καὶ τὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ ἐδάφους διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς αὐλῆς ταύτης, ἐνῷ ἀριθμὸς ἑτέρων τάφων ἔσχε τὴν αὐτὴν τύχην κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων διαφόρων οἰκίσκων πρὸς Α. τοῦ Γυμνασίου. Εἷς προσέτι τάφος τῆς συστάδος ταύτης ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ προκατόχου συναδέλφου κ. Βασ. Πετράκου κατὰ τὸ 1961, ἐντὸς τῆς αὐλῆς τοῦ Γυμνασίου, περὶ τὰ 20 μ. δυτικῶς τοῦ κατωτέρω ἀναφερομένου τάφου Ε΄.

Ἡ ἡμετέρα ἔρευνα περιέλαβε συνολικῶς ἐννέα τάφους τῆς ἀνωτέρω συστάδος. Οἱ τάφοι οὗτοι, λελαξευμένοι εἰς τὸν μαλακὸν βράχον (κιμιλιά), ἦσαν θαλαμοειδεῖς, πλὴν δύο, τοῦ ΣΤ΄, ὁ ὁποῖος ἦτο λακκοειδής, καὶ τοῦ Β΄, δυναμένου νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ὡς κόγχη τοῦ δρόμου τοῦ τάφου Γ΄. Οἱ θαλαμοειδεῖς τάφοι εἶχον σχῆμα ἀκανόνιστον τετραγωνικὸν ἢ πεταλοειδές, ὁ δὲ προσανατολισμός των δὲν ὑπήγετο εἰς κανόνα. Πλὴν τοῦ μεγαλυτέρου καὶ πλουσιωτέρου τῶν τάφων, τοῦ Ε΄, ὁ ὁποῖος εὑρέθη τελείως ἄθικτος, οἱ λοιποὶ τάφοι ἀνευρέθησαν πλήρεις χωμάτων, εἴτε λόγῳ πτώσεως τῆς ὀροφῆς, εἴτε ἄλλως. Τὰ δάπεδα, τέλος, τῶν βαθυτέρων τάφων ἔκειντο εἰς τὸ ὕψος περίπου τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἀπεχούσης σήμερον ἑκατοντάδα μέτρων ἐξ αὐτῶν.

Τὰ εὑρήματα (Πίν. 98 α - γ, 99 α - γ) μετεφέρθησαν προσωρινῶς εἰς τὸ Μουσεῖον Πειραιῶς, μέχρις ἀνεγέρσεως Μουσείου ἐν Σαλαμῖνι, ἀνασυνεκροτήθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου κ. Κ. Κωνσταντάκη. Ἡ χρονολόγησίς των τοποθετεῖται εἰς τὰς ἐποχὰς ΥΕ ΙΙΙ α1 - ΙΙΙ γ.

Τ ά φ ο ς Α΄. Ὁ τάφος οὗτος εὑρέθη σεσυλημένος καὶ κατεστραμμένος. Ὁ δρόμος ἔβλεπε πρὸς Ν., ἦτο δὲ βραχὺς καὶ λίαν κατωφερικός· διαστάσεις: 1.70 x 0,90 μ. Τὸ ἐξ ἀργῶν λίθων φράγμα τῆς εἰσόδου εὑρέθη ἐν μέρει κατὰ χώραν. Ὁ θάλαμος ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένος.

Τ ά φ ο ι Β΄ κ α ὶ Γ΄. Οὗτοι ἔκειντο ΒΔ. τοῦ τάφου Α΄ καὶ πλησίον αὐτοῦ. Ὁ τάφος Γ΄, σχήματος ἀκανονίστου πεταλοειδοῦς, μεγ. διαμ. 2.60, μικρᾶς 2 καὶ μεγ. ὕψους 1.10 μ., ἔβλεπε πρὸς ΒΑ. Τὸ φράγμα τῆς εἰσόδου εἶχε διαλυθῇ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων, ὁ δὲ θάλαμος εἶχε πλήρως συληθῇ. Ὁ δρόμος δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῇ καθ' ὅλον του τὸ μῆκος, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ 3.30 μ. Τὸ μέγιστον πλάτος του ἦτο 1.10 πρὸ τῆς ἐχούσης πλάτος 0,85 μ. εἰσόδου, τὸ δὲ ἐλάχιστον 0,55 μ. κατὰ τὸ πλέον ἀκραῖον ἀνασκαφὲν σημεῖον.

Ὁ τάφος Β΄ ἦτο μᾶλλον κόγχη λελαξευμένη κατὰ τὴν νότιον παρειὰν τοῦ δρόμου τοῦ τάφου Γ΄, ἀπέχουσα τῆς εἰσόδου του 0,80 μ. Τὸ σχῆμά του ἦτο τετραγωνικὸν μὲ ἐστρογγυλευμένας τὰς γωνίας, πλάτους 1.10, βάθους 0,60 - 0,65 καὶ ὕψους 0,70 μ. Τὸ ἐξ ἀργῶν λίθων φράγμα τῆς εἰσόδου εὑρεθὲν ἄθικτον, κατελάμβανε ὁλόκληρον τὸ πλάτος τῆς βορείας πλευρᾶς. Ὁ θάλαμος περιεῖχε δύο ταφάς· τὰ κρανία ἔκειντο παρὰ τὸ ἀνατολικὸν τοίχωμα, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τοῦ τοιχώματος ἀνευρέθησαν δύο ἀγγεῖα (Πίν. 100 α). Ἓν εἰδώλιον, τέλος, σχήματος Ψ ἀνευρέθη ἐπὶ τῶν ὀστῶν κατὰ τὸ κέντρον τοῦ θαλάμου.

Τ ά φ ο ς Δ΄. Οὗτος, ἀπέχων 3.50 μ. καὶ πρὸς Β. τοῦ τάφου Γ΄, ἦτο σχεδὸν παράλληλος πρὸς αὐτόν. Ὁ δρόμος, μήκους 2.20 καὶ πλάτους 1.10 πρὸς τὸν θάλαμον, 0,80 μ. δὲ πρὸς τὸ ἕτερον ἄκρον, κατηυθύνετο ἐξ Α. πρὸς Δ. Ἡ εἴσοδος τοῦ θαλάμου, σῴζουσα ἄθικτον τὸ φράγμα, εἶχε τὸ αὐτὸ πρὸς τὸν δρόμον πλάτος, ὕψος 0,85 - 1 μ. καὶ ἔβλεπε πρὸς Α. Ὁ θάλαμος ἦτο ἐλλειψοειδής, μεγ. πλάτους 2.20, μεγ. βάθους 1.40 καὶ μεγ. ὕψους 1.30 μ., ἀπέδωσε δὲ πέντε ἀγγεῖα, τὸ πλεῖ-

7. ΑΑ 1940, στ. 183 - 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

στον ψευδοστόμους ἀμφορεῖς, περιεῖχεν ὅμως εἰκοσάδα ταφῶν, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν κρανίων, ὧν, ὡς φαίνεται, ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν χρήσει.

Τ ά φ ο ς Ε΄. Ὁ τάφος οὗτος ἦτο ὁ μεγαλύτερος καὶ πλουσιώτερος ὅλων, ὁ μόνος δὲ ὁ ὁποῖος εὑρέθη ἄθικτος καὶ κενὸς χωμάτων. Ὁ δρόμος (Π ί ν. 100 β), μήκους 7.40 μ., μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν., εἶχε τοιχώματα ἐπιμελεστάτης λαξεύσεως, μεγ. ὕψους 2.50 μ., συγκλίνοντα ἐντόνως πρὸς τὰ ἄνω οὕτως ὥστε νὰ παρουσιάζηται διαφορὰ πλάτους 1 : 5 κατὰ τὸ πρὸς τὸν θάλαμον μέρος. Ἡ εἴσοδος, μεγ. ὕψους 1.30 καὶ μεγ. πλάτους 1 μ., εἶχε σχῆμα ἀκανόνιστον ἡμιελλειψοειδὲς καὶ διετήρει ἄθικτον τὸ ἐξ ἀργῶν λίθων φράγμα (Π ί ν. 100 γ - δ). Ὁ θάλαμος ἦτο σχήματος ἀκανονίστου πεταλοειδοῦς, μεγ. πλάτους περίπου 4, μεγ. βάθους περίπου 3 καὶ μεγ. ὕψους 1.50 μ. Τὰ χαμηλότερα μέρη τοῦ δαπέδου ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τοῦ ὕδατος (Π ί ν. 101 α - γ), ἡ παρουσία τοῦ ὁποίου ὠφείλετο εἰς τὴν γειτνίασιν τῆς θαλάσσης. Ἐν ἀκραῖον μέρος τοῦ θαλάμου κατὰ τὸ νότιον τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοιχώματος εἶχε περιορισθῆ διὰ σειρᾶς λίθων, οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζηται εἷς ἰδιαίτερος χῶρος διὰ ταφήν, σχήματος περίπου ὀρθογωνίου καὶ διαστάσεων 1.75 x 0,60 μ. Ὁ χῶρος οὗτος περιελάμβανε μίαν ταφήν, ἴσως ὅμως καὶ δύο, τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ ὕδατος, ὅπως καὶ πέντε ἀγγεῖα. Ὁ λοιπὸς θάλαμος περιεῖχε δεκάδας ταφῶν, αἱ παλαιότεραι τῶν ὁποίων εἶχον ἀπωθηθῆ πρὸς τὰ ἄκρα καὶ ἐσχημάτιζον ἕνα ἐνιαῖον σωρὸν κατά μῆκος τοῦ βορείου, τοῦ δυτικοῦ καὶ τοῦ βορειοανατολικοῦ τοιχώματος (Π ί ν. 101 δ, 102 α - β). Ὁ θάλαμος ἀπέδωσεν ἑκατοντάδα σχεδὸν κτερισμάτων, ὅπως ψευδοστόμους ἀμφορεῖς, κύπελλα, κρατῆρας, εἰδώλια, μίαν αἰχμὴν δόρατος, ψήφους ἐξ ὑαλομάζης, σφονδύλια κ.ἄ.

Τ ά φ ο ι ΣΤ΄, Ζ΄ καὶ Η΄ Οἱ τάφοι οὗτοι, πρὸς ΝΔ. τοῦ τάφου Α΄ καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.50 μ. ἀπ' αὐτοῦ, ἐσχημάτιζον μίαν ἑνότητα: τὰ ἐξ ἀργῶν λίθων φράγματα τῶν εἰσόδων τῶν τάφων Ζ΄ καὶ Η΄ συνήπτοντο κατ' ὀρθὴν γωνίαν· πρὸ τῶν εἰσόδων ἐσχηματίζετο εἷς κοινὸς δι' ἀμφοτέρους λακκοειδὴς τετραγωνικὸς προθάλαμος, διαστάσεων 2.20 x 1.50 μ., εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου ἠνοίγετο ὁ λακκοειδὴς τάφος ΣΤ΄ (Π ί ν. 102 γ).

Ὁ τάφος ΣΤ΄, μήκους 2 καὶ πλάτους 0,60 μ., εἶχε κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ. Τὸ δάπεδον, κείμενον εἰς βάθος 1 μ., ἐκαλύφθη ὑπὸ τοῦ ὕδατος κατὰ τὴν ἀνασκαφήν. Τὸ νότιον τοίχωμα τοῦ τάφου ἀπετέλει συνέχειαν τοῦ τοιούτου τοῦ προθαλάμου. Ὁ τάφος οὗτος εἶχε πλήρως συληθῆ.

Ὁ τάφος Ζ΄, πλάτους 2.30 καὶ βάθους 1 μ., εἶχε σχῆμα ἡμιελλειψοειδές καὶ ἔβλεπε πρὸς Ν. Ἡ ὀροφὴ εἶχε καταπέσει, τὸ δὲ δάπεδον εὑρίσκετο εἰς βάθος 1.90 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὀστᾶ καὶ δεκὰς διαφόρων ἀγγείων ἐκάλυπτον τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ δαπέδου (Π ί ν. 102 δ), ἐνῷ ἕτερα δύο ἀγγεῖα ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν.

Ὁ τάφος Η΄ εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἐστρογγυλευμένον, στενούμενον πρὸς τὴν εἴσοδον, ἡ ὁποία εἶχε πλάτος 1 μ. καὶ ἔβλεπε πρὸς Α. Ὁ θάλαμος, βάθους 2 καὶ μεγ. πλάτους 1.55 μ., περιεῖχε δύο ταφάς· ἡ ὀροφή του εἶχε καταπέσει, τὸ δὲ δάπεδον εὑρίσκετο εἰς βάθος 2 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Τὰ κτερίσματα, δεκαπεντὰς ἀγγείων καί τινα σφονδύλια, εἶχον ἀποτεθῆ παρὰ τὰ τοιχώματα (Π ί ν. 103 α - β).

Τ ά φ ο ς Θ΄. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἀνασκαφεὶς τάφος τῆς συστάδος εὑρίσκετο μεταξὺ τῶν τάφων Ε΄ καὶ Η΄, εἰς ἀπόστασιν δὲ 5 μ. περίπου ἀφ' ἑκατέρου. Ὁ δρόμος, μήκους 4.30 καὶ πλάτους 0,90 - 1 μ., εἶχε κατεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν. Ὁ θάλαμος, ἐλλειψοειδὴς ἀκανόνιστος, διαμέτρου περίπου 3 μ., εὑρέθη ἀσύλητος. Ἡ ὀροφὴ τοῦ θαλάμου εἶχε καταπέσει, ἡ δὲ εἴσοδος, πλάτους 0,90 μ., σῴζουσα τὸ ἐξ ἀργῶν λίθων φράγμα, ἔβλεπε πρὸς Ν. εἰς ὕψος 1.20 μ. (Π ί ν. 103 γ). Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ θαλάμου ἀπέδωσε δεκαπεντάδα ἀγγείων (Π ί ν. 103 δ), ἕνα ἀργυροῦν δακτύλιον καὶ ἕνα σφραγιδόλιθον φακοειδῆ ἐκ διαφανοῦς ἀχάτου, (Π ί ν. 103 ε - ς΄), διαμ. 0,02 μ., ἀρίστης διατηρήσεως, μὲ παράστασιν λέοντος σπαράσσοντος ταῦρον, εἰσηγμένον ἐκ Κρήτης καὶ χρονολογούμενον εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΙ α1 περίοδον.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου θὰ συνεχισθῇ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν παραλίαν τῆς πόλεως, 20 μ. πρὸς Β. τοῦ κρηπιδώματος, κατὰ τὴν διάνοιξιν θεμελίων εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦ κ. Ν. Κρυστάλλη ἀπεκαλύφθη καὶ ἕτερος θαλαμοειδὴς τάφος, ἔχων τὴν εἴσοδον πρὸς ΝΔ. Ἡ ἔρευνα τοῦ πλήρους θαλασσίου ὕδατος θαλάμου, μὲ ἐπιστημονικὸν βοηθὸν τὸν κ. Π. Παρθένην, ἀπέδωσε μίαν χαλκῆν μάχαιραν, ἑπτὰ ἀκέραια ἀγγεῖα καὶ ἀκόμη τρία τοὐλάχιστον ἐν τεμαχίοις. Ἐν προσέτι μυκηναϊκὸν ἀγγεῖον, εὑρεθὲν παλαιότερον εἰς τὴν ἰδίαν περιοχήν, παρεδόθη ὑπὸ τοῦ κ. Ἐλισ. Κανάκη.

Κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως, εἰς θέσιν «Στροφὴ» Ἁγίας Παρασκευῆς, ἀπεκαλύφθη τάφος κλασσικῆς ἐποχῆς, σχήματος ὀρθογωνίου, μετὰ τοιχωμάτων ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πωρίνης καλυπτηρίου πλακός. Ὁ τάφος οὗτος εἶχε καταστραφῆ ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως ἀλλὰ καὶ εἶχε συληθῆ παλαιότερον. Ἐν μελαμβαφὲς ληκύθιον ἀπετέλεσε τὸ μόνον εὕρημα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἐκ τοῦ κατεδαφιζομένου κτηρίου τοῦ Σταθμοῦ Χωροφυλακῆς Σαλαμῖνος περισυνελέγη μαρμαρίνη ἐπιτυμβία στήλη μετ' ἐπιγραφῆς *Ἥλις Ἐξηκεστίδ[ου]*.

Ἐξ ἄλλου ἐκ θέσεως Ἅγιος Γρηγόριος, ἀπεχούσης περὶ τὰ 2 χλμ. ΒΔ. τῆς πόλεως, περισυνελέγη ἓν ἰωνικὸν κιονόκρανον ἀποκεκρουμένον τὰς ἕλικας καὶ εἷς κιονίσκος μετὰ ραβδώσεων ἐλλιπὴς τὴν βάσιν, ἐκ δὲ τῆς θέσεως Ἅγιος Χαράλαμπος «Γκίνανι», περὶ τὰ 7 χλμ. νοτίως τῆς πόλεως, δύο ἰωνικὰ κιονόκρανα, ἓν ἐπίκρανον παραστάδος καὶ εἷς ἀρράβδωτος κιονίσκος.

Τέλος, ἐκ τῆς πρὸ τοῦ Ναυστάθμου νησῖδος Ἅγιος Γεώργιος περισυνελέγη μαρμαρίνη πλάξ μετ' ἐπιγραφῆς *Ἐξ ἄστεως | Δ*. Ἡ πλὰξ μετεφέρθη εἰς τὴν μουσειακὴν ἀποθήκην Σαλαμῖνος.

Αἱ ἀνωτέρω περισυλλογαὶ ἐγένοντο ἐπιμελείᾳ τοῦ ἀρχαιολόγου κ. Π. Παρθένη.

ΚΩΣΤΗΣ ΔΑΒΑΡΑΣ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

FOUILLES A THORIKOS (1964)

La deuxième campagne de fouilles belgo-helléniques à Thorikos (1964), fut placée sous la direction de Mr. N. Verdélis et de Mr. H. Mussche. Prêtèrent leur collaboration aux travaux Messieurs J. Bingen, G. Donnay, T. Hackens, Mesdemoiselles N. Metaxa et F. Vandenabeele, le topographe Mr. J. De Geyter, l' architecte Madame Cl. Zerck-Mulder et le photographe Mr. F. Sobrie.

Les travaux préparatoires de topographie ont commencé le 22 septembre, la période des fouilles proprement dite s'étendit du 5 octobre au 20 novembre. Cette deuxième campagne fut caractérisée par une étude géodésique ainsi qu' une organisation topographique très poussée du terrain — notamment la mise en carré de 90.000 m² — et une concentration des fouilles sur trois secteurs: le quartier industriel, la terrasse funéraire et quelques travaux supplémentaires aux environs du théâtre.

A) Le quartier industriel (secteur A'1, A1, A'2, A2)

Dans le quartier industriel, la fouille qui avait été commencée en 1963, autour de la laverie nº I fut élargie d'environ 800 m² vers le Nord et l'Ouest.

La fouille au Nord de la rue était conduite par Mr. Donnay, le dégagement de la laverie même vers l'Ouest, par Mr. Mussche.

À l'Ouest de l'installation de lavage, le reste de la laverie nº I a été dégagée de telle sorte que la quasi totalité de l'atelier est à présent mise à jour.

L'espace situé immédiatement à l'Ouest de l'aire de lavage était occupé par une grande cour qui longe la rue sur environ 20 m. Sa forme générale est très irrégulière, sa superficie de quelque 150 m². À l'Ouest, la cour est fermée par un mur d'enclos, au Sud, par plusieurs chambres qui font partie de la laverie. Un petit mur a été retrouvé dans la partie ouest de cette cour, mais il appartient à une construction antérieure (Pl. 104 a). La céramique retrouvée dans les fondations permet de dater cette construction du VIe siècle av. J. C. Elle fut démolie et complètement nivellée lors de la construction de la laverie.

Un escalier relie la cour à l'aire de séchage. À l'Ouest de cet escalier, un seuil donnait accès à une suite de trois chambres : une chambre centrale assez spacieuse, précédée d'un vestibule, et suivie d'une autre petite chambre (Pl. 104 b). Les restes d'un grand pithos retrouvés dans le vestibule sont les seuls indices permettant de supposer qu'il s'agissait là de chambres de réserve.

Au Sud de ces trois chambres, un corridor reliait la cour à une salle de 54 m² la plus vaste de tout le complexe. Dans le coin Sud-Ouest de cette salle, une épaisse couche de cendres contenant les restes calcinés d'ossements de bêtes, de coquillages et de noyaux d'olives indique que cette pièce faisait fonction de cuisine tout au moins partiellement. Du corridor, on accède à deux chambres, une première, à l' Ouest de la cuisine, était recouverte de stuc (Pl. 105 a), la seconde formait l'angle Sud-Quest de la laverie. Enfin, en contrebas de ces deux dernières chambres, a été dégagée un citerne assez bien conservé (Pl. 105 b), d'une profondeur d'environ 2 m. Cette laverie est complètement fouillée, si l'on excepte quelques détails de l'angle Nord-Ouest.

Dans l'ensemble, on peut distinguer deux grandes parties: l'installation industrielle proprement dite (l'atelier de broyage et de lavage) et le quartier de logement des esclaves. Un premier examen des tessons, des fragments de lampes et des autres objets qui ont été retrouvés, indique que la construction de cette laverie remonte au courant du Ve siècle. L'endroit semble avoir été délaissé vers la fin du IVe siècle.

Au Nord de la laverie, un groupe de bâtiments séparés de celle-ci par une rue, était révélé par la campagne de 1963. La fouille de ces bâtiments a été poursuivie systématiquement en 1964. Il s'agit très probablement d'habitations. Les vestiges mis au jour semblent appartenir à trois maisons contiguës, alignées d'Ouest en Est le long de la rue. Dans la plus occidentale, dont seule une petite partie a été dégagée jusqu'à présent, nous avons trouvé une tombe d'enfant creusée dans le sol en terre battue et recouverte d'un fragment de tuile plate sur lequel une coupe à vernis noir sans décor avait été déposée en guise d'offrande; le squelette avait entièrement disparu. À l'Est de cette première maison, s'étend une grande cour communiquant avec la rue par une porte, dont le seuil garde l'empreinte des gonds. La troisième maison est actuellement la plus vaste. On y accède par un couloir, dans lequel donnent plusieurs pièces ou cours et dans le sol duquel est enterrée une canalisation en terre cuite recouverte de

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

pierres plates, qui débouche dans la rue en passant sous le seuil de marbre. Plus à l'Est, deux grands *oeci*, dont l'un a conservé son seuil monolithe en marbre, s'ouvrent sur une sorte de cour intérieure. Les murs de tous ces bâtiments sont en pierres sèches et le plus souvent composés de gros blocs entre lesquels sont calées des pierres plus petites; certains présentent des traces de remaniements, qui trahissent des agrandissements successifs. L'un d' eux a livré un bloc de remploi portant un graffito en alphabet archaïque très effacé; on lit encore: - - - *ΕΛΟ EIMI*; il pourrait s'agir d'une borne. Le sol est partout en terre battue. La céramique recueillie dans les remblais date des Ve et IVe siècles. La disposition des pièces, cours et dégagements paraît avoir été commandée d'abord par la pente accusée du terrain, dont les constructeurs antiques ont su habilement tirer parti.

B) Nécropole Ouest 4 (C52/D52)

En 1964, la tranchée ouverte pendant la première campagne a été élargie vers le Nord. On a ainsi dégagé un établissement présentant les mêmes caractéristiques céramologiques que la couche inférieure des sous-secteurs II et III de 1963: du protogéométrique récent (P l. 106 a - c) mélangé à du géométrique ancien (P l. 106 d). De cette époque certainement, un grand mur N. W./S. E. est conservé sur près de dix mètres, avec plusieurs assises d'un appareil soigné de pierres sèches accumulées. Au Nord et au Sud, sont conservés le départ des perpendiculaires vers le S. W. L'angle N. E., le mieux conservé, est resté intact (P l. 107 c). Contre le mur s'appuie une banquette recouverte d'une couche d'argile, surélevée d'une vingtaine de centimètres par rapport au centre, où se sont accumulées les cendres. Présence d'un foyer creusé dans le sol où ont été retrouvés des blocs de litharge, traces d'une métallurgie sommaire de l'argent et du plomb, que l'on peut dater environ 900 avant J. C. La couche protogéométrique / géométrique ancien apparaît moins bien ailleurs où elle a généralement souffert d'installations funéraires ultérieures. Celles-ci se caractérisent: a) à l'Est du mur protogéométrique, par des superpositions de dépôt d'incinérations, généralement de la fin du VIe et du Ve siècle; b) à l'Ouest de ce mur, par des suites de petites terrasses, de la même époque, semble-t-il, ou du IVe siècle; c) au Sud, du mur perpendiculaire protogéométrique, la nécropole d'enfants de la fin du VIe s. et du début du Ve siècle, partiellement découverte en 1963. Dans la partie Sud de l'établissement et au Sud de celui-ci, restes d'incinérations d'époque protogéométrique/géométrique ancien. Presque partout ces tombes ont été pillées ou bouleversées à l'époque archaïque. Enfin, les couches classiques ont été systématiquement pillées ou fouillées à une époque relativement récente, assez éloignée cependant pour qu'une couche se soit formée dans les éboulis des pierres avec lesquellles ces trous ont été comblés.

C) Secteur du théâtre (carrés D4 et D5)

La campagne de cette année avait pour but l'étude de la zône située immediatement au Sud du mur de l'orchestra du théâtre. Les déblais cachant ce mur sur toute sa longueur ont été enlevés jusqu'au niveau ancien, reconnu en plusieurs points par des sondages de 1963.

Ce nettoyage a fait apparaître deux murs de faible épaisseur partant du mur de soutènement de l'orchestra vers le Sud. Le premier de ces murs, reconnu en partie en 1963, prend une direction presque perpendiculaire par rapport au mur de l'orchestra et est situé dans la partie orientale de celui-ci. Le second mur prend naissance dans la partie Ouest du mur de l' orchestra et part dans une direction Sud-Ouest. Les deux murs devaient avoir une fonction de soutènement du mur de l'orchestra, mais surtout, ils retenaient les terres pouvant dévaler des deux côtés dans la cuvette devant le théâtre.

Au centre de cette cuvette (secteur D5, carrés f, g 1 et 2), un monument rectangulaire avait été reconnu en 1963, dans un sondage d'exploration. Ce monument se trouve au centre d'une nécropole comprenant (dans les carrés explorés) des tombes datées depuis l'époque archaïque jusqu'au IVe s. et deux tombes plus tardives, sans matériel datable (t. 7 et 9). La datation du monument même reste encore hypothétique, deux courants d'eau postérieurs ayant bouleversé la stratigraphie dans les endroits sondés. Il semble toutefois plus ancien que deux incinérations datant du Ve s. et situés dans son voisinage immédiat (t. 6 et 10).

Parmi cinq tombes d'enfants fouillées, trois appartenaient à des enfants de très bas âge: deux avaient été ensevelis dans une amphore, le troisième sous quatre fragments de tuiles. Les deux autres tombes d'enfants imitaient un

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

sarcophage, l'une avec des plaques en calcaire bien taillées (t. 4), l'autre, d'ailleurs bouleversée par l'eau, au moyen de deux rangées de grosses pierres (t. 3).

Parmi le matériel recueilli, mentionnons une jolie chous attique à rehauts blancs de la t. 4 (IVe s.) (Pl. 107 a) et le matériel de la tombe 8. Cette incinération d'époque archaïque avait été entamée par la t. 10 et bouleversée auparavant déjà par les eaux. Nous y avons recueilli des fragments d'une coupe à comastes (datée du deuxième quart du VIe s., groupe Kx probablement) (Pl. 107 b) et de quelques autres vases, parmi lesquels une coupe corinthienne.

N. VERDELIS — H. MUSSCHE

*

ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΥΔΡΑ

Περίπου δύο χιλιόμετρα νοτιοδυτικά ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ὕδρας καὶ ἀπέναντι στὸ νησάκι τοῦ Ἁγίου Γιάννη τοῦ Θεολόγου, ὑψώνεται δίπλα στὴ θάλασσα ὁ κωνικὸς λόφος «Χώριζα» (ὕψ. 75 μ.). Ἀπόκρημνος καὶ ἀπροσπέλαστος στὴ νότια πλευρά του, κατεβαίνει ἠπιώτερα βορειοδυτικὰ πρὸς τὴν θάλασσα καὶ τὸν κόλπο τοῦ Βλυχοῦ (Πίν. 108 γ). Σ' αὐτὴ τὴ βορειοδυτικὴ πλαγιά του βρέθηκαν, παλαιότερα καὶ ἐπανειλημμένα τὰ τελευταῖα χρόνια, πολυάριθμα ὄστρακα ἀγγείων διαφόρων ἐποχῶν (ΥΜ ΙΙΙ — Ὑστέρα Ἑλληνιστικὴ ἐποχή).

Ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. ἄρχισε νὰ γίνεται λόγος στὶς περιγραφὲς τοῦ νησιοῦ ἀπὸ Ἕλληνες καὶ ξένους ἐπισκέπτες καὶ γιὰ ὁρισμένα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα, κυρίως ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές, ποὺ ἀνῆκαν σὲ ἰδιῶτες Ὑδραίους καὶ εἶχαν μεταφερθῆ ἀπὸ τὴν ἀπέναντι πελοποννησιακὴ ἀκτή[1]. Οἱ ἴδιοι ἐπισκέπτες ἀναφέρουν εὑρήματα σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ νησιοῦ : χρυσᾶ καὶ χάλκινα βυζαντινὰ νομίσματα στὸν ὀρεινὸ οἰκισμὸ Ἐπισκοπῆς καὶ στὸν Ἅγιο Ἀνδρέα τοῦ Βλυχοῦ, ὄστρακα καὶ τεμάχια κίονος στὴ Μονὴ τοῦ Προφήτη Ἠλία, νεολιθικὰ ἐργαλεῖα καὶ ἴχνη πόλεως ὑστέρων χρόνων στὴν τοποθεσία τῆς σημερινῆς πόλεως. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς δὲν μπόρεσαν νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν, μόνον μερικοὶ παλαιότεροι θυμοῦνται νὰ ἔχουν ἀκούσει γιὰ τὰ χρυσὰ νομίσματα ποὺ βρέθηκαν στὴν Ἐπισκοπή. Ὑπάρχουν ἐπίσης σὲ μιὰ προθήκη τοῦ «Ναυτικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Ὕδρας» μερικὰ ἀγγεῖα (1 κύλιξ, 1 οἰνοχόη, 1 κάνθαρος, 1 πυξίς, 3 λύχνοι) μελαμβαφῆ καὶ χωρὶς διακόσμηση, τὰ ὁποῖα δωρήθηκαν κατὰ καιροὺς ἀπὸ ἰδιῶτες, εἶναι ἄγνωστο ὅμως ἂν βρέθηκαν στὴν Ὕδρα.

Τὶς μόνες θετικὲς πληροφορίες γιὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα στὴν Ὕδρα δημοσίευσαν γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1911 οἱ August Frickenhaus καὶ Walter Müller[2]. Οἱ δύο Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι ἀναφέρουν ὅσα γράφουν γιὰ τὶς ἀρχαιότητες τοῦ νησιοῦ οἱ προγενέστεροι ἐπισκέπτες καὶ πρῶτοι αὐτοὶ μιλοῦν γιὰ ἀρχαία «ἀκρόπολη» στὸ λόφο Χώριζα, μισὴ ὥρα δυτικὰ ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ὕδρας. Τὰ ὄστρακα ἀγγείων ποὺ βρῆκαν πάνω στὸ λόφο μαρτυροῦν συνεχῆ κατοχὴ ἀπὸ τὴν μυκηναϊκὴ ἐποχὴ ὡς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, διαπίστωσαν δὲ καὶ ἴχνη τειχῶν. Μισόν αἰώνα ἀργότερα, τὸ 1959, ὁ Michael H. Jameson[3], ἀνεβαίνει στὸ λόφο Χώριζα, ἐπαναλαμβάνει τὶς πληροφορίες τῶν Frickenhaus καὶ Müller καὶ προσθέτει λεπτομέρειες γιὰ τὰ λείψανα κυκλικοῦ τείχους στὴ μέση περίπου τῆς δυτικῆς πλαγιᾶς τοῦ λόφου καὶ ἀναλημματικῶν πολυγωνικῶν τοίχων στὴν βορειοανατολική. Ὁ ἴδιος δὲν βρῆκε ὅμως παρὰ μόνον « μυκηναϊκὰ - πρωτοκλασσικὰ » ὄστρακα, καὶ κανένα δεῖγμα ὑστέρας κατοχῆς τοῦ λόφου.

Τρεῖς δικές μου ἰδιωτικὲς ἐπισκέψεις στὸν λόφο Χώριζα (1963 - 1964) εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ περισυλλέξωμε στὴν ἐπιφάνεια τοῦ βραχώδους ἐδάφους κοντὰ στὴν κορυφή, κυρίως στὴν βορειοδυτικὴ καὶ βόρεια πλευρά, πάμπολλα ὄστρακα μυκηναϊκὰ (ΥΜ ΙΙΙ), γεωμετρικά, κλασσικά, ἑλληνιστικὰ καὶ ὑστέρων ἐποχῶν (Πίν. 108 β), καθὼς καὶ δύο κεφάλια μυκηναϊκῶν εἰδωλίων (Πίν. 108 α), δύο ἀγνῦθες καὶ μία χάλκινη αἰχμὴ βέλους. Ὅλα τὰ παραπάνω ἀντικείμενα[4] βρέθηκαν στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖο στὰ ψηλότερα σημεῖα τοῦ λόφου ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ βράχους καὶ τὸ λίγο χῶμα ποὺ ὑπάρχει παρασύρεται μὲ τὸν καιρὸ ἀπ' τὶς βροχές. Τὸ καλύτερα διατηρημένο κεφάλι εἰδωλίου βρέ-

1. Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία βρίσκεται: εἰς PW Real - Encycl., Suppl. B. III (1918), col. 1159 - 1161, s. v. «Hydrea» (Bölte). Α. Λιγνοῦ, Ἱστορία τῆς νήσου Ὕδρας, Ἀθῆναι 1946. R. Matton, Hydra, Athènes 1953, 115 - 116. — Alfred Philippson - Ernst Kirsten, Die griechischen Landschaften III, I, Frankfurt 1959, 301 - 306. M. H. Jameson, Inscriptions of Hermione, Hydra and Kasos, Hesperia 28 (1959), 116 - 119.

2. «Aus der Argolis. Bericht über eine Reise von Herbst 1909», AM 36 (1911), 38.

3. Hesperia 28 (1959) 116 sq.

4. Κατετέθησαν στὸ «Ναυτικὸν καὶ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ὕδρας» στὶς 24/9/64, καὶ πρόκειται νὰ δημοσιευθοῦν ἀναλυτικῶς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

θηκε κοντὰ στὴν κορυφή, σὲ ἕνα σημεῖον τῆς δυτικῆς πλαγιᾶς, ὅπου σχηματίζεται ἕνα μικρὸ «πλάτωμα» (2 x 3 μ. περίπου), ὑποστηριζόμενο ἀπὸ ἕναν ἀναλημματικὸ τοῖχο.

Τὰ τελευταῖα καὶ πολυπληθέστερα αὐτὰ τυχαῖα εὑρήματα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμε μιὰ κάπως σημαντικότερη κατοχὴ τῆς Ὕδρας στὴν ἀρχαιότητα. Ὁ λόφος Χώριζα στὸν Βλυχὸ ἦταν ἀσφαλῶς «ἀκρόπολη», ὄχι ἁπλῶς φυλάκιο τοῦ πορθμοῦ μεταξὺ Ὕδρας καὶ Ἑρμιονίδος, ἀλλὰ θὰ πρέπη νὰ προστάτευε καὶ κάποιον οἰκισμὸ ἐκεῖ κοντά. Εἶναι πιθανὸν μία συστηματικώτερη ἔρευνα νὰ μᾶς τὸν ἀποκαλύψη κάπου στὴν παραλία τοῦ Βλυχοῦ.

ΒΑΝΝΑ Ν. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΗΣΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ

1. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ Ἰλισοῦ

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς γενομένης ἐν Ἀθήναις Βυζαντινῆς Ἐκθέσεως, ἀντικατεστάθησαν τὰ παλαιὰ ἐφθαρμένα κιγκλιδώματα τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς διὰ συρματοπλέγματος ἐλαφρᾶς μορφῆς, ὥστε νὰ εἶναι μὲν εὐχερῶς ὁρατὰ τὰ ἐρείπια τοῦ κτίσματος, νὰ προστατεύωνται δὲ ἀσφαλέστερον.

Συγχρόνως, ἐγένετο γενικὸς καθαρισμὸς τοῦ χώρου καὶ ἠλευθερώθησαν ἀπὸ τῶν χωμάτων ὅλα τὰ μέρη τῆς βασιλικῆς, τινὰ τῶν ὁποίων, ὡς τὸ νότιον πτερύγιον καὶ ἡ ΒΔ. γωνία, ἦσαν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν τελείως κεκαλυμμένα.

2. Ναὸς Κοιμήσεως Θεοτόκου καὶ Ταξιαρχῶν

Παρὰ τὴν Πλατεῖαν Μαβίλη. Εἶναι μονόκλιτος μετὰ τρούλλου ναός, μετὰ ζωγραφικοῦ διακόσμου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Συνεργεῖον ὑπὸ τὸν ζωγράφον - συντηρητὴν κ. Τ. Μαργαριτὼφ προέβη εἰς τὸν καθαρισμὸν τῶν τοιχογραφιῶν.

3. Ὑπόγειον κτίσμα εἰς Δάφνην

Κατὰ τὴν διάνοιξιν ὑπονόμου εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Κάρπου καὶ Πυθέου τῆς περιοχῆς Δάφνης, εὑρέθη εἰς βάθος 4 μ. τετράγωνον, ἐν κατόψει, κτίσμα, μικρῶν διαστάσεων (2.05 x 2.05 μ. ἐσωτερικῶς), καλυπτόμενον διὰ χαμηλωμένου θόλου (ἀσπίδος), συνολικοῦ ὕψους 2.40 μ. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ τετραγώνου εἰς τὸν κύκλον γίνεται τῇ βοηθείᾳ σφαιρικῶν τριγώνων. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον ἀνοίγεται μία τοξωτὴ πυλίς, τειχισμένη νῦν, πλάτους 0,70 μ. εἰς δὲ τὸν δυτικὸν σχηματίζεται τοξωτὴ τυφλὴ κόγχη (Πίν. 109 α). Ἡ τοιχοποιΐα του εἶναι ἐπιμελημένη. Καὶ οἱ μὲν τέσσαρες τοῖχοι εἶναι λιθόκτιστοι, διαιρούμενοι καθ' ὕψος εἰς ζώνας διὰ τεσσάρων ταινιῶν ἐκ πλίνθων, τὰ δὲ σφαιρικὰ τρίγωνα καὶ ὁ θόλος δι' ἐπαλλήλων σειρῶν ὀπτῶν πλίνθων, διαστάσεων 0,40 x 0,20 x 0,045 μ.

Οὐδὲν στοιχεῖον εὑρέθη διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς χρονολογίας καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ κτίσματος τούτου. Ἐκ τοῦ τρόπου τοιχοδομίας καὶ τοῦ σχήματός του δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι κατεσκευάσθη πιθανώτατα διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς τάφος κατὰ τὸν 4ον - 5ον αἰῶνα μ.Χ.

4. Μονὴ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου

Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ (Βλ. ΑΔ 16 (1960) : Χρονικά, σ. 69). Ἐγένοντο:

α) Ἐπισκευὴ καὶ συμπλήρωσις τῆς καμάρας τῆς Τραπέζης καὶ ἐπικεράμωσις αὐτῆς (Πίν. 109 β, 110 α).

β) Κατεδάφισις μικρᾶς ἀποθήκης, κτισθείσης πρό τινων ἐτῶν ἐντὸς τῆς Τραπέζης. Ἐπισκευὴ καὶ στερέωσις τῶν τοιχογραφιῶν αὐτῆς.

γ) Ἐπισκευὴ τῆς κεραμώσεως τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς (Πίν. 110 β).

δ) Ἀφαίρεσις τῶν συγχρόνων ἀντιαισθητικῶν πλακιδίων ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ Καθολικοῦ καὶ ἐπίστρωσις διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν εὑρέθησαν ἐλάχιστα τμήματα τῆς ἀρχικῆς πλακοστρώσεως διὰ πηλίνων πλακῶν διαστάσεων 0,40 x 0,20 μ.

ε) Ἐπισκευὴ καὶ συντήρησις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Καθολικοῦ διὰ συνεργείου ὑπὸ τὸν ζωγράφον - συντηρητὴν κ. Σ. Μπαλτογιάννην. Δείγματα τῆς γενομένης ἐργασίας παρέχουν οἱ Πίν. 111 α - β.

5. Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου Καρέα

Ἐγένοντο συμπληρωματικαί τινες ἐργασίαι εἰς τὰς πέρυσι γενομένας, ἤτοι:

α) καθαρισμὸς τῶν ἐρειπίων τῶν κελλίων καὶ τοῦ χώρου, β) κατασκευὴ 15 μ² τῆς πρὸ τοῦ ναοῦ πλακοστρώσεως, γ) συμπλήρωσις καὶ ἀποκατάστασις τῆς λιθίνης κλίμακος, νοτίως τοῦ ναοῦ, καὶ δ) συμπλήρωσις καὶ στερέωσις τοῦ τοίχου τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς.

6. Μονὴ Πετράκη

Ἐγένετο καθαρισμὸς καὶ στερέωσις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Καθολικοῦ, διὰ συνεργείου ὑπὸ τὸν ζωγράφον - συντηρητὴν κ. Φώτην Ζαχαρίου.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐγένετο σχεδιαστικὴ τοποθέτησις τῶν συνθέσεων, ἀνάγνωσις ὅλων τῶν ἐπιγραφῶν κ.λ.π. Ἐπίσης ἐγένοντο λεπτομερεῖς παρατηρήσεις εἰς τὴν τεχνικήν, τὴν σύνθεσιν τῶν ζωγραφικῶν στοιχείων καὶ τῶν ἐπιχρισμάτων, τὰς διαστάσεις τῶν μορφῶν κ.λ.π.

Διεπιστώθη ὅτι ὁ Παντοκράτωρ εἶναι ἐπιζωγραφημένος, ἀνεφάνη δὲ καὶ μέρος ἐπιγραφῆς τῆς προηγουμένης περιόδου, μὲ τὰ γράμματα *ΕΠΕΒ*.

Ἐξηκριβώθη ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ τυμπάνου δὲν εἶναι κυλινδρική, ὡς φαίνεται, ἀλλὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ εὐθείας ἐπιφανείας, ἀκολουθούσας τὴν ἐξωτερικὴν διαμόρφωσιν αὐτοῦ.

Δείγματα τοῦ γενομένου καθαρισμοῦ καὶ τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

στερεώσεως τῶν τοιχογραφιῶν δεικνύουν οἱ Πίν. 112 α - β, 113 α - β, 114 α - β, 115 α - β, 116 α - β.

7. Μονὴ Καισαριανῆς

Ἐγένετο καθαρισμὸς καὶ στερέωσις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Νάρθηκος τοῦ ναοῦ διὰ συνεργείου ὑπὸ τὸν ζωγράφον - συντηρητὴν κ. Τ. Μαργαριτώφ (Πίν. 116 γ, 117 α - β, 118 α - β).

Κατὰ τὰς ἐργασίας ἀντικαταστάσεως τῶν ἐφθαρμένων ἐπιχρισμάτων, ἀπεκαλύφθη εἰς τὴν νοτίαν παραστάδα τῆς δυτικῆς θύρας τοῦ Νάρθηκος ἐπιγραφή, ἐγχάρακτος ἐπὶ ἐπιμήκους λίθου, ἔχουσα οὕτω:

ΑΧΠ ΜΑ
ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΤΑ ΜΗ ΜΟ
ΝΑΝ ΟΨΙΝ ακπ

Πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς καρκινικῆς ἐπιγραφῆς, τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, χαραχθείσης ἐπὶ τοῦ λίθου τὸ ἔτος *ΑΧΠ*=1680 τὸ ὁποῖον ἀναγράφεται δίς, εἰς τήν ἀρχὴν καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς.

Τὰ τρία ἢ τέσσαρα γράμματα εἰς τὴν ἀρχὴν τὰ ὁποῖα ἀνεγνώσθησαν ὡς ΗΠ.Ϸ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξηγηθοῦν.

Εἰς τὸ τόξον, τὸ ὑπεράνω τοῦ ὑπερθύρου τῆς νοτίου θύρας τῆς ὁδηγούσης ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναόν, ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν νάρθηκα ἐπιφανείας τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ τοιχογραφία ὑπὸ τὸ σήμερον ὁρατὸν στρῶμα τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τοὺς μοναστηριακοὺς ναοὺς συνήθειαν, ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ κυρίως ναοῦ, ὅτε ἦτο ἐλεύθερος, ἔφερε ζωγραφικὸν διάκοσμον. Ὁ προστεθεὶς ἀργότερον νάρθηξ ἐκάλυψε τὸν διάκοσμον τοῦτον.

Ἐπὶ τῆς βορείου παραστάδος τῆς δυτικῆς θύρας καὶ ἐπὶ τῆς ἀπεικονίσεως τῆς Ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας (Πίν. 118 β) ὑπάρχουν πολλὰ χαράγματα, τινὰ τῶν ὁποίων ἀναγνωσθέντα ἔχουν ὡς ἑξῆς:

— *Τ. Raymond 1889*
— *1784 ἐκυμήθη ὁ ἅγιος καθηγούμενος...*
— *1742 Ἰουλίου 29, ἀπέθανε ὁ γεροανανίας ἡμέρα παρασκευὴ*
— *1787 Ὀκτομβ.....*
— *1836* ΑΗϤ
— *Ι. Βουτσινᾶς 1880*
— *1813 μαΐου θεοφάνης Σ. Ζ. Πρέτζκας.*

Ὀλίγον βορειότερον:

— *1858 Γ. Κραβέκιας*
— *Δ. Κωστόπουλος*
— *Χ. Χριστόπουλος 1846*

Εἰς τὸν τοῖχον νοτίως τῆς δυτικῆς θύρας:

— *174. Ἰουλίου 10*
ἀπέθανε ὁ γέρος
Παρθένιος ἱμὲ
ρα κιριακὶ
— *1783 σεπτεβρίου 27 ἡμέρα τετάρτη*
ἀπέθανε ὁ διάκον
— *1780 ἐκυμήθη ὁ ἅγιος καθιγούμενος Παρθένιος*
— *1786 πέθανε ὁ ἅγιος ἀθηνῶν γερμανός(;)*

ΑΤΤΙΚΗ

Ναοῦ Πεντέλης

Ἐφέτος ἐγένετο ἐν μέρος τοῦ ἐγκριθέντος πέρυσι προγράμματος ἐργασιῶν, διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῆς εἰσροῆς τῶν ὑδάτων ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ, τὴν ἀσφάλισιν τούτου ἐκ τοῦ πέριξ σχηματισθέντος κενοῦ καὶ τὴν ἐν γένει κτηριακὴν ἀποκατάστασιν καὶ διαμόρφωσιν τοῦ χώρου τῆς γυναικείας Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος ἢ τοῦ Ταώ, τῆς ἄλλως γνωστῆς ὡς Ναοῦ Πεντέλης. (βλ. ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, σ. 99. Εὐρετήριον Μεσ. Μν. Ἑλ., τεῦχ. Γ′ σ. 188. Γ. Σωτηρίου «Ναοὺ Πεντέλη», Ἀθῆναι 1925, ΔΧΑΕ 1894, 23. Γ. Λαδᾶ, Ναοὺ - Πεντέλη, Ἀθῆναι 1963). Αἱ γενόμεναι ἐργασίαι ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

α) Ἠνοίγη βαθὺς χάνδαξ πέριξ τοῦ κτηρίου τοῦ ναοῦ. Εἰς τὸ σχηματισθὲν κενὸν κατεσκευάσθη αὐλαξ, ὀρθογωνίου διατομῆς, εἰς τὸν πυθμένα τῆς ὁποίας εὑρισκόμενον κατὰ πολὺ χαμηλότερον τῆς στάθμης τοῦ ἐσωτερικοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ, ἐδόθη κλίσις πρὸς Δ., ὥστε τὰ τυχὸν εἰσρέοντα εἰς τὴν αὔλακα ὕδατα νὰ εὑρίσκουν διέξοδον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Ἡ αὔλαξ κατεσκευάσθη ἐξ ὡπλισμένου σκιροδέματος μετ' ἀναλόγου μείξεως ἀνθυγραντικοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὕψος δὲ αὐτοῦ ποικίλλει, ἀναλόγως πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ περιβάλλοντος τὸ κτήριον ἐδάφους. Οὕτω, εἰς τὴν ἐκ Δ. ἀρχήν του εἶναι ἐλάχιστον, ἤτοι 0,20 - 0,40 μ., εἰς τὸν ἀνατολικὸν ὅμως τοῖχον καὶ κυρίως εἰς τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ, φθάνει τὰ 3.50 μ. μὲ μέσον πλάτος 0,50 μ.

Ἡ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν τοιχοποιΐαν τοῦ ναοῦ πλευρὰ τῆς αὔλακος, διεμορφώθη εἰς ἰσχυρότατον θώρακα, ὁπλισθέντα διὰ πυκνοτάτου πλέγματος ἐκ σιδηρῶν ράβδων (F 8 καὶ F 5), μὲ διεισδύσεις — «ντουλάπια» — ἐντὸς τῆς τοιχοδομῆς, ὥστε νὰ ἐνισχυθῇ ἡ ὑποθεμελίωσις τοῦ κτηρίου (Πίν. 119 α - β). Τὸ κενὸν τῆς αὔλακος ἐπληρώθη διὰ λίθων, ἡ κορυφὴ δὲ αὐτῆς ἐκαλύφθη διὰ χώματος, διαμορφωθέντος καταλλήλως, εἰς τρόπον ὥστε ἡ αὔλαξ κατέστη ἀθέατος. Οὕτω,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ἐπετεύχθη πλήρως ἡ στεγανότης τοῦ ναοῦ (Π ί ν. 120 α).

Κατὰ τὴν διάνοιξιν τοῦ χάνδακος διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις, ὑπὸ τὸ πεζούλιον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ἑτέρας τοιχοδομῆς, διαφόρου συνθέσεως τῆς τοιχοδομῆς τοῦ ναοῦ καὶ διαφόρου σχεδίου. Οὕτω, ἐνῷ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ ναοῦ εἶναι εὐθὺς μὲ ἐξέχουσαν τὴν ἡμιεξάγωνον κόγχην τοῦ ἱεροῦ, ἡ ἀποκαλυφθεῖσα τοιχοδομὴ ἔχει σχῆμα τρικόγχου ἱεροῦ, ἑκάστη κόγχη τοῦ ὁποίου ἐξέχει κατὰ 0,40 - 0,60 μ. ἀναλόγως τῆς ἀντιστοίχου πλευρᾶς τῆς ὑπερκειμένης ἡμιεξαγώνου κόγχης (Σ χ έ δ. 1).

Νομίζω, ὅτι δύο ἐξηγήσεις δύνανται νὰ δοθοῦν: Ἢ ὅτι προϋπῆρχεν ἐκεῖ ἕτερον κτήριον, πιθανῶς ἓν τρίκογχον μαρτύριον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη ὁ σημερινὸς ναός, ἢ ὅτι ἤρχισαν νὰ κτίζουν τὸν ναὸν ὡς τρίκογχον καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς οἰκοδομήσεως ἤλλαξαν τὸ σχέδιον αὐτοῦ.

β) Τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ εὑρίσκετο εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν. Οἱ δύο νάρθηκες ἦσαν ἐπεστρωμένοι δι' ἀντιαισθητικοῦ γκρὸ - μπετόν, ὁ δὲ κυρίως ναὸς καὶ τὸ ἱερὸν διὰ παντοειδοῦς ὑλικοῦ, οἰκτροῦ τὴν θέαν καὶ ἀσταθοῦς.

Πάντα ταῦτα ἀφῃρέθησαν. Ἐλάχιστον ἐκ τοῦ παλαιοῦ τούτου ὑλικοῦ ἐπανετοποθετήθη, τὸ λοιπὸν δὲ δάπεδον ἐπεστρώθη διὰ νέων τετραγώνων πηλίνων πλακῶν. Ἡ στάθμη τοῦ δαπέδου κατῆλθεν εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῆς θέσιν, τὴν ὁποίαν δίδουν αἱ βάσεις τῶν δύο κιονίσκων τοῦ μεταξὺ

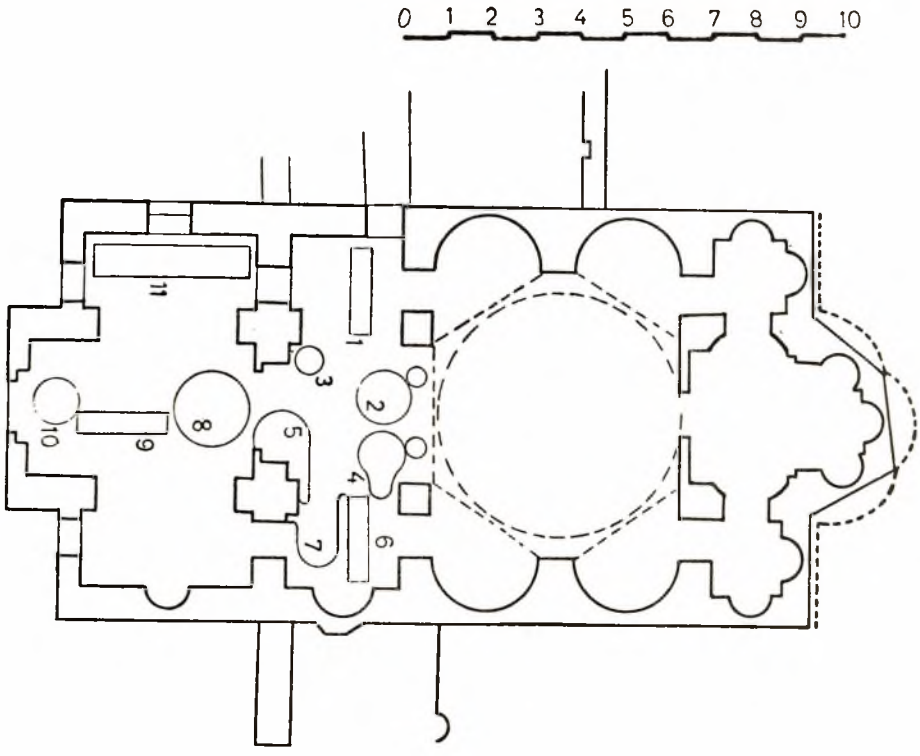

Σχέδ. 1. Μονὴ Νταοὺ Πεντέλης. Κάτοψις

τοῦ ἐσωνάρθηκος καὶ τοῦ κυρίως ναοῦ τριβήλου ἀνοίγματος. Οὕτω, ἀπεκαλύφθη καὶ εἶναι πλέον ὁρατὸν καὶ τὸ κρηπίδωμα τοῦ τέμπλου, ἀποτελούμενον ἐκ μαρμαρίνων μελῶν, εἰς δευτέραν χρῆσιν (Σ χ έ δ. 2). Ἐπίσης εἰς τὴν κτιστὴν Ἁγίαν Τράπεζαν εὑρέθησαν τὰ ἄλλα δύο κιονόκρανα τοῦ τέμπλου, ἐκ πορφυρίτου λίθου, καὶ ἓν ἐπίθημα.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἀνακατασκευῆς τῆς πλακοστρώσεως εὑρέθησαν εἰς τὸ ὑπέδαφος τὰ ἑξῆς: 1) Τάφος, τοῦ συνήθους λακκοειδοῦς σχήματος (διαστάσεων: 2 x 0,50 x 0,50 μ.) μὲ κατεύθυνσιν παράλληλον πρὸς τὸ μῆκος τοῦ ἐσωνάρθηκος, παρὰ τὴν τειχισμένην νῦν θύραν τοῦ βο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ρείου τοίχου αὐτοῦ. Ἐντὸς αὐτοῦ ἦσαν ὀστᾶ ἄνευ κρανίου (Σχέδ. 1, ἀριθ. 1). 2) Κυκλικὸν ὄρυγμα, διαμέτρου 1.18 καὶ βάθους 0,65 μ., πρὸ τοῦ βορείου κιονίσκου τοῦ μεταξὺ τοῦ ἐσωνάρθηκος καὶ τοῦ κυρίως ναοῦ τριβήλου. Τὸν πυθμένα του ἀποτελεῖ φυσικὸν σκληρὸν χῶμα (Σχέδ. 1, ἀριθ. 2). 3) Τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας μεγάλου πηλίνου πίθου, δυτικῶς τοῦ προηγουμένου ὀρύγματος. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ πίθος κατεστράφη κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ δαπέδου τοῦ ἐσωνάρθηκος (Σχέδ. 1, ἀριθ. 3). 4) Ὄρυγμα κυκλικοῦ σχήματος, μὲ προβολὴν κατὰ 0,65 μ. τμήματος τῆς στεφάνης πρὸς Ν., (διάμετρος 1.15, βάθος 0,85 μ.), μεταξὺ τοῦ νοτίου κιονίσκου τοῦ τριβήλου καὶ τοῦ νοτίου πεσσοῦ. Ἐντὸς αὐτοῦ ὑπῆρχον ὀστᾶ πολλῶν νεκρῶν καὶ ἓν μόνον κρανίον, ἀτάκτως ἐρριμμένον (Σχέδ. 1, ἀριθ. 4). 5) Κυκλικὸν ὄρυγμα, διαμέτρου 1.20 καὶ βάθους 0,85 μ., δυτικῶς τοῦ προηγουμένου. Τὸ νότιον ἥμισυ τούτου κατέλαβε κατὰ τὴν κατασκευήν της, ἡ νοτία παραστὰς τοῦ μεταξὺ τῶν δύο Ναρθήκων ἀνοίγματος. Ἐντὸς αὐτοῦ ὑπῆρχον ὀστᾶ πολλῶν νεκρῶν (Σχέδ. 1, ἀριθ. 5). 6) Τάφος, τοῦ συνήθους ἐπιμήκους λακκοειδοῦς σχήματος (διαστάσεων 1.85 x 0.45 x 0,40 μ.), παρὰ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ἐσωνάρθηκος, μὲ κατεύθυνσιν παράλληλον πρὸς τὸ μῆκος αὐτοῦ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ὁμοίως ὀστᾶ (Σχέδ. 1, ἀριθ. 6). 7) Ἐλλειψοειδὲς ὄρυγμα δυτικῶς τοῦ προηγουμένου τάφου, μήκους 1.35, πλάτους 0,80 καὶ βάθους 0,50 μ. (Σχέδ. 1, ἀριθ. 7). 8) Εὐρὺ κυκλικὸν ὄρυγμα (διαμέτρου 1.70, βάθους 1.30 μ.), εἰς τὸν ἐξωνάρθηκα καὶ πρὸ τοῦ μεταξὺ τῶν δύο ναρθήκων ἀνοίγματος. Φέρει ἐσωτερικῶς ἐπένδυσιν, ἐπιμεμελημένης κατασκευῆς, ἐξ ὀπτοπλίνθων καὶ ἐπίχρισμα ἐξ ἀσβεστοκονιάματος, πάχους 0,04 - 0,05 μ. Ἧτο πλῆρες χωμάτων καὶ λίθων (Σχέδ. 1, ἀριθ. 8). 9) Τάφος, τοῦ συνήθους λακκοειδοῦς τύπου, μήκους 2 μ., δυτικῶς τοῦ προηγουμένου ὀρύγματος, μὲ κατεύθυνσιν παράλληλον πρὸς τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα τοῦ ναοῦ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ὀστᾶ ἑνὸς μόνον νεκροῦ μὲ καταφανῆ τὰ ἴχνη πεπηγμένου αἵματος (Σχέδ. 1, ἀριθ. 9). 10) Κυκλικὸν ὄρυγμα (διαμέτρου 1.15, βάθους 0,50 μ.), δυτικῶς τοῦ προηγουμένου τάφου. Ἧτο πλῆρες χωμάτων (Σχέδ. 1, ἀριθ. 10). 11) Ἐπίμηκες ὄρυγμα, βάθους 1.90 καὶ πλάτους 0,70 μ., καταλαμβάνον ὅλον τὸ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἐξωνάρθηκος. Ἧτο πεπληρωμένον διὰ χωμάτων καὶ τέφρας (Σχέδ. 1, ἀριθ. 11).

Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν εὑρημάτων τούτων, ἐξάγονται δύο συμπεράσματα: 1) ὅτι ταῦτα προϋπῆρχον τῆς κατασκευῆς τῶν δύο ναρθήκων καὶ

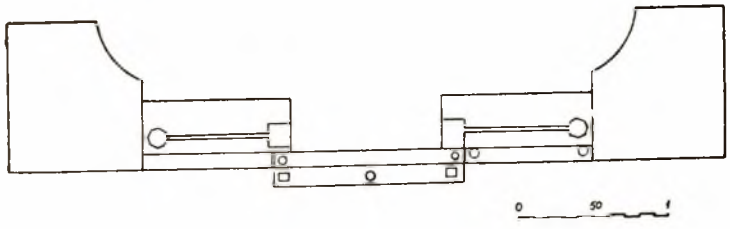

Σχέδ. 2. Μονὴ Νταοὺ Πεντέλης. Κάτοψις κρηπιδώματος τέμπλου

2) ὅτι τὰ πλεῖστα τούτων πρέπει νὰ συσχετισθοῦν μὲ τὴν σφαγὴν τῶν Μοναχῶν τῆς Μονῆς — τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν Ἀλγερίνων πειρατῶν κατά τινα ἐπιδρομήν των περὶ τὴν 4ην δεκαετίαν τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐνῷ οἱ Μοναχοὶ εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὴν Ἀνάστασιν — ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἀκαταστασία τῶν ὀστῶν προερχομένων ἐκ πολλῶν νεκρῶν καὶ ἡ ἐμφανὴς ὕπαρξις πεπηγμένων αἱμάτων (Γ. Σωτηρίου, ἔ. ἀ. σ. 5. Γ. Λαδᾶ ἔ. ἀ. σ. 54 - 58. Εὑρετήριον τ. Γ΄, σ. 183).

γ) Ὁ τροῦλλος, ὁ καλύπτων τὸ ἰσόγειον τοῦ ἐξωνάρθηκος, εἶχεν ὑποστῆ πολλὰς ζημίας, εἶχε καταπέσει τὸ πλεῖστον τοῦ ἡμισφαιρίου του καὶ εὑρίσκετο εἰς ἐπικίνδυνον κατάστασιν. Ἐπεσκευάσθησαν αἱ ζημίαι καί, τῇ βοηθείᾳ ξυλοτύπου, συνεπληρώθη τὸ καταπεσὸν μέρος τοῦ ἡμισφαιρίου διὰ τῶν αὐτῶν ὑλικῶν καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον κατασκευῆς, ὥστε ἡ ἀποκατάστασις αὐτοῦ νὰ εἶναι τελεία.

Ἐκ τοῦ ἡμιορόφου καὶ τοῦ ἄνω ὀρόφου τοῦ πυργοειδοῦς ἐξωνάρθηκος (Πίν. 120 β) ἀφῃρέθησαν μεγάλοι ὄγκοι «μπάζων» καὶ οὕτω ἠλευθερώθησαν οἱ χῶροι οὗτοι. Διεπιστώθη, ὅτι τὰ δύο μικρὰ δωμάτια τοῦ ἡμιορόφου, τὰ εὑρισκόμενα νοτίως καὶ βορείως τοῦ τρούλλου τοῦ στε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

γάζοντος τὸ ἰσόγειον τοῦ ἐξωνάρθηκος, δὲν ὑπῆρχον ἀρχικῶς ὡς κλειστοὶ χῶροι, ἀλλ' ἐλεύθεροι πρὸς τὸν τροῦλλον, εἰς τρόπον ὥστε ἠδύνατό τις νὰ κινῆται ἐλευθέρως πέριξ αὐτοῦ. Ἐξωτερικῶς ὁ τροῦλλος οὗτος σχηματίζεται ὀκτάπλευρος, μὲ τέσσαρα τοξωτὰ παράθυρα εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος. Ἡ τοιχοποιΐα δὲ τῆς ὀκταπλεύρου ταύτης ἐπιφανείας εἶναι λίαν ἐπιμεμελημένη κατὰ τὸ πλινθοπερίκλειστον σύστημα. Κατὰ ταῦτα ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ τροῦλλος τοῦ ἰσογείου τοῦ ἐξωνάρθηκος ἀρχικῶς ὑψοῦτο ἐλεύθερος καὶ ἦτο περίοπτος. Ὅτε ἐκτίσθη ὁ ἄνω ὄροφος τοῦ ἐξωνάρθηκος, ὁ τροῦλλος τοῦ ἰσογείου ἐνεσωματώθη εἰς τὸν ἡμιόροφον καὶ κατέστη ἀθέατος ἐξωτερικῶς.

δ) Κατὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως τοῦ περὶ τὸ Καθολικὸν χώρου ἐγένοντο τὰ ἑξῆς: Ἐπεστρώθη τὸ πρὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἔδαφος διὰ τοῦ ὑλικοῦ τοῦ ἀφαιρεθέντος ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ· ἀπεμακρύνθησαν μεγάλοι ὄγκοι χωμάτων ἐκ τοῦ περιβόλου καὶ διηυθετήθησαν τὰ ἐπίπεδα τοῦ ἐδάφους. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην εὑρέθησαν ἐνδιαφέροντα μαρμάρινα μέλη καὶ τὰ λείψανα τῶν ἐξαφανισθέντων ἀρχικῶν κελλίων τῆς Μονῆς, ἡ διερεύνησις τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ προσεχῶς. Τέλος, κατεσκευάσθη ἀναλημματικὸς τοῖχος, πρὸς συγκράτησιν τῶν χωμάτων, κατὰ μῆκος τῶν κατοικουμένων νῦν ὑπὸ τῶν καλογραιῶν κελλίων εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ περιβόλου.

Αἱ ἐργασίαι θὰ συνεχισθοῦν καὶ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος.

ΠΑΙΑΝΙΑ (ΑΙΟΠΕΣΙ)

Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (Σ χ ε δ. 3)

Ἐπραγματοποιήθη ἐφέτος ἡ ἐπισκευὴ καὶ στερέωσις τοῦ μικροῦ καμαροσκεποῦς ναΐσκου, συμφώνως πρὸς τὴν πέρυσι γενομένην μελέτην. (ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, σ. 55 Πίν. 63 γ).

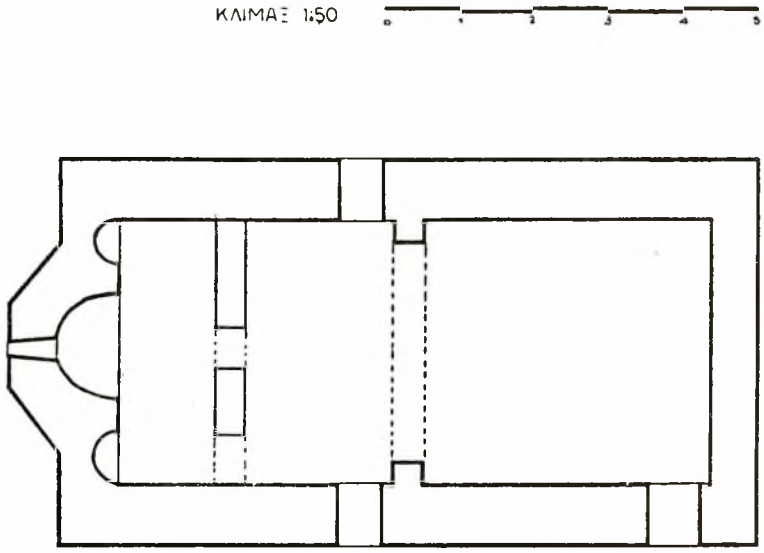

Σχέδ. 3. Παιανία. Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος. Κάτοψις

Τὸ κτίσμα, ἕνεκα τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐνισχυτικοῦ τόξου— τοῦ σφενδονίου —, τὸ ὁποῖον ὑποστήριζε τὴν καμάραν εἰς τὸ μέσον τοῦ μήκους της, εἶχεν ὑποστῆ σοβαρὰς ζημίας.

Μεγάλαι ρωγμαὶ εἰς τὴν τοιχοποιΐαν, ἀποκόλλησις καὶ ὑποχώρησις τῆς καμάρας, καταστροφὴ τῶν κεράμων, ἀποκόλλησις καὶ ἀπόκλισις τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ ἐπιχώσεις ἐξωτερικῶς, εἶχον δημιουργήσει λίαν ἐπικίνδυνον κατάστασιν εἰς τὸν ναΐσκον (Πίν. 121 α). Πρὸς διάσωσιν αὐτοῦ ἐγένοντο τὰ ἑξῆς:

α) Ἀνακατασκευὴ τοῦ ἐνισχυτικοῦ τόξου - σφενδονίου δι' ὠπλισμένου σκιρροδέματος, ἀσφαλισθέντος διὰ βαθείας ὑποθεμελιώσεως. Ἔμφραξις τῶν ρωγμῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

β) Διάλυσις καὶ ἀνακατασκευὴ τοῦ δυτικοῦ τοίχου (Πίν. 122 β - 123 α).

γ) Κάλυψις τῆς καμάρας, ἐξωτερικῶς, δι' ὡπλισμένου μανδύου ἐκ σκυροδέματος.

δ) Κεράμωσις. Τοποθέτησις ξυλίνης θύρας καὶ δύο παραθύρων.

ε) Ἀνακατασκευὴ ἐσωτερικῶν ἐπιχρισμάτων καὶ σποραδικῶς τῶν ἐξωτερικῶν.

ζ') Ἐπίστρωσις τοῦ δαπέδου διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν, εἰς ἐμφάνισιν καὶ σχῆμα ἀνταποκρινόμενον εἰς πλακοστρώσεις τῆς ἐποχῆς τῆς κτίσεως τοῦ ναΐσκου.

ζ) Ἀπαλλαγὴ τοῦ κτηρίου ἐκ τῆς ἐπιχώσεως μετὰ συγχρόνου ἀσφαλίσεως αὐτοῦ διὰ τῆς κατασκευῆς ἰσχυρᾶς ὑποθεμελιώσεως — «ντουλαπίων» — καὶ προστατευτικοῦ πεζουλίου. Ἰσοπέδωσις καὶ διαμόρφωσις τοῦ περὶ τὸν ναΐσκον χώρου (Πίν. 123 β).

η) Τέλος, καθαρισμὸς καὶ συντήρησις τῶν τοιχογραφιῶν (ἔργον τοῦ 1750), σωζομένων εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, τὸ κτιστὸν τέμπλον καὶ εἰς μικρὰν ἐπιφάνειαν τῶν μακρῶν τοίχων πρὸ τοῦ τέμπλου. Ἡ ἐργασία αὕτη ἐγένετο διὰ συνεργείου ὑπὸ τὸν ζωγράφον - συντηρητὴν κ. Φ. Ζαχαρίου.

Ἡ διάταξις τῶν τοιχογραφιῶν ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τέμπλον: 1) Ἡ Θεοτόκος ἔνθρονος μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «ἡ Πάντων Ἐλπίς», 2) Ὁ Χριστός, ἔνθρονος, ὡς διδάσκαλος, «ὁ Σωτήρ». 3) Ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ἱστάμενος. 4) Ἡ Μεγάλη Δέησις, εἰς στενὴν λωρίδα ὑπὲρ τὰς τρεῖς προηγουμένας μορφάς. Ὑπὸ τοξύλια εἰκονίζονται εἰς στηθάρια, ὁ Χριστός, ἡ Θεοτόκος, ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῶν ἀνὰ ἓξ Ἀπόστολοι. 5) Ἐπιγραφή:

Οὐρανὸς πολύφωτος ἡ ἐκκλησία ἀνεδείχθη ἅπαντας φωτογραφοῦσα τοὺς πιστοὺς ἐνῷ ἑστῶτες κραυγάζομεν τοῦτον τὸν οἶκον στερέωσον, Κύριε. ΑΨΝ (1750) (Πίν. 123 α - β).

Πρὸ τοῦ τέμπλου: Νοτίως, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (Πίν. 124 α - β). Βορείως, ὁ Ἅγ. Νικόλαος ὁ ἐν Μύροις καὶ Θαυματουργὸς καὶ ὁ Ἅγ. Ἀθανάσιος (Πίν. 124 γ). Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ ἱεροῦ χωρίζεται καθ' ὕψος εἰς τρεῖς ζώνας, ὅπου: α) Ἡ Ἁγία Τριάς, β) Ὁ Εὐαγγελισμός, ἀριστερὰ τῆς κόγχης ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ, δεξιὰ ἡ Θεοτόκος, γ) Οἱ Διάκονοι, Στέφανος καὶ Λαυρέντιος (Πίν. 125 β).

Κόγχη τοῦ ἱεροῦ: Ἄνω ἡ Πλατυτέρα τῶν Οὐρανῶν σεβιζομένη ὑπὸ δύο Ἀγγέλων (Πίν. 125 α).

Κάτω, οἱ τέσσαρες Ἱεράρχαι: Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Βασίλειος (Πίν. 125 γ) καὶ Ἀθανάσιος. Ἐν μέσῳ αὐτῶν ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Δισκαρίου, ὡς Ἄρτος, ὑπὸ κιβώριον.

Πρόθεσις: ἡ Ἄκρα Ταπείνωσις.

Τὰ πρόσωπα βεβαίως εἶναι ξηρὰ καὶ τυπικά, χωρὶς ἰδιαιτέραν πνευματικὴν ἔκφρασιν. Ὁ καλλιτέχνης ὅμως ἔδωκεν ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ προσοχὴν εἰς τὴν πτυχολογίαν τῶν ἐνδυμάτων καὶ τὸν πλούσιον διάκοσμον αὐτῶν.

ΚΟΡΩΠΙ

Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Κορωπίου ἐξητάσθησαν μνημεῖά τινα καὶ ἐγένετο μελέτη περὶ τῆς στερεώσεως καὶ συντηρήσεως αὐτῶν. Τὰ κυριώτερα τούτων εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Ἅγιος Λουκᾶς

Εὑρίσκεται παρὰ τὴν γυναικείαν Μονὴν τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου, ἀριστερὰ τῆς ἀπὸ Βάρης εἰς Κορωπὶ δημοσίας ὁδοῦ. Εἶναι σταυρεπίστεγος ναός, εἰς τὸν ὁποῖον προσετέθη νάρθηξ (Πίν. 126 α - β). Ἐξ οἰκοδομικῶν στοιχείων καὶ τῶν πεταλοειδῶν ἀνοιγμάτων, τὸ κτίσμα δύναται νὰ χρονολογηθῇ κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, διατηρεῖ δὲ εἰσέτι τὰς βυζαντινὰς κεράμους. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν σῴζονται τοιχογραφίαι δύο ἐποχῶν, τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ τοῦ 1811. Εἰς τὸ ὑπέρθυρον ἐπιτυμβία στήλη μετ' ἐπιγραφῆς.

Τὸ κτίσμα ἔχει ἀνάγκην ἐργασιῶν στερεώσεως καὶ συντηρήσεως.

2) Μονὴ Ἁγίας Τριάδος

Εὑρίσκεται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ναοῦ. Ἀποτελεῖται ἐκ κελλίων, ἄνευ σημασίας, καὶ τοῦ Καθολικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι τρίκλιτος βασιλική, τὰ κλίτη τῆς ὁποίας χωρίζονται διὰ τοίχων καὶ οὐχὶ κιονοστοιχιῶν. Τὸ Καθολικὸν τοῦτο εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν Ζωοδόχον Πηγήν, τὴν Ἁγίαν Τριάδα, τὸν Ἅγιον Χαράλαμπον καὶ τὸν Ἅγιον Ἀντώνιον.

Εἶναι ἐσωτερικῶς κατάγραφον διὰ ζωγραφικοῦ διακόσμου τοῦ 18ου αἰῶνος. Εἰς τὴν εἴσοδον ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ἐπὶ μαρμάρου, εἰς ἣν ἀναγινώσκομεν:

1791 Μαρτίου 6..... τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας ὁ Χτήτορο Γηάνις Κίγσις Μῆτρος Τεμεργγίς.

Ἀνάγκη καθαρισμοῦ καὶ στερεώσεως τῶν τοιχογραφιῶν.

3) Ἅγιοι Πάντες

Ὀλίγον ἔξωθι τοῦ Κορωπίου, εἰς θέσιν Ξυλοκένα τοῦ Καλιάνα ἢ Κατουνίστα, εὑρεθεῖσα εἰκών, χρο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

νολογηθεῖσα μάλιστα ὑπὸ τοῦ εὑρετοῦ της περὶ τὸ 1000, προεκάλεσε μεγάλην συγκίνησιν εἰς τοὺς φιλοθρήσκους κατοίκους τῶν Μεσογείων. Καὶ ἡ μὲν εἰκών ἦτο τοῦ συνήθους τύπου λαϊκῆς τέχνης ἄνευ σημασίας, διότι ὁ κατασκευάσας τὴν κατὰ θαυμαστὸν τρόπον ἀνεύρεσίν της δὲν ἐπρόσεξεν ὅτι αὕτη ἔφερε χρονολογίαν 1890, ἐγένετο ὅμως ἀφορμὴ νὰ προσδιορισθοῦν, εἰς τὴν θέσιν ἔνθα

ΣΠΑΤΑ

Μετὰ τὴν ἔγκρισιν τῆς πέρυσιν ἐξαγγελθείσης ἀνασκαφῆς (ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, σ. 99), διεξήχθη ἐφέτος ἡ ἔρευνα τῶν ἐρειπίων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ἔξωθι τοῦ χωρίου εἰς θέσιν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Σκύμπτη ἢ Σκούμπτη.

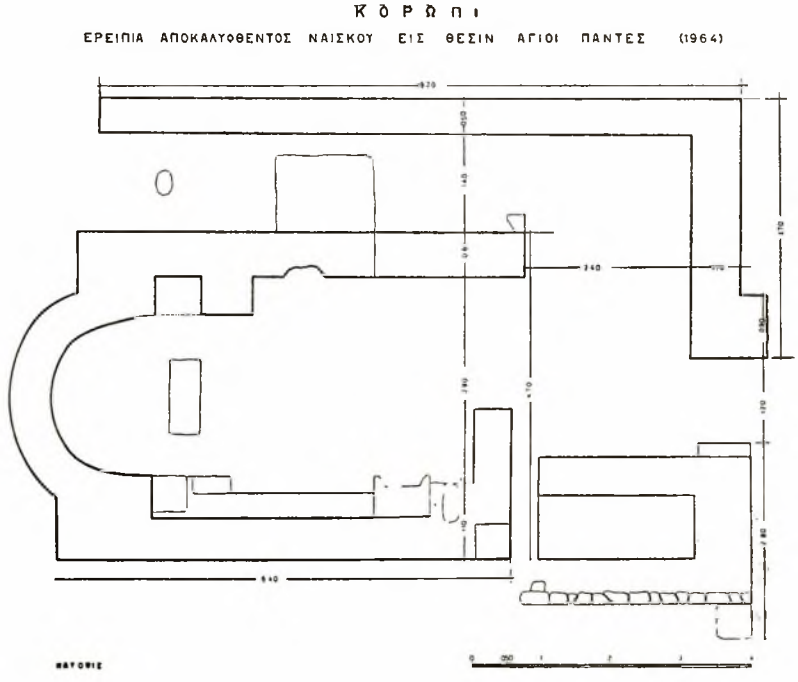

Σχέδ. 4. Κορωπί. Ἐρείπια ναΐσκου εἰς θέσιν Ἅγιοι Πάντες

εὑρέθη, γνωστὴν εἰς τοὺς περιοίκους ὡς «Ἅγιοι Πάντες», τὰ ἐρείπια βυζαντινοῦ ναΐσκου (Πίν. 127 α), μονοκλίτου, καμαροσκεποῦς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, φέροντος νάρθηκα κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ νοτίαν πλευράν (Σχέδ. 4). Εἰς τὴν τοιχοδομίαν του ἔχει γίνει χρῆσις ἀρχαίου ὑλικοῦ. Ἡ ἔρευνα τῶν ἐρειπίων τούτων θὰ ἐνεργηθῇ τὸ προσεχὲς ἔτος.

Μεταξὺ τῶν κινητῶν εὑρημάτων συγκαταλέγονται:

α) Τεμάχιον μαρμαρίνου ἀναγλύφου φέροντος παράστασιν ἀρχαίου νεκροδείπνου (Πίν. 127 β). Σῴζεται ὁ κορμὸς τοῦ ἀνακεκλιμένου ἐπὶ ἀνακλίντρου ἀνδρὸς καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ κύων αὐτοῦ, κοιμώμενος. β) Τμῆμα μαρμαρίνου βυζαντινοῦ ἐπιστυλίου τέμπλου $\frac{?}{?}$ (Πίν. 127 γ).

Ἀπεκαλύφθησαν τὰ τρία κλίτη τοῦ κτίσματος μετὰ τῶν δύο ναρθήκων καὶ τριῶν διαμερισμάτων κατὰ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου (Σχέδ. 5).

Ἱκανὸς ἀριθμὸς τῶν μαρμαρίνων βάσεων τῶν κιονοστοιχιῶν εὑρέθησαν κατὰ χώραν καὶ παρ' αὐταῖς μαρμάρινοι κίονες ἀκέραιοι ἢ τεθραυσμένοι, ἀμφικιονίσκοι παραθύρων καὶ μέγας ἀριθμὸς πηλίνων πλακῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἦσαν ἐπεστρωμένα τὰ δάπεδα (Πίν. 128 α - β καὶ σχεδιαστικὴ λεπτομέρεια εἰς Σχέδ. 6).

Ἐνταῦθα δίδονται πληροφοριακὰ μόνον στοιχεῖα, αἱ δὲ λεπτομέρειαι καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς γενομένης ἐρεύνης θὰ συμπεριληφθοῦν, ὡς ἤδη ἔχει ἐξαγγελθῇ, εἰς τὸ εἰδικὸν δημοσίευμα περὶ τοῦ ἀνασκαφικοῦ ἔργου τῆς Ἐφορείας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

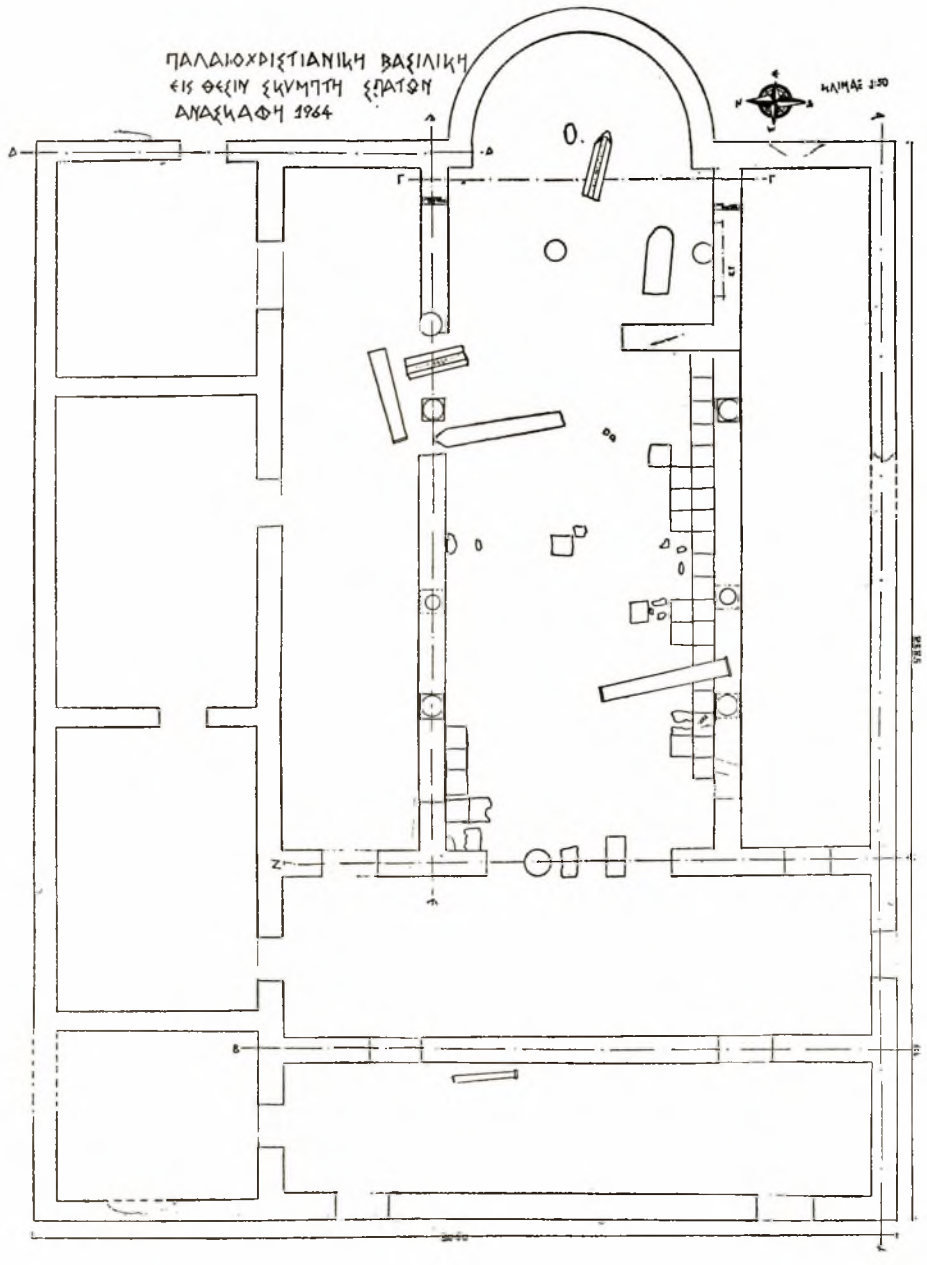

Σχέδ. 5. Σπάτα. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ εἰς θέσιν Σκύμπτη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΝ

Ναὸς Ταξιαρχῶν

Εἶναι μονόκλιτος, καμαροσκεπὴς μὲ ἡμιεξάγωνον κόγχην Ἱεροῦ, εὑρισκόμενος εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως, δεξιὰ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ὁδοῦ. Αἱ διαστάσεις του εἶναι ἐξωτερικῶς: 8.80 x 5.50 μ., ἐσωτερικῶς: 7.12 x 3.70 μ.

Σῴζονται μεγάλαι ἐπιφάνειαι ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου, κυρίως εἰς τὴν καμάραν, εἰς ἑκάστην πλευρὰν τῆς ὁποίας εἰκονίζονται ἀνὰ ἓξ σκηναὶ τοῦ Δωδεκαόρτου. Κάτωθεν αὐτῶν εἰς ὁριζοντίαν ζώνην εἰκονίζονται στηθάρια Ἁγίων. Εἰς τὸ Ἱερὸν σῴζεται ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ὁ Προφήτης Σολομών. Αἱ τοιχογραφίαι, μὴ δυνάμεναι πρὸς τὸ παρὸν λόγῳ τῆς κακῆς ἐμφανίσεώς των νὰ χρονολογηθοῦν, εἶναι ἐν τούτοις ἔργον δοκίμου ζωγράφου τοῦ 18ου αἰῶνος.

Πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ των ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουν ἐργασίαι στερεώσεως τοῦ κτηρίου, ἡ καμάρα τοῦ ὁποίου παρουσιάζει ἐπικίνδυνον ὑποχώρησιν. Εἰς τὴν τοιχοδομίαν ἔχει γίνει χρῆσις ἀρχαίου ὑλικοῦ.

ΣΑΛΑΜΙΣ

Μονὴ Φανερωμένης

Διὰ συνεργείου ὑπὸ τὸν ζωγράφον - συντηρητὴν κ. Φώτην Ζαχαρίου ἐγένοντο ἐργασίαι στερεώσεως τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς, εἰς τὰ μέρη ὅπου εἶχε δημιουργηθῆ λίαν ἐτοιμόρροπος κατάστασις, ἤτοι εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον, εἰς τὸ βόρειον κλίτος καὶ εἰς τὸ βορείως τοῦ Ἱεροῦ παρεκκλήσιον.

Συγχρόνως ἐγένετο ἐπισκευὴ τῆς κεραμώσεως καὶ διευθέτησις τῶν ἀγωγῶν ἐκροῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ἀπὸ τῆς στέγης τοῦ Καθολικοῦ, εἰς τρόπον ὥστε ἐξουδετερώθη ἡ ἐπικίνδυνος διὰ τὰς τοιχογραφίας ὑγρασία.

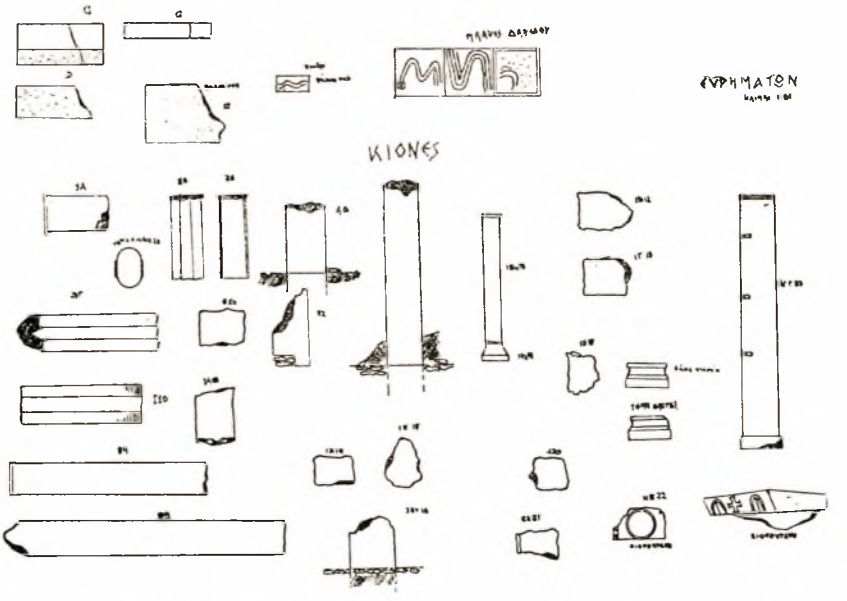

Σχέδ. 6. Σπάτα. Εὑρήματα ἀνασκαφείσης βασιλικῆς καὶ λεπτομέρειαι αὐτῶν

ΕΛΕΥΣΙΣ

Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ Ἁγίου Ζαχαρίου

Ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Τραυλοῦ καὶ τοῦ Δήμου Ἐλευσῖνος, ἐγένετο διαμόρφωσις τῆς περιφράξεως καὶ ἐξωραϊσμὸς τοῦ χώρου τῶν ἐρειπίων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

Οὕτω: α) Μετετοπίσθη κατὰ 2.60 μ., πρὸς τὰ ἔσω, ὁ πρὸς τὴν πλατεῖαν Ἡρῴων περίβολος. β) Ἀφῃρέθη ὁ μανδρότοιχος τοῦ περιβόλου μετὰ τοῦ σιδηροῦ ὑψηλοῦ κιγκλιδώματος καὶ ἀντ' αὐτῶν κατεσκευάσθη χαμηλὸν καὶ ἐλαφρὸν κιγκλίδωμα, ὥστε τὰ ἐρείπια νὰ εἶναι εὐχερῶς ὁρατὰ ἔξωθεν. γ) Ἀπεμακρύνθη τὸ πρὸ τῆς θύρας τοῦ περιβόλου περίπτερον. δ) Ἠλευθερώθη ὁ χῶρος ἀπὸ τῆς πυκνῆς βλαστήσεως, ἡ ὁποία εἶχε καταλύσει τὰ ἐρείπια καὶ ἀφέθησαν ἐλάχιστα θαμνοειδῆ καὶ δένδρα πρὸς καλλωπισμόν. ε) Ἐτακτοποιήθησαν τὰ γλυπτὰ τῆς βασιλικῆς. ς') Ἀ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

πεκαλύφθη κατὰ τὸ μεγαλύτερον μῆκός του ὁ νότιος τοῖχος τοῦ μνημείου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐφαίνετο πρίν, καὶ διεμορφώθη ὡς εἴσοδος εἰς τὸν χῶρον ἡ νοτία θύρα τοῦ νάρθηκος, ἔνθα σῴζεται κατὰ χώραν τὸ μέγα κατώφλιον.

1. Ἅγ. Ἰωάννης τῶν Καστανέων

Ἀποτελεῖται ἐκ δύο καμαροσκεπῶν χώρων, οἵτινες ἐπικοινωνοῦν μεταξύ των διὰ δύο τοξωτῶν ἀνοιγμάτων. Ἡ κεραμοσκεπὴς στέγη τοῦ δεξιοῦ

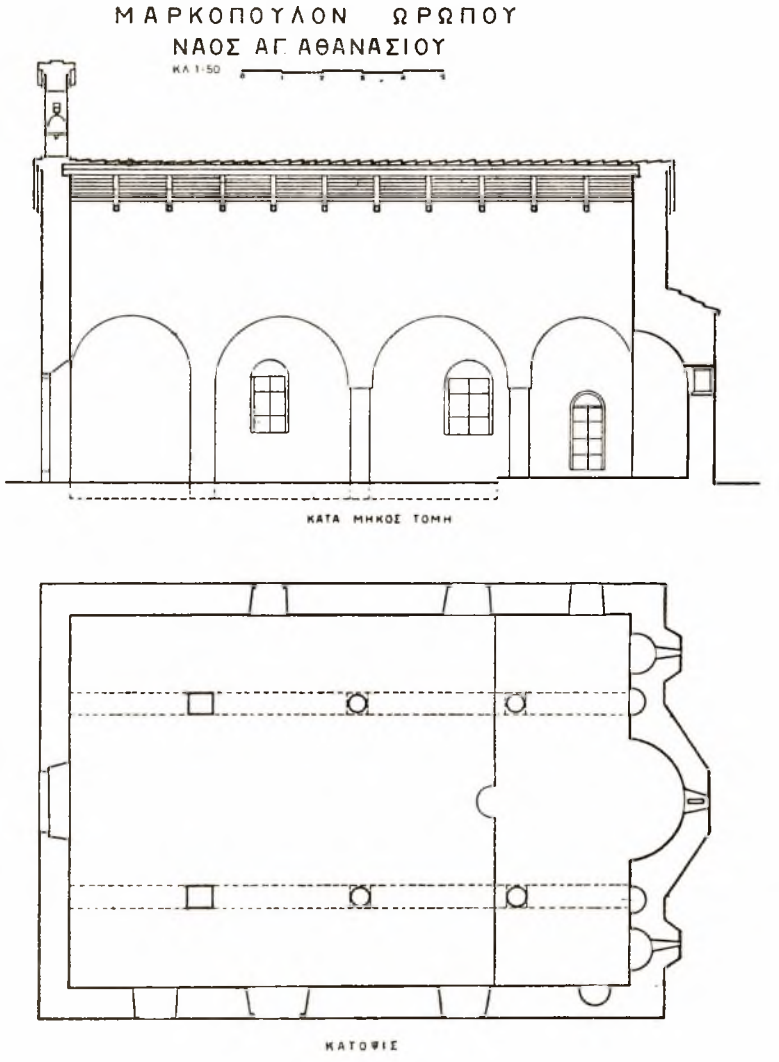

Σχέδ. 7. Μαρκόπουλον Ὠρωποῦ. Ναὸς Ἁγ. Ἀθανασίου. Τομὴ καὶ κάτοψις

ΜΕΓΑΡΑ

Ἐγένετο ἐξέτασις τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ναῶν τῶν Μεγάρων πρὸς καταρτισμὸν προγράμματος ἐργασιῶν στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως αὐτῶν.

Οἱ ἐξετασθέντες ναοὶ εἶναι οἱ ἑξῆς:

«κλίτους» ἀντικατεστάθη μεταγενεστέρως δι' ὁριζοντίας. Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς χώρους ὑπάρχει ἀνὰ ἓν κτιστὸν τέμπλον. Σῴζονται τοιχογραφίαι αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀνάγκην συντηρήσεως καὶ καθαρισμοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

2. Ὑπαπαντὴ

Μονόκλιτος ναός, ἀρχικῶς καμαροσκεπής μετὰ ἡμιεξαγώνου κόγχης καὶ νάρθηκος, ὁ ὁποῖος καταλαμβάνει ὅλον τὸ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς του. Ἔχει ἑδραιωθῆ ἐπὶ βράχου, εἰς τὴν τοιχοδομίαν τὴν καταστροφήν της, ἀντικατεστάθη διὰ ξυλίνης μετὰ κεράμων. Τοιχογραφίαι τοῦ 1672. Πρὸ τοῦ κτίσματος κατεσκευάσθη πρό τινων ἐτῶν ἐξωνάρθηξ ἐκ σιμέντου.

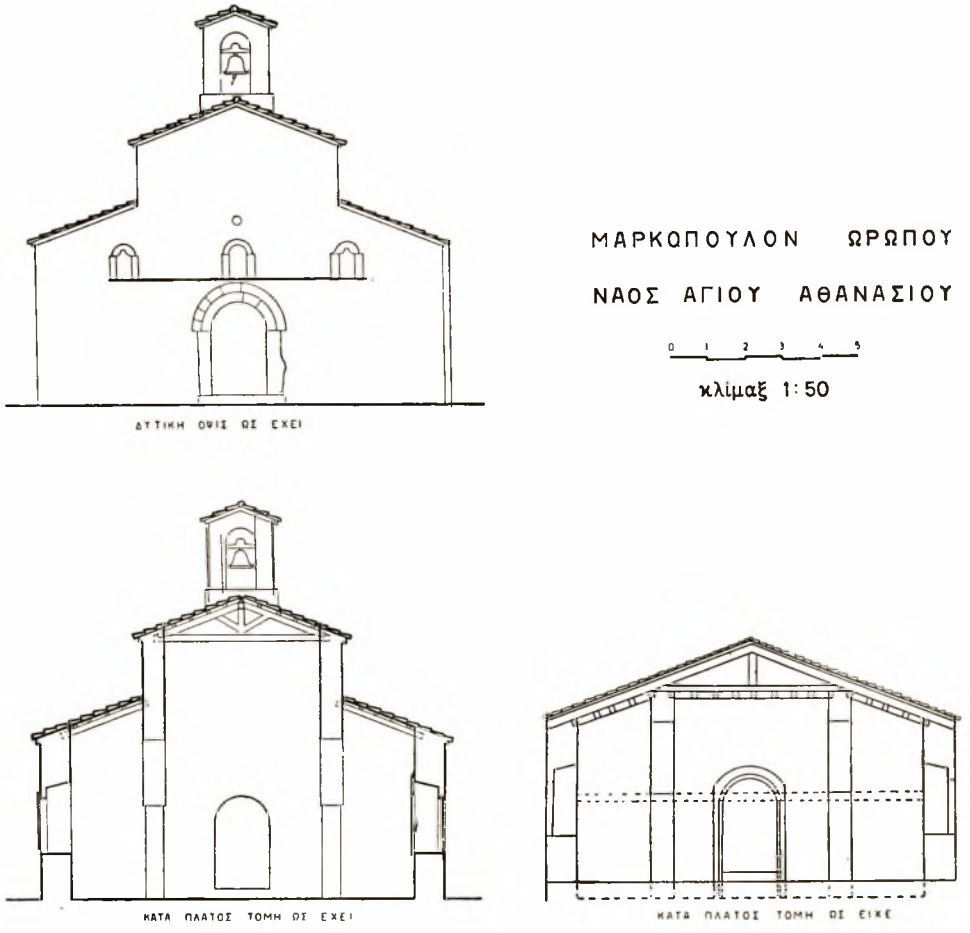

Σχέδ. 8. Μαρκόπουλον Ὡρωποῦ. Ναὸς Ἁγ. Ἀθανασίου. Δυτικὴ πρόσοψις καὶ τομαί

του δὲ ἔχει γίνει χρῆσις ἀρχαίου ὑλικοῦ. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς καμάρας τὸ κτίσμα ἐκαλύφθη διὰ ξυλίνης μετὰ κεράμων στέγης. Κτιστὸν τέμπλον. Σῴζονται ὀλίγαι τοιχογραφίαι.

3. Ἅγιος Ἀντώνιος

Μονόκλιτος, καμαροσκεπὴς ναὸς μὲ κτιστὸν τέμπλον. Κατάγραφος. Ἀνάγκη ἐπισκευῆς τῆς στέγης καὶ συντηρήσεως τῶν τοιχογραφιῶν.

4. Γέννησις τοῦ Χριστοῦ

Ἀποτελεῖται ἐκ δύο καμαροσκεπῶν χώρων. Ἡ καμάρα τοῦ δεξιοῦ, ὅστις εἶναι καὶ εὐρύτερος, μετὰ

5. Ἅγ. Γεώργιος

Ἀποτελεῖται ἐκ διδύμων καμαροσκεπῶν χώρων, καλυπτομένων διὰ πλακῶν. Τέμπλον κτιστόν. Σῴζονται τοιχογραφίαι, καλῆς τέχνης 16ου ἢ 17ου αἰῶνος.

ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΝ ΩΡΩΠΟΥ

1. Ναὸς Ἁγίου Ἀθανασίου

(ΑΔ 16 (1960): Χρονικά, σ. 76, Πίν. 53 δ).

Εἶναι ὁ ἐνοριακὸς ναὸς τοῦ χωρίου. Τὸ κτήριον εἶχεν ὑποστῆ ρωγμάς, ἡ ξυλίνη στέγη του εἶχε σαθρωθῆ, ἡ ὁριζοντία ξυλίνη ὀροφὴ ἐπε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

κρέματο ἀπειλητικῶς ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν πιστῶν, τὸ δὲ δάπεδόν του, εὑρισκόμενον εἰς χαμηλοτέραν στάθμην τῆς τοῦ ἐδάφους, κατεκλύζετο ὑπὸ τῶν ὑδάτων. Προσέτι ὄγκοι χωμάτων ἐκάλυπτον ἱκανὸν ὕψος τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ βορείου τοίχου. Δι' ὅ, οἱ κάτοικοι ὑπέβαλον τὸ αἴτημα νὰ κατεδαφίσουν τὸν ναὸν τοῦτον καὶ νὰ ἀνεγείρουν νέον. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος ἀποτελεῖ ἓν τῶν χαρακτηριστικωτέρων παραδειγμάτων τοῦ τύπου τῶν μεταβυζαντινῶν τρικλίτων βασιλικῶν μετὰ τοξοστοιχιῶν, ὁ ὁποῖος, κατόπιν ἐπισταμένης μελέτης καὶ ἀνευρέσεως χρονολογημένων χαραγμάτων (ὡς ἡ χρονολογία 1613 ἐπὶ τοῦ λιθίνου πλαισίου τῆς νοτίου θύρας) δύναται νὰ χρονολογηθῇ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος, ἡ Ὑπηρεσία Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως ἐξετέλεσε τὰς ἀναγκαίας ἐργασίας πρὸς στερέωσιν καὶ διατήρησίν του. Οὕτω, τὸ περὶ τὸν ναὸν ἔδαφος κατῆλθε χαμηλότερον τοῦ ὕψους τοῦ δαπέδου αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀπεκαλύφθησαν δύο βάσεις κιόνων πρὸ τῆς νοτίου θύρας τοῦ ναοῦ, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν ἄλλοτε τὰς βάσεις προστῴου.

Αἱ ρωγμαὶ ἐφράγησαν καὶ τὸ κτήριον ἠσφαλίσθη διὰ τῆς κατασκευῆς εἰς τὰς κορυφὰς τῶν τεσσάρων τοίχων ἀοράτου «σενάζ». Ἠλευθερώθησαν ἀπὸ τῶν χωμάτων ὁ βόρειος καὶ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος καὶ ἐπροστατεύθη τὸ κτήριον διὰ τῆς κατασκευῆς κτιστοῦ λιθίνου πεζουλίου καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ τοίχου αὐτοῦ.

Διὰ τῆς ἀνεγέρσεως ἀναλημματικοῦ τοίχου, παραλλήλου πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ ναοῦ, κατέστη δυνατὸν νὰ σχηματισθῇ ἐπίπεδος χῶρος πρὸ τοῦ τοίχου τούτου. Ἀνενεώθησαν τὰ ἐπιχρίσματα τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων καὶ ἀντικατεστάθησαν τὰ σύγχρονα πλακίδια τοῦ πατώματος διὰ πηλίνων πλακῶν βυζαντινοῦ τύπου. Ἀφῃρέθησαν τὰ ἐπιχρίσματα ἐκ τῶν δύο θυρῶν τοῦ ναοῦ, τῆς δυτικῆς καὶ τῆς νοτίου, καὶ οὕτω ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐκ πώρου λίθου περιθυρώματα φέροντα ἐνδιαφέροντα γλυπτὸν διάκοσμον καὶ χαράγματα.

Ἡ Διεύθυνσις Ἀναστηλώσεως, ἐκπονήσασα σχετικὴν μελέτην καὶ σχέδια, προέβη εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ξυλίνης στέγης καὶ τὴν ὑπερύψωσιν κατὰ 1.20 μ. τοῦ μεσαίου κλίτους τῆς βασιλικῆς (Σ χ έ δ. 7 - 8). Τέλος, ἀνακατεσκευάσθη τὸ μονόλοβον κωδωνοστάσιον ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ.

2. Ἁγία Παρασκευὴ

Εἶναι μικρός, μονόκλιτος, ξυλόστεγος ναΐσκος παρὰ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ χωρίου.

Εἰς τὴν τοιχοποιΐαν του ἔχει γίνει χρῆσις ἀρχαίου ὑλικοῦ.

Κατεγράφησαν: μαρμάρινος δόμος εἰς τὸ ὑπέρθυρον, τμῆμα δωρικοῦ κίονος ἐκ πώρου λίθου καὶ τὸ ἄνω ἥμισυ ἀρραβδώτου μαρμαρίνου κιονίσκου.

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΑΡΓΟΛΙΔΟΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

EXCAVATIONS IN CORINTH, 1964

The principal excavations at Corinth in the spring of 1964 were conducted by Mrs. Saul Weinberg, who undertook to investigate several possible sites of ancient potters' kilns. Her investigations lasted from April 2 to 24. In the first area tested, just outside the northeast part of the city, a rectangular kiln was uncovered. Traces of the kiln had been visible on the surface for many years; it was thought that the kiln might be not much later than the sixth or fifth century B.C. establishment just north of it, wich had been dug in 1939. Excavation, however, proved it to be of Roman date, probably of the mid-fourth century. The structure was preserved in part up to the floor level; the two firing chambers retained stubs of the arches which once covered them. The kiln's products, found in fragments, were tiles of various sorts and terracotta discs for the hypocausts of bath houses.

After exposing this kiln, Mrs. Weinberg excavated another site west of the city (near a spring called Kokkinovrysi) where the cutting of a modern road some years ago had exposed part of a rectangular kiln. Although of different construction, this kiln proved not much later in date that the first one excavated. Here both firing chambers were still roofed and a small portion of the kiln wall, above the floor was preserved (Pl. 129 a-b). Unfortunately the front of the kiln had been removed by the road grading. The products here were roof tiles of several varieties. The fragments are quite small and not one shape could be restored. Adjoining this kiln was found a structure circular within, rectangular without, whose purpose is difficult to determine, but which seems most probably to have been for slaking lime. As it encroaches on the east wall of the kiln, it would seem to be later, but perhaps not much later, than the kiln.

Some twenty meters east of this was a lime kiln (also partly cut off by the road) probably of the late fifth century A.D. This happened to be built over a manhole leading into a tunnel system of the early Roman period. This system, only partially investigated, proved to involve at least two tunnels at different levels. By the fifth century it had been filled up and had gone out of use, for the lime kiln was obviously constructed without knowledge of the existence of the tunnel beneath.

Finally, a chance investigation on the slope of a hill south and west of Kokkinovrysi, near the spring called Vrysoula, resulted in the discovery of an enormous cache of Corinthian pottery of the fifth century B.C. of types hitherto hardly known: lekythoi with funnel mouths (Pl. 130 a, left) bearing curious animal and bird figures painted in black with incised details (Pl. 130 b, 131 a); black vases with decoration in white (Pl. 130 a, right), and other unusual shapes are characteristic of the deposit. Some vessels show an interesting revival of the older Corinthian style of painting with filling ornament (Pl. 131 c-d). Many thymiateria occur (Pl. 131 b) as well as numerous lamps, a few terracotta figurines and some moulds. The deposit clearly seems to be from a sanctuary, but this has not yet been located. However, on the hill, just above the site of the pottery deposit there has been discovered a part of a marble tympanum block with central relief medallion (the latter only partly preserved); the workmanship is of the 2nd century A.D. This block implies the existence of a temple in Roman times, perhaps the successor to the classical shrine.

During the summer excavation was resumed in the Sanctuary of Demeter and Kore on the north slope of Acrocorinth. Work began on August 10 and continued for two six-week periods under the direction of Mr. Ronald Stroud. One of the more significant results gained was the discovery of the eastern limit of the sanctuary. This is formed by a solidly built north-south wall which marks the eastern limit of at least two rooms which were in use throughout the archaic and classical periods. Beyond this wall to the east no structures were discovered and the three long test trenches which were dug in the area outside this wall produced no stratification: disturbed fill containing Greek and Roman pottery continued all the way down to bedrock.

A second area explored lies to the north of the previous excavation in the Sanctuary of Demeter. Here we investigated the construction of a large terrace wall which seems to stretch across most of the sanctuary area on an east-west line. Below this terrace a well-preserved adult skeleton was found lying on its back on

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

a hard layer of clay which contained pottery of the classical period. No trace of grave construction was discovered. The body was apparently laid out in the ground with no cover placed over it, since directly above it and partly hiding the skeleton is a small rubble wall. The circumstances which dictated this burial within the sacred area are by no means clear.

To the south and above the terrace wall we have exposed two small rooms which, to judge from the beddings for couches that are preserved on three sides, seem to have been modest dining halls. The pottery above the hard-packed clay floors is classical in date. A small rectangular niche in the southeast corner of the eastern room may have been used for storage of cooking utensils or perhaps for preparing food.

In the area to the west of the previous excavation we have cleared a narrow strip along the southern edge of the sanctuary. The discovery of numerous terracotta architectural fragments, including several lion-head spouts of Roman date, suggests that a Roman stoa (?) was once located here. Foundations for the north and south walls have appeared, together with a poros water channel along the south foundation (the front of the building, looking up the hill slope). There was possibly a classical predecessor to this stoa. Above the stoa to the south rock-cut steps create an apparent theatral area for which the stoa façade might have served as *scenae frons*. A little lower down the hill, to the north of the Roman stoa, two walls constructed of massive squared blocks were exposed. It is hoped that these two walls, which are certainly the most impressive discovered in the sanctuary to date, will prove to belong to a classical building of major importance to the site.

Terracotta figurines (Pl. 132 a) and miniature votives (offering trays and *liknons* and even rattles and a sprinkler (Pl. 132 b) have continued to turn up at a steady rate, but we have not yet encountered any important, closely defined deposits. The most important finds include: an Attic black-figured *epinetron* of the late 6th century B.C.; a fragment of a black-figured vase illustrating a temple façade with sculptured pedimental figures (Pl. 132 c); more figurines of women holding pigs; a large-scale terracotta head of a barbarian (?) with full beard and moustache (Pl. 133 a); and numerous fragments of large-scale terracotta sculpture. Four clay *pinakes* bear inscriptions which were written before firing (Pl. 133 b); these are oblong in shape and all were inscribed by the same hand. Each tablet bears a single name in the genitive case, and of the four preserved (ΔΙΟΝΥΣΟΥ, ΟΛΟΛΥΝΓΟΥΣ, ΑΛΦΙΑΙΑΣ, ΙΩΓΡ[ΑΦΟΥ]) none appears to be a personal name. The meaning of these inscriptions and the purpose for which they were made are not clear.

During the year Mr. Charles K. Williams, Assistant Field Director of the Corinth excavations, continued his work of conservation in the North West Shops, just below the Archaic Temple to the south; he also undertook the installation of a new outdoor architectural museum adjacent to the Museum building on the south. Mr. Photios Zachariou, technician of the Greek Service of Antiquities and Restoration, whose services were generously put at our disposal by the Service, removed and remounted on canvas the wall paintings from the corridor of a Roman tomb excavated in 1962 to the north of the north city wall (Pl. 134 a - c). Mr. Demetrios Skordos, for whose services we are also indebted to the Greek Service of Antiquities and Restoration, has almost completed the conservation of the early Roman mosaic pavement from the house excavated in Anaploga in 1962 and 1963. Both the wall paintings and the mosaic will be on display in the Corinth Museum in the very near future.

HENRY S. ROBINSON

*

INVESTIGATIONS AT KENCHREAI

Excavations at Kenchreai, port of ancient Corinth, were carried out by the American School of Classical Studies at Athens during July and August of 1964. The work was done by the Indiana University and the University of Chicago, with E. S. Ramage and R. L. Scranton representing the two institutions as field directors. The general objective was to extend the investigation, begun in 1963, of the arrangement of the ancient town and port installations (Plan 1). In the first campaign it had been established that at the southwestern end of the harbor (AREA A) there was an early church lying over a complex of warehouses and other Roman structures extending from the shore out on to a jutting pier with a mole projecting still

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Plan 1. Generalised Map of Site (Scale as provided, 1 : 2000)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

further seaward; at the inmost corner of the harbor (AREA B) there was a complex of plainly built utilitarian structures of Roman and early Byzantine date; midway along the north side of the harbor (AREA E) there was apparently a relatively open area along the water front; at the northeastern end of the harbor at the base of the east mole (AREA C) there was a complex of structures dating from perhaps the late Hellenistic period and running through Roman times, the most prominent being a large Roman brick building — much of all this cut away by the sea to the east. In 1964 the complexes at the two ends of the harbor were further examined; investigations were conducted on the top of the central one of the three hills looking down on the harbor from the north (AREA G); and a structure about 750 m. north of the harbor on the east coast was examined.

The clearest and most abundant indications of pre-Roman activity on the site were found on the hill north of the center of the harbor (AREA G). The top of this ridge was examined by trenching, and almost everywhere were indications that the entire area had been quarried away during the fourth century B. C. The quarry-bed, with clearly defined outlines of the blocks removed, was well preserved over a wide expanse. On it lay some 0,40 m. of debris including quarry chips, and pottery, roof tiles, and figurines, some of which dated as early as the sixth century B. C., and almost none later than the mid-fourth. There is then a legitimate inference that the hill was occupied by structures of some sort prior to the quarrying, but not thereafter.

At the southern end of the hill, however, were extensive remains of walls, floors, water-proof basins and cisterns. Some of these were well made, and suggest the arrangements for a *fulling* establishment. Beneath these extends a rock-cut cistern in several branches, entered by a flight of seventeen steps. Nothing significant was found in the cistern, but the pottery associated with the floors of the buildings seems to date no later than the early part of the third century B. C.

At the northeastern end of the harbor (AREA C) (Pl. 135 a; Plan 2) the end of the present promontory was cleared — an area some 66 m. long (NE-SW.) and 18 m. wide. The NE. half of the Area — some 36 m. long — is occupied by part of a spacious and luxurious Roman building with mosaic floors and fine brick walls, about half or two-thirds of which is lost in the sea to the east. The SW. end is occupied by a complex of concrete and poros foundations, representing buildings of which, again, much has been lost in the sea to the east.

Study of these structures is not complete, but some tentative conclusions may be ventured. The earliest structures, represented by a few walls of strikingly different orientation from most, and perhaps also by foundations visible in the water off-shore, may well be Hellenistic — some even from the period before Mummius. In general, deposits from before the time of Christ all along the shore seem to lie below sea level and have not been reached in the excavation, but even some of the walls with the «standard» orientation — NE-SW. — appear to be at least as early as the first century B.C. because they seem to be earlier than a drain-channel discovered in 1963 which contained pottery of about that period. Traces of walls of this second period are found beneath the SW. half and the middle of the Brick Building. The nature of the complex has not yet been clarified.

Around the end of the first century A.D. the Brick Building was erected, over the NE. part of the earlier complex, but the SW. part of the earlier complex probably continued to exist in remodeled state. The Brick Building itself included, in the part excavated, along the NW. side a large peristyle court surrounded by four columns on each side with a sunken area in the middle probably paved with marble slabs resting on the well-preserved poros foundations; and a spacious room facing on this from the SW., flanked by two narrow halls leading from narrow doors on the SW. end. There were also rooms to the east, now preserved only as ragged foundations on the sea-cliff. The structure was remodeled several times in subsequent periods. At one time, the structure was extended to the NE., and a room similar to that on the SW. erected; at this or another period the SE. side of the peristyle colonnade was replaced by a massive structure in the form of a rectangular niche, in which there are preserved indications that there may have been pipes sunk in the wall, as for water-spouts for a fountain. Behind this is a narrow sunken room with a long bench or step on one side, lined with marble, equipped with a drain. At still a later period the SW. half of the structure must have been destroyed; the

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

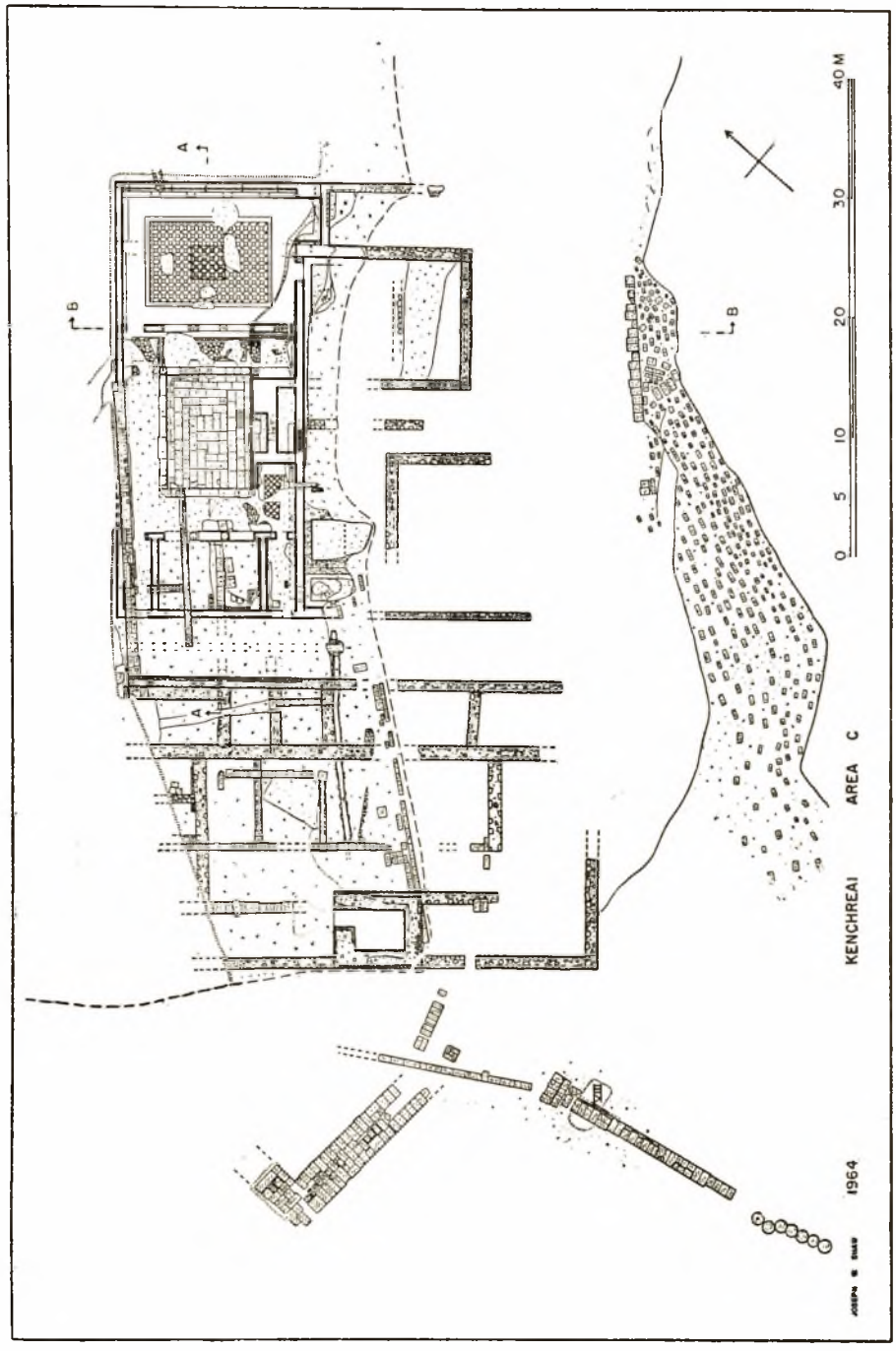

Plan 2. Northeast End of Harbor (Area C). Actual State

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

NW. wall was replaced by a rough rubble concrete wall with a new orientation, extending beyond the original SW. wall of the Brick Building and joining it to the complex lying to the SW.

The building was clearly one of some distinction, but its function has not been established. Numerous lamps and a few figurines were found in the debris; some of these refer in one way or another to Aphrodite, but no temple in the ordinary sense was identified in the area excavated; what were taken as indications of a temple in 1963 proved illusory.

Plan 3. Southwest End of Harbor. Generalised and incomplete

The Brick Building was evidently thoroughly destroyed around the end of the sixth century A.D. Remains of two large lime kilns in the ruins, and the coarse debris of demolition heaped over the floor, suggest that it suffered badly in an earthquake and was systematically plundered for lime and other building material.

At the southwestern end of the harbor (AREA A) efforts were made to investigate the complex of pier, mole and warehouses; other classical foundations thought to relate to the sanctuary of Isis mentioned by Pausanias and Apuleius; and the church.

Investigation of the pier and mole was conducted with scuba diving apparatus and underwater digging equipment including air lifts and Galeazzi water pressure hose. The southwest pier and mole, and the northeast mole, on superficial examination were found to be essentially similar in construction (Plan 3). They appear as masses of broken rock, earth, and debris dumped onto the floor of the sea, rising to a height of 30 m. above the bottom of the harbor at its entrance. Several pits were excavated into the top and sides of the mass, some to a depth of about 2 m. In all of these were found pottery, lamps and coins of the second century A.D., but the significance of these with reference to stratification has not yet been fully determined. It is at least possible, however, that the deposits examined represent enlargements and extensions in Roman times of earlier moles. Another pit was sunk into the floor of the harbor just off the southwest pier in the hope of obtaining a cross section of the normal accumulation of silt and debris, unaffected by purposive construction. The place chosen, however, proved to be a consolidated deposit of debris, including many fragments of pottery and glass, uniformly from the late first or early second century A.D.

On top of the southeast pier, which lies about two meters below the surface of the sea at the outermost end and rises to sea level at the shoreline, there have always been clearly visible in the water the foundations of a systematic array of quadrangular buildings and rooms, presumably warehouses, facing in on the harbor. Efforts to excavate in and around these walls at various points seem to show that they are in fact only foundations, the floors of the buildings now being gone; in front of them, along the harbor front, is still preserved a rough pavement of blocks of stone lined by kerbs or low walls

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

of poros ashlar blocks. A trench dug inland about 30 m. from the shore brought to light traces of walls resembling those of the warehouses preserved in the sea, in appropriate alignment, showing that the warehouses had a total front of at least 120 m. There were no traces of the pavement and kerbing in front of the westernmost end of the warehouse where exposed in the trench, and it might be supposed that the warehouses themselves extended to form an approximately right angle with the line of structures found in 1963 in Area B, though the actual may represent the edge of the pier. The trench came down on the edge of a large boat or small ship, lying across the line of the wall. If ancient, the boat must date from the last days of the use of the harbor, to have been abandoned in such a place.

An effort was made to carry out a photogrammetric survey with under-water cameras of the foundations lying one to two meters deep on the outer third of the pier. At so small a distance, with the cameras directed straight down from the surface, the number of photographs

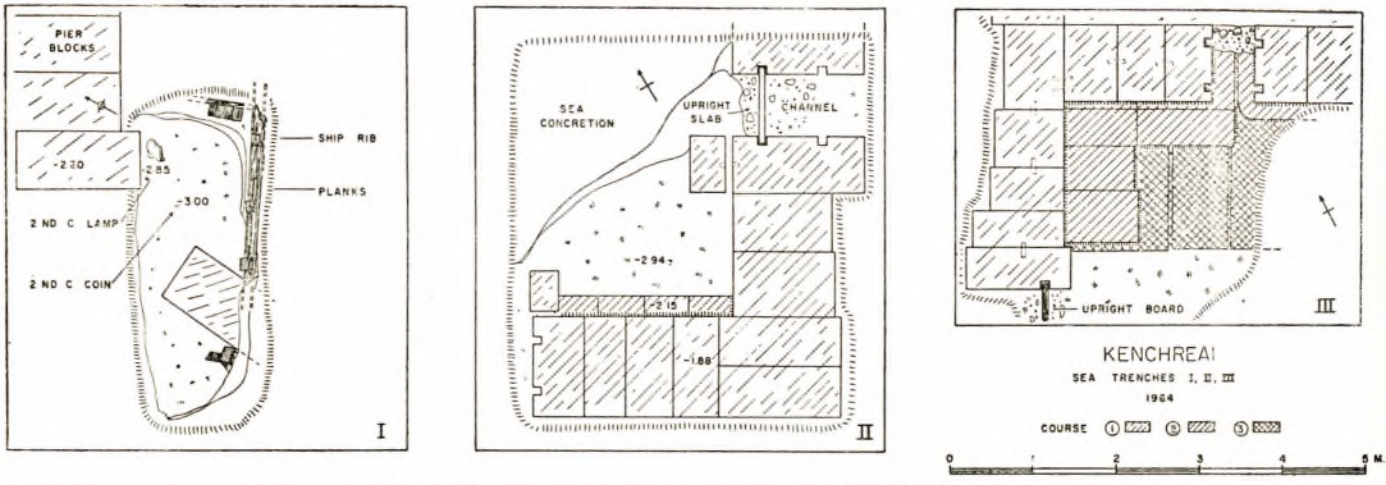

Plan 4. Three Trenches. Excavated under water; Actual State

R. HOHLFELDER & J. SHAW.

waterfront may have followed a curved or polygonal line in front forming a triangular open space in the corner.

At the outer end of the pier lies a complex of foundations, not shown on the generalised plan of the pier, whose relation to the warehouse system still remains uncertain (P l a n 4). Pits sunk in investigation of some of these revealed that some of the walls are preserved in three courses of heavy poros blocks, although these two may be simply foundations, since no clearly recognizable floors were found. The rooms, or chambers, were equipped with passages. Three were found closed by a slab of wood, a large square rooftile, and a marble slab, respectively, set down in slots in the flanking blocks, like a portcullis. Each opening has two such closing slabs, or the slots representing them. At the southernmost corner of the pier a pit was cut to examine the structure of, and stratigraphy related to, a line of masonry which required to cover the area was so great that it proved economically impossible to complete the photogrammetric chart.

Close to shore, where many foundations lie awash in the water, on the south side of the pier — behind the warehouses and away from the harbor — extensive investigations were made, chiefly with the Galeazzi force-stream (P l. 135 b, 137). With this a number of the partially submerged foundations were «swept», so that their outlines and connections were rendered more clear. Immediately off-shore lies an apsidal structure; south of this a rectangular foundation with remarkably heavy walls. In front (seaward) of this there could be identified the foundations of a gateway with, on the north at least, an extraordinarily massive structure flanking it; a similar structure might be restored on the south, where any ancient construction has evidently been entirely removed. Thus one might develop the plan of a small

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

temple facing on a small court approached through a gate flanked by pylon-like towers, or at least huge, massive pedestals. The «pylon gate» was evidently replaced, or supplemented, in later times by a larger court to seaward, with more uniform surrounding walls.

The apsidal structure appears to consist of a rectangular enclosure some 10 by 8 m. with a large apse along the eastern side and a long hall some 3 m. wide along the west. Investigation with the aid of the Galeazzi disclosed that a flight of steps descends into the central space from the preserved top of the wall separating it from the west hall, to a floor about 1 m. below sea level. The steps were lined with marble revetment. Investigation at the juncture of the apse and the central quadrangular space showed that the floor of the apse is paved with slabs of vari-colored marble in geometric patterns and the floor of the quadrangular space is paved with mosaic — so far as ascertained presenting only a very simple geometric pattern. On the floor lies a mass of debris on top of which, exactly at sea level, there was once a floor whose coarse cement foundations are preserved over much of the area.

In the debris which was removed in the operation disclosing the lower floors, amounting to about three cubic meters, were found a wooden chair, or bench; many fragments of ivory carved as miniature architectural members — column capitals and bases and mouldings of various kinds; many fragments of a large sheet or sheets of tortoise shell, engraved with figures (Pl. 136 a), though not enough was recovered to establish the whole design; and large amounts of opus sectile. The opus sectile is made of thin cut-out sheets of vari-colored marble and glass, with ribbon-like lines of glass strands, mounted on a heavy mud-mortar, including large sherds from coarse pots, the whole affixed to wooden lath. Many small fragments of this work were found, and at least one slab some 2 m. long and 0,60 m. high — the latter lying at an angle on the floor as though it were topmost in a stack of such slabs piled in the corner of the room. The design of the opus sectile is worked out in long horizontal bands. One is completely preserved on the exposed slab, and depicts ibis birds walking in a swamp with lotus and papyrus plants (Pl. 136 b). The lower edge of the band above is barely preserved, and traces of what may have been a crocodile appear in it. Under all the circumstances it seems a reasonable inference that the opus sectile, perhaps most of the other material found with it, and the buildings in the vicinity, all belong in some way or other to the sanctuary of Isis mentioned by Pausanias and Apuleius. When the deposit was laid down and perhaps sealed by the higher floor at sea level is not fully established. A lamp of the first half of the fourth century A. D. found almost at the surface may offer a clue. But excavation of the deposit was postponed in order to make possible more complete preparation for the preservation of the materials.

Just to the west of this, immediately on shore, the area excavated in 1963, some 50 by 35 m., was slightly enlarged to the west and some detailed explorations were made within the previously exposed area. Substantially all of this is covered by an early church and its dependencies. Beneath the church, along the side toward the harbor, are the remains of parts of the warehouse, many of which were incorporated into the church. It now appears, however, that parts of the warehouse had been demolished to allow for the construction of some late Roman structures before the church was built. Among these Roman structures must, apparently, now be counted the westernmost of the two apses in the line of the nave of the church, although in the report of 1963 it was assumed that this apse was part of a late reconstruction of the church. It is almost certainly, however, earlier than the eastern of the two apses in question, and may indeed belong to the sanctuary of Isis. Other details of the chronology of structures earlier than the church still remain confused.

Little else was added in 1964 to the understanding of the complexities of the church itself, which are, however, too intricate to describe in a brief report. The most important contribution to the study of the church was made in the slight extension of the excavation to the west, where a «phiale» was disclosed, built within some of the well preserved walls of the earlier warehouse. It consisted of a rectangular marble-lined basin with a canopy in front (to the west). The canopy was supported on four columns, of which the bases remain; between the columns were screens supported on sills cut from other columns; at the front was an elaborate door or gate. All of this construction was set down into a fine mosaic floor of earlier date, though it would appear that this floor was in

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

general preserved and used at the period of the phiale.

In addition to the work in the area of the town itself, a monument some 750 m. north of the harbor on the coast was examined. This had been located in 1963, and from the substantial character of the masonry visible had been thought to be a temple. As partially cleared in 1964, however, it appears to be a large monument, some 10.50 m. square, built of heavy poros blocks and faced with marble. At the bottom is preserved a marble step on which rested a bench. From fragments of marble discovered in the debris it may be inferred that above this rose a podium crowned by a cornice; above the cornice was a fine guilloche moulding, evidently marking the base of a tall rectangular shaft which in turn was crowned by a finely carved cornice of which a magnificent block is preserved (Pl. 136 c). Numerous fragments of an extensive Latin inscription were found in front, though neither its restoration nor its original location have been determined. No external evidence for the date of the structure has been found, and visiting experts have dated the cornice variously to the first and the second century A.D. The monument evidently replaced an earlier sructure, built of poros blocks and faced with plaster; the later monument was built around this, the space between being filled with small stones set in mortar. The monument stood in a roughly rectangular flat open area bounded on the south by a long narrow building with a large marble threshold. The purpose of the structure has not been determined.

Apart from the deposit in the apsidal enclosure associated with the sanctuary of Isis, in Area A, there were few individual objects of great intrinsic interest discovered, though the Roman pottery, glass and lamps, when studied, may well prove to be of considerable importance.

In general, considerable progress was made in the objectives of the enterprise, though the difficulties of getting at remains of the pre-Roman period, whether on land or in the sea, grow ever more baffling.

R. L. SCRANTON — E. S. RAMAGE

*

PERACHORA, THE HERAION

The British School has now in hand the publication of more detailed accounts of those buildings excavated at the Heraion which were only summarily described by Humfry Payne in *Perachora* I. First to appear is Mr. J. J. Coulton's account of the stoa by the harbour (*BSA* 59, ff.). In 1964, in connection with this programme, cleaning and further study were undertaken in two areas: the house remains in the flat ground above the sanctuaries, by the writer, and the «Agora» adjoining the Archaic temple, by Mr. Coulton.

In the area of the houses (Plan 1) the purpose was to clear the visible remains of walls, re-survey them, and to make soundings in selected buildings in an attempt to establish the chronology. Work was based on the published survey of the town (*Perachora* I, pl. 137), which seemed to indicate that walls were numerous and clearly visible, and required only minor clearing to reveal separate structures. In the event this was not found to be the case. In particular, the area round the word « houses » on the Payne plan which promised houses and streets on a regular alignment produced only a few isolated blocks. Much of the surface remains shown on the Payne plan must therefore have been destroyed.

In the area further to the east several sets of foundations were clear (e. g. those around house B). Other walls, partially cleared with some difficulty in the undergrowth and shrubs turned out to be terrace walls. Other foundations on the slopes here were cleared and their plans satisfactorily revealed, but in general the depth of soil above bedrock is meagre in the extreme. One house, fortunately, was overlaid in antiquity by a later house, and a fair depth of soil gave more scope for study. The walls uncovered proved to be the northern half of a westward facing megaron of strictly rectangular plan. A beaten earth floor sealed a quantity of Protocorinthian pottery, and on it was found a bronze «spit». A total absence of tile fragments (common in the other structures on the site) suggests that this house was thatched. There are obvious connections with the building model from the Heraion. We found no trace of timber columns.

The structure which partly covered this early building seems to have been a courtyard house. Pottery found here is inconclusive for dating;

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

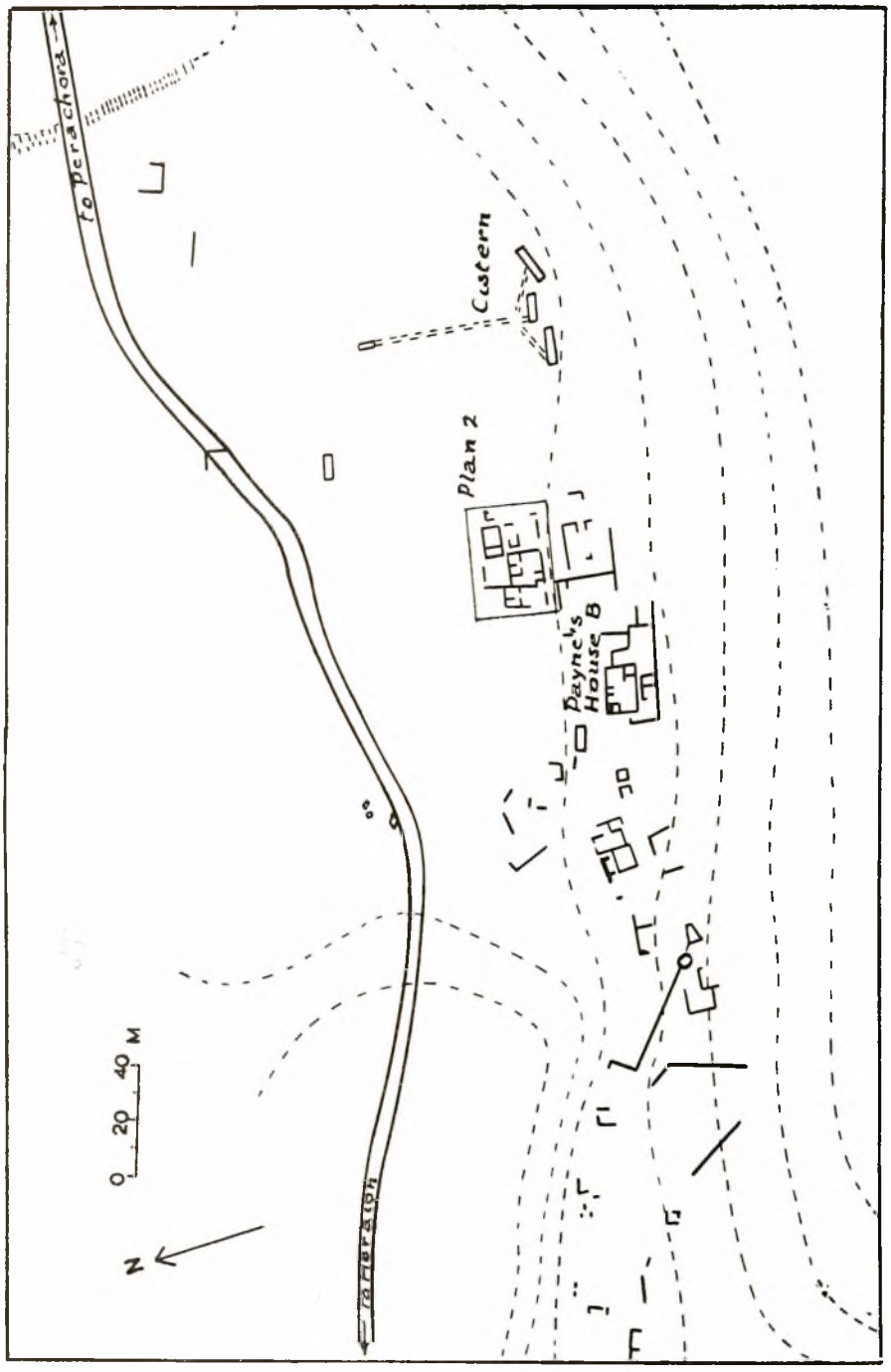

Plan 1. Perachora. Area of the Houses

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

but it is perhaps significant that nothing later than the Archaic period was found. This building is also interesting in having a clearly defined *andron*, with raised platforms for the couches. The walls of these two structures have been left visible.

North-east of Payne's house B, we traced the walls of at least three houses of a simple court-

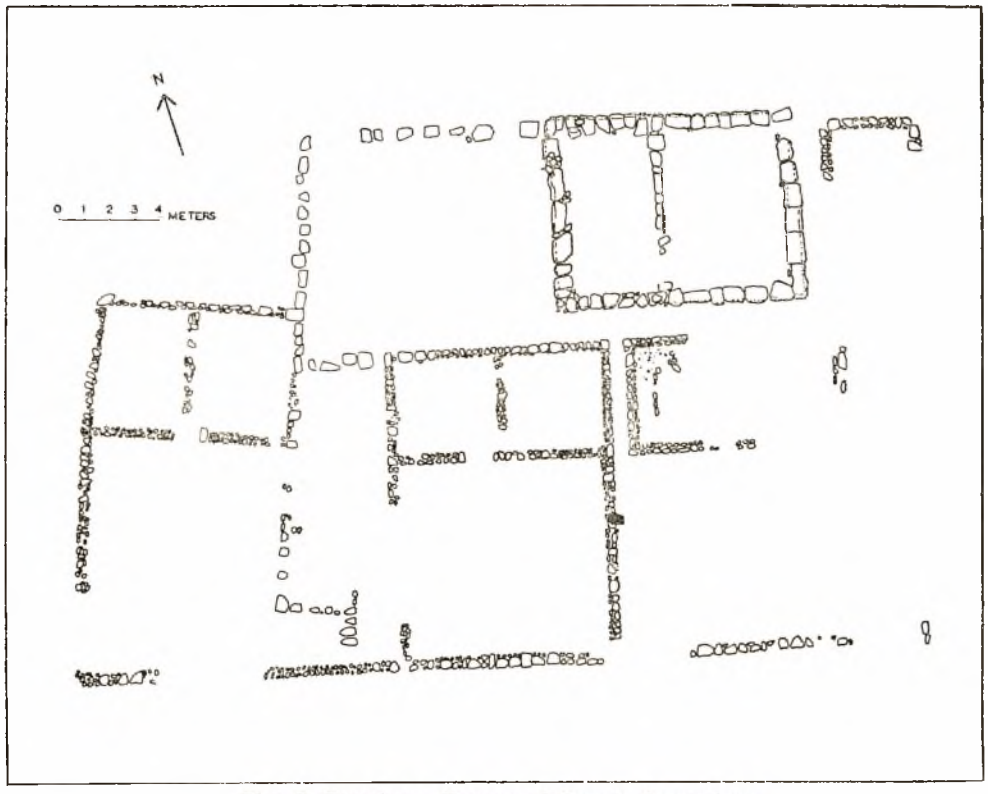

Plan 2. Perachora. House and Temple fountations

yard type — court with two rooms only at the northern end — regularly built and probably dating from the fourth century (P l a n 2). More massive foundations, immediately adjacent, proved to be the euthynteria of a small temple with cella and porch (probably in antis) facing west. The construction was similar to that of the stoa by the harbour.

Only one of the soundings made by Mr. Coulton in the «Agora» area was productive. It provided a *terminus post quem* in the sixth century for the polygonal walls which enclose it on the seaward side and are its earliest feature.

R. A. TOMLINSON

*

NEMEA

During the spring of 1964 the American School of Classical Studies in Athens undertook the re-examination of the Nemean buildings that previously had been partially excavated by the School between 1924 and 1927[1].

In the earlier excavations the School had discovered the long Hellenistic structure that underlies the basilica. It was found to be a rectangle 86 m. by 20 m. with a central longitudinal wall. This year's work revealed that the original building had five separate entrances opening onto a roadway that ran along the south side of the structure. Short wing walls flanking these entrances formed vestibules that protruded into the rooms. In almost all of the rooms of the south side of the building there were found the remains of food, food preparat-

1.I would like to express thanks to Dr. N. Verdelis, Ephor of the Argolid, and to Dr. H. S. Robinson, the Director of the American School of Classical Studies, whose advice and aid have been invaluable.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ion, and dining wares datable to the end of the fourth and early third centuries, accompanied by coins of similar date. The building appears to be a *xenon* that also served in certain official or semi-official capacities for the games.

A set of roof tiles of rather uncommon form were used to cover the ridge of this building. They are Lakonian. The ridge pan tiles are made in the shape of English riding saddles, and the ridge cover tiles, which are of normal length, conform to this design and straddle the ridge without any added embellishment (Pl. 138 a). Another type of roof tile, although not from this building, was found in the area. It is an antefix with a representation of a central crater with a satyr at either side of it (Pl. 138 b).

Beneath the floor of the *xenon* there were found the remains of a kiln that was built for the manufacture of roof tiles (Pl. 138 c). It was designed with two subterranean firing chambers that faced north in order to take advantage of the prevailing winds from the Corinthian Gulf. Over the firing chambers was the floor of the kiln chamber, a rectangle 4.20 m. by 4.60 m. From the fabric and dimensions of the tiles found in the debris within the kiln it appears that this structure was made to produce the roof tiles for the fourth century temple of Zeus at Nemea.

Of the early Christian baptistery, built against the north wall of the basilica, only the kolymbethra was revealed in the early excavations The baptistery, now completely cleared, proves to be almost square in plan with a small, square, central area, 6 m. to a side, that contains the kolymbethra (Plan 1). This central font area has two periods of tile floor. A lead drain leading from the font was repaired during the first period and the necessity of the second floor may well have been the result of this repair. The footings for a continuous line of benches was found against the exterior wall of the building, within the ambulatory that encloses the font on three of its four sides. The baptistery was built subsequent to the basilica, probably in the late 5th century.

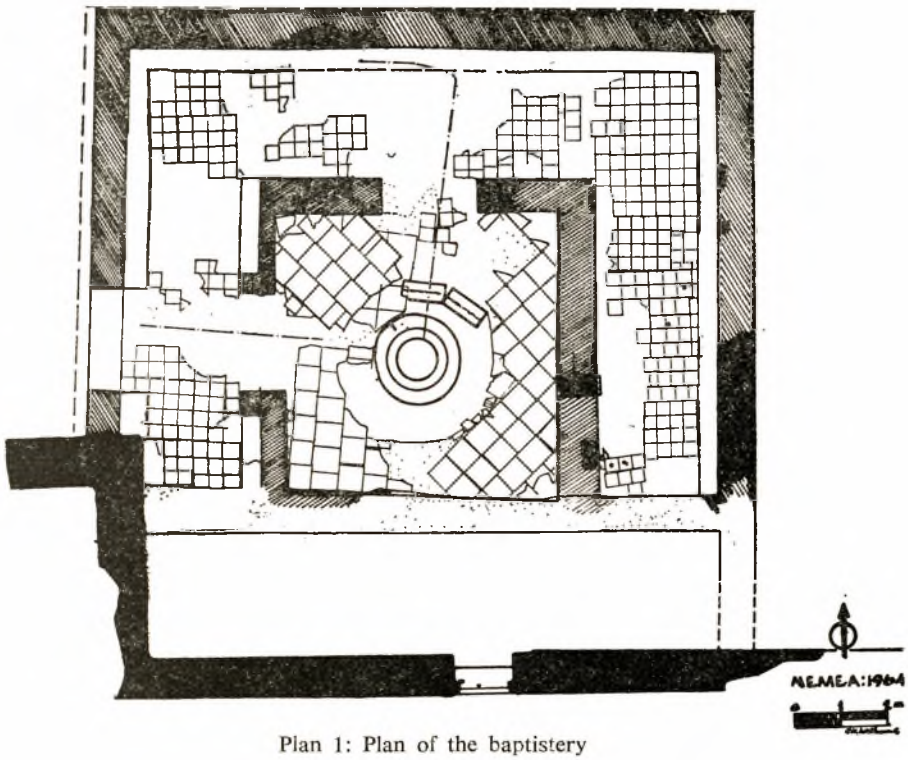

Plan 1: Plan of the baptistery

North of the basilica, between it and the temple, the remains of a classical building, 13 m.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

by 22 m. with two interior foundations for piers or columns, was re-examined. An offset in the poros foundations of the north wall indicates a possible position for the door of the building. A Christian cemetery was later established within the immediate vicinity of these foundations. The numerous graves here have made it impossible to discover an undisturbed floor level within the classical building. The foundations of two other structures were found at the east side of this classical building, within a trench dug to test the stratigraphy at this point. The north walls of the two newly discovered buildings are twice as wide as any of their other walls. Because of this it seems best to expect that the front façade of these buildings faced northward toward the temple. The line formed by these façades may be the southern side of the sanctuary and indicate that the bath and xenon lie outside of the temenos area (Plan 2).

A test trench was dug against the west end of the temple of Zeus in order to examine the stratigraphy there and to gain possible information about the early temple which was superseded by the 4th century building. It was found that the ground level to be associated with the archaic temple is the same as the floor level of the crypt of the later temple. Thus, it appears that the crypt floor represents a portion of the early ground level which was respected by the builders of the 4th century temple and incorporated into its design.

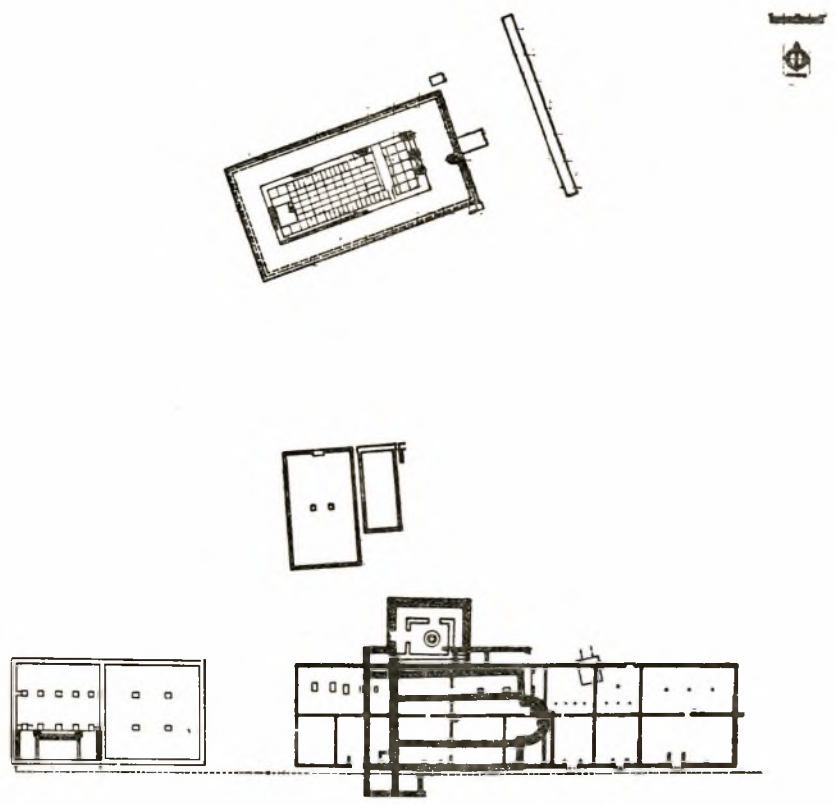

Plan 2. Temple of Zeus at the top, bath at lower left, xenon at lower right with basilica and baptistery built over it. Kiln is the rectangle at the northeast of the basilica apse. The row of buildings possibly forming the south side of the temenos are at the center of the plan

CHARLES K. WILLIAMS

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Δ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

(Ἀργολιδοκορινθίας)

Ἕνεκα τῆς ἐπικειμένης μεταθέσεως τοῦ ὑπογράφοντος εἰς Ἀθήνας, ἥτις καὶ ἐπραγματοποιήθη περὶ τὸ τέλος Ἰουλίου (1964), ὁ ρυθμὸς τῆς ὅλης δραστηριότητος τῆς Ἐφορείας ἐσημείωσεν, ὡς ἦτο φυσικόν, μικράν τινα ἀνακοπήν. Οὕτω, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ συνεχισθῇ καμμία ἀπὸ τὰς ἐν ἐξελίξει ἀνασκαφὰς τῆς Τίρυνθος, τοῦ Ἐλαιοῦντος εἰς θέσιν Σπηλιωτάκη ἢ τῶν Μυκηνῶν, τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης περιορισθείσης ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν διευκρίνισιν καὶ τὸν καθαρισμὸν ἀναφανέντων κατὰ τὴν κατασκευὴν οἰκοδομῶν ἀρχαίων θεμελίων καὶ τάφων, περὶ ὧν ἐκθέτει συντόμως κατωτέρω ἡ ἀσχοληθεῖσα μὲ τὴν ἐργασίαν ταύτην Ἐπιμελήτρια τότε καὶ ἤδη Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων κ. Εὐαγγελία Πρωτονοταρίου - Δεϊλάκη. Ἡ ἰδία ἐπίσης συνέχισε καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὴν ἀπὸ μακροῦ ἀρξαμένην ὑπ' αὐτῆς ἀνασκαφὴν εἰς Φενεόν, περὶ ἧς ἐκθέτει ὁμοίως κατωτέρω.

Καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς ἐκθέσεως καὶ ἀρτιωτέρας ἐμφανίσεως τῶν Μουσείων τῆς περιοχῆς ἐγένοντο ὡσαύτως περιωρισμένης μόνον φύσεως ἐργασίαι. Εἰς ταύτας περιλαμβάνονται κυρίως ἡ πλήρης ἐπιδιόρθωσις τοῦ κτηρίου τοῦ Μουσείου Ναυπλίου ἐκ τῶν ἐπενεχθεισῶν εἰς αὐτὸ ζημιῶν κατὰ τὸν σεισμὸν τοῦ θέρους τοῦ 1962 καὶ ἡ ἔκθεσις εἰς τὸ αὐτὸ Μουσεῖον τῆς χαλκῆς πανοπλίας ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 12 μυκηναϊκοῦ τάφου τῶν Δενδρῶν κατόπιν τῆς πλήρους ἀποκαταστάσεως τῶν συναπαρτιζόντων αὐτὴν τεμαχίων ὑπὸ τοῦ Ἀνδρ. Μαυραγάνη κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Χαραλ. Δεϊλάκη, κατόπιν, εἰς τὸ Μουσεῖον Ναυπλίου, ὧν ἀμφοτέρων ἡ καθ' ὅλα ἐπιτυχὴς καὶ εὐσυνείδητος ἐργασία πρέπει καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης νὰ ἐξαρθῇ.

Μετὰ μεγίστης μου ὅμως λύπης πρέπει νὰ ἀναφέρω τὰς γενομένας κλοπὰς εἰς δύο ἐκ τῶν Μουσείων τῆς περιοχῆς, ἤτοι τὴν γενομένην κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1963 κλοπὴν ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Σικυῶνος ἑνὸς χαλκοῦ κατόπτρου τοῦ τύπου τῶν λεγομένων ὀρθῶν ἢ μετὰ βάσεως (Standspiegel) τῶν περὶ τὸ 460 π.Χ. χρόνων, προερχομένου ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Καθηγητοῦ Α. Ὀρλάνδου (βλ. ΠΑΕ 1936, σ. 91 κ. ἑ., εἰκ. 5), καὶ τὴν κλοπὴν ἐκ τοῦ Μουσείου τοῦ Ἄργους ἑνὸς μαρμαρίνου ἀγάλματος τοῦ Διονύσου, τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (βλ. Marcadé, Sculptures Argiennes ἐν BCH 81 (1957), σ. 451, ἀριθ. 18, εἰκ. 29). Ἡ τόσον πολὺ ἐξαρθεῖσα προσφάτως δραστηριότης τῶν ἀρχαιοκαπήλων δὲν ἦτο δυστυχῶς δυνατὸν νὰ ἀφήσῃ ἔξω καὶ τὴν περιοχὴν τῆς Ἀργολιδοκορινθίας.

N. M. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

*

ΑΡΓΟΛΙΔΟΚΟΡΙΝΘΙΑ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΚΑΙ ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

ΑΡΓΟΣ

Τυχαῖαι ἀνασκαφαὶ διενηργήθησαν ἐντὸς τοῦ Ἄργους, ὅπου εὑρέθησαν εἰς διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως (εἰς ὁδ. Δαναοῦ 15, εἰς Νέον Κόσμον, πλησίον τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ, καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν Κορίνθου) κιβωτιόσχημοι τάφοι ἀκτέριστοι ἢ ἐλάχιστα ἀγγεῖα ἔχοντες. Δύο τάφοι - πίθοι γεωμετρικῆς ἐποχῆς, περιέχοντες μικρὰ κύπελλα ἐκαθαρίσθησαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν Φυλακῶν Τίρυνθος. Εἰς Λυγουριὸ παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν πρὸς τὸ Ἀσκληπιεῖον ἀνευρέθησαν τρεῖς κιβωτιόσχημοι ρωμαϊκῶν χρόνων τάφοι. Τέλος ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Κάνδιας[1], ἔνθα εἶχεν ἐπιχειρηθῇ ἡ διάνοιξις δεξαμενῆς ὑπὸ τῆς Κοινότητος καὶ αἱ ἐργασίαι διεκόπησαν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, συνελέγησαν ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα ΠΕ, ΜΕ καὶ ΥΕ χρόνων. Ὡραιότατα ἐπίσης ἀγγεῖα Πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς παρεδόθησαν παρὰ τῆς γειτονικῆς Κοινότητος Ἰρίων, εὑρεθέντα τυχαίως ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Ἰρίων.

Συστηματικῶς ἐξηρευνήθησαν δύο οἰκόπεδα ἐν Ἄργει ὑφ' ἡμῶν καὶ τρίτον ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Π. Λαζαρίδη.

1. Ἀνασκαφὴ Οἰκοπέδου Παπαδριανοῦ (ὁδ. Γούναρη ἀριθ. 248).

Ἡ ἀνεύρεσις ἐντὸς τῶν ἀνοιγομένων διὰ τὴν ἀνέγερσιν οἰκίας θεμελίων ἰχνῶν ἀρχαίων τοίχων, προεκάλεσε τὴν διενέργειαν ἀνασκαφῆς διὰ δώδεκα μεγάλων τομῶν καλυπτουσῶν τὸν πρὸς οἰκοδόμησιν χῶρον[2].

Εἰς τὰς πλείστας τῶν τομῶν ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι ἀνήκοντες εἰς μεταγενέστερα ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ κτίσματα. Ταῦτα ἦσαν κατεσκευασμένα δι' ἁπλῆς τοιχοποιΐας μετ' ἀφθόνου χρήσεως ἀσβέστου, ἦσαν δὲ συνδεδεμένα διὰ πηλίνων σωλήνων μετὰ τοῦ συστήματος ὑδρεύσεως ρωμαϊκῆς

1. Διὰ τὴν Κάνδιαν καὶ Ἴρια βλ. Κ. Συριοπούλου, Προϊστορία τῆς Πελοποννήσου, σ. 56 - 57, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

2. Τῶν δύο ἐν Ἄργει ἀνασκαφῶν τὰ ἀποτελέσματα ἀναφέρονται ἐν ὀλίγοις ἐνταῦθα, διότι ἡ τελικὴ αὐτῶν δημοσίευσις δὲν θὰ βραδύνῃ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ἐποχῆς, τοῦ ὁποίου τμῆμα εἶχε παλαιότερον ἐπισημανθῆ διερχόμενον διὰ τῆς ὁδοῦ Γούναρη.

Ἐκ τῶν παλαιοτέρας ἐποχῆς λειψάνων ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ ἀποκαλυφθὲν εἰς τὸ ὄρυγμα Λ δωμάτιον. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου κατὰ τὸ κατώτερον αὐτῶν τμῆμα ἦσαν κατεσκευασμένοι δι' ἄριστα ἡρμοσμένων ἐν μέρει κατὰ τὸ πολυγωνικὸν σύστημα εὐμεγέθων λίθων, ἐνῷ τὸ ἄνω μέρος συνεπληροῦτο προφανῶς δι' ὀπτοπλίνθων. Ἐκ τοῦ ὀρύγματος αὐτοῦ συνεκεντρώθησαν ὡραιότατα τεμάχια μεγαρικῶν σκύφων καὶ δύο πήλινα πηνία (Πίν. 139 δ, 140 α).

Ἀρίστης κατασκευῆς τοῖχος κατὰ τὸ ἰσοδομικὸν σύστημα ἐκ πώρου καὶ λίθου ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ ὀρύγματος Α (Πίν. 139 α - γ). Τούτου σῴζεται ἄριστα τὸ κατώτερον τμῆμα, ἐνῷ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια αὐτοῦ ἔχει χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν θεμελίωσιν δωματίου εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ρωμαϊκοὺς χρόνους[3]. Ὁ τοῖχος, προσανατολισμοῦ ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἐκτείνεται ἐκτὸς τῆς συγχρόνου οἰκοδομῆς καὶ οὕτως εἶναι δυνατὴ ἡ περαιτέρω διερεύνησις τοῦ οἰκοδομήματος, ἴσως μεγάλης στοᾶς, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκε.

2. Ἀνασκαφὴ Οἰκοπέδου Ζαχαράκη - Μαγκλάρα (ὁδ. Ἀγγέλου Γεωργαντᾶ 37).

Διὰ μεγάλων ὀρυγμάτων ὁμοίως ἐγένετο ἡ διερεύνησις εἰς τὰ θεμέλια ἑτέρας οἰκοδομῆς, κειμένης εὐθὺς πρὸς Α. τῆς ὁδοῦ Γούναρη. Ἐνταῦθα ἐπρόκειτο περὶ κτισμάτων ρωμαϊκῆς ἐποχῆς κατεσκευασμένων ἐκ μικρῶν λίθων καὶ ὀπτοπλίνθων. Ἐξ αὐτῶν τὸ κυριώτερον κτίσμα (Πίν. 140 β) κατελάμβανε τὸ νότιον τμῆμα τοῦ οἰκοπέδου καὶ ἔφερεν ἐπίστρωσιν ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν. Προφανῶς ἡ αἴθουσα αὕτη ἀνῆκεν εἰς λουτρῶνα, τοῦ ὁποίου τὸ κύριον μέρος κεῖται ὑπὸ τοὺς γειτονικοὺς οἰκίσκους πρὸς Ν. τοῦ ἀνασκαφέντος γηπέδου. Τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ οἰκοπέδου κατελάμβανεν ἕτερον κτίσμα ἔχον εἴσοδον ἀπὸ Ν. καὶ ἀπὸ Δ. Εἰς ἓν τῶν δωματίων ἐσῴζοντο λείψανα ἱπνοῦ (Πίν. 140 γ). Μεταξὺ τῶν δύο κτισμάτων διῆρχετο ὁδός, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἀπεκαλύφθη μολύβδινος σωλὴν ὑδρεύσεως (Πίν. 140 δ). Οἱ τοῖχοι καὶ τὰ δάπεδα ἦσαν κατὰ μέγα μέρος κατεστραμμένα ἐκ μεταγενεστέρων κτισμάτων καὶ μεγάλων λάκκων, οἱ ὁποῖοι ἐγένοντο, ὅτε ἐκτίσθησαν οἱ οἰκίσκοι τοῦ συνοικισμοῦ, ἐξ αἰτίας ἐξαγωγῆς χώματος διὰ τὴν κατασκευὴν ὠμῶν πλίνθων.

3. Εἰς τὸν Πίν. 139 γ διακρίνεται καλῶς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς ἡ γενομένη ὑπεράνω τοῦ τοίχου μεταγενεστέρως προσθήκη. Εἰς τὸ κτίσμα αὐτὸ ἔχει γίνει χρῆσις ὑλικοῦ εἰλημμένου ἐκ τοῦ παλαιοτέρου τοίχου κυρίως.

Τὸ σημαντικώτερον λείψανον ἦτο τμῆμα μεγάλου τοίχου πολυγωνικῆς κατασκευῆς, καταστραφέντος εἰς μεταγενεστέρους χρόνους. Τούτου τὸ σῳζόμενον τμῆμα ἐκτείνεται πρὸς Ν., ἐκτὸς τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς.

*

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΦΕΝΕΟΥ

Ἡ ἔρευνα τῆς πόλεως Φενεοῦ, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Ἀρκαδίας, συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ 1964 δι' ὀλιγομέρου ἀνασκαφῆς. Κυρίως ἐπεδιώχθη ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς διερευνήσεως τοῦ ἀνασκαπτομένου ἀπὸ τοῦ 1958 Ἀσκληπιείου[1], τοῦ ὁποίου καθωρίσθη ἀκριβέστερον τὸ ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον. Εὑρέθησαν τὰ ὅρια τῆς πρὸς Α. τῶν σηκῶν ὑπαίθρου αὐλῆς[2], διαστάσεων 27.40 x 25.50 μ. Ἐκ τῆς γενομένης ἐρεύνης πρὸς Δ. τοῦ βορείου σηκοῦ[3], ἀπεκαλύφθησαν βοηθητικὰ δωμάτια τοῦ ἱεροῦ καθὼς καὶ καλῆς διατηρήσεως χαλικόστρωτος ὁδός[4] (Πίν. 141 α).

Ἐνδιαφέρουσα διαπίστωσις εἶναι ὅτι ὁ χῶρος, τὸν ὁποῖον καλύπτει τὸ ἱερόν, εἶχε τὸ πρῶτον κατοικηθῆ κατὰ τοὺς μεσοελλαδικοὺς χρόνους, ἐγκατελείφθη δὲ μετὰ τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐκ νέου μόνον περὶ τὰ τέλη τοῦ 3ου ἕως τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. διὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Ἀσκληπιείου. Ἐπίσης ἐνδεικτικὴ τοῦ τρόπου καταστροφῆς τοῦ ἱεροῦ εἶναι ἡ κατάστασις εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθη ὁ νότιος τοῖχος τῆς ἀνατολικῆς αὐλῆς. Τὸ θεμέλιον[5] (Πίν. 141 γ) ἔχει μετακινηθῆ κατὰ 1 σχεδὸν μέτρον ἐκ τῆς ἀρχικῆς του θέσεως, προφανῶς ἐκ σεισμοῦ, ὁ ὁποῖος προεκάλεσε καὶ τὴν διακοπὴν λειτουργίας τῶν καταβοθρῶν τῆς λίμνης, ἴσως λόγῳ κατολισθήσεων, μὲ συνέπειαν τὸν κατακλυσμὸν τῆς περιοχῆς.

Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ λόφου, εἰς θέσιν «τοῦ Γαρούφη τὸ ἅλωνι», ὅπου κατὰ τὸ 1958 εἶχεν ἀνοιγῆ δοκιμαστικὴ τομή, αἱ βροχαὶ εἶχον ἐμφανίσει τμῆμα πωρίνου ἰωνικοῦ κιονοκράνου.

1. Βλ. ΑΔ 17 (1961/62): Χρονικά, σ. 57 κ.ἑ. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1964 ἔλαβον μέρος ἡ κ. J. Conway καὶ οἱ κκ. G. Conway καὶ Χ. Δεϊλάκης, τοὺς ὁποίους καὶ εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, διότι ἄνευ τῆς βοηθείας των θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ διεξαγωγὴ τῆς ἐρεύνης ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ φθινοπώρου.

2. Βλ. ἔ. ἀ. Σχέδ. 1 ἐν σ. 58 αἴθουσα ΒΑ. Ἡ πλήρης τοῦ χώρου διερεύνησις θὰ ἀποδείξῃ ἐὰν ἦτο ἢ ὄχι ἐστεγασμένος ἢ ἐὰν τὸν περιέβαλλον στοαί.

3. Βλ. ἔ. ἀ. Σχέδ. 1, σ. 58, πρὸς Δ. τῆς αἰθούσης Β.

4. Ὁ δρόμος ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δεδομένων φαίνεται ὅτι ἀνῆκει εἰς μεταγενεστέραν τῆς ἐποχῆς τοῦ ἱεροῦ διευθέτησιν τῆς ἀκροπόλεως.

5. Πρβλ. ἔ. ἀ. σ. 60 - 61.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Περαιτέρω ἔρευνα ἀπεκάλυψε τμῆμα μεγάλου οἰκοδομήματος, ἀγνώστου πρὸς τὸ παρὸν χρήσεως[6] (Πίν. 141 β, ε). Τὸ οἰκοδόμημα φέρει πλατεῖς τοίχους, ἐρειδομένους ἐπὶ τοῦ εἰδικῶς πρὸς τοῦτο λαξευθέντος βράχου, ὥστε νὰ ἀποτελῇ συγχρόνως οὗτος καὶ τὸ κατώτερον μέρος τῶν τοίχων. Οὕτω ἡ ἀποκαλυφθεῖσα αἴθουσα εἶναι ἐν μέρει ὑπόγειος[7]. Τὸ ἤδη ἀποκαλυφθὲν τμῆμα περιλαμβάνει δύο τετραγώνους πεσσοὺς λαξευμένους ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζοντο πώρινοι κίονες φέροντες ἁπλοῦν ἰωνικὸν κιονόκρανον (Πίν. 141 δ). Αἱ ραβδώσεις τῶν κιόνων, εἴκοσι τὸν ἀριθμόν, καὶ αἱ λεπτομέρειαι ἐπὶ τῶν κιονοκράνων ἔχουν ἐκτελεσθῆ δι' ἀσβεστοκονίας. Ὅμοιον ἐπίχρισμα καλύπτει καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πεσσῶν. Τὸ δάπεδον δὲν φέρει ἐπένδυσιν.

Προϊστορικὴ Φενεός

Μεγάλης σημασίας ὑπῆρξε δοκιμαστικὴ τομὴ γενομένη πρὸς Β. τοῦ συγκροτήματος τοῦ Ἀσκληπιείου[8], ὅπου διεκρίνετο μεγάλη πλάξ κατωφλίου. Τὸ κατώφλιον, ὡς ἀπεδείχθη, εἶχε μεταφερθῆ ἐκεῖ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐκ τοῦ γειτονικοῦ ἱεροῦ, πιθανῶς ἐκ τοῦ βορείου σηκοῦ· εἰς τὴν γενομένην τομὴν ὅμως, εὐθὺς ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, ἀνευρέθη τοῖχος μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ἀκολούθως εἰς βάθος 0,60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ἀπεκαλύφθη τμῆμα τοίχου, κατεσκευασμένου ἐξ εὐμεγέθων ἀργῶν λίθων, ἀνήκοντος εἰς ἀψιδοειδοῦς τύπου κτίσμα τῶν τελευταίων ΜΕ χρόνων. Τοῦ κτίσματος τούτου προηγήθησαν ἐξ προγενέστεραι στρωματογραφικῶς ὁριζόμεναι ΜΕ φάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων πλέον ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ δύο παλαιότεραι. Οὕτω εἰς βάθος 1.52 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ἀπεκαλύφθη τὸ κεντρικὸν τμῆμα δωματίου, φέροντος δάπεδον ἐκ κιτρινερύθρου πηλοῦ. Τὸ κέντρον κατελάμβανεν ἡ ἑστία, ἁπλῆ πυρὰ ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Ἐντὸς τοῦ δαπέδου διετηροῦντο αἱ κυκλικαὶ ὀπαί, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐστηρίζοντο ξύλινοι κίονες, φέροντες τὴν στέγην. Ὁμοία ἀκριβῶς διευθέτησις παρετηρήθη καὶ εἰς τὸ κατώτατον στρῶμα, εἰς βάθος 1.82 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας. Ἐνταῦθα τὸ δάπεδον ἔχει ἀνοιγῆ ἐντὸς τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, ὅπου ἐστηρίζοντο ὁμοίως ξύλινοι κίονες. Τὸ οἴκημα τοῦτο προφανῶς εἶχε καὶ ξυλίνους τοίχους, ὡς ἀποδεικνύει εἶδος αὐλακος ἐπισημανθείσης κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον τῆς τομῆς, ὅπου ὅμως δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης[9] (Πίν. 141 ς΄).

Ἡ ἀνευρεθεῖσα κεραμεικὴ καλύπτει ἐξ ὁλοκλήρου τὴν Μεσοελλαδικὴν ἐποχήν. Μεταξὺ τῶν ἀνασκαφέντων στρωμάτων οὐδὲν ἴχνος καταστροφῆς ἢ πλημμύρας διεπιστώθη. Οἱ κάτοικοι τοῦ ΜΕ οἰκισμοῦ — κατὰ τὰ μέχρι σήμερον δεδομένα τοὐλάχιστον — δὲν φαίνεται νὰ ἠναγκλήθησαν ἀπὸ τὴν λίμνην, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα ἴσως εἶχον φυσικὴν διέξοδον κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Εἰς τὴν ἀνασκαφεῖσαν ὡς ἄνω τομήν, καὶ εἰς τὰ ἐρευνηθέντα εἰς βάθος σημεῖα τοῦ ἱεροῦ, ὅπου ὅμως δὲν ἐφθάσαμεν μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, εὑρέθησαν μόνον Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς ὄστρακα. Δύο Πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς ὄστρακα συνέλεξα ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως, ἐνῷ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ λόφου ὁλοκλήρου ὑπάρχουν θραύσματα μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, κυρίως ἐξ ὑψιπόδων κυλίκων.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ-ΔΕΪΛΑΚΗ

6. Ἡ ἔλλειψις σαφοῦς προσανατολισμοῦ, ὅσον τοὐλάχιστον δύναται νὰ εἰκάσῃ τις ἐκ τοῦ μικροῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ οἰκοδομήματος ἀνασκαφέντος χώρου, δὲν ἐπιτρέπει νὰ θεωρήσῃ τις τοῦτο ὡς ναόν.

7. Ὁ Παυσανίας ἀναφέρει Ἱερὸν Δήμητρος Ἐλευσινίας ἐν Φενεῷ καὶ πλησίον αὐτοῦ περίεργον κατασκευὴν καλουμένην Πέτρωμα. Ἀναφέρω ἁπλῶς τὸ γεγονός· νομίζω ὅτι, πρὸς τὸ παρόν, ἐκ μόνου τοῦ ὅτι μέρος τοῦ οἰκοδομήματος ἔχει λαξευθῆ ἐντὸς τοῦ βράχου, εἶναι παρακεκινδυνευμένος ὁ παραλληλισμὸς πρὸς τὸ Πέτρωμα, δεδομένου ὅτι καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς περιοχῆς ἔχουν εὑρεθῆ πεσσοὶ λαξευτοὶ ἐντὸς τοῦ βράχου.

8. Ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ ἰατροῦ κ. Καψιμαλάκου, ὁ ὁποῖος εὐχαρίστως διέθεσεν αὐτὸ διὰ τὴν διενέργειαν τῆς ἐρεύνης.

9. Διὰ τοῦ στρωματογραφικῶς διερευνηθέντος Μεσοελλαδικοῦ οἰκισμοῦ τῆς Φενεοῦ προστίθεται μία ἀκόμη θέσις διὰ τὴν μελέτην τῆς προϊστορικῆς Ἀρκαδίας, ὁπόθεν τὰ μέχρι σήμερον δεδομένα εἶναι ἐλάχιστα (πρβλ. Συριοπούλου, Προϊστορία τῆς Πελοποννήσου σ. 74 - 75), κυριωτέρα δὲ πηγὴ εἶναι ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἀσέας (βλ. E. J. Holberg, The Swedish Excavation at Asea).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΩΝ

1) Εἰς τὴν θέσιν Γκορτσούλα, περὶ τὰ 2 χιλιόμετρα ΒΑ. τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, ἠρευνήθησαν 4 θαλαμωτοὶ τάφοι μικροῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου. Οἱ τάφοι εἶναι τοῦ συνήθους τύπου καὶ ἀνήκουν εἰς τοὺς ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνους. Περιεῖχον ὀλίγα ἀγγεῖα, εἰδώλια τύπου Φ καὶ Ψ, χαλκοῦν κάτοπτρον (διαμέτρου 0,118 μ.) καὶ ψήφους ἐξ ὑελομάζης καὶ λίθων. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 4 τάφος δὲν ἔχει θάλαμον· προφανῶς ἡ λατόμησίς του ἐγκατελείφθη διὰ τὴν σκληρότητα τοῦ βράχου. Εἰς τοὺς ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 3 τάφους εὑρέθησαν κόγχαι εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ δρόμου, περιέχουσαι τὰ ὑπολείμματα παιδικῶν ταφῶν.

2) Ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τῆς ΒΔ. κλιτύος τοῦ λόφου ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ δρομίσκου, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦν οἱ ἐπισκέπται διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν βορείαν πύλην, μέχρι τοῦ Ἑλληνιστικοῦ μεγάλου διαδρόμου τῆς δυτικῆς κλιτύος. Ἡ ἐπίχωσις εἰς τὰ ὑψηλότερα τμήματα τῆς περιοχῆς ἦτο σχετικῶς μικρὰ καὶ ἐν πολλοῖς εὑρέθη τεταραγμένη, διότι ὁ χῶρος εἶχε προηγουμένως ἀνασκαφῆ. Διασῴζονται διάφοροι τοῖχοι ἑλληνιστικῶν χρόνων, οἱ ὁποῖοι δυστυχῶς δὲν παρέχουν σαφῆ ἰδέαν τῶν κτηρίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνῆκον, πολλαχοῦ δὲ εἶναι ἡμικατεστραμμένοι. Εἰς μικρὰ παρὰ τοὺς τοίχους τμήματα καὶ κάτωθεν τῶν Ἑλληνιστικῶν δαπέδων εὑρέθησαν κατάλοιπα μυκηναϊκῶν δαπέδων καὶ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα εἶναι χρήσιμα μόνον διὰ τὴν συναγωγὴν τοῦ συμπεράσματος, ὅτι ὁλόκληρος ἡ βορειοδυτικὴ κλιτὺς ἐκαλύπτετό ποτε ὑπὸ ὑστεροελλαδικῶν κτισμάτων, τὰ λείψανα τῶν ὁποίων προφανῶς κατεστράφησαν, ὅταν ὁ χῶρος ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς 3ης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος. Πρὸς τούτοις, εἰς ὅλην τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν καὶ εἰς θύλακας βράχων εὑρέθη ἐπίχωσις περιέχουσα μεσοελλαδικὰ ὄστρακα, μινύεια μελανὰ καὶ κίτρινα καὶ μετ' ἀμαυροχρώμου διακοσμήσεως.

Εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν τμῆμα τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς εὑρέθη ἡ ἀπὸ πολλοῦ ἀναζητουμένη συνέχεια τοῦ μυκηναϊκοῦ δρόμου τοῦ φέροντος ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων πρὸς τὴν βορείαν κλίμακα τοῦ ἀνακτόρου. Τὸν δρόμον αὐτὸν δυνάμεθα τώρα νὰ παρακολουθήσωμεν μέχρι τῆς περιοχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ὁ πρὸς τὴν βορείαν πύλην φέρων σημερινὸς δρομίσκος.

Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ χώρου ἡ ἐπίχωσις εἶχε μεγαλύτερον βάθος καὶ μολονότι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς πλευρᾶς αὐτῆς εἶχε σκαφῆ καὶ πληρωθῆ προγενεστέρως, ἐν τούτοις ὅμως εὑρέθησαν ἄθικτα πολλὰ μικρὰ τμήματα. Ἀπεδείχθη ὅτι ὁ δρομίσκος ΑΒ - 1, ὁ ἀνασκαφεὶς τὸ 1963, καταλήγει εἰς πλατεῖαν λιθόστρωτον, σχηματισθεῖσαν τεχνητῶς διὰ γεμίσματος ἐκ λίθων διήκοντος μέχρι τοῦ βράχου. Εἰς τὴν πλατεῖαν ταύτην κατέληγον διάφοροι δρομίσκοι, οἱ ὁποῖοι ἔφερον ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα τμήματα τῆς ἀκροπόλεως πρὸς τὸ κτήριον Μ καὶ πρὸς τὸ βόρειον κυκλώπειον τεῖχος. Ἡ ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἄνοδος πρὸς τὴν πλατεῖαν ἤρχιζεν ἀπὸ πολὺ χαμηλὸν ἐπίπεδον. Διὰ τοῦτο εἶχε κτισθῆ κλιμακοστάσιον, τοῦ ὁποίου διεσώθησαν οἱ τοῖχοι εἰς ἀρκετὸν ὕψος.

Ἀμέσως πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ κλιμακοστασίου εὑρέθη ἡ μεγάλη εἴσοδος εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ κτηρίου Μ. Τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου ταύτης, μία τῶν παραστάδων καὶ τμῆμα τοῦ δαπέδου τοῦ διαδρόμου τοῦ φέροντος πρὸς τὴν αὐλὴν διεσώθησαν.

Κατόπιν τῆς ἐνισχύσεως τῶν τοιχωμάτων τοῦ παρὰ τὸ βόρειον κυκλώπειον τεῖχος διαδρόμου Γ ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Ἐ. Στίκα, κατέστη δυνατὴ ἡ πλήρης ἀνασκαφή του καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ λιθοστρώτου δαπέδου, τοῦ ἀνερχομένου καθ' ὅλον του τὸ μῆκος εἰς 23.80 μ. Εἰς τὸ ἀνατολικόν του ἄκρον ἀπεκαλύφθησαν τὰ ὑπολείμματα κλίμακος βαινούσης τμηματικῶς πρὸς τὸ ὕψος τοῦ τείχους καὶ προφανῶς καταληγούσης εἰς δωμάτιον ἐντὸς τοῦ πλάτους τοῦ τείχους. Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ διαδρόμου εὑρέθησαν πολλὰ ὄστρακα, ἀρκετὰ τῶν ὁποίων ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδον. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τοῦ διαδρόμου μεταξὺ ἄλλων εὑρέθησαν δύο τεμάχια ἐλεφαντοστοῦ, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀρχικῶς ἐπιτεθῆ ὡς κοσμήματα εἰς ἄλλα ἐκ διαφόρου ὕλης ἀντικείμενα.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως, ὅτι εἰς ὅλα τὰ τμήματα τῆς βορειοδυτικῆς κλιτύος τοῦ λόφου εὑρέθησαν καὶ ὄστρακα τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου. Πολλὰ τῶν ὀστράκων τούτων εὑρέθησαν εἰς στρώματα τεταραγμένα, ἀλλὰ καὶ ταῦτα, ὡς καὶ ἄλλα προερχόμενα ἀπὸ ἀδιατάρακτον ἐπίχωσιν, ἀποδεικνύουν, ὅτι ἡ βορειοδυτικὴ κλιτὺς τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως κατείχετο ὑπὸ κτισμάτων εἰς ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνους. Πρὸς τούτοις τὰ ΥΕ ΙΙΙΓ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὸ δάπεδον τοῦ διαδρόμου Γ, ἀποδεικνύουν, ὅτι ὁ διάδρομος ἐκεῖνος ἦτο ἀκόμη ἐν χρήσει εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς 12ης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος. Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁπουδήποτε διεσώθη ἀδιατάρακτος ἐπίχωσις, ἀμέσως ἄνωθεν τοῦ πετρώματος τοῦ λόφου, αὕτη περιεῖχε μεσοελλαδικὰ ὄστρακα,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ἀποδεικνύοντα τὴν εἰς τὴν πλευρὰν αὐτὴν τοῦ λόφου ἔκτασιν τοῦ μεσοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ.

Ἐντετειχισμένον εἰς ἕνα τῶν ἑλληνιστικῶν τοίχων παρὰ τὸ κλιμακοστάσιον εὑρέθη μικρὸν τμῆμα ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς, μήκους 0,23, πλάτους 0,19 καὶ πάχους 0,21 μ. Ὁ λίθος εἶναι χονδρόκοκκος, ὑπόφαιος πῶρος καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του βαθέως κεχαραγμένα γράμματα ἔχουν ὕψος ἀπὸ 0,03 ἕως 0,035 μ. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη βουστροφηδὸν καὶ ἔχει:

;ΤΙΟΚΟΝ ΧΡ[...
]ΕΥΣΙ ΧΡΟΣ/ΟΙ[...
]ΓΘΒΕΛΘΣ

Παρὰ τὸ μικρόν της μῆκος ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ἀρκετὸν ἐνδιαφέρον, διότι πολὺ ὀλίγαι ἀρχαϊκαὶ ἐπιγραφαὶ εὑρέθησαν εἰς τὰς Μυκήνας μέχρι τοῦδε.

Τομεὺς Πύλης Λεόντων

Ἡ θέσις τῆς μεγάλης τάφρου τοῦ Schliemann, ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς φῶς τὸν Κύκλον Α, ἦτο πρὸ πολλοῦ γνωστή. Τὸ πρὸς Ν. τοῦ ἀνατολικοῦ ἀνδήρου τμῆμα τῆς Πύλης τῶν Λεόντων παρουσίαζε τὴν ὄψιν ῥήγματος μεταξὺ τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων ὑπ' ἀριθ. 9 καὶ 26. Τὸ ῥῆγμα τοῦτο ἠρευνήθη μετὰ λεπτολόγου προσοχῆς ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς κ. Ροζαλίνδης Παπαντωνίου. Ἡ νέα αὕτη ἔρευνα ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ ἐκ κροκαλοπαγῶν ὄγκων χαλαρῶς ἐκτισμένος ἀναλημματικὸς τοῖχος 26 ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ τοίχου 27, ὁ ὁποῖος σχηματίζει τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς μεγάλης πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἐπικλινοῦς ἀναβάσεως, τοῦ γνωστοῦ μεγάλου Ramp δηλαδή. Πρὸς τούτοις ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ τοῖχος 26 κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον του δὲν τερματίζεται ἀποτόμως καὶ ἀνωμάλως, ὡς ἐφαίνετο πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς, ἀλλὰ στρέφεται κανονικῶς πρὸς Α. καὶ καταλήγει, 2.50 μ. πέραν τῆς καμπῆς, εἰς τὸν βράχον. Ὄπισθεν τοῦ τοίχου τούτου εὑρέθη γέμισμα ἐκ λίθων ἀργῶν, διῆκον μέχρι τῶν πρὸς Α. ἀποτόμως ὑψουμένων βράχων. Κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων τμῆμα τοῦ τοίχου 26 ἐχρησίμευεν ὡς ἀνάλημμα προστατευτικὸν τοῦ ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων πρὸς τὴν ἐπικλινῆ ἀνάβασιν δρόμου. Ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων δόμου εἶχε κτισθῆ τοῖχος ἐκ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ. Ὁ τοῖχος οὗτος πυρακτωθείς, προφανῶς κατὰ τὴν τελικὴν καταστροφὴν τῆς μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως, κατέπεσε πρὸς Α. καὶ πρὸς τοὺς βράχους καὶ παρέμεινεν ὡς κάλυμμα τῆς ἀπὸ τοῦ τοίχου 26 καὶ τῶν βράχων περιοχῆς. Ἐπὶ τοῦ καταπεσόντος τούτου τοίχου ἐθεμελιώθη ὁ ἀναλημματικὸς ἐκ πωρολίθων τοῖχος τῆς ὑπερκειμένης δεξαμενῆς, ἡ ὁποία οὕτως ἀποδεικνύεται μεταμυκηναϊκή.

Μεταξὺ τῶν τοίχων 9 καὶ 26 ἀρχικῶς ὑπῆρχεν ἄνοιγμα 2 περίπου μ., κάτωθεν δὲ τοῦ ἀνοίγματος τούτου διήρχετο ἡ γνωστὴ διαγώνιος ὑπόνομος τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τῆς Πύλης τῶν Λεόντων. Τοῦ ὀχετοῦ τούτου ἡ ἀρχὴ εὑρέθη εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος ἀποκλείει πρὸς Α. τὸ ἄνοιγμα. Ἂν καὶ τὸ ἄνοιγμα αὐτὸ εἶχε κατασκαφῆ ὑπὸ τοῦ Schliemann, ἐν τούτοις κατέστη δυνατὴ ἡ ἀποκάλυψις εἰς τὴν περιοχήν του μιᾶς ἀνόδου πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄνδηρον, χρονολογουμένης εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου. Τῆς ἀνόδου ταύτης ἀπεκαλύφθη τὸ πλατύσκαλον καὶ μέρος τῆς φορᾶς της, ὡς καὶ ὁ ἀνατολικὸς πλευρικός της τοῖχος. Εἰς ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἡ ἀνάβασις ἐχρησιμοποιήθη καὶ πάλιν καὶ τότε ἐδημιουργήθη νέον λιθόστρωτον δάπεδον, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο μέχρι τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς δεξαμενῆς. Ἡ διαγώνιος ὑπόνομος κατεσκευάσθη διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν περιοχὴν τῆς Πύλης τῶν Λεόντων καὶ ἦτο σύγχρονος πρὸς τὸν τοῖχον 26 καὶ πρὸς τὴν μνημειώδη ἐπικλινῆ ἀνάβασιν. Ἡ ἔρευνα τῆς τάφρου Schliemann ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀκόλουθον συμπέρασμα. Οὐχὶ μακρὰν τῆς Πύλης τῶν Λεόντων καὶ εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου ἐδημιουργήθη ἄνοδος πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄνδηρον καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως, ὑπῆρχε δηλαδὴ εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους μία δευτέρα ἄνοδος, διάφορος τῆς τοῦ μεγάλου Ramp, ἡ ὁποία ἠκολούθει τὴν γραμμὴν τῆς ἀρχαιοτάτης πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου ἀνόδου, τῆς χρησιμοποιηθείσης ἀπὸ τῶν ΜΕ μέχρι καὶ τῶν ΥΕ ΙΙΙΒ1 χρόνων.

Τάφρος σκαφεῖσα κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου 26 ἀπεκάλυψε στενὴν λωρίδα ἀσκάπτου ἐπιχώσεως μέσου πλάτους 0,35 μ. Ἡ στρωματογραφικὴ μελέτη τῆς λωρίδος αὐτῆς ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ τοῖχος ἐκτίσθη πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου καὶ ὅτι ἐπίκειται τῆς πρώτης ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἐπικλινοῦς ἀναβάσεως, τμῆμα τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη τὸ 1959 ὑπὸ τὸ γέμισμα τοῦ μεγάλου Ramp. Μέρος τοῦ δαπέδου τῆς ἐπικλινοῦς αὐτῆς ἀναβάσεως ὡς καὶ τὸ ἐκ λίθων ὑπόστρωμά της διασῴζεται καλῶς εἰς μῆκος 3 μ. περίπου. Ἡ ἐπίχωσις κάτωθεν τοῦ δαπέδου εἰς βάθος 0,40 μ. περιέχει ὄστρακα ΥΕ ΙΙΙΒ χρόνων καὶ ὀλίγα μεσοελλαδικά, καταλήγει δὲ εἰς ζώνην γῆς, πάχους 0,03 - 0,05 μ., χρώματος μελανωποῦ, ὀφειλομένου εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν φυτικῶν οὐσιῶν. Ὑπὸ τὴν ζώνην αὐτὴν εὐ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ρέθη σκληρὸν δάπεδον, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύεται ὡς μεσοελλαδικὸν ἀπὸ τὰ ὄστρακα μὲ ἀμαυρὰν διακόσμησιν, τὰ ὁποῖα περιέχει. Ἀπὸ τοῦ δαπέδου τούτου μέχρι τοῦ βράχου ἡ ἐπίχωσις, μέσου βάθους 0,25 - 0,45 μ., περιεῖχε μόνον μινύεια ὄστρακα καὶ μετὰ ἀμαυροχρώμου διακοσμήσεως. Ἐπὶ τοῦ βράχου ἀπεκαλύφθη σειρὰ ὀγκολίθων, ἀποτελούντων προφανῶς τὸ διασωθὲν τμῆμα ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος θὰ συνεκράτει τὴν μεσοελλαδικὴν ἀνάβασιν.

Ἡ ἀφαίρεσις τοῦ χώματος, τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὴν περιοχὴν τῆς δεξαμενῆς, ὄχι μόνον ἐκαλυτέρευσε τὴν ὄψιν τοῦ τμήματος τούτου τῆς εἰσόδου τῆς ἀκροπόλεως, ἀλλ' ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ δεξαμενὴ ἐγένετο εἰς τὴν 3ην π.Χ. ἑκατονταετηρίδα, διότι ἀπέδωσε πλῆθος ὀστράκων καὶ κεραμίδων ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὡς καὶ δύο νομίσματα τῶν μέσων τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκείνης.

Τομεὺς τῆς βορειοανατολικῆς ἐπεκτάσεως

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1963 ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ ὑποτεθεὶς κυκλώπειος ἀναλημματικὸς τοῖχος, ὁ ὁποῖος ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ νοτίου σκέλους τῆς ἐπεκτάσεως, ἦτο ἁπλῆ καὶ ἀνώμαλος σειρὰ ὀγκολίθων καταπεσόντων ἀπὸ τοῦ τείχους. Ὑπὸ αὐτοὺς εὑρέθη ἐπίχωσις χώματος, βάθους περίπου 1.80 μ. Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως αὐτῆς ἀπεκάλυψε μικρὸν ἰσόγειον δωμάτιον, εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν κατὰ χώραν, ἀλλὰ τεθραυσμένοι, ἓξ ἐν ὅλῳ πίθοι (Πίν. 142 α). Τὸ δωμάτιον ἀνῆκεν εἰς κτήριον, τὸ ὁποῖον τοῦ λοιποῦ θὰ ἀποκαλῶ κτήριον Α, μικρὸν μόνον μέρος τοῦ ὁποίου διεσώθη κάτωθεν τῆς ἀφεθείσης ἐπιχώσεως τῶν ὀγκολίθων. Τὸ λοιπὸν μέρος του κατεστράφη, ὅταν ἡ περὶ τὸ ἰσόγειον δωμάτιον περιοχὴ τῆς ἐπεκτάσεως ἐσκάφη μέχρι τοῦ βράχου. Πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ἰσογείου δωματίου ἦτο ἕτερον, μικρὸν μέρος τοῦ ὁποίου διεσώθη (Πίν. 142 β). Εἰς τοῦτο εὑρέθη τὸ ἥμισυ πηλίνου λουτῆρος (ἀσαμίνθου) εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ θέσιν. Κατὰ μῆκος τῆς διασῳζομένης τομῆς τοῦ λουτῆρος εὑρέθη ἡ πλευρὰ τάφρου, τὴν ὁποίαν εἶχε σκάψει ὁ Schliemann τὸ 1874. Φαίνεται, ὅτι τότε κατεστράφη τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ μοναδικοῦ διὰ τὰς Μυκήνας λουτῆρος τούτου.

Εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βορείου τμήματος τῆς ἐπεκτάσεως ἐφαίνοντο ὑπολείμματα τοίχων καὶ ἐλλειψοειδὴς δεξαμενή. Τὰ ὑπολείμματα ταῦτα εἶχον ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὴν πρώτην ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου Χρήστου Τσούντα, ὑπετίθετο δέ, ὅτι ἀνῆκον εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν. Ἡ ἐκ νέου ἀνασκαφὴ τοῦ τμήματος τούτου ἔφερεν εἰς φῶς ἓν πλῆρες μυκηναϊκὸν κτήριον, τὸ κτήριον Β, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκον πολλοὶ ἀπὸ τοὺς τοίχους, τοὺς ὁποίους ἀπεκάλυψεν ὁ Τσούντας (Πίν. 143 α). Τὰ ἐκ κονιάματος μυκηναϊκὰ δάπεδα δύο τῶν δωματίων διατηροῦνται καλῶς καὶ ἐπ' αὐτῶν εὑρέθησαν ἀγγεῖα μυκηναϊκὰ χρονολογοῦντα αὐτά. Ἐπίσης λωρὶς χώματος, πλάτους 2 περίπου μ., παρέμενεν ἄσκαπτος. Προφανῶς ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς πρώτης ἀνασκαφῆς ὡς διάδρομος πρὸς τὸ τεῖχος, ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ὁποίου ἐρρίπτετο τὸ ἀνασκαπτόμενον χῶμα ἔξω τοῦ χώρου. Ὑπὸ τὴν λωρίδα αὐτὴν εὑρέθη τὸ μυκηναϊκὸν δάπεδον τοῦ δωματίου 2 τοῦ κτηρίου Β, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀριθμὸς ἀγγείων χαρακτηριστικῶν τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου (Πίν. 143 β).

Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ κτηρίου Β σῴζεται εἰς ὁλόκληρον τὸ μῆκός του. Κατὰ τὸ δυτικόν του ἄκρον καταλήγει εἰς καλῶς διατηρηθεῖσαν παραστάδα. Κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη μέρος τῆς καταβάσεως ἀπὸ τοῦ ἀνακτόρου πρὸς τὴν βορειοανατολικὴν ἐπέκτασιν (Πίν. 144 α). Τὸ παρὰ τὸν νότιον τοῖχον τμῆμα τῆς καταβάσεως ἔχει πλάτος 1.50 μ., τοῦτο δὲ ὁρίζεται ἐπακριβῶς, διότι ὁ πρὸς Ν. πλευρικός της τοῖχος διασῴζεται εἰς μικρὸν ὕψος. Τὸ ἀνασκαφὲν τμῆμα τῆς καθόδου εὑρέθη πλῆρες χώματος, ὀστράκων, τεθραυσμένων ἀγγείων καὶ τμημάτων δοχείων ἐκ μολύβδου. Προφανῶς τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ ἐκύλησαν ἀπὸ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ λόφου καὶ ἐπλήρωσαν τὸν δρομίσκον, ὅτε οὗτος ἐγκατελείφθη. Μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῶν εὑρεθέντων ἐδῶ καταλέγεται καὶ τεμάχιον πλακὸς ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, μήκους 0,115, πλάτους 0,045 καὶ πάχους 0,015 μ., ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου καλύπτεται ὑπὸ γλυπτῆς παραστάσεως ὀκτωσχήμων ἀσπίδων. Προφανῶς τὸ τεμάχιον τοῦτο ἀπετέλει μέρος κοσμήματος, τὸ ὁποῖον ἴσως εἶχε τὸ σχῆμα μεγάλης ὀκτωσχήμου ἀσπίδος.

Εἰς τὸ βόρειον σκέλος τοῦ τείχους τῆς ἐπεκτάσεως καὶ περὶ τὰ 4.50 μ. βορείως τῆς ὑπογείου δεξαμενῆς, ὑπάρχει διαγωνίως πρὸς τὸ τεῖχος βαίνουσα σῦριγξ, τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἐδέχοντο ὡς ὑπόνομον (Πίν. 144 β). Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς πρὸ τοῦ στομίου τῆς σύριγγος περιοχῆς ἀπεκάλυψε κατηφορικὴν κατάβασιν πρὸς αὐτὴν καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ σῦριγξ δὲν εἶναι ὑπόνομος ἀλλὰ μικρὰ ἔξοδος στρατηγικώτατα κατεσκευασμένη. Ἡ εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν σκέλος τῆς ἐπεκτάσεως σῦριγξ, ἡ γνωστὴ ὡς Sally Port, ἀφ' ἑτέρου, ἀπεδείχθη, ὅτι ἦτο ἁπλῆ δίοδος πρὸς ἄνδηρον, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο κατὰ μῆκος τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τῆς πλευρᾶς ἐκείνης τῆς ἐπεκτάσεως. Καὶ τὰ ὀλίγα ὑπολείμματα τοῦ ἀνδήρου τούτου ἔφερεν εἰς φῶς ἡ ἐφετεινὴ ἀνασκαφή.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἐπεκτάσεως κατέστησε δυνατὴν τήν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τῆς κατασκευῆς τῶν τειχῶν τῆς πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου καὶ ἐπεβεβαίωσε τὸν σκοπόν, τὸν ὁποῖον ἐξυπηρέτει καὶ ὁ ὁποῖος ἀποδεικνύεται, ὅτι ἦτο ἡ ἐξασφάλισις τῆς ὑδρεύσεως τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει ἐν καιρῷ πολιορκίας ἢ ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν.

Αὐτὰ ἐν ὀλίγοις εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1964.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΥΛΩΝΑΣ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

MYCENAE: «CITADEL HOUSE»

As part of the programme of excavations undertaken by the Greek Archaeological Society under the direction of Professor George E. Mylonas, the writer directed in the summer of 1964 a fourth and last campaign in the «Citadel House» area. This campaign was made possible by generous contributions from the Bollingen Foundation, the Walston Fund, Cambridge, the Craven Committee, Oxford, and the Mediterranean Archaeological Trust. The excavations proceeded intensively during the summer months, as long as the other commitments of members of the expedition would allow, to carry forward the exploration of the undug section along the acropolis wall as far as possible, in view of the requirement that the work should be completed during the year.

Although good progress was made and considerable depth was reached over the whole area, it cannot be said that the fullest information has been obtained from this section of the site. The rock slopes very steeply in its western and southern areas and in the resulting "ravine" vast quantities of soil have accumulated during the centuries, brought down by the winter rains from the higher slopes of the acropolis and heaped up against the south rampart of the Cyclopean Walls. In many cases, owing to the great depth of soil, it has only been possible to reach the destruction levels, which according to the pottery are datable to the end of Late Helladic III B. The plans of the rooms associated with this destruction have in several cases eluded us. Nor has it been possible to investigate any lower levels that may exist beneath the destroyed buildings.

In previous campaigns work was concentrated on the east part of the site where the rock is higher, and after the removal of later Hellenistic buildings evidence of at least two destructions of the Mycenaean period was obtained: a major catastrophe at the end of LH IIIB and another destruction at the end of LH IIIC. The present campaign produced more evidence of the same nature, but before the destruction levels could be reached, it was necessary to plan and remove the Hellenistic buildings on the surface and to dig down through the great depth of drifted soil on which they were built. As in previous campaigns, no evidence was found of any occupation in the area of the «Citadel House» from the final destruction at the end of LH IIIC (c. 1100 B. C.) to the building of Hellenistic houses in the third century B. C. On the other hand, the soil that had drifted down during the intervening eight or nine hundred years did contain a few sherds of the Protogeometric, Geometric, Archaic, and Classical periods, showing that at least in some part of it the acropolis was continuously occupied after the end of the Mycenaean period. Furthermore, within our «Citadel House» area post-Mycenaean graves were found in several places.

A feature of the 1964 excavation has been the uncovering of massive walls, very similar to those found in the House of the Warrior Vase and the South House. Associated with them are smaller stone walls of later date built on earth, which cannot, however, be definitely assigned to the IIIC period (Pl. 146 b). In the northern part of the site access was gained from the South House to a room of unusual kind. Walls and floor preserved their original plaster mixed with *asprochoma*, but the central part of the floor had collapsed revealing a narrow corridor. Only part of this was excavated to the rock, and the purpose of the corridor could not be ascertained. The pottery indicated that it belonged to the end of IIIB. To the east of this room another room, only partly excavated, gave evidence in its lower levels of the violent destruction at the end of the IIIB period. Over the debris a floor had been laid and above this, among other fragments, sherds of the IIIC period were found. To the south of this room a narrow trench has yielded many almost complete, though shattered, vases. They are not later than IIIB.

A remarkable find in a different part of the site, though unfortunately not associated with any floor, is an enormous four-handled jar of the IIIC period. The belly of the vase is elaborately decorated with horses, a foal, and various birds; the upper register consists of spirals (Pl. 146 a). Many representations of horses have been found on the site this year: horses standing, horses galloping with legs doubled up under the belly, and the flying gallop.

In the south-western part of the site a number of IIIC walls have been uncovered. They are built on destruction debris of the LH IIIB period, but as they are not constructed on level ground but on a slope, they are more likely to be terrace walls. In the west part of the site

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

there is a strange circular structure built of rough stones (diameter c. 1.1/1.2 m.). Its purpose is not clear. It occupies the centre of a large room, of which the walls of one corner have been partly uncovered; it has not been possible to establish the length of these walls (and therefore the full size of the room) as they run under the baulks of the trench. Some magnificent fragments of IIIC kraters were found in this room, but there was unfortunately no complete example (Pl. 145 c - d). They were painted in a variant of the Close Style; two of them had bichrome decoration. Further to the south-east, on the very edge of Tsountas's excavation ("Tsountas House") another particularly fine example, painted in the same style, was discovered.

The north scarp of the Citadel House area was taken down as far as the Mycenaean walls of the South House. It was found that several later walls were built on or just to the south of them. Below the lowest of these walls a small cist grave was found. This contained the poorly preserved remains of a child, 7 complete pots, 2 bronze pins, 3 bronze semicircular fibulae, and a bronze ring of which the finials ended in spirals. The pottery is painted in the sub-Mycenaean style, which Mr. Vincent Desborough prefers to classify as early Protogeometric, and consists of a stirrup-jar, 4 lekythoi, a small jug, and a miniature cup (Pl. 145 a). The grave was well built of small to medium sized stones except for three flattish boulders used as cover slabs. Other cist graves were found further to the south and south-east. One was very badly disturbed and contained but a few fragments of bones and a bone pin; the other was well built but, apart from the fragmentary skeleton, only bits of an iron pin were found. A terrific fire had been lit in the grave so that the stones were bleached white by the heat; the skeleton also was burnt by the fire and a large area of ash surrounded the grave.

A cist grave of the Protogeometric period was found in the south-western part of the site. Here large slabs were used but few of these were in position. However, the upper part of the skeleton was undisturbed, though poorly preserved. At the head was a large, plain amphora with a lekythos fixed in the mouth of the vessel, both unbroken (Pl. 145 b). An iron pin and a bronze ring were also found with the body. The pin has a bulbous swelling in bronze near the head. The ring is plain, the outer surface convex. In this same area, but not connected with any grave, were found a complete III B krater with a jug inside it and, nearby, a ring vase of the same period.

I wish to express my gratitude to the many people who gave their unstinted and tireless help on this excavation and in particular to Mrs. W. J. Craig who extended her stay at great inconvenience to herself in order to deal with the vast amount of pottery and finds that resulted from our work. My task was made considerably easier by the considerate help and advice received from my colleague, Professor Mylonas, to whom I wish to express my sincere thanks.

W. D. TAYLOUR

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

NETTOYAGES SUR LA LARISSA D' ARGOS

Au début du mois d'octobre 1964 a été amorcé le nettoyage des fortifications de la Larissa. On a procédé, en premier lieu, au ramassage de divers blocs architecturaux d'époque byzantine, qui gisaient épars dans les ruines, et au transfert de quelques-uns d'entre eux au Musée de la ville; on a, en second lieu, commencé à dégager de sa gaîne de déblais le mur grec à l'angle nord-est de la citadelle intérieure; on a, enfin, entamé le nettoyage du mur urbain sur le sommet de la Larissa et par là-même mené une série d'études stratigraphiques, au contact du parement interne et dans le corps même du rempart, qui permettront d'aboutir, à son sujet, à des conclusions chronologiques plus assurées. Par ailleurs, une inscription inédite relative à un *εἰσαγωγεὺς* argien a été transportée du flanc sud de la Larissa au Musée de la ville.

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΛΑΚΩΝΙΑΣ — ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Ι. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1) Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ διὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Χρυσ. Χρήστου συνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1964 αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν ἀκρόπολιν Σπάρτης εἰς τὸν χῶρον τοῦ «κυκλικοῦ οἰκοδομήματος». (Περὶ τούτων λεπτομερέστερον βλ. Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1964, σ. 102 κ. ἑ.).

2) Διὰ τῆς Ἐπιμελητρίας Ἀρχαιοτήτων δ. Αἰκ. Δημακοπούλου ἐγένοντο αἱ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου διαταχθεῖσαι ἀνασκαφαὶ εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. 101, 124, 126 καὶ 127 οἰκοδ. τετράγωνα τῆς πόλεως Σπάρτης (βλ. κατωτέρω λεπτομερῆ ἔκθεσιν τῆς Ἐπιμελητρίας δ. Δημακοπούλου).

3) Διὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Χρυσ. Χρήστου ἐγένετο μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς περιοχὴν Καταβόθρα Μολάων Λακωνίας, κατόπιν πληροφοριῶν περὶ ἀνευρέσεως ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου τεμαχίων ἀγγείων. Ἡ περιοχὴ τοῦ χωρίου Καταβόθρα εὑρίσκεται εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀσωποῦ (πρβλ. BSA 14 (1907 - 8) σ. 160 καὶ BSA 15 (1908 - 9) σ. 159), ὅπου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εὑρίσκοντο σημαντικοὶ συνοικισμοί, ὡς αἱ Ἀκριαί, ἡ Ἐλαία, ἡ Κυπαρισσία, ἡ Λεύκη κ.λ.π. Ἡ ὅλη ἔκτασις τῶν κτημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου Καταβόθρα παρουσιάζει σημαντικὸν ἀριθμὸν κτισμάτων τῶν ρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων, μὲ σαφέστερα τὰ λείψανα περὶ τήν θέσιν τοῦ νεκροταφείου τοῦ χωρίου, ὅπου εὑρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Οὗτος, μικρός, μονόκλιτος ναΐσκος, ἀσφαλῶς τῶν μέσων βυζαντινῶν χρόνων, εἶναι ἐκτισμένος ἐπὶ ἀρχαίου καὶ πιθανώτατα ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων προερχομένου ἱεροῦ, τοῦ ὁποίου ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἔχουν χρησιμοποιηθῆ εἰς αὐτόν, ὡς τέσσαρα ἰωνικὰ κιονόκρανα, ἐνῷ πρὸ τῆς κυρίας δυτικῆς θύρας εὑρίσκονται κείμενα ἐκτάδην τεμάχια ἀρραβδώτων κιόνων. Πεντήκοντα μέτρα νοτιώτερον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ πλησίον δύο φρεάτων, ἀσφαλῶς παλαιῶν, ἀλλ' εὑρισκομένων καὶ σήμερον ἐν λειτουργίᾳ, ὑπάρχουν ἐπίσης τεμάχια μεγάλων καὶ καλῶς εἰργασμένων λίθων, προερχομένων ἐξ ἀρχαίων κτηρίων, ἐνῷ εἰς τὸν περίβολον τοῦ νεκροταφείου εὑρίσκεται τὸ κάτω τμῆμα γυναικείου ἀγάλματος τῶν ὀψίμων ρωμαϊκῶν χρόνων (διαστάσεις: τῶν κιόνων πρὸ τῆς θύρας μῆκος ὁ α΄: 1.85, ὁ β΄: 1.46 μ. Τῶν κιονοκράνων τῶν ἐντετειχισμένων ἑκατέρωθεν τῆς θύρας δύο εἶναι πλάτους 0,31, τὸ τρίτον 0,34 καὶ τὸ τέταρτον 0,37 μ. Ὕψος τοῦ τμήματος τοῦ ἀγάλματος, τοῦ εὑρισκομένου εἰς τὸν περίβολον, μετὰ τῆς πλίνθου 0,93 μ.).

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα δέν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀπέβη ἰδιαιτέρως ἐπιτυχὴς ἀπὸ ἀπόψεως εὑρημάτων, ἐνῷ ἔδειξε τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς ἐκτεταμένου νεκροταφείου τῶν ρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων περὶ τὸ σύγχρονον νεκροταφεῖον. Ἀνεσκάφησαν τρεῖς τάφοι, οἵτινες εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων λίθων μὲ συνδετικὴν ὕλην κονίαμα ἀσβέστου καὶ κεκαλυμμένοι διὰ πλακῶν. Ἅπαντες ἦσαν ἀκτέριστοι. Τοῦ καλύτερον σῳζομένου τάφου ἀνατολικῶς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου αἱ διαστάσεις ἦσαν: μῆκος ἐξωτ. 2.10, ἐσωτ. 1.85, πλάτος ἐξωτ. 0,70, ἐσωτ. 0,55 καὶ βάθος 1 μ., ὁμοιάζει δὲ οὗτος ἐντελῶς μὲ τοὺς ρωμαϊκῶν χρόνων τάφους, τοὺς ἀνευρεθέντας εἰς Σπάρτην.

Δυστυχῶς οὐδέν στοιχεῖον προέκυψε δυνάμενον νὰ διαφωτίσῃ τὸ πρόβλημα τοῦ συνοικισμοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκε τὸ νεκροταφεῖον αὐτό.

4) Διὰ τῆς Ἐπιμελητρίας δ. Αἰκ. Δημακοπούλου διεξήχθη παρὰ τήν θέσιν Παρτόλιανα τοῦ χωρίου Μαγούλιανα Γορτυνίας μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐντὸς τοῦ λατομείου τοῦ Νικολάου Πολυδώρου, ὅστις ἀνέφερε τὴν εὕρεσιν τάφων κατὰ τὴν σκαφὴν πρὸς ἀνόρυξιν λίθων ἐντὸς τοῦ λατομείου καὶ παρέδωσεν ἕνα ἀκέραιον λύχνον παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, προερχόμενον ἐκ καταστραφέντος ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τοῦ λατομείου τάφου. Διὰ τῶν γενομένων δοκιμαστικῶν τομῶν εἰς τὸν ὡς ἄνω χῶρον ἀνευρέθη εἷς μόνον τάφος κεραμοσκεπής, χριστιανικῶν πιθανώτατα χρόνων, ἀκτέριστος, προσανατολισμοῦ ἐξ Α. πρὸς Δ. καὶ διαστάσεων: μῆκος 2.10, πλάτ. 0,45, βάθος 0,40 μ.

ΙΙ. ΣΤΕΡΕΩΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΤΕΡΕΩΣΕΩΣ ΚΑΣΤΡΟΥ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ

Εἰς μεγάλα τμήματα τῶν τειχῶν τοῦ Κάστρου Μονεμβασίας ἐγένοντο κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος σημαντικαὶ ἐργασίαι στερεώσεως, διὰ τῶν ὁποίων ἐπετεύχθη νὰ ἀνακοπῇ ἡ ἀποσάθρωσις καὶ ὁ κίνδυνος μεγάλων ζημιῶν εἰς τὸ παρὰ τὴν θέσιν «Πορτέλλο» τμῆμά των. Δύο ἀκόμη μεγάλα τμήματα, τὰ ὁποῖα ἐκινδύνευον μὲ κατάρρευσιν καὶ ἔθετον εἰς κίνδυνον ὁλόκληρον τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν καὶ μέρος τῆς παρὰ τήν βορείαν γωνίαν πρὸς τὴν θάλασσαν πλευρᾶς των, κατέστη δυνατὸν νὰ στερεωθοῦν, ἐνῷ παραλλήλως ἀνελήφθησαν, καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα δευτερεύοντα, στερεώσεις καὶ ἀποκαταστάσεις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῶν τειχῶν.

Τὸ μεγαλύτερον βάρος τῆς ἐργασίας συνεκεντρώθη εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν πλευράν, ὅπου διὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τὸ ἀπότομον τῆς θέσεως καὶ τὸ ὕψος τοῦ τείχους ἡ ἐκτέλεσις τῶν στερεώσεων συνήντησεν ἐξαιρετικὰς δυσκολίας. Παρὰ ταῦτα ἐπετεύχθη ἡ ἐπισκευὴ ὁλοκλήρου τοῦ ἑτοιμορρόπου τμήματος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὕψος πλέον τῶν 16 καὶ πλάτος ἀπὸ 8 ἕως 19 μ. Ἂν καὶ διεπιστώθη ὅτι εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς πύργον τοῦ τείχους, εἶχον χρησιμοποιηθῆ παλαιότερον πωρόλιθοι, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξευρεθοῦν εἰς ὅλα τὰ σημεῖα ὅμοιοι καὶ νὰ τοποθετηθοῦν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐκρίθη καὶ ὡς ἀπολύτως ἀπαραίτητον διὰ πολλοὺς λόγους. Ὁ σπουδαιότερος τούτων εἶναι ὅτι, ὡς διεπιστώθη διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, τὰ μόνα τμήματα τῶν τειχῶν τῆς Μονεμβασίας τὰ ὁποῖα ἔχουν πλήρως ἀποσαθρωθῆ εἶναι τὰ ἔχοντα ἀρχικῶς κατασκευασθῆ ἢ μεταγενεστέρως ἐπισκευασθῆ διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως πωρολίθων. Οἱ πωρόλιθοι εἶναι καταφανὲς ὅτι ὑφίστανται περισσότερον καὶ ταχύτερον τοῦ ὅλου ὑλικοῦ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θαλάσσης καὶ καταστρέφονται παρασύροντες ὁλόκληρα τμήματα τοῦ τείχους εἰς τὴν καταστροφήν. Διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ τμήματος αὐτοῦ ἐχρησιμοποιήθη περισσότερον ὁ ἐγχώριος ἀσβεστόλιθος, ὁ ὁποῖος κατ' ἐξοχὴν ἔχει χρησιμοποιηθῆ εἰς τὰ τείχη τῆς Μονεμβασίας (Πίν. 147 α· τὸ ἐπισκευασθὲν τμῆμα εἰς τὸ βάθος μέ ἀνοικτότερον ἐκ τῆς ἀσβέστου χρῶμα).

Ἐν ἡμικαταρρεύσει εὑρίσκοντο μερικὰ τμήματα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τειχῶν καὶ ἀκριβῶς παρὰ τὴν μεγάλην πύλην τῆς ἄνω «τάπιας» πλησίον τοῦ σημείου, ὅπου εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τὰ τείχη πλησιάζουν τοὺς βράχους. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐστερεώθη τὸ ἀριστερὸν τμῆμα τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρους τοῦ τοίχου καὶ μία καμάρα εὑρισκομένη ὀλίγον νοτιώτερον (Πίν. 147 β). Εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τῶν τειχῶν ἐστερεώθη ἐπίσης τμῆμα τῶν τειχῶν συνδέον τὸ ἐκ Ν. ἀνερχόμενον τμῆμα μετὰ τῶν βράχων (Πίν. 147 γ· ἀριστερὰ τὸ ἐπὶ τῶν βράχων ἐδραζόμενον τμῆμα).

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ παρὰ τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῆς Χρυσαφιτίσσης συνεπληρώθησαν καὶ ἀποκατεστάθησαν μερικὰ ἐκ τῶν ὀδοντωτῶν σχηματισμῶν τῶν τειχῶν, τὰ ὁποῖα ἐκινδύνευον (Πίν. 148 α), ὡς καὶ ἐκτεταμένα τμήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν τειχῶν τὰ ὁποῖα ἦσαν πλησίον τῆς αὐτῆς θέσεως σεσαθρωμένα (Πίν. 148 β). Μεγαλυτέρας ἀκόμη ζημίας εἶχε τὸ τεῖχος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέρος τῆς βορείας πλευρᾶς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς γωνίας μέχρι σχεδὸν τῆς πρὸς τὸν Φάρον φερούσης πύλης, δηλαδὴ εἰς μῆκος πλέον τῶν πεντήκοντα μέτρων καὶ εἰς διάφορον ὕψος (Πίν. 148 γ, ὅπου διακρίνεται εἰς ποῖον βάθος ἔχουν καταστραφῆ). Ἡ ἐργασία ἐξετελέσθη διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο παρὰ τὰ τείχη, καὶ τοιουτοτρόπως ἐπετεύχθη ἡ ἀποκατάστασις ὅλης τῆς πλευρᾶς (Πίν. 149 α· μετὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως).

Δυσκολίαι πολλαὶ ἀντιμετωπίσθησαν καὶ εἰς ἓν ἀκόμη μέγα καὶ μὲ σημαντικὰς ζημίας τμῆμα τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν ἀνατολικῆς, ἐξωτερικῆς πλευρᾶς. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ καταστροφὴ τῶν τειχῶν ἦτο ἐκτεταμένη εἰς μῆκος πλέον τῶν 20 μ. καὶ ὕψος κυμαινόμενον ἀπὸ 7 ἕως 16 μ. (Πίν. 149 β· κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας μὲ τὰ ἱκριώματα εἰς τὴν θέσιν των). Παρὰ τὰς ἐκ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ὕψους δυσκολίας ἐπετεύχθη καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἡ στερέωσις τῶν ἐπισφαλῶν σημείων καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀσφαλείας τοῦ τμήματος αὐτοῦ συνδεθέντος μὲ τὸ πρὸς τὴν βορείαν γωνίαν τοιοῦτον, τὸ ὁποῖον εἶχε στερεωθῆ πρὸ δεκαπενταετίας (Πίν. 149 γ· μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐργασιῶν).

Ἐκτὸς τῶν ἐργασιῶν εἰς τὰ κύρια καὶ περισσότερον κινδυνεύοντα αὐτὰ τμήματα ἐγένοντο καὶ ἄλλαι εἰς ἄλλας θέσεις μικροτέρας σημασίας, ὅπως εἰς δύο ἀκόμη σημεῖα τοῦ ἄνω μέρους τῆς ἀνατολικῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς καὶ εἰς ὀκτὼ τῆς μεσημβρινῆς, ὅπου ὑπῆρχον μικραὶ ζημίαι θέτουσαι εἰς κίνδυνον τὴν ζωὴν τῶν διερχομένων ἐπισκεπτῶν.

Κατὰ τὰς ἐργασίας διεπιστώθη ἐκ νέου ἡ διαφορὰ χρησιμοποιήσεως ὑλικοῦ εἰς τὰ διάφορα τμήματα τῶν τειχῶν, προερχομένη πιθανώτατα ἀπὸ διαφόρους περιόδους κατασκευῆς τούτων ἢ καὶ ἐπισκευῶν. Τοιουτοτρόπως ἡ χρησιμοποίησις ἀσβέστου καὶ ἄμμου εἶναι ὁμοία εἰς τὰ δύο καθέτως πρὸς τὴν θάλασσαν βαίνοντα τμήματα, ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν. Παρατηρεῖται σπατάλη ἀσβέστου καὶ χρησιμοποίησις ἄμμου μᾶλλον χονδρῆς καὶ ἐξαιρετικῶς καθαρᾶς. Τοῦτο ὅμως ἰσχύει μόνον ὡς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον. Ὁ δίδυμος ἐσωτερικός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔβαινον οἱ πολεμισταὶ κατὰ τὰς συγκρούσεις, εἶναι ἀμελέστερον ἐκτισμένος καὶ μὲ οἰκονομίαν εἰς τὴν ἄσβεστον. Ἀσφαλῶς ὁ ἐξωτερικὸς εἶναι παλαιότερος. Εἰς τὴν παρὰ τὸν ναὸν Χρυσαφιτίσσης πλευρὰν μεγάλα τμήματα εἶναι μὲ ἐλαχίστην ἄσβεστον κατεσκευασμένα καὶ προδίδουν βεβιασμένην κατασκευήν.

III. ΜΟΥΣΕΙΑΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

Εἰς τὸ Μουσεῖον Σπάρτης αἱ ἐπανεκθετικαὶ ἐργασίαι οὐδόλως ἐπροχώρησαν λόγῳ τῆς ἐκ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

κρεμότητος τοῦ θέματος τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἐν λόγῳ Μουσείου. Αἱ ἐργασίαι περιωρίσθησαν εἰς καθαρισμόν, ταὐτισιν, καταγραφὴν καὶ ταξινόμησιν ὡρισμένων ἐκ τῶν εὑρισκομένων εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Μουσείου ἀντικειμένων, ὡς τῶν Μυκηναϊκῶν ἀγγείων ἐκ τοῦ νεκροταφείου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Μονεμβασίας κ. ἄ. Εἰς τὸ Μουσεῖον Τεγέας ἐξετέθησαν εἰς ἰδιαιτέραν προθήκην τὰ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Blegen εἰς Ἁγιορ·γίτικα Ἀρκαδίας προερχόμενα δεκατέσσαρα νεολιθικὰ ἀγγεῖα καὶ ἓν εἰδώλιον, μετὰ τὸν καθαρισμόν, συγκόλλησιν καὶ τακτοποίησίν των ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν εἰς Παλ. Κόρινθον. Ἐγένετο ἐπίσης πρόχειρος τακτοποίησις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν καὶ γλυπτῶν τεμαχίων τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς.

Ὑπό τῆς Ἐπιμελητρίας δ. Αἰκ. Δημακοπούλου κατεγράφη ἡ μικρὰ ἀλλὰ σημαντικὴ Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Κυθήρων, ἥτις περιλαμβάνει ἐκτὸς ἄλλων, ἱκανὸν ἀριθμὸν Μεσομινωϊκῶν ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων δύο λύχνους ἐκ πορφυρίτου λίθου, ἑπτὰ ἀγγεῖα ἐκ στεατίτου λίθου, προφανῶς εἰσηγμένα ἐκ Κρήτης καὶ προερχόμενα ἐκ Παλαιοπόλεως Κυθήρων, ὅπου ἡ ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς ἀποκαλυφθεῖσα Μινωϊκὴ ἀποικία. Ἐγένετο ἐπίσης πλήρης τακτοποίησις καὶ ἔκθεσις εἰς προθήκας τῶν περιεχομένων εἰς τὴν Συλλογὴν ἀρχαίων.

IV. ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Μεταξὺ τῶν τυχαίων εὑρημάτων, τὰ ὁποῖα παρεδόθησαν παρὰ ἰδιωτῶν ἢ περισυνελέγησαν ἐκ διαφόρων θέσεων, ἐκ τῶν εἰς τὸ Μουσεῖον Σπάρτης παραδοθέντων καὶ προερχομένων ἐκ τῆς περιοχῆς Σπάρτης, ἀναφέρονται τμῆμα ἀναγλύφου ρωμαϊκῶν χρόνων μὲ παράστασιν Κυβέλης, ἀνάγλυφον ρωμαϊκῶν χρόνων μὲ παράστασιν ἐνθρόνου Ἀσκληπιοῦ καὶ διάφορα ἄλλα ἀσήμαντα τεμάχια γλυπτῶν καὶ ἀναγλύφων, ὀψίμων ρωμαϊκῶν χρόνων, καθὼς καὶ ἀριθμὸς χαλκῶν ρωμαϊκῶν νομισμάτων. Εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Γυθείου περιῆλθον καὶ νέα ἀρχαῖα παραδοθέντα ὑπὸ ἰδιωτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰ σημαντικώτερα: τμῆμα ἀρχαϊκοῦ λακωνικοῦ ἀναγλύφου τοῦ τύπου τῶν ἀναγλύφων μετ' ἀφηρωϊσμένων νεκρῶν μὲ παράστασιν μιᾶς μόνον ἐνθρόνου ἀνδρικῆς μορφῆς καὶ ἀκεραία ἐπιτύμβιος λακωνικὴ στήλη, ἑλληνιστικῶν χρόνων, μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν ἀκάνθης.

Εἰς τὸ Μουσεῖον Τεγέας μετεφέρθη, ἀποτειχισθεῖσα ἐκ τοίχου ἠρειπωμένης οἰκίας παρὰ τὸ χωρίον Στάδιον Ἀλέας, μαρμαρίνη ἀνάγλυφος ἐπιτύμβιος στήλη ἀκεραία, μὲ παράστασιν πολεμιστοῦ (Πίν. 150). Τὸ ἀνάγλυφον, ὅπερ φέρει εἰς τὴν ἄνω ὁριζόντιον ἀπόληξιν ἐγχάρακτον τὸ ὄνομα τοῦ πολεμιστοῦ *ΕΧΕΜΟΣ*, παρουσιάζει ὡραίαν ἐργασίαν καὶ ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὸ τέλος τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

*

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΙΣ ΧΩΡΟΝ
ΝΑΟΥ ΑΛΕΑΣ ΑΘΗΝΑΣ ΕΝ ΤΕΓΕΑ

Κατὰ τὸ ἀπὸ 15-9-64 ἕως 10-10-64 διάστημα ἐγένοντο εἰς τὸν χῶρον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς ἐν Τεγέᾳ ἐκτεταμέναι ἐργασίαι καθαρισμοῦ καὶ διαμορφώσεως τοῦ χώρου (Πίν. 152 β - γ). Αἱ ἐργασίαι συνίσταντο κατὰ σειράν: α) εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ προβλήματος τῆς ἀποχετεύσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων διὰ τὴν ἀποστράγγισιν τοῦ χώρου ἐκ τῶν ὑδάτων καὶ τῆς ὑγρασίας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος, β) εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ χώρου ἀπὸ τοῦ χόρτου καὶ τῶν ἀκανθῶν καὶ γ) εἰς τὴν πρόχειρον τακτοποίησιν τῶν ἐρειπίων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δημοσιευμένων πορισμάτων. Οὕτω, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ ἠνοίχθη μικρὰ αὔλαξ, συνδεθεῖσα μὲ τὴν ἀμέσως ἔξω τοῦ χώρου εὑρισκομένην παλαιὰν ἀποχετευτικὴν τάφρον, ἥτις εἶχε σχεδὸν ἀποφραχθῆ διὰ καταπεσόντων χωμάτων καὶ ἀπορριμμάτων καὶ ἀνεσκάφη τελείως ἐκ νέου, διὰ τὴν ἀποχέτευσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων μακρὰν τοῦ χώρου. Κατόπιν ἐγένετο συστηματικὸς καθαρισμὸς τοῦ χώρου ἐκ τῶν χόρτων καὶ ἀκανθῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν χωμάτων, διὰ τῶν ὁποίων εἶχον τελείως καλυφθῆ τὰ ἐρείπια. Πράγματι πολλὰ ἐκ τῶν κειμένων πέριξ τοῦ ναοῦ ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων εἶχον ἐκ νέου χωθῆ ὑπὸ τὰ χώματα, ὥστε εἰς πολλὰ σημεῖα αἱ ἐργασίαι προσέλαβον τὴν ὄψιν ἀνασκαφῆς. Κατὰ τὰς ἐργασίας καθαρισμοῦ καὶ ἀποχωματώσεως ἀπεκαλύφθησαν πλεῖστα ὅσα μικρὰ θραύσματα ἐκ τῆς ἀναγλύφου διακοσμήσεως τῆς σίμης καὶ τοῦ τοιχοβάτου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σηκοῦ, τὰ ὁποῖα καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Τεγέας.

Ἐγένετο ἐπίσης συστηματικὸς καθαρισμὸς τῆς πρὸς Β. τοῦ ναοῦ εὑρισκομένης κρήνης, ἐκ τῶν χόρτων καὶ τῶν καταπεσόντων ἐντὸς αὐτῆς χωμάτων καὶ ἀπορριμμάτων.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὡς ἄνω ἐργασιῶν ἐσημειώθη ἐν Τεγέᾳ τυχαῖον εὕρημα, μοναδικῆς σπουδαιότητος. Οὕτως ὁ κ. Νικόλαος Παναγόπουλος, κάτοικος τοῦ χωρίου Ἀλέα Τεγέας, κατὰ τὰς ἐργασίας διανοίξεως φρεατίου εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας του, κειμένης περὶ τὰ διακόσια μέτρα ἀπὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς, ἀνεῦρεν εἰς τὸ βάθος τῶν 2.20 περίπου μ. τοῖχον κατασκευασθέντα ἐκ συσσωρεύσεως μεγάλων λίθων, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπετειχίσθη μαρμάρινος κορμὸς γυναικείου ἀγάλματος, ὕψ. 0,86 μ., μὴ διασῴζων τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ ἄκρα. Οὗτος ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ εἰδοποιήσῃ τὴν Ὑπηρεσίαν μας καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ εὑρισκομένου εἰς Τεγέαν διὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως τοῦ ναοῦ συνεργείου μας, ὁ κορμὸς ἐξήχθη καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Τεγέας. Πρόκειται περὶ γυναικείου κορμοῦ οὐχὶ ἁπλῶς ἐνθυμίζοντος, ἀλλὰ σχεδὸν ὁμοίου μὲ τὸν λεγόμενον κορμὸν τῆς Ἀταλάντης τοῦ Μουσείου Τεγέας, τὸν ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ὑπὸ τῶν Γάλλων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς καὶ συνδεόμενον μὲ τὸν Σκόπαν (Dugas - Berchmans—Clemmensen, Le Sanctuaire d'Aléa Athéna, πίν. XCVI, XCVII, XCVIII). Ὁ νέος κορμὸς (Πίν. 151 α - γ) δίδει τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τύπον μὲ προσθήκας ἀποδεικνυούσας ὅτι πρόκειται περὶ Νίκης καὶ ἑπομένως ἱκανὰς νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα τοῦ παλαιοτέρου κορμοῦ. Πράγματι ἡ ὁμοιότης τῶν δύο κορμῶν ἐπιβάλλει τὴν ἄποψιν ὅτι πρόκειται περὶ δύο Νικῶν ὁμοίων, αἵτινες ἦσαν ἢ τὰ δύο ἀκρωτήρια τοῦ ναοῦ, τὸ Α. καὶ τὸ Δ., ἢ ἵσταντο ἐπὶ τῶν δύο ἰωνικῶν κιόνων, τῶν εὑρισκομένων ἔμπροσθεν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ (Lippold, Die Griechische Plastik, σ. 251, Dugas σ. 65). Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι αἱ ζημίαι καὶ εἰς τὸν νέον κορμὸν εἶναι αἱ αὐταί, τοῦτο δὲ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τυχαῖον. Κατόπιν τῆς ὡς ἄνω ἀποκαλύψεως τοῦ κορμοῦ καὶ διὰ τηλεφωνικῆς διαταγῆς τοῦ Ὑπουργείου ἐγένετο μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα πλησίον τῆς θέσεως τῆς εὑρέσεως τοῦ κορμοῦ, ἐντὸς τοῦ παραπλεύρως τῆς οἰκίας Παναγοπούλου κειμένου κτήματος Ρέππα, ἀποκλειομένης τῆς ἀνασκαφῆς ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας Παναγοπούλου, διότι ὑπῆρχε κίνδυνος καταρρεύσεως τῶν τοίχων τῆς οἰκίας λόγῳ τῆς στενότητος τοῦ χώρου. Σκοπὸς τῆς ἐντελῶς περιωρισμένης αὐτῆς ἐρεύνης ἦτο νὰ μελετηθῇ γενικῶς ὁ χῶρος περὶ τὸ εὕρημα, διὰ νὰ διαπιστωθῇ ἐὰν πρόκειται περὶ τυχαίου εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν εὑρισκομένου ἀρχαίου, ἀπορριφθέντος κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς ἢ πρωΐμους τουρκικοὺς χρόνους, ἢ ἐὰν ἀνήκῃ τοῦτο εἰς ὁμάδα ὅλην ἔργων μεταφερθέντων ἐκ τοῦ ναοῦ εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Ἡ διεξαχθεῖσα διὰ τρεῖς μόνον ἡμέρας ἔρευνα ἀπέδειξεν ὡς βάσιμον τὴν ἀρχικὴν ὑποψίαν, ὅτι δηλαδὴ δὲν πρόκειται περὶ μεμονωμένου ἀρχαίου. Ἀνευρέθη πλῆθος ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων, ἀνηκόντων μάλιστα εἰς τὰ ἐναέτια καὶ ἐπαέτια μέρη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς, τὰ ὁποῖα εἶχον χρησιμοποιηθῇ εἰς νεωτέρους χρόνους ὡς ἀνάχωμα, διὰ τοῦ ὁποίου παρημποδίζετο ὁ παραρρέων χείμαρρος ἀπὸ τοῦ νὰ κατακλύζῃ μίαν ὡρισμένην περιοχήν. Ὁ τοῖχος τοῦ ἀναχώματος αὐτοῦ εὑρίσκεται εἰς βάθος 1 μ. καὶ συνεχίζεται μέχρι τοῦ βάθους τῶν 3 μ. Ἔχει διάφορον πλάτος, εἶναι δὲ ἐκτισμένος ἄνευ συνδετικοῦ κονιάματος δι' ἁπλῆς συσσωρεύσεως τῶν ὑλικῶν, τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ὁποίων φαίνεται ὅτι ἔχουν ληφθῆ ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ καὶ θὰ ἦσαν κυρίως τὰ ὁρατὰ καὶ μὴ κατεχωσμένα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀναχώματος. Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων τῶν προερχομένων ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς, τὸ σημαντικώτερον ἦτο μικρὸν τμῆμα περὶ τὴν κοιλίαν, ὕψους 0,30 μ., γυμνοῦ ἀνδρικοῦ κορμοῦ, προερχόμενον ἀναμφιβόλως ἐκ τῶν γλυπτῶν τῶν ἀετωμάτων τοῦ ναοῦ (Πίν. 152 α).

Ἡ ἔρευνα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συνεχισθῇ, λόγῳ ἐλλείψεως πιστώσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ προκεχωρημένον τῆς ἐποχῆς καὶ τὰς συνεχεῖς βροχάς. Διὰ τοῦτο καὶ ἀφοῦ ἀπεδείχθη ὅτι εἰς τὸν χῶρον ἀπαιτεῖται μία μᾶλλον ἐκτεταμένη ἔρευνα, ἥτις ὑπόσχεται πολλὰ καὶ πιθανώτατα ἀπρόβλεπτα ἀποτελέσματα, αἱ τομαὶ ἐκαλύφθησαν ἐκ νέου, ὥστε ἡ ἐργασία νὰ συνεχισθῇ εἰς ἐποχὴν καταλληλοτέραν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

ΧΡΥΣ. ΧΡΗΣΤΟΥ - ΑΙΚ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

*

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΟΙΚΟΠΕΔΑ ΣΠΑΡΤΗΣ

Εἰς διάφορα ἰδιωτικὰ οἰκόπεδα τῆς πόλεως Σπάρτης, εὑρισκόμενα ἐντὸς τῆς ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ζώνης, διεξήχθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1964 δοκιμαστικαὶ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι πρὸ τῆς ἐνάρξεως οἰκοδομήσεως διὰ τὴν ἀποδέσμευσιν ἢ μὴ τῶν οἰκοπέδων. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδωσαν εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὰ οἰκόπεδα σπουδαιότατα ἀποτελέσματα, σημαντικὰ ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν καὶ τοπογραφίαν τῆς πόλεως κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Οἰκόπεδον Ὄλγας Παρασκευοπούλου

Τὸ ἐν λόγῳ οἰκόπεδον κεῖται 500 μ. περίπου νοτίως τοῦ ἀρχαίου θεάτρου καὶ δυτικῶς τοῦ συγχρόνου Σταδίου τῆς πόλεως. Κατόπιν τῶν θετικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς πρώτης ἀνασκαφῆς τοῦ οἰκοπέδου τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1963, ἡ ἔρευνα συνεχίσθη τὸν Ἰανουάριον τοῦ ἔτους 1964, περιορισθεῖσα εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν τμῆμα τοῦ οἰ-

1. ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, σ. 144 - 145.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

κοπέδου, τὸ ὁποῖον εἶχε μείνει ἀνεξερεύνητον. Διὰ τῶν γενομένων δοκιμαστικῶν τομῶν ἀπεκαλύφθησαν ψηφιδωτὰ δάπεδα, τὰ ὁποῖα ἦτο ἐμφανὲς ὅτι ἀνῆκον εἰς τὰ δωμάτια ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως. Πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ οὕτως ἀποτὴν κατεύθυνσιν ἢ οἱ τοῖχοι ἔχουν καταστραφῆ μέχρι τῶν θεμελίων.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τῆς ἐπαύλεως ἀποτελεῖται ἐκ στενομήκους χώρου (Α εἰς Σχέδ. 1), προθαλάμου πιθανώτατα, διήκοντος ἐξ Α. πρὸς

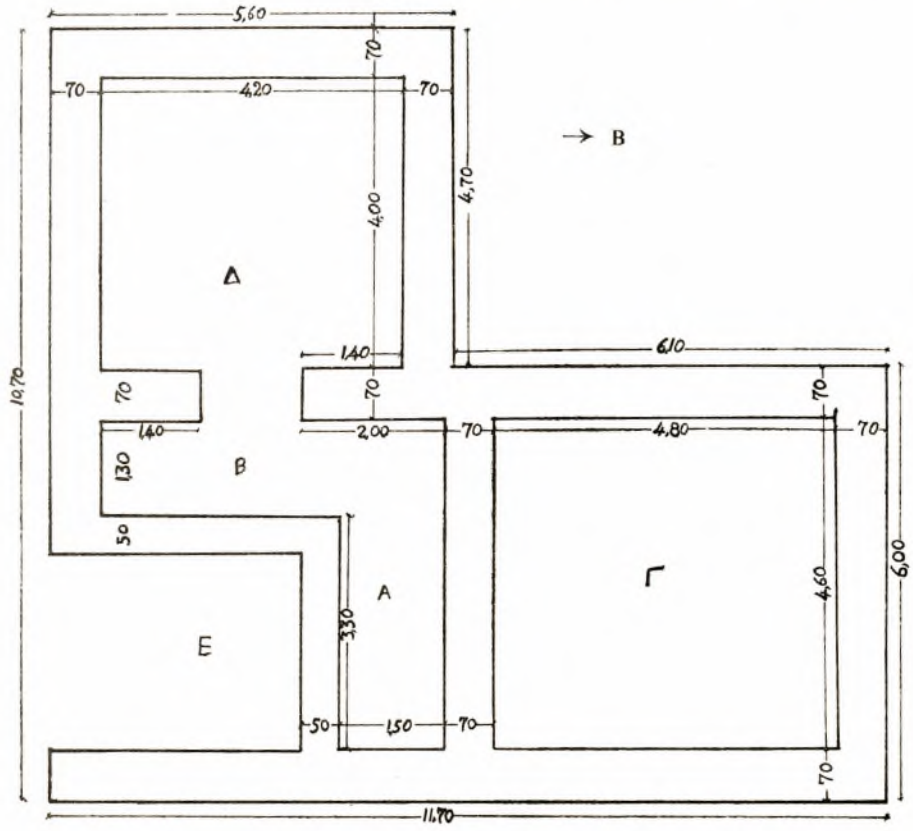

Σχέδ. 1. Κάτοψις Ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως, ἀποκαλυφθείσης εἰς οἰκόπεδον Παρασκευοπούλου εἰς Σπάρτην

καλυφθέντος κτίσματος ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίσθη τὸν Αὔγουστον τοῦ 1964, ὁπότε καὶ ἀπεκαλύφθη τελείως ἡ ἔπαυλις.

Ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ παρατιθεμένου σχεδιογραφήματος τῆς κατόψεως (Σχέδ. 1), τὰ ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα τῆς ἐπαύλεως ἀποτελοῦν μέρος μόνον τοῦ συνόλου, ἐκτεινομένης ὁπωσδήποτε τῆς ἐπαύλεως πρὸς Ν. καὶ ἴσως καὶ πρὸς Δ. Τὰ πρὸς Ν. καὶ Δ. τμήματα τῆς ἐπαύλεως δὲν ἠρευνήθησαν εἰσέτι, διότι ὁ χῶρος ἐνταῦθα ἀνήκει εἰς ἕτερα οἰκόπεδα. Αἱ μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους γενόμεναι τομαὶ πρὸς Β. καὶ Α. τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτίσματος οὐδὲν ἀπέδωσαν, ὥστε ἢ ἡ ἔπαυλις δὲν θὰ ἐξετείνετο πρὸς αὐτὴν Δ., δύο θαλάμων βορείως καὶ νοτίως τοῦ προθαλάμου κειμένων (Γ καὶ Ε εἰς Σχέδ. 1), ἑνὸς ἔτι στενομήκους χώρου τοποθετημένου κατ' ὀρθὴν γωνίαν δυτικῶς τοῦ πρώτου (Β εἰς Σχέδ. 1) καὶ ἑνὸς τρίτου θαλάμου πρὸς Δ. αὐτοῦ (Δ εἰς Σχέδ. 1). Ἐκ τῶν τριῶν τοίχων τοῦ προθαλάμου, τῶν βορείου, νοτίου καὶ ἀνατολικοῦ, διατηροῦνται μόνον τὰ θεμέλια, ὥστε δὲν ἀνευρέθησαν τὰ ἀνοίγματα τῶν θυρῶν, δι' ὧν ἐπεκοινώνει ὁ προθάλαμος μὲ τοὺς δύο ἑκατέρωθεν αὐτοῦ θαλάμους. Τοῦ δευτέρου προθαλάμου οἱ τοῖχοι σῴζονται καλύτερον εἰς ὕψος κυμαινόμενον ἀπὸ 0,40 μέχρι 0,80 μ. Εἰς τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ἰδίου προθαλάμου ὑπάρχει ἄνοιγμα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

θύρας, μήκ. 1.30 μ., δι' ἧς ὁ προθάλαμος ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ πρὸς Δ. αὐτοῦ θαλάμου. Οἱ τοῖχοι τῶν θαλάμων σῴζονται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καλύτερον μὲ τὸ μέγιστον ὕψος των εἰς τὰ 0,80 μ. περίπου. Ἅπαντες οἱ τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι διὰ λίθων καὶ πλίνθων συνδεομένων δι' ἀσβεστοκονιάματος καὶ ἔχουν πάχος 0,70 μ., ἐκτὸς τῶν τοίχων τοῦ θαλάμου Ε, οἱ ὁποῖοι ἔχουν πάχος μόλις 0,50 μ. Ἐκοσμοῦντο διὰ νωπογραφιῶν, διότι ἀμέσως ὑπὲρ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον εὑρέθησαν μικρὰ τμήματα ἀμμοκονιάματος φέροντα χρώματα κίτρινον καὶ βαθὺ ἐρυθρόν. Οἱ τοῖχοι καὶ τῶν δύο προθαλάμων ἦσαν ἐπενδεδυμένοι δι' ὀρθομαρμαρώσεως, τμήματα τῆς ὁποίας διατηροῦνται ἔτι κατὰ χώραν.

Ὁ προθάλαμος Α φέρει ψηφιδωτὸν δάπεδον (Πίν. 153 α) μὲ τὴν ἑξῆς παράστασιν: Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον ὑπάρχει τετράγωνος περίπου χῶρος, ὅπου ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους ὑπάρχουν ζῶναι ἐρυθρῶν, κυανῶν καὶ πρασίνων ρομβοειδῶν μοτίβων ἐναλλὰξ καὶ ἐντὸς τούτων παρεντεθειμένοι λευκοὶ ἀστερίσκοι. Ὁ ἑναπομένων χῶρος φέρει διάφορον καὶ πλουσιωτέραν διακόσμησιν: ὑπάρχει πρῶτον ἓν ἐξωτερικὸν πλαίσιον μέλαν φέρον σειρὰν λευκῶν γλωσσοειδῶν μοτίβων καὶ ἐρυθρὰ τρίγωνα ἐντὸς αὐτῶν. Ἀκολουθεῖ εὐρεῖα ταινία μὲ πλοχμοειδὲς κόσμημα λευκοῦ, ἐρυθροῦ, μέλανος καὶ πρασίνου χρωματισμοῦ, περικλειομένη ἐντὸς δύο ἄλλων στενῶν λευκῶν ταινιῶν καὶ τέλος ὁ χῶρος τῆς κυρίας παραστάσεως ἐκ τετραγώνων πλαισίων φερόντων ρόμβους καὶ πλοχμοειδὲς κόσμημα ἐναλλάξ, περικλειόμενος ἐντὸς στενοῦ πλαισίου μὲ πλοχμόν. Ὁ προθάλαμος Β φέρει ἐπίσης ψηφιδωτὸν δάπεδον μὲ ὡραίαν καὶ ἁπλῆν διακόσμησιν: ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους δίδονται συστήματα ἐκ τετραφύλλων ἐρυθροῦ χρώματος καὶ μεταξὺ τούτων παρεντίθενται μικροὶ ἀστερίσκοι (Πίν. 153 α, εἰς τὸ βάθος).

Ὁ θάλαμος Γ, περίπου τετράγωνος, διαστ. 4.80 x 4.60 μ., φέρει ὁμοίως ψηφιδωτὸν δάπεδον ἄριστα διατηρούμενον (Πίν. 153 β): καὶ τὰς τέσσαρας πλευράς τοῦ ψηφιδωτοῦ περιβάλλει εὐρὺ πλαίσιον. Εἰς τὰς δύο ἐκ τούτων φέρει ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους σειρὰν ροδάκων μὲ φύλλα πράσινα καὶ ἐρυθρὰ ἐναλλάξ. Εἰς τὰς ἄλλας δύο φέρει εὐρεῖαν ζώνην μὲ πλοχμὸν περικλειομένην ἐντὸς στενοῦ πλαισίου μὲ γλωσσοειδῆ κοσμήματα. Ἀκολουθεῖ ὁ κύριος τετράγωνος χῶρος, τοῦ ὁποίου αἱ παραστάσεις, ἐκ διακοσμητικῶν μοτίβων μὲ πλοχμοειδῆ στοιχεῖα κυρίως, εἶναι κατὰ κυκλικὰς ζώνας διατεταγμέναι περὶ κυκλικὸν κεντρικὸν χῶρον, διαμ. 0,85 μ., ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται κεφαλὴ Μεδούσης (Πίν. 154 α). Τὸ πρόσωπον τῆς Μεδούσης δὲν παρίσταται ἐντελῶς κατ' ἐνώπιον, ἀλλὰ στρέφεται ἐλαφρῶς πρὸς δεξιά. Εἶναι καλῆς ἐργασίας μὲ πλουσίους καὶ θερμοὺς χρωματισμοὺς καὶ ἐπιτυχεῖς φωτοσκιάσεις, ἰδίως εἰς τὰς παρειάς. Ἰδιαιτέρως ἐπιτυχὴς καὶ ζωντανὴ εἶναι ἡ ἀναδίπλωσις τοῦ ὄφεως κάτωθεν τοῦ πώγωνος τῆς Μεδούσης.

Ὁ θάλαμος Δ, περίπου τετράγωνος, διαστ. 4.20 x 4 μ., φέρει ὁμοίως, ἄριστα διατηρούμενον, ψηφιδωτὸν δάπεδον (Πίν. 154 β): ὁ τετράγωνος χῶρος περιβάλλεται καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ ἑνὸς εὐρέος πλαισίου μὲ ὀρθογώνια πλαίσια πληρούμενα διὰ πλοχμῶν, ζατρικίου καὶ ροδάκων ἐναλλάξ. Ἀκολουθοῦν ἀλλεπάλληλοι ταινίαι μὲ πλοχμοειδὲς κόσμημα, σχηματίζουσαι εὐρεῖαν ζώνην μαιάνδρου περὶ τετράγωνον κεντρικὴν εἰκόνα, διαστ. 0,80 x 0,80 μ. μὲ τὴν ἑξῆς παράστασιν (Πίν. 154 γ): εἰκονίζεται ὁ Διόνυσος καθήμενος ἐπὶ θρόνου[2] καὶ ἐστραμμένος πρὸς ἀριστερά, ἐστεφανωμένος διὰ κλάδων κισσοῦ καὶ ἐνδεδυμένος χιτῶνα, ἱμάτιον καὶ δέρμα πάνθηρος. Διὰ τῆς δεξιᾶς προσφέρει ἀσαφὲς ἀντικείμενον, πιθανώτατα προσωπεῖον, εἰς ἄλλην ἀνδρικὴν μορφήν, ἴσως ἠθοποιὸν ὡς ἐκ τούτου. Ἡ δευτέρα αὕτη μορφὴ παρίσταται ἐστραμμένη πρὸς τὸν θεὸν κύπτουσα καὶ θέτουσα τὸ προσωπεῖον εἰς τὸ πρόσωπον. Φορεῖ τὴν συνήθη πλουσίαν ἐνδυμασίαν τῶν ἠθοποιῶν καὶ τῶν Φλυάκων, τὴν γνωστὴν ἐκ τῆς ἀγγειογραφίας[3], δηλ. ἀναξυρίδας, χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον ἀναδιπλούμενον περὶ τὴν ὀσφύν, καὶ εἶναι ὁμοίως ἐστεφανωμένη διὰ κλάδων κισσοῦ. Ὁπωσδήποτε πρόκειται περὶ ὅλως ἐνδιαφερούσης παραστάσεως, ἡ ὁποία ἀντιγράφει προφανῶς παλαιότερα πρότυπα μὲ σκηνὰς ἐκ τοῦ θεάτρου.

Ἅπαντα τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα, προθαλάμων καὶ θαλάμων, εἶναι καλῆς τεχνικῆς, προσεκτικῆς ἐργασίας, κατεσκευασμένα διὰ μικρῶν ψηφίδων πυκνῶς πρὸς ἀλλήλας τοποθετημένων, μὲ πλουσίους καὶ θερμοὺς χρωματισμούς, λευκοῦ, μέλανος, ἐρυθροῦ, κυανοῦ, πρασίνου καὶ κιτρίνου χρώματος.

Ὁ θάλαμος Ε δὲν φέρει ψηφιδωτόν, ἀλλὰ τὸ

2. Ἡ παράστασις δὲν εἶναι σαφής. Ἢ πρόκειται περὶ θρόνου, ἐκ τοῦ ὁποίου, ἐν τῇ προσπαθείᾳ τοῦ τεχνίτου νὰ τὸν ἀποδώσῃ προοπτικῶς, εἰκονίζεται μόνον ἓν τμῆμα, ἢ περὶ σκίμποδος, ὁπότε ἡ στάσις τοῦ θεοῦ δὲν εἶναι πολὺ ἐπιτυχής, ἤ, τὸ πιθανώτερον, πρόκειται περὶ τραπέζης, παρὰ τὴν ὁποίαν ὁ θεὸς κάθηται ἐπὶ βράχου ἢ ἐξάρματος τοῦ ἐδάφους ἴσως, καὶ στηρίζει τὴν χεῖρα ἐπ' αὐτῆς. Συναφεῖς παραστάσεις βλ. M. Bieber, The History of the Greek and Roman Theatre, εἰκ. 316, 317α, 321, 300, 347.

3. Πρβλ. M. Bieber, ἔ. ἀ., εἰκ. 532 β.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

δάπεδον αὐτοῦ εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ πεπατημένης στρώσεως ἀμμοκονιάματος.

Ἐκ τῶν ψηφιδωτῶν, τῆς δομῆς τῶν τοίχων καὶ τῶν ἀνευρεθέντων ὀστράκων ἐντός τῆς ἀμέσως ὑπεράνω τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων ἐπιχώσεως, ἡ ἔπαυλις χρονολογεῖται εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ἡ στρωματογραφικὴ ἔρευνα τοῦ χώρου τῆς ἐπαύλεως πάντως ἔχει ὡς ἑξῆς: Τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα ἀνευρέθησαν εἰς βάθος 1.50 μ. Ἀμέσως ὑπὸ τὰ ἐπιφανειακὰ χώματα, πάχους 0,30 μ., καὶ εἰς βάθος μέχρι 0,80 μ. ἀνεσκάφη στρῶμα μὲ κεκαυμένα ξύλα καὶ τμήματα πηλίνων κεράμων. Ἐντὸς τοῦ στρώματος αὐτοῦ εὑρέθησαν ἐν ἀφθονίᾳ βυζαντινὰ ὄστρακα ἐκ πινακίων μὲ λάμπουσαν ἀλοιφὴν καὶ γραπτὴν διακόσμησιν, καθὼς καὶ ἐξ ἄλλων οἰκιακῶν ἀγγείων. Εἰς τὸ στρῶμα τοῦτο ἀνήκουν εὑρεθέντα τμήματα τοίχων ἀμελοῦς κατασκευῆς οἰκιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκτίσθησαν ἐπὶ τοῦ χώρου κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν καὶ ἐπικάλυψιν δι' ἐπιχώσεως τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως. Οἱ μεταγενέστεροι οὗτοι τοῖχοι εἶχον θεμελιωθῆ ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς ἐπαύλεως, εἰς μάλιστα ἡδράζετο ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Δ, τὸ ὁποῖον διετηρεῖτο κάτωθεν αὐτοῦ ἄθικτον.

Ἀκολουθεῖ στρῶμα πάχους 0,70 μ. μέχρι τοῦ ψηφιδωτοῦ, περιέχον ὄστρακα ρωμαϊκὰ καὶ ὑστερορρωμαϊκά, καθὼς καὶ ἐλάχιστα μελαμβαφῆ κλασσικὰ καὶ ἑλληνιστικά, τὰ τελευταῖα προφανῶς ἄλλοθεν μεταφερθέντα.

Ἡ ἔρευνα ἔξωθι τῶν τοίχων τῆς ἐπαύλεως ἔδειξεν, ὅτι τὰ θεμέλια τῶν τοίχων ἡδράζοντο ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, εὑρεθέντος εἰς βάθος 0,50 μ. ἀπὸ τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων καὶ 2 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἐντὸς τοῦ τελευταίου στρώματος οὐδὲν εὑρέθη, ὥστε νὰ δικαιολογῆται ὅτι ἡ ἔπαυλις ἐθεμελιώθη ἐπὶ προϋπαρχόντων κτισμάτων.

Οἰκόπεδον Ἑλένης Δίπλα

Τὸ ἐν λόγῳ οἰκόπεδον εὑρίσκεται περίπου 500 μ. νοτιοδυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας Σπάρτης καὶ δυτικῶς τοῦ συγχρόνου Σταδίου, εἰς τὸ ὕψος τῆς ὁδοῦ Λυσάνδρου καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τριακοσίων. Διὰ τῆς γενομένης τὸν Αὔγουστον τοῦ 1964 δοκιμαστικῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ἀπεκαλύφθησαν, εἰς βάθος μόλις 0,40 μ., τοῖχοι ρωμαϊκοῦ βαλανείου. Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ βαλανείου δὲν κατέστη δυνατὴ λόγῳ τῆς περιωρισμένης πιστώσεως, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς εὐρείας ἐκτάσεως τοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐκ πολλῶν διαμερισμάτων, ἐπεκτείνεται δὲ καὶ εἰς τὸ ἕτερον πρὸς Α. συνεχόμενον οἰκόπεδον, ὅπου ἡ ἔρευνα θὰ συνεχισθῇ τὸ θέρος τοῦ 1965. Εἰς ἐλάχιστα σημεῖα ἡ ἔρευνα ἔφθασε μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Οὕτω, λόγῳ τῆς μὴ περατώσεως τῆς ἀνασκαφῆς, τὰ ἀποτελέσματα ἐκτίθενται κατωτέρω λίαν συνοπτικῶς.

Ἐν κατόψει τὸ βαλανεῖον παρουσιάζει σχῆμα περίπλοκον, λόγῳ τῶν πολλῶν διαμερισμάτων αὐτοῦ καὶ διότι μεταγενέστερα κτίσματα, θεμελιωθέντα ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ τῶν δαπέδων τῶν θαλάμων, κατέστρεψαν ἱκανὸν τμῆμα τοῦ χώρου. Παρ' ὅλα ταῦτα, ἐκ τοῦ ἀνευρεθέντος μέχρι τοῦδε τμήματος, διακρίνονται εὐκόλως τὰ διαμερίσματα τοῦ λουτροῦ, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ βοηθητικοὶ χῶροι.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ βαλανεῖον δὲν ἀνευρέθη εἰσέτι. Πρὸς Β. τοῦ ὅλου συγκροτήματος ἀνεσκάφη τμῆμα ἑνός τετραγώνου θαλάμου. Τὸ ἐστρωμένον διὰ πηλίνων πλακῶν δάπεδον αὐτοῦ σῴζεται καλῶς καὶ παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον ὑπάρχουν δύο βαθμίδες, ἴσως ἕδρανα (Πίν. 155 α). Παραπλεύρως ἀνευρέθη ἕτερον μεγαλύτερον διαμέρισμα, τοῦ ὁποίου ἡ βορεία καλύτερον σῳζομένη πλευρὰ φέρει ἀνὰ μίαν κόγχην ὀρθογώνιον ἢ ἡμικυκλικήν ἐναλλάξ, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο πιθανώτατα ὡς λουτῆρες πληρούμενοι δι' ὕδατος. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἴσως ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ Frigidarium τῶν ρωμαϊκῶν βαλανείων. Εἰς τὸ μέσον ἀκριβῶς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ὑπάρχει ἄνοιγμα θύρας, ἡ ὁποία ὡδήγει εἰς ἕτερον διαμέρισμα, τοῦ ὁποίου ἡ βορεία καὶ νοτία πλευρὰ καταλήγουν εἰς ἡμικυκλικὰς κόγχας (Πίν. 155 β). Τὸ δάπεδον τούτου, κατὰ δύο βαθμίδας χαμηλότερον τοῦ προηγουμένου, ἦτο ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, τμήματα τῶν ὁποίων διατηροῦνται εἰσέτι κατὰ χώραν, ἀνευρέθη δὲ ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἡ ὀπὴ ἀποχετεύσεως τῶν ὑδάτων. Πιθανώτατα ὁ χῶρος αὐτὸς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ Tepidarium ἢ Caldarium τῶν ρωμαϊκῶν βαλανείων. Ἀμέσως πρὸς Δ. ἀκολουθεῖ ἕτερος ὀρθογώνιος χῶρος, τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου, ὑπερυψωμένον τοῦ προηγουμένου κατὰ τρεῖς βαθμίδας, φέρει ψηφιδωτὸν (Πίν. 155 γ) ἐν πολλοῖς κατεστραμμένον μὲ τὰ ἑξῆς θέματα: ὑπάρχει πρῶτον εὐρὺ ἐξωτερικὸν πλαίσιον λευκὸν ἄνευ παραστάσεων. Ἀκολουθεῖ στενὴ μέλαινα ταινία καὶ ὁ δι' αὐτῆς περικλειόμενος τετράγωνος χῶρος φέρει διακοσμητικὰ μοτίβα διατεταγμένα περὶ τετράγωνον κεντρικὴν εἰκόνα, διαστ. 0,40 x 0,40 μ., ὅπου εἰκονίζονται δύο δελφῖνες μέλανος χρώματος ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους. Τὸ ψηφιδωτὸν εἶναι σχετικῶς καλῆς ἐργασίας μὲ μεγάλας ψηφῖδας ἀραιῶς πρὸς ἀλλήλας τοποθετημένας. Ὁ θάλαμος μὲ τὸ ψηφιδωτὸν τῶν δελφίνων ἐπικοι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

νωνεῖ πρὸς Β. μὲ ἕτερον θάλαμον φέροντα ἐπίσης ψηφιδωτὸν δάπεδον πολὺ κατεστραμμένον, ἀμελεστέρας κατασκευῆς μὲ διακόσμησιν ζωνῶν ἀντιμετώπων τριγώνων ἐρυθρῶν ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους. Νοτιοδυτικῶς τοῦ χώρου μὲ τὸ ψηφιδωτὸν τῶν δελφίνων ἀνευρέθη μικρὸν τετράγωνον δωμάτιον, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ πεπατημένης στρώσεως ἀμμοκονιάματος. Παραπλεύρως τούτου ἀνεκαλύφθη τὸ ὑπόκαυστον τοῦ βαλανείου (Πίν. 155 δ), ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν κατὰ χώραν οἱ χαρακτηριστικοὶ ἐκ πηλίνων δίσκων στυλίσκοι.

Ἕτερα διαμερίσματα τοῦ βαλανείου ἀνεσκάφησαν ἐν μέρει ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τοῦ Frigidarium, συγκείμενα ἐκ δύο μικρῶν τετραγώνων δωματίων, τὸ δάπεδον τῶν ὁποίων εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ πηλίνων πλακῶν (Πίν. 155 ε) καὶ δύο ἑτέρων μεγαλυτέρων θαλάμων, ἀπολεγόντων ἀμφοτέρων κατὰ τὴν δυτικὴν στενὴν πλευράν των εἰς ἡμικυκλικὰς κόγχας. Ἐντὸς τοῦ ἑνὸς ἐκ τούτων διατηροῦνται κατὰ χώραν δύο στυλίσκοι ἐκ πηλίνων δίσκων (Πίν. 155 ζ΄).

Διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τοίχων τοῦ βαλανείου, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων διατηροῦνται εἰς ὕψος 0,50 - 0,80 μ., ἐγένετο χρῆσις πλίνθων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καί, σπανιώτερον, λίθων, ὡς συνδετικὴ δὲ ὕλη ἐχρησιμοποιήθη κονίαμα ἀσβέστου περιέχον μικρὰ ἐρυθρὰ σωματίδια (κουρασάνι). Τινὲς ἐκ τῶν τοίχων ἦσαν ἐπενδεδυμένοι διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ὡς βεβαιοῦται ἐκ τῶν σῳζομένων τμημάτων εἰς ὡρισμένα σημεῖα τούτων. Γενικῶς, ἐκ τῶν σῳζομένων τμημάτων τοῦ βαλανείου, διαπιστοῦται ἡ ἀρίστη κατασκευὴ καὶ ἡ πλουσία διακόσμησις τούτου.

Τὸ βαλανεῖον χρονολογεῖται πιθανώτατα εἰς τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα καὶ φαίνεται ὅτι ἦτο ἐκτεταμένον κτήριον, ἀποτελούμενον ἐκ πολλῶν διαμερισμάτων. Ἤδη ἔχουν ἀνευρεθῆ περὶ τὰ δέκα διαμερίσματα σῳζόμενα κατά τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καλῶς. Μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν καὶ ἐπίχωσιν τοῦ βαλανείου ὁ χῶρος ἐχρησιμοποιήθη, πιθανώτατα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, διὰ τὴν ἀνέγερσιν οἰκιῶν, οἱ τοῖχοι τῶν ὁποίων ἐθεμελιώθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Frigidarium καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν δωματίων μὲ τὸ ψηφιδωτὸν καὶ τοῦ δωματίου μὲ τὰ ἔδρανα. Μέγα τμῆμα τῶν πρὸς Α. τοῦ Frigidarium διαμερισμάτων τοῦ βαλανείου φαίνεται ὅτι κατέστρεψεν ὁλοσχερῶς θεμελιωθὲν ἐπ' αὐτοῦ κτήριον βυζαντινῶν χρόνων, ἀσαφοῦς προορισμοῦ, ἴσως λουτρῶν πάλιν. Τὰ διὰ τῆς μέχρι τοῦδε γενομένης ἐρεύνης ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα αὐτοῦ σύγκεινται ἐξ ἑνὸς κυρίου ὀρθογωνίου θαλάμου καὶ δύο ἡμικυκλικῶν χώρων ἑκατέρωθεν τούτου. Ἐντὸς τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ἡμικυκλικῶν χώρων διατηροῦνται κατὰ χώραν πολλοὶ στυλίσκοι ὑποκαύστου ἐκ τετραγώνων ὀπτοπλίνθων.

Ἡ ἔρευνα πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ βαλανείου θὰ συνεχισθῇ τὸ θέρος τοῦ 1965.

Συνέχισις ἀνασκαφῆς εἰς οἰκόπεδον ἰδιοκτησίας Ν. Βαρβιτσιώτη

Εἰς τὸ ἐν λόγῳ οἰκόπεδον, κείμενον ἀνατολικῶς τῆς ἀκροπόλεως καὶ παρὰ τὴν Ἐθνικὴν ὁδὸν Σπάρτης - Τριπόλεως, μικρὰ δοκιμαστικὴ ἔρευνα, διεξαχθεῖσα τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1963[4] εἶχεν ἀποκαλύψει εἰς τὸ βορειοδυτικὸν τμῆμα τοῦ οἰκοπέδου τὸ μεγαλύτερον τμῆμα ἑνὸς ὑστερορρωμαϊκοῦ κτίσματος, ἀσαφοῦς προορισμοῦ, ἔχοντος τὸ σχῆμα κοσμικῆς ρωμαϊκῆς βασιλικῆς (Σχέδ. 2). Ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς προθαλάμου καὶ μιᾶς κυρίας αἰθούσης, ἥτις διαιρεῖται εἰς τρία κλίτη. Τὸ ἀριστερὸν κλίτος εἶχεν ὁλοσχερῶς καταστραφῆ κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς παραπλεύρως εὑρισκομένης ἐθνικῆς ὁδοῦ. Τὸ κεντρικὸν κλίτος καταλήγει πρὸς Α. εἰς ἡμικυκλικὴν προβάλλουσαν κόγχην καὶ φέρει ψηφιδωτὸν δάπεδον μὲ παραστάσεις διαφόρων θεμάτων διακοσμητικοῦ χαρακτῆρος[5].

Διὰ τῆς νέας συμπληρωματικῆς ἐρεύνης, διεξαχθείσης τὸν Ἰούλιον τοῦ 1964, ἠρευνήθη ὁ χῶρος παραπλεύρως τοῦ νοτίου κλίτους καὶ ἀπεκαλύφθησαν ἕτερα προσκτίσματα τοῦ οἰκοδομήματος (Α Β Γ Δ εἰς Σχέδ. 2). Πλησίον τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τούτου ὑπάρχει μικρὸν δωμάτιον (Β). Ἄνοιγμα θύρας εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον αὐτοῦ ὁδηγεῖ εἰς ἕτερον χῶρον, ὁριζόμενον ἐξ ἑνὸς ἡμικυκλικοῦ τοίχου καὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δεξιοῦ κλίτους τοῦ κυρίου κτηρίου (Α). Σχηματίζεται οὕτως εἰς ἡμικυκλικὸς χῶρος (Πίν. 156 α), ἀγνώστου προορισμοῦ. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς ἀψῖδος ὑπάρχουν δύο μικραὶ ἡμικυκλικαὶ κόγχαι διὰ τὴν τοποθέτησιν πιθανώτατα ἀγαλματιδίων ἢ σκευῶν. Πρὸς Ν. τοῦ δωματίου Β ἀπεκαλύφθησαν δύο ἕτερα τετράγωνα περίπου δωμάτια (Γ καὶ Δ εἰς Σχέδ. 2· Πίν. 156 α), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ βορειότερον, τοῦ ὁποίου τὸ διὰ πηλίνων πλακῶν ἐστρωμένον δάπεδον εὑρίσκεται περίπου 1 μ. ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τῶν ἄλλων χώρων τοῦ κτηρίου καὶ τὸ ὁποῖον ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ πρὸ αὐτοῦ εὑρισκόμενον δωμάτιον Γ διὰ τριῶν ὀρθογωνίων ἀνοιγμάτων (Πίν. 156 β),

4. ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, σ. 142 κ.ἑ.

5. ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, Πίν. 144 α - β.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Σχέδ. 2. Κάτοψις ρωμαϊκοῦ κτηρίου ἀγνώστου προορισμοῦ, ἀποκαλυφθέντος εἰς οἰκόπεδον Ν. Βαρβιτσιώτη εἰς Σπάρτην

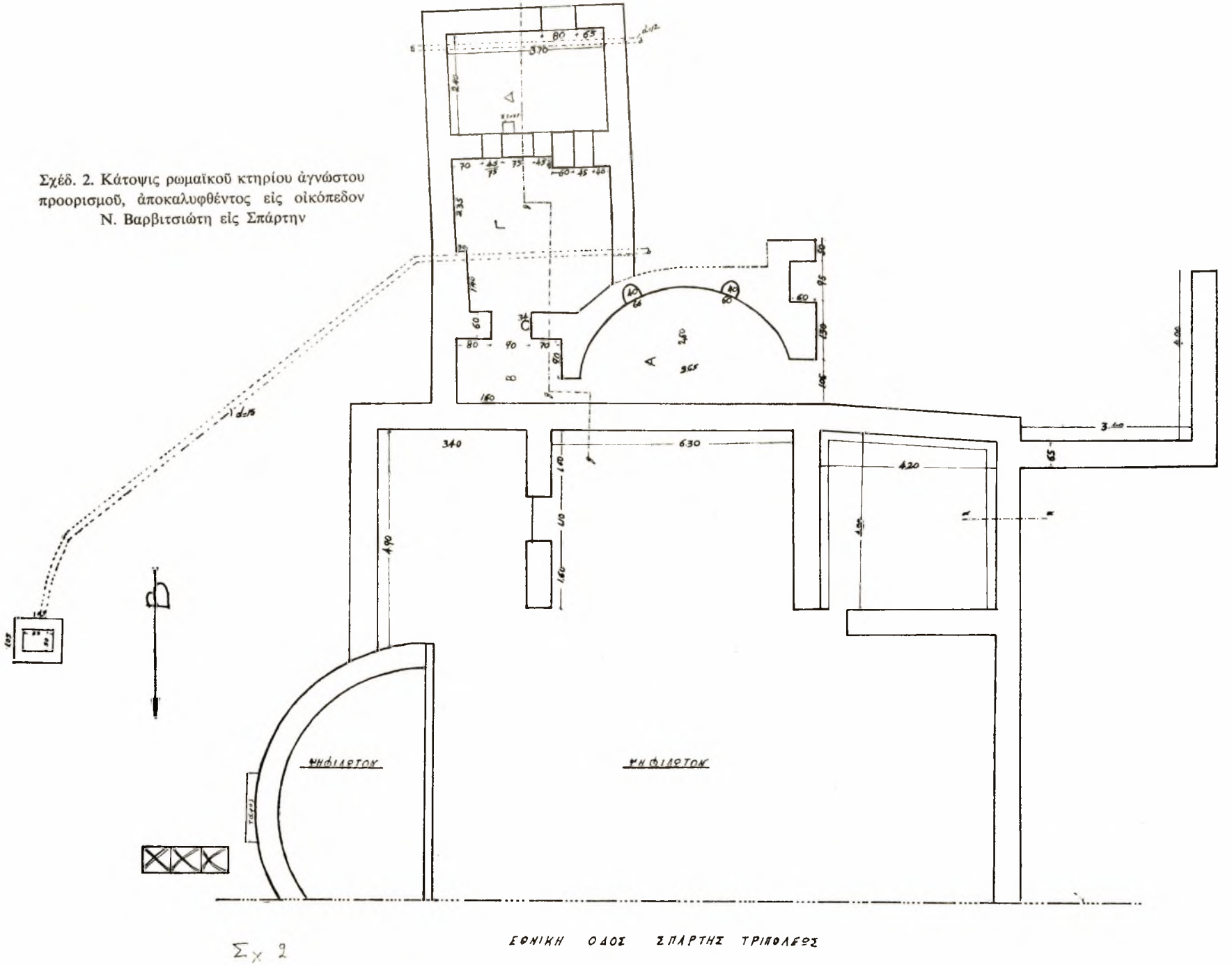

Σχ 2

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς κλίβανος. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν διεσκορπισμένοι καὶ τεθραυσμένοι εἰς τεμάχια πήλινοι τετράγωνοι καὶ στρογγύλοι δίσκοι στυλίσκων ὑποκαύστου. Κατὰ χώραν διατηρεῖται ἐδραζόμενος ἐπὶ τοῦ Β. τοίχου τοῦ δωματίου καὶ παρὰ τὸ ἀκραῖον πρὸς Α. ὀρθογώνιον ἄνοιγμα στυλίσκος ἐκ τετραγώνων πηλίνων πλακῶν (Πίν. 156 γ).

Διὰ τῶν γενομένων δοκιμαστικῶν τομῶν εἰς τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα τοῦ οἰκοπέδου ἡ ἔρευνα ἔφθασε μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Στρωματογραφικῶς ὁ χῶρος ἔχει ὡς ἑξῆς: Τὸ φυσικὸν ἔδαφος εἰς βάθος 2 - 2.50 μ. παρουσιάζει σταθερὰν κλίσιν πρὸς Β. Ἀμέσως ὑπὸ τὰ ἐπιφανειακὰ χώματα καὶ μέχρι βάθους 0,50 μ. ἐσημειώθη πτωχὸν βυζαντινὸν στρῶμα, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχονται ἀρκετὰ ὄστρακα ἐκ πινακίων μὲ λάμπουσαν ἀλοιφὴν καὶ γραπτὴν διακόσμησιν. Κάτωθεν τούτου καὶ μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους τεταραγμένον στρῶμα καλύπτει περίοδον ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν μέχρι καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ διαταραχὴ αὕτη τῶν στρωμάτων ὀφείλεται εἰς τὰς οἰκοδομικὰς ἐργασίας τῶν ἄρχῶν τοῦ 4ου αἰ., ὁπότε ἐκτίσθη τὸ ὡς ἄνω οἰκοδόμημα καὶ φαίνεται βέβαιον τὸ γεγονὸς τῆς ὁλοσχεροῦς καταστροφῆς παλαιοτέρων κτισμάτων κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τούτου.

Τὸ κτήριον, τοῦ ὁποίου ὁ προορισμὸς παραμένει εἰσέτι ἀσαφής, φαίνεται ὅτι κατεστράφη διὰ πυρὸς ἢ σεισμοῦ, διότι εἰς πολλὰς σημεῖα τῶν χώρων αὐτοῦ ὑπάρχουν ἐκτεταμένα ἴχνη πυρός, ἡ δὲ ἐπίχωσις ἀμέσως ὑπεράνω τῶν δαπέδων περιεῖχε πλεῖστα τεμάχια κεκαυμένων ξύλων καὶ κεράμων. Οἱ τοῖχοι ἐπίσης εἶναι πολὺ κατεστραμμένοι, τινὲς μέχρι τῶν θεμελίων. Οἱ καλύτερον σῳζόμενοι τοῖχοι, διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ὁποίων ἐγένετο χρῆσις πλίνθων καί, σπανιώτερον, λίθων, μὲ συνδετικὴν ὕλην κονίαμα ἀσβέστου, εἶναι ὁ νότιος τοῖχος τοῦ δεξιοῦ κλίτους (ὕψ. 0,50 μ. περίπου) καὶ οἱ τοῖχοι τῶν προσκτισμάτων, ὕψ. 1 μ. περίπου. Ἡ καταστροφὴ τοῦ κτηρίου ἴσως δύναται νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν λεηλασίαν τοῦ Ἀλαρίχου (396 μ.Χ.).

Μετὰ τὴν καταστροφήν του, τὸ κτήριον ἐγκαταλείπεται καὶ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν ὑπεράνω τῶν δαπέδων καὶ διὰ μέσου τῶν τοίχων τῶν προσκτισμάτων, τοποθετοῦνται σωλῆνες ἀγωγοῦ κυκλικῆς διατομῆς (Πίν. 156 α, γ), οἱ ὁποῖοι καταλήγουν εἰς φρέαρ ἐπισκέψεως, κείμενον περὶ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ οἰκοπέδου, καὶ συνεχίζονται καὶ πέραν τοῦ οἰκοπέδου, προφανῶς καταλήγοντες εἰς ὑδραγωγεῖον.

Διὰ τῶν γενομένων τομῶν βορείως τοῦ κτηρίου ἀπεκαλύφθη συστὰς τεσσάρων τάφων, ὑστερορρωμαϊκῶν πιθανώτατα χρόνων, προσανατολισμοῦ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Εἶναι ἐκτισμένοι διὰ πλίνθων καὶ καλύπτονται διὰ μεγάλων λιθίνων πλακῶν. Ὁ εἷς τούτων περιεῖχε τοὺς σκελετοὺς τριῶν νεκρῶν. Ἅπαντες οἱ τάφοι ἦσαν ἀκτέριστοι. Ὁπωσδήποτε δὲν συνδέονται μὲ τὸ κτήριον, διότι εὑρέθησαν εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον αὐτοῦ καὶ φαίνεται ὅτι αἱ ταφαὶ ἐγένοντο μετὰ τὴν κατερείπωσιν καὶ κατάχωσιν τοῦ κτηρίου.

Οἰκόπεδον Δικαίου

Τὸ οἰκόπεδον κεῖται ἔξω τῆς πόλεως Σπάρτης καὶ περὶ τὸ ἓν χιλιόμετρον ἀνατολικώτερον τοῦ ναοῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος, παρὰ τὴν Ἐθνικὴν ὁδὸν Σπάρτης - Τριπόλεως.

Διὰ τῶν γενομένων τομῶν εἰς τὸ βόρειον ἥμισυ τμῆμα τοῦ οἰκοπέδου ἀπεδείχθη ὅτι ὁ χῶρος ἦτο κατῳκημένος συνεχῶς ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν μέχρι καὶ τῶν ὑστάτων ρωμαϊκῶν χρόνων. Εὑρέθησαν πράγματι ἐν ἀφθονίᾳ ἀρχαϊκά, κλασσικά, ἑλληνιστικὰ καὶ ρωμαϊκὰ ὄστρακα εἰς τεταραγμένας ἐπιχώσεις καὶ φαίνεται βέβαιον τὸ γεγονὸς τῆς καταστροφῆς τῶν παλαιοτέρων κτισμάτων ὑπὸ τῶν νεωτέρων. Εἰς τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τοῦ οἰκοπέδου καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον ὅπου τοῦτο συνορεύει μετὰ τοῦ γειτονικοῦ κτήματος ἰδιοκτησίας Μανουσάκη, ἀνευρέθη εἰς βάθος 1.20 μ. καὶ εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν διατηρούμενον, οἰκοδόμημα τῶν ἀρχῶν τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου ἐκτισμένον κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν τρόπον διὰ μεγάλων καὶ καλῶς εἰργασμένων πωρολίθων (Σχέδ. 3). Ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς μόνον χώρου καὶ εἶναι τετράγωνον. Μῆκος πλευρᾶς 10.45 μ., πάχος τοίχου 0,65 μ. Διεπιστώθη ὅτι ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Πράγματι εἰς ὡρισμένα σημεῖα τῶν τοίχων διακρίνεται ἐπισκευὴ ἐκ μικρῶν λίθων, πλίνθων καὶ συνδετικῆς ὕλης κονιάματος ἀσβέστου. Τὸ ἐκ πεπατημένου ἀσβεστοκονιάματος δάπεδον τοῦ κτηρίου εἶναι ἐπίσης κατασκευὴ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

Αἱ εἰς ἕτερον σημεῖον τοῦ οἰκοπέδου γενόμεναι τομαὶ ἀπεκάλυψαν μικρὸν τμῆμα ρωμαϊκοῦ κτηρίου, τοῦ ὁποίου τὸ ἓν ἐπίμηκες δωμάτιον, διαστ. 2x5 μ., φέρει ψηφιδωτὸν δάπεδον: ἀλλεπάλληλα τετράγωνα μὲ ζώνας ἐκ διακοσμητικῶν θεμάτων (τετραφύλλων καὶ πλοχμῶν), περικλείοντα κεντρικὸν ὀρθογώνιον χῶρον, μὲ παράστασιν θαλασσίων ὀστρέων καὶ ἰχθύων. Τὸ ψηφιδωτὸν ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὸν 3ον αἰ. μ.Χ., εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ μικρῶν ψηφίδων καὶ παρουσιάζει σχετικῶς καλὴν ἐργασίαν μὲ πλουσίους

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

καὶ θερμοὺς χρωματισμοὺς (ἐρυθρόν, λευκόν, κίτρινον, κυανοῦν, πράσινον).

Αἱ ἄλλαι τομαὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους καὶ ἀπεκάλυψαν τοίχους ἀμελοῦς καὶ προχείρου κατασκευῆς ὑστερορρωμαϊκῶν καὶ

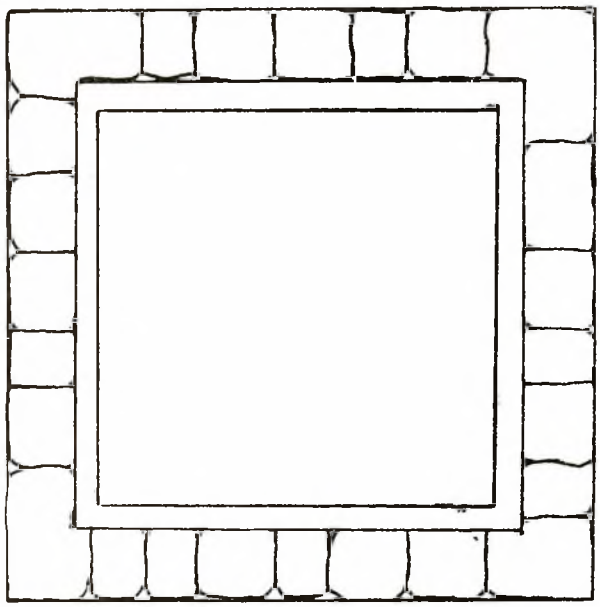

Σχέδ. 3. Κάτοψις ἑλληνιστικοῦ κτηρίου (ἱερόν;) ἀποκαλυφθέντος εἰς οἰκόπεδον Δικαίου εἰς Σπάρτην

βυζαντινῶν χρόνων. Ἕνεκα ἀνεπαρκείας τῆς διατεθείσης πιστώσεως δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ οἰκοπέδου καὶ ἡ ἔρευνα θὰ συνεχισθῇ τὸ θέρος τοῦ 1965.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΧΩΡΟΥ ΑΡΧΑΙΑΣ ΜΑΝΤΙΝΕΙΑΣ

Ἐντὸς τοῦ περιπεφραγμένου ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Μαντινείας συνεχίσθησαν, ἀπὸ 25ης Μαΐου μέχρι 10ης Ἰουνίου 1964, αἱ ἐργασίαι καθαρισμοῦ καὶ διαμορφώσεως τοῦ χώρου, αἱ διακοπεῖσαι τὸ θέρος τοῦ 1962[6].

Μέγα μέρος τοῦ χρόνου τῶν ἐργασιῶν ἐδαπανήθη εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου ἐκ τῆς παντὸς εἴδους πυκνῆς βλαστήσεως, ἥτις εἶχεν ἀποκρύψει σχεδὸν τὰ ἀρχαῖα. Παραλλήλως πρὸς τὸν καθαρισμὸν ἤρχισε καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ χώρου. Ἡ ἐργασία ἤρχισε πρῶτον ἐκ τοῦ θεάτρου. Διὰ τοῦ γενομένου καθαρισμοῦ καὶ ἀποχωματώσεως διεπιστώθη ὅτι σχεδὸν ἅπασαι αἱ σειραὶ τῶν ἐδωλίων, αἱ ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Fougères[7], διατηροῦνται καλῶς. Ἀνευρέθη ἐπίσης ἡ ἀρχὴ καὶ τῶν ὀκτὼ κλιμάκων ἀνόδου, τῶν διαχωριζουσῶν τὸ κοῖλον εἰς ἑπτὰ κερκίδας. Ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν κλιμάκων τοῦ θεάτρου, τῶν ἀγουσῶν εἰς τὸ διάζωμα, ἡ καλύτερον διατηρουμένη καὶ ὁρατὴ πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ ἦτο ἡ δυτική[8], τῆς ὁποίας σῴζονται πέντε βαθμίδες ἀνόδου. Ἡ νοτιοδυτικὴ ἐξωτερικὴ κλῖμαξ ἔχει καταπλακωθῇ ὑπὸ μεγάλων ὀγκολίθων. Διὰ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τοῦ θεάτρου διεπιστώθη ὅτι οὐδεμία βαθμὶς τῆς ὑπὸ τοῦ Fougères ἀναφερομένης ἐνταῦθα ἐξωτερικῆς κλίμακος διασῴζεται. Ἐκ τῆς ἀντιστοίχου βορειοανατολικῆς ἐξωτερικῆς κλίμακος ἀνευρέθησαν αἱ δύο μόνον βαθμίδες.

Ὁ καθαρισμὸς συνεχίσθη καὶ εἰς τὰ πρὸ τοῦ θεάτρου κτίσματα[9]. Τοὺς εἰς μικρὸν ὕψος ἀποκαλυφθέντας κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ ἔτους 1961 τοίχους τοῦ συγκροτήματος σκηνῆς - προσκηνίου εἶχε καλύψει ἐκ νέου ἐπίχωσις, ὥστε ἐλάχιστα διεκρίνοντο. Ἐκαθαρίσθησαν ὡς ἐκ τούτου ἐκ νέου εἰς μικρὸν ὕψος, περίπου 0,40 μ., διὰ τὸν φόβον καταστροφῆς των, ἕνεκα τῆς εὐτε-

6. ΑΔ 17 (1961/62): Χρονικὰ σ. 86 καὶ ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, σ. 90.

7. G. Fougères, Mantinée et l'Arcadie Orientale, σ. 167, εἰκ. 37.

8. Ἔ.ἀ., σ. 171, εἰκ. 41.

9. Ἔ.ἀ., εἰκ. 37.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

λοῦς κατασκευῆς των. Τὸ πρὸ τοῦ θεάτρου ἐκ πλακῶν θεμέλιον τοῦ στυλοβάτου τοῦ προσκηνίου σῴζεται εἰς μῆκος μόνον 4.70 μ., ἄνευ οὐδενὸς ἴχνους στερεώσεως κιόνων. Οἱ δύο ναΐσκοι ὄπισθεν τῆς σκηνῆς, οἱ ἀποκαλυφθέντες ἐπίσης κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1961, εἶχον καλυφθῆ πάλιν ὑπὸ ἐπιχώσεως, ὥστε ἐκαθαρίσθησαν ἐκ νέου, καὶ οἱ τοῖχοί των εἶναι ὁρατοὶ νῦν εἰς ὕψος 0,50 μ. περίπου.

Ἐκ τοῦ Ἡραίου εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1961 μόνον ἡ βορειοδυτικὴ γωνία. Διὰ τοῦ γενομένου καθαρισμοῦ ἀπεκαλύφθη καὶ τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα, ὥστε εἶναι ὁρατὸς νῦν ὁλόκληρος ὁ ναός, ὅστις σύγκειται ἐκ προνάου καὶ σηκοῦ[10]. Διεπιστώθη ὅτι δὲν ἔχει ὑποστῆ σημαντικὴν καταστροφὴν ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεώς του ὑπὸ τῶν Γάλλων. Ἀντιθέτως σημαντικὴν καταστροφὴν φαίνεται νὰ ἔχῃ ὑποστῆ ὁ παραπλεύρως καὶ πρὸς Ν. τοῦ Ἡραίου κείμενος ναΐσκος τοῦ Διὸς Σωτῆρος. Τούτου ἀνευρέθη μόνον ὁ δυτικὸς μακρὸς τοῖχος.

Μεταξὺ τοῦ Ἡραίου καὶ τοῦ σκηνικοῦ καὶ τῶν ὄπισθεν αὐτοῦ ναΐσκων ἀνεσκάφη ἐπίχωσις πάχους σχεδὸν 1 μ. Ἀπεκαλύφθη οὕτως ἡ πλακόστρωτος ὁδός, ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Fougères, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς της ἐκ τοῦ νοτιοανατολικοῦ τοίχου τοῦ θεάτρου καὶ μέχρι μήκους 40 μ. περίπου. Ἐπίσης ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος καὶ ἡ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. δευτέρα μικροτέρα πλακόστρωτος ὁδός, ἡ συναντῶσα τὴν πρώτην. Ἀμφότεραι σῴζονται ἀρκετὰ καλῶς, σχεδὸν ὡς σημειοῦνται εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Fougères[11]. Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης καὶ ἡ ἑτέρα ἀνατολικὴ πλακόστρωτος ὁδὸς μεταξὺ τῶν δύο ναΐσκων καὶ τοῦ ἡρῴου τοῦ Ποδάρου μέχρι μήκους 25 μ. περίπου. Τὸ ἡρῷον τοῦ Ποδάρου εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1961 καὶ διετηρεῖτο καλῶς. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἔχει ὑποστῆ σημαντικὴν καταστροφήν, ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεώς του ὑπὸ τῶν Γάλλων. Ἡ νοτία μακρὰ πλευρὰ εἶναι τελείως κατεστραμμένη, αἱ δὲ ἄλλαι διατηροῦν μόνον τὰ θεμέλια εἰς ἐλάχιστον ὕψος.

Τὸ τετράγωνον πρόπυλον, ἡ παλαιὰ εἴσοδος τῆς Ἀγορᾶς, κατὰ τὴν βορείαν γωνίαν τοῦ θεάτρου[12], οὐδόλως διεκρίνετο πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ, καλυπτόμενον ὑπὸ ἐπιχώσεως πάχους 1 μ. Τούτου ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐκ πλακῶν θεμέλια καὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν, ἄνευ ὅμως ἴχνους στερεώσεως κιόνων, ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Fougères[13]. Ἡ πρὸς Α. τοῦ προπύλου «ἀρχαία στοὰ»[14] διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν μὲ ὁρατὰς ἐννέα κοιλότητας πρός ὑποδοχὴν τῶν κιόνων, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον τμήματα δύο εὑρίσκονται ἔτι κατὰ χώραν. Ἡ πρὸ τῆς «ἀρχαίας στοᾶς» εὑρισκομένη μικρὰ ἀψὶς εἶχε καλυφθῆ ὑπὸ ἐπιχώσεως, ὥστε οὐδόλως διεκρίνετο. Ὅταν ἐκαθαρίσθη, διεπιστώθη ὅτι ὁ πάχους 0,90 μ. ἡμικυκλικὸς τοῖχος αὐτῆς σῴζεται καλῶς εἰς ὕψος ὅμως μόλις 0,30 μ.

Ἐκ τοῦ συγκροτήματος τῆς ἐξέδρας τῆς Ἐπιγόνης[15] καὶ τῆς πρὸς Α. αὐτῆς στοᾶς ἀπεκαλύφθη μόνον τὸ ἐκ πλακῶν θεμέλιον τῆς μικρᾶς στοᾶς ἔμπροσθεν τῆς ἐξέδρας. Ἡ ἐξέδρα τῆς Ἐπιγόνης εἶναι σχεδὸν τελείως κατεχωσμένη καὶ μόλις διακρίνεται, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ στοά τῆς Ἐπιγόνης πρὸς Α. τῆς ἐξέδρας. Ἀντιθέτως τὰ ἐργαστήρια καὶ ὁ «μάκελλος» τῆς Ἐπιγόνης, ὄπισθεν τῆς στοᾶς[16], εἶχον καθαρισθῆ κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1961 καὶ διατηροῦνται εἰς καλὴν κατάστασιν. Οἱ τοῖχοι ὅμως τούτων εἶναι τόσον εὐτελεῖς, ὥστε ἄνευ στερεώσεως ὑπάρχει κίνδυνος καταστροφῆς των μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου. Τὸ Βουλευτήριον[17], τοῦ ὁποίου ὁ καθαρισμὸς ἐγένετο ἐπίσης κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1961, διατηρεῖται εἰς καλυτέραν κατάστασιν, ἕνεκα τῆς στερεότητος καὶ τῆς ἐπιμελείας τῆς κατασκευῆς τῶν τοίχων.

Ἡ ἐργασία διεκόπη εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον λόγῳ ἐξαντλήσεως τῆς διατεθείσης πιστώσεως. Ἐπομένως κεχωσμένα καὶ μὴ ὁρατὰ εἰς τὴν Ἀγορὰν τῆς Μαντινείας εὑρίσκονται νῦν τὰ ἑξῆς μνημεῖα[18]: Ἡ ἐξέδρα τῆς Ἐπιγόνης καὶ ὁ ἐντὸς αὐτῆς τετράγωνος χῶρος τῆς παλαιᾶς Ἀγορᾶς, ἡ πρὸς Α. τῆς ἐξέδρας στοὰ τῆς Ἐπιγόνης καὶ ἡ ἔμπροσθεν αὐτῆς «κοινὴ ἑστία» ἢ τύμβος τοῦ Ἀντινόου. Ὁ «βωμὸς τοῦ Ἡλίου» ἔμπροσθεν τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τὸ «Βῆμα τοῦ Εὐρυκλέους» πρὸς Α. τοῦ Βουλευτηρίου. Ἡ περιορίζουσα πρὸς Α. τὴν Ἀγορὰν στοὰ τῆς Ἐπιγόνης μὲ τὴν μονὴν κιονοστοιχίαν καθὼς καὶ τὰ ὄπισθεν αὐτῆς κτίσματα εἶναι ἐπίσης κεχωσμένα, ἀλλὰ εὑρίσκονται καὶ ἐκτὸς τῆς περιφράξεως.

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

10. G. Fougères, ἔ. ἀ., εἰκ. 37, 47.
11. Ἔ. ἀ., εἰκ. 37.
12. Ἔ. ἀ., σ. 179, εἰκ. 37.
13. G. Fougères, ἔ. ἀ., εἰκ. 37.
14. Ἔ. ἀ., σ. 179, εἰκ. 37.
15. Ἔ. ἀ., σ. 179.
16. Ἔ. ἀ., σ. 182.
17. Ἔ. ἀ., σ. 174, εἰκ. 42.
18. Ἔ. ἀ., εἰκ. 44.

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

KYTHERA

In July and August 1964 members of the British School at Athens in association with the Pennsylvania University Museum continued their excavations at Kastri (ancient Skandeia) on the southeastern coast of the island of Kythera. Trials conducted on the promontory at Kastri in 1963 had confirmed the presence of a Minoan colony in Kythera. The object of the work in 1964 was to establish the chronological limits of the colony and to study some of the houses in it.

The excavations on the promontory were supervised by Dr. R. Hope Simpson and Mr. J. Lazenby. In the lowest strata, at the present level of the Palaiopolis river, they found much Middle Minoan II and III pottery, and a few sherds of MM I type. Much of this pottery had been imported from Crete, but some sherds appear to be of local manufacture. The discovery of Middle Minoan I wares in the colony at Kastri suggests that the Cretan settlement in Kythera is one of the earliest, if not the earliest, Minoan colony yet discovered, and that the origins of the Cretan naval empire, traditionally known to the Greeks as the thalassocracy of Minos, may well lie near in time to the beginning of the second millennium B. C. The latest Minoan pottery found in this area was of LM Ib date: it lay immediately beneath some late Roman walls which had greatly disturbed the upper Minoan levels. A Middle Helladic cup of red clay, rudimentarily decorated with porpoises, was found in an LM Ia context here. Close to the surface a classical black-glaze sherd came to light with the words *ΑΙΠΩΝ ΦΙΑΩΜΓ* scratched upon it.

In parallel with the trial trenches dug in 1963, and closer to the summit of the promontory, house walls of LM Ib date were excavated (P l. 157 d). Foundations of two houses were revealed with a narrow passage between them. Late Roman walling intersected the upper parts of the Minoan buildings and destroyed them, but the stratification was not damaged for at least a metre above their floors. At present it appears that the houses of the Minoan colonists were abandoned, without being destroyed by fire, in the second half of the fifteenth century B. C. Amongst the pottery found here, which included imported as well as locally-made wares, were both LM Ib and Late Helladic IIa sherds. Some of the sherds were decorated with representations of double-axes (P l. 157 c). Other sherds of the same date were decorated with figure-of-eight shields (P l. 157 a). On some of them the telamon or strap for hanging the shield is illustrated, and others show the vertical bar for holding the two parts of the shield together and strengthening the whole. The rarity of metal objects, both in the houses and in the tombs nearby, is striking; at Kastri a small bronze pendant of Minoan type is one of the few pieces of metal found in the settlement. Some Early Byzantine coins uncarthed near the surface suggest that the late fortifications at Kastri may belong to the sixth century A.D.

On the Asprogas ridge to the north of Kastri Mr. and Mrs. Aubrey Trik completed the excavation of Tomb E begun in 1963. Much Minoan pottery of MM IIIb to LM Ia date was again found in the two remaining chambers, though most of it was badly broken. A notable discovery here was a fine cup of « Kamares » type with purple decoration (P l. 157 b). Three other plundered Minoan tombs in the ridge were also excavated; in one of them glazed Byzantine sherds of about 1000 A. D. with brown spiral decoration and light green colouring in patches were found.

Amongst chance finds made in the fields near Kastri and Asprogas were a Minoan greenstone bowl and an archaic Greek inscription cut in a limestone block. The inscription was of the late sixth or fifth century B. C. and had the single word *ΜΑΛΟΣ* upon it.

About 150 m. inland from Kastri, on the hillock known locally as Kastraki, trials revealed the foundations of a substantial Roman building with a thick cement floor; beneath the floor, and having no connection with it, was a circular pit, whose purpose is not clear. Inside the pit were Early Helladic sherds, including part of a sauceboat, and some Neolithic. Some of the Neolithic sherds were incised with chevron and zigzag patterns, and the incisions had been filled with a white paste. The Neolithic sherds are at present the only evidence for Neolithic settlement in the neighbourhood.

In the road from Kastri to Metata, another tomb (j) was cleared, under the direction of Mr. J. N. Coldstream. This was one of a series damaged during roadmaking in 1958. Late Minoan Ia and b and Late Helladic II pottery was found in the three chambers, one of which

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

had been reused in LH IIIb times, several kylix stems of the thirteenth century B. C. being found.

The survey of the Kastri area was completed by Mr. K. Minto and part of the Roman aqueduct which brought water from near Metata to Kastri was planned. The archaic or classical fortifications on Palaiokastro mountain inland from Kastri were mapped by Minto using a theodolite. He also drew the archaic Doric capitals and other architectural fragments built into the Church of St. Kosmas on the mountain. These pieces perhaps come from the sanctuary of Aphrodite in Kythera mentioned by Herodotus (1.105.3). Pausanias calls the sanctuary the most ancient of Aphrodite amongst the Greeks (3.23.1), and certainly the Doric capitals in the Church of St. Kosmas do look very early indeed; the earliest are perhaps of the seventh century B. C.

Others who took part in the work were Mrs. G. L. Huxley, Mrs. R. Hope Simpson, and the Hon. Hector MacDonnel (drawing and cataloguing) and Mr. R. Watson (photography). The excavators are grateful to the Ephor of Antiquities in Laconia, Dr. Christou, to the Epimelitria of Antiquities, Miss A. Demakopoulou, and to Mr. Th. Petrocheilos, representative of the Greek Archaeological Service in Kythera, for their friendly co-operation. The work was throughout directed by the writer. All finds have been placed in the Museum at Chora, Kythera.

G. E. HUXLEY

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΣΤΕΡΕΩΣΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΛΑΚΩΝΙΑΣ

Ἐκ τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἅλωσιν ναῶν τῆς Λακωνίας ἐστερεώθησαν διὰ τῆς φροντίδος τοῦ Ἐφόρου τῆς Δ΄ Περιφερείας κ. Ν. Β. Δρανδάκη, ἀναπληροῦντος τὸν ἀπουσιάζοντα εἰς τὸ ἐξωτερικὸν οἰκεῖον Ἔφορον, καὶ ἐν μέρει ὑπὸ τὴν τεχνικὴν ἐπίβλεψιν τοῦ μηχανικοῦ Σπάρτης κ. Εὐστ. Βλαχογιάννη, αἱ κάτωθι ἐκκλησίαι:

1) Τὸ καθολικὸν τῆς ἐν Λακεδαίμονι Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα: Ὁ κατάγραφος (1620) τρίκογχος ναός, ὑποστὰς ἐκ τῶν κατὰ καιροὺς σεισμῶν πλείστας ρωγμάς, εὑρίσκετο εἰς ἀθλίαν κατάστασιν καὶ ἦτο κατὰ κυριολεξίαν ἑτοιμόρροπος, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι πρὸ 30 περίπου ἐτῶν οἱ τοῖχοί του, ὀλίγῳ χαμηλότερον τῆς στέγης, εἶχον περισφιγχθῆ δι' ὁρατῆς ἔξωθεν ζώνης ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος (Πίν. 158 α), ἥτις ἐνεσφηνώθη ἐντὸς τοῦ σώματος τῶν τοίχων[1].

Κατ' ἀρχὴν ἀπεμακρύνθησαν οἱ καλύπτοντες τὰς στέγας τοῦ ναοῦ κέραμοι, αἵτινες ἦσαν νεωτέρου τύπου, τοῦ λεγομένου γαλλικοῦ (Πίν. 160 α). Ἐν συνεχείᾳ κατεσκευάσθη ὑπὸ τὴν στέγην, ἀποκεκρυμμένη ἐντὸς τοῦ τοίχου, ζώνη ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος, ἐστερεώθησαν αἱ στέγαι καὶ μάλιστα ἡ τῆς ἀνατολικῆς κεραίας, καὶ τὸ διαλελυμένον τεταρτοσφαίριον τοῦ βορείου χοροῦ, ἐπηλείφθησαν ὅλαι διὰ σιμέντου καὶ διεποτίσθησαν τὰ ρήγματά των δι' ἀραιᾶς σιμεντοκονίας, ἐπληρώθησαν τὰ κενὰ τῶν στεγῶν διὰ κισήρεως, ἥτις ἐκαλύφθη δι' ἀσβεστοκονίας μὲ σιμέντον, καὶ ἐτοποθετήθησαν ἔπειτα κέραμοι τοῦ λεγομένου βυζαντινοῦ τύπου (Πίν. 160 β).

Ἀντικατεστάθη διὰ νέας ἡ ἀρχῆθεν ὑπάρχουσα, ὡς ἔδειξεν ἡ ἔρευνα, καὶ σαθρωθεῖσα ἐκ τοῦ χρόνου ξυλίνη στέγη τῆς μέσης καμάρας τοῦ νάρθηκος, ἥτις εἶχε κατασκευασθῆ εἰς ἀρκετὸν ὕψος ὑπὲρ τὴν καμάραν, ὥστε νὰ ἀποτελῇ συνέχειαν τῆς στέγης τῆς δυτικῆς κεραίας τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἐπὶ πλέον συνεπληρώθη ἡ ὑπὸ τὰς στέγας ὀδοντωτὴ ταινία εἰς τὰ λίαν ἐφθαρμένα τμήματα αὐτῆς, ἐγένετο ὑποθεμελίωσις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, ἀπεμακρύνθησαν δι' ἐκσκαφῆς τὰ χώματα ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου, ἡρμολογήθησαν αἱ πλάγιαι πλευραὶ ἐξωτερικῶς ὑπὲρ τὰς στέγας τῶν πλαγίων διαμερισμάτων, ἀποκατεστάθησαν τὰ τόξα τῶν παραθύρων τοῦ τρούλλου (Πίν. 160 α - β) καὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς ὅλα τὰ παράθυρα σιδηρᾶ ὑαλοστάσια.

Τὰς στερεωτικὰς ἐργασίας ἐξετέλεσεν ὁ ἀρχιτέκτων τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως κ. Πέτρος Κορωνιός.

2) Εἰς τὸ γειτονικὸν πρὸς τὴν Μονὴν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα χωρίον Χρύσαφα ἐστερεώθησαν διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀρχιτέκτονος:

α) Εἰς τὸν ναὸν τῆς Χρυσαφιτίσσης (1290) ὁ ἐπὶ τοῦ μνημείου ᾠκοδομημένος μεταγενεστέρως πύργος, οὗτινος ὁ μὲν ἀνατολικὸς τοῖχος ἀποτελεῖ πρὸς τὰ ἄνω ἐπέκτασιν μέρους τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ (Πίν. 161 α), ὁ δὲ δυτικὸς βαίνει ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ τρούλλου τῆς ἐκκλησίας (Πίν. 161 β).

Εἰδικώτερον ἐπληρώθησαν καὶ ἐφράγησαν αἱ ὑπάρχουσαι ρωγμαὶ τοῦ πύργου καὶ ἐστερεώθησαν οἱ τοῖχοί του. Ἐπὶ τούτοις συνεπληρώθη ἡ ἀνακεράμωσις τῶν στεγῶν τοῦ ναοῦ. Μέρος αὐτῆς καὶ δὴ τοῦ τρούλλου εἶχε γίνει παλαιότερον ὑπὸ τῆς Ἐπιμελητείας Μυστρᾶ.

Τμῆμα τῆς στέγης τῆς ἐκκλησίας, περικλειόμενον ἐντὸς τῶν τοίχων τοῦ πύργου, εἶχε πρὸ πολλοῦ καλυφθῆ ὑπὸ σιμέντου. Ὁ μανδύας δὲν ἀφῃρέθη, ἐπεσκευάσθησαν μόνον αἱ ρωγμαί του. Τὰ ὑπὸ τὰς κεράμους δημιουργούμενα κενὰ τῶν στεγῶν ἐπληρώθησαν καὶ ἐδῶ διὰ κισήρεως, ἀφοῦ προηγουμένως αἱ καμάραι ἐπηλείφθησαν ἐξωτερικῶς διὰ σιμέντου.

Ἐστερεώθη ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ μνημείου καὶ ἀφῃρέθησαν αἱ κατὰ τὴν πλευρὰν αὐτὴν πρό τινων ἐτῶν κατασκευασθεῖσαι ὑπὸ τῶν Χρυσαφιτῶν ἀντηρίδες. Ὡσαύτως ἐστερεώθη τὸ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐξωνάρθηκος ὑψούμενον μεταγενέστερον κωδωνοστάσιον, οὗ συνεπληρώθησαν τὰ διαβρωθέντα τοξύλλια. Ὑπὸ τὸ κωδωνοστάσιον διηνοίχθη, μετὰ προηγηθεῖσαν στερέωσιν, τόξον τοῦ δυτικοῦ τοίχου, φραχθὲν εἰς νεωτέρους χρόνους.

Ἀπεμακρύνθησαν ἀκόμη αἱ ἔξω τῆς ἀνατολικῆς καὶ βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ προσχώσεις καὶ ἐκτίσθη ἀναλημματικὸς τοῖχος ἐκ ξηρολιθιᾶς. Τέλος ἐστερεώθησαν τὰ λείψανα τῆς νεωτέρας στοᾶς, ἥτις εἶχε προσκολληθῆ ἀπὸ Ν. εἰς τὸν ναόν, καὶ ἡρμολογήθησαν οἱ τοῖχοι αὐτοῦ.

Ἡ Χρυσαφίτισσα διασῴζει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἱκανὰς τοιχογραφίας. Τῆς προχείρου στερεώσεώς των εἶχον παλαιότερον ὡς Ἐπιμελητὴς Μυστρᾶ ἐπιμεληθῆ, δι' ὧν τότε διέθετον μέσων. Κατὰ τὸ 1964 μὲ χρήματα, ἅτινα εἶχον χορηγηθῆ εἰς τὴν κοινότητα Χρυσάφης ἐκ τῶν Κρατικῶν Λαχείων, ἐπετεύχθη μερίμνῃ ἐμοῦ στερέωσις τοῦ πλείστου

1. Τοὺς τοίχους τοῦ μνημείου κοσμοῦν ἐντειχισμένα ἀρχαῖα γλυπτὰ μέλη, ὡς τμῆμα λακωνικῆς ἐπιτυμβίου στήλης (Πίν. 158 β), ποὺς μαρμαρίνου θρόνου, μιμούμενος πόδα λέοντος (Πίν. 159 α) καὶ παλαιοχριστιανικά, ὡς ἐπίθημα κοσμούμενον διὰ σταυροῦ καὶ καλαμοειδῶν (Πίν. 159 β).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

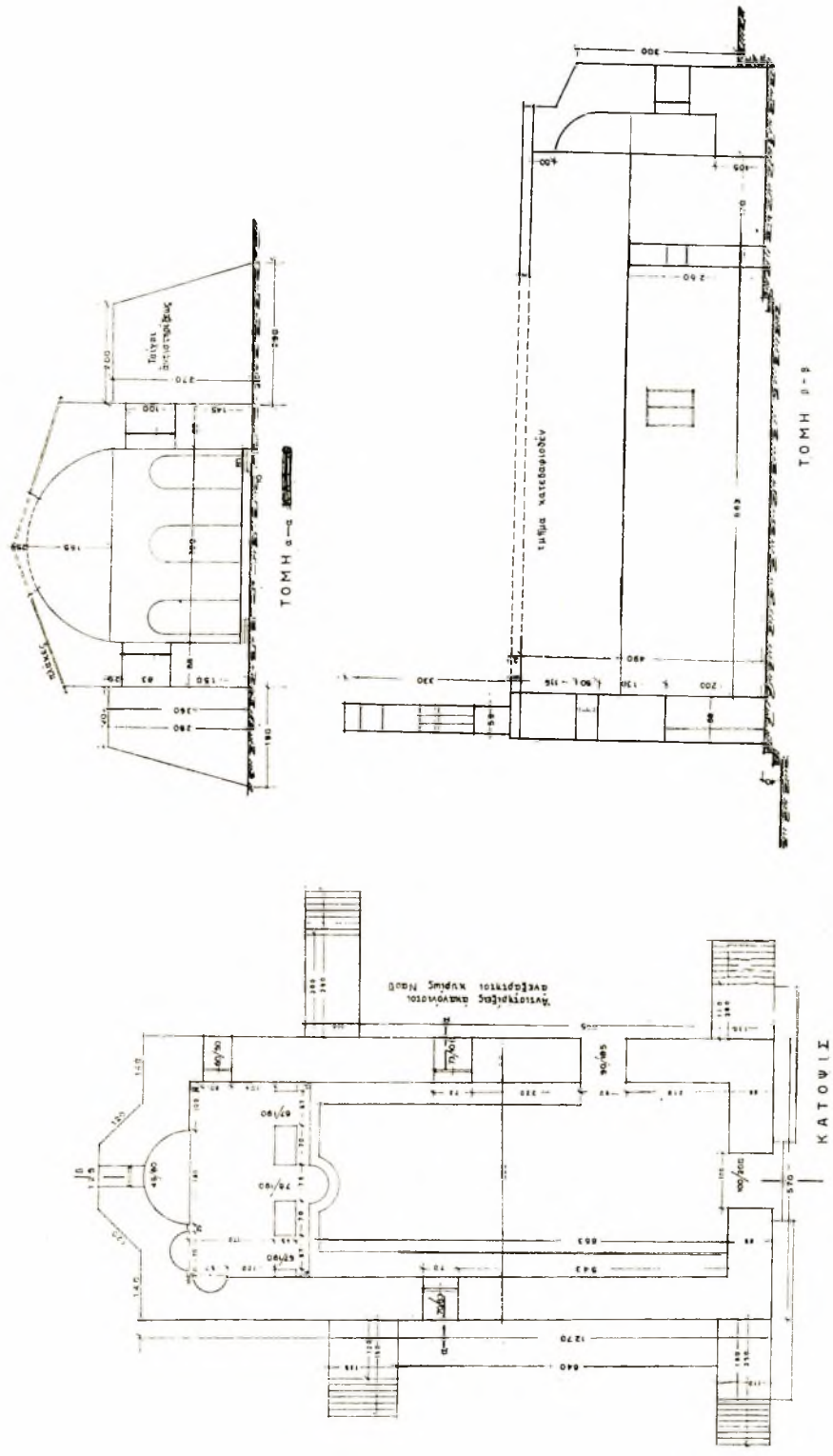

Σχέδ. 1. Κάτοψις καὶ τομαὶ ναοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Μαυρομιχαλαίων ἐν Ἀρεοπόλει Λακωνίας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τῶν τοιχογραφιῶν διὰ τοῦ ὑπὸ τὸν καλλιτέχνην κ. Φώτην Ζαχαρίου συνεργείου συντηρητῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Ἰδίαν λεπτομερῆ μελέτην περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Χρυσαφιτίσσης ἔχω σχεδὸν ἑτοίμην.

β) Εἰς τὸν παρακείμενον ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου[2] (Πίν. 162 α), ἐγένετο ἀνακεράμωσις, ἁρμολόγημα τῶν τοίχων, συμπλήρωσις ἐφθαρμένων κεραμοπλαστικῶν κοσμημάτων καὶ τῶν διαβρωθέντων τόξων τῶν παραθύρων (Πίν. 162 β, 163 α). Ἀπηλλάγησαν ἐπίσης τῶν προσχώσεων αἱ ἐξωτερικαὶ πλευραὶ τοῦ ναοῦ, ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰ παράθυρα σιδηρᾶ ὑαλοστάσια καὶ ἐστερεώθησαν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ μόνον αἱ διατρέχουσαι ἄμεσον κίνδυνον καταρρεύσεως τοιχογραφίαι.

3) Ἐν Ἀρεοπόλει τῆς Μάνης ἐστερεώθη ὁ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰ. χρονολογούμενος κατάγραφος, μονοκάμαρος ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Μαυρομιχαλαίων (Πίν. 163 β).

Ἐκ τῆς στέγης ἀπέμενε μόνον τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς καμάρας (Σχέδ. 1)[3] τὸ δ' ὑπόλοιπον (Πίν. 164) εἶχε καταρρεύσει. Καὶ ἡ πρόσοψις τοῦ ναοῦ ἔφερεν ἐπικινδύνους ρωγμὰς (Πίν. 165 α). Ἀφοῦ κατεσκευάσθη ὑπὸ τὴν στέγην κεκρυμμένη ζώνη ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος ἀνεκτίσθη διὰ τοῦ ἐκ Μάνης τεχνίτου κ. Γρηγορίου Σούμπαση τὸ καταπεσὸν τμῆμα τῆς στέγης, ἐπληρώθησαν τὰ κενὰ διὰ κισήρεως καὶ ἀκολούθως ἐκεραμώθη ἐκ νέου τὸ μνημεῖον (Πίν. 165 β).

Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΥΘΗΡΩΝ

Διὰ τὰ βυζαντινὰ καὶ μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς νήσου Κυθήρων ἐλάχιστα ἔχουν γραφῆ μέχρι σήμερον. Συνοπτικὴν περιγραφὴν τῶν κυριωτέρων βυζαντινῶν μνημείων τῆς νήσου μᾶς ἔδωκε, μὲ τὴν γνωστὴν μεθοδικότητά του, ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Γ. Σωτηρίου εἰς τὴν Κυθηραϊκὴν Ἐπιθεώρησιν τοῦ ἔτους 1923 (σ. 5 - 24). Πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἐξελίξεως τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα εἰς τὴν νῆσον ἀποτελεῖ ἡ περιεκτικωτάτη μελέτη τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου περὶ τοῦ σπηλαίου τῆς Ἁγίας Σοφίας (Πρακτικὰ τοῦ Θ' Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, 1955, σ. 178 - 183).

Χρήσιμον βοήθημα ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἔρευνα διὰ τὴν Παληόχωραν Κυθήρων τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Δ. Ζαγλανίκη (Παληόχωρα, Ζάκυνθος 1962).

Ἐξ αὐτῶν ὅμως, ὁ μελετητὴς τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων δὲν δύναται νὰ σχηματίσῃ σαφῆ καὶ ὁλοκληρωτικὴν ἰδέαν περὶ τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ἡ νῆσος εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Κατὰ τὴν πρώτην μετάβασίν μας εἰς Κύθηρα, δι' ὑπηρεσιακοὺς λόγους τὸ 1961, ὁ ἀρχιτέκτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας κ. Χαρ. Μπούρας καὶ ὁ γράφων, ἠσθάνθημεν ζωηρὰν ἔκπληξιν διὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν ἀλλὰ καὶ τὴν ποιότητα τῶν μνημείων τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν πράγματι ἀνεκτιμήτους θησαυροὺς ὄχι μόνον διὰ τὴν νῆσον ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐπιστήμην γενικώτερον.

Οὕτω, ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις τῆς συστηματικῆς μελέτης καὶ δημοσιεύσεως τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων Κυθήρων.

Ἐπηκολούθησαν καὶ ἄλλαι μεταβάσεις τοῦ ὑπογράφοντος πρὸς ἐξέτασιν τούτων, περισυλλογὴν στοιχείων καὶ σύνταξιν προγράμματος ἐργασιῶν ἐπισκευῆς καὶ συντηρήσεως αὐτῶν.

Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἡ τελικὴ δημοσίευσις πρέπει νὰ ἀναμένῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προγραμματισθεισῶν ἐργασιῶν.

Ὅθεν, ἐδῶ δίδονται ἐλάχιστα πληροφοριακὰ στοιχεῖα περὶ τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῶν Κυθήρων συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν Χρονικῶν τοῦ Α.Δ. Πρὸς εὐχερεστέραν δὲ παρακολούθησιν ἡ ἔκθεσις θὰ γίνῃ κατὰ τόπους καὶ ὄχι κατὰ τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν ἢ κατὰ σειρὰν σπουδαιότητος τῶν μνημείων.

Δεδομένου, ὅτι ἡ ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς πλευρᾶς ἐξέτασις τῶν κτισμάτων θὰ γίνῃ ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Μπούρα, δὲν δίδονται εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν σχέδια, ἡ δημοσίευσις δέ τινων φωτογραφιῶν σκοπὸν ἔχει νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀναγνώστην καὶ νὰ παρουσιάσῃ τὰ μνημεῖα ὡς ἔχουν σήμερον.

ΧΩΡΑ

Εἰς τὴν σημερινὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου διατηροῦνται δύο μεσαιωνικὰ σύνολα· τὸ Φρούριον καὶ τὸ Μέσα Βοῦργο, ἤτοι ἡ τειχισμένη πόλις, ἡ ὁποία κατελάμβανε τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ λόφου τοῦ Φρουρίου. Ἐντὸς τοῦ Φρουρίου σῴζονται τέσσαρες ναοί, εἰς δὲ τὸ Βοῦργο, μὲ τὴν σημερινὴν του ἔκτασιν, σῴζονται δέκα πέντε.

2. Ἁπλοῦς τετράστυλος μικρὸς σταυροειδὴς μετὰ τρούλλου ναός, τοιχογραφηθεὶς τῷ 1367/68, κατὰ τὴν σῳζομένην γραπτὴν ἐπιγραφήν, ἣν βλ. παρὰ Ν. Β. Δρανδάκη, Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Μέσα Μάνης, ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 63. Τὸν ναόν, οὗτινος ἔχω περιγραφὴν καὶ σχέδια, ἐλπίζω νὰ δημοσιεύσω συντόμως.

3. Τὰ σχέδια ἐξεπόνησεν ὁ μηχανικὸς κ. Εὐστράτιος Βλαχογιάννης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἔχει ἀρχίσει ἤδη καὶ συνεχίζεται ἡ συστηματικὴ ἐξέτασις καὶ μελέτη τῶν μνημείων τῶν Κυθήρων ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας κ. Χαρ. Μπούρα, ἐδῶ θὰ σημειωθοῦν ἐλάχισται μόνον λέξεις κατατοπιστικαὶ δι' ἕκαστον τῶν μνημείων.

Α'. Φρούριον

1. Ναὸς Παντοκράτορος (Πίν. 166 α)

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής, εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε καὶ ἕτερος ναός, κατεστραμμένος σήμερον. Ὑπὸ τὸ ἐπίχρισμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίαι, τοῦ 17ου, πιθανῶς, αἰῶνος.

2. Ναὸς Παναγίας Καστρινῆς

Μονόκλιτος μὲ ὑψηλὴν καμάραν (Πίν. 166 β). Πιθανῶς ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν Καθολικῶν, ὅτε δὲ παρελήφθη ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων ὑπέστη μετασκευάς. Ἡ μεγάλη ξυλίνη θύρα μὲ μεταλλικὴν ἐπένδυσιν εἶναι *δαπάνη τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Οὐαλεριανοῦ 1828.*

3. Ναὸς Παναγίας Ὀρφανῆς

Εἶναι ἐπιμήκης, χαμηλός, καμαροσκεπὴς ναὸς προσκεκολλημένος εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ προηγουμένου ναοῦ (Πίν. 166 β, 167 α), τοῦ ὁποίου ὅμως εἶναι προγενέστερος. Ἡ ἡμικυκλικὴ ἀψὶς κατεστράφη, ὅτε ἐπηύξησαν τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ πρὸς Α. διὰ τῆς προσθήκης μικροῦ τετραγώνου δωματίου. Κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου ὑπῆρχον ἀρχικῶς τοξωτὰ ἀνοίγματα, τὰ ὁποῖα σήμερον εἶναι τειχισμένα.

Διεπιστώθη, ὅτι ὑπὸ τὸ ἐπίχρισμα φέρει τοιχογραφίας εἰς δύο στρώματα.

4. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής, ἄνευ ἐνδιαφέροντος.

Β'. Βοῦργο

1. Ναὸς Ἁγίων Πάντων

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής, ἐπικεχρισμένος. Εἰς τὸ ξυλόγλυπτον τέμπλον εἰκόνες τοῦ Δημητρίου Καρβελᾶ (Πίν. 167 β). Εἰς τὴν Πρόθεσιν σῴζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωσις (16ου αἰῶνος;). Κατεγράφησαν 25 εἰκόνες 17 - 18ου αἰῶνος.

2. Ναὸς Ἁγίου Ἰακώβου

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής. Σῴζονται δύο τμήματα τοιχογραφιῶν, ὁ Ἅγ. Μᾶρκος καὶ ὁ Ἅγ. Θεόδωρος Κυθήρων (17 - 18ος αἰ.).

3. Ναὸς Ἁγίου Γεωργίου Λομβάρδου

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής, ἐπικεχρισμένος, φέρει δίλοβον κωδωνοστάσιον ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου (Πίν. 168 α). Κατεγράφησαν 17 εἰκόνες τοῦ 17 - 18ου αἰῶνος.

4. Ναὸς Ἁγίας Βαρβάρας

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής, ἐπικεχρισμένος, μὲ δίλοβον κωδωνοστάσιον ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου.

5. Ναὸς Ἁγίου Βασιλείου

Μονόκλιτος βασιλικὴ μετὰ νάρθηκος στεγαζομένου δι' ὑψηλοῦ τρούλλου (Πίν. 168 β). Ὁ ναός, ὁ ὁποῖος ἐχρησίμευσεν ὡς μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως, εἶναι σήμερον κατεστραμμένος.

6 - 7. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου καὶ Ἁγίου Φιλίππου

Εἶναι δύο μονόκλιτοι, καμαροσκεπεῖς, προσκεκολλημένοι ναΐσκοι, ἐπικοινωνοῦντες διὰ θύρας ἀνοιγομένης εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ μεσοτοίχου. Τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ βορείου ναΐσκου, δηλαδὴ τοῦ Ἁγίου Φιλίππου, καλύπτεται διὰ χαμηλουμένου θόλου, τεχνικωτάτης κατασκευῆς, βαίνοντος ἐπὶ τεσσάρων τόξων.

Εἰς τυφλὴν κόγχην, σχηματιζομένην εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ ναΐσκου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου, σῴζεται τοιχογραφία τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸ τοῦ στήθους, ἐν μέσῳ τοῦ Ἁγ. Σάββα καὶ τοῦ Ἁγ. Βασιλείου. Ἀνήκει εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τῆς ἁγιογραφήσεως τοῦ ναοῦ. Ἂν καὶ καλύπτεται ὑπὸ ἁλάτων καὶ λειχηνῶν, ἐν τούτοις δεικνύει στοιχεῖα καλῆς ἐργασίας τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος (Πίν. 169 α). Ἕτερος ζωγραφικὸς διάκοσμος ὑπάρχει ὑπὸ τὸ ἐπίχρισμα, ὡς π.χ. ὁ ἀποκαλυφθεὶς ὀλίγον Ἅγιος Γεώργιος, ἔφιππος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀρίστης ἐργασίας τοῦ 15ου αἰῶνος καὶ ἀνήκει εἰς τὴν α' περίοδον τῆς ἁγιογραφήσεως. Καὶ εἰς τὸν προσκεκολλημένον ναΐσκον τοῦ Ἁγίου Φιλίππου σῴζονται: ὁ Ἅγιος Νικόλαος, ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος. Καὶ ἐδῶ ἔχομεν καλὴν ἐργασίαν, μὲ ἁρμονικὸν συνδυασμὸν χρωμάτων, χρῆσιν βαθέος πρασίνου εἰς τὰς σκιάς κ.λ.π.

8. Ναὸς Ἁγίου Γεωργίου (Οἰκογενείας Καλούτζη)

Εἶναι προσκεκολλημένος εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ναΐσκου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

στόμου καὶ παρουσιάζει ὀρθογώνιον δυτικὴν πρόσοψιν μὲ δίλοβον κωδωνοστάσιον (Πίν. 169 β).

Εἶναι μονόκλιτος, καμαροσκεπής, μὲ προσθήκην πρὸς Δ. Ἀνὰ τρεῖς τυφλαί, τοξωταὶ κόγχαι σχηματίζονται εἰς τοὺς μακροὺς τοίχους.

Ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου σῴζονται τὰ ἑξῆς: α'. ὁ Ἀρχάγγελος καὶ ὑπ' αὐτὸν ἡ λάρναξ τοῦ Νεοφύτου Καλούτζη τοῦ ἔτους 1771, β'. Τρεῖς στρατιωτικοὶ Ἅγιοι εἰς δύο στρώματα, γ'. Κοίμησις ἐπιζωγραφημένη. Εἰς τὸ τέμπλον φορητὴ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου *χεὶρ Δημητρίου Καρβελᾶ*. Ἀντιγράφει τὸν Τζάνε.

9. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου Δραπανέζη

Μονόκλιτος μὲ ὑψηλὴν καὶ εὐρεῖαν καμάραν καί δύο τυφλὰς κόγχας εἰς τὸν βόρειον τοῖχον.

Τέσσαρες φορηταὶ εἰκόνες τοῦ 17ου - 18ου αἰῶνος.

10. Ἐρείπια ναοῦ Ἁγ. Δημητρίου

Τοῦ ναΐσκου τούτου διατηρεῖται μόνον τὸ ἥμισυ τῆς ἀψῖδος τοῦ Ἱεροῦ καὶ ὁ νότιος τοῖχος (Πίν. 170 α). Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν σῴζονται σύνολα ζωγραφικοῦ διακόσμου θαυμασίας τέχνης τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνος. Ταυτίζονται: ἡ Ἀνάληψις, ἡ Θεία Κοινωνία, ἡ Ἑτοιμασία, ὁ Χριστὸς - Παντοκράτωρ καὶ ἡ Βάπτισις.

11. Ναὸς Παναγίας Μεσοχωρίτισσας

Μονόκλιτος, καμαροσκεπὴς μὲ πρόσθετον νάρθηκα.

Κατεγράφησαν 15 φορηταὶ εἰκόνες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καλὰ ἔργα τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνος. Εἰς μικρὰν κόγχην πρὸ τοῦ τέμπλου σῴζεται τοιχογραφία τῆς Θεοτόκου εἰς δύο στρώματα.

12 - 13. Ναὸς Ἀρχιστρατήγου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου

Εἶναι δύο ναΐσκοι, μονόκλιτοι, καμαροσκεπεῖς, συνδεδεμένοι κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ σχηματίζουν ὀρθὴν γωνίαν μὲ τὸν ναΐσκον τοῦ Ἀρχιστρατήγου εἰς τὸν ὀρθὸν προσανατολισμόν. Τὸ δάπεδον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου εἶναι κατὰ πέντε βαθμίδας χαμηλότερον τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ἡ δὲ θύρα του, ἡ ἀνοιγομένη εἰς τὸν δεξιὸν τοῖχον, ἔχει περιθύρωμα ἐκ πελεκητῶν καὶ διακεκοσμημένων πωρολίθων (Πίν. 170 β).

Ἀμφότεροι οἱ ναΐσκοι ἐχρησίμευσαν διὰ ταφὰς καὶ μάλιστα ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος διὰ ταφὰς Φράγκων. Εἰς ἀμφοτέρους σῴζεται ζωγραφικὸς διάκοσμος. Καὶ ὁ μὲν τοῦ Ἀρχιστρατήγου ἐγένετο, συμφώνως πρὸς ἐπιγραφὴν εἰς τὴν ἀψῖδα τοῦ Ἱεροῦ, τὸ ἔτος 1609, ὁ δὲ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, συμφώνως πάλιν πρὸς ἐπιγραφήν, τὸ 1659. Ὁ διάκοσμος, πλὴν τῆς καλλιτεχνικῆς του σημασίας, ἔχει σπουδαιότητα, διότι μᾶς δίδει τὰς ἐνδυμασίας πολιτῶν καὶ κοσμικῶν προσώπων τοῦ 17ου αἰῶνος.

14. Ναὸς Μεταμορφώσεως

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής, συνήθης. Φορηταὶ εἰκόνες ἐπιζωγραφημέναι.

15. Ναὸς Ἁγίας Τριάδος

Μονόκλιτος, καμαροσκεπὴς μὲ τρεῖς τυφλὰς τοξωτὰς κόγχας εἰς τοὺς μακροὺς τοίχους.

Εἰς τὴν μεσαίαν κόγχην τοῦ νοτίου τοίχου ὑπάρχει τάφος καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελισμός, μὲ περίεργον ὅμως παρεμβολήν, μεταξὺ τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ καὶ τῆς Θεοτόκου, τῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν ὀνομασίαν *ὁ Δίκαιος Κριτής*.

Ἐπιγραφὴ δίδει τὴν χρονολογίαν 1610.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν κόγχην τοῦ βορείου τοίχου εἰκονίζεται ἡ Φιλοξενία. Εἶναι καλῆς ἀποδόσεως, τοῦ 15ου αἰ. πιθανῶς. Ἐπὶ τοῦ ξυλίνου τέμπλου ὑπάρχει ἡ Μεγάλη Δέησις καὶ πέντε φορηταὶ εἰκόνες. Εἰς τὴν μικρὰν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ ἡ Πλατυτέρα μὲ Ἱεράρχας.

ΚΑΛΑΜΟΣ

1. Ναὸς Ἁγίου Νικήτα

Εἶναι κοιμητηριακὸς ναὸς εἰς τὸν γνωστὸν κυθηραϊκὸν τύπον, τοῦ τετραγώνου δηλαδή, ἐν κατόψει, καλυπτομένου ὑπὸ ἡμισφαιρικοῦ θόλου (Πίν. 171 α). Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν σχηματίζεται μία μόνον ἡμικυκλικὴ ἀψὶς τοῦ Ἱεροῦ, εἰς δὲ τὴν δυτικὴν ἀνοίγεται θύρα, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἐκ λαξευμένων πωρολίθων καὶ ἀπολήγει ἄνω εἰς τόξον, σχεδιασμένον μὲ διπλοῦν κέντρον. Εἰς τὴν τοιχοποιΐαν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἔχει δοθῆ μεγαλυτέρα φροντίς. Κατὰ δοκιμαστικὴν ἔρευναν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν διεπιστώθη, ὅτι ὑπὸ τὸ ἐπίχρισμα ὑπάρχει ζωγραφικὸς διάκοσμος, ἡ ἀποκάλυψις καὶ μελέτη τοῦ ὁποίου θὰ συντελέσῃ καὶ εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ κτίσματος.

Ναοὶ τοῦ αὐτοῦ τύπου εἶναι ὁ Ἅγιος Νίκων παρὰ τὸν Ποταμόν, ὁ Ἅγιος Νικόλαος εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὁ Ἅγιος Δημήτριος παρὰ τὰ Καμπιάνικα κ. ἄ.

ΠΕΝΤΑΡΜΕΝΟΣ

1. Μονὴ Σωτῆρος

Ἐκ τῆς μικρᾶς ταύτης Μονῆς σήμερον σῴζε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ται, ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων, μόνον ὁ μικρὸς (6.30 x 3.10 μ.), μονόκλιτος καμαροσκεπὴς ναός, μὲ ἡμικυκλικὴν κόγχην Ἱεροῦ καὶ μίαν κλίμακα εἰς τὴν πρόσοψιν, διὰ τῆς ὁποίας ἀνήρχοντο εἰς γυναικωνίτην, ἡ εἴσοδος τοῦ ὁποίου σήμερον μένει τειχισμένη (Πίν. 171 β). Ἡ θύρα τοῦ ναοῦ εἶναι ἐκ πώρου λίθου καὶ ἀπολήγει εἰς πλῆρες τόξον. Δοκιμαστικὴ ἔρευνα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀπέδειξεν, ὅτι ὑπάρχει ζωγραφικὸς διάκοσμος ὑπὸ τὸ παχὺ ἐπίχρισμα. Τὸ τέμπλον εἶναι κτιστόν, παρ' αὐτὸ δὲ ἐπιγραφὴ λέγει: *Ἀνεκενίσθη τὸ παρῶν τέμπλον καὶ ἀπόστολοι καὶ ἡ οἰκὼν τοῦ σοτῆρος Χριστοῦ ὅλλα κενούρια ὑπὸ ἐξόδου τοῦ Παπὰ Ἰωάννη Ἱερομονάχου καραβουσάνο(υ) Π(απα)γεωργίου 1816 μηνὸς Μαρτίου πρώτη.*

Κατεγράφησαν ἓξ εἰκόνες, ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὡς δεικνύει ἡ εἰκὼν Παναγίας Ἐλεούσης (1 x 0,74 μ.) κατὰ πρόχειρον φωτογράφησιν (Πίν. 172 α). Ἐπὶ μιᾶς μόνης σανίδος ἔχει ἀπεικονισθῆ ἡ Μεγάλη Δέησις, ἐπὶ τοῦ κτιστοῦ τέμπλου.

ΚΑΛΑΜΙΤΣΙ - ΚΟΜΠΟΝΑΔΑ

1. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου

Ἀνήκει εἰς τὸν αὐτὸν γνωστὸν κυθηραϊκὸν τύπον τοῦ τετραγώνου ναοῦ (6.30 x 6 μ.) καλυπτομένου δι' ἡμισφαιρικοῦ θόλου, ὡς ὁ Ἅγιος Νίκων, ὁ Ἅγιος Νικήτας Καλάμου κ.ἄ. Λόγῳ τῆς ἀπομεμακρυσμένης θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει κτισθῆ, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς γειτνιάσεώς του πρὸς τὴν θάλασσαν, ἡ προσβολὴ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἦτο εὔκολος, εἶναι καταφανὴς ἡ προσπάθεια τῶν κατασκευαστῶν νὰ μετατρέψουν τὸν ναὸν εἰς ἀμυντικὸν πύργον.

Οὕτω, πλὴν τῆς θύρας, οὐδὲν ἄλλο ἄνοιγμα ὑπάρχει. Τὸν τροῦλλον περιβάλλει ὑψηλὸν καὶ ἰσχυρὸν στηθαῖον, ὡς ἔπαλξις (Πίν. 172 β), ἡ ἄνοδος πρὸς τὴν ὁποίαν ἐγίνετο διὰ κινητῆς ξυλίνης κλίμακος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Ὑπὸ τὸ ἐπίχρισμα διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις τοιχογραφιῶν.

ΠΟΥΡΚΟ

Ναὸς Ἁγίου Δημητρίου

Εἶναι ἓν τῶν σημαντικωτέρων βυζαντινῶν μνημείων τῆς νήσου, ὄχι τόσον διὰ τὸν ἀρχιτεκτονικόν του τύπον, ὅσον διὰ τὸν ἀξιολογώτατον καὶ εἰς διαφόρους περιόδους ἀνήκοντα ζωγραφικόν του διάκοσμον (Γ. Σωτηρίου, Μεσαιωνικὰ μνημεῖα Κυθήρων, εἰς « Κυθηραϊκὴν Ἐπιθεώρησιν » 1923, σ. 15 - 19). Σήμερον ἀποτελεῖ ἓν σύμπλεγμα τεσσάρων ναΐσκων, συνδεομένων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καθίσταται δυσχερής, ἂν μὴ ἀδύνατος, ἡ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν κατάταξίς των. Τὴν δυσχέρειαν ταύτην ἐπαυξάνει ἡ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐπάλειψις δι' ἐνιαίου ἐπιχρίσματος ὅλων τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν τοῦ συγκροτήματος (Πίν. 173 α).

Οἱ δύο τῶν ναΐσκων, ἤτοι ὁ πρῶτος ἅμα τῇ εἰσόδῳ καὶ ὁ κατέχων τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ συμπλέγματος, εἶναι τοῦ αὐτοῦ τύπου. Ἀποτελοῦνται, δηλαδή, ἐξ ἑνὸς ἐπιμήκους χώρου, διαιρουμένου κατὰ μῆκος δι' ἰσχυρῶν ζωνῶν - σφενδονίων εἰς τρία μέρη. Καὶ τὰ μὲν ἀκραῖα στεγάζονται διὰ καμάρας, τὸ δὲ μεσαῖον διὰ τρούλλου μὲ χαμηλὸν τύμπανον, ὁ ὁποῖος καταλαμβάνει ὅλον τὸν χῶρον, κἄπως ἀκανονίστως καὶ ἀσυμμέτρως. Οἱ ἕτεροι δύο ναΐσκοι, οἱ ὁποῖοι φαίνονται ὡς νὰ συνθλίβωνται εἰς τὸν τριγωνικὸν ὀξυκόρυφον χῶρον, τὸν σχηματιζόμενον μεταξὺ τῶν δύο προηγουμένων, διαιροῦνται δι' ὁμοίων τόξων εἰς δύο ἄνισα καὶ ἀσύμμετρα μέρη, στεγαζόμενα διὰ καμάρας. Ἐκ τινων τεχνικῶν παρατηρήσεων δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ ναΐσκος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἤτοι ὁ εὑρισκόμενος εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ συμπλέγματος, εἶναι ὁ ἀρχαιότερος.

Ζωγραφικὸς διάκοσμος

Αἱ ἐσωτερικαὶ ἐπιφάνειαι καὶ τῶν τεσσάρων ναΐσκων ἐκαλύπτοντο ἀρχικῶς ὑπὸ ζωγραφικοῦ διακόσμου καὶ μάλιστα εἰς δύο καὶ τρία στρώματα. Πολλὰ τμήματα τοῦ διακόσμου τούτου ἔχουν καταστραφῆ καὶ ἐξαφανισθῆ, τὰ δὲ ἐναπομένοντα σήμερον ἔχουν ὑποστῆ πολλὰς ζημίας, ρωγμάς, ἀποκολλήσεις καὶ διογκώσεις ἢ καλύπτονται ὑπὸ ἁλάτων, λειχήνων καὶ καπνιᾶς. Οἱ Πίν. 173 β, 174 α - β, 175 α - β, 176 α δεικνύουν τὴν κατάστασιν τῶν τοιχογραφιῶν κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐξέτασιν. Παρ' ὅλα ταῦτα, εἶναι ἀπὸ τοῦδε βέβαιον, ὅτι αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, μετὰ τὸν καθαρισμόν των καὶ ἐν συσχετίσει πρὸς τὰς τοιχογραφίας τῶν ἄλλων ναῶν τῶν Κυθήρων καὶ μάλιστα τοῦ Ἁγίου Βλασίου, θὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀντικείμενον μελέτης σοβαρῶν ἐρευνητῶν καὶ θὰ τοποθετηθοῦν μεταξὺ τῶν ἐξοχωτέρων παραδειγμάτων τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Ἐκ τῆς πρώτης καὶ προχείρου ἐξετάσεως καὶ εἰς ἣν κατάστασιν εὑρίσκονται, αἱ παλαιότεραι τούτων τοποθετοῦνται εἰς τὸν 12ον αἰῶνα. Εἶναι πιθανόν, ὅτι τὸ ὅριον τοῦτο θὰ κατέλθῃ μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν μελέτην των.

Λόγῳ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἀφ' ἑνὸς κατηρτίσθη λεπτομερὲς πρόγραμμα καθαρισμοῦ καὶ συντηρήσεως αὐτοῦ, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ζω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

γράφου - συντηρητοῦ κ. Τ. Μαργαριτώφ, ἀφ' ἑτέρου ἐπεχειρήθη ἀναγνώρισις καὶ ταύτισις ὅλων τῶν παραστάσεων καὶ τοποθέτησις τούτων ἐπὶ σχεδιαγράμματος.

Τὸ σχεδιάγραμμα τοῦτο θὰ δημοσιευθῇ μετὰ τὰς ἐργασίας καθαρισμοῦ.

Εἰς τὴν βάσιν τοῦ ἐνισχυτικοῦ τόξου τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀνεγνώσθη ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

ΑΝΟΙΚΟΔΟ
ΜΗ[ΘΗ] ΚΑΙ CΤΙΛΟ
ΓΡΑΦΙC[ΘΗ] Ο ΕΙΕ
ΡΟC ΝΑΟC ΟΥ
ΤΟC ΠΑΡΑ ΝΙ
ΚΟΛΑΟΥ ΟΥ
ΤΟ ΕΠΩΝΥ
ΜΟΝ ΚΟΝΤΟ
[ΔΟ]ΝΑΤΟC ΕC
[ΤΙ] ΖΟΓ[Ρ]ΑΦΕΙC[ΘΗ]
ΧΕΙΡΙ ΔΗΜΗΤΡΙ
ΟΥ ΑΜΑΡΤΟΛΟΥ
[ΤΑΠ]ΙΝΟΥ ΑΡΧ[Ι]Δ[ΙΑΚΟΝΟΥ]
ΕΚ [ΜΟΝΕ]ΜΒΑCΙ[Α]C
Β - ΕΤΕ
Ν
ΜΗΝ[Ι] ΜΑΡΤΙ[Ω]
ΣΤΧΓ ἡ ΣΧΗ

Ὁ τελευταῖος στίχος, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἀνεγράφετο ἡ χρονολογία, νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ ὡς ἑξῆς: ἔτους *Σ Τ Χ Η*, ἤτοι 6608=1100.

Εἰς τὸ κτιστὸν τέμπλον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Προδρόμου, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὸ δεύτερον στρῶμα, ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου Γριπάρι 1707.*

ΛΙΒΑΔΙ

Ναὸς Ἁγίου Ἀνδρέου

Σήμερον ὁ ναὸς ἔχει τὴν μορφὴν τρικλίτου βασιλικῆς μετὰ χαμηλοῦ, τετραγώνου ἐξωτερικῶς, τρούλλου καὶ τριῶν ἡμικυκλικῶν ἀψίδων τοῦ Ἱεροῦ (Πίν. 176 β). Χρονολογεῖται εἰς τὸν 15ον αἰῶνα (βλ. Γ. Σωτηρίου, Μεσαιωνικὰ Μνημεῖα Κυθήρων, εἰς «Κυθηραϊκὴν Ἐπιθεώρησιν» 1923, σ. 10 - 12 καὶ 15). Τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι, ὅτι κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ὁ ναὸς ἔλαβε τὴν σημερινήν του μορφήν, ἐνῷ ἀρχικῶς ἦτο σταυροειδὴς δικιόνιος τοῦ μεταβατικοῦ τύπου, ὡς οὗτος εἶχε διαμορφωθῇ κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα.

Ἀλλὰ καὶ ὡρισμέναι τοιχογραφίαι, ὡς π.χ. ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας ἐν προτομῇ, εἰς στάσιν δεήσεως εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς ἀψῖδος τοῦ Ἱεροῦ καὶ τὰ διακοσμητικὰ σχέδια, δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν παλαιότερον, ἤτοι τὸν 12ον ἢ 13ον αἰῶνα.

Ὁ λοιπὸς ζωγραφικὸς διάκοσμος τοῦ ναοῦ ἐγένετο τὸ ἔτος 1628, συμφώνως πρὸς τὴν σῳζομένην ὑπὲρ τὴν ὡραίαν Πύλην ἐπιγραφήν: *Ἀνακενίστη οὗτος ὁ Θεῖος καὶ Πάνσεπτος ναὸς τοῦ Ἁγίου καὶ ἐνδόξου Ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου καὶ διὰ πόνου τοῦ εὐλαβεστάτου ἱερέως Κυρίου Μιχαὴλ Κυριάκη καὶ πληρωμῆς τῶν ἐνοριτῶν τοῦ ἁγίου Μοναστηρίου ,αχκη* (1628) *Νοεμβρίου 28. . .*

Παρὰ τὴν τοιχογραφίαν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς σῴζεται ἡ ἐπιγραφή: *Δέησις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Καλῆς Μεγαλοκονόμησας καὶ τῶν τέκνον αὐτῆς ἀμήν.*

ΚΑΡΒΟΥΝΑΔΕΣ

Ναὸς Ἁγίας Τριάδος

Πρόκειται περὶ ἑνὸς ἰδιοτύπου ναοῦ. Ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου, ἐν κατόψει, χώρου, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 7.58 x 3.65 μ., καλυπτομένου ὑπὸ ὑψηλῆς ἡμικυκλικῆς καμάρας μὲ τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα βαίνοντα ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τὸ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον εἶναι, ὅτι αἱ τρεῖς κόγχαι τοῦ Ἱεροῦ εἶναι προσκεκολλημέναι εἰς τὸν μακρὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς καμάρας (Πίν. 177 α).

Αἱ ἐσωτερικαὶ ἐπιφάνειαι τοῦ ναοῦ φέρουν ἐπίχρισμα. Κάτωθεν αὐτοῦ ὅμως, ὡς διεπιστώθη, ὑπάρχει ζωγραφικὸς διάκοσμος.

ΜΥΡΤΙΔΙΑ

Μονὴ Μυρτιδιωτίσσης

Ἡ Μονὴ ἔχει κτισθῇ παρὰ τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς νήσου, ἀποτελεῖ δὲ τὸ προσκύνημα τῶν Κυθηρίων. Ὁ ναός, εἰς τὸν τύπον τῆς τρικλίτου βασιλικῆς μετὰ κρύπτης, δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἀρχιτεκτονικὸν ἢ καλλιτεχνικὸν ἐνδιαφέρον. Χαρακτηριστικὸν δεῖγμα τῆς νησιωτικῆς τεχνικῆς εἶναι τὸ ὑψηλὸν κωδωνοστάσιον (Πίν. 177 β).

Κατεγράφησαν ἐν ὅλῳ 58 φορηταὶ εἰκόνες κατεσπαρμέναι εἰς τὸν ναόν, τὸν γυναικωνίτην καὶ τὴν κρύπτην. Αἱ πλεῖσται εἶναι τοῦ 17ου ἢ 18ου αἰῶνος. Σημειοῦται ἰδιαιτέρως μία σκυφωτὴ εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου μὲ σκηνὰς ἐκ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μαρτυρίου του εἰς τὸ πλαίσιον (Πίν. 178 α), δυναμένη νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸν 14ον αἰῶνα.

Αἱ εἰκόνες αὗται μετεφέρθησαν, μερίμνῃ τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν πρὸς ἐπισκευὴν καὶ συντήρησιν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΚΑΜΠΙΑΝΙΚΑ

Ναὸς Ἁγίου Δημητρίου

Εἶναι τοῦ γνωστοῦ Κυθηραϊκοῦ τύπου, ἤτοι τοῦ τετραγώνου, ἐν κατόψει, χώρου, τὸν ὁποῖον καλύπτει ἡμισφαιρικὸς θόλος, ὡς οἱ ναοὶ τοῦ Ἁγίου Νικήτα Καλάμου, τοῦ Ἁγίου Νίκωνος παρὰ τὸν Ποταμόν, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου παρὰ τὸ Καλαμίτσι κ. ἄ.

Ὁ Ἅγιος Δημήτριος εἶναι ἐκ κοινῆς, ἀλλὰ ἐπιμεμελημένης τοιχοποιΐας καὶ διατηρεῖ τὴν ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν ἐπικάλυψιν τοῦ τρούλλου (Πίν. 178 β). Ἔχει μίαν μόνον ἡμικυκλικὴν ἁψῖδα Ἱεροῦ. Ἐσωτερικῶς εἶναι κατάγραφος. Εἰς τὸν τροῦλλον ὁ Παντοκράτωρ, τὸν ὁποῖον περιβάλλουν Ἄγγελοι καὶ Ἀπόστολοι. Κάτωθι αὐτῶν ὁλόσωμοι Προφῆται καὶ ὑπ' αὐτοὺς Ἅγιοι εἰς στηθάρια. Εἰς τὴν κατωτέραν ζώνην ὁλόσωμοι Ἅγιοι.

Σημειοῦται, ὅτι εἰς τὸν βόρειον τοῖχον εἰκονίζεται εἰς τέσσαρα ἐπάλληλα στρώματα ὁ Ἅγιος Δημήτριος. Εἰς τὸ τελευταῖον φονεύει ἕνα Φράγκον Ἱππότην. Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ εἰκονίζεται πάλιν ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ οἱ δύο δωρηταί.

Χαμηλότερον παρίστανται Ἱεράρχαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Λέων ὁ Κατάνης.

Εἰς τὸ κτιστὸν τέμπλον τοιχογραφίαι 18ου αἰῶνος. Πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀκριβὴς χρονολόγησις τῶν τοιχογραφιῶν.

ΦΡΑΤΣΙΑ

Ναὸς Ἁγίων Πάντων

Μικρός, καμαροσκεπὴς μὲ τρία τυφλὰ ἀψιδώματα εἰς τὸν νότιον τοῖχον, τὰ ὁποῖα βαίνουν ἐπὶ προβόλων.

Μεταγενεστέρως προσετέθη νάρθηξ καὶ οὕτω κατεστράφη ὁ δυτικὸς τοῖχος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζετο ἡ Δευτέρα Παρουσία.

Ὁ ναὸς εἶναι κατάγραφος, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ παχέος στρώματος τῆς καπνιᾶς, μετὰ δυσκολίας δύνανται νὰ ἀναγνωρισθοῦν αἱ παραστάσεις.

Ἐκ τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ νοτίου τοίχου μανθάνομεν, ὅτι *ἀνηγέρθη καὶ ἱστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος τῶν Ἁγίων Πάντων, ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ ΚΑ' διὰ ἐξόδου καὶ κόπου Κύρ Μαρκιανοῦ Σαμίου μετὰ τῆς συζήγου αὐτοῦ. . . . ἐπὶ ἔτους ,ΞΜΑ ἰνδ. Θ. . . .* (1533).

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μαρκιανὸς Σάμιος ἀπαριθμεῖ τὰ ὅσα ἐδώρησεν εἰς τὸν ναὸν πρὸς συντήρησίν του.

Αἱ τοιχογραφίαι ἀνενεώθησαν, συμφώνως πρὸς ἐπιγραφήν, ἐν ἔτει 1717.

ΑΡΕΟΙ

1. Ναὸς Ἁγίου Πέτρου

Βυζαντινός, σταυροειδής, ἐγγεγραμμένος ναὸς μετὰ τρούλλου, τοῦ αὐτοῦ τύπου πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου καὶ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας (Παλαιοχώρας), (Γ. Α. Σωτηρίου, Μεσαιωνικὰ Μνημεῖα Κυθήρων, εἰς «Κυθηραϊκὴν Ἐπιθεώρησιν» 1923, σ. 9 - 10, εἰκ. 3). Εἰς τὴν τοιχοποιΐαν ἔχει καταβληθῆ προσπάθεια, ὥστε νὰ δοθῇ ἡ ἐμφάνισις ἑνὸς ψευδοπερικλείστου συστήματος. Ἔχουν δηλαδὴ χρησιμοποιηθῆ ἀσβεστόλιθοι εἰς σχῆμα ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου, περίπου, καὶ ἔχουν τοποθετηθῆ εἰς ὁριζοντίους σειρὰς πλίνθοι ἢ θραύσματα κεράμων (Πίν. 178 γ).

Ὁ ναὸς ὑπέστη ἐσχάτως ὑπὸ τῶν ἀδαῶν ἐπιτρόπων ἐπισκευάς, διὰ τῶν ὁποίων διεταράχθησαν αἱ φυσικαί του ἀναλογίαι καὶ ἐβλάβη ἡ ἐξωτερικὴ (Πίν. 178 γ) καὶ ἐσωτερικὴ του ἐμφάνισις.

Ζωγραφικὸς διάκοσμος σῴζεται μόνον εἰς τὰ τρία μέρη τοῦ Ἱεροῦ Βήματος:

α) Πρόθεσις: ἡ καμάρα καὶ ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια τῶν τοίχων διαιρεῖται καθ' ὕψος εἰς δύο ζώνας, εἰς τὰς ὁποίας εἰκονίζονται μορφαὶ Ἁγίων εἰς φυσικὸν μέγεθος.

Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς κόγχης εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Παῦλος, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν Εὐαγγέλιον καὶ εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κατωθεν δὲ αὐτοῦ τέσσαρες Ἅγιοι.

β) Κυρίως Ἱερόν. Τὴν καμάραν καταλαμβάνει ἡ Ἀνάληψις, εἰς μεγάλην κλίμακα. Εἶναι ἔκδηλος ἡ προσοχὴ καὶ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ καλλιτέχνου εἰς τὸ ἀκριβὲς σχέδιον, τὸν ἁρμονικὸν καὶ ἐπιτυχῆ συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων καὶ τὴν ἐν γένει ἀρίστην ἐργασίαν.

Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς κόγχης εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Πέτρος, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν εἰλητάριον καὶ εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κάτωθεν δὲ αὐτοῦ τέσσαρες Ἱεράρχαι, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἡ ἐπιγραφή: *Κ(ύρι)ε ὁ Θε(ὸς) ἐν τῇ ἐπουρανήῳ σου Βασηλείᾳ τὸ σὸ ἱκέ(τη) Νικολάο τὸ . . . .ναεα . . . .πονα τὸν ναὸν τοῦτον ὑπὲρ λύτρου καὶ ἀφέσεως τῶν αἱαυτοῦ ἁμαρτηὸν ἅμα καὶ τῆς σηνβήου αὐτοῦ καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν τοῖς . . . σα. οι την . . .στειλ. . . . φειαν μνησθιτι (ὡς) ἀγαθός. . .*

γ) Διακονικόν: Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας ἢ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος. Πρὸς τὸ παρὸν εἶναι δύσκολος ἡ ταύτισις.

Αἱ τοιχογραφίαι τῶν τριῶν μερῶν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἶναι ἔργον ἱκανωτάτου ζωγράφου τοῦ 15ου ἢ 16ου αἰῶνος. Σημειοῦται καὶ ἡ ἰδιορρυθμία ἡ παρατηρουμένη εἰς τὴν κατάταξιν τῶν θε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

μάτων κατὰ τὴν ἁγιογράφησιν τῶν ναῶν ἐν Κυθήροις, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς ἁψίδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, τῆς Προθέσεως καὶ τοῦ Διακονικοῦ, ἀντὶ τῶν συνήθων παραστάσεων τῆς Θεοτόκου - Πλατυτέρας, τῆς Δεήσεως κ.λ.π., ἀπεικονίζονται μεμονωμένοι Ἅγιοι.

Εἰς τὸ κτιστὸν τέμπλον σῴζεται διάκοσμος τοῦ 1793.

Πρέπει νὰ γίνουν ἐργασίαι ἐπαναφορᾶς τοῦ κτίσματος εἰς τὴν ἀρχικήν του μορφήν.

ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΣ

Τὰ ἐρείπια τῆς βυζαντινῆς καὶ μεσαιωνικῆς πόλεως τοῦ Μυλοποτάμου ἢ Κάτω Χώρας ἐκτείνονται ἐπὶ ἑνὸς βραχώδους ἐξάρματος γῆς, εὑρισκομένου παρὰ τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς νήσου, εἰς ἀντίθετον δηλαδὴ θέσιν ἀπὸ τὴν τῆς Παληοχώρας. Ἡ θέσις τῆς πόλεως δὲν εἶναι φυσικῶς ὀχυρά, διότι εἶναι προσιτὴ μὲ εὐκολίαν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἡ δὲ τεχνητὴ ὀχύρωσίς της δὲν φαίνεται νὰ κατεσκευάσθη διὰ μακρὰν καὶ ἀποτελεσματικὴν ἄμυναν. Ὀλίγαι ἡμιηρειπωμέναι οἰκίαι, ταπεινοὶ μονόκλιτοι, καμαροσκεπεῖς ναΐσκοι μὲ ἐνδιαφέροντα ὅμως ζωγραφικὸν διάκοσμον, στενοὶ καὶ δύσβατοι ἐκ τῶν ἐρειπίων δρομίσκοι καὶ μικρὸν μέρος τοῦ τείχους ἀποτελοῦν τὰ θλιβερὰ καὶ σιωπηλὰ κατάλοιπα τοῦ παρελθόντος (Πίν. 179 α).

Ὁ Μυλοπόταμος θὰ ἀποτελέσῃ μέρος τῆς ἐξαγγελθείσης λεπτομεροῦς ἐξετάσεως καὶ μελέτης τῶν μνημείων τῶν Κυθήρων. Ὅθεν, συμφώνως ἄλλωστε καὶ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς παρούσης ἐκθέσεως, θὰ δοθοῦν ἐλάχιστα πληροφορίαι, κυρίως δι' ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν κατάστασιν τῶν μνημείων καὶ τὸν ζωγραφικὸν διάκοσμον αὐτῶν.

Α' ΜΝΗΜΕΙΑ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΩΧΥΡΩΜΕΝΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

1. Πύλη, οἰκίαι

Σῴζεται εἰς καλὴν κατάστασιν ἡ εἴσοδος τῆς πόλεως (Πίν. 179 β). Ὑπὲρ τὴν τοξωτὴν θύραν ὁ λέων τοῦ Ἁγίου Μάρκου μὲ τὸ Εὐαγγέλιον ἀνοικτὸν εἰς τὴν γνωστὴν σελίδα, σημεῖον ὅτι ἡ Γαληνοτάτη Δημοκρατία εὑρίσκετο ἐν εἰρήνῃ. Ὑπὸ τὸν λέοντα δύο οἰκόσημα Ἐνετικῶν Οἴκων καὶ ἡ χρονολογία *M D L X V I* (1566).

Ἡ χρονολογία, φυσικά, αὐτὴ ἀφορᾷ τὴν κατασκευὴν τῆς πύλης ἢ τὴν ἐπισκευὴν καὶ ἐνίσχυσιν τῆς ὀχυρώσεως, μετὰ τὴν πικρὰν πεῖραν τῆς καταστροφῆς τῆς Παληοχώρας - Ἁγίου Δημητρίου ὑπὸ τοῦ Βαρβαρόσσα κατὰ τὸ ἔτος 1537. Διότι ἡ ἵδρυσις τῆς πόλεως εἶναι κατὰ δύο τοὐλάχιστον αἰῶνας παλαιοτέρα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ναῶν καὶ τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου αὐτῶν.

Δι' ἑνὸς καμαροσκεποῦς «διαβατικοῦ» εὑρίσκεται κανεὶς εἰς τοὺς στενοὺς δρομίσκους τῆς σημερινῆς νεκρᾶς πόλεως καὶ ἀντικρύζει τὰ ἡμιηρειπωμένα καὶ ἐγκαταλελειμμένα σπίτια. Αὐτὰ εἶναι συνήθως διώροφα (Πίν. 180 α). Ὁ κάτω ὄροφος - ἰσόγειον ἀποτελεῖται ἀπὸ καμαροσκεπεῖς χώρους, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον ὡς ἀποθῆκαι ἢ στάβλοι.

Ἡ ἄνοδος εἰς «τὸ ἀνώγι», τοῦ ὁποίου ἡ στέγη κατὰ κανόνα ἦτο ὁριζοντία, ἐγένετο δι' ἐξωτερικῆς κτιστῆς κλίμακος.

2. Ναὸς Ἁγίου Ἀθανασίου

Μονόκλιτος, καμαροσκεπὴς χῶρος, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 10.70 x 3.35 μ., μεθ' ὑψηλῶν ἀναλογιῶν, καὶ εἴσοδον ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Διατηρεῖ τὴν ἐκ μεγάλων σχιστολιθικῶν πλακῶν ἐπικάλυψίν του (Πίν. 180 β). Δύο ἀβαθεῖς κόγχαι, σχηματιζόμεναι εἰς τὸ πλάτος τοῦ εὐθέος δυτικοῦ τοίχου καὶ μὴ ὁραταὶ ἔξωθεν καὶ ἓν τέμπλον ἐκ ξύλου δημιουργοῦν εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ χώρου τὸ Ἱερὸν Βῆμα.

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου, δεικνύουσαι ἑπτανησιακὴν ἐπίδρασιν:

α) Ὁ Ἅγιος Θεοδόσιος. β) Ἡ Θεοτόκος «Ὁδηγήτρια», γ) Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἡμίγυμνος, δεμένος ἐπὶ κίονος, δ) Ὁ Χριστὸς «Παντοκράτωρ», ε) Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ς') Ὁ Ἅγ. Ἀθανάσιος, ζ) Εἰς τὰ βημόθυρα τὸ: *Μή μου ἅπτου* (Πίν. 181 α), μὲ τὰς ἐπιγραφάς: *Γῦνε τί κλέεις. Τίνα ζητεῖς. Κύριε εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτὸν εἰπέ μοι ποῦ ἔθηκας αὐτὸν κ' ἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ.* Καὶ *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Δημητρίου Καρήδη.*

Εἰς τὴν ποδέαν τοῦ τέμπλου σῴζεται ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή: *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ παρὸν τέμπλον ἔγινε ἡ ζωγραφία διὰ δαπάνης Παναγιώτου Καρίδη Παπαδημήτρι αὐτὸς τὰ . . . διαθήκην του . . . 1719.*

Κατεγράφη καὶ μία φορητὴ εἰκὼν τοῦ Προφήτου Ἠλία, τοῦ 18ου αἰῶνος.

Ζωγραφικὸς διάκοσμος

Ἱερὸν Βῆμα. Ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ δυτικοῦ τοίχου σῴζονται τμήματα ἐκ τῆς Πλατυτέρας καὶ γράμματα ἐπιγραφῆς, μὴ δυναμένης νὰ ἀποκατασταθῇ.

Ἀριστερὸς (ὡς πρὸς τὸν εἰσερχόμενον) τοῖχος. Ἐντὸς ἐννέα ὀρθογωνίων πλαισίων, ὕψους 0,96 καὶ συνολικοῦ μήκους 7.10 μ., εἰκονίζονται, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς δεξιά: 1) Λέων, Πάπας Ρώμης, μὲ παπικὴν μίτραν καὶ ράβδον. *Δέησις Μαλάνου . . .* Καλὴ ἐργασία τοῦ 18ου αἰῶνος. 2) Ἅγιος Θε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

όδωρος Κυθήρων, ἀσκητικός, προσφέρει διὰ τῆς ἀριστερᾶς περιτειχισμένην πόλιν. Κατεσκευάσθη πρὸ τῆς ὑπ' ἀριθ. 1, ὑπὸ ἑτέρου ζωγράφου. *Δέησις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Σταμάτας Μαλάνενας*. 3) Ἅγιος Δημήτριος, βαδίζων πρὸς τὰ δεξιά. Σύγχρονος μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ ἔργον τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου. *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γεωργίου Μπελέσι*. 4) Ἅγιος Ἀντώνιος, αὐστηρὰ μορφὴ εἰς σκοτεινόχρουν κάμπον. Τῆς ἰδίας τέχνης πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 1. *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Μαλάνου καὶ τῇ σηζήγο καὶ τέκνον*. 5) Ἄρχων Μιχαήλ. Τῆς ἰδίας τεχνικῆς πρὸς τὰς ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 4, ἀλλὰ μεταγενεστέρα τῆς 4. *Δ(έησις) τοῦ δούλου τοῦ Θ(ε)οῦ Φραγγήσκου Μπελέση*. Κατὰ δοκιμαστικὴν ἔρευναν διεπιστώθη, ὅτι κάτωθεν τοῦ Μιχαὴλ ὑπάρχει παλαιοτέρα τοιχογραφία. 6) Ἅγιος Ἀνδρέας. Αὐστηρὰ μορφή, ἐξαιρετικῆς ἀποδόσεως. Ἐπὶ τοῦ εἰληταρίου *ὃν ἔγραψε Μωσῆς ἐν νόμῳ*. . . . Ἡ ἀφιερωτικὴ ἐπιγραφὴ εἶναι δυσδιάκριτος. 7) Ἅγιος Νικόλαος, μὲ πολυσταύριον φελόνιον. Σύγχρονος καὶ τῆς αὐτῆς τέχνης πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 6 (Πίν. 181 β). 8) Σταύρωσις. Ἔχει διάφορον πλαίσιον καὶ διάφορον τοποθέτησιν τῶν ἄλλων, τῶν ὁποίων εἶναι ἀναμφισβητήτως παλαιοτέρα. Ἐπὶ σκοτεινοχρόου κάμπου εἰκονίζονται μόνον τὰ τρία κύρια πρόσωπα κατὰ τὰ ἀρχαϊκὰ πρότυπα. Ἐπιγραφὴ *Ο ΣΤΑΒΡ(Ο)ΜΕΝΟC*. 9) Ἅγιος Γρηγόριος, ὑπὸ τόξον, μὲ πολυσταύριον φελόνιον, σύγχρονος πρὸς τὴν Σταύρωσιν.

Δεξιὸς (ὡς πρὸς τὸν εἰσερχόμενον) τοῖχος.

Ἐντὸς 12 ὀρθογωνίων πλαισίων, τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν τὸ μῆκος τοῦ τοίχου, εἰκονίζονται ἐξ ἀριστερῶν πρὸς δεξιά: 1) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου Καρήδη ἅμα σημβίας αὐτοῦ καὶ τῶν τέκνων*. 2) Ἅγιος Γεώργιος ὁ Μεγαλομάρτυς, ἐπὶ λευκοῦ ἵππου φονεύει δράκοντα. Σύγχρονος καὶ τῆς ἰδίας τέχνης πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 1. 3) Ἅγιος Ἀνδρέας, ὁμοίως. 4) Ἅγιος Γεώργιος, ἔφιππος ἀλλὰ μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὰ ἀριστερά, φονεύει ὁμοίως τὸν δράκοντα. Εἶναι σύγχρονος καὶ τῆς αὐτῆς τέχνης πρὸς τὰς ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 3 τοῦ ἔναντι τοίχου. 5) Ἅγιος Κοσμᾶς, ὅμοιος πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 4. 6) Θεοτόκος εἰς τόν τύπον τῆς Ὁδηγητρίας, ἰδίας τέχνης καὶ ἐποχῆς πρὸς τοὺς ὑπ' ἀριθ. 1, 2 καὶ 3. *Δέησις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Μαρίας Πρεσβιτερήσης Καικημιμένης καὶ εἰς βοήθειαν τῆς ψυχῆς αὐτῆς*. 7) Ὁ Χριστός, σύγχρονος καὶ ἰδίας τέχνης πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 6. *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Νικόλα ΜΟΛΛ*. . . . 8) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, ὁμοίως. 9) Ἅγιος Νικόλαος, ὁμοίως. *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Νικόλα Σοφιανοῦ ποτὲ Δημήτρη*. 10) Ἁγία Θεοδώρα, ὁμοίως. 11) Ἁγία Ἠρίνη, ὁμοίως. *Δέησις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Εἰρήνης Ζερβήνας*. 12) Θεοτόκος ἡ Ἀγγαλοδεξιοῦσα.

Κατὰ δοκιμαστικὴν ἔρευναν, γενομένην ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου καὶ πρὸ τοῦ τέμπλου, ἀπεκαλύφθη μέρος τοιχογραφίας τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ Χριστοῦ.

3. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου

Εὑρίσκεται πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Εἶναι μονόκλιτος, καμαροσκεπής, μὲ τυφλὰς τοξωτὰς κόγχας εἰς τοὺς μακροὺς τοίχους καὶ δίλοβον κωδωνοστάσιον ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου (Πίν. 182 α). Ἔχει γίνει προσθήκη πρὸς Δ., καθ' ἣν κατεστράφη ὁ δυτικὸς τοῖχος. Ἐπίσης ἔχει καταπέσει ἡ καμάρα του. Ὁ ναὸς εἶναι πλήρης «μπάζων», τὰ δὲ ἐναπομένοντα μέρη τῆς τοιχοδομίας εὑρίσκονται εἰς ἐπικίνδυνον κατάστασιν, ὥστε ἡ μελέτη καὶ ἐξέτασίς του νὰ καθίσταται ἀδύνατος πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ καὶ τῆς στερεώσεώς του. Ὁ ναὸς ἦτο κατάγραφος. Ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ του διακόσμου, χρονολογουμένου ἐκ τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς κατὰ τὸ ἔτος 1518 (Πίν. 182 β), σῴζονται εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν μεγάλα σύνολα εἰς τὰς ἐπιφανείας τῶν μακρῶν τοίχων καὶ εἰς τὰ τύμπανα τῶν τυφλῶν κογχῶν. Ἐξ αὐτῶν σημαντικώτεραι εἶναι ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου (Πίν. 183 α), σκηναὶ ἐκ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἡ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραὰμ (Πίν. 183 β), οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι κ.λ.π.

4. Ναὸς Σωτῆρος

Μικρός, καμαροσκεπής, ἄνευ κτηριακοῦ τινος ἐνδιαφέροντος. Ἐμπρὸς ἔφερεν, ὁμοίως, καμαροσκεπῆ νάρθηκα, ὅστις νῦν εἶναι κατεστραμμένος.

Ἐκ τοῦ ἀξιολογωτάτου ζωγραφικοῦ διακόσμου τοῦ 15ου, πιθανώτατα, αἰῶνος, σῴζονται αἱ ἑξῆς παραστάσεις ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου: Ἡ Ψηλάφησις (Πίν. 184 α), Πορευθέντες μαθητεύσατε. . ., ἡ Ὕψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος (Πίν. 184 β), ἡ Σύναξις τῶν Ἀρχαγγέλων, ὁ Ἅγιος Παντελεήμων, τὸ Ἅγιον Μανδήλιον, ἡ Μεταμόρφωσις, οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, μεμονωμένοι Ἅγιοι κ.λ.π.

5. Ναὸς Προφήτου Ἠλία

Μικρός, καμαροσκεπής, μὲ ἐγκάρσιον νάρθηκα, ὑπὲρ τὴν εἴσοδον τοῦ ὁποίου μονόλοβον κωδωνοστάσιον (Πίν. 185 α). Κάτωθεν τοῦ νάρθηκος ὑπάρχει καμαροσκεπὲς ὀστεοφυλάκιον. Κατὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

δοκιμαστικὰς ἐρεύνας διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις τοιχογραφιῶν ὑπὸ τὰ ἐπιχρίσματα καὶ μάλιστα εἰς δύο στρώματα.

Εἰς τὸ κτιστὸν τέμπλον, ἀριστερὰ ἡ Θεοτόκος εἰς τὸν τύπον τῆς Ὁδηγητρίας, δεξιὰ ὁ Χριστὸς Παντοκράτωρ. Πιθανὴ χρονολογία 16 - 17ος αἰών.

6. Ναὸς Παναγίας Μεσοσπορίτισσας

Ἡ κόγχη τοῦ Ἱεροῦ του εἰσέρχεται εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ προηγουμένου ναΐσκου. Εἶναι μονόκλιτος, καμαροσκεπής, μὲ τὴν δυτικὴν πρόσοψιν ὁμοιάζουσαν πρὸς συνήθη οἰκίαν (Πίν. 185 β). Εἰς τοὺς μακροὺς τοίχους φέρει ἀνὰ τέσσαρας τυφλὰς τοξωτὰς κόγχας. Διεπιστώθη, ὅτι ὁ ζωγραφικὸς διάκοσμος εἶναι εἰς δύο στρώματα. Οὗτος ἔχει ὑποστῆ μεγάλας ζημίας, ὥστε μετὰ δυσκολίας δύνανται νὰ ταυτισθοῦν ἐλάχισται παραστάσεις, ὡς π.χ. ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου (Πίν. 186 α), ἐπὶ τοῦ ὁποίου σῳζομένη ἐπιγραφὴ λέγει, ὅτι εἶναι *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Καπετὰν Ἀναστασίου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ.*

7. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου

Μονόκλιτος, καμαροσκεπὴς ναΐσκος μὲ ὑψηλότερον ἐγκάρσιον νάρθηκα, ὥστε ἐξωτερικῶς νὰ δίδῃ τὴν ἐντύπωσιν σταυρεπιστέγου ναοῦ (Πίν. 186 β).

Κατὰ δοκιμαστικὰς ἐρεύνας ἐξηκριβώθη, ὅτι ὑπάρχει ζωγραφικὸς διάκοσμος. Καὶ εἰς μὲν τὸ κτιστὸν τέμπλον εἰκονίζονται, ἀριστερὰ ἡ Θεοτόκος - Ὁδηγήτρια, δεξιὰ ὁ Χριστός, εἰς δὲ τὸν κυρίως ναὸν ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ὁ Ἅγ. Γεώργιος ἔφιππος καὶ ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ τῆς Κλίμακος.

8. Ναὸς Ἁγίου Κοσμᾶ

Ἡμιϋπόγειος, μονόκλιτος, καμαροσκεπὴς ναΐσκος ἄνευ κτηριακοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἐλάχιστα τμήματα τοιχογραφιῶν, μετρίας τέχνης τοῦ 17ου - 18ου αἰῶνος.

Εἰς τὸ κτιστὸν τέμπλον οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι, Κοσμᾶς καὶ Δαμιανός, καὶ εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ ἡ Πλατυτέρα.

Β'. ΜΝΗΜΕΙΑ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΩΧΥΡΩΜΕΝΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

9. Σχολεῖον

Ἐπὶ Ἀγγλικῆς κατοχῆς τῆς νήσου, ἐν ἔτει 1825, ἀνηγέρθη πρὸ τῆς πόλεως ἓν ἐπίμηκες κτήριον, ἡ θύρα καὶ τὰ παράθυρα τοῦ ὁποίου ἀπολήγουν εἰς ὀξυκόρυφα τόξα (Πίν. 187 α). Τὸ κτήριον χρησιμοποιηθὲν ὡς σχολεῖον εἶναι σήμερον ἐγκαταλελειμμένον.

10. Ναὸς Ἁγίου Δημητρίου

Εὑρίσκεται εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ πρὸ τῆς παλαιᾶς πόλεως οἰκισμοῦ.

Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη: ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ καμαροσκεποῦς ναΐσκου, ὁ ὁποῖος σήμερον χρησιμεύει ὡς Ἱερὸν Βῆμα, καὶ ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ, ὁμοίως καμαροσκεποῦς, ὁ ὁποῖος προσετέθη μεταγενεστέρως. Φέρει ζωγραφικὸν διάκοσμον εἰς δύο περιόδους. Ἐξ αὐτῶν σῴζονται εἰς τὸν κυρίως ναὸν τὰ ἑξῆς: α) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, β) Ἅγιος Νικόλαος. γ) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ἐκ δευτέρου. δ) Ἅγιος Νικόλαος, ἐκ δευτέρου. ε) Ἅγιος Δημήτριος, ἔφιππος, φονεύων τὸν Σκυλογιάννην. *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Δημήτρη*.....

Εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα: ὁ Εὐαγγελισμός, ἡ Γέννησις, ἡ Ὑπαπαντή, ἡ εἰς Ἅδου Κάθοδος, οἱ Ἅγιοι Πάντες εἰσερχόμενοι ἐν τῷ Παραδείσῳ, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ Ἅγιος Λέων, Πάπας Ρώμης, ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Ἁγία Ἄννα μετὰ τῆς Θεοτόκου.

Τέλος εἰς τὴν κόγχην: ἡ Πλατυτέρα καὶ κάτωθεν ταύτης τὰ τέσσαρα σύμβολα.

Πρόκειται περὶ λαϊκῆς τέχνης τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 18ου αἰῶνος. Κατεγράφησαν 9 φορηταὶ εἰκόνες, ἐκ τῶν ὁποίων μία φέρει τὴν ἐπιγραφήν: *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Νικολάου Ἡρέως 1793 Ἀπριλίου ια'*, ἑτέρα δὲ τὴν ἐπιγραφήν: *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Παναγιώτη Κρητικοῦ Παπαθεοδωρῆ.*

11. Ναὸς Ἐξαστρατήγου ἢ Ἀρχιστρατήγου

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής, μὲ θύραν ἐκ πώρου λίθου ἀπολήγουσαν ἄνω εἰς ὀξυκόρυφον τόξον (Πίν. 187 β). Ἐσωτερικῶς ὁ ναὸς εἶναι κατάγραφος διὰ τοιχογραφιῶν λαϊκῆς τέχνης, τῆς περιόδου 17 - 18ου αἰῶνος. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται ἔχουν ὑποστῆ ζημίας καὶ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον κεκαλυμμέναι ὑφ' ἁλάτων. Ἕνεκα τούτου εἶναι δύσκολος καὶ ἄσκοπος ἡ ἐξέτασις καὶ ἡ μελέτη των σήμερον. Αὕτη θὰ πραγματοποιηθῇ μετὰ τὸν καθαρισμόν των ὑπὸ εἰδικοῦ συνεργείου τῆς Ὑπηρεσίας.

12. Σπήλαιον Ἁγίας Σοφίας

Εἰς τὴν βραχώδη καὶ ἀπότομον ΒΔ. ἀκτὴν τῆς νήσου καὶ εἰς ὕψος 150 μ. περίπου ἀπὸ τῆς θαλάσσης σχηματίζεται ἐντὸς τῶν βράχων βαθὺ καὶ ἀνεξερεύνητον εἰσέτι σπήλαιον, πλῆρες σταλακτιτῶν καὶ σταλαγμιτῶν. Μικρὸς χῶρος ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου διεμορφώθη εἰς οἶκον προσευχῆς τῶν ἀσκητῶν καὶ ἐκτίσθη ἐκεῖ χαμηλὸν καὶ εὐτελὲς τέμπλον. Ἐπὶ τοῦ τέμ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

πλου τούτου ὁ Θεόδωρος, καλλιτέχνης τοῦ 11 - 12ου αἰῶνος μ.Χ., ἐζωγράφησε: τὸν Ἅγιον Παντελεήμονα, τὴν Ἁγίαν Σοφίαν μὲ τὰς τρεῖς θυγατέρας της Ἐλπίδα, Πίστιν καὶ Ἀγάπην, τὸν Ἅγιον Θεόδωρον τῶν Κυθήρων, τὴν Δέησιν, τὸν Ἅγ. Θεόδωρον τὸν Κοινοβιάρχην, τὸν Ἅγιον Νικόλαον καὶ τὸν Ἀρχάγγελον Μιχαήλ.

Αἱ τοιχογραφίαι αὗται διατηροῦνται εἰς καλὴν κατάστασιν, ὡς δεικνύει ὁ Πίν. 188 α. (A. Xyngopoulos, Fresques de style monastique en Grèce, Πεπραγμένα τοῦ Θ΄ Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, 1953, Τόμ. Α΄, Ἀθῆναι 1955, σ. 510 - 516, Πίν. 178 - 183).

Ἐγένετο ἀποτύπωσις μέρους τοῦ σπηλαίου καὶ ἐμελετήθησαν τὰ ληπτέα μέτρα διὰ τὴν ἀσφάλειαν αὐτοῦ καὶ διάσωσιν τῶν πολυτιμοτάτων τοιχογραφιῶν.

13. Ναὸς τοῦ Ἁγίου Σῴζοντος

Εὑρίσκεται εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ ἄνω Μυλοποτάμου καὶ εἶναι μονόκλιτος, καμαροσκεπής, ἀποτελούμενος ἐκ δύο χρονολογικῶς διαφόρων μερῶν, τοῦ ἀνατολικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ ἀρχικόν, καὶ τοῦ δυτικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη. Ὁ ζωγραφικός του διάκοσμος συνίσταται ἀπὸ μεμονωμένους Ἁγίους ἐντὸς πλαισίων, τὰ ὁποῖα ἐκτείνονται κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν τοίχων, ὡς φορηταὶ εἰκόνες. Εἶναι λαϊκῆς τέχνης τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἔχει ὑποστῆ ἐπιζωγράφησιν.

ΜΟΛΙΓΚΑΤΕΣ

1. Ναὸς Ἁγίου Νικολάου

Εὑρίσκεται εἰς ἀκατοίκητον περιοχὴν παρὰ τὸν Μυλοπόταμον.

Εἶναι μονόκλιτος, καμαροσκεπής, τοῦ ὁποίου δμως ἔχει καταπέσει ἡ καμάρα. Ὁ ἀρχικὸς ναός, ὁ ὁποῖος, ὡς φαίνεται, ἐκτίσθη εἰς τὴν θέσιν ἄλλου, ὑπέστη ζημίας, πρὸς στερέωσιν δὲ καὶ ἀσφάλισίν του ἠναγκάσθησαν νὰ κατασκευάσουν ἐσωτερικῶς ἐνισχυτικοὺς τοίχους. Οὕτω, ἐκαλύφθη εἰς πολλὰ μέρη ὁ λίαν σημαντικὸς ζωγραφικὸς διάκοσμος τοῦ πρώτου ναοῦ. Ὁ διάκοσμος οὗτος εἶναι ὁρατὸς εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔμειναν ἀκάλυπτα κατὰ τὰς νεωτέρας ἐνισχυτικὰς κατασκευάς, ἢ ἐκεῖ ὅπου αἱ κατασκευαὶ αὗται ὑπέστησαν ζημίας ἢ ἀπεκολλήθησαν ἐκ τῆς παλαιοτέρας τοιχοποιΐας.

Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον σῴζεται τεραστία κεφαλὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐπὶ τῆς ὁποίας, εἰς δευτέραν περίοδον, ἐζωγραφήθη ἑτέρα κεφαλὴ τοῦ ἰδίου Ἁγίου.

Παρὰ τὴν εἴσοδον διεσώθη ὁ Χριστὸς - Ἐλκόμενος.

Ἐπειδὴ τὸ κτήριον εὑρίσκεται εἰς λίαν ἐπικίνδυνον κατάστασιν καὶ εἰς ἀπομεμονωμένην θέσιν ἡ καλυτέρα λύσις εἶναι ἡ ἀποκόλλησις τῶν τοιχογραφιῶν.

Ἡ τοιχοποιΐα τοῦ ναοῦ εἶναι ἐπιμελημένη καὶ ἰσχυρά, δι' ἐπιμήκων, φαιῶν λίθων καὶ χρήσεως πλίνθων συνδεομένων διὰ κορασανίου, ὥστε νὰ σχηματίζεται εἶδος πλινθοπερικλείστου συστήματος.

Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον ὑπάρχουν τὰ γνωστὰ συμπλέγματα διὰ μεγάλων πελεκητῶν δόμων εἰς σχῆμα κεφαλαίου Τ (12 - 13ος αἰών), ὡς καὶ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος (Πίν. 188 β).

ΠΑΛΗΟΚΑΣΤΡΟΝ - ΠΑΛΑΙΟΠΟΛΙΣ

Ναὸς Ἁγίων Ἀναργύρων ἢ Ἁγίου Κοσμᾶ

Εἶναι γνωστόν, ὅτι εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Παλαιοπόλεως καὶ τοῦ Παληοκάστρου εὑρίσκετο ἡ ἀρχαία πόλις τῶν Κυθήρων, ἐπίνειον τῆς ὁποίας ἦτο ἡ παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Αὐλέμονος Σκάνδεια, τὸ σημερινὸν Καστρί.

Ἀπὸ κτηριακὰ λείψανα καὶ ἄλλα μέλη κατεσπαρμένα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Παλαιοπόλεως συνάγεται, ὅτι ἐκεῖ εὑρίσκετο καὶ ἡ παλαιοχριστιανικὴ πόλις ἀκμάσασα, συμφώνως πρὸς τὰ εὑρήματα, ἀπὸ τοῦ 4 - 7ου αἰῶνος.

Εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν εἶναι κατεσπαρμένα τὰ λείψανα τῆς πόλεως ταύτης. Μεταξὺ αὐτῶν σῴζεται ὁ ἐνδιαφέροντος τύπου ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων ἢ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ. Ἐξωτερικῶς δίδει τὴν ἐντύπωσιν μονοκλίτου, καμαροσκεποῦς ναοῦ (Πίν. 189 α). Ἐσωτερικῶς ὅμως διὰ κιονοστοιχιῶν, ἐκ δύο κιόνων ἑκάστη, λαμβάνει τὴν μορφὴν τρικλίτου βασιλικῆς, ἡ ὁποία ὅμως ἔχει ὡς ἐνιαίαν στέγην τὴν καμάραν.

Οἱ κίονες εἶναι δωρικοί, μονόλιθοι, ἐκ πώρου λίθου, προερχόμενοι ἐκ τῶν κτηρίων τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἐπ' αὐτῶν βαίνουν ὁμοίως δωρικὰ κιονόκρανα. Καὶ εἰς τὴν τοιχοποιΐαν τοῦ ναοῦ ἔχει γίνει χρῆσις ἀρχαίου ὑλικοῦ.

Ἔφερε ζωγραφικὸν διάκοσμον εἰς δύο στρώματα· ἐξ αὐτοῦ σήμερον σῴζεται ἡ Πλατυτέρα καὶ ἡ Ἄκρα Ταπείνωσις εἰς τὸ Ἱερόν, καὶ μικρὰ τεμάχια σποραδικῶς εἰς τὰς ἐπιφανείας τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΥΛΕΜΟΝΟΣ

1. Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Βουνοῦ

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς βουνοῦ, ὑψουμένου εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς νήσου, μεταξὺ τῆς Ἁγίας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Μόνης, τῆς Παλαιοπόλεως καὶ τοῦ Αὐλέμονος σῴζονται δύο ναοὶ καὶ ταπεινοὶ οἰκίσκοι, ἀνήκοντες εἰς τὴν ἄλλοτε λειτουργοῦσαν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ Βουνό. Ἡ σημασία τῶν κτισμάτων τούτων ὀφείλεται εἰς ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ 7ου αἰῶνος μ.Χ. σῳζόμενον ἐντὸς τοῦ ναΐσκου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Γ. Α. Σωτηρίου, Μεσαιωνικὰ Μνημεῖα Κυθήρων, εἰς Κυθηραϊκὴν Ἐπιθεώρησιν 1923, σ. 6). Εἰς λευκὸν κάμπον περιβαλλόμενον ὑπὸ μέλανος πλαισίου εἰκονίζονται συνθέσεις καὶ διακοσμητικὰ θέματα κατὰ τὸν διηγηματικὸν τρόπον, χωρὶς τοὐτέστιν νὰ περικλείωνται εἰς διάχωρα. Ἱππεῖς, τοξεύοντες τὰ θηράματα, λεοπάρδαλις βαδίζουσα ἡσύχως, πέρδικες καὶ ἀνὴρ μὲ ἐρυθρὸν βραχὺ ἔνδυμα, περιβαλλόμενος ὑπὸ κλάδων κληματίδος, ἐκ τῶν ὁποίων κρέμανται σταφυλαί, ἀποτελοῦν τὰ χαρακτηριστικώτερα διακοσμητικὰ στοιχεῖα τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ σῳζομένου εἰς τὸν κυρίως ναόν, ἐνῷ εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα τὸν λευκὸν κάμπον, τὸν περικλειόμενον ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου ἐκ μαιάνδρου, κοσμοῦν διάφορα πτηνά, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται πολύχρωμος φασιανός.

Ἡ ἐργασία τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου εἶναι ἐπιμεμελημένη, τὰ σχέδια ἀκριβῆ, μὲ ἁπλότητα καὶ φυσικότητα εἰς τὰς κινήσεις. Ἐκ τῆς διατάξεως τῶν θεμελίων καὶ τῶν διαστάσεων τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου γίνεται κατάδηλον, ὅτι τοῦτο ἀνῆκεν εἰς ἕτερον κτίσμα, τὸ ὁποῖον προϋπῆρξεν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, ἔνθα σήμερον εἶναι ἱδρυμένος ὁ μικρὸς ναΐσκος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Πίν. 189 β).

Οὗτος εἶναι μονόκλιτος, καμαροσκεπής, μὲ πρόσθετον χαμηλὸν νάρθηκα. Εἰς τὴν θύραν ἔχει χρησιμοποιηθῆ μαρμάρινον παλαιοχριστιανικὸν κατώφλιον, εἰς δὲ τὸν «φεγγίτην» τοῦ δυτικοῦ τοίχου πεσσίσκος τέμπλου τῆς ἰδίας περιόδου. Ἔκ τινων σῳζομένων στοιχείων εἰκάζεται, ὅτι εἰς τὴν εὐρεῖαν ἀψῖδα τοῦ Ἱεροῦ ὑπῆρχε τρίλοβον ἰσοϋψὲς παράθυρον.

Ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ σῴζονται: Ὁ Ἅγιος Γεώργιος, ἔφιππος, εἰς τὸ τύμπανον τῆς ἀνατολικῆς τυφλῆς κόγχης τοῦ νοτίου τοίχου, καὶ ἡ Θεοτόκος, εἰς τὸν τύπον τῆς Ὁδηγητρίας καὶ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «ἡ Μυρτιδιώτισσα», εἰς τὴν ἀψῖδα τοῦ Ἱεροῦ.

Εἰς ἀπόστασιν μόλις 2 μ. δυτικῶς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὑψοῦται, ἱδρυμένος ἐπὶ βράχου, ἕτερος ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον καὶ τὴν Μυρτιδιώτισσαν (Πίν. 189 β). Ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς τετραγώνου χώρου, τὸν ὁποῖον, διὰ τῶν παρεμβαλλομένων ἡμιχωνίων ἐσωτερικῶς καὶ κυκλικοῦ τυμπάνου ἐξωτερικῶς, καλύπτει χαμηλὸς θόλος (calotte).

Ὁ τύπος οὗτος εἶναι συνήθης εἰς Κύθηρα, τὰ χαρακτηριστικώτερα δὲ παραδείγματά του εἶναι: Ὁ Ἅγιος Νίκων παρὰ τὸν Ποταμόν, ὁ Ἅγιος Νικήτας εἰς Κάλαμον, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος παρὰ τὸν Αὐλέμονα, ὁ Ἅγιος Δημήτριος παρὰ τὰ Καμπιάνικα κ. ἄ.

ΦΡΙΑΙΓΚΙΑΝΙΚΑ - ΞΗΡΟΥΛΑΚΙ

1. Ἅγιοι Ἀνάργυροι ἢ Ἅγιος Κοσμᾶς

Εἶναι δύο ναοί, καμαροσκεπεῖς, προσκεκολλημένοι, ἐπικοινωνοῦντες διὰ τοξωτῶν ἀνοιγμάτων. Δυτικῶς προσετέθη μεταγενεστέρως κοινὸς καμαροσκεπὴς νάρθηξ (Πίν. 190 α).

Εἰς τὴν τοιχοποιΐαν τοῦ νοτίου ναοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ παλαιότερος, ἔχει γίνει χρῆσις ὑλικοῦ ἐξ ἀρχαίων κτηρίων. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀμφότεροι οἱ ναοὶ καὶ ὁ νάρθηξ ἐκαλύφθησαν, πρωτοβουλίᾳ τῶν ἐπιτρόπων, διὰ σιμεντοκονίας. Ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐπιτρόπων κατεσκευάσθη ἐντὸς τοῦ νοτίου ναοῦ καὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ τέμπλου ὑψηλὸς τοῖχος πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ «σφενδονίου».

Ἀμφότεροι οἱ ναοὶ εἶχον ζωγραφικὸν διάκοσμον, τοῦ ὁποίου σῴζονται τὰ ἑξῆς μέρη:

Α΄ Νότιος ναός: 1) Εἰς τὸ τμῆμα τῆς καμάρας ὑπεράνω τοῦ Ἱεροῦ, ἡ Ἀνάληψις (Πίν. 190 β). 2) Εἰς τὸ μεταξὺ τῆς καμάρας καὶ τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ὑπῆρχον ἑπτὰ δίσκοι, ἐκ τῶν ὁποίων διατηροῦνται οἱ τέσσαρες πρὸς τὰ ἀριστερά, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται: ὁ Χριστός, εἷς Ἀρχάγγελος, ὁ Ἅγ. Κοσμᾶς καὶ ἡ Ἁγ. Παρασκευὴ ἢ Κυριακὴ (Πίν. 191 α). 3) Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς ἀψῖδος ἡ Δέησις. 4) Εἰς μικρὰν κόγχην, ἀριστερὰ καὶ πρὸ τοῦ τέμπλου, εἰκονίζεται εἷς Ἀρχάγγελος. 5) Μορφαὶ Ἁγίων ὑπάρχουν καὶ εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ σφενδονίου, ἀλλ' ἔχουν ἀποκρυβῆ ὑπὸ τοῦ ὑψηλοῦ κτιστοῦ τέμπλου, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

Β΄ Βόρειος ναός: 1) Εἰς τὸ κτιστὸν τέμπλον ὑπάρχουν δύο στρώματα τοιχογραφιῶν. Ὁ Ἀρχάγγελος, ἀριστερά, ἀνήκει εἰς τὸ πρῶτον στρῶμα, ὁ Παντοκράτωρ, δεξιά, εἰς τὸ δεύτερον. 2) Κατὰ δοκιμαστικὴν ἔρευναν εἰς τὸν νότιον τοῖχον καὶ πρὸ τοῦ τέμπλου ἀπεκαλύφθησαν αἱ κεφαλαὶ δύο Ἁγίων, πιθανῶς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων.

Ἂν καὶ αἱ τοιχογραφίαι τοῦ νοτίου ναοῦ εὑρίσκωνται, ἀπὸ ἀπόψεως διατηρήσεως, εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν (Πίν. 190 β, 191 α), ἐν τούτοις φαίνονται ἔργα καλῆς ποιότητος καὶ ἐπιμελοῦς ἐκτελέσεως. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ἡ ἐξαιρετικὴ τέχνη τῆς παραστάσεως τῆς Ἀναλήψεως, τῆς ὁποίας ὁ ζωγράφος εἶναι διάφορος ἐκείνου τῆς Δεήσεως. Τὰ λίαν ραδινὰ σώματα τῶν 12 Ἀποστόλων, ἡ τελετουργικὴ καὶ μετωπικὴ στάσις των, αἱ ἐλαφραὶ καὶ συγκρατημέναι κινήσεις των, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου των, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν βαθὺν στοχασμὸν καὶ ἰσχυρὰν πνευματικότητα, μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς τέχνης ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ συνδέουν τὴν Ἀνάληψιν πρὸς τὸν ζωγράφον τοῦ ἀριστεροῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς Ποῦρκο.

ΚΑΣΤΡΙΣΙΑΝΙΚΑ

1. Ἁγία Τριὰς

Κατηδαφίσθη πρό τινων ἐτῶν διὰ νὰ οἰκοδομηθῇ ἕτερος, μεγαλύτερος ναός. Ἔχει διατηρηθῆ μόνον ἡ ΝΔ. γωνία τοῦ παλαιοῦ ναΐσκου. Ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου διεσώθη μέρος μόνον τῆς Δευτέρας Παρουσίας, τοῦ 18ου αἰῶνος.

2. Ἅγιος Ἀντώνιος

Δίκλιτος, καμαροσκεπὴς βασιλική, ἡ ὁποία ἔχει ὑποστῆ μετασκευάς. Εἰς τὸ τέμπλον ἡ ἐπιγραφή: *Χεὶρ Νικολάου Ἱερέως Κασιμάτη-Ζωγράφου 1888.*

ΑΡΩΝΙΑΔΙΚΑ

1. Ναὸς Ἀρχιστρατήγου ἢ Ἐξαστρατήγου Μιχαὴλ

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής, ἐπεσκευασμένος ἐσχάτως (Πίν. 191 β). Φέρει ἐνδιαφέροντα διάκοσμον εἰς δύο στρώματα, λαϊκῆς τέχνης, τοῦ 17ου αἰῶνος, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιγραφήν:

ΑΧΚδ (1624) Μηνὶ Σεπτεμβρίου ΙΣ' (16) ἐκτίσθη ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀρχα(γ)κ(έ)λου Μιχαὴλ ὑπὸ ἐξόδου καὶ κόπου τοῦ ἐφγενεστάτου Παπα Κὴρ Δημήτρη Ἱερέος Ποτὲ Θεοδωρὴ ἅμα σηνβήας καὶ τέκνο αὐτοῦ (εἰ)ς μνημόσηνον ἐόνηον Ἀμήν.

Εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον εἰκονίζεται ἡ παράστασις τῆς Δευτέρας Παρουσίας, κατὰ λαϊκὴν ἀντίληψιν.

Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον δύο ζῶναι.

α) ἄνω ζώνη: Ὁ Ἅγ. Σπυρίδων, ὁ Ἅγ. Ἀντώνιος, ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, πάλιν ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ καὶ ἡ Μεταμόρφωσις.

β) κάτω ζώνη: Ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος ὡς ἔνσαρκος Ἄγγελος, ἡ Ἁγία Ἄννα μετὰ τῆς μικρᾶς Θεοτόκου, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς Ἀρχιερεύς, ὁ Ἅγ. Κοσμᾶς, ἡ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ, ὁ Ἅγ. Θεόδωρος, ὁ Ἅγ. Δημήτριος, ὁ Ἅγ. Γεώργιος (Πίν. 192 α) καὶ ὁ Ἅγ. Θεόδωρος Κυθήρων.

Νότιος τοῖχος: Ὁ Ἀββᾶς Ζωσιμᾶς καὶ ἡ Μαρία ἡ Αἰγυπτία, ὁ Ἅγ. Μηνᾶς, ὁ Ἅγ. Νικήτας καὶ ἡ Ἁγ. Παρασκευή.

Ἱερὸν Βῆμα: Εἰς τὴν ἁψῖδα ἡ Πλατυτέρα, κάτωθεν τῆς ὁποίας ὁ Ἅγ. Βασίλειος, ὁ Ἅγ. Γρηγόριος, δύο ἐξαπτέρυγα, ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ ὁ Ἅγ. Ἀθανάσιος. Εἰς τὴν Πρόθεσιν ἡ Ἄκρα Ταπείνωσις, ὡς «Ἀποκαθήλωσις».

Τέμπλον κτιστὸν μὲ ζωγραφικὸν διάκοσμον.

Τὰ θέματα καὶ αἱ παραστάσεις εἶναι κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν, ἀλλ' ἡ τεχνικὴ ἀπόδοσίς των εἶναι μετὰ προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας.

Τὰ ἐπικρατοῦντα χρώματα εἶναι τὸ καστανόχρουν, τὸ ἐρυθρὸν καὶ τὸ πορτοκαλόχρουν.

Ἄξιαι προσοχῆς διὰ τὰ ἐπώνυμα καὶ τὰς οἰκογενείας τῆς νήσου εἶναι αἱ ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι ἀναγράφονται εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἀπεικονίσεις.

Εἰς τὸν Ἅγ. Κοσμᾶν π.χ. ἀναγράφεται: *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Παπὰ Κοσμᾶ Σκλάβου καὶ τῆς Πρεσβητέρας αὐτοῦ ἀμήν.* Εἰς τὴν Φιλοξενίαν: *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γεωργίου Ἀρώνη.*

Εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον: *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἐμμανουὴλ Ἀρώνη καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ*, κ.λ.π. κ.λ.π.

ΛΟΓΟΘΕΤΙΑΝΙΚΑ - ΠΙΤΣΙΝΑΔΕΣ

1. Ναὸς Ἁγίου Θεοδώρου

Εἶναι ὁ μεγαλύτερος βυζαντινὸς ναὸς τῆς νήσου ἀφιερωμένος εἰς τὸν πολιοῦχον τῶν Κυθήρων, τὸν ἐκ Κορώνης Ἅγιον Θεόδωρον (10ος αἰών). Ἀνήκει εἰς τὸν σταυροειδῆ ἐγγεγραμμένον μετὰ τρούλλου τύπον, ὡς καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Βαρβάρας Παλαιοχώρας (Γ. Α. Σωτηρίου, Μεσαιωνικὰ Μνημεῖα Κυθήρων, «Κυθηραϊκὴ Ἐπιθεώρησις» 1923, σ. 6 - 8, 12, εἰκ. 1 καὶ 1 α. Ἀ. Κ. Ὀρλάνδος ἐν Ε.Ε.Β.Σ. 1958, σ. 401). Ἔχει ὑποστῆ πολλὰς ἐπισκευάς, ἡ δὲ ἐπικάλυψις τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν του δι' ἐπιχρίσματος, ἡ ὑπερύψωσις τοῦ δαπέδου καὶ ἡ νέα κεράμωσις ἔχουν ἀλλοιώσει τὰς ἀναλογίας καὶ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ (Πίν. 192 β).

Ἐκ τοῦ κατὰ καιροὺς γενομένου ζωγραφικοῦ διακόσμου σῴζονται σήμερον ἐλάχιστα καὶ πενιχρὰ δείγματα.

Εἰς τυφλὴν τοξωτὴν κόγχην τοῦ νάρθηκος εἰκονίζεται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου καὶ ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Μαξίμου μοναχοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

καὶ ἰκονόμου ὁ διὰ τοῦ παρόντος μοναχοῦ Κασημάτη συνδρομῆς καὶ ἐξόδου ἀνηστωρήθη ἡ Κοίμησις τῆς Ὑπερευλογημένης Θκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ἔτος τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ,αχν (1650) καὶ μηνὶ

Σεπτεμβρίῳ Κα'.

Εἰς τὸ μεταγενέστερον παρεκκλήσιον τοῦ βορείου ἄκρου τοῦ νάρθηκος σῴζεται μέρος ἐπιγραφῆς:.....*σαν ἀρχιερ(ατεύοντος) Πανιερωτάτου ἀρχιεπισκό(που Μόρμορ(η).*

Εἰς τὸν τάφον τοῦ Ὁσίου Θεοδώρου, τὸν εὑρισκόμενον παρὰ τὴν θύραν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ, σῴζεται ἡ ἐπιγραφή:

ἐνθάδε.....
Ἱερὸν λείψανον
Ὁσίου Πατρὸς
Θεοδώρου (τοῦ ἐν)
ἀσκήσει (λάμψαν)
τος ἐν (τῇ νήσῳ)
Κυθηρίων
Δέησις
τοῦ Δούλου τοῦ Θεοῦ
Νίκη
φόρου ἀρχιε
πισκόπου Μόρ
μορη

Εἰς ἐπιζωγράφησιν ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου ἀναγιγνώσκεται ἡ ἐπιγραφή:
Δέησις Ἐμμανουὴλ Μπιλέση 1733.

Ὑπὲρ τὴν νοτίαν θύραν, ὅπου αἱ νεώτεραι διακοσμήσεις καὶ ὁ θυρεὸς, ὑπάρχει ἡ χρονολογία 1630.

Ὁ ναὸς ἔχει ἀνάγκην ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως.

2. Ναὸς Ἁγίου Ἀθανασίου (Πιτσινάδες)

Μονόκλιτος, καμαροσκεπὴς μὲ προστῷον (Πίν. 193 α). Ζωγραφικὸς διάκοσμος λαϊκῆς τέχνης. Εἰκονίζονται μεμονωμένοι Ἅγιοι καὶ σκηναὶ μετ' ἀφιερωτικῶν ἐπιγραφῶν.

Εἶναι ἔργον τοῦ 17ου αἰῶνος, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιγραφήν: *ἐγὼ μαστρομπενέτος Μαβρομάτης ἐκτήσθη τὸ βῦμα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ὑπὸ ἔξοδος ἐδηκή μου ,Α Χ Ν Θ'* (1659).

3. Ναὸς Παναγίας (Πιτσινάδες)

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής, διατηρῶν τὴν ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν ἐπικάλυψίν του (Πίν. 193 β). Ζωγραφικὸς διάκοσμος, λαϊκῆς τέχνης.

Εἰς τὴν παράστασιν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: *ἐθαυματούργησε ἡ χάρις τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν εἰς ἡγίαν καὶ βοήθιαν τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Παπαπέτρου Κοπανᾶ Ἀμὴν ,Α Χ Ν Σ'* (1656).

Ἑτέρα ἐπιγραφὴ ἄνωθεν τοῦ μικροῦ παραθύρου τοῦ νοτίου τοίχου λέγει:

,Α Χ Ν Ζ (1657) Ἀπριλίου ΙΕ'. Ἐκτίσθη ὁ ναὸς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου ὑπὸ ἔξοδος καὶ κόπου τοῦ εὐλαβεστάτου Ἱερέως Νικολάου Κοπανᾶ ἔχοντος παντὸς Νικοκυρίου αὐτὸς..... Ἀπέναντι δὲ ταύτης ἑτέρα ἐπιγραφή: *Δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀντρέα Κοπανᾶ.*

ΠΕΝΤΕ ΠΗΓΑΔΙΑ

1. Ναὸς Ἁγίου Βλασίου

Εἶναι σύμπλεγμα διδύμων ναΐσκων καμαροσκεπῶν, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἐπηυξήθη μεταγενεστέρως διὰ τῆς προσθήκης χαμηλοτέρου καμαροσκεποῦς νάρθηκος. Ὁ δεξιὸς ναΐσκος διατηρεῖ τὴν ἐκ βυζαντινῶν κεράμων ἐπικάλυψίν του (Πίν. 194 α). Ἐξ οἰκοδομικῶν στοιχείων ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ βόρειος ναΐσκος εἶναι ὁ παλαιότερος. Εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς τοίχους ἀμφοτέρων τῶν ναΐσκων ἀνοίγονται ἀνὰ δύο ἡμικυκλικαὶ κόγχαι Ἱεροῦ. Ὁ βόρειος — ἐξωτερικῶν διαστάσεων 9.85 x 8.54 μ. — ἔχει κτιστὸν τέμπλον, ὑψηλόν, ἐνῷ ὁ νότιος — ἐξωτερικῶν διαστάσεων 9.80 x 3.42 μ. εἰς τὴν θέσιν τοῦ τέμπλου φέρει ἐνισχυτικὴν ζώνην.

Ὁ ἐπισκέπτης, ὁ ὁποῖος μᾶλλον ἀπογοητεύεται ἐκ τῆς ἁπλουστάτης καὶ κοινοτάτης ἐξωτερικῆς ἐμφανίσεως τῶν ναΐσκων, μένει κατάπληκτος, εὐθὺς ὡς εἰσέλθῃ ἐντὸς αὐτῶν. Διότι ἀμφότεροι διασῴζουν τὸν ζωγραφικόν των διάκοσμον, ἡ τέχνη τοῦ ὁποίου κυριολεκτικῶς συναρπάζει τὸν θεατήν.

Μὲ προσεκτικὴν παρατήρησιν ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὴν τοιχογράφησιν ἠργάσθησαν τρεῖς τοὐλάχιστον ζωγράφοι, ἡ ὅλη δὲ ἐργασία ἐγένετο εἰς 2 - 3 περιόδους. Καταφανὴς εἶναι ἡ ἐπιδεξιότης τῶν ζωγράφων, ἡ φαντασία εἰς τὴν σύλληψιν τῶν σκηνῶν, ἡ ἱκανότης εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων, εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐκφράσεων, εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων, ὡς καὶ ἡ ταχύτης, ἡ «σβελτάδα» εἰς τὴν ὅλην ἐργασίαν.

Ἐντύπωσιν προκαλοῦν αἱ μορφαὶ εἰς μεγάλην κλίμακα, ὡς τοῦ Ἀντιφωνητοῦ, τοῦ Ἁγίου Βλασίου, τοῦ Ἁγίου Νικήτα κ.ἄ.

Ἐπειδὴ αἱ τοιχογραφίαι καλύπτονται ὑπὸ «καπνιῶν», ἀλάτων κ.λ.π., ἔχουν δὲ ὑποστῆ καὶ πολλὰς ζημίας (Πίν. 194 β), ἡ ἐξαγωγὴ τῶν συμπερασμάτων περὶ τῆς τέχνης αὐτῶν, τῆς χρονολογικῆς των κατατάξεως κ.λ.π. εἶναι ἄσκοπος καὶ ἐπικίνδυνος. Πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προηγηθῇ ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ συνήθης στερεωτικὴ ἐργασία καὶ νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ μελέτη καὶ ἡ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

σύγκρισις τούτων μὲ ἄλλα σημαντικὰ σύνολα, ὡς π.χ. τοῦ Ἁγ. Δημητρίου στὸ Ποῦρκο.

2. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου

Εὑρίσκεται ΝΔ. τοῦ Ἁγίου Βλασίου. Φαίνεται, ὅτι παλαιότερον ἦτο μονύδριον. Σήμερον σῴζονται δύο καμαροσκεπεῖς ναοί, ἐπικοινωνοῦντες διὰ τριῶν εὐρέων καμαροσκεπῶν ἀνοιγμάτων. Ὁ δεξιὸς ναὸς φέρει εὐρεῖαν ἡμικυκλικὴν ἁψῖδα Ἱεροῦ, ἐνῷ ὁ ἀριστερὸς ἔχει τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον εὐθύν. Ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου, δυναμένου νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸν 17 - 18ον αἰῶνα, σῴζονται ὀλίγα μέρη.

3. Ναὸς Παναγίας Κυρᾶς

Εὑρίσκεται ἀνατολικῶς τοῦ προηγουμένου.

Ἦτο μονόκλιτος, καμαροσκεπής, ἀλλὰ σήμερον ἡ καμάρα του ἔχει καταπέσει. Φέρει δύο σφενδόνια καὶ ἀνὰ δύο τυφλὰς τοξωτὰς κόγχας εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῶν μακρῶν τοίχων. Ὁ ναὸς ἦτο κατάγραφος. Σῴζονται μεγάλα σύνολα, εἰς κακὴν βέβαια διατήρησιν καὶ ἐμφάνισιν, ἡ τέχνη τῶν ὁποίων μαρτυρεῖ Παλαιολόγειον ἐποχήν.

ΠΑΛΗΟΧΩΡΑ

Τὰ ἐρείπιά της ἐκτείνονται ἐπάνω εἰς μίαν μικρὰν καὶ βραχώδη ἔκτασιν γῆς πρὸς τὴν ΒΑ. πλευρὰν τῆς νήσου. Μία βαθεῖα καὶ ἀπότομος χαράδρα, ἡ ὁποία περιβάλλει τὴν ἔκτασιν ταύτην, τὴν καθιστᾷ φυσικῶς ὀχυράν. Ἐπάνω εἰς τὸν βράχον αὐτὸν ἱδρύθη, ἴσως ὀλίγον πρὸ τοῦ 12ου αἰῶνος μ.Χ., μία βυζαντινὴ πόλις, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα, κατὰ μίαν ἐκδοχήν, ἦτο «Ἅγιος Δημήτριος» καὶ ἡ ὁποία ἤκμασε καὶ κατεστράφη περὶ τὸ 1537 μ.Χ. ὑπὸ τοῦ Βαρβαρόσσα (Δ. Κ. Ζαγλανίκη, Παληοχώρα, Ζάκυνθος 1962, 9 - 18). Οἱ εἰς μέγα ὕψος σῳζόμενοι τοῖχοι μαρτυροῦν, ὅτι ἐκεῖ εἶχον οἰκοδομηθῆ μεγάλα καὶ σημαντικὰ κτήρια (Πίν. 195 α - β). Σήμερον ἔχουν ἐναπομείνει τὰ οἰκτρὰ λείψανα τῶν κτηρίων αὐτῶν καὶ οἱ ἑξῆς ἐννέα ἠρειπωμένοι ναοί:

1. Ἁγία Βαρβάρα

Εὑρίσκεται ἐκτὸς τῆς ὠχυρωμένης πόλεως καὶ εἶναι ὁ καλύτερον διατηρούμενος τῶν ἄλλων ναῶν. Ἀνήκει εἰς τὸν τύπον ἐκεῖνον τῶν σταυροειδῶν ἐγγεγραμμένων μετὰ τρούλλου ναῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ τροῦλλος στηρίζεται ὄχι ἐπὶ κιόνων ἢ τετραγώνων πεσσῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν τοίχων, οἱ ὁποῖοι διαχωρίζουν τὰ κλίτη. (Γ. Σωτηρίου ἔ.ἀ. σ. 9, 12 - 14, εἰκ. 2 καὶ 2 α. Δ. Ζαγλανίκη ἔ. ἀ. σ. 43 - 44). Διατηρεῖ εἰσέτι μέρος τῆς ἐπικαλύψεως τῶν στεγῶν διὰ μεγάλων σχιστολιθικῶν πλακῶν (Πίν. 196 α) καὶ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τὴν ἐπὶ πώρου λίθου γλυπτὴν εἰκόνα τῆς Ἁγίας Βαρβάρας (Πίν. 196 β).

Ἀπὸ ἴχνη τινὰ χρωμάτων, τὰ ὁποῖα παρατηροῦνται κάτω ἀπὸ τὸ μεταγενέστερον κτιστὸν τέμπλον εἰκάζεται, ὅτι ὁ ναὸς ἔφερεν ἄλλοτε ζωγραφικὸν διάκοσμον.

2. Κυρὰ τοῦ Φόρου

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής. Ἐσχάτως ἀντικατεστάθησαν αἱ σχιστολιθικαὶ πλάκες τῆς στέγης διὰ κεράμων. Ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου σῴζεται ἡ Πλατυτέρα εἰς τὴν ἁψῖδα τοῦ Ἱεροῦ.

3. Ἀνώνυμος

Ἠρειπωμένος. Ἔναντι τοῦ προηγουμένου, μὲ τρεῖς κόγχας εἰς τὸ Ἱερόν. Ἦτο, ὡς φαίνεται, ὁ μεγαλύτερος ναὸς τῆς Παληοχώρας.

4. Ἅγιος Ἀντώνιος

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής, μὲ προστεθειμένον, ἀργότερον, εἰς τὴν βορείαν του πλευράν, ἀσύμμετρον νάρθηκα καλυπτόμενον διὰ χαμηλοῦ τυφλοῦ θόλου (ἀσπίδος - calotte). Τὴν εἴσοδόν του κοσμεῖ περιθύρωμα ἐκ πώρου λίθου ἀπολῆγον ἄνω εἰς ὑστερογοτθικὸν τόξον, σχεδιασμένον μὲ διπλοῦν κέντρον (Πίν. 196 γ). Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ἐκ πώρου λίθου τέμπλον, μιμούμενον βυζαντινὸν πρότυπον (Δ. Ζαγλανίκη, ἔ. ἀ. σ. 44 - 46).

Ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου σῴζονται τὰ ἑξῆς: Ὀλίγα ἴχνη εἰς τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ, ἡ Θεοτόκος εἰς τὸ τέμπλον καὶ ἀριστερὰ τούτου: Ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη, ἡ Ἁγία Εἰρήνη, ὁ Ἅγιος Νικόλαος, ὁ Ἅγιος Δημήτριος, οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ὁ Ἅγιος Μερκούριος, ὁ Ἅγιος Προκόπιος καὶ ἡ Ἁγία Παρασκευή.

Εἶναι καλὴ ἐργασία μὲ ἁρμονικοὺς συνδυασμοὺς χρωμάτων, τοῦ 16ου αἰῶνος.

5. Ἀνώνυμος

Ἠρειπωμένος. Ἡ ἁψὶς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ ναοῦ τούτου εἰσδύει εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Ἐκ καθαρῶς τεχνικῶν λόγων συνάγεται, ὅτι ὁ ἠρειπωμένος ναὸς εἶναι προγενέστερος τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου.

6. Ἀνώνυμος

Ἠρειπωμένος. Ἦτο μονόκλιτος, ἐστεγασμένος μὲ ἡμικυλινδρικὴν καμάραν. Ἔφερε σφενδόνιον, τρεῖς τυφλὰς κόγχας εἰς τοὺς μακροὺς τοίχους καὶ νάρθηκα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

7. Ἀνώνυμος

Ἡμιηρειπωμένος. Εἶναι μονόκλιτος, καμαροσκεπής. Ἔχει καταστραφῆ τὸ ἱερὸν καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ἡ δὲ καμάρα φέρει εὐρείας ρωγμὰς καὶ ἔχει ὑποστῆ καθιζήσεις.

Λίαν ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ ζωγραφικός του διάκοσμος, ὁ ὁποῖος εἶναι διατεταγμένος εἰς τρεῖς ζώνας: Ἡ α΄, ἄνω, καταλαμβάνει τὴν καμάραν, ἡ β΄, εἰς τὸ μέσον τοῦ ὕψους τῶν μακρῶν τοίχων, καταλαμβάνει ὅλον τὸ μῆκός των, καὶ ἡ γ΄, ἡ κατωτέρα, ἐκτείνεται εἰς τὰ κάτω μέρη τῶν τοίχων ἀπὸ τῆς βάσεώς των μέχρι τοῦ ὕψους τῶν κατὰ μῆκος τούτων τυφλῶν κογχῶν.

Παχέα πλαίσια δι' ἐρυθροῦ χρώματος χωρίζουν τὰς ζώνας καὶ τὰς σκηνάς. Τὰ θέματα κατὰ ζώνας ἔχουν ὡς ἑξῆς:

α΄ ζώνη. 1) Εἰς τὸ ὑπὲρ τὸ Ἱερὸν Βῆμα τμῆμα τῆς καμάρας ἡ Ἀνάληψις. Τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πολὺ ραδινόν, εἰκονίζεται ἐντός δόξης, εἰς σχῆμα ἐλλείψεως, τὴν ὁποίαν φέρουν εἰς τὴν ράχιν των τέσσαρες ἄγγελοι πετῶντες. Ἑκατέρωθεν τοῦ συμπλέγματος τούτου οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, εἰς δύο ὁμάδας ἀνὰ ἕξ, κάμουν μίαν ἐλαφρὰν κίνησιν πρὸς Α. κρατοῦντες εἰλητάρια ἢ εὐαγγέλια. Πρὸ τῶν Ἀποστόλων τῆς νοτίας ὁμάδος ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριὴλ ἐρωτᾶ: *Ἄνδρες Γαλιλαῖοι τί ἑστήκατε..;* Εἰς τὸ βόρειον ἥμισυ τῆς καμάρας ἀπό Α. πρὸς Δ.: 2) ἡ Γέννησις, 3) ἡ Μεταμόρφωσις, 4) κατεστραμμένη παράστασις. Εἰς τὸ νότιον ἥμισυ τῆς καμάρας ἀπὸ Α.: 5) ἡ Ὑπαπαντή, 6) ἡ Ἔγερσις τοῦ Λαζάρου καὶ 7) ἡ Βαϊοφόρος.

β΄ ζώνη. Ἐντὸς δίσκων, οἱ ὁποῖοι καταλαμβάνουν ὅλον τὸ μῆκος ἀμφοτέρων τῶν μακρῶν τοίχων, εἰκονίζονται εἰς στηθάρια Ἅγιοι, μὴ δυνάμενοι πρός τὸ παρόν, λόγῳ τῆς καλύψεώς των δι' ἀλάτων, νὰ ταυτισθῶσι.

γ΄ ζώνη. Νότιος τοῖχος, ἐξ Α.: 1) κατεστραμμένη παράστασις, 2) ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ καὶ μία Μάρτυς, 3) ὁ Ἅγ. Νικόλαος καὶ ὁ Ἅγ. Βασίλειος.

Βόρειος τοῖχος, ἐξ Α.: 4) κατεστραμμένη παράστασις, 5) ὁ Ἅγ. Γεώργιος καὶ 6) ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.

Τέλος εἰς τὰ ἐσωράχια τῶν τόξων τῶν τυφλῶν κογχῶν τῆς γ΄ ζώνης εἰκονίζονται μεμονωμένοι Ἅγιοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ταυτισθῶσι.

Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν περιγραφέντων θεμάτων, ὅσην φυσικὰ ἐπιτρέπει ἡ κακὴ διατήρησις καὶ ἐμφάνισις τούτων, καὶ κυρίως ἐκ τῶν διακοσμητικῶν σχεδίων ἐξάγονται τὰ ἑξῆς συμπεράσματα:

1) Ἡ πιθανωτέρα χρονολογία τῆς ἁγιογραφήσεως εἶναι ὁ 14ος αἰών.

2) Ἄλλος εἶναι ὁ καλλιτέχνης τῆς κάτω ζώνης, ἤτις εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα, καὶ ἄλλος ὁ τῆς καμάρας.

Ἕνεκα τῆς ἄκρως ἐπικινδύνου καταστάσεως τοῦ ναοῦ ἡ προτιμοτέρα λύσις εἶναι νὰ ἀποκολληθοῦν αἱ καλύτερον σῳζόμεναι τοιχογραφίαι.

8. Ἀνώνυμος

Ἡμιηρειπωμένος. Εἶναι τοῦ αὐτοῦ τύπου μονόκλιτος, καμαροσκεπής, μὲ σφενδόνιον, τρεῖς τυφλὰς κόγχας κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν τοίχων καὶ κτιστὸν τέμπλον. Διακρίνονται ἴχνη τοιχογραφιῶν.

9. Ἀνώνυμος

Μικρός, μονόκλιτος, καμαροσκεπὴς ναΐσκος ἄνευ κεράμων. Ὁ δυτικός του τοῖχος ἔχει καταστραφῆ (Πίν. 197 α).

Τὸ τέμπλον, κτιστὸν ἐκ πώρου λίθου, μιμεῖται βυζαντινὸν πρότυπον.

Ἐκ τοῦ λίαν ἐνδιαφέροντος ζωγραφικοῦ διακόσμου σῴζονται τὰ ἑξῆς:

α) Ἱερὸν Βῆμα: Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς κόγχης ἡ Θεοτόκος, ἔνθρονος, σεβιζομένη ὑπὸ δύο Ἀγγέλων.

Κάτωθεν ταύτης Ἄγγελοι, ἀνὰ τρεῖς, φέροντες λάβαρα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀναγράφεται τὸ *«Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος»*. Ἑκατέρωθεν τοῦ «φεγγίτου» ἑξαπτέρυγα, ὑπ' αὐτά, ὁ «Μελισμός» καὶ ἑκατέρωθεν τούτου Ἱεράρχαι.

Εἰς τὸ μεταξὺ τῆς κόγχης καὶ τῆς καμάρας τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου εἰκονίζονται Προφῆται, ἐκ τῶν ὁποίων σῴζεται ὁ Ἰωήλ.

Εἰς τὴν μικρὰν κόγχην ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου, τὴν χρησιμεύσασαν ὡς Πρόθεσιν, εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωσις. Ἀριστερὰ τῆς Προθέσεως ὁ Πρωτομάρτυς Στέφανος καὶ ὑπὲρ ταύτην ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ.

β) Καμάρα: Δι' ἐρυθρῶν παχέων γραμμῶν διαιρεῖται ἑκάστη πλευρὰ τῆς καμάρας εἰς ὑψηλὰ ὀρθογώνια, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται σκηναὶ τοῦ Δωδεκαόρτου. Σῴζεται ἡ Σταύρωσις, ἡ ὁποία ὡς σύνθεσις, μὲ τὰ τρία μόνον κύρια πρόσωπα — Χριστός, Θεοτόκος καὶ Ἰωάννης — καὶ ὡς ἐκτέλεσις ἐνθυμίζει τὰ πρότυπα τοῦ 11ου αἰῶνος. Κάτωθεν τοῦ Δωδεκαόρτου εἰκονίζονται ὁλόσωμοι Ἅγιοι. Σῴζεται εἰς τὸν βόρειον τοῖχον, ὑπὸ τόξον, ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.

γ) Τέλος, εἰς τὸ κτιστὸν τέμπλον, ἀριστερὰ μὲν ἀπεικονίζεται μία ὡραιοτάτη Θεοτόκος μετὰ τοῦ μικροῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν τύπον τῆς Ὁδηγητρίας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

(Πίν. 197 β), δεξιὰ δὲ ὁ Χριστός, εἰς κακὴν δμως κατάστασιν συντηρήσεως.

Ἡ πλήρης μελέτη καὶ κατάταξις ἀπὸ τεχνικῆς πλευρᾶς καὶ ἀπὸ ἀπόψεως χρονολογήσεως τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἀνωνύμου τούτου ναΐσκου θὰ γίνῃ, φυσικά, μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν των ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου συνεργείου. Πρὸς τὸ παρὸν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ταύτας ὡς καλὰ δείγματα τῆς ἁγιογραφίας κατὰ τὸν 14ον ἢ 15ον αἰῶνα.

ΤΡΙΦΥΛΛΙΑΝΙΚΑ

1. Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος

Μονόκλιτος, καμαροσκεπής, μὲ μεταγενεστέραν ἐπαύξησιν τοῦ μήκους του πρὸς Δ. Τέμπλον ξυλόγλυπτον.

Ζωγραφικὸς διάκοσμος μὲ τὴν ἐπιγραφήν: *1760 Σεπτεμβρίου. Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Μινᾶ Τριφίλι Ποτὲ Παπά.*

Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον: ἡ Δευτέρα Παρουσία, ὁ Ἅγ. Μάμας, ὁ Ἅγ. Δημήτριος, ὁ Ἅγ. Θεόδωρος ὁ Κυθήρων, ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, ἡ Ἁγ. Μαρῖνα, ἡ Ἁγ. Αἰκατερίνη, ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, ἡ Βάπτισις κ. ἄ.

Ὁ νότιος τοῖχος εἶναι ἐπιζωγραφημένος. Ὁ διάκοσμος εἶναι λαϊκῆς τέχνης ἄνευ ἀξιώσεων.

ΠΟΤΑΜΟΣ

1. Ἅγιος Χαράλαμπος (Πίν. 198 α)

Μονόκλιτος, ἐπιμήκης, καμαροσκεπὴς ναΐσκος, διατηρῶν τὴν ἐκ μεγάλων σχιστολιθικῶν πλακῶν ἐπικάλυψίν του. Ἡ εὐρεῖα κόγχη τοῦ Ἱεροῦ καταλαμβάνει ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ. Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου ὑψοῦται μονόλοβον κωδωνοστάσιον.

2. Ἅγιος Νίκων, παρὰ τὰ Ζαγλανικιάνικα

Εὑρίσκεται δεξιὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ ἀπὸ Χώρας Κυθήρων εἰς Ποταμόν. Ἀνήκει εἰς τὸν ἰδιάζοντα ἐκεῖνον τύπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ ναὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα χῶρον, τετράγωνον ἐν κατόψει (διαστ. 5 x 4.15 μ.), στεγαζόμενον ὑπὸ ἑνὸς ἡμισφαιρικοῦ θόλου, ὁ ὁποῖος στηρίζεται ἐπὶ ὀκταπλεύρου, σχηματιζομένου μὲ τὴν βοήθειαν ἡμιχωνίων εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας.

Ἡ βάσις τοῦ τρούλλου δὲν εἶναι τέλειος κύκλος, ἀλλ' ἔχει τὴν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. διάμετρον κατὰ ἓν περίπου μέτρον μικροτέραν (3.55 - 4.45 μ.).

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀνοίγονται δύο ἀσύμμετροι κόγχαι, εἰς δὲ τὴν δυτικὴν μία θύρα μὲ χαμηλὸν τοξωτὸν ὑπέρθυρον (Πίν. 198 β). Ἡ θύρα αὕτη εἶναι μεταγενεστέρα, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς καταστροφῆς τὴν ὁποίαν προεκάλεσαν εἰς τὰς τοιχογραφίας κατὰ τὴν διάνοιξίν της.

Ἡ ἀρχικὴ θύρα ἦτο εἰς τὸν νότιον τοῖχον, ἡ ἀχρήστευσίς της δμως ἦτο ἀναγκαία μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ κτιστοῦ τέμπλου.

Ὑπενθυμίζεται, ὅτι εἰς τὸν ἴδιον «ὀκταγωνικὸν» τύπον ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ναοὶ εἰς τὰ Κύθηρα, ὡς π.χ. Ὁ Ἅγ. Νικόλαος ἢ Μυρτιδιώτισσα εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Βουνοῦ, ὁ Ἅγιος Νικήτας εἰς Κάλαμον, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος παρὰ τὸν Αὐλέμονα, ὁ Ἅγιος Δημήτριος παρὰ τὰ Καμπιάνικα κ.λ.π.

Ὁ Ἅγιος Νίκων ἔχει ἀνάγκην ἀναστηλώσεως, διότι μέρος τῆς νοτίας κόγχης τοῦ Ἱεροῦ, τὸ ΝΑ. ἡμιχώνιον καὶ μέρος τοῦ τρούλλου ἔχουν καταπέσει· ἡ βορεία κόγχη τοῦ Ἱεροῦ καὶ τὸ ΒΑ. ἡμιχώνιον εἶναι ἑτοιμόρροπα, εἰς πολλὰ δὲ σημεῖα τῆς ἄλλης τοιχοδομίας ἔχουν δημιουργηθῆ ἐπικίνδυναι ρωγμαί.

Λίαν ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ ζωγραφικὸς διάκοσμος τοῦ Ἁγίου Νίκωνος. Ἐξ αὐτοῦ σῴζονται ὀλίγα μόνον μέρη εἰς τὸν ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν τοῖχον καὶ εἰς τὸ κτιστὸν τέμπλον, ὡς ἑξῆς:

α) Δυτικὸς τοῖχος. Ὅλον τὸν χῶρον, καθὼς καὶ τὰς μεταξὺ τῶν ἡμιχωνίων καὶ τῆς θύρας ἐπιφανείας, καταλαμβάνει ἡ Σταύρωσις. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ διάταξις τῆς παραστάσεως ταύτης, τὸ κάτωθεν τοῦ Σταυροῦ μέρος τῆς ὁποίας κατεστράφη, ὅτε ἠνοίγη εἰς τὸν τοῖχον τοῦτον ἡ μεταγενεστέρα θύρα, ὡς ἐλέχθη ἤδη. Εἰς τὸ μέσον ὁ Χριστός, «Ὁ Βασιλεὺς τῆς Δόξης», ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ἀριστερὰ ἡ ὁμὰς τῶν Μυροφόρων, δεξιὰ ὁ Ἑκατόνταρχος μὲ ὁμάδα στρατιωτῶν. Κάτω, ἀριστερά, εἰς τὴν μεταξὺ τῆς θύρας καὶ τοῦ ΝΔ. ἡμιχωνίου ἐπιφάνειαν, εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς καὶ δεξιά, εἷς Ἅγιος, μὴ δυνάμενος νὰ ταυτισθῇ. Εἰς τὸ βόρειον καὶ νότιον ἄκρον τοῦ τοίχου καὶ ὑπὲρ τὰ ἡμιχώνια ἀνά εἷς ληστής. Τὰ στοιχεῖα, τὰ ἀποτελοῦντα τὴν Σταύρωσιν, εἶναι κἄπως ἀπομεμακρυσμένα καὶ ἀπομεμονωμένα καί, οὕτω, ἡ σύνθεσις αὕτη δὲν παρουσιάζει τὴν ἑνότητα καὶ συγκεντρωτικὴν διάταξιν, τὴν συνήθη εἰς ἕτερα παραδείγματα.

β) Ἀνατολικὸς τοῖχος. Εἰς τὴν βορείαν κόγχην ἡ Πλατυτέρα, μόλις σῳζομένη. Εἰς τὸν ὑπεράνω τῶν δύο κογχῶν χῶρον ἡ Μεταμόρφωσις, μὲ τὸν Χριστὸν ἐντὸς ἐλλείψεως καὶ τὸν Μωϋσέα ἀριστερά, ἐνῷ ὁ Ἠλίας, δεξιά, ἔχει τελείως καταστραφῆ.

γ) Ἡμιχώνια. Εἰς τὸ ἡμικατεστραμμένον ΒΑ., σῴζεται ἐπὶ ἑνὸς μόνον θολίτου ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἁ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

γίου Νικολάου, ἀρίστης ἐκτελέσεως (Πίν. 199 α).

Εἰς τὸ ΝΑ. εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων καὶ εἰς τὸ ΒΔ. τέσσαρες Ἅγιοι, αἱ κεφαλαὶ τῶν ὁποίων δεικνύουν σχεδίασιν καὶ ἐκτέλεσιν ἐξαίρετον.

δ) Κτιστὸν τέμπλον. Διατηρεῖται μόνον τὸ νότιον ἥμισυ αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεσώθη ἡ κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ - Παντοκράτορος καὶ μέρος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Τὸ τέμπλον κατεσκευάσθη κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, ὅτε ἠχρηστεύθη ἡ πρὸ αὐτοῦ ἀρχικὴ θύρα τοῦ νοτίου τοίχου καὶ ἠνοίγη ἡ νῦν ὑπάρχουσα ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου.

Τέλος, κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ναοῦ ἀπὸ τῶν «μπάζων», περισυνελέγησαν 10 λίθοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν σημαντικὰ τμήματα τοῦ καταστραφέντος ζωγραφικοῦ διακόσμου.

Ὁ διάκοσμος τοῦ ἐξεταζομένου ναοῦ ἀνήκει εἰς τρεῖς περιόδους.

Κατὰ τὴν πρώτην (11 - 12ος αἰὼν) ἐγένοντο: ὁ Ἅγιος Νικόλαος, ἡ Μεταμόρφωσις, ἡ Πλατυτέρα καὶ πιθανῶς οἱ τέσσαρες Ἅγιοι τοῦ ΒΔ. ἡμιχωνίου.

Κατὰ τὴν δευτέραν (12 - 13ος αἰὼν) ἐγένοντο ἡ Σταύρωσις καὶ αἱ ἄλλαι παραστάσεις τοῦ ναοῦ.

Εἰς τὴν τρίτην (17ος αἰὼν) ἀνήκει ἡ διακόσμησις τοῦ τέμπλου.

Ἐγένοντο προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι στερεώσεως τῶν τοιχογραφιῶν μέχρι τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ ναοῦ, ὅτε καὶ θὰ πραγματοποιηθῇ ὁ τελικὸς καθαρισμὸς καὶ ἡ μελέτη τούτων.

ΣΑΝΙΔΙΑ

1. Ἅγιος Ἰωάννης στὰ Σανίδια (Πίν. 199 β)

Εὑρίσκεται ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἁγίας Πελαγίας εἰς Ποταμόν.

Ἀρχικῶς ἀπετελεῖτο ἐκ δύο καμαροσκεπῶν μονοκλίτων ναΐσκων. Ὁ νότιος, εἶναι σήμερον κατεστραμμένος. Ὁ σῳζόμενος βόρειος ἐπεμηκύνθη, μεταγενεστέρως, πρὸς Δ. διὰ τῆς προσθήκης χώρου καμαροσκεποῦς, ἐλαφρῶς ὀξυκορύφου. Καλύπτεται διὰ χαμηλῆς, ἀμφικλινοῦς στέγης, τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν μεγάλαι σχιστολιθικαὶ πλάκες, φαιοῦ χρώματος. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν «τὸ σφενδόνιον» ἐνισχύει τὴν ἀντοχὴν τῆς καμάρας. Εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν ἔχουν χρησιμοποιηθῆ παλαιοχριστιανικὰ μέλη, ὡς τμῆμα μαρμαρίνου ἀρραβδώτου κιονίσκου καὶ μαρμαρίνη βάσις κίονος.

Ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐκτελεσθῆ εἰς δύο στρώματα, σῴζονται εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τὰ ἑξῆς: α) Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, κρατῶν εἰλητάριον ὅπου: *Μετανοεῖτε* ... β) Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἔφιππος, φονεύων ἱππότην. Ἐπιγραφή: *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Δημητρίου Λογοθέτη ἅμα συμβίας αὐτοῦ καὶ τοῦ τέκνου αὐτοῦ ἀμήν.* γ) Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου. Ἐπιγραφή: *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Νικολάου Κορονέου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ ἀμήν.* δ) Ὁ Ἅγιος Νικόλαος. Εἶναι ἐπαρχιακῆς λαϊκῆς τεχνοτροπίας, ἀλλ' ἐπιμελοῦς ἐκτελέσεως. Δύνανται νὰ συσχετισθοῦν πρὸς τὰς τοιχογραφίας ἑτέρων ναῶν τῆς νήσου, ὡς π.χ. τοῦ Ἀρχιστρατήγου τῆς Χώρας καὶ τοῦ Ἀρχιστρατήγου εἰς Φριλιγκιάνικα.

Φορηταὶ εἰκόνες: Ἁγία Τριάς, καλῆς ἐργασίας, καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστός, Ρωσικῆς προελεύσεως.

2. Ἁγία Κυριακὴ στὰ Σανίδια (Πίν. 199 γ)

Εὑρίσκεται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν καὶ βορείως τοῦ προηγουμένου. Καὶ ἐδῶ ἦτο σύμπλεγμα δύο καμαροσκεπῶν ναΐσκων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ βόρειος, μεγαλυτέρων διαστάσεων, εἶναι σήμερον κατεστραμμένος. Εἰς τοὺς μακροὺς τοίχους σχηματίζονται ἀνὰ δύο τοξωταὶ τυφλαὶ κόγχαι.

Ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου σῴζονται εἰς μὲν τὸ κτιστὸν τέμπλον ἡ Θεοτόκος «Ἐλεοῦσα», μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἡ Ἁγία Κυριακή, εἰς δὲ τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ ὁ Ἅγιος Νικήτας, ἡ Ἁγία Κυριακή, εἷς Ἅγιος, καταστραφεὶς ὑπὸ τοῦ ἀνοιγέντος παραθύρου, ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ εἷς ἕτερος Ἅγιος — πιθανῶς ὁ Δημήτριος — κατεστραμμένος σήμερον.

Αἱ τοιχογραφίαι τῆς ἁψῖδος τοῦ Ἱεροῦ εἶναι παλαιότεραι τῶν τοῦ τέμπλου, ἐπιμελοῦς κατασκευῆς καὶ παρουσιάζουν ὁμοιότητας πρὸς τὰς τοιχογραφίας ἑτέρων ναῶν τῆς νήσου.

Ἡ ἀπεικόνισις Ἁγίων, μεμονωμένων ἢ εἰς ὁμάδας, εἰς τὴν ἁψῖδα τοῦ Ἱεροῦ ἢ τὰς κόγχας τῆς Προθέσεως καὶ τοῦ Διακονικοῦ, εἶναι συνήθης εἰς Κύθηρα.

ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

THE PALACE OF NESTOR
EXCAVATIONS AT ENGLIANOS—1964

From May 7 to July 31, 1964, investigations in and about the Palace of Nestor at Englianos in southern Triphylia were resumed in a thirteenth annual campaign *.

The main effort of the season was devoted to an intensive study of the pottery, the frescoes, and the other objects found in the palace, and in general to the preparation of the material for the final publication of the results.

Miss Rawson looked through and scrutinized the vast collections of potsherds from all parts of the buildings and outside them, and recorded in summary the evidence they offered. In the same manner she examined innumerable miscellaneous objects of metal, stone, bone and ivory, terracotta, etc. Many examples were selected for publication and for photographing (which was done by Miss Lang). Miss Rawson also drew up catalogues, room by room, of all things found in each.

Besides cleaning a considerable number of new fragments of plaster which came to light in 1964, Miss Lang continued her persevering study of the frescoes. She completed the catalogue of the material to be published, comprising 206 items, some of which are made up of nearly 100 fragments joined or associated together. The technique and the subject matter of the paintings have been studied in detail and comparative material from other places has been examined. Miss Lang has already written a first draft of more than half of the book on the frescoes, which it is planned to publish as Volume II of the series. In addition to the foregoing, Miss Lang cleaned and prepared for publication in the annual report two fragments of inscribed tablets, which had been recognized by Miss Rawson among potsherds found in Room 99.

Mr. de Jong has rendered in water color many new frescoes and has revised some earlier drawings of others which had been extended and modified by the addition of new fragments. Altogether there are now 96 drawings, ranging in size from almost two square meters to small pieces of not much more than twenty square centimeters. To Mr. de Jong we owe, moreover, drawings in section of the Throne Room and of Halls 64 and 65, several water colors of pottery, and other studies.

Under the supervision of Mr. Pedley twenty probings and trial trenches were dug, for the most part on the southwestern slope of the citadel in the maze of ruined walls toward the southeast of Hall 65. (Pl. 200 a). A little new light was shed on details of some walls, and one foundation, which can be traced in a diagonal line at the bottom of the slope, may possibly be a sector of the early Mycenaean circuit wall that was discovered in 1959 at the northeast end of the hill (Pl. 200 b). Soundings along this and other walls yielded numerous sherds, many of which are assignable to L.H. I and earlier. A small excavation outside the northern corner of the Main Building revealed fallen blocks of poros lying along the northeastern flank of the north Oil Magazine. A group of trial trenches in undug ground some 15 to 30 m. northeast of Magazine 105 disclosed very little. Foundation walls of small stones were uncovered, but no floors, no floor deposits and no recognizable stratification could be discerned. Some coarse pottery gave reason to think that the building may have been built in the Middle Helladic period and was perhaps destroyed before the palace of the thirteenth century was erected.

In May it was judged advisable to remove a large mound of earth which, in the course of our excavations, had been heaped up, in an area outside the palace, along the steep northwestern edge of the acropolis. This high accumulation consisted of soil and debris which had been dug and sifted by us after having through many centuries formed a protective covering over the remains of the Mycenaean buildings. Unusually heavy rains last winter opened an alarming crevasse in the mound, raising fears that a landslide might destroy the currant vineyard below. With the help of a modern mechanical road-digger and a heavy truck, the entire hillock, measuring 1.017 tons, was in three days cleared away, and the top of the site was leved to its original elevation. The danger of a landslide no longer exists. This was the first and only time that power-operated machinery was used at Englianos.

CARL BLEGEN

* *Again we are deeply indebdet for his courtesy and kindly interest to Dr. John Kontis, Head of thek Archaeological Service, and also to Dr. Nicholaos Yalouris, Ephor of Olympia and the Messenian district in which we worked. It is a pleasure too to have the opportunity to express our warmest thanks to Dr. Henry Robinson, Director of the American School of Classical Studies at Athens, and his colleagues and staff for generous assistance and advice.*

Members of the expedition in 1964, besides Mrs. Blegen and myself, were Miss Marion Rawson, Professor Mabel Lang, Mr. Pie de Jong, and John Pedley, to all of whom we offer our cordial thanks. Dionysios Androutsakis was our indispensable Foreman.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΠΥΛΩ
(1964)

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1964 ἀνὰ τὴν περιοχὴν τῆς Πύλου διήρκεσαν ἀπὸ Ἰουλίου μέχρι Σεπτεμβρίου καὶ διεξήχθησαν εἰς τρία διάφορα σημεῖα: Βολιμίδια, Βλαχόπουλον καὶ Περιστεριάν.

1. Βολιμίδια

Κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἀνεσκάφησαν τρεῖς θαλαμωτοὶ τάφοι καὶ ἐπεσημάνθη ἡ θέσις ἑνὸς μὲν ἔτι ἀσφαλῶς (ἀνεσκάφη ἤδη τμῆμα τοῦ δρόμου). Εἷς τέλος, ὁ καὶ σπουδαιότατος πάντων, ἀνοίγει νέον κεφάλαιον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεκροπόλεως: Εἶναι συνδυασμὸς σπηλαίου καὶ λάκκου, κατ' οὐσίαν ὅμως ὑπάγεται εἰς τοὺς λακκοειδεῖς τάφους (Schachtgräber, Shaftgraves), ἀνήκει εἰς καθαρῶς Μεσοελλαδικὴν περίοδον καὶ εὑρέθη ἄθικτος.

Πλὴν τοῦ πρώτου τῶν τάφων, ἀριθμουμένου ὡς Βορηᾶ 7, πάντες οἱ ἄλλοι κεῖνται παρὰ τὴν ὁδὸν ἀπὸ Χώρας εἰς Κεφαλόβρυσον. Ὠνομάσθησαν ὁμὰς Κεφαλοβρύσου καὶ ἔλαβον τοὺς ἀριθμοὺς 1 - 4. Πλὴν τοῦ ΜΕ λακκοειδοῦς (ἔχοντος τὴν ἀρίθμησιν Κεφαλοβρύσου 1) καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἐφέτος ἀνασκαφέντες τάφοι παρουσίασαν σημαντικὸν ἐνδιαφέρον, διότι ὁ μὲν Κεφαλοβρύσου 2 ἀπέδωκε σημαντικὰ ἴχνη καὶ μεταγενεστέρας χρησιμοποιήσεως καὶ λατρείας τῶν Μυκηναϊκῶν νεκρῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχήν, οἱ δὲ Κεφαλοβρύσου 3 καὶ Βορηᾶ 7 εὑρέθησαν ἄθικτοι. Ὁ εἷς εἰσέτι βέβαιος τάφος, οὗ μόνος ὁ δρόμος ἀνεσκάφη, ἔλαβε τὸν ἀριθμὸν Κεφαλοβρύσου 4.

Ὁ τάφος Βορηᾶ 7, ἐξ οὗ ἀρχίζομεν τὴν περιγραφὴν ἡμῶν, εὑρίσκεται ὀλίγα μόνον μέτρα πρὸς Ν. τοῦ μικροῦ ὑποκαύστου, τὸ ὁποῖον πρὸ πολλοῦ ἔχει ἀνασκαφῆ (ΠΑΕ 1954, σ. 306 κ.ἑ.). Ὁ δρόμος του, ἀποκαλυφθεὶς σχεδὸν ὁλόκληρος, ἀνεσκάφη μέχρι μήκους 5.75 μ. ἀπὸ τῆς θύρας. Τὸν δρόμον φράσσει ἐν μέρει ἡ ΝΑ. γωνία (Πίν. 201 α) τετραγώνου σχεδὸν κτίσματος, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 2.74 x 2.44 καὶ ὕψους 1 μ., τὸ ὁποῖον εἶναι ἐσκαλισμένον εἰς τὸν βράχον καὶ ἔχει τὰς πλευρὰς ἐπενδεδυμένας διὰ λεπτοῦ τοίχου ἐκ λίθων, πηλίνων πλακῶν καὶ ἀσβέστου ἀναμείξ. Τὸ κονίαμα γενικῶς μοῦ φαίνεται ὑδραυλικὸν καὶ δὲν εὑρίσκω καλυτέραν ἑρμηνείαν πλὴν τῆς ὑδατοδεξαμενῆς. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτίσματος ἦτο πλῆρες τεμαχίων μεγάλων κεράμων καὶ ὀλίγων θραυσμάτων δύο τοὐλάχιστον πίθων γιγαντιαίων διαστάσεων.

Ἡ θύρα τοῦ τάφου εὑρέθη ἄθικτος καὶ τετειχισμένη ἕως ἄνω (Πίν. 201 α), μία δὲ μόνωτος κύλιξ εὑρέθη (τεθραυσμένη εἰς τεμάχια) κολλημένη ἐπὶ τῆς τειχίσεως εἰς ὕψος 0,25 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Τὸ πάχος τῆς τειχίσεως ὑπὸ τὸ ἀνώφλιον ἦτο 0,58 - 0,60 μ., ἐνῷ τῆς κατωτέρας τειχίσεως ἦτο 0,80 - 0,90 μ. Μόλις ἀφῃρέθησαν λίθοι τινὲς τῆς ἀνωτάτης τειχίσεως καὶ φῶς εἰσῆλθε μετὰ 3250 περίπου ἔτη ἐκ νέου εἰς τὸν τάφον, ἠδύνατό τις νὰ διακρίνῃ τὸν εὐμεγέθη κυκλικὸν θάλαμον τοῦ τάφου τελείως κενὸν πάσης ἐπιχώσεως. Ἀφαιρεθέντος ὁλοκλήρου τοῦ τοίχου ἡ πρώτη ἡμῶν φροντὶς ἦτο νὰ φωτογραφήσωμεν, ἄθικτον εἰσέτι, τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου (Πίν. 201 β). Ὀλίγον δεξιώτερον τοῦ κέντρου τοῦ κυκλικοῦ δαπέδου ἐφαίνοντο μικρὸς βωμὸς καὶ βῶλοι χωμάτων. Κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχήν, συνεπείᾳ ἔργου τινός, διετρήθη ἡ στέγη τοῦ τάφου εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο. Τὴν σχηματισθεῖσαν ὀπὴν ἐκάλυψαν ἀμέσως διὰ τετραγώνου πηλίνης πλακὸς καὶ ἀσβέστου (Πίν. 201 γ)· οὔτε κατῆλθον εἰς τὸν τάφον, οὔτε ἄλλως ἔθιξάν τι.

Ἡ κορυφὴ τῆς θόλου φέρει καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐκ προηγουμένως ἀνασκαφέντων τάφων γνωστὴν μαστοειδῆ ἐσοχήν. Αὕτη καὶ τὸ πέριξ αὐτῆς πέτρωμα εἶναι λειότατα ἐκ τῆς τριβῆς, ὥστε οἱ μικροὶ χάλικες, οὓς ἐμπεριέχει ὁ πῶρος, φαίνονται ὡς ψηφιδωτόν. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἐλάχιστα μόνον τεμάχια σεσαθρωμένων ὀστῶν ὑπῆρχον καὶ διεκρίνοντο τὰ ἄνω μέρη 16 ἐν ὅλῳ ἀκεραίων ἢ τεθραυσμένων ἀγγείων (Πίν. 201 β). Ἐντὸς στρώματος μαλακῆς κόνεως καὶ χώματος, πάχους 0,10 μ. περίπου, ἦσαν βυθισμένα τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τῶν ἀγγείων, ἅτινα ἦσαν: Δύο ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐν τεμαχίοις, ποὺς κύλικος καὶ κυκλικὸς λαιμὸς ἀγγείου, λαιμὸς καὶ μέρος τῆς κοιλίας μεγάλης πρόχου (ὕψος σῳζόμενον 0,25 μ.). Τεμάχιον κύλικος ἢ κυπέλλου μετὰ τῆς λαβῆς. Τὰ λοιπὰ ἀγγεῖα (Πίν. 202 α - ς′) ἦσαν σχεδὸν ἢ πλήρως ἀκέραια: μικρὰ πρόχους, ἀμφίχοον προχοΐδιον δίωτον, θήλαστρον, τρίωτος ἀμφορίσκος, ἕτερον θήλαστρον, ἀσκός, μικρὰ πρόχους, εὐρύστομον προχοΐδιον, δειροκύπελλον καὶ κυλινδρικὸν ἀλάβαστρον εὑρεθὲν ἀνάστροφον. Τὸ κοσκίνισμα τῶν χωμάτων ἀπέδωκε μικράς τινας ψήφους καὶ ἐξαρτήματα περιδεραίων ἐξ ὑαλομάζης, στεατίτου καὶ ἡμιπολυτίμου ὑλικοῦ.

Ἡ διάμετρος τῆς θόλου εἶναι 5.25 μ., ἐπομένως ὁ τάφος ἀνήκει εἰς τοὺς μείζονας καὶ φαίνεται ὅτι ἡ χρῆσις αὐτοῦ ὑπῆρξε περιωρισμένη. Περίεργον καὶ ἐνδιαφέρον συγχρόνως εἶναι τό (καὶ ἄλλοτε παρατηρηθὲν εἰς τοὺς τάφους Βολιμιδίων) γεγονός, ὅτι ὁ τάφος οὗτος ἠνοίχθη καὶ ἐκλείσθη διὰ τελευταίαν φοράν, οὐχὶ διὰ νὰ γίνῃ ταφὴ ἐντὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ δι' ἕνα τελευταῖον εὐτρεπισμὸν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

καὶ ἴσως θυσίας ἢ χοάς, ὧν πάντως δὲν παρετηρήσαμεν ἴχνος.

Ὁ ἕτερος, ἄθικτος εὑρεθείς, τάφος εὑρίσκεται (ὡς καὶ ὁλόκληρος ἡ ὑπόλοιπος ὁμάς) μεταξὺ 150 καὶ 200 μ. ἀνατολικώτερον, κατὰ τὸ δεξιὸν πλευρὸν τῆς λεωφόρου πρὸς Κεφαλόβρυσον. Ἔλαβε τὸν ἀριθμὸν Κεφ. 3 καὶ ὁ δρόμος του, ὡς εὑρισκόμενος ὑπὸ τὴν ὁδὸν καὶ τὸ ὑδραγωγεῖον, ἐσκάφη εἰς μικρὸν μόνον μέρος πρὸ τῆς εἰσόδου, μόλις ὑπὲρ τὸ 1 μ. Ἡ θύρα εὑρέθη ἐντελῶς τετειχισμένη. Κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ ἀνοίγματος ἐκρέμαντο ἐντὸς τῆς κενῆς θόλου τὰ ἀπειράριθμα ριζίδια τῶν πέριξ εὐκαλύπτων ὡς κόμαι γυναικῶν. Ἐφαίνοντο ὡσαύτως δύο κρανία εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς θόλου καὶ περὶ τὸ μέσον αὐτῆς τὸ στόμιον μικροῦ ἀγγείου. Τοῦτο ἦτο μόνωτον πρωϊμον λεβητοκυάθιον (Πίν. 203 α), ὅπερ, ὡς κατόπιν ἀπεδείχθη, ἔκειτο ἀκριβῶς ὑπέρ τὴν κεφαλὴν νεαρᾶς νεκρᾶς ταφείσης ἐντὸς λάκκου (ὕψος τοῦ ἀγγείου 0,9 μ.). Τὸ δάπεδον περιεῖχεν ἕνα λάκκον ὀλίγον ἀριστερὰ τοῦ κέντρου, ὅστις περιεῖχεν ὑπτίαν, μὲ τὴν κεφαλὴν ὀλίγον ἀνεγηγερμένην, τὴν μνημονευθεῖσαν νεκρὰν καὶ δύο μικροτέρους καὶ ἀβαθεστέρους, οἵτινες εὑρέθησαν κενοί. Πέριξ τοῦ δαπέδου ὁ τάφος ἔδειξεν 8 κόγχας, τινὲς τῶν ὁποίων ἐντὸς ἢ πρὸ αὐτῶν ἐδείκνυον ἤδη λείψανα κρανίων καὶ μακρῶν ὀστῶν.

Αἱ περισσότεραι κόγχαι ἦσαν κεναὶ ἢ εἶχον μόνον μερικὰ ὀστᾶ καὶ κρανία. Εἰς εὑρήματα πλουσιωτέρα πασῶν ὑπῆρξεν ἡ κόγχη 1, παρασχοῦσα ἓν δίστομον καὶ ἓν μονόστομον μαχαίριον (μήκ. 0,155 καὶ 0,17 μ.). Ἀγγεῖα παρέσχεν ἡ κόγχη: μικρὸν ἀμφοροειδὲς μὲ ἀτροφικὰ ὦτα, μικρὰν πρόχουν μετὰ λοξοτμήτου στομίου καὶ τρεῖς κυάθους, πάντα ἐξ ἁπλοῦ πηλοῦ, τέλος δὲ δύο ἀτρακτοειδεῖς ἀκόνας μετ' ὀπῶν πρὸς ἀνάρτησιν καὶ δύο δοκανοτρίπτας ἐξ ἐρυθρωποῦ ψαμμίτου. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τάφου εὑρέθη μικρὸν γραπτὸν τρίωτον ἀμφορείδιον (ὕψ. 0,08 μ.) (Πίν. 203 β).

Ἡ χρονολογία τοῦ τάφου τούτου εἶναι πρωϊμωτέρα τῆς τοῦ προηγουμένου, διότι καὶ ὁ λεβητοκύαθος καὶ τὰ ἐκ τῶν κογχῶν ἀγγεῖα εἶναι τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰῶνος (Μυκ. I - II κατὰ Furumark), ὑστερώτερα δὲ (III Α 2 ὄψιμα) εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ ἀγγεῖα.

Ὁ τάφος Κεφ. 4 δὲν ἀνεσκάφη ἐφέτος, διότι εἶναι πεπληρωμένος ἕως ἄνω καὶ εὑρίσκεται παρὰ τὰ θεμέλια ἰδιωτικῆς οἰκίας. Ὁ ἰδιοκτήτης κ. Σ. Κωνσταντακόπουλος προθυμότατα παρέσχεν εὐκολίαν νὰ ἀνασκαφῇ ὁ δρόμος καὶ ἐφάνη καὶ ἄλλως χρήσιμος, πρόθυμος καὶ χρηστὸς πολίτης. Τοῦ δρόμου ἀνεσκάφησαν 5 μ. μήκους, ἔχει δὲ τὰ τοιχώματα κάθετα. Τὸ δάπεδον εὑρίσκεται εἰς βάθος 2.15 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου, ἡ δὲ θύρα διατηρεῖ μόνον τὴν κατωτάτην σειρὰν τῶν λίθων τῆς τειχίσεως εἰς ὕψος 0,30 μ. Ἔχει ὕψος 1.29, πλάτος δὲ κάτω 0,92 καὶ ἄνω 0,87 μ. Λείψανα κρανίου, ὀλίγων ὀστῶν, κύλιξ ἐλλιπὴς καί τινα ὄστρακα εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ δρόμου.

Ὁ τάφος Κεφ. 2 κεῖται πυκνῶς παρὰ τοὺς δύο περιγραφέντας. Ὁ δρόμος, βλέπων ἀκριβῶς πρὸς Β., κεῖται ὑπὸ τὴν ὁδὸν καὶ τμῆμα μόνον ἀνεσκάφη, ἐπὶ θυσίᾳ μικροῦ μέρους τῆς ὁδοῦ, διότι φέρει κόγχην εἰς τὴν δεξιὰν παρειάν του. Ἐνταῦθα τὰ πράγματα ἦσαν τεταραγμένα. Ἡ πλάξ, ἥτις ἔφρασσε τὴν κόγχην τοῦ δρόμου, εὑρέθη ἐν ἐλαφρᾷ μετατοπίσει (Πίν. 205 α), ἡ δὲ θύρα τοῦ κυρίως τάφου ἐστερεῖτο τειχίσεως εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος, οὖσα πλήρης τῆς μελανῆς γῆς καὶ τεμαχίων κεράμων, ἅτινα εἶναι τυπικὰ δείγματα τῆς Ἑλληνιστικῆς καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Οἱ λίθοι τῆς πάλαι τειχίσεως ἔκειντο πρὸ τῆς θύρας ἐν ἀταξίᾳ.

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου (Πίν. 205 β) ἦτο κενὸν κατὰ τὰ ἀνώτατα 0,75 μ. Μελανὴ ἐπίχωσις ἐκάλυπτε τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα, ἧς τὸ ἀνώτατον τμῆμα ἔγεμε κεράμων. Ἐντὸς ὀλίγου, εἰς βάθος 0,20 μ., ἀνεφάνησαν κατὰ τὸ ἀριστερὸν τμῆμα τῆς θόλου ὀστᾶ ζώων μεγάλων (μόσχου ἢ βοός), λίθοι τινὲς καὶ τὸ ἥμισυ περίπου σκεύους κυκλικοῦ μὲ χαμηλὸν χεῖλος, ὕψους 0,07 - 0,08 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτὸ ἔκειντο τὰ μνημονευθέντα ὀστᾶ, ὀλίγον δὲ βαθύτερον (πρὸς τὸν μυχὸν δηλ. τῆς θόλου) εὑρέθησαν ἕτερα ὀστᾶ καὶ λείψανον τοῦ αὐτοῦ ἢ ἄλλου παρομοίου «ταψίου», ὡς οἱ ἐργάται ὀρθῶς τὸ ἀπεκάλουν.

Πάντα ταῦτα φαίνονται καλῶς ἐπὶ τοῦ Πίν. 205 β, συνέκειντο ὅμως ἐξ ἀθλίως ὠπτημένου ἢ ὅλως ἀόπτου πηλοῦ καὶ δὲν ἐπέζησαν πρὸς καθαρισμόν. Τεμάχιον ἐκ χείλους πίθου εὑρέθη ὡσαύτως. Περὶ τὸ ἥμισυ μέτρον βαθύτερον, σχεδὸν εἰς τὸ Μυκηναϊκὸν δάπεδον τῆς θόλου, εὑρέθη πλησίον τοῦ πίθου πινάκιον ἀνάστροφον εἰς τὴν θέσιν του, ἂν καὶ τεθραυσμένον εἰς τεμάχια. Εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τὰ «ταψία» βάθος, ἀλλὰ δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ, ἤτοι εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς θόλου, εὑρέθη κρανίον μικροῦ βοός. Εἶναι σαφὲς ὅτι πρόκειται περὶ θυσίας, καὶ μάλιστα μεγαλοπρεποῦς, ἣν Ἕλληνες «ἀπόγονοι» προσέφερον πρὸς τιμὴν τῶν Μυκηναίων προγόνων. Τὸ βουθυτεῖν ἔπρεπε νὰ συνοδεύῃ καὶ ἐκλεκτὸς οἶνος. Πράγματι, ἐκ τῶν ἀνὰ τὴν ἐπίχωσιν συλλεγέντων ὀστράκων ἀπηρτίσθη ὁλόκληρος ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς (Πίν. 206 δ). Ἐπὶ τοῦ ὤμου φέρει ἐξίτηλον ἐπιγραφὴν διά μελάνης, γρα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

φεῖσαν μετὰ τὴν ὄπτησιν (Πίν. 206 ε). Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι δυσκολωτάτη.

Ὁ τάφος, ὡς εἶναι ἐπόμενον, παρουσίασε ταραχὴν εἰς τὰς ταφὰς καὶ τὰ κτερίσματα. Ἅμα τῇ εἰσόδῳ κατέκειντο ἐπὶ τοῦ δαπέδου δύο ἐκτεταμένοι σκελετοί. Ὑπὸ τὸν δεξιόν (δυτικὸν) νεκρὸν ὑπάρχει λάκκος ἢ δύο λακκοειδεῖς κοιλότητες, ἔνθα, ἂν καὶ ἄνευ σκελετοῦ, εὑρέθησαν μόνον ΥΕ Ι - ΙΙ ἀγγεῖα (Πίν. 204 β, γ). Ὁ τάφος φαίνεται νὰ περιέχῃ ὀκτὼ κόγχας κατὰ τὴν περιφέρειαν τῆς θόλου (Πίν. 204 α). Τὸ ὑπόλοιπον δάπεδον τῆς θόλου περιεῖχεν ἀρκετὰ κρανία καὶ ἀγγεῖα ἢ ὁμάδας ἀγγείων (θηλαστρα (Πίν. 206 α - β), ἀλάβαστρα, πρόχους, ψευδοστόμους ἀμφορεῖς) ἐν ἀταξίᾳ. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἀνάγονται ἀπὸ τῆς ΙΙΙ Α πρωΐμου ἐποχῆς μέχρι τῆς ΙΙΙ Β, ἀλλ' οὐδὲν εἶναι μεταγενέστερον. Αἱ διαστάσεις τῆς θόλου εἶναι: Διάμ. ἀπὸ θύρας μέχρι μυχοῦ 3.70 μ. Ἡ κάθετος πρὸς ταύτην (Α - Δ) 10 μ. Τὸ ὕψος μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς θόλου (μὴ σῳζούσης ἐνταῦθα μαστοειδῆ κοιλότητα) εἶναι ±1.85 μ. Τῆς θύρας αἱ παραστάδες εἶναι ἐφθαρμέναι. Παρὰ τὸ ἀνώφλιον τὸ πλάτος αὐτῆς ἦτο 1.10, τὸ δὲ ὕψος ἀσφαλῶς μὲν 1.70 μ., ἴσως δὲ καὶ μεγαλύτερον κατά τι. Ἡ θόλος διατηρεῖται πλήρως, ἀλλ' ἔχει φθορὰν εἰς τὸ ἄνω μέρος λόγῳ ἀποπτώσεως στιβάδος τοῦ πετρώματος.

Ἡ κόγχη τοῦ δρόμου, ἀρκούντως εὐρύχωρος, ἵνα ταφῇ νεκρὸς ἐντὸς αὐτῆς ἐκτάδην, παρουσίασε σημαντικὸν ἐνδιαφέρον: Ἔφερε δύο εἰδῶν ἐπίχωσιν, μελανὴν ἄνω (=Ἑλληνικὴν) καὶ λευκωπὴν κάτω (=Μυκηναϊκὴν). Ἐντὸς τῆς μελανῆς ἐπιχώσεως εἶχε ταφῇ νεκρός, οὗ ὁ σκελετὸς ἦτο εὐδιάκριτος. Παρὰ τὸν σκελετὸν εὑρέθησαν εἰς τὸ ἄνω μέρος (κεφαλὴ πρὸς Β.), δίωτος βίκος καὶ μελαμβαφὲς κύπελλον, μεταξὺ δὲ τῶν σκελῶν τοῦ νεκροῦ ἄωτος μελαμβαφὴς λύχνος. Ὁ νεκρὸς κατὰ ταῦτα ἐτάφη ἐκεῖ περὶ τὸ 300 π.Χ. ἢ κατά τι βραδύτερον.

Μόλις 0,20 μ. βαθύτερον ἀνεφάνη ἕτερος σκελετός, Μυκηναϊκὸς τὴν φορὰν ταύτην. Ἐπρόκειτο περὶ παιδίου, ἀλλ' ὁ ἐκτεταμένος σκελετὸς διετηρεῖτο εὐδιακρίτως. Παρ' αὐτόν, τεταραγμένον πως λόγῳ τῆς ὑπερκειμένης Ἑλληνιστικῆς ταφῆς, εὑρέθησαν τέσσαρα κτερίσματα ἤτοι: εἰδώλιον σχήματος Φ, προχοΐδιον, ψευδόστομος ἀμφορεὺς καὶ μικρὸν μόνωτον κύπελλον μετὰ προχοῆς (Πίν. 206 γ). Ὁ ρυθμὸς τῶν ἀγγείων ὡς καὶ τὰ σχήματα τοῦ προχοΐδιου καὶ τοῦ κυπέλλου εἶναι πρώϊμα (ΙΙΙ Α, διακόσμησις ἀγκωνογράμμων ἢ ὁμορρόπων γωνιῶν πρωΐμου σχήματος). Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ παρουσία τοῦ εἰδωλίου (Θεὰ τροφὸς - Μήτηρ;) πλησίον τοῦ μικροῦ παιδός.

Ὁ τάφος Κεφ. 1 ἀφέθη νὰ περιγραφῇ τελευταῖος. Εἶναι σπουδαιότατος πάντων. Ἡ ἀνασκαφὴ ἡμῶν ἔδειξε τὴν ἀρχὴν λαξεύσεως ἀκανονίστου σπηλαίου, κειμένου ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ, ἑπομένως μὴ δυναμένου νὰ ἀνασκαφῇ. Ἀχρηστεύσαντες καὶ πάλιν μικρὸν τμῆμα τῆς ὁδοῦ, ἐδοκιμάσαμεν νὰ σκάψωμεν τοὐλάχιστον τὸ πρόσθιον τμῆμα τοῦ σπηλαίου, διότι παρουσίαζεν ἀσυνήθη φαινόμενα. Μετὰ πολλῶν ἡμερῶν προσπαθείας, λόγῳ τῆς ἀφαντάστου σκληρότητος τοῦ χώματος, ἐξηκριβώθησαν τὰ ἑξῆς: Τὸ νότιον τμῆμα, τὸ βλαβὲν ὑπὸ τοῦ ὑδραγωγείου, ἦτο μικρὸς λάκκος σκαφεὶς ἐντὸς τοῦ πετρώματος, ὅστις περιεῖχε συνεσταλμένον σκελετόν. Συναπτόμενος πρὸς Β. ἀνεκαλύφθη ὁ κύριος μέγας λάκκος, ἔχων μῆκος (ἀπὸ Β. πρὸς Ν.) 3.60 καὶ πλάτος 1.25 μ. Ὁ λάκκος διεμορφώθη κτισθέντος ἐντὸς τοῦ σπηλαιώδους ὀρύγματος στερεοῦ τοίχου (πάχος 0,88 μ.), ὅστις ἀπετέλει τὴν δυτικὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ λάκκου καὶ ἐχώριζε τοῦτον τοῦ ὑπολοίπου ὀρύγματος.

Εἰς τὸ πρῶτον στάδιον τῆς σκαφῆς παρετηρήθησαν ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ λάκκου πλακωτοὶ λίθοι, ἐντὸς ὀλίγου δ' ἀνεφάνησαν καὶ ἄλλοι ὅμοιοι λίθοι δεικνύοντες τὴν ἐμφανῆ κοίλην μορφὴν καταπεσούσης στέγης. Τοῦτο ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς τὴν πρώτην ὑπόνοιαν περὶ ταφικοῦ λάκκου (Schaftgrave, Schachtgrab) κεκαλυμμένου ὑπὸ ξύλων καὶ πλακῶν. Προχωρούσης τῆς σκαφῆς ἀνεκαλύφθησαν ἐντὸς τῶν χωμάτων, ἅτινα κατὰ τὰ ἄλλα ἦσαν καθαρά, δύο ὄστρακα, ἀμφότερα τῆς ἀμαυροχρώμου ΜΕ κατηγορίας. Ὅταν ἐπροχωρήσαμεν βαθύτερον (πλέον τοῦ 1 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ), ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται τὰ πρῶτα σημεῖα, ὅτι πράγματι περὶ ταφικοῦ λάκκου ἐπρόκειτο καὶ δὴ ἀθίκτου.

Κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ λάκκου ἀνεφάνησαν «τεῖερα» μετὰ τοξοειδοῦς λαβῆς καὶ κάνθαρος, ὅστις ἔφερε καὶ λείψανα χρώματος. Εἰς τὴν ἐναντι ΒΔ. γωνίαν τοῦ λάκκου ἔκειντο δύο διπλᾶ κύπελλα, βραδύτερον δ' ἀνεφάνη καὶ τρίτον ἀγγεῖον, ὡς καὶ χαλκοῦν μονόστομον μαχαίριον (Πίν. 207 γ). Μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμόν, ὁ τάφος παρουσίασε τὴν εἰκόνα ἣν δεικνύει ὁ Πίν. 207 α. Ὁ νεκρὸς ἔκειτο συνεσταλμένος ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ πλευροῦ (Πίν. 207 β). Προγενέστεροι νεκροί, δύο ἢ καὶ τρεῖς, εἶχον παραμερισθῆ, ἵνα ταφῇ οὗτος. Τεμάχια κρανίων καὶ ἄλλων ὀστῶν ἔκειντο κυρίως κατὰ τὴν Δ. πλευρὰν τοῦ λάκκου ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀγγείων. Οἱ πόδες δ' ἑνὸς προγενεστέρου νεκροῦ φαίνονται ὑπὸ τὸν ὀκλάζοντα ἐπὶ τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Πίν. 207 β. Πέριξ τοῦ νεκροῦ ἔκειντο ἄνω τῶν 20 ἀγγείων (Πίν. 207 α, 208 γ, δ). Ἡμίσεια δωδεκὰς διπλῶν κυπέλλων ἔκειτο ἐντός τοῦ τάφου, τινὰ σύγκεινται ἐκ μελανοῦ πηλοῦ (Πίν. 208 β)· ἄλλα ἦσαν ἐκ κιτρίνου «Μινυείου» ἢ ἐρυθρωποῦ καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔφερον ἀμαυρόχρωμον διακόσμησιν (ζώνας) (Πίν. 208 α - β). Ἐπειδὴ μᾶς ἦτο ἤδη γνωστὸν ὅτι τὸ χρῶμα ἀποπίπτει ὁμοῦ μετὰ τοῦ μαλακοῦ κονιορτώδους πηλοῦ, ἐφωτογραφήθη ἓν τοιοῦτον κύπελλον πρὸ τῆς πλήρους συγκολλήσεώς του (Πίν. 208 α). Πολλὰ τῶν λοιπῶν εὑρεθέντων ἀγγείων εἶναι πρωτοφανῶν σχημάτων (Πίν. 208 γ - δ, 209 α - β).

Τὰ πλὴν τῶν πηλίνων ἀγγείων εὑρεθέντα ἕτερα ἀντικείμενα εἶναι τὰ ἑξῆς: Τέσσαρα σφονδύλια (Πίν. 209 γ), ὧν τρία πήλινα (ἓν ἀμφικωνικὸν καὶ δύο κωνικὰ) καὶ ἓν ἐκ στεατίτου, κωνικόν. Τέσσαρα χαλκᾶ μαχαίρια, ὧν δύο λεπτά, ἄνευ ράχεως, ἀμφίστομα καὶ δύο μονόστομα (Πίν. 209 ε), φέροντα τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, ὅτι πλησίον τῆς αἰχμῆς ὑπάρχει προεξοχὴ ἐπὶ τῆς ράχεως δίκην μικροῦ κέρατος ρινόκερω. Πρὸ τοῦ προσώπου τοῦ νεκροῦ (δύο ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ κρανίου) ἔκειντο 41 αἰχμαὶ βελῶν ἐκ πυρίτου (μία εἰσέτι εὑρέθη κατόπιν) (Πίν. 209 δ). Ἐπειδὴ αἱ πλεῖσται εἶχον τὴν αἰχμὴν πρὸς τὰ ἄνω, ἐπρόκειτο ἴσως περὶ δέσμης βελῶν, εἴτε ἐλευθέρως τεθέντων πρὸ τοῦ νεκροῦ εἴτε ἐντὸς φαρέτρας. Ὀλίγον περαιτέρω ἔκειτο στενόμακρος μικρὰ ἀκόνη μετὰ ὀπῆς πρὸς ἀνάρτησιν. Παρὰ τὰ βέλη καὶ γενικῶς περὶ τὸ κρανίον τοῦ νεκροῦ εὑρέθησαν δεκάδες ἀπολεπισμάτων ἐκ πυρίτου, ὁμοῦ δὲ μετ' αὐτῶν καὶ μικρὸν ὀρθογώνιον πλακίδιον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ ἔχει ἀπεικονισθῆ μετὰ τῶν βελῶν (Πίν. 209 δ). Προφανῶς τοῦτο ἦτο τὸ ἐργαλεῖον, δι' οὗ κατεσκευάζοντο διὰ πιέσεως καὶ ἀπολεπίσεως αἱ αἰχμαὶ τῶν βελῶν. Ὁ νεκρὸς ἐλάμβανε μαζί του καὶ τὸ πρῶτον ὑλικὸν πρὸς κατασκευὴν περαιτέρω βελῶν. Ἐπανειλημμένως μέχρι τοῦδε εὕρομεν ἀπολεπίσματα πυρίτου ἐντὸς τῶν τάφων τῆς Πύλου. Πλὴν μικροῦ πλακιδίου ἐκ χαυλίου, φέροντος καὶ δύο ὀπάς, οὐδὲν ἕτερον περιεῖχεν ὁ τάφος.

2. Βλαχόπουλον

Τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πυλίας, περὶ τὰ 20 χλμ. ΝΑ. τῆς Χώρας. Ἐκεῖ ἀνεκαλύφθη μικρὸς θολωτὸς τάφος ὑπὸ Εὐσταθίου Α. Γιάνναρη, φορτώνοντος τάς εὐθύνας εἰς τὸν ὄνον του, οὗ ὁ ποὺς «ἐβυθίσθη ἐντὸς τοῦ ἐδάφους αἰφνιδίως». Ἡ θέσις καλεῖται «Δρακόρραχη», διότι «ὑπῆρχεν ὀπὴ» ἑνὸς δράκοντος. Εἰσήρχετο εἰς αὐτὴν λευκὸς κριὸς καὶ ἐξήρχετο μέλας εἰς τὸν Κουφιέρον, ὅστις εἶναι σπήλαιον παρὰ τὸ ἱστορικὸν Μανιάκι, περὶ τὰ 7 - 8 χλμ. κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἐκεῖθεν πρὸς Β. Ἔκ τινων λειψάνων ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Γιάνναρη φαίνεται πιθανόν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ δευτέρου θολωτοῦ τάφου, ἡ δὲ ἔρευνα πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκεῖ. Ὁ ἰδιοκτήτης, προφανῶς σκοπίμως, ἠρεύνησε τὸ παρακείμενον ἐλαφρὸν ἔξαρμα, ὅπερ προέδιδε τὸν παρόντα τάφον. Οὗτος ἦτο ἄθικτος, ἀλλ' ὁ Γιάνναρης κατέστρεψε τὴν κορυφήν του, εἰσῆλθεν ἐντὸς τῆς θόλου καὶ ἀνεμόχλευσε τὴν ὑπάρχουσαν ὀλίγην ἐπίχωσιν. Περισυνέλεξεν ὀλίγα ἀγγεῖα, ὅσα εὑρίσκοντο ἀκέραια ἐντὸς τῆς θόλου, ἅτινα ἠκρωτηρίασε δυστυχῶς, χωρὶς νὰ καταστῇ δυνατὴ ὑφ' ἡμῶν ἡ ἀνεύρεσις τῶν τεμαχίων. Κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ ἡ θραῦσις ἐπῆλθεν εἰς τὸ χωρίον. Εὗρεν ὡσαύτως καὶ δύο μικρὰ χαλκᾶ μαχαίρια. Ταῦτα πάντα κατέληξαν εἰς τὸ Μουσεῖον Πύλου. Ὁ Ἔφορος κ. Ν. Γιαλούρης πάνυ εὐγενῶς προέτεινεν εἰς ἐμέ, ὅπως συμπληρώσω τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου, ἐφ' ᾧ καὶ εὐχαριστῶ τοῦτον θερμῶς.

Ὁ τάφος εἶναι εἷς τῶν μικροτέρων ὑπαρχόντων καὶ ἡ τοιχοδομία του, σχεδὸν πρωτόγονος, εἶχε βραχὺν δρόμον πρὸς τὸ Β. μέρος (ἔνθα ἡ κλιτύς). Ἠρχίσαμεν τὸν καθαρισμὸν ἄνωθεν, ὁπόθεν εἶχεν εἰσέλθει καὶ ὁ συλητής. Σωρὸς χώματος καὶ λίθων ἔκειτο εἰς τὸ κέντρον, ἐκεῖ δ' εὕρομεν ὀλίγα θραύσματα ἀγγείων καὶ τὴν κτένα τοῦ Γιάνναρη. Ἀπομακρυνθέντος τοῦ φορυτοῦ τούτου ἀπέμειναν 0,25 - 0,30 μ. ἐπιχώσεως, μεθ' ὃ συναντᾶται ὁ φυσικὸς βράχος τοῦ δαπέδου τῆς θόλου. Ταύτης ἡ διάμετρος ἀπὸ τῆς θύρας πρὸς τὸν μυχὸν εἶναι 3.10 μ., ἡ δὲ κάθετος πρὸς αὐτὴν 2.92 μ. Ὑπολογίζω, ὅτι τὸ ὕψος τῆς θόλου θὰ ἦτο τὸ πολὺ 2.80 μ.

Ἡ τοιχοδομία εἶναι ἀσυνήθως ἀκανόνιστος. Τὸ βάθος ὁλοκλήρου τοῦ στομίου εἶναι 1 μ., τὸ δ' ἐσωτερικὸν πλάτος τῆς θύρας εἶναι 0,83 κάτω, 0,50 ἄνω, τὸ δ' ὕψος ἀπὸ τῆς βάσεως τῶν παραστάδων μέχρι τοῦ ἀνωφλίου 1.20 μ.

Κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ συλητοῦ, οὗσαν ἀξιόπιστον, εἰς τὸν μυχὸν τῆς θόλου ἔκειτο ὁ κρατὴρ ἐπὶ τοῦ ὑποκρατηρίου του (Πίν. 210 α). (Πράγματι τὴν ἀποκόλλησιν ἔκαμεν ὁ συγκολλητὴς τοῦ Μουσείου Πύλου). Παραπλεύρως ἐφαίνετο «κανάτα» (ἡ πρόχους). Τὰ ἄλλα ὀλίγα ἀγγεῖα τὰ ὁποῖα εὗρεν, ἔκειντο «15 - 20 ἑκατοστὰ βαθύτερον». Πάντως δέ, ὡς βεβαιοῖ, ἐφαίνετο τοῦ ἑνὸς τὸ στόμιον.

Ἡ ἡμετέρα συστηματικὴ σκαφὴ τῆς θόλου ἀπεκάλυψεν, ὅτι ἡ ἐπίχωσις οὐδαμοῦ ὑπερέβαινε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

τὰ 0,30 μ. Ἐλάχιστα λείψανα ὀστῶν καὶ τὰ ἑξῆς εὑρήματα ἐσημειώθησαν εἰς τὸ ἀνώτερον τμῆμα τῆς ἐπιχώσεως ταύτης, πάντα δὲ εἰς τὸ δεξιὸν (δυτικὸν) ἥμισυ τῆς θόλου: Φιάλη ἐκ λευκωποῦ πηλοῦ μετὰ δύο λαβῶν «διχαλωτοῦ καρφίου» (wish - bone). Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἀγγεῖον ἔχει ἀπιστεύτως λεπτὰ τοιχώματα, σχεδὸν εἶναι σωστὸν ὑμενόστρακον (egg shell ware) κατὰ μίμησιν μεταλλίνου προτύπου. Παρ' αὐτὴν ἔκειντο δύο μόνωτοι κύλικες μετὰ ποδός. Ὀλίγον ἀνατολικώτερον ἔκειτο ψευδόστομος ἀμφορεύς. Νοτιώτερον ἀνάστροφον ἀλάβαστρον καὶ παρ' αὐτὸ μονόστομον χαλκοῦν μαχαίριον μὲ δύο ἥλους, μήκους 0,187 μ. Ἔτι νοτιώτερον ἔκειτο κυαθορρυτόν, μικρὸν μόνωτον φιαλίδιον κολοβὸν καὶ τὸ πῶμα τῆς πυξίδος, ἣν εἶχεν εὕρει ὁ Γιάνναρης (ἐντὸς αὐτῆς ὑπάρχει συμφυὲς ἀλάβαστρον· Πίν. 210 β). Τὰ χαρακτηριστικώτερα ἀγγεῖα τοῦ τάφου (δὲν εἶναι εἰσέτι ὅλα ἕτοιμα) εἶναι πάντα ΥΕ ΙΙΙ (τῶν περιόδων Μυκ. ΙΙΙ Α - ΙΙΙ Β τοῦ Furumark). Ὁ τάφος ἐπομένως κατεσκευάσθη περὶ τὸ 1400. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ πρῴϊμος σύμπυκνος ρυθμὸς (close style) τῆς πυξίδος καὶ τὸ ἐκπλῆσσον γεγονός, ὅτι ὁ κρατὴρ φέρει σκοπίμως φωτοσκίασιν τῆς κυματοειδοῦς γραμμῆς δι' ἀραιοτέρου καὶ πυκνοτέρου χρώματος, ὥστε νὰ δίδῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἀναγλύφου.

3. Περιστεριά

Ἐφέτος ἠρευνήθη τελειωτικῶς ὁ μέγας τύμβος Κουκιρίκος, ὅστις, κείμενος εἰς ἀπόστασιν 500 μ. πρὸς Δ. τῆς Περιστεριᾶς καὶ χωριζόμενος ἀπ' αὐτῆς διὰ βαθείας χαράδρας, ἦτο λίαν περίοπτος (Πίν. 211 α). Ἦτο γνωστὸν ἐκ προηγουμένων δοκιμῶν, ὅτι εἰς τοὐλάχιστον μέγας ταφικὸς πίθος, ὁριζοντίως κείμενος, ἐκρύπτετο ὑπὸ τὸν τύμβον. Ὁ τύμβος ἦτο πελωρίων διαστάσεων. Σήμερον ἀκόμη, ἂν καὶ ἡ κορυφή του εἶχεν ἰσοπεδωθῇ πρὸς δημιουργίαν ἀλωνίου, ἔχει ὕψος 3 - 4 μ. Τὸ ὕψος τοῦτο ὅμως εἶναι ἐν μέρει φυσικόν. Ἡ διάμετρος εἶναι μεταξὺ 16 καὶ 20 μ. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ βόρειον μέρος ἡ βάσις τοῦ τύμβου περιελαμβάνετο ἐντὸς στερεοῦ, ἀλλ' ἀμελῶς ἐκτισμένου ξηροτοίχου, πάχους ἀπὸ 1 μέχρις 1.30 μ., ὕψους δὲ μόνον εἰς 2 - 3 σειρὰς τῶν ἀκαταλλήλων λίθων (μεγάλων χαλίκων) (Πίν. 211 β). Εἶναι φανερόν, ὅτι οἱ λίθοι ἐκομίσθησαν ἐκ τοῦ Κυπαρισσήεντος, ὅστις ρέει εἰς τὴν βάσιν ἀμφοτέρων τῶν λόφων, τοῦ τε παρόντος καὶ τοῦ τῆς Περιστεριᾶς. Ὁ περίβολος ἀνευρέθη διατηρούμενος εἰς τρία σημεῖα, ὧν τὸ μεγαλύτερον ἔχει μῆκος 4.70 μ.

Τὸ κέντρον τοῦ τύμβου οὐδὲν ἔδειξεν, ἂν καὶ ἐφθάσαμεν εἰς βάθος 3 μ. ἐντὸς τοῦ παρθένου χώματος. Ἐξηκριβώθησαν μόνον τὰ ἑξῆς: Εἰς βάθος 85 - 90 ἑκ. ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος ὑπάρχει στρῶμα καύσεως, πάχους 2 - 3 ἑκ., τὸ ὁποῖον διήκει δι' ὅλης τῆς ἐπιφανείας τοῦ τύμβου. Εἰς τὸ στρῶμα τοῦτο, μάλιστα κατά τι βαθύτερον, ἔκειτο καὶ ὁ ταφικὸς πίθος. Ἐπομένως αὕτη ἦτο ἡ ἀρχικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, ἔνθα ἔθαψαν, ἐθυσίασαν καὶ ἔκαυσαν πυράν, εἶτα δὲ ἐτυμβοχόησαν. Ἐντὸς τοῦ κεκαυμένου τούτου στρώματος εὑρέθησαν τεμάχια μεγάλου φαιοῦ μινυείου ἀγγείου, ἴσως κρατῆρος. Συγκροτεῖται τὸ πλεῖστον τοῦ χείλους, ὑπάρχει δὲ καὶ μέρος τῶν πλατειῶν λαβῶν (τὰ τεμάχια ἀσυγκόλλητα καὶ ἀμελέτητα εἰσέτι). Ἐκ τοῦ εὑρήματος τούτου χρονολογεῖται καὶ ὁ τύμβος, ὃν ἡ ἐντὸς πίθων ταφὴ χαρακτηρίζει ἤδη ὡς πρῴϊμον ΜΕ.

Ἐπὶ τοῦ λόφου Περιστεριᾶς, ἀπαλλοτριωθέντος ἤδη, ἡ πρώτη ἡμῶν φροντὶς ἦτο νὰ ἐξακριβώσωμεν, ποῦ δυνάμεθα νὰ ἀπορρίπτωμεν τὰ χώματα τῆς ἀνασκαφῆς. Ἠνοίξαμεν διὰ τοῦτο ἀρκετὰς τάφρους εἰς ἡμετέρους καὶ ξένους πέριξ ἀγρούς, ἔνθα οἱ ἰδιοκτῆται εὐχαρίστως δέχονται τὴν ἀπόρριψιν χωμάτων. Οὕτω συνέβη νὰ ἀνακαλύψωμεν τὸ νότιον τεῖχος τῆς Περιστεριᾶς, οὗ τὴν ὕπαρξιν εἴχομεν ὑποθέσει ἤδη ἐντὸς ἀγροῦ τῆς Γαρυφαλλιᾶς Δημοπούλου. Τὸ διατηρούμενον τμῆμα σῴζεται εἰς μῆκος 30 μ. ἀπὸ Δ. πρὸς Α., ἔχει πλάτος 2.80 μ. καὶ διατηρεῖ ἄνοιγμα πύλης πλάτους 2 μ. περίπου.

Παρὰ τὴν πύλην ἀνεκαλύφθη μικρὸν χαλκοῦν μαχαίριον καλλωπισμοῦ ἀρίστης διατηρήσεως. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ ἀνασκαφὴ περιωρίσθη εἰς τὴν ὁλοσχερῆ ἀποκάλυψιν τοῦ θολωτοῦ τάφου 2, ἐφ' ὅσον ὁ Τ. 1 εἶναι λίαν ἑτοιμόρροπος καὶ ἐπικίνδυνος. Ὁ Τ. 2 ἀνεσκάφη ἤδη πλήρως καὶ πρόχειρα ἔργα στερεώσεως διὰ ξύλων ἐγένοντο εἰς τὴν θύραν. Ἐσωτερικῶς κατεσκευάσθη διὰ λίθων καὶ τσιμέντου μία μικρὰ ἀντηρὶς παρὰ τὸν «βωμόν», ὅστις καὶ οὗτος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ἀρχαία ἀντηρίς.

Ἡ διάμετρος τῆς θόλου (Β.- Ν. καὶ Α.- Δ.) εἶναι 10.60 μ. Τὸ μέγιστον σῳζόμενον ὕψος (ἔναντι τῆς θύρας, εἰς τὸ Β. μέρος τοῦ τάφου) εἶναι 3.50 μ. Σχεδὸν παντοῦ ὅμως διατηρεῖται ἰσοϋψὴς ἡ θόλος (Πίν. 211 γ). Τοῦ στομίου τὸ μῆκος εἶναι 5.15 μ. (πλάτος ἔσω 2.05 μ. κάτω, ἄνω ὅμως, λόγῳ καὶ παραμορφώσεως τῶν παραστάδων, εἶναι 1.60 μ.). Τὸ ἐξωτερικὸν πλάτος εἶναι 2.35 κάτω, 2.10 μ. ἄνω.

Ἐκ τῶν συλλεγέντων ὀστράκων (συμπληρωθέντων διὰ τῶν κατὰ τὸ 1962 συλλεγέντων) ἀπηρτίσθη σχεδὸν πλήρης ἀμφορεὺς τρίωτος ὡραίου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ. Δεύτερος συνεκροτήθη ἀρκούντως, ὑπάρχουν δὲ καὶ τμήματα ἄλλων ἀγγείων, δι' ὧν δίδεται ἡ χρονολογία τοῦ τάφου περὶ τὸ 1500. Ἡ μακροχρόνιος χρῆσις ἐπέφερε τὴν πλήρη σύλησιν τοῦ τάφου ἐκ μέρους τῶν Μυκηναίων. Ὅ,τι περιεσώθη δεικνύει ἁπλῶς τὸν ἀρχικὸν πλοῦτον τῶν κτερισμάτων, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης προέχουσι τεμάχια ἀργυρῶν ἀγγείων (ἄφθονα) καὶ πολλὰ χιλιόγραμμα θραυσμάτων ἐκ χαλκῶν ἀγγείων. (Ἐφέτος εὑρέθη πυθμὴν μεγάλης πρόχου ἢ ἀμφορέως κατὰ χώραν). Ἰδιαιτέρως σπουδαῖα ἦσαν ἀγγεῖον ἢ ἀγγεῖα μὲ ἔνθετον διακόσμησιν χρυσῶν κρίνων, ἀργυρῶν θεμάτων (δελφίνων;) καὶ νιέλλο. Ἥλοι (τινὲς ὀγκώδεις) ἐπενδεδυμένοι τὰς κεφαλὰς διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου προέρχονται ἐκ ξιφῶν ἢ σκευῶν (Πίν. 212 δ). Τὰ παντοῖα χρυσᾶ φύλλα εὑρέθησαν ἐν μεγίστῃ ἀφθονίᾳ. Ἓν (ῥόδαξ) εὑρίσκεται ἀκόμη προσκεκολλημένον ἐπὶ τῆς πετροποιηθείσης ἰλύος. Ἐξητάσαμεν ἓν πρὸς ἓν μετὰ προσοχῆς τὰ ἀπειράριθμα φυλλάρια. Εἴτε εἶναι ἄμορφα (σήμερον τοὐλάχιστον) εἴτε προέρχονται ἐκ μεγάλων ροδάκων. Τὸ φύλλον εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην εἶναι ἐξαιρετικῶς λεπτόν.

Συνήθως ἐκ παχυτέρου φύλλου σύγκεινται πολυάριθμα δισκάρια (Πίν. 212 γ) ἢ ὀρθογώνια πλακίδια καὶ στενόμακροι ταινίαι. Φυλλάρια καὶ δισκάρια φέρουν ἀνὰ μίαν μόνην ὀπήν, εὑρέθησαν δὲ καὶ ὀλίγοι μικρότατοι χρυσοῖ ἧλοι. Συνήθως λέγομεν, ὅτι τὰ χρυσᾶ φύλλα ἐκόσμουν φορέματα. Ἄγνωστος ὅμως εἶναι εἰσέτι ἡ χρῆσίς των. Εὑρέθησαν ὡσαύτως περαιτέρω παραδείγματα χρυσῶν μελισσῶν (Πίν. 212 β) (μία ὀπὴ εἰς τὴν κεφαλὴν πρὸς ἀνάρτησιν) καὶ χρυσῶν θυσάνων (Πίν. 212 α). Εἷς ἦτο ἀπολύτως ἄθικτος καὶ ἐπιτρέπει νὰ σπουδάσῃ τις ἐν ἀνέσει τὸν τρόπον καὶ τὸ σχῆμα τῆς κατασκευῆς του. Μέγας ἀριθμὸς ψήφων ἠλέκτρου συνελέγη (Πίν. 212 ε).

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΠΙΝΑΚΕΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

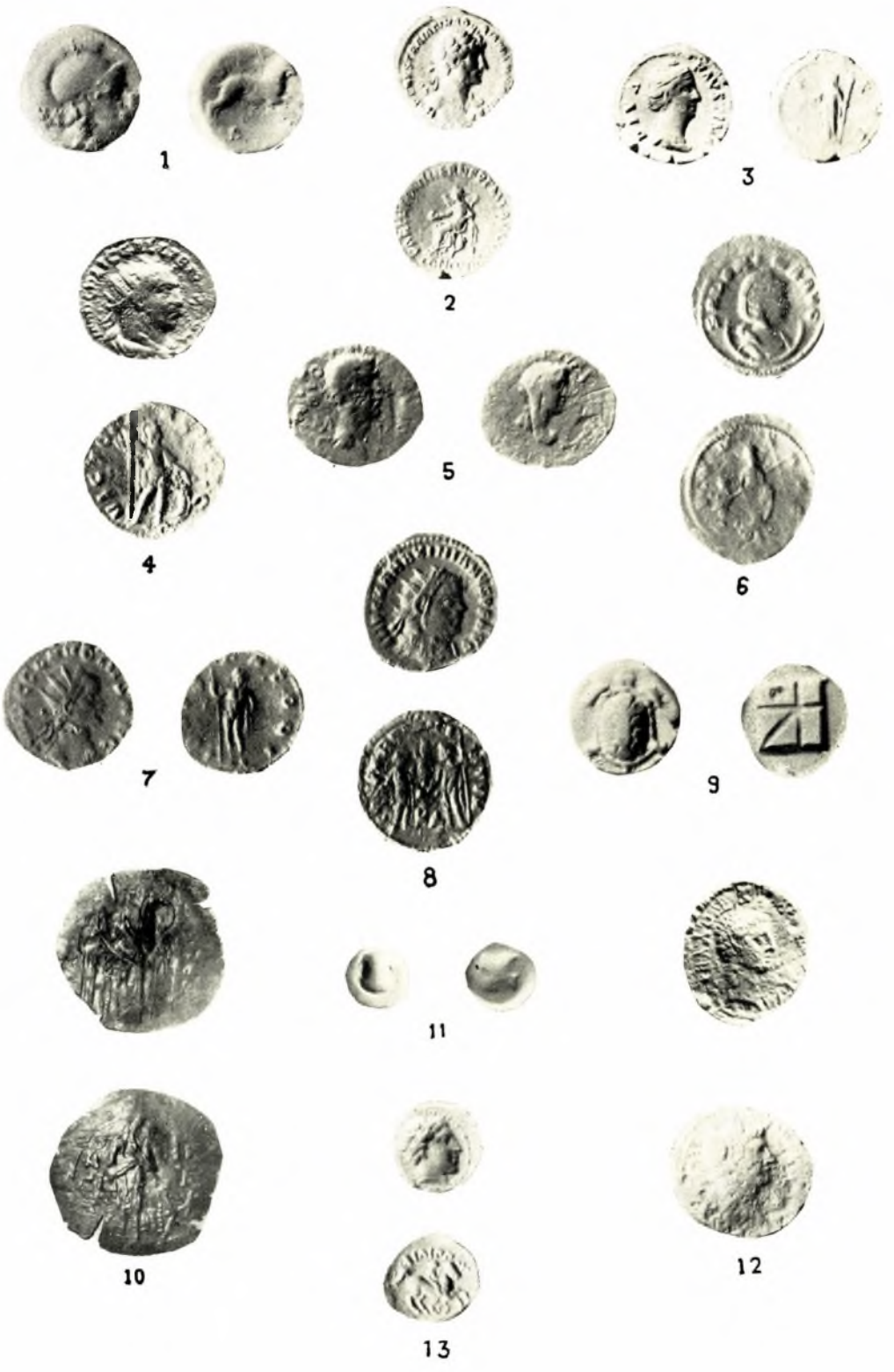

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Νομισματικὴ Συλλογὴ

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

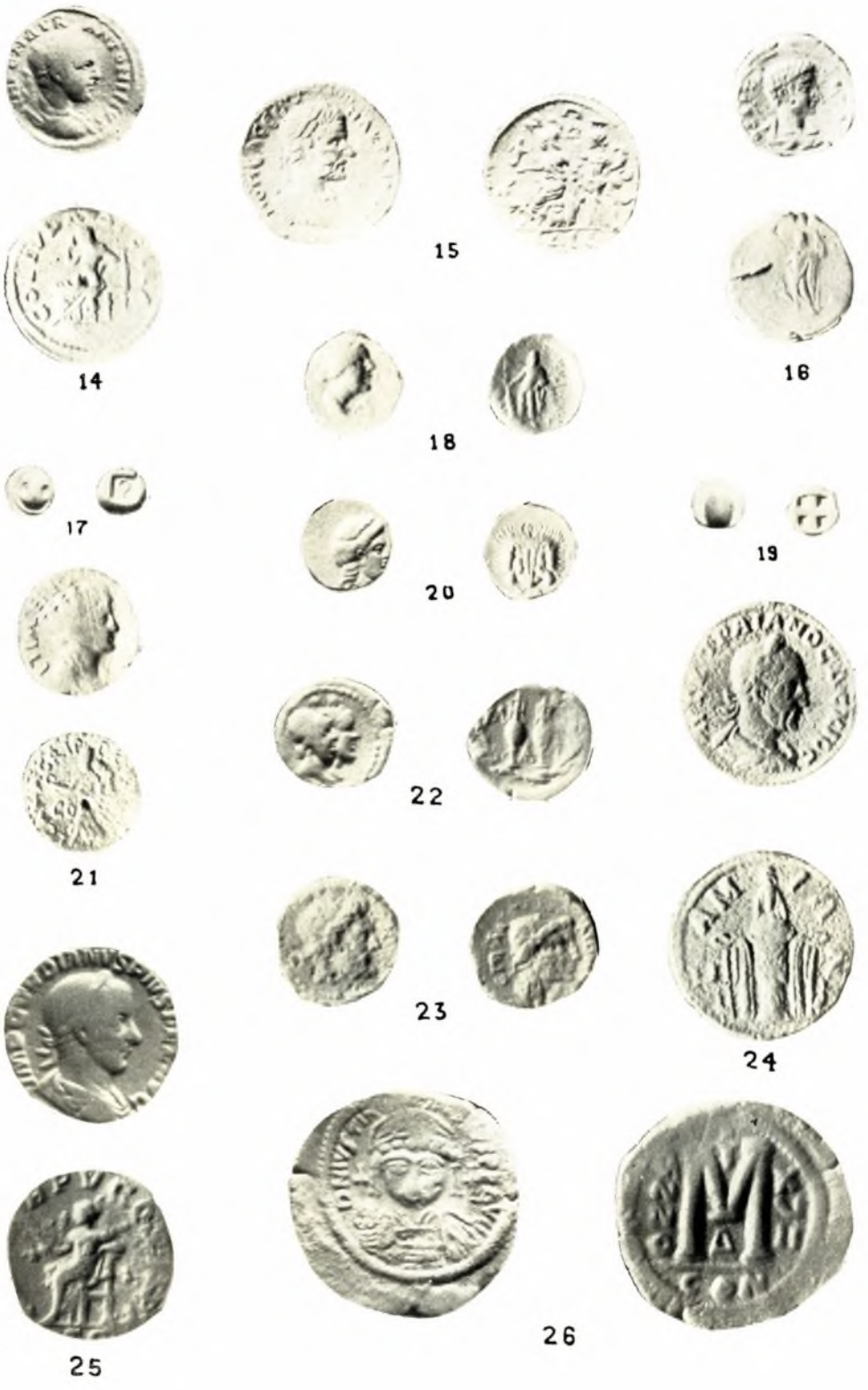

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Νομισματικὴ Συλλογὴ

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

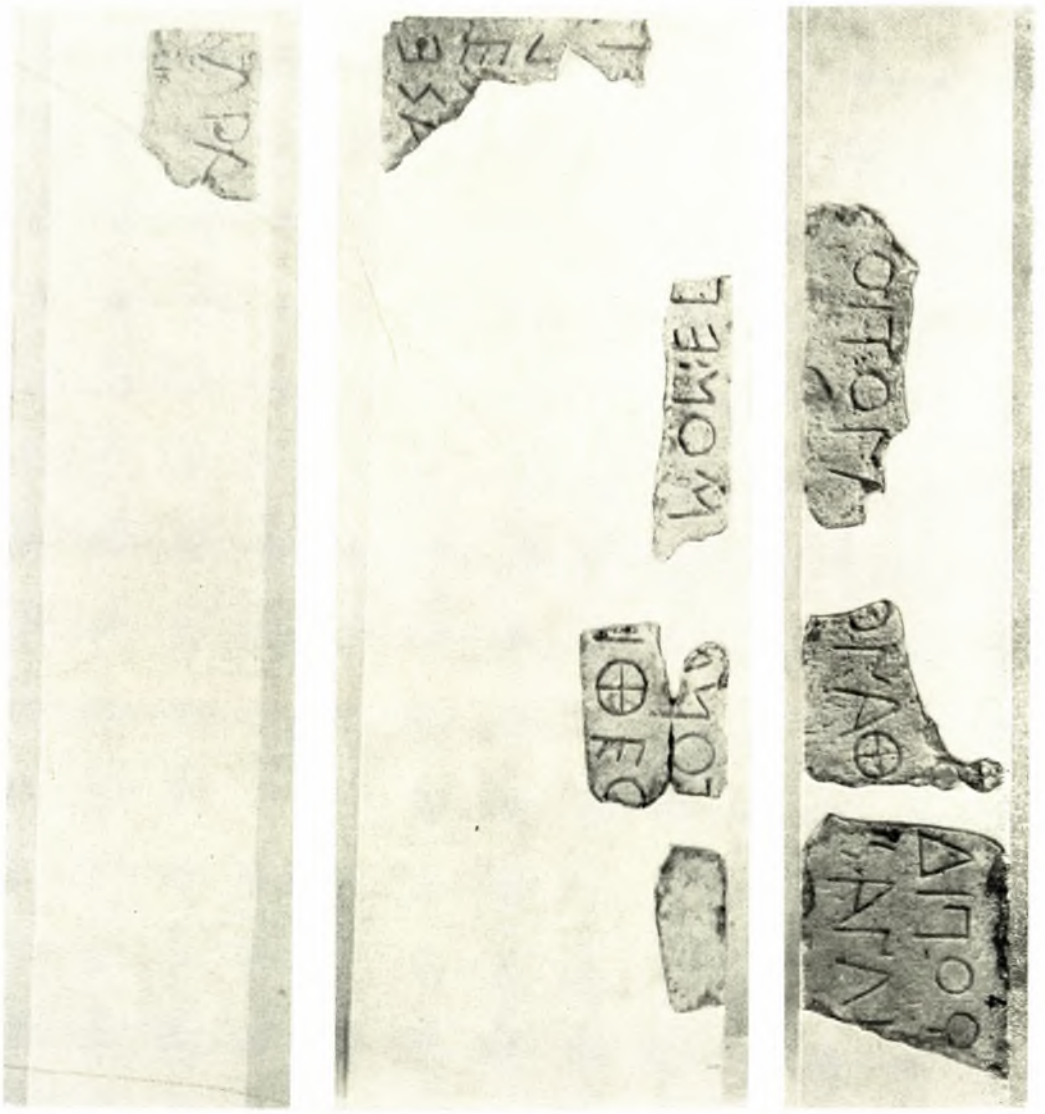

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Ἐπιγραφικὴ Συλλογή: α - γ. Δεξιά, προσθία καὶ ἀριστερὰ πλευρὰ τῆς ἐν A. Raubitschek, Dedications ἀριθ. 327 ἐπιγραφῆς

Μ. ΜΙΤΣΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

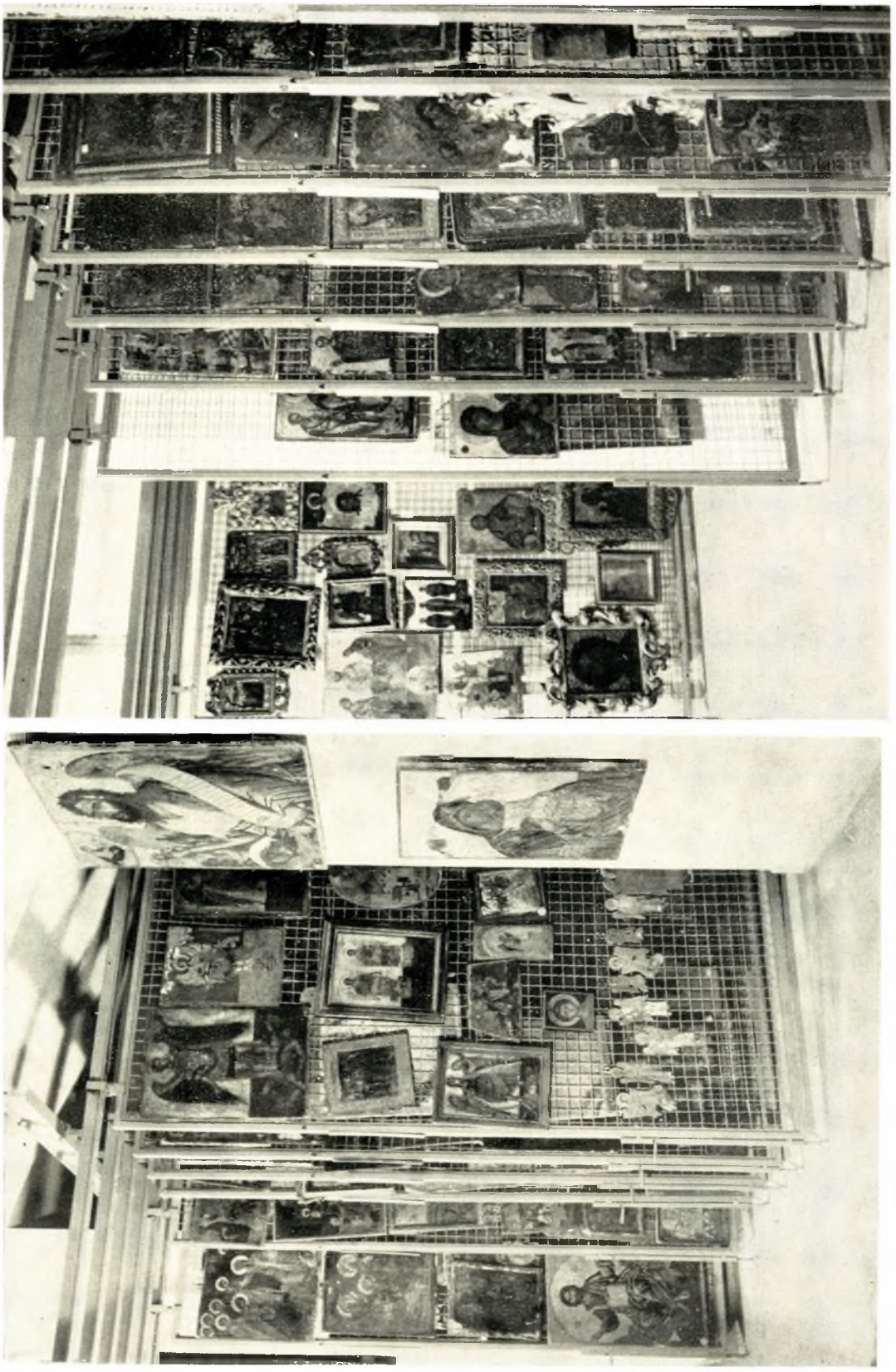

Βυζαντινό Μουσείο: α - β. Συρταρωτά πλαίσια για τή φύλαξη εικόνων

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Βυζαντινό Μουσείο: α. Δωρεά υίῶν Θ. Ζουμπουλάκη, Εἰκόνα Θεοτόκου Ὁδηγήτριας 17ου αἰ. (Β. Μ. 7052).
β. Εἰκόνα ἐνθρονης Θεοτόκου περί τό 1700 (Β. Μ. 7055)

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Βέροια. Ναὸς Προφήτου Ἠλιοῦ: α - β. Τοιχογραφία. Τμῆμα ἀπὸ τὴ Σταύρωση πρὶν καὶ μετὰ τὴ συντήρηση

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Βέροια. Ναὸς Προφήτου Ἠλιοῦ: α - β. Τοιχογραφία. Τμῆμα ἀπὸ τὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου πρὶν καὶ μετὰ τὴ συντήρηση

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ρόδος. Συλλογὴ Μητροπολιτικοῦ Μεγάρου. Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα Α) Θεοτόκος Ὁδηγήτρια καὶ Β) Ἅγιος Νικόλαος: α. Ἡ Θεοτόκος πρὶν ἀπὸ τὸν καθαρισμό, β. Κατὰ τὸν καθαρισμό. Λεπτομέρεια

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ρόδος. Συλλογή Μητροπολιτικοῦ Μεγάρου. Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα Α) Θεοτόκος Ὁδηγήτρια καὶ Β) Ἅγιος Νικόλαος: α. Ἡ Θεοτόκος κατὰ τὸν καθαρισμό, β. Ὁ Ἅγιος Νικόλαος στὴν ἀρχὴ τοῦ καθαρισμοῦ

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ρόδος. Συλλογὴ Μητροπολιτικοῦ Μεγάρου. Ἡ ἀμφιπρόσωπη εικονα τοῦ Πί ν. 9. α. Ὁ Ἅγιος Νικόλαος μετὰ τὸν καθαρισμό, β. Ὁ Ἅγιος Νικόλαος. Λεπτομέρεια

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

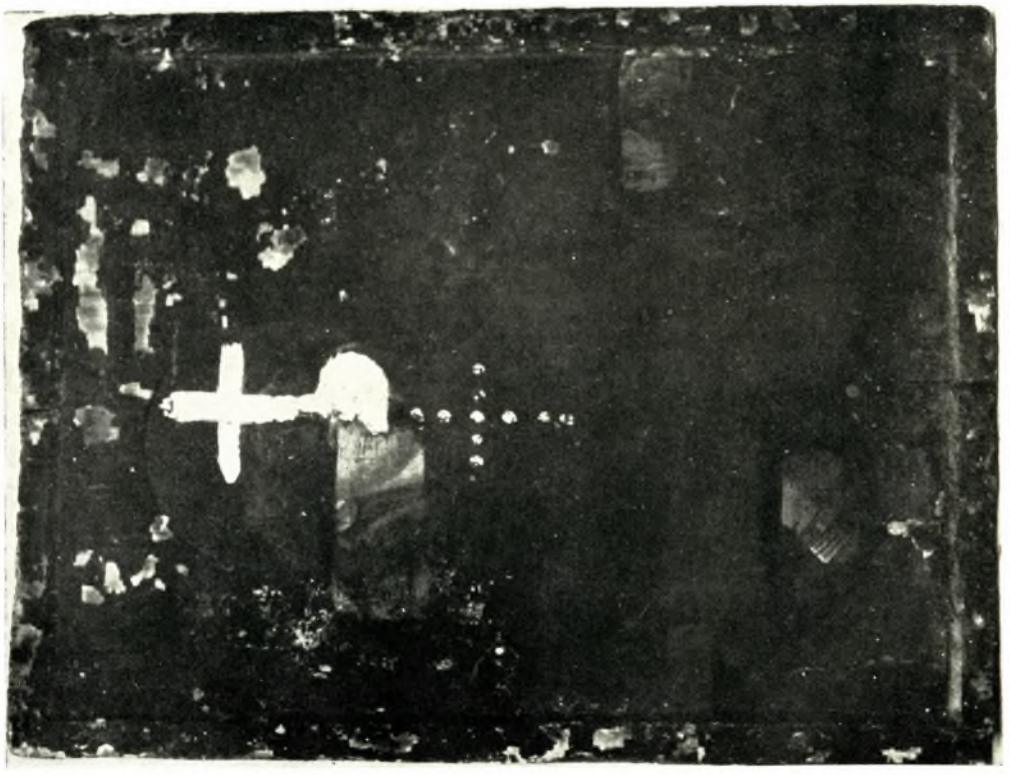

Βέροια. Ναὸς Προφήτου Ἠλιοῦ: α - β. Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα Θεοτόκου Ὁδηγήτριας 13ου - 14ου αἰ. πρὶν καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸ

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Βέροια. Ναὸς Προφήτου Ἠλιοῦ: α - β. Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα Θεοτόκου Ὁδηγήτριας 16ου αἰ. πρὶν καὶ μετὰ τὸν καθαρισμό

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Θεσσαλονίκη. Μονὴ Βλατάδων: α - β. Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα, Α΄ ὄψη πρὶν καὶ μετὰ τὸν καθαρισμό

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

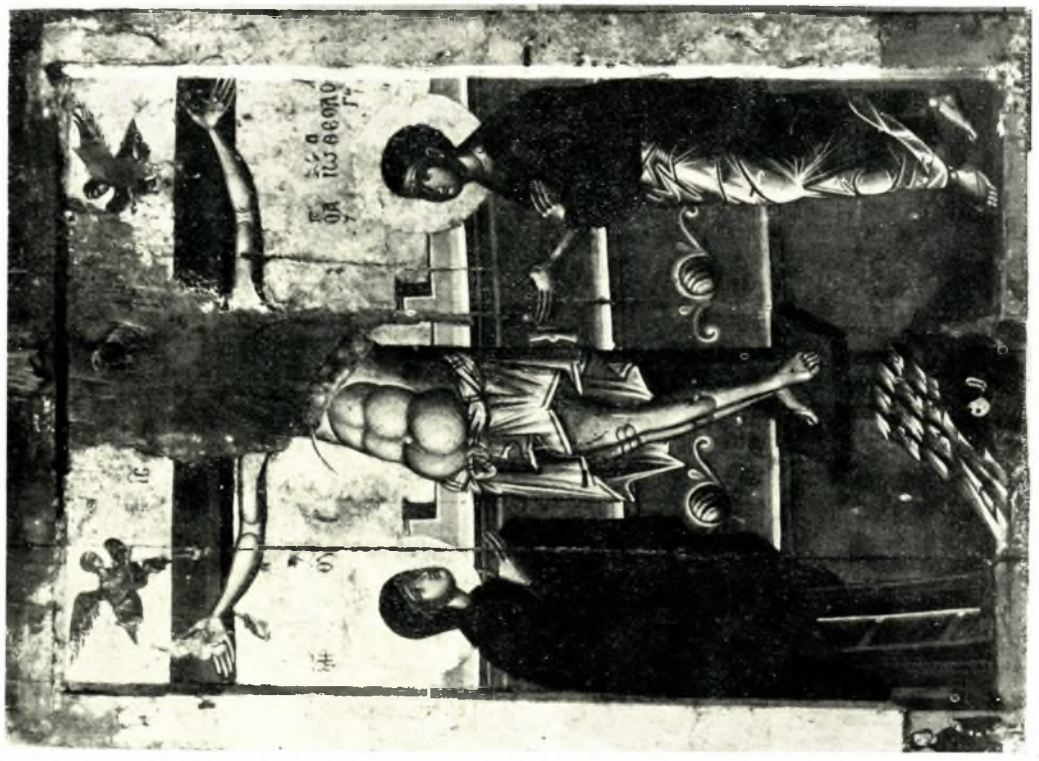

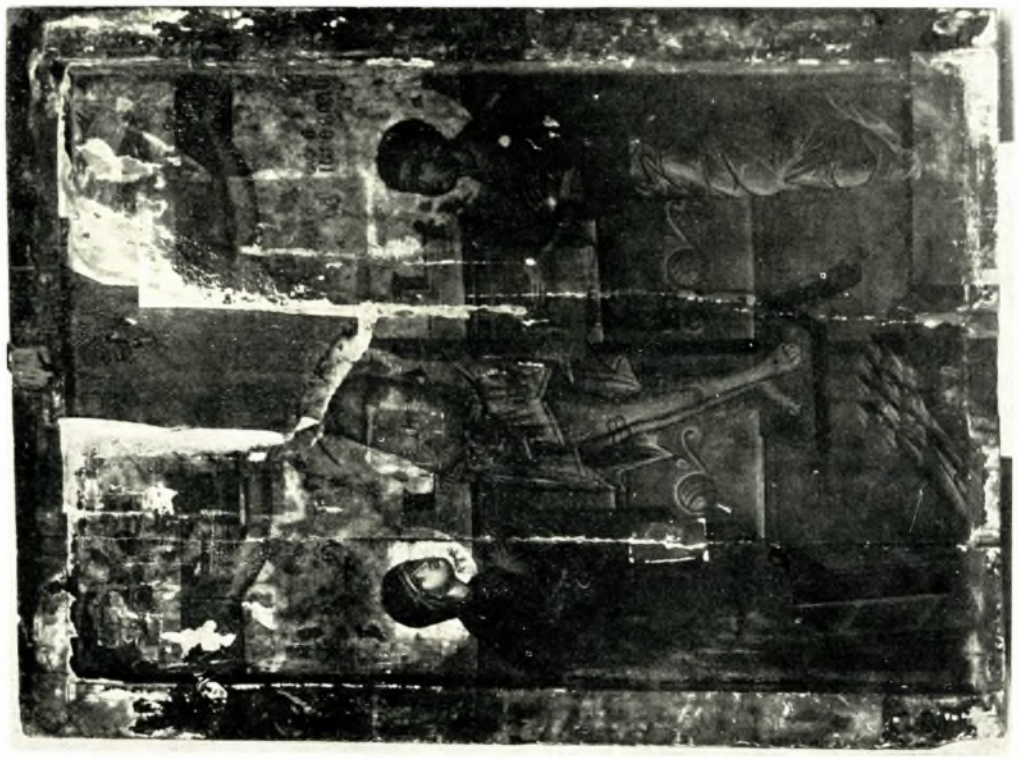

Θεσσαλονίκη. Μονὴ Βλατάδων: α - β. Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα. Β΄ ὄψη πρὶν καὶ μετὰ τὸν καθαρισμό

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

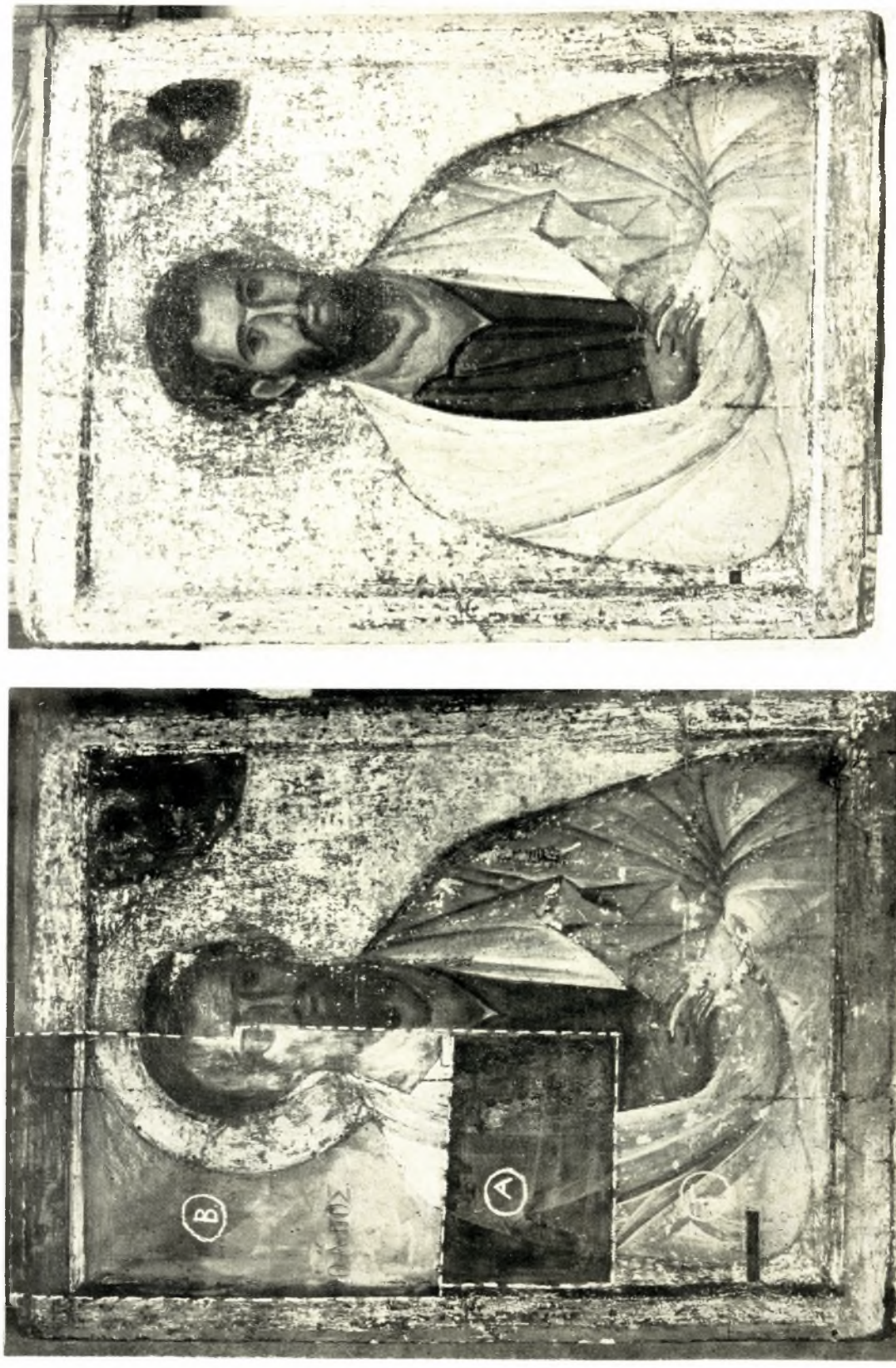

Πάτμος. Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου: α - β. Ἅγιος Ἰάκωβος κατὰ τὴ διάρκεια καὶ μετὰ τὸν καθαρισμό

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

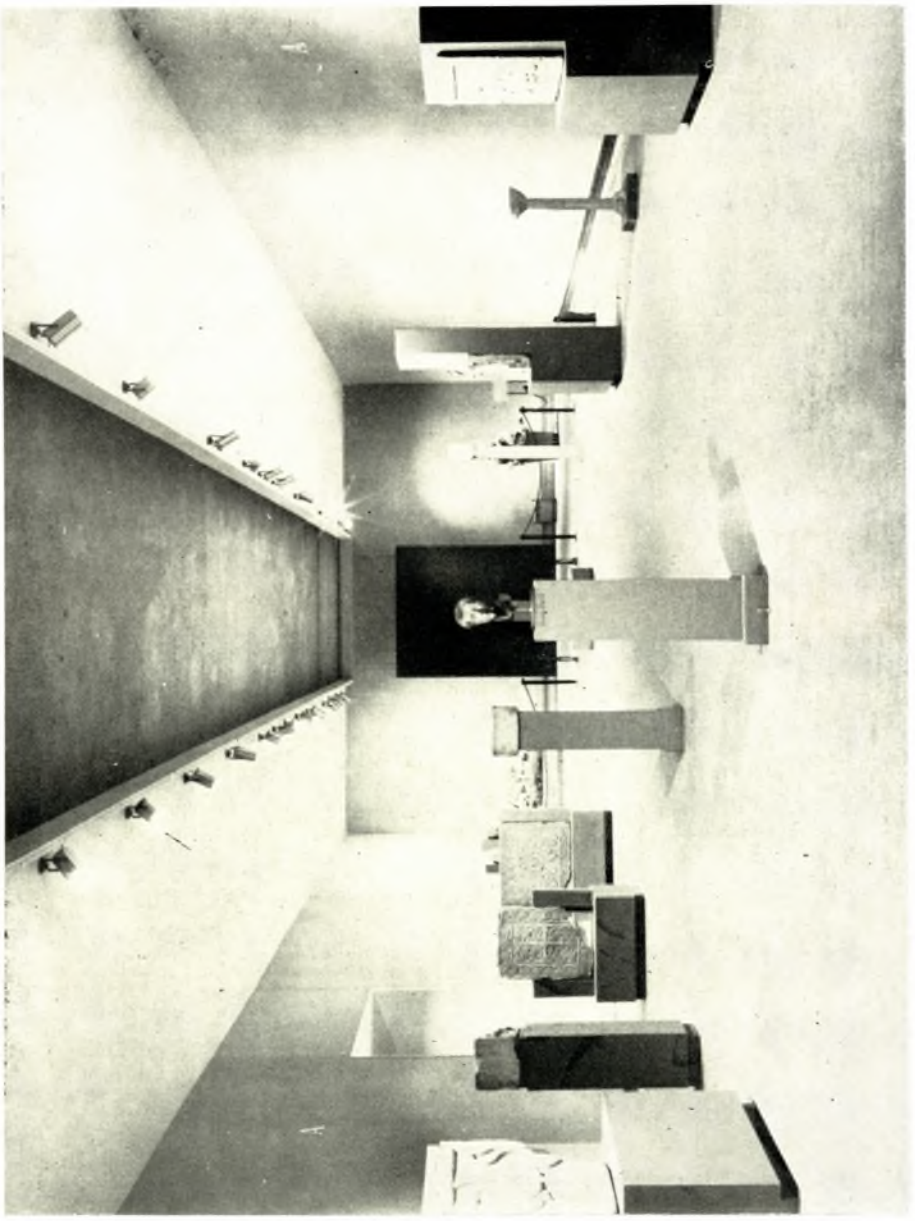

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Έκθεση Βυζαντινής Τέχνης. Ζάππειο. Αίθουσα Α΄: Γλυπτό

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

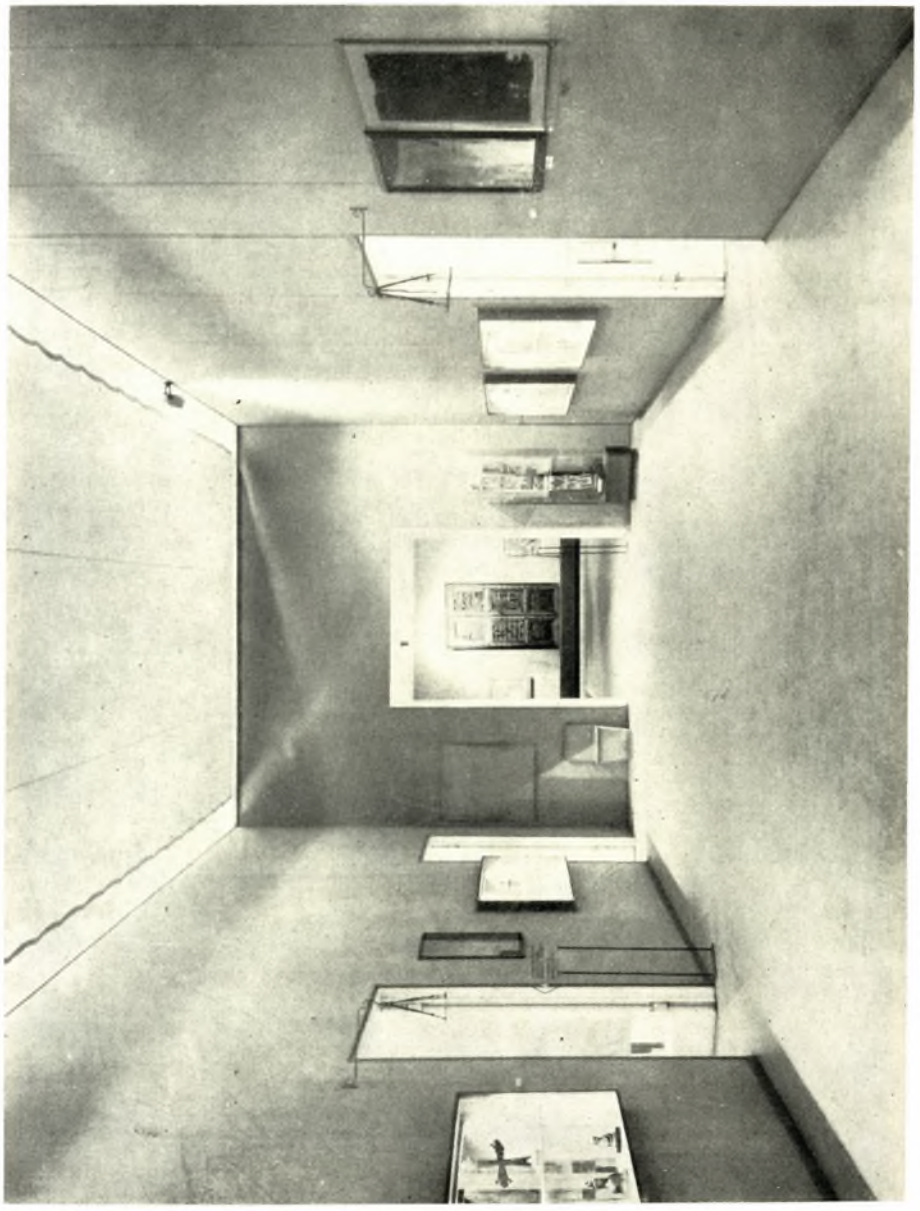

Ἔκθεση Βυζαντινῆς Τέχνης. Ζάππειο. Αἴθουσα Β΄: Χάλκινα, ὑφάσματα, εἰλητάριο.

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

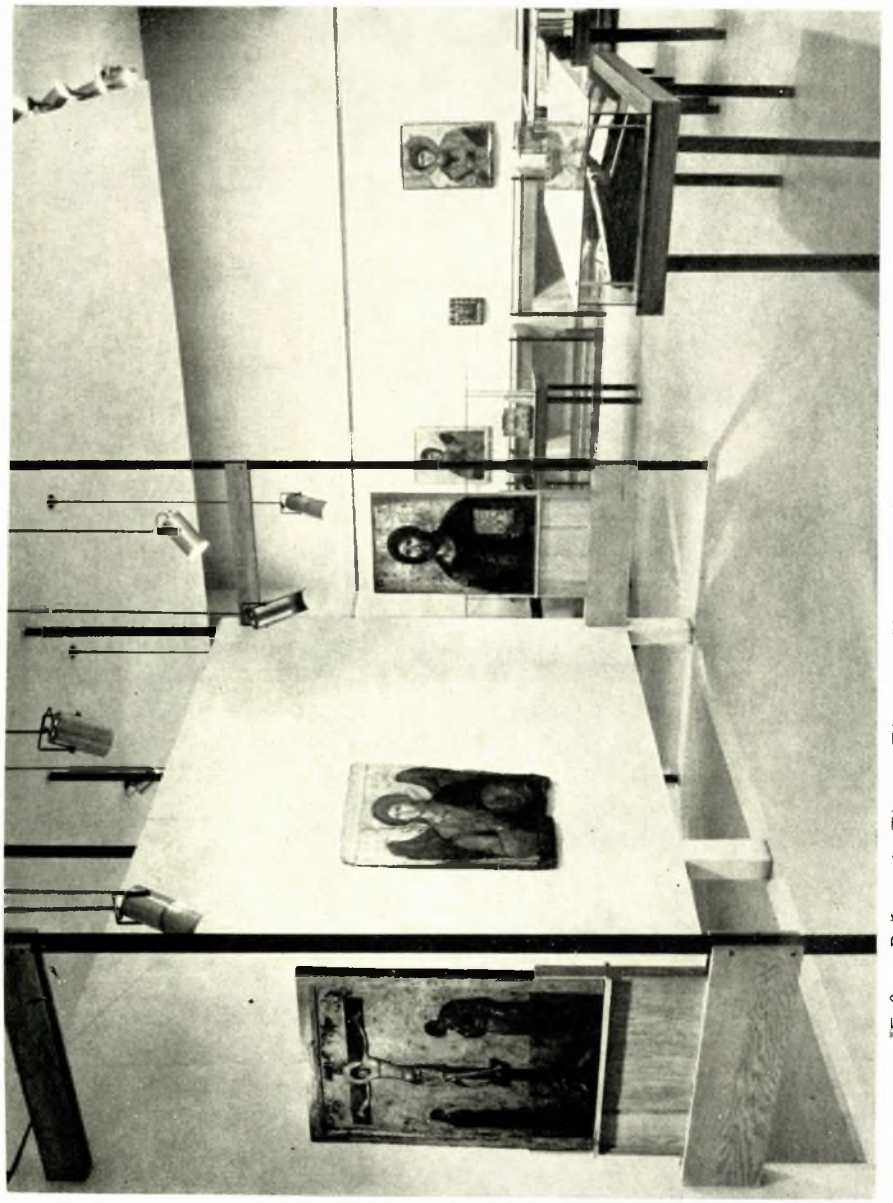

Ἔκθεση Βυζαντινῆς Τέχνης. Ζάππειο. Αἴθουσα Γ΄: Εἰκόνες, χειρόγραφο, ἐλεφαντοστά

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἔκθεση Βυζαντινῆς Τέχνης. Ζάππειο. Αἴθουσα Ε΄: Τοιχογραφίες, ψηφιδωτά, γλυπτά

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

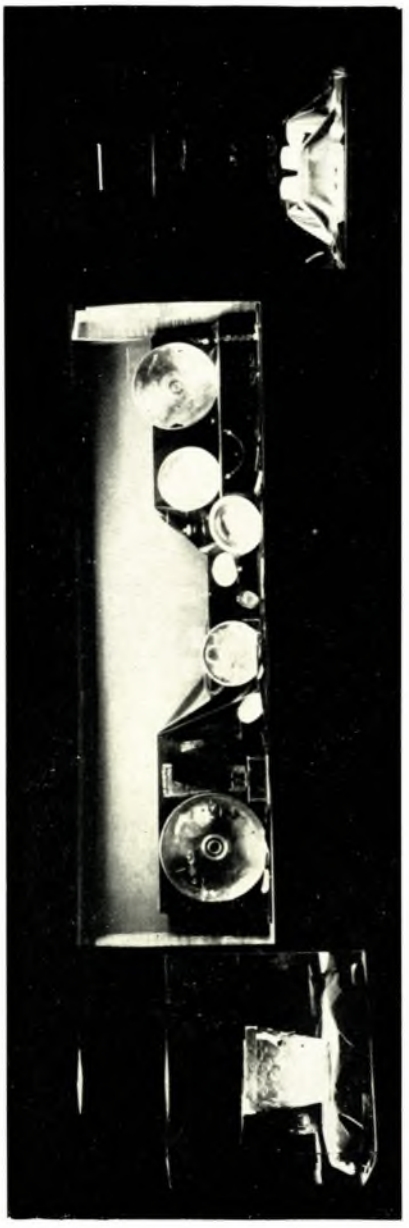

Έκθεση Βυζαντινῆς Τέχνης. Ζάππειο. Αἴθουσα Ζ': Χρυσᾶ, σμάλτα, ἀσημικά

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

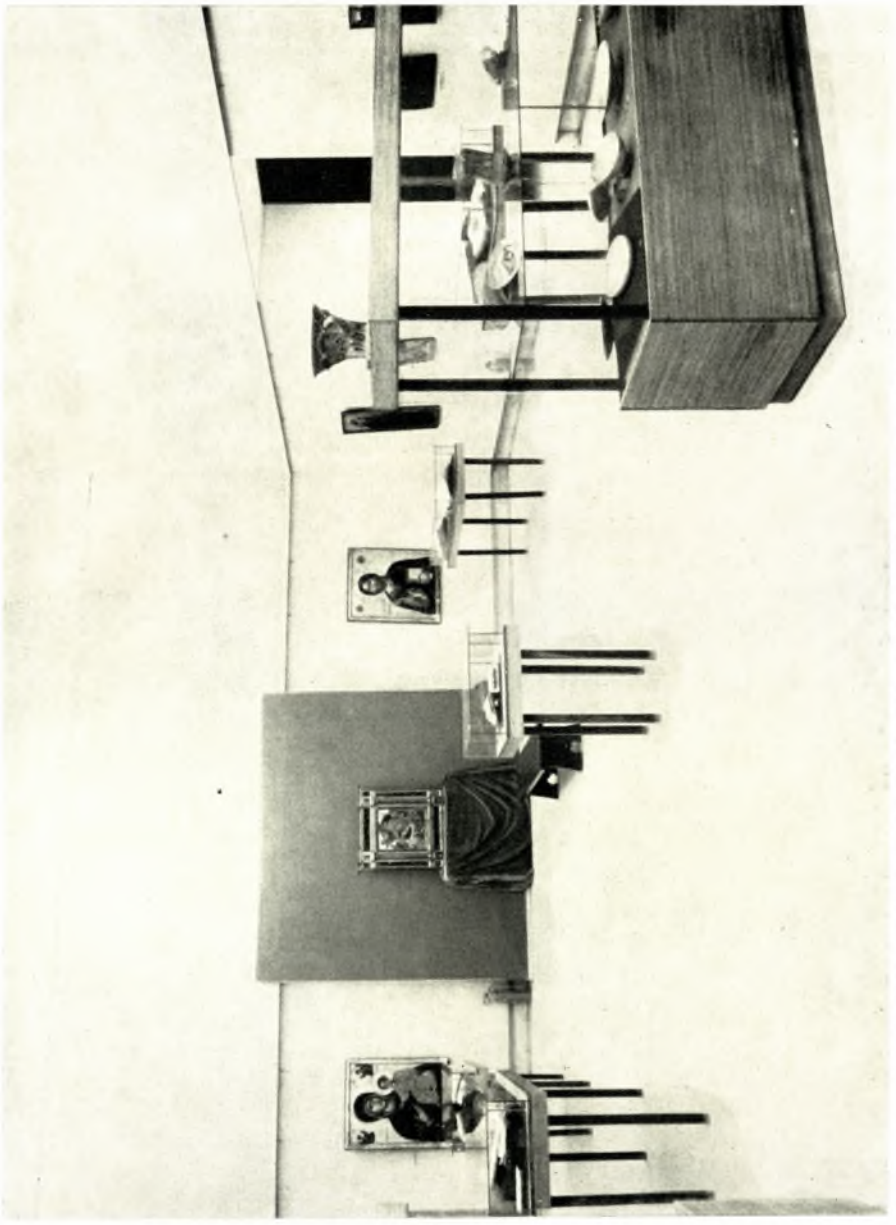

Ἔκθεση Βυζαντινῆς Τέχνης. Ζάππειο. Αἴθουσα Η΄: Εἰκόνες, χειρόγραφα, κεραμεικά

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

'Αθῆναι. Φετιχιὲ Τζαμί: α. Βόρειον τμῆμα προστώου. Πλακόστρωσις δαπέδου ἀποτελουμένου ἐξ ἐπικράνου, ἰωνικῶν κιονοκράνων καὶ ὑποτραχηλίων, ἀπὸ ΝΑ., β. Νότιον τμῆμα προστώου. Μαρμάρινοι πλάκες καλύπτουσαι τὰς δεξαμενάς, ἀπὸ ΒΑ., γ. Πλακόστρωσις βορείου προστώου ἀπὸ Ν.

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Στοὰ Εὐμένους: α. Ὁ χῶρος πρὸ τῶν ἐργασιῶν διαμορφώσεως, β. Οἰκία κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Στοὰ Εὐμένους: Ὁ χῶρος μετὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Νοτίως τῆς Στοᾶς Εὐμένους: α. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ φρέατος Β, β. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ σιροῦ Β, γ. Κεραμεικὴ τῆς ΥΕ ΙΙΙ Α2 περιόδου ἐκ βοθρίσκου

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Περιοχὴ Ἀσκληπιείου: α. Τμῆμα ψευδοστόμου ἀμφορέως τοῦ θαλασσίου ρυθμοῦ ἐκ τοῦ φρέατος ΣΤ΄, β. Τὸ φρέαρ Ζ΄

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

'Αθῆναι. Φρέαρ Ζ' ἐκ τῆς περιοχῆς 'Ασκληπιείου: α. Μονόχρωμοι ΥΕ ΙΙΙ Α2 πρόχοι, β. ΥΕ ΙΙΙ Α2 κύλικες, γ. Μονόχρωμοι ΥΕ ΙΙΙ Α2 στάμνοι

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

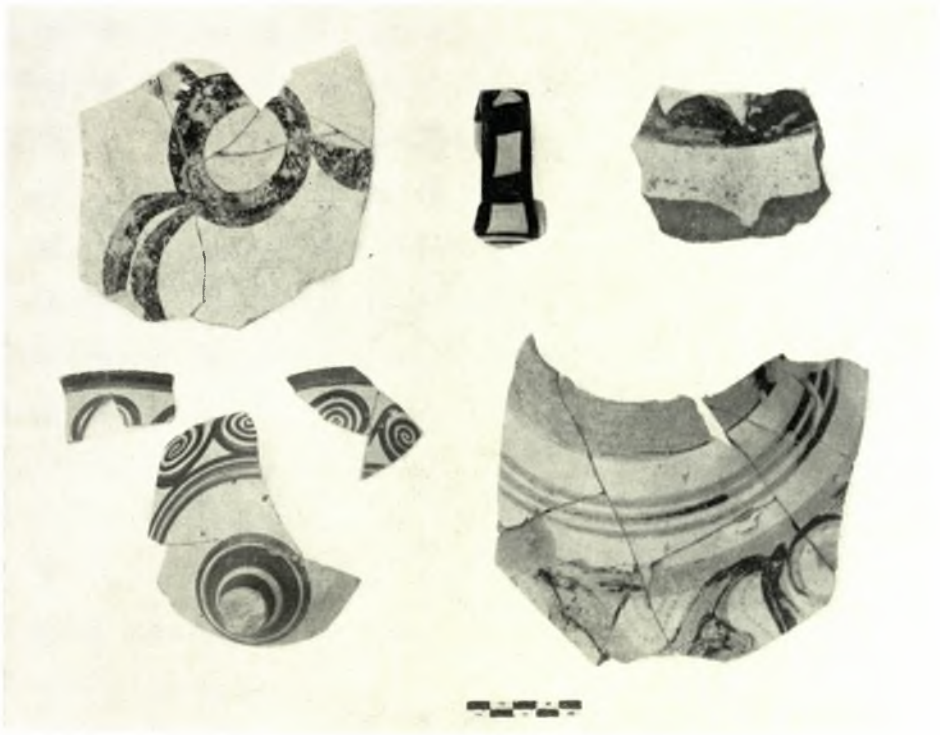

Ἀθῆναι. Φρέαρ Ζ΄ ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀσκληπιείου: α - β. Διακόσμητα ὄστρακα τῶν φάσεων τῆς YE II καὶ III A1 καὶ A2 περιόδων

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

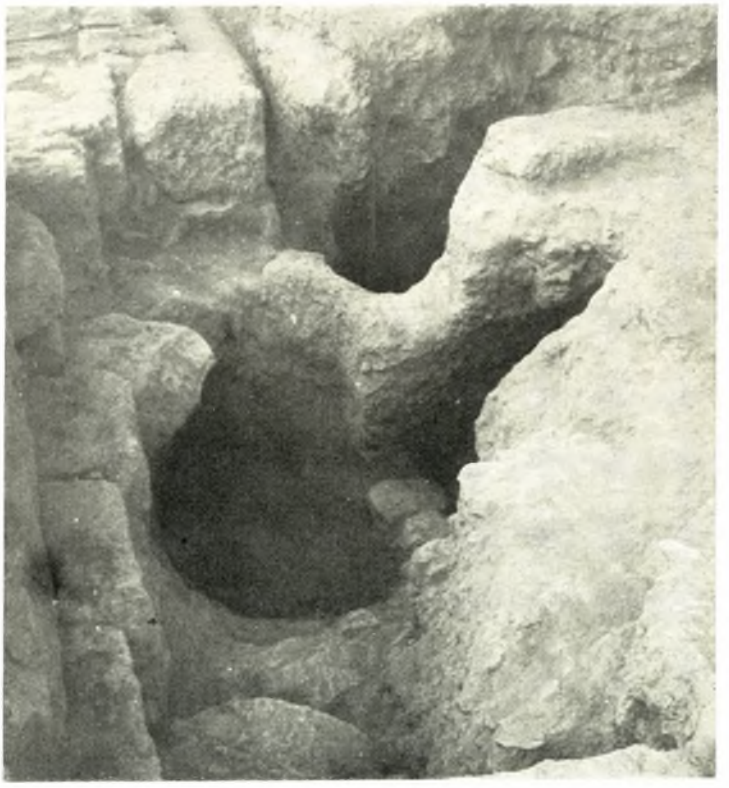

Ἀθῆναι. Νοτίως τῆς μικρᾶς δεξαμενίσκης τοῦ Ἀσκληπιείου: α - β. Τὸ φρέαρ Η΄, ἡ σῆραγξ καὶ ὁ τάφος

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Φρέαρ Η΄ ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀσκληπιείου: α. ΥΕ III Α2 κύαθοι, β. Διακόσμητοι ΥΕ III Α2 ὑδρίαι, γ. Τρίωτος ΥΕ III Α1 ἀμφορεύς

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

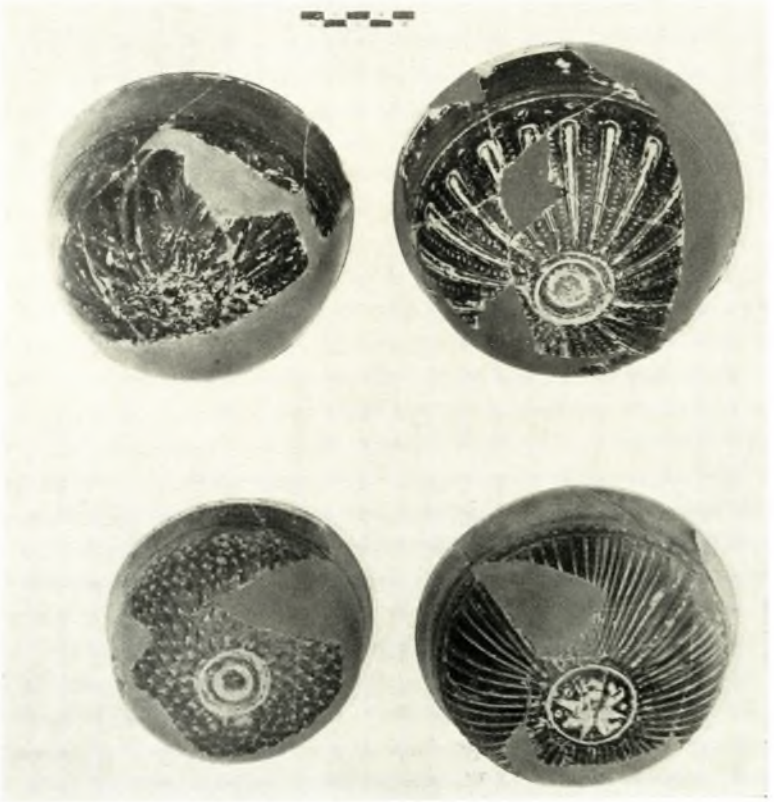

Ἀθῆναι. Ἀσκληπιεῖον: α. Διακόσμητα ὄστρακα τῆς YE II καὶ YE III A1 καὶ A2 ἐκ τοῦ φρέατος Η΄, β. Μεγαρικοὶ σκύφοι ἐκ τῆς σήραγγος νοτίως τῆς μικρᾶς δεξαμενίσκης

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Ἀθῆναι. Ἀσκληπιεῖον: Χαρακτηριστικὰ ἀγγεῖα ἐκ τῆς σπηλαίου νοτίως τῆς μικρᾶς δεξαμενίσκης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Σῆραγξ νοτίως τῆς μικρᾶς δεξαμενίσκης τοῦ Ἀσκληπιείου: α. Χαρακτηριστικὸν ἀγγεῖον, τύπου West - Slope, β. Χαρακτηριστικὰ ὄστρακα Lagynos Group

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

ΠΙΝΑΞ 34

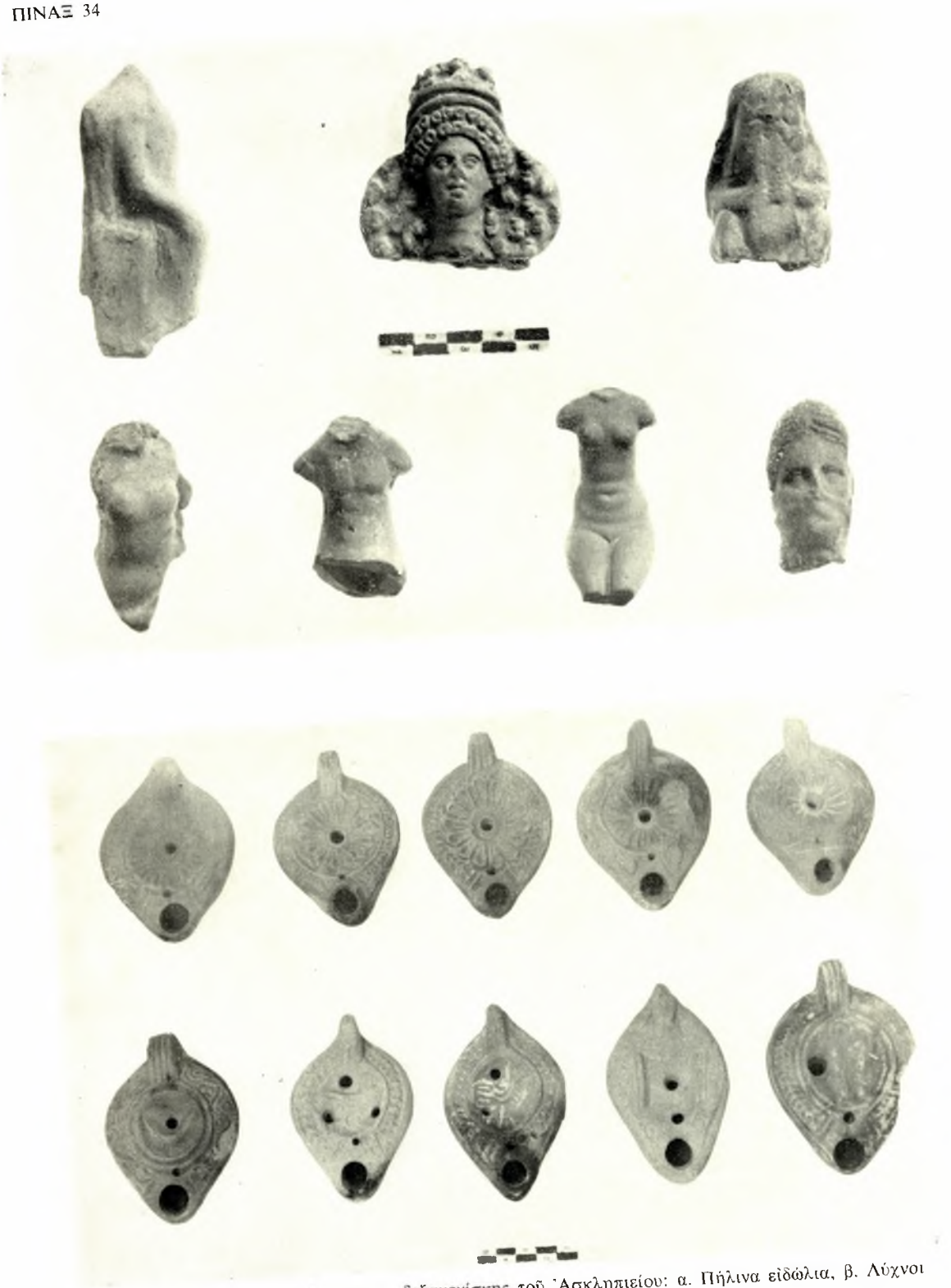

Ἀθῆναι. Σῆραγξ νοτίως τῆς μικρᾶς δεξαμενίσκης τοῦ Ἀσκληπιείου: α. Πήλινα εἰδώλια, β. Λύχνοι παλαιοχριστιανικοί

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

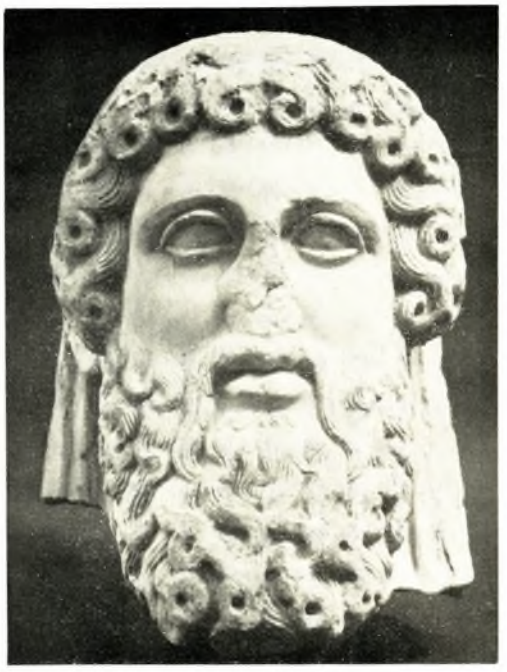

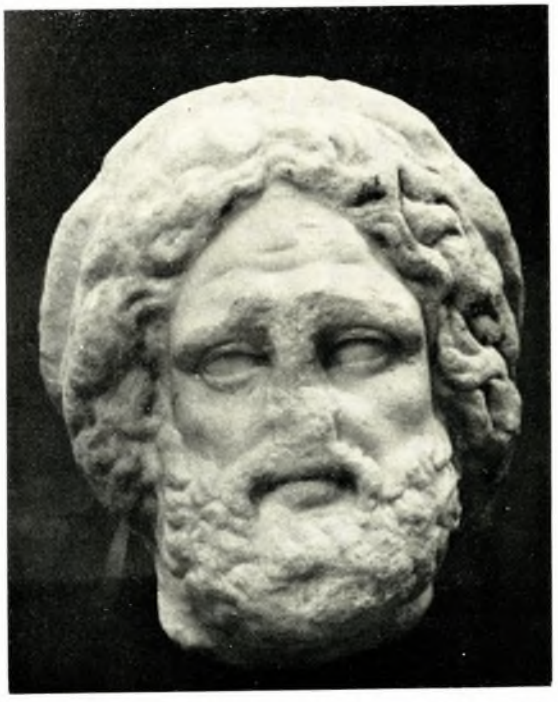

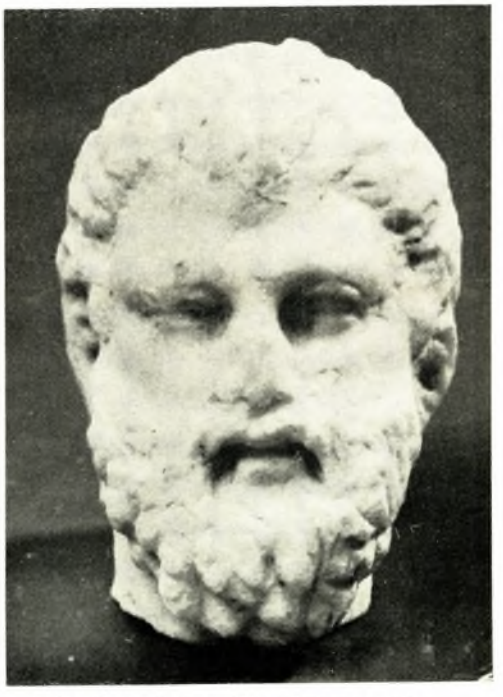

Ἀθῆναι. Σῆραγξ νοτίως τῆς μικρᾶς δεξαμενίσκης τοῦ Ἀσκληπιείου: α. Ἑρμαϊκὴ προτομὴ πωγωνοφόρου θεοῦ, β. Ἀρχαϊστικὴ κεφαλὴ πωγωνοφόρου θεοῦ, γ. Μαρμαρίνη κεφαλὴ Ἀσκληπιοῦ, δ. Μικρὰ μαρμαρίνη κεφαλὴ Ἀσκληπιοῦ

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι: α. Τεμάχιον Παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως μὲ κεφαλὴν Ἀθηνᾶς εὑρεθὲν πλησίον τῆς Στοᾶς τοῦ Εὐμένους, β. Διάφοροι ἀπόψεις τῶν κτηρίων καὶ τοῦ χώρου τῆς Ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς κατὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως αὐτῆς, γ. ΝΑ. γωνία (ἀπὸ ΒΔ.) μὲ τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον εἰς τὸ βάθος. Σώζεται καὶ τμῆμα τῆς πλακοστρώσεως τῆς κεντρικῆς πλατείας, δ. ΝΔ. τομεύς. Τμῆμα τῆς ἐσωτ. νοτίας κιονοστοιχίας τῆς εὑρισκομένης ἔξωθεν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ σχολείου (πρώην Χίλλ). Παραπλεύρως οἱ ὄγκοι τῶν πωρολίθων, ε. Ὁδὸς Δεξίππου - Ταξιαρχῶν. Βόρειος τοῖχος ἀπὸ Δ.

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

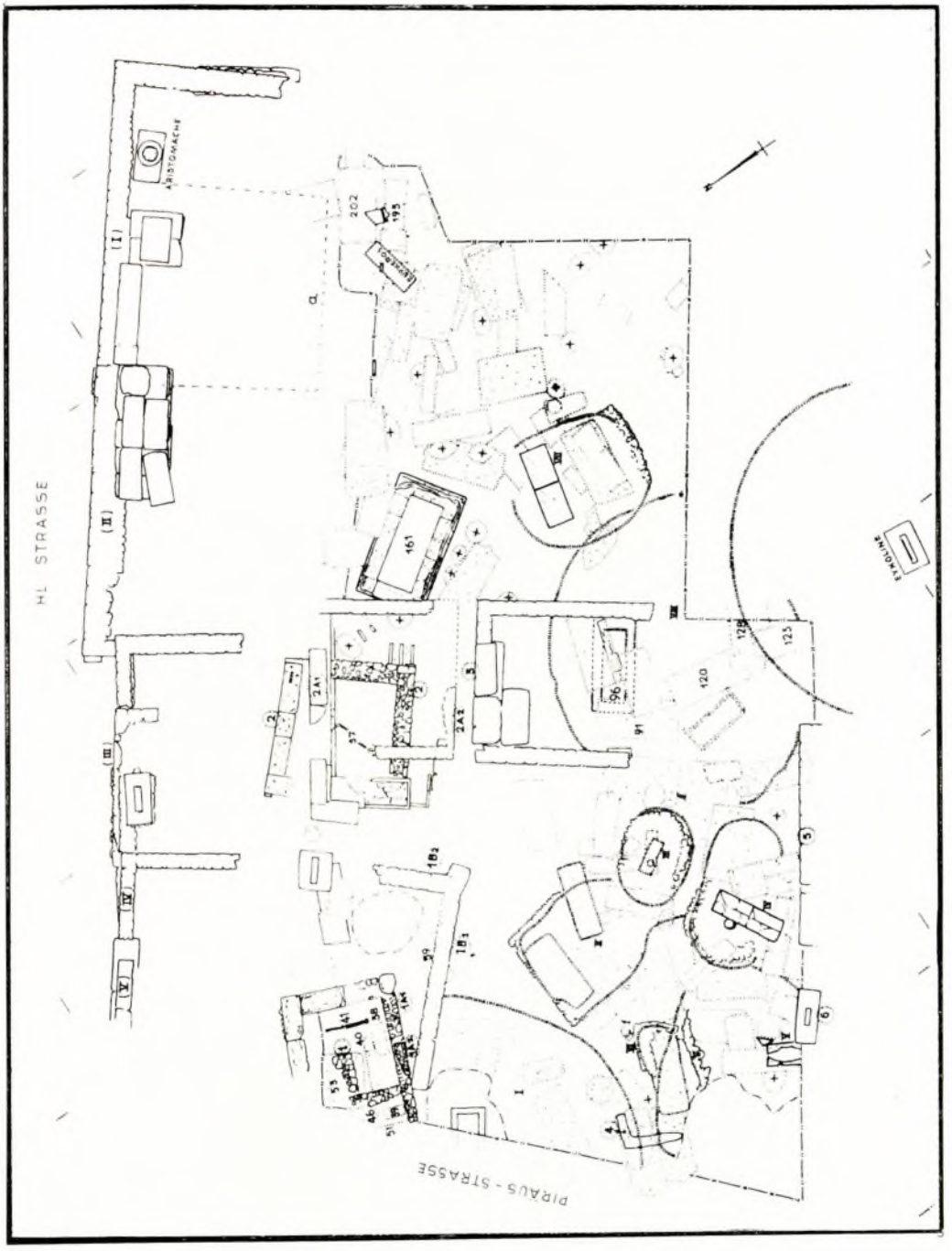

Plan 1. Ausgrabungen in Kerameikos

BARB. SCHLÖRB — K. VIERNEISEL

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Kerameikos: a. Protogeometrischer Amphora, b. Gefässbeigaben aus den Gräbern südlich der Heiligen Strasse

BARB. SCHLÖRB — K. VIERNEISEL

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Kerameikos: a - b. Gefässbeigaben aus den Gräbern südlich der Heiligen Strasse

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Kerameikos: Grabstele des Eupheros

BARB. SCHLÖRB — K. VIERNEISEL

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι: α. Νηλέως 32 - 34. Μέτωπον ἡγεμόνος καλυπτῆρος κεράμου, β. Ἁγ. Φιλίππου 5. Ὅρος Ἱεροῦ Ἡρακλέους, γ, ε. Ἁγ. Φιλίππου 5. Τμήματα ἐνεπιγράφων κιονίσκων, δ. Ἀριστοφάνους 14 - 16. Τμῆμα ἐνεπιγράφου ἐπιτυμβίου κιονίσκου

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι: α. Αἰσχύλου 31. Λήκυθος καὶ σκύφος ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν Αἰσχύλου 31 ἀποκαλυφθέντος γεωμετρικοῦ τάφου Α, β. Μπενιζέλου 5. Μαρμαρίνη προτομή, ἐλλιπὴς κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν ἀριστερὸν ὦμον, γ. Μπενιζέλου 5. Τμῆμα ἄκρας δεξιᾶς χειρὸς ὑπερμεγέθους ἀγάλματος

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

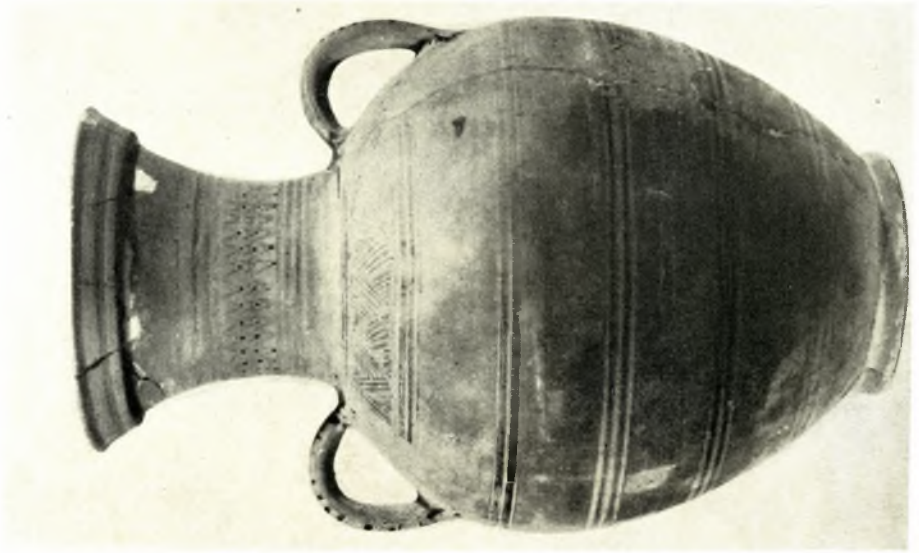

Ἀθῆναι: α. Μπενιζέλου 5. Τμῆμα ἐπιτυμβίου μαρμαρίνου ἀναγλύφου, β. Ὁ ἐπὶ τῶν ὁδῶν Χατζηχρήστου καὶ Συγγροῦ 25 εὑρεθεὶς κατὰ χώραν Ὄρος, γ. Ταφικὸς γεωμετρικὸς ἀμφορεὺς εὑρεθεὶς εἰς τὴν ὁδὸν Καβαλόττι

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

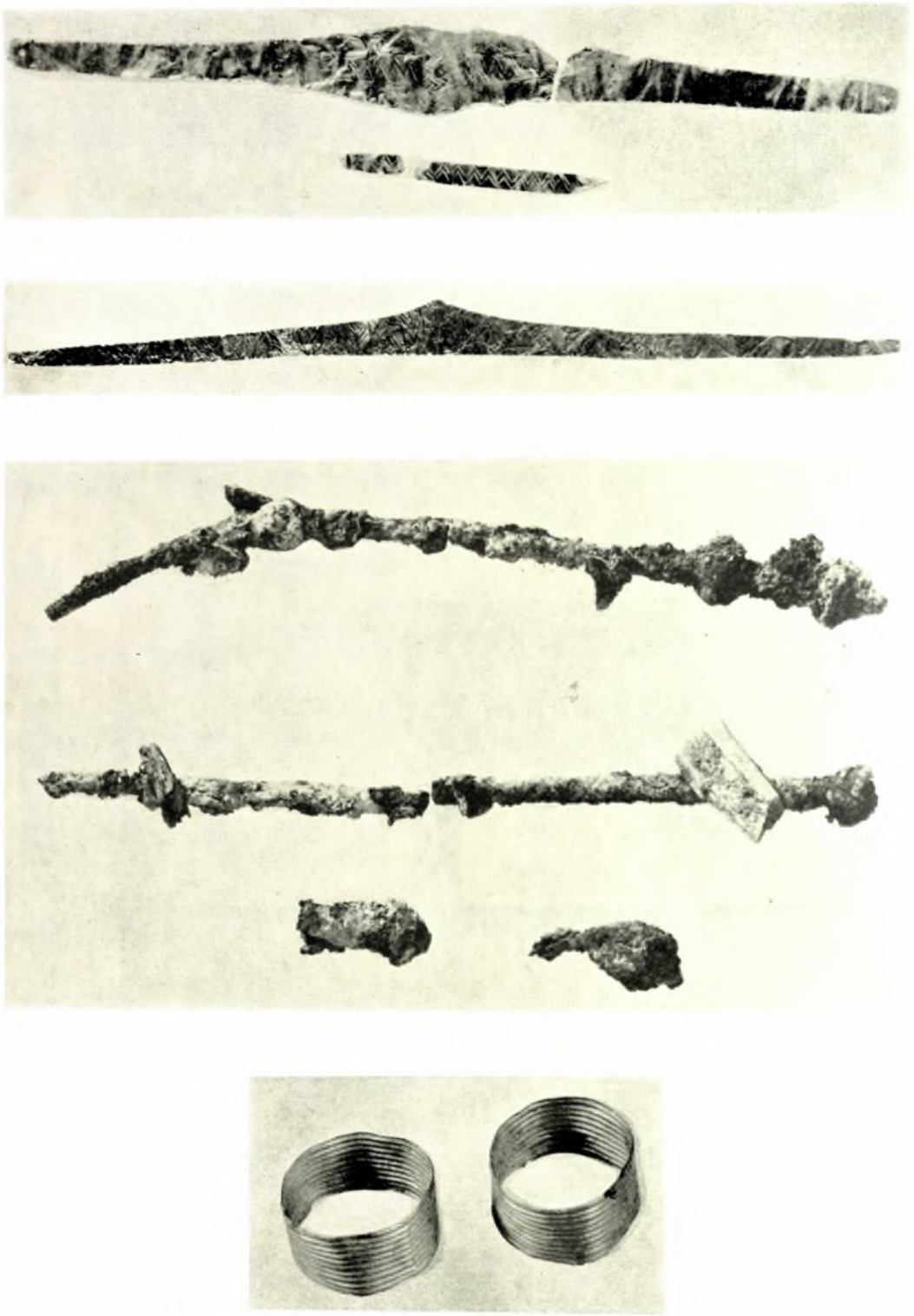

Ἀθῆναι. Ὁδὸς Καβαλόττι: α. Δύο χρυσᾶ διαδήματα ἐκ τοῦ ταφικοῦ ἀμφορέως Δ, β - δ. Χρυσοῦν διάδημα, χαλκαῖ περόναι καὶ δύο χρυσοῖ δακτύλιοι ἐκ τοῦ ταφικοῦ ἀμφορέως Ε

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι: Ὁδὸς Καβαλόττι: α. Ὁ ταφικὸς ἀμφορεὺς Δ καὶ περὶ αὐτὸν τὰ λοιπὰ κτερισματικὰ ἀγγεῖα, β - γ. Ὑστερογεωμετρικὰ κτερισματικὰ ἀγγεῖα

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

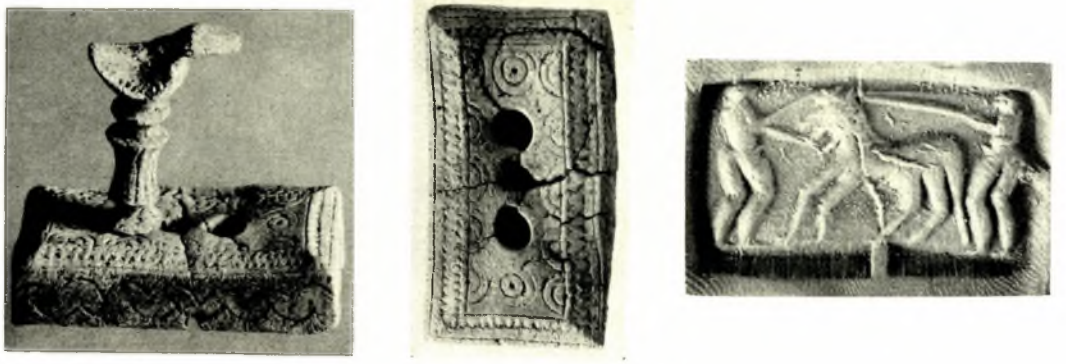

Ἀθῆναι. Ὁδὸς Καβαλόττι: α. Ὑστερογεωμετρικὰ κτερισματικὰ ἀγγεῖα, β - γ. Προσθία καὶ πλαγία ὄψις τοῦ ἐκ φαγεντιανῆς ἀγαλματίου θεᾶς, δ. Ἡ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τοῦ ἀγαλματίου τῆς θεᾶς ἐπιγραφὴ καὶ σχέδιον αὐτῆς, ε - ζ. Ἡ ὀστεΐνη σφραγὶς τοῦ τάφου 1

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Ὁδὸς Καβαλόττι: α. Ὁ τάφος 1 μετὰ τῶν κτερισμάτων του, β-γ. Μελανόμορφοι λήκυθοι ἐκ τοῦ τάφου ΙΕ

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Ὁδὸς Καβαλόττι: α - β. Ὁ κλασσικὸς περίβολος τοῦ νεκροταφείου γεωμετρικῶν χρόνων καὶ παρ' αὐτὸν τὰ πεπατημένα στρώματα τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι: α. Ὁδὸς Καβαλόττι. Τμῆμα τοῦ ἀνασκαφέντος νεκροταφείου μετὰ τῶν λειψάνων τῶν ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν, β. Τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ οἰκοπέδου τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου 25 τμῆμα τοῦ τείχους

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Ἐρεχθείου 25: α. Ἡ πρὸς Β. κύμινη τῆς βορείας παρειᾶς τοῦ τείχους, β. Ἡ θέσις εὑρέσεως τῆς μαρμάρινης ἀνεπιγράφου βάσεως ἐπιτυμβίου στήλης

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

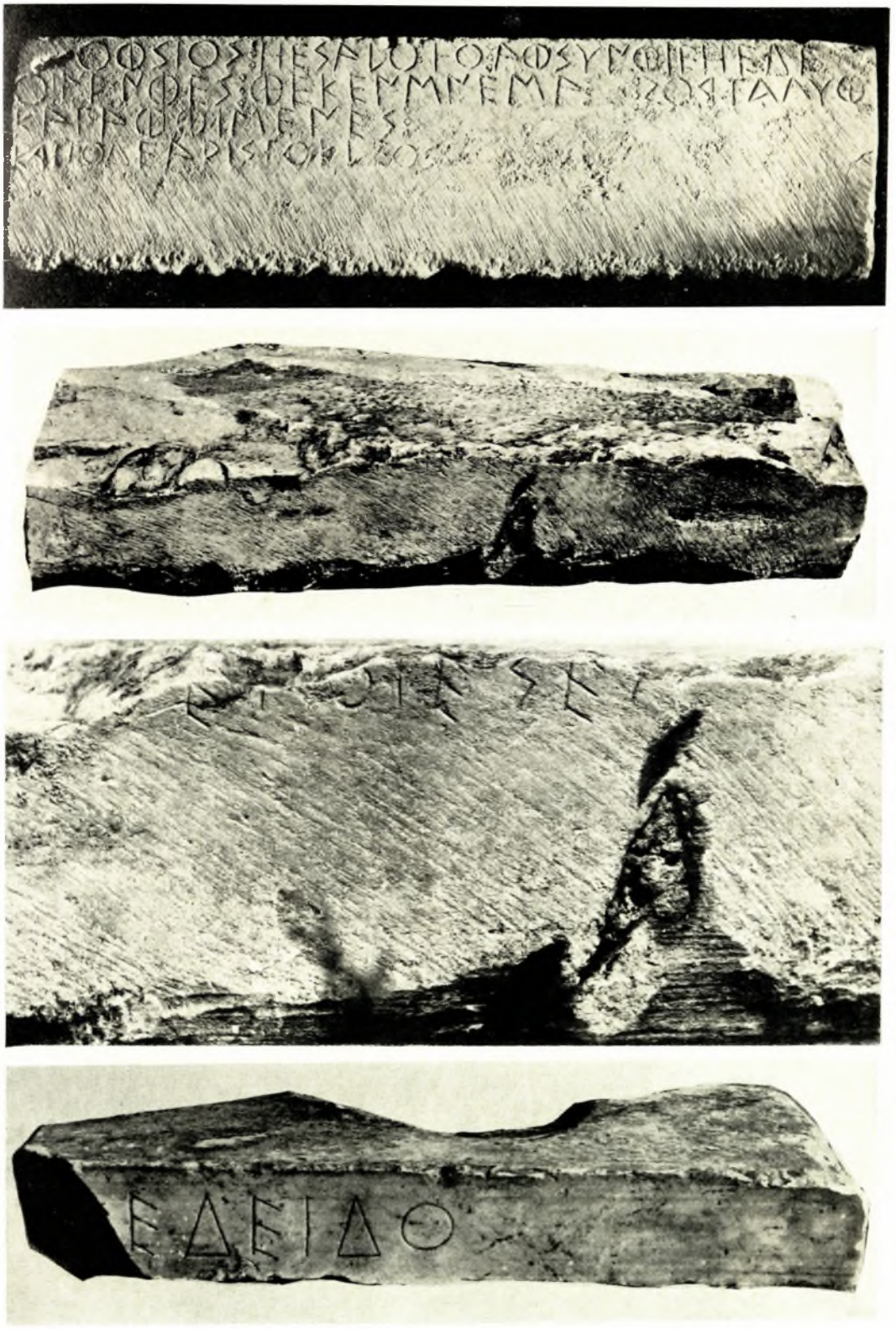

Ἀθῆναι. Ἐρεχθείου 25: α - δ Ἐνεπίγραφα βάθρα

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

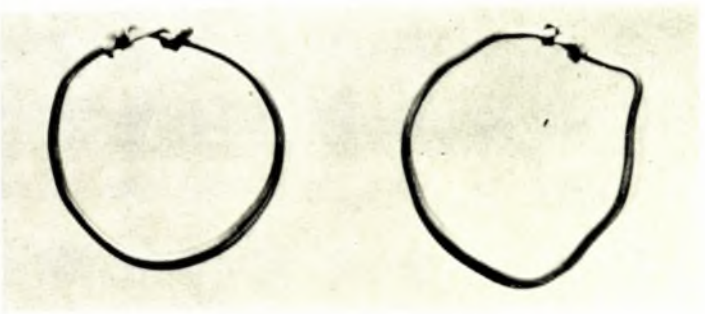

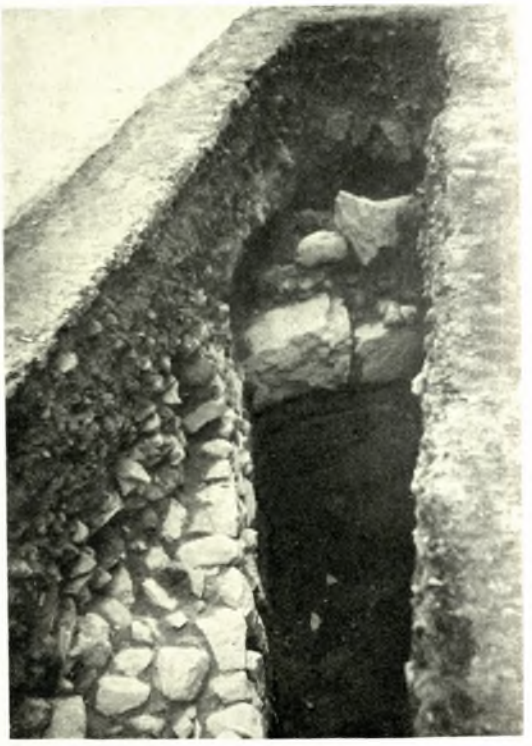

Ἀθῆναι: α. Ἐρεχθείου 25. Χρυσᾶ ἐνώτια ἐκ τοῦ τάφου Α, β. Λεωφ. Συγγροῦ, Θεμιστόκλειον τεῖχος, γ. Λεωφ. Συγγροῦ, Ὁ ἀρχαϊκὸς τοῖχος α

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Λεωφ. Συγγροῦ: α - β. Προσθία καὶ ὀπισθία ὄψις τείχους 4ου π.Χ. αἰ., γ. Τεῖχος 4ου π.Χ. αἰ. Εἰς τὸ βάθος (ἄνω) διακρίνεται τὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων «γέμισμα»

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Λεωφ. Συγγροῦ: α - γ. Θεμιστόκλειον τεῖχος (I, II, III, τελευταῖαι φάσεις τοῦ τείχους μετὰ τοῦ προϊστορικοῦ στρώματος)

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι: α. Λεωφ. Συγγροῦ. Λείψανα ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, β. Ξενοφῶντος 4. Μαρμαρίνη ἀναθηματικὴ κυλινδρικὴ βάσις

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι: α. Ξενοφῶντος 4. Ἐπιτύμβιος κιονίσκος, β. Σωκράτους καὶ Λυκούργου. Μαρμαρίνη λήκυθος, γ. (Ἀθηνᾶς) - Λυκούργου - (Αἰόλου). Ἐρυθρόμορφος οἰνοχόη

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι: α. (Ἀθηνᾶς) - Λυκούργου - (Αἰόλου). Ἄνω τμῆμα ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου, β - γ. Βασιλίσσης Σοφίας καὶ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Ἄνω μέρος ἀναγλύφου μὲ κεφαλὴν γενειοφόρου ἀνδρὸς καὶ ἐπιτύμβιος στήλη μὲ παράστασιν δεξιώσεως

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

*Αθῆναι. Παναγῆ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι): α-β. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 ἀγαλμάτιον γυμνοῦ παιδὸς (Διονύσου) καὶ ἡ βάσις αὐτοῦ

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

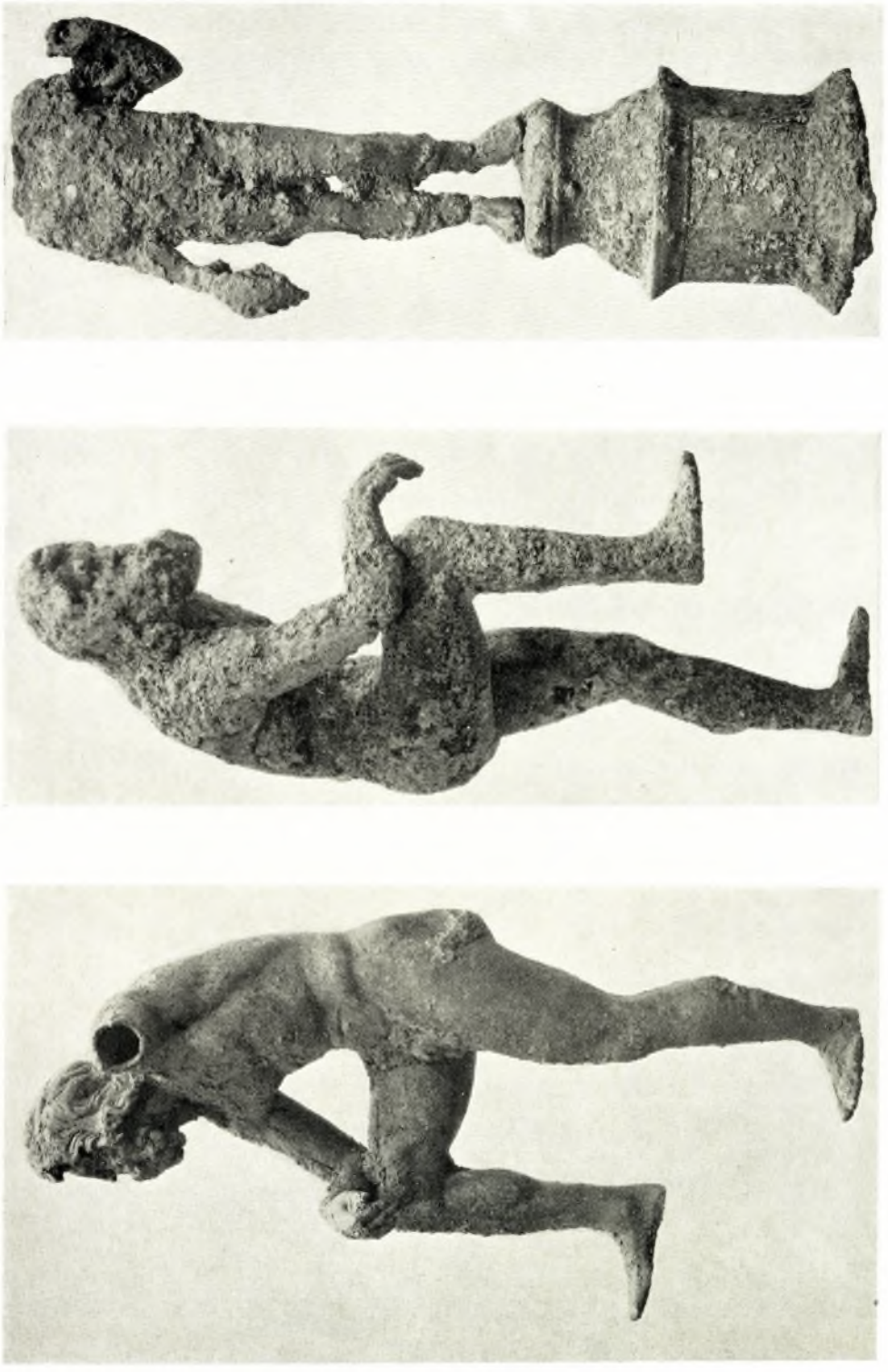

Ἀθῆναι. Παναγῆ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι): α - β. Ἀγαλμάτιον Ποσειδῶνος, γ. Ἀγαλμάτιον Διονύσου μετὰ τῆς βάσεως αὐτοῦ

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

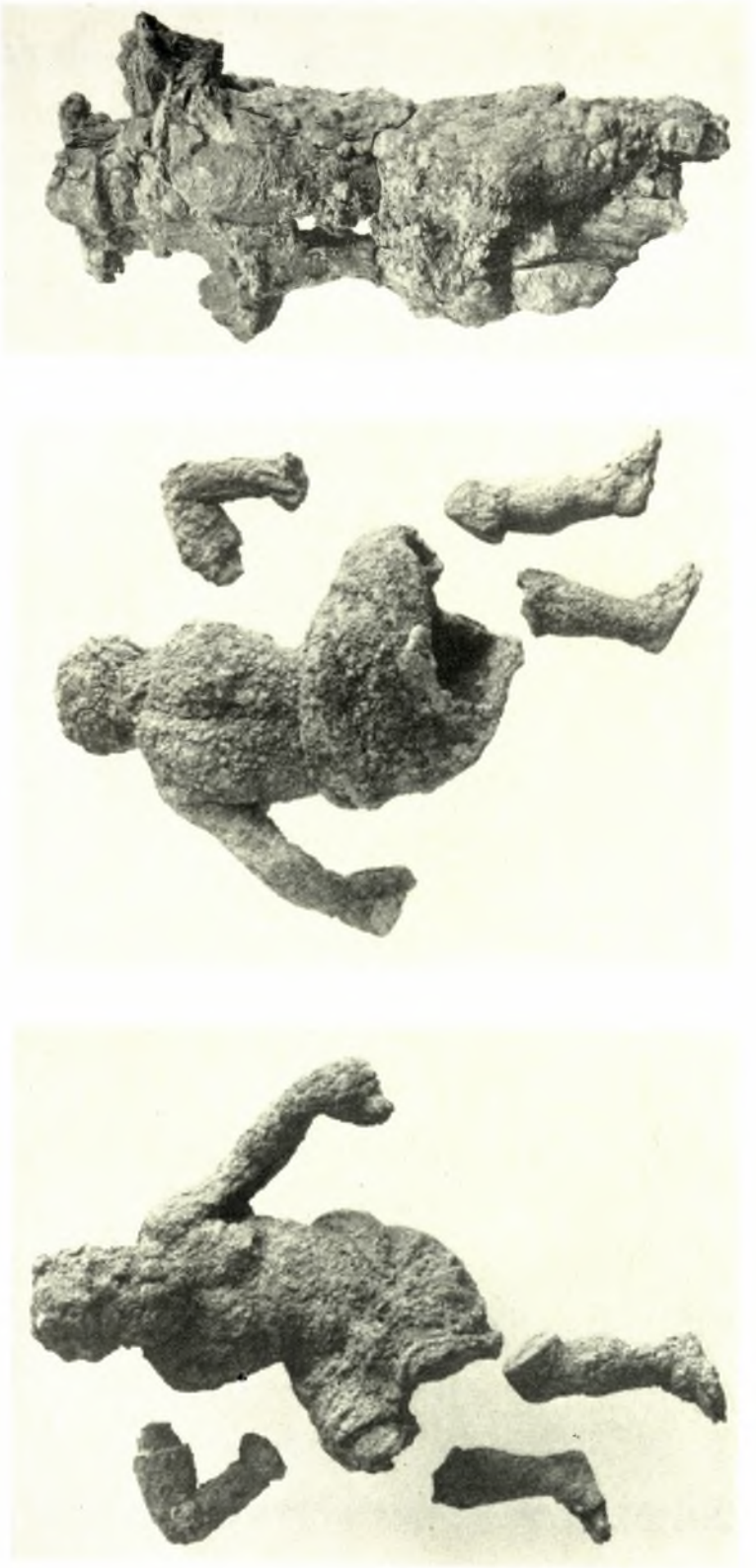

Ἀθῆναι, Παναγὴ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι): α - β. Ἀγαλμάτιον Ἡρακλέους. γ. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 5 κατεστραμμένου ἀγαλματίου

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Παναγῆ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι): Ἡ πρώτη ὁμὰς τῶν χαλκῶν ἀγαλματίων

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Παναγῆ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι): α. Ἀντίγραφον τοῦ Δορυφόρου τοῦ Πολυκλείτου, β. Ἀγαλμάτιον Κριοφόρου Ἑρμοῦ

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Ἀθῆναι. Παναγὴ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηπου): α - β. Τὰ ἀγαλμάτια τῆς δευτέρας ὁμάδος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Παναγῆ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι): α - β. Ἀγαλμάτιον Διονύσου ὀρχουμένου, γ. Ἀγαλμάτιον καθημένης γυναικείας μορφῆς (Ἀφροδίτης;)

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

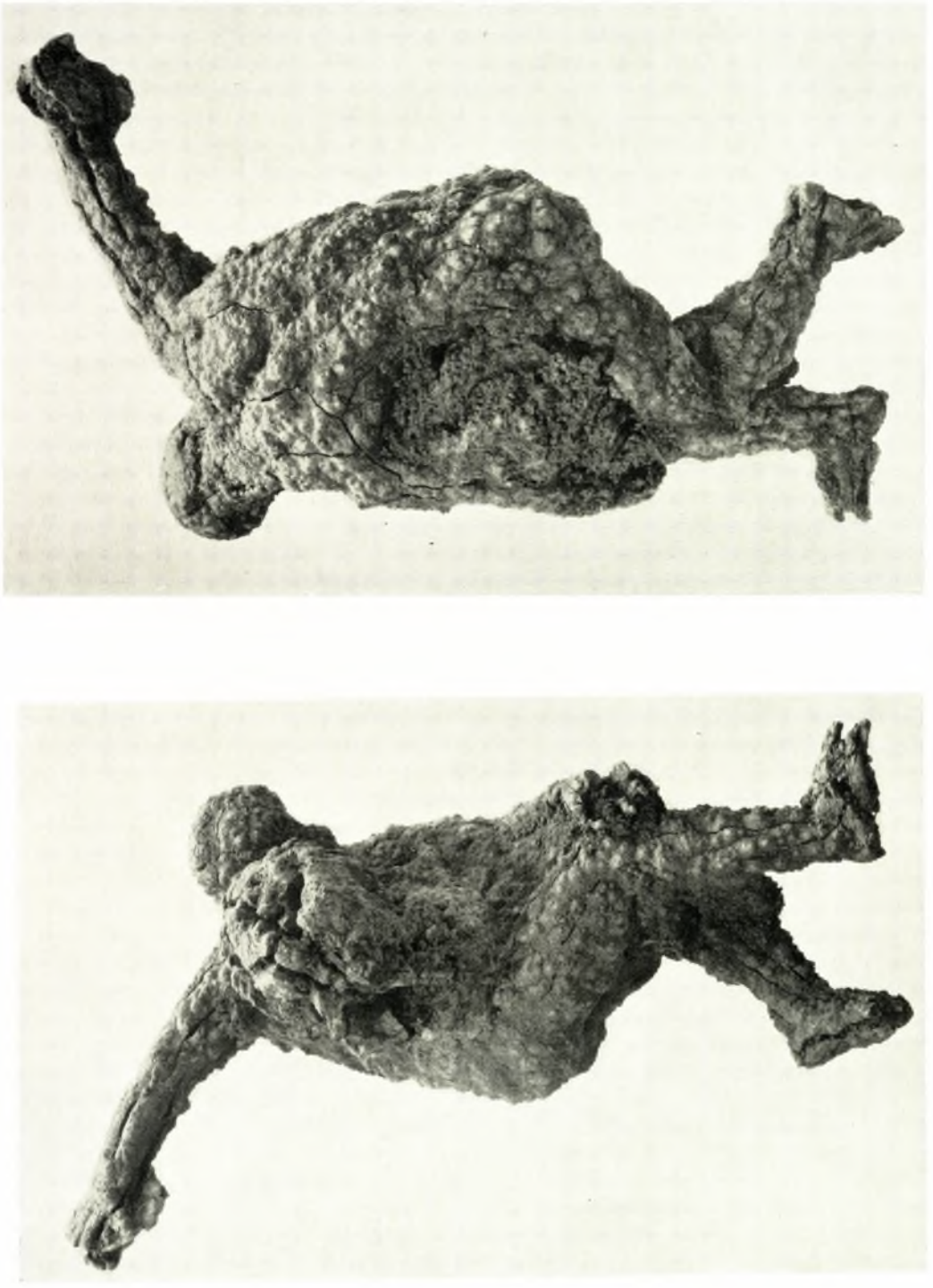

Ἀθῆναι. Παναγὴ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι): α - β. Ἀντίγραφον τοῦ Δισκοβόλου τοῦ Μύρωνος

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

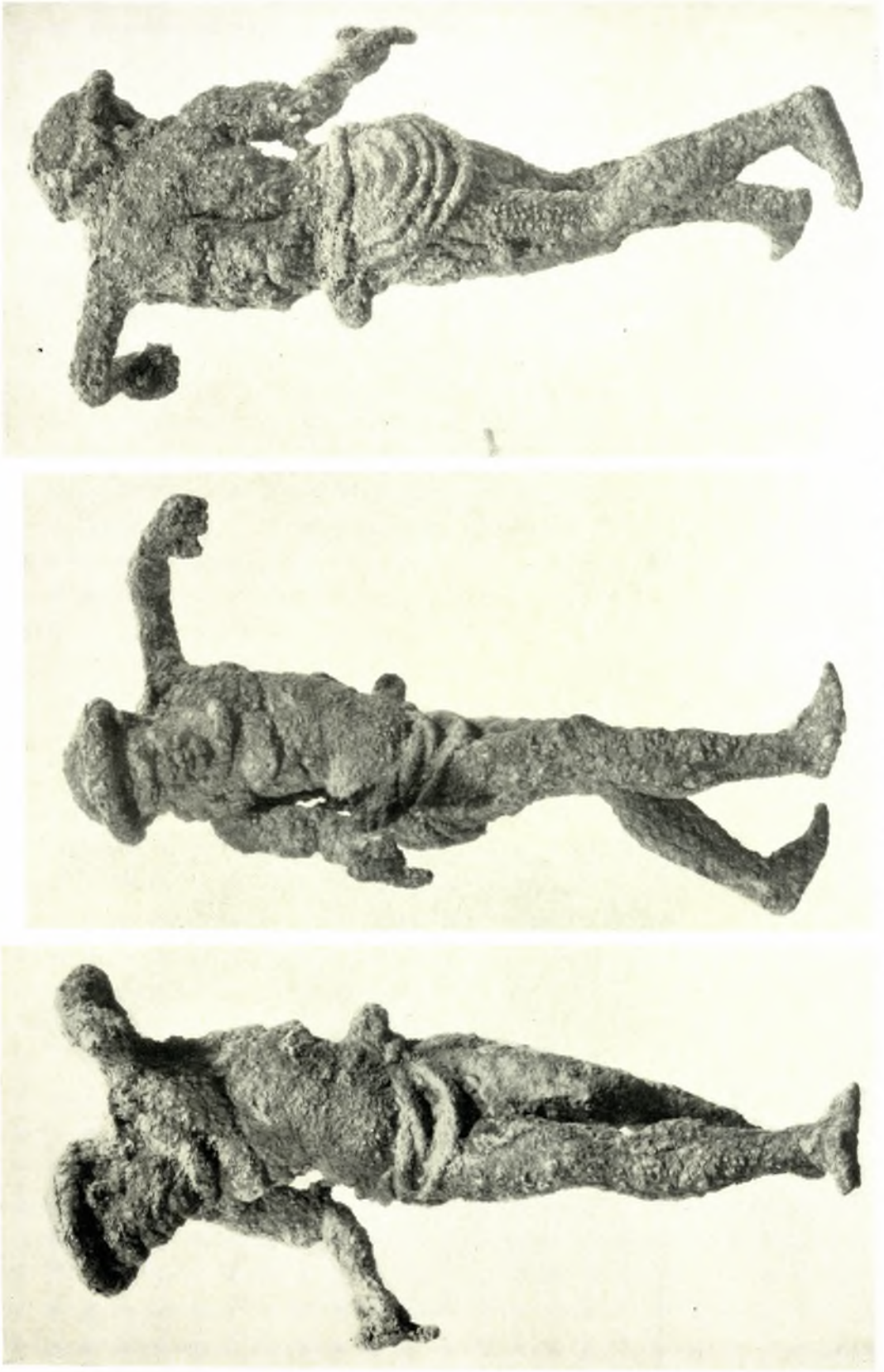

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Άθηναι. Παναγή Κυριακού (Άμπελόκηποι): α - γ. Άγαλμάτιον χορευτού

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Παναγῆ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι): α - β. Ἀγαλμάτιον Ἀθηνᾶς, γ. Ἀγαλμάτιον Διονύσου οἰνοχοοῦντος, δ. Προτομὴ Σαράπιδος

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Παναγῆ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι): Ἡ δευτέρα ὁμὰς ἀγαλματίων καὶ ἡ βορείως ταύτης ἀναφανεῖσα ἀριστερὰ χεὶρ ἄλλου ἀγαλματίου (τοῦ Διονύσου· βλ. Πίν. 69 α)

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Ἀθῆναι. Παναγὴ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι): α. Ἀγαλμάτιον Διονύσου, β - γ. Ἀγαλμάτιον Ἡρακλέους

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι. Παναγῆ Κυριακοῦ (Ἀμπελόκηποι): α - β. Ὁ Ἁρποκράτης, γ. Τὸ ἐν Πίν. 69 α εἰκονιζόμενον ἀγαλμάτιον τοῦ Διονύσου

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀθῆναι: α. Παν. Κυριακοῦ. Λύχνοι, β. Παν. Κυριακοῦ. Τμῆμα μικροῦ πηλίνου ὑδαταγωγοῦ, γ. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ τῆς ὁδοῦ Σαρκοδίνου

Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική: α - δ. Τάφοι ἐν Ἁγ. Ἰωάννῃ Ρέντῃ, ε. Ἀγγεῖα 6ου αἰῶνος ἐκ ταφικοῦ πίθου ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς παλαιᾶς Λαχαναγορᾶς, ς΄ Κτερίσματα βρεφικοῦ τάφου Ἄνω Πατησίων

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Αττική. Βούλα: α - β. Ταφικὸς περίβολος καὶ σαρκοφάγοι, γ. Πηλίνη παιδικὴ λάρναξ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Βούλα: α. Πυραὶ τοῦ ταφικοῦ περιβόλου Βούλας, β - γ. Κτερίσματα τῆς παιδικῆς λάρνακος

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος: α. Ὄψις ἀνασκαφῆς ἀπὸ Δ. β. Οἱ τάφοι εἰς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου, ἀπὸ Δ.

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος: α. Μέρος τοῦ περιβόλου τῶν τάφων. β. Ὁ ὑστερογεωμετρικὸς τάφος 38

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος: α. Ὁ τάφος 44 α, β. Οἱ τάφοι 44 α καὶ 41 β, γ. Τὰ ἀγγεῖα τῶν τάφων 44α καὶ 38

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

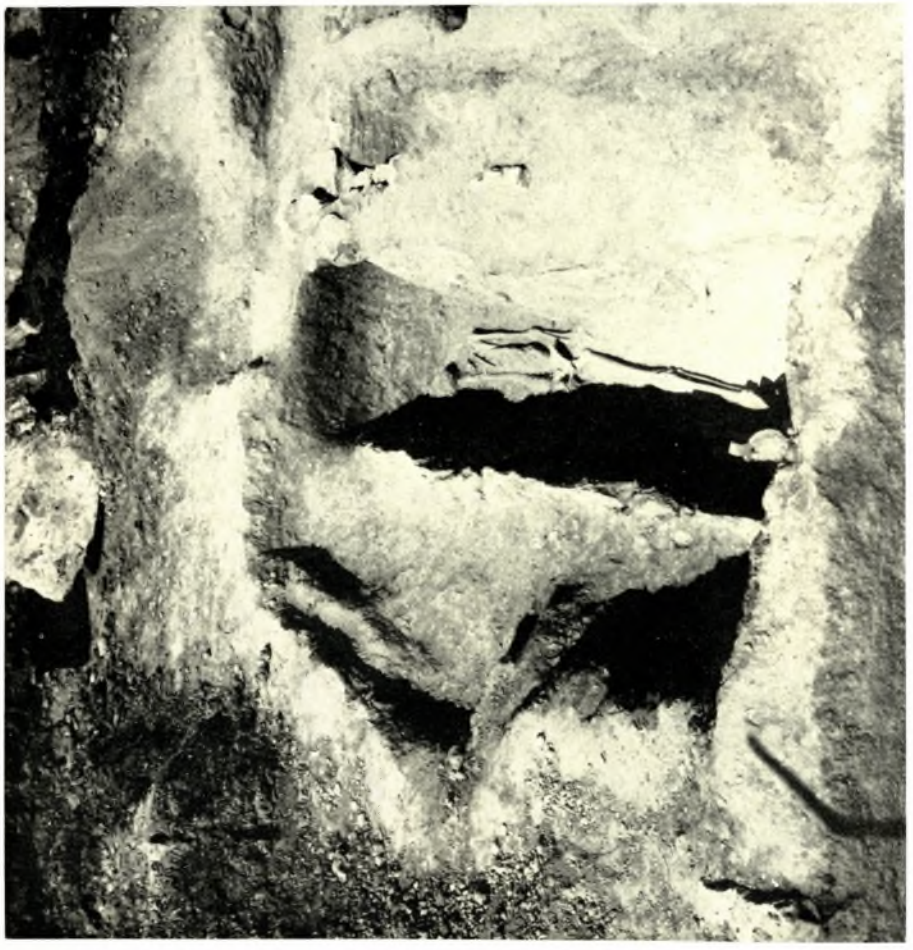

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Ἀττική. Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος: α - β. Ὁ τάφος καὶ ἡ οἰνοχόη τοῦ τάφου 41 β

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος: α. Οἰνοχόη τοῦ τάφου 37 α, β. Λεκανὶς τοῦ ἀμφορέως 61, γ. Ὅλπη καὶ κοτύλη τοῦ τ. 35, δ. Πίθος τοῦ τ. 53 γ, ε. Ἀγγεῖα τοῦ τ. 36 α, ς΄. Κυάθιον τοῦ πίθου 53 γ

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος: α. Πυρὰ 51 β, β - γ. Οἰνοχόη πυρᾶς 51 β καὶ ἡ πλαστικὴ κεφαλὴ ἐπὶ τῆς λαβῆς αὐτῆς

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος: α. Ἀγγεῖα πυρᾶς 32, β. Ἀγγεῖα πυρᾶς 39, γ. Ἀγγεῖα πυρᾶς 51 γ, δ. Ἀγγεῖα πυρᾶς 51, ε. Λήκυθος πυρᾶς 49, ς'. Ἀγγεῖα πυρᾶς 53

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

'Αττική. 'Ανασκαφή τάφων 'Αναγυροῦντος: α. 'Απότμημα σκύφου μετὰ χαράγματος πυρᾶς 55, β. Λήκυθος πυρᾶς 58, γ. Λήκυθοι πυρᾶς 60

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Ἀττική: Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος: Ὑδρία πυρᾶς 58

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

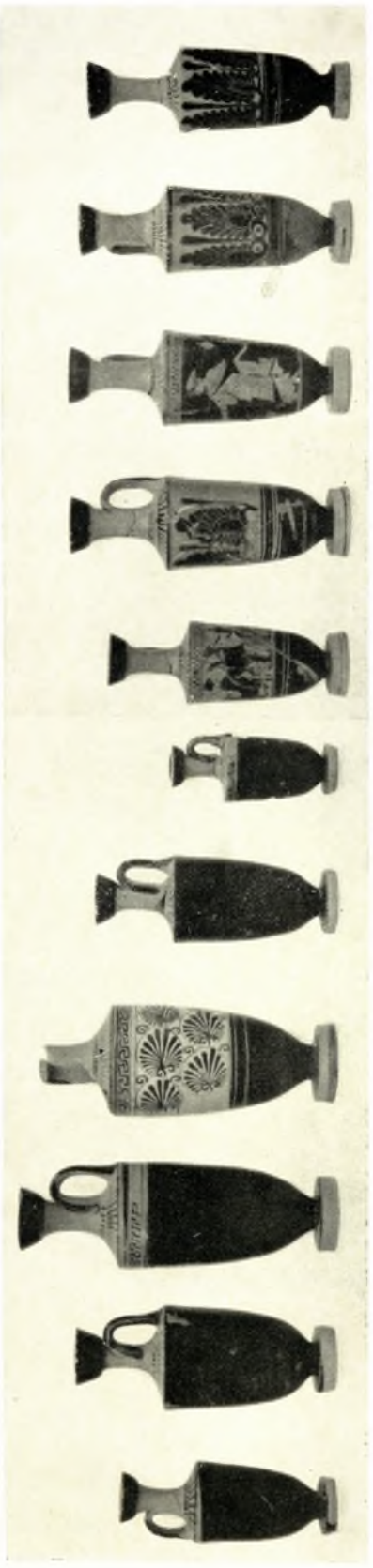

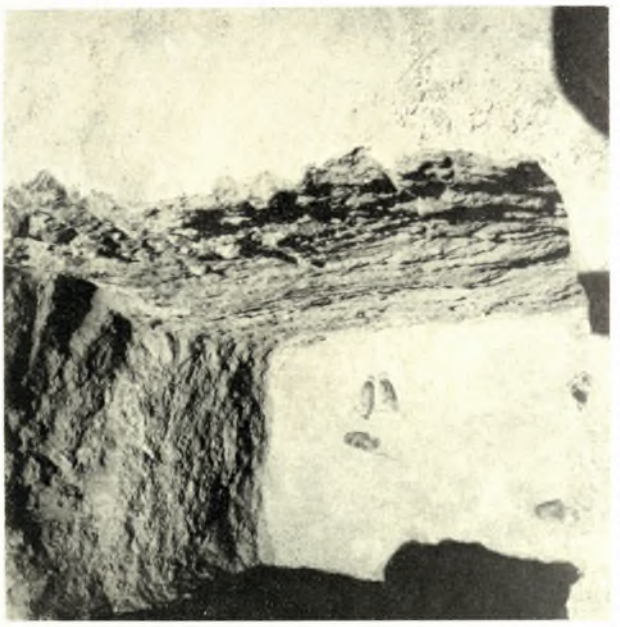

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Ἀττική: Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος. Τάφος 50: α. Κτερίσματα, β. Προσφορά, γ. Μερικὴ ὄψις τοῦ τάφου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος. Τάφος 50: α. Ἐρυθρόμορφος δίσκος, β. Κτερίσματα

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος: α. Σκύφος πίθου 41 α, β. Ἀγγεῖα ἀμφορέως 54 α, γ. Ὅλπη πίθ. 56. δ. Ἀγγεῖα λάρνακος 57, ε. Ἀμφορεὺς 54 α κατὰ χώραν, ς΄ Λάρναξ 57 κατὰ χώραν

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

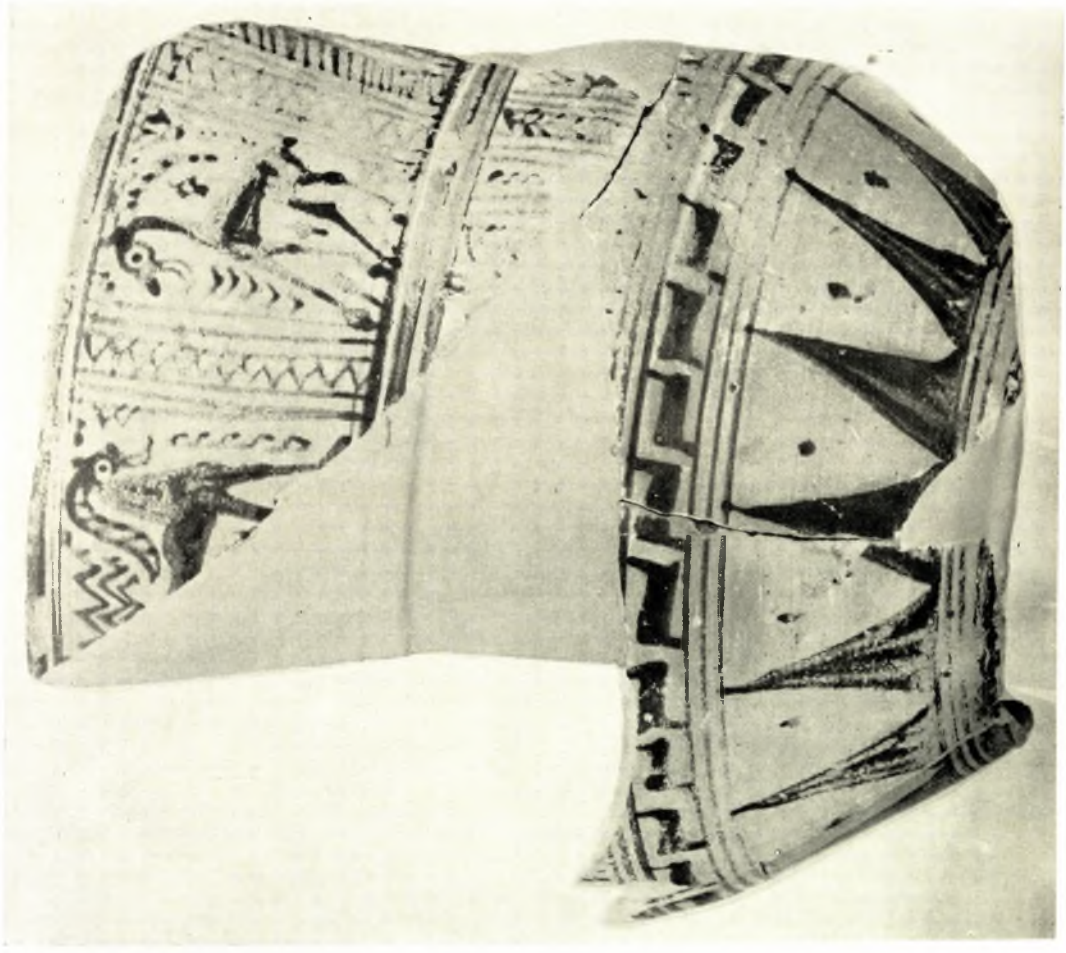

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Ἀττική. Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος: α. Τμῆμα πρωΐμου πρωτοαττικοῦ κρατῆρος, β. Ὑστερογεωμετρικὸν πήλινον εἰδώλιον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική: α. Ἐπιτύμβιος λήκυθος ἐκ Δάφνης, β. Ἀπότυπμα ἐπιτυμβίου στήλης ἐκ Κάτω Πετραλώνων, γ. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ Κάτω Πετραλώνων. δ. Ἐπιγραφή (ἐξ ἐκτυπου) ἐπιτυμβίου ληκύθου ἐκ Δάφνης.

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

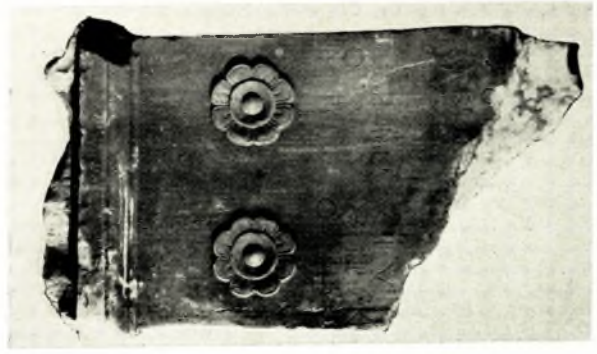

Ἀττική. Κάτω Πετράλωνα: α. Ἐπιτύμβιος στήλη, β. Ἀπότμημα ἐπιτυμβίου στήλης, γ. Πλάξ ἐπενδύσεως βάθρου. δ. Ἐπιγραφὴ ἐξ ἐπιτυμβίου στήλης

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική: α. Ἐπιτύμβιος στήλη μετὰ λουτροφόρου ἐκ Νέου Φαλήρου, β. Ἡμίεργον ἀνάγλυφον Ἡρακλέους ἐκ Χολαργοῦ, γ. Ναΐσκος Κυβέλης ἐκ Φιλοθέης, δ. Ἐπιγραφὴ ἐπιτυμβίου κιονίσκου ἐκ Χαλανδρίου

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική: α. Ἀπότμημα ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου ἐξ Ἀμαρουσίου, β. Ἀπότμημα ἐπιτυμβίου στήλης ἐκ Παραδείσου, γ. Ἀνδριάς στρατηγοῦ (;) ἐξ Ἁγ. Δημητρίου

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

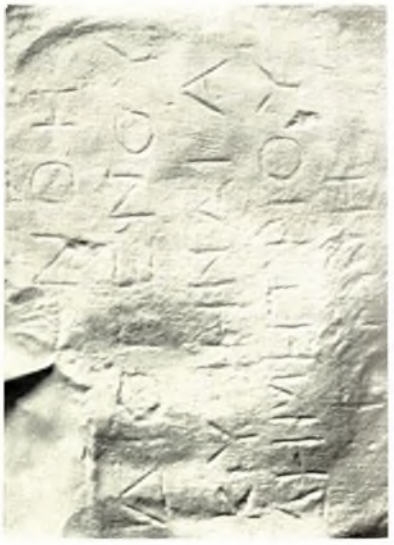

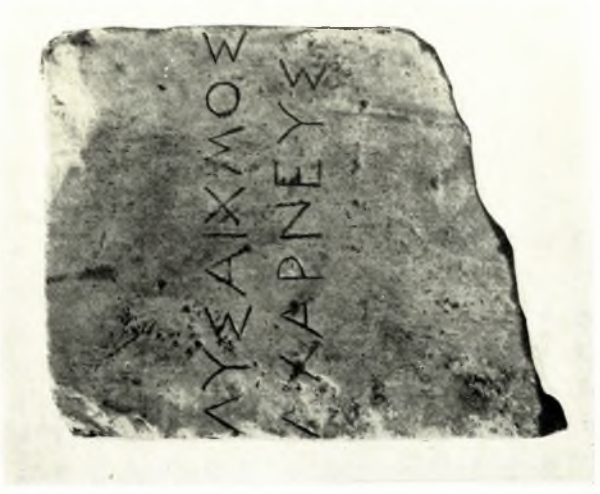

Ἀττική: α. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐξ Ἄνω Ἡλιουπόλεως, β. Κορμός Ἑρωτος ἐξ Ἄνω Ἡλιουπόλεως,
γ. Ἐπιτύμβιος λουτροφόρος ἐξ Ἐλληνικοῦ, δ. Ἐπιγραφὴ ἐπιτυμβίου κιονίσκου (ἐξ ἐκτύπου) ἐξ Αἰγάλεω

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Αἰγάλεω: α - β. Ρωμαϊκαὶ λάρνακες πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν καλυμμάτων. γ - δ. Ἡ βορεία καὶ ἡ νοτία λάρναξ. ε. Κεραμοσκεπὴς τάφος

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική: α - β. Ἐπιγραφὴ ἐπιτυμβίου ληκύθου (ἐξ ἐκτύπου) ἐκ Περιστερίου, γ. Ἐπιγραφὴ ἐπιτυμβίου κιονίσκου ἐξ Ἀργυρουπόλεως

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Νίκαια: Μέγα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον

Κ ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

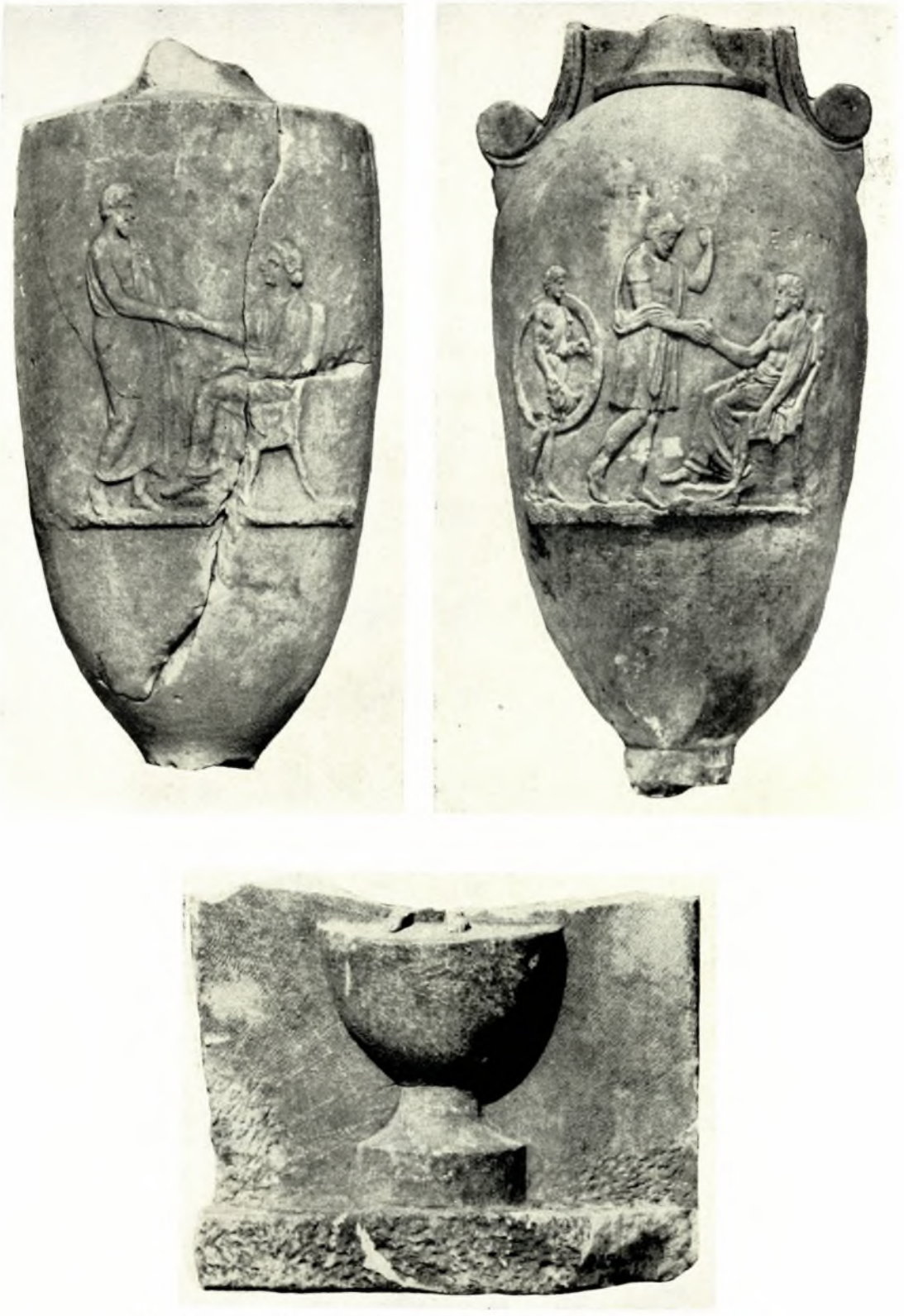

Ἀττική: α. Ἐπιτύμβιος λήκυθος ἐκ Νικαίας, β. Ἐπιτύμβιος λουτροφόρος ἐκ Παλλήνης (Χαρβάτι), γ. Ἀπότμημα ἐπιτυμβίου στήλης ἐκ Καπανδριτίου

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

'Αττική: Κορμὸς λέοντος ἐκ Παλλήνης (Χαρβάτι), β.'Επιτύμβιος στήλη ἐκ Κάτω Σουλίου Μαραθῶνος, γ. 'Επιτύμβιος στήλη ἐκ Σουνίου

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Σαλαμίς: α - γ. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Σαλαμίς: α - δ. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Σαλαμίς: α. Τάφος Β΄, β. Τάφος Ε΄. Ὁ δρόμος καὶ ἡ εἴσοδος, γ. Τάφος Ε΄. Ἡ εἴσοδος πρὸ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ φράγματος, δ. Ἡ ἰδία εἴσοδος μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ φράγματος καὶ ὁ θάλαμος

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Σαλαμίς: α - γ. Τάφος Ε'. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου, δ. Τάφος Ε'. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου. Εἰς τὸ βάθος ὁ σωρὸς τῶν ὀστῶν

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

'Αττική. Σαλαμίς: α - β. Τάφος Ε'. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου. Εἰς τὸ βάθος ὁ σωρὸς τῶν ὀστῶν, γ. Τὰ συναπτόμενα φράγματα τῶν εἰσόδων τῶν τάφων Η' καὶ Ζ' καὶ ὁ τάφος ΣΤ'. δ. Τάφος Ζ'

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Σαλαμίς: α. Τάφος Η΄. Τὸ νότιον τμῆμα τοῦ θαλάμου, β. Τάφος Η΄. Τὸ κεντρικὸν τμῆμα τοῦ θαλάμου, γ. Τάφος Θ΄. Ὁ δρόμος καὶ τὸ φράγμα τῆς εἰσόδου, δ. Τάφος Θ΄. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου, ε. Τάφος Θ΄. Μινωϊκὸς σφραγιδόλιθος, ς΄ Τάφος Θ΄. Μινωϊκὸς σφραγιδόλιθος (ἐκ σφραγίσματος)

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Thorikos: a. Quartier industriel. La cour avec construction anterieure à la laverie. b. Laverie no 1. Vue depuis l'Ouest sur les 3 chambres

N. VERDELIS - H. MUSSCHE

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

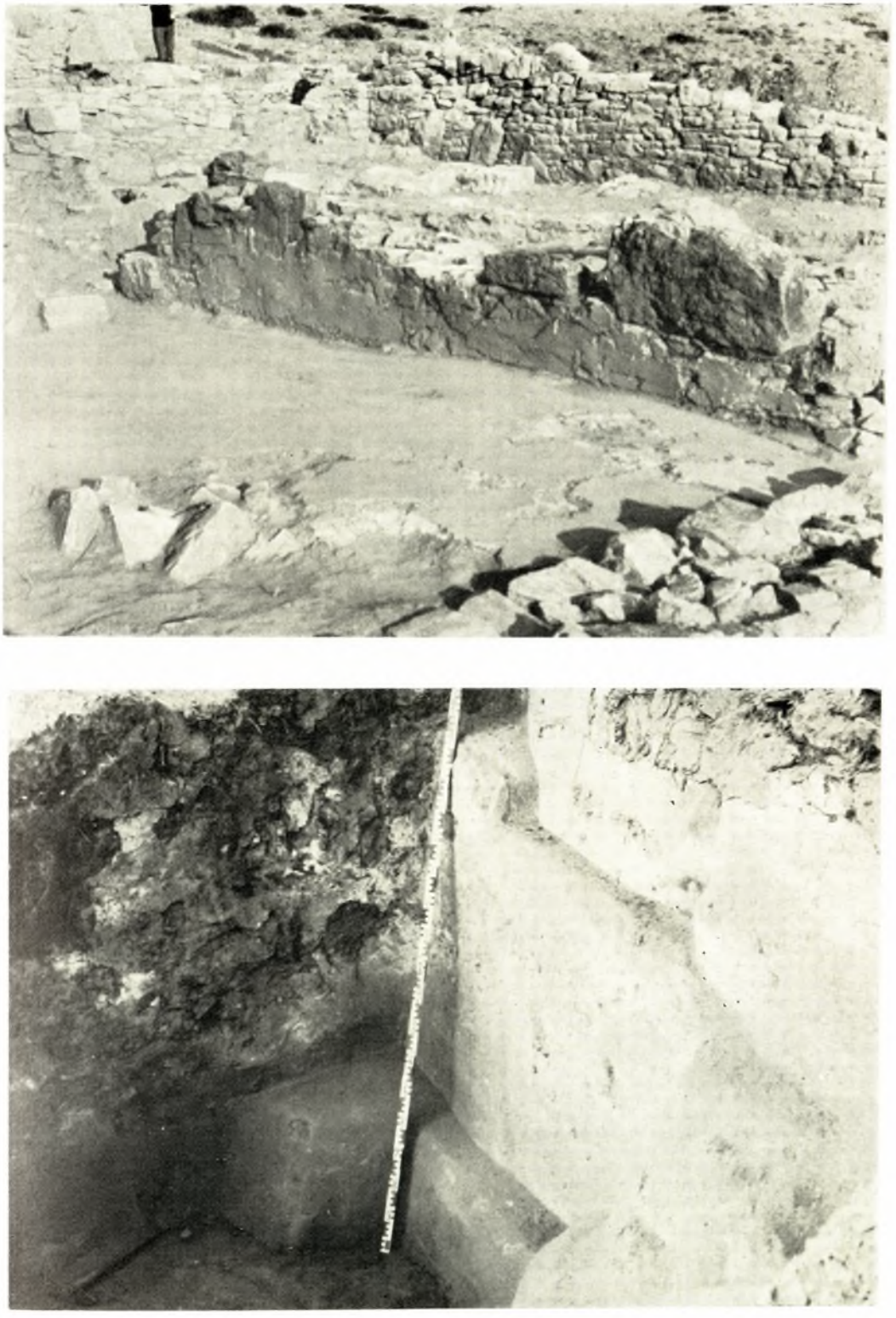

Thorikos. Quartier industriel: a. Chambre revêtue de stuc, b. Citerne

N. VERDELIS - H. MUSSCHE

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

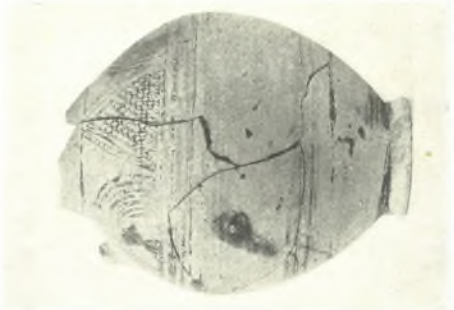

Thorikos. Nécropole ouest 4: a. Lécythe protogéométrique, b - c. Exemple et detail de vase du protogéométrique récent, d. Etablissement géométrique ancien. Exemple d'oinochoé

N. VERDELIS - H. MUSSCHE

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

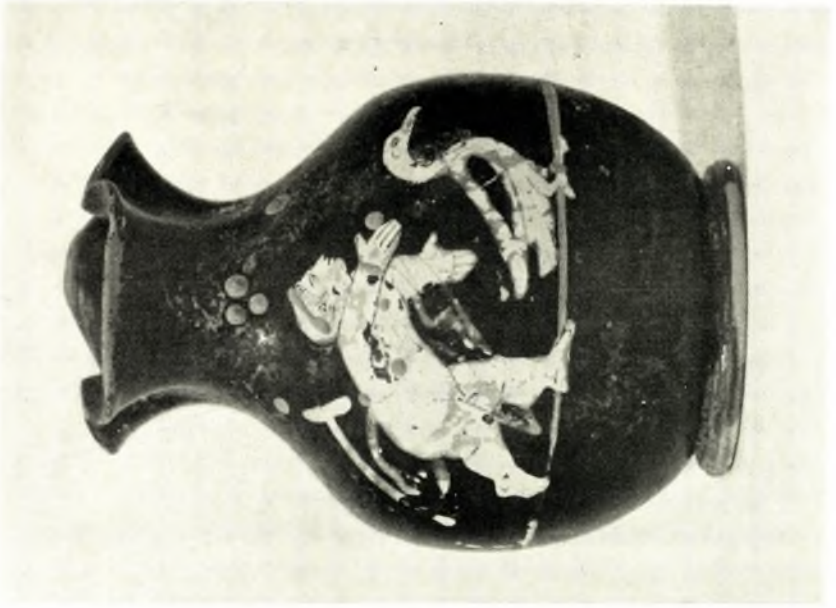

Thorikos: a. Théâtre. Tombe 4. Chous, b. Théâtre. Tombe 8. Coupe à comastes, c. Nécropole ouest 4'
Etablissement d'époque géométrique. Angle N.E.

N. VERDELIS - H. MUSSCHE

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ὕδρα: α. Κεφαλαί μυκηναϊκῶν εἰδωλίων, β. Ὄστρακα ἀγγείων διαφόρων ἐποχῶν (ΥΜ ΙΙΙ - ἑλληνιστικά), γ. Ἡ κορυφὴ τοῦ λόφου «Χώριζα» στὸ Βλυχό, ἀπὸ τὰ βορειοδυτικά

Β. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

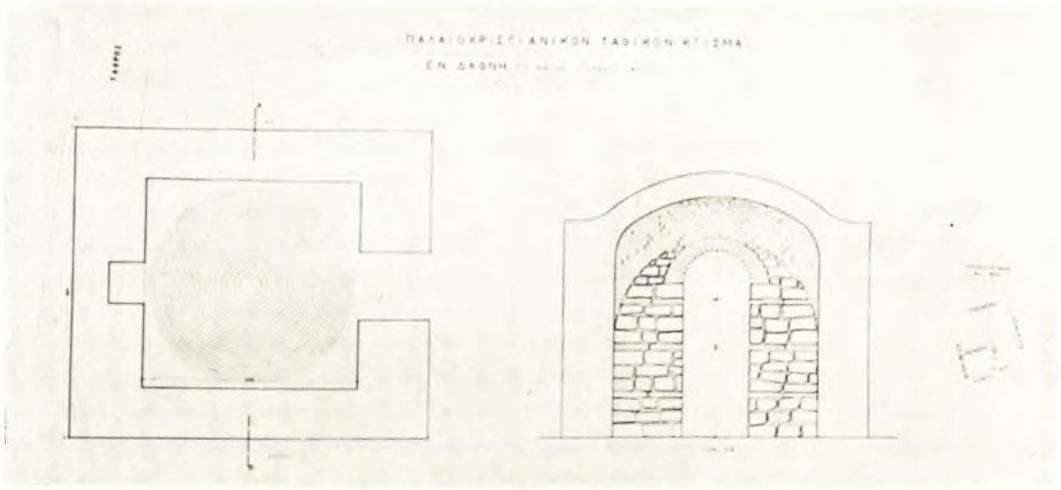

Ἀττική: α. Σχέδια παλαιοχριστιανικοῦ κτίσματος εἰς ὁδὸν Πυθέου καὶ Κάρπου, β. Μονὴ Ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου. Ἡ Τράπεζα πρὸ τῶν ἐργασιῶν

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Μονὴ Ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου: α. Ἡ Τράπεζα μετὰ τὰς ἐργασίας, β. Τὸ Καθολικὸν

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Μονὴ Ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου: α. Ἡ Πλατυτέρα, β. Ἡ Θεία Κοινωνία. Λεπτομέρεια

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Μονὴ Πετράκη: α - β. Ὁ Νιπτὴρ πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸν

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Μονὴ Πετράκη: α - β. Ἡ Βάπτισις πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸν

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Μονὴ Πετράκη: α - β. Ἐκ τῶν Οἴκων, πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸν

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Μονὴ Πετράκη: α - β. Ὁ Δεῖπνος, πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸν

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική: α. Μονὴ Πετράκη. Ἐκ τῆς Οὐρανίου Λειτουργίας, μετὰ τὸν καθαρισμόν, β. Μονὴ Πετράκη. Ὁ Ἰούδας, μετὰ τὸν καθαρισμόν, γ. Μονὴ Καισαριανῆς (Νάρθηξ). Ἡ Ἁγ. Τριάς, μετὰ τὸν καθαρισμόν

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

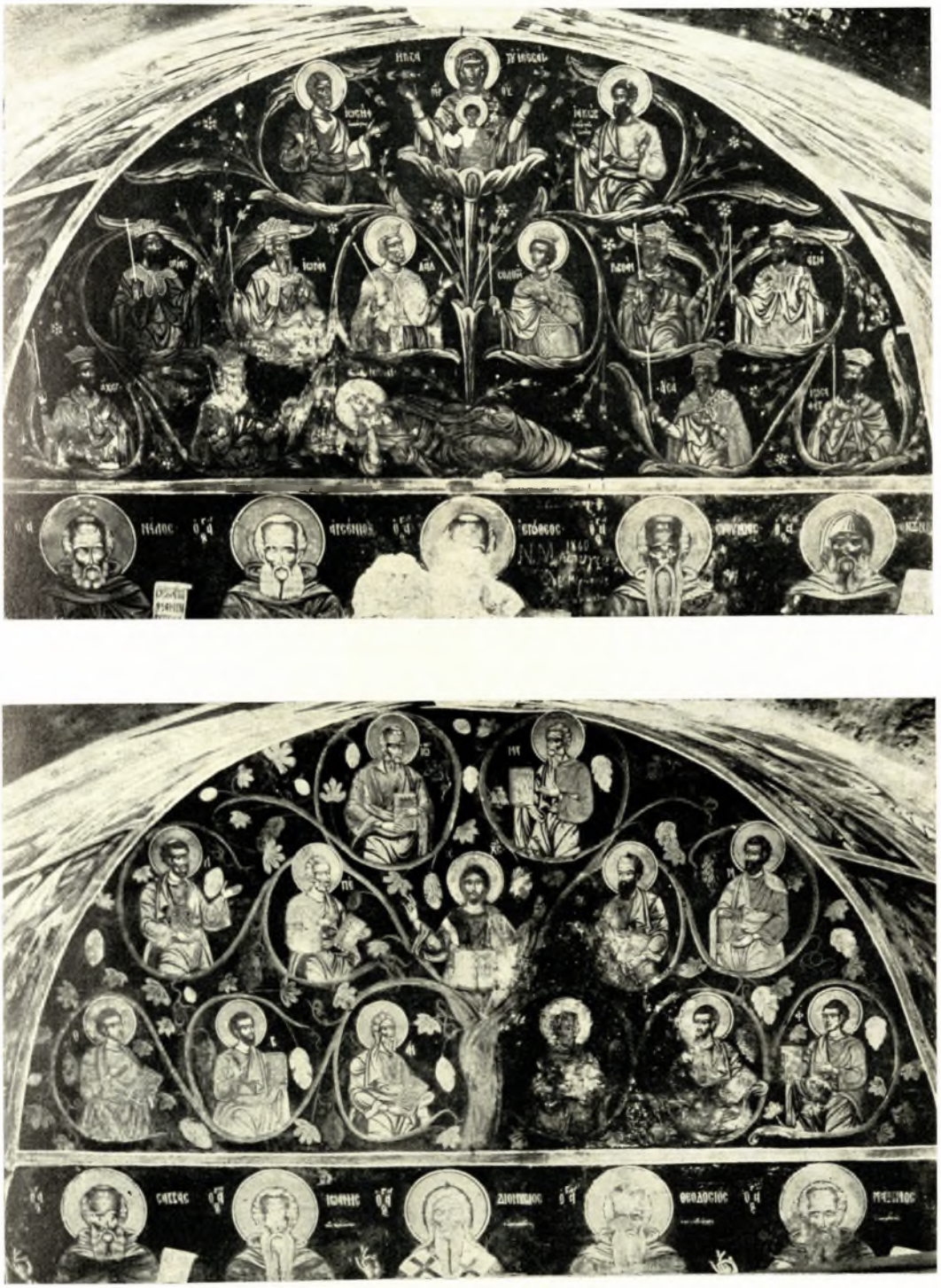

Ἀττική. Μονὴ Καισαριανῆς (Νάρθηξ): α. Ἡ Ρίζα τοῦ Ἰεσσαί, β. Ἡ Ἄμπελος

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Μονὴ Καισαριανῆς (Νάρθηξ): α. Ὁ Προφήτης Ἰωήλ, β. Ἡ Ὁσία Μαρία ἡ Αἰγυπτία. Χαράγματα

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

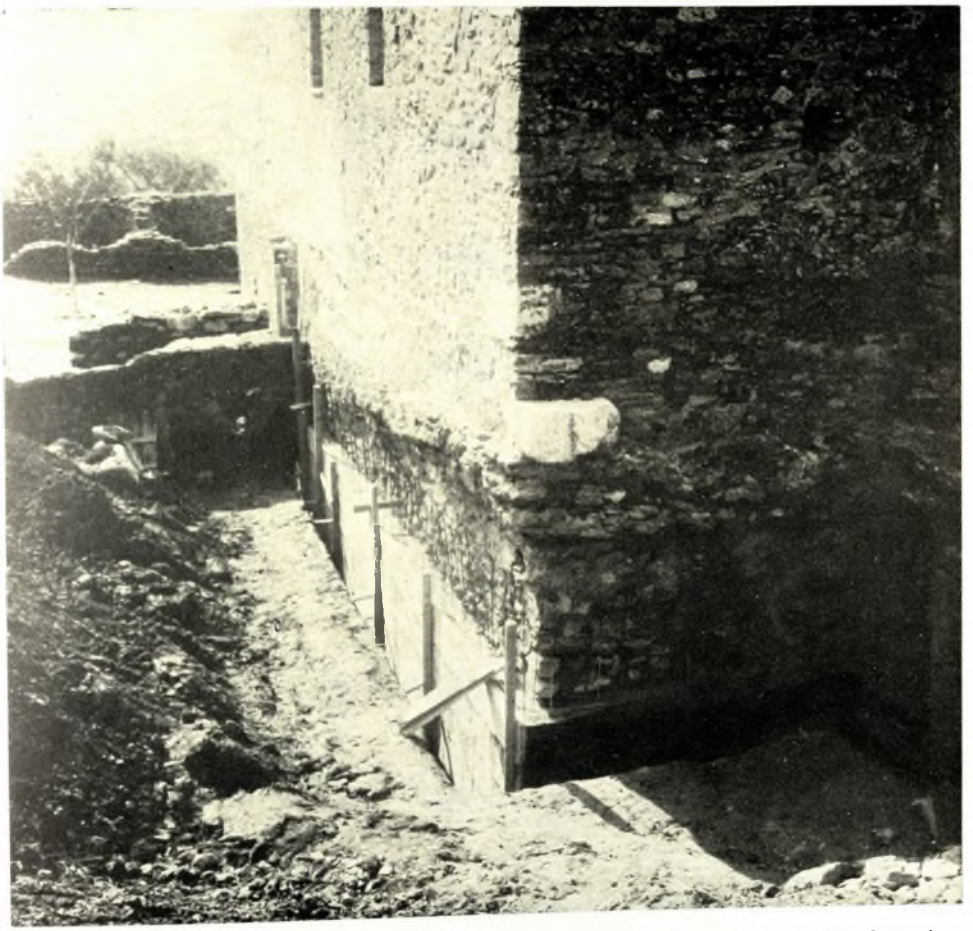

Ἀττική. Νταοὺ Πεντέλη: α - β. Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ Καθολικοῦ, πρὸ καὶ κατὰ τὰς ἐργασίας

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Νταοὺ Πεντέλη: α. Τὸ Καθολικόν, μετὰ τὰς ἐργασίας, β. Ὁ πυργοειδὴς ἐξωνάρθηξ

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Παιανία (Λιόπεσι): α - β. Ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, πρὸ τῆς ἐπισκευῆς

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Παιανία (Λιόπεσι). Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: α. Ὁ δυτικὸς τοῖχος, μετὰ τὴν διάλυσιν, β. Ὁ ναὸς μετὰ τὰς ἐργασίας

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Παιανία (Λιόπεσι). Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: α - β. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ τέμπλου, πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμόν

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

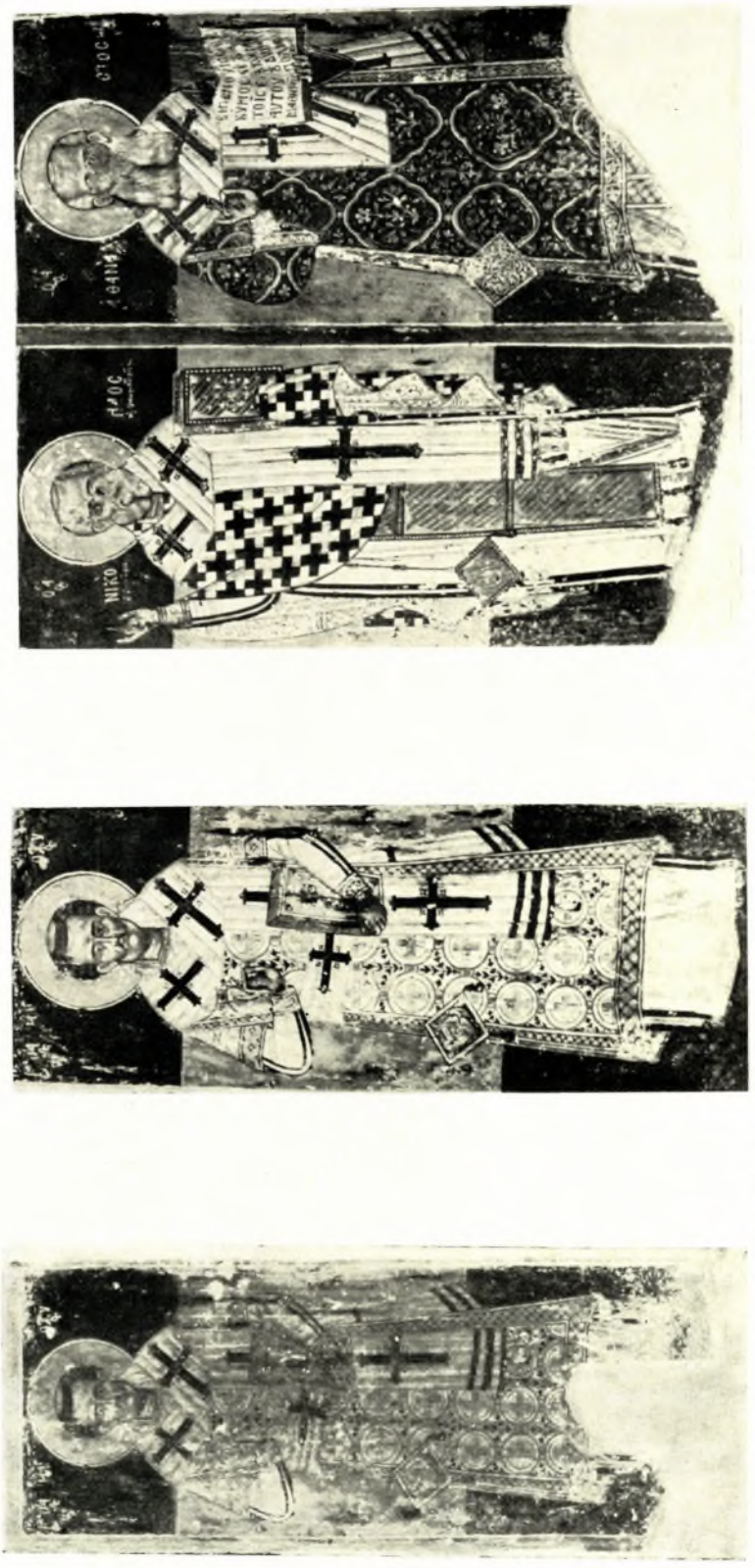

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Ἀττική. Παιανία (Λιόπεσι). Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος; α - β. Ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμόν, γ. Οἱ Ἅγιοι Νικόλαος καὶ Ἀθανάσιος, μετὰ τὸν καθαρισμόν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Παιανία (Λιόπεσι). Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: α. Ἡ Πλατυτέρα, β. Ὁ Διάκονος Λαυρέντιος, μετὰ τὸν καθαρισμόν, γ. Ὁ Ἅγ. Βασίλειος

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Κορωπί: α - β. Ναὸς τοῦ Ἁγ. Λουκᾶ

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

'Αττική. Κορωπί. Ό βυζαντινός ναΐσκος τών 'Αγίων Πάντων: α. Τά ἐρείπια, β. Τμῆμα νεκροδείπνου, γ. Τμῆμα ἐπιστυλίου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀττική. Σπάτα: α. Τὸ δάπεδον τῆς βασιλικῆς, β. Μαρμάρινοι κίονες καὶ ἡ ἁψὶς τῆς βασιλικῆς

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

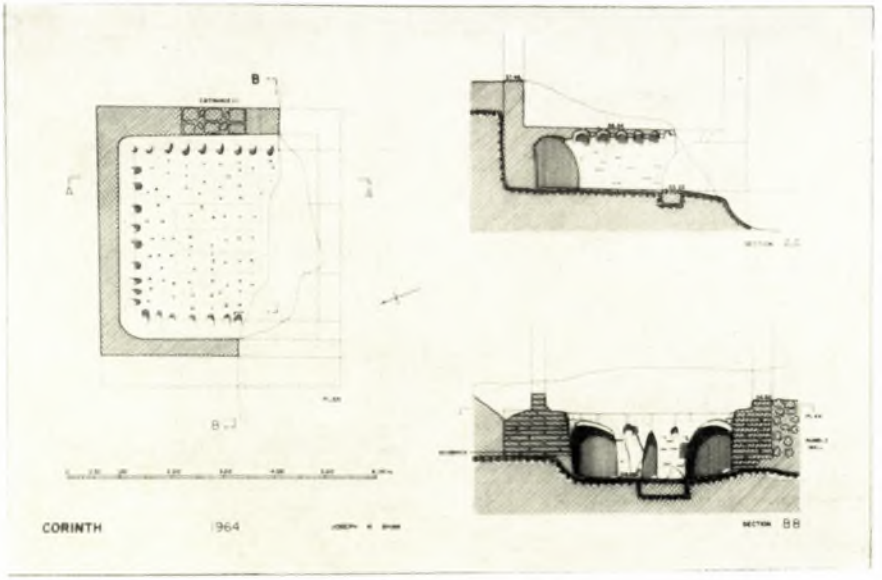

Corinth: a. Kiln at Kokkinovrysi, plan and sections, b. Kiln at Kokkinovrysi

H. ROBINSON

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Corinth. Vrysoula Pottery Deposit: a. Vases, b. Lekythos, detail

H. ROBINSON

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Corinth. Vrysoula Pottery Deposit: a. Lekythos, detail, b. Thymiaterion (in use) c - d. Oinochoes

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

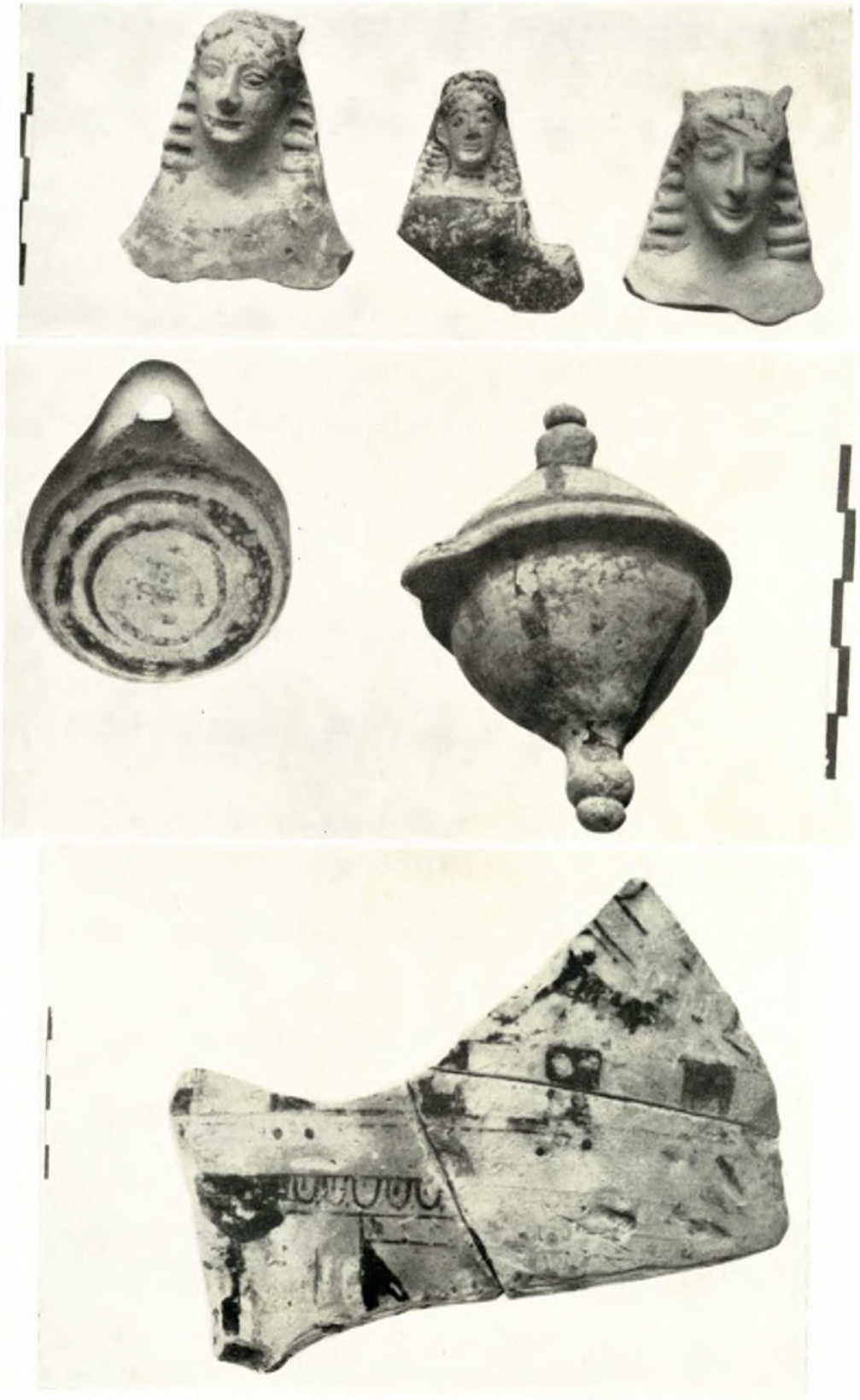

Corinth. Sanctuary of Demeter and Kore: a. Terracotta Heads, b. Rattle and Sprinkler, c. Black - figure Sherd

H. ROBINSON

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Corinth. Sanctuary of Demeter and Kore: a. Terracotta Head of a Barbarian, b. Incised Pinakes

H. ROBINSON

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Corinth. Early Roman Painted Tomb: a. Plan and sections, b. East Wall of Corridor, North Half, c. East Wall of Corridor, South Half

H. ROBINSON

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Kenchreai: a. Area C from North. Brick Building in Foreground, b. Area A from Northwest. Looking over Church toward Submerged Remains of Sanctuary

R. L. SCRANTON - E. S. RAMAGE

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Kenchreai: a. Fragment of Engraved Tortoise Shell, b. Slab of Opus Sectile with Ibis, Lotus, Papyrus (Photographed under Water), c. Cornice from Roman Monument. North of Harbor

R. L. SCRANTON - E. S. RAMAGE

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

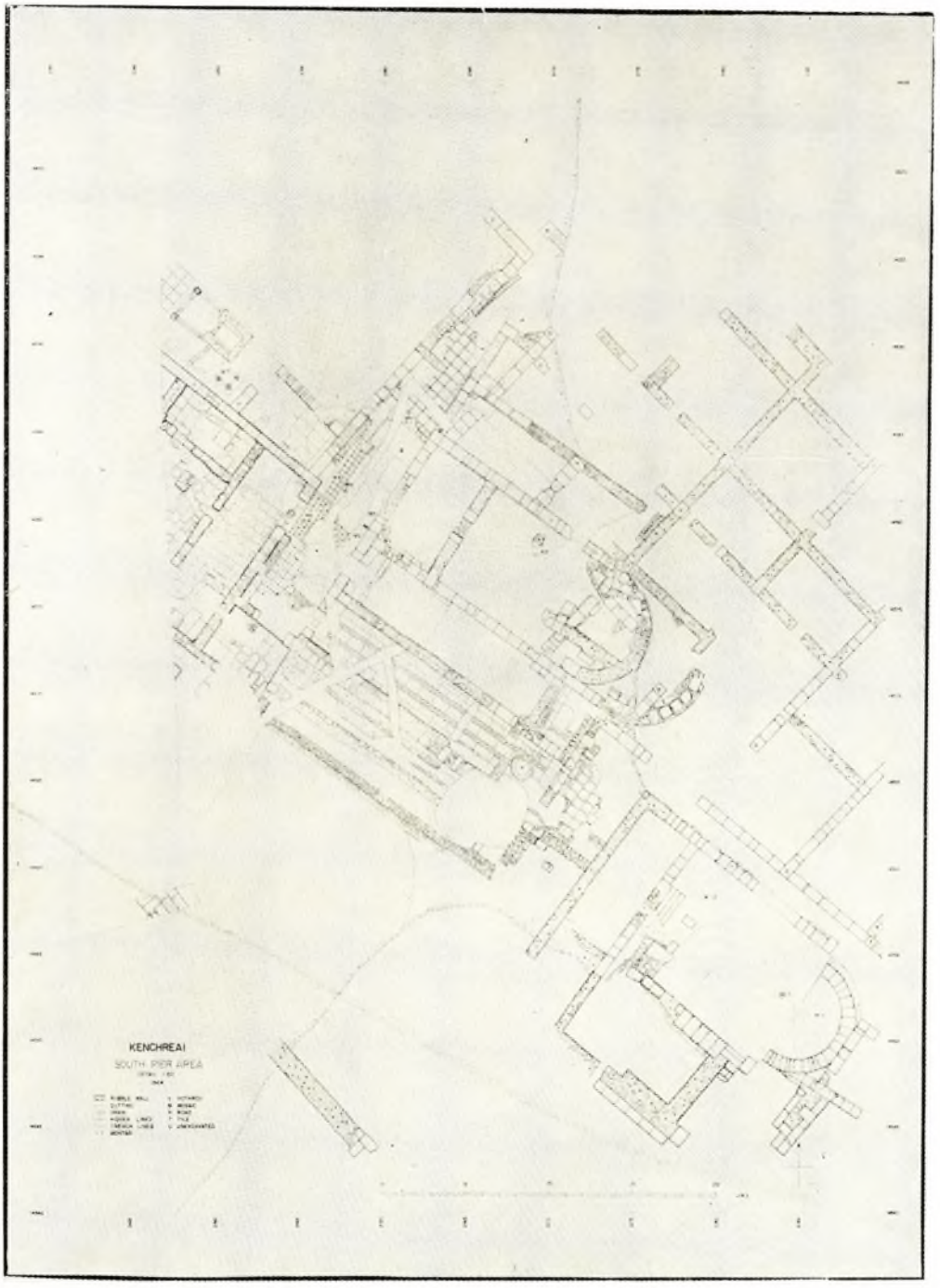

Kenchreai: Southwest End of Harbor main Excavation (Area A)

R. L. SCRANTON - E. S. RAMAGE

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Nemea: a. Cover and pan ridge tiles from the Xenon, b. Antefix, c. View, looking the southeast corner of the Xenon, with the floor of the kiln chamber in the foreground

CH. K. WILLIAMS

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀργολιδοκορινθία: Ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου Παπαδριανοῦ: α. Ὁ τοῖχος ἐν ὀρύγματι Α΄ ἀπὸ ΝΔ., β. Τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ τοίχου τοῦ ὀρύγματος Α΄. Εἰς τὴν φωτογραφίαν κάτω δεξιὰ ὀγκόλιθος ἐκ τοῦ μεταγενεστέρου θεμελίου, γ. Ὁ τοῖχος τοῦ ὀρύγματος Α καὶ αἱ ἐπ᾽ αὐτοῦ προσθῆκαι ἀπὸ ΒΔ., δ. Πήλινα πηνία

Ε. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ - ΔΕΪΛΑΚΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

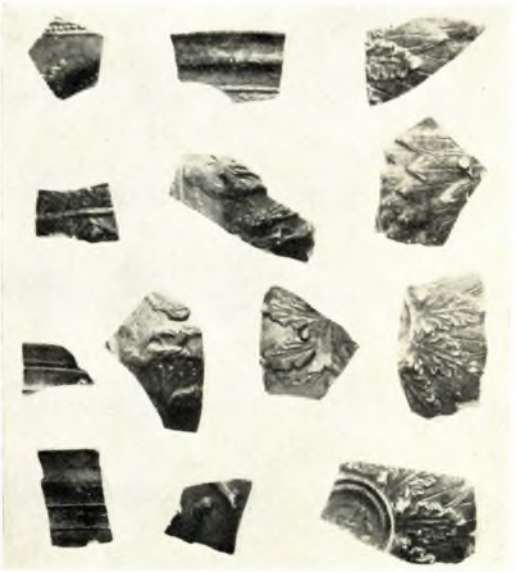

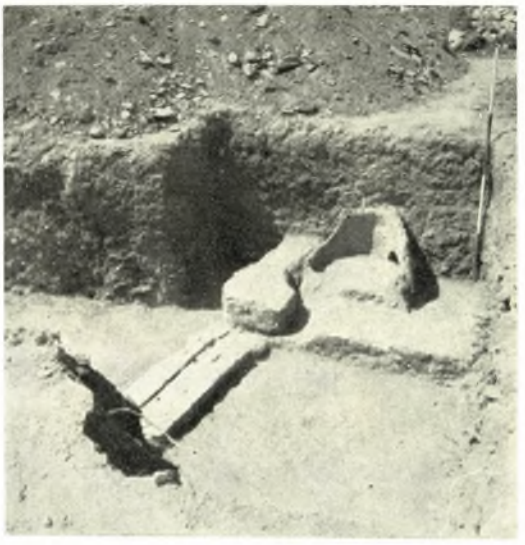

Ἀργολιδοκορινθία: α. Ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου Παπαδριανοῦ. Ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων. β. Ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου Ζαχαράκη - Μαγκλάρα. Λείψανα μαρμαρίνου δαπέδου τῆς νοτίας αἰθούσης. γ. Ἡ νοτία εἴσοδος τοῦ βορείου κτίσματος ἐν τῷ αὐτῷ οἰκοπέδῳ, δ. Ὁ μολύβδινος ἀγωγὸς μεταξὺ τῆς νοτίας αἰθούσης καὶ τοῦ βορείου κτίσματος ἐν τῷ αὐτῷ οἰκοπέδῳ

Ε. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ - ΔΕΪΛΑΚΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀνασκαφὴ Φενεοῦ: α. Ἡ εἴσοδος τοῦ ὄπισθεν τῶν σηκῶν ἀποκαλυφθέντος δωματίου ἀπὸ Β., β. Τὸ νεωστὶ ἀνασκαφὲν οἰκοδόμημα (Ἱερὸν Δήμητρος;) ἀπὸ Ν., γ. Ὁ νότιος τοῖχος τῆς ἀνατολικῆς αὐλῆς ὡς ἔχει καταπέσει ἐκ τῆς καταστροφῆς, δ. Ἰωνικὸν κιονόκρανον καὶ σφόνδυλος ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Δήμητρος, ε. Τὸ Ἱερὸν τῆς Δήμητρος ἀπὸ ΝΑ., ς'. Ἄποψις τῆς τομῆς πρὸς Β. τοῦ Ἀσκληπιείου μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους

Ε. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ - ΔΕΪΛΑΚΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Μυκῆναι. Κτήριον Α: α. Εἷς τῶν συμπληρωθέντων πίθων τῆς βορειοανατολικῆς ἐπεκτάσεως, β. Τμῆμα λουτῆρος παρὰ τὸ χεῖλος τῆς τάφρου Schliemann καὶ πίθος κατὰ χώραν εἰς τὸ ἰσόγειον δωμάτιον

Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Μυκῆναι. Κτήριον Β: α. Γενικὴ ἄποψις. Ἀγγεῖα ὡς εὑρέθησαν εἰς τὰ δάπεδα τῶν δωματίων 2 καὶ 4 καὶ εἰς τὸν διάδρομον 1, β. Ἀγγεῖα καὶ μολύβδινον σκεῦος ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου 2 (ψευδόστομος ἀμφορεὺς ἄνω ἀριστερά)

Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Μυκῆναι. Κτήριον Β: α. Δρομίσκος Γ τῆς βορειοανατολικῆς ἐπεκτάσεως. Δεξιά ὁ τοῖχος, β. Ἡ κάθοδος πρὸς τὴν ὑπόγειον δεξαμενὴν καὶ ἡ βορεία σύριγξ· «τ» τὸ μεταξὺ τούτων ἄνδηρον

Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Mycenae, «Citadel House»: a. Vases from early Protogeometric cist grave, b. Lekythos from Protogeometric cist grave, c - d. III c krater fragments

W. D. TAYLOUR

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Mycenae. «Citadel House»: a. Large III c four - handled jar, b. Later walls (foreground) built against massive basement constructions

W. D. TAYLOUR

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Λακωνία. Κάστρον Μονεμβασίας: α. ΝΔ. πλευρά τείχους. Τὸ ἐπισκευασθὲν τμῆμα, β. Ἐπισκευασθεῖσα «καμάρα» ἐσωτερικοῦ τείχους, γ. Τὸ ἐπὶ τῶν βράχων ἐδραζόμενον ἐπισκευασθὲν τμῆμα τοῦ Κάστρου

ΧΡΥΣ. ΧΡΗΣΤΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Λακωνία. Κάστρον Μονεμβασίας: α. Ὀδοντωτοὶ σχηματισμοὶ τοῦ τείχους, β. Τμῆμα ἐσωτερικοῦ τείχους, γ. Ἐσωτερικὸν τμῆμα βορείας πλευρᾶς τείχους

ΧΡΥΣ. ΧΡΗΣΤΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

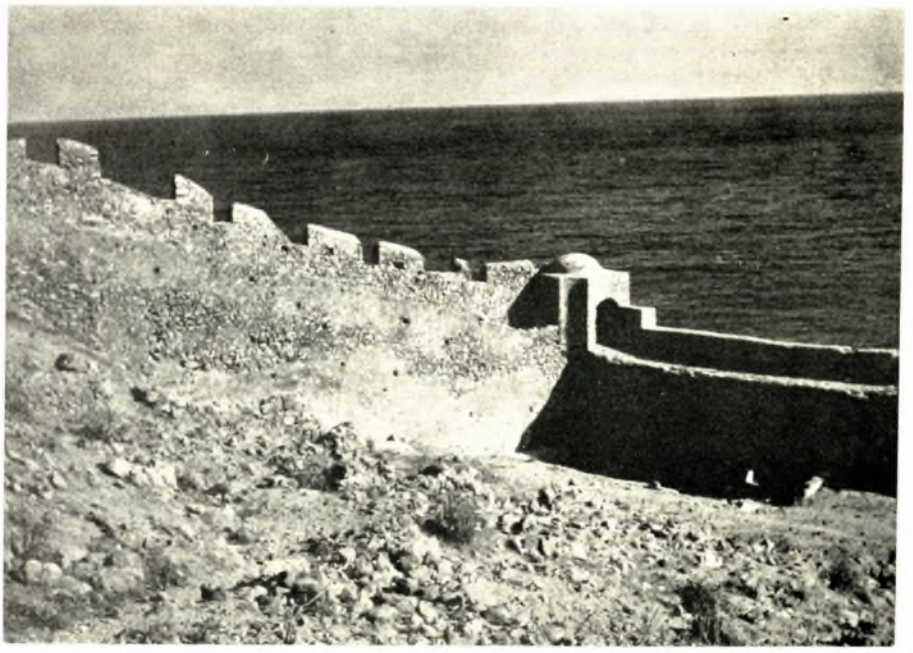

Λακωνία. Κάστρον Μονεμβασίας: α. Ἐσωτερικὸν τμῆμα βορείας πλευρᾶς τείχους μετὰ τὴν ἐπισκευήν, β. Ἀνατολικὴ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τείχους κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως, γ. Ἀνατολικὴ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τείχους μετὰ τὴν ἐπισκευήν

ΧΡΥΣ. ΧΡΗΣΤΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀρκαδία. Τεγέα: Ἐπιτύμβιος ἀνάγλυφος στήλη μὲ παράστασιν πολεμιστοῦ

ΧΡΥΣ. ΧΡΗΣΤΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀρκαδία. Κορμὸς Νίκης ἐκ τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς ἐν Τεγέᾳ: α. Προσθία ὄψις, β. Πλαγία ὄψις, γ. Ὀπισθία ὄψις

ΧΡΥΣ. ΧΡΗΣΤΟΥ - ΑΙΚ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Ἀρκαδία. Ναὸς Ἀλέας Ἀθηνᾶς ἐν Τεγέᾳ: α. Τμῆμα κορμοῦ περὶ τὴν κοιλίαν γυμνῆς ἀνδρικῆς μορφῆς ἐκ τῶν γλυπτῶν τῶν ἀετωμάτων τοῦ ναοῦ, β - γ. Ἄποψις τοῦ ναοῦ πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμόν

ΧΡΥΣ. ΧΡΗΣΤΟΥ - ΑΙΚ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

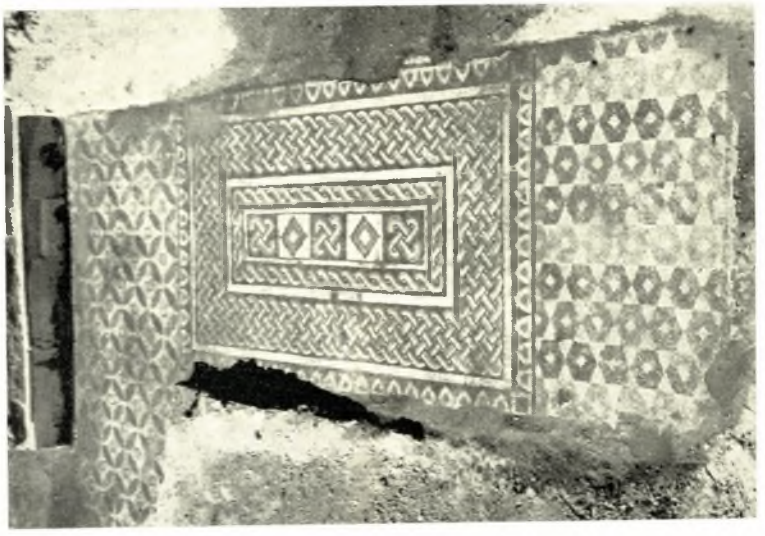

Σπάρτη. Ρωμαϊκὴ ἔπαυλις εἰς οἰκόπεδον. Ὅ. Παρασκευοπούλου: α. Ψηφιδωτὰ δάπεδα τῶν προθαλάμων Α καὶ Β, β. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ δωματίου Γ

ΑΙΚ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Σπάρτη. Ρωμαϊκὴ ἔπαυλις εἰς οἰκόπεδον Ὄ. Παρασκευοπούλου: α. Ἡ κεφαλὴ τῆς Μεδούσης ἐκ τοῦ δωματίου Γ, β. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ δωματίου Δ, γ. Ἡ κεντρικὴ παράστασις τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ δωματίου Δ

ΑΙΚ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Σπάρτη. Ρωμαϊκὸν βαλανεῖον εἰς οἰκόπεδον Ε. Δίπλα: α - β. Διαμερίσματα, γ. Τὸ δωμάτιον μὲ τὸ ψηφιδωτὸν τῶν δελφίνων, δ. Τὸ ὑπόκαυστον, ε - ς'. Ἕτερα διαμερίσματα

ΑΙΚ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Σπάρτη. Ρωμαϊκόν κτήριον εἰς οἰκόπεδον Ν. Βαρβιτσιώτη: α - γ. Βοηθητικοὶ χῶροι ἀγνώστου προορισμοῦ

ΑΙΚ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

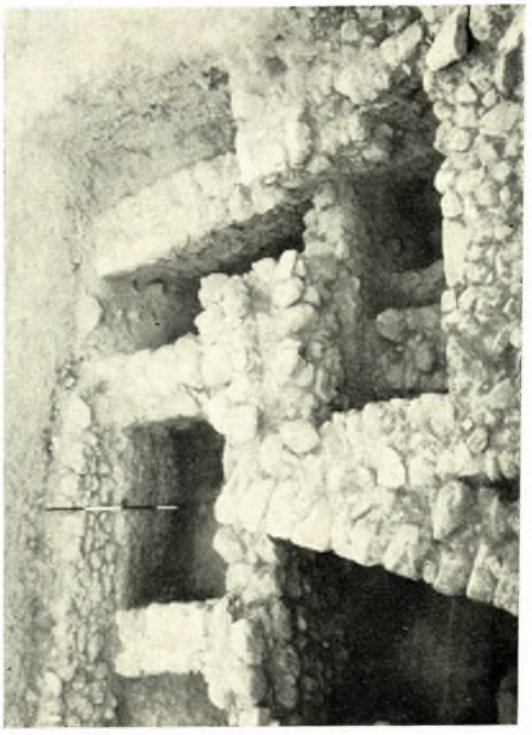

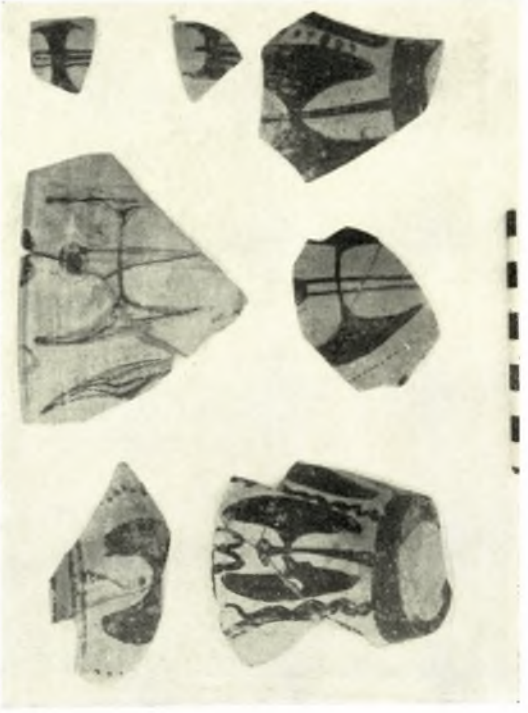

Kythera, Kastri: a. LM Ib sherds, b. Cup of «Kamares» type from Tomb E, c. LM Ib and LH II a sherds, d. LM Ib house walls

G. L. HUXLEY

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Λακωνία. Ἱ. Μονὴ Ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐν Λακεδαίμονι: α. Τὸ καθολικόν, β. Τμῆμα λακωνικῆς ἐπιτυμβίου στήλης, ἐντειχισμένον εἰς τὸν ναόν

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Λακωνία. Ἱ. Μονὴ Ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐν Λακεδαίμονι: α. Ἀρχαῖον γλυπτὸν ἐντειχισμένον εἰς τὸ καθολικόν, β. Παλαιοχριστιανικὸν ἐπίθημα, ἐντειχισμένον εἰς τὸν ναὸν

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Λακωνία. Ἱ. Μονὴ Ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐν Λακεδαίμονι: α - β. Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ κατὰ καὶ μετὰ τὰς στερεωτικὰς ἐργασίας

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Λακωνία. Ναὸς τῆς Χρυσαφιτίσσης: α - β. Ἡ Α. πλευρὰ τοῦ πύργου καὶ ὁ ναὸς μετὰ τὴν στερέωσιν

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Λακωνία. Χρύσαφα. Ναὸς Ἁγ. Ἰωάννου: α - β. Ἡ πρόσοψις πρὸ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Λακωνία: α. Χρύσαφα. Ναὸς Ἁγ. Ἰωάννου. Α. πλευρά, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς στερεώσεως,
β. Ἀρεόπολις. Ναὸς Ἁγ. Ἰωάννου πρὸ τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Λακωνία. Ναός Ἁγ. Ἰωάννου εἰς Ἀρεόπολιν: Τὸ ἐσωτερικὸν πρὸ τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Λακωνία. Ναὸς Ἁγ. Ἰωάννου εἰς Ἀρεόπολιν: α. Πρόσοψις τοῦ ναοῦ πρὸ τῶν ἐργασιῶν, β. Ὁ ναὸς μετὰ τὴν στερέωσιν

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Χώρα. Φρούριον: α. Ναὸς Παντοκράτορος, β. Παναγία ἡ Καστρινὴ καὶ Παναγία ἡ Ὀρφανὴ

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Χώρα: α. Παναγία ἡ Καστρινὴ καὶ Παναγία ἡ Ὀρφανή, Φρουρίου, β. Ξυλόγλυπτον τέμπλον τῶν Ἁγίων Πάντων, Βούργου

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Χώρα. Βοῦργον: α. Δίλοβον κωδωνοστάσιον Ἁγ. Γεωργίου Λομβάρδου, β. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Βασιλείου

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

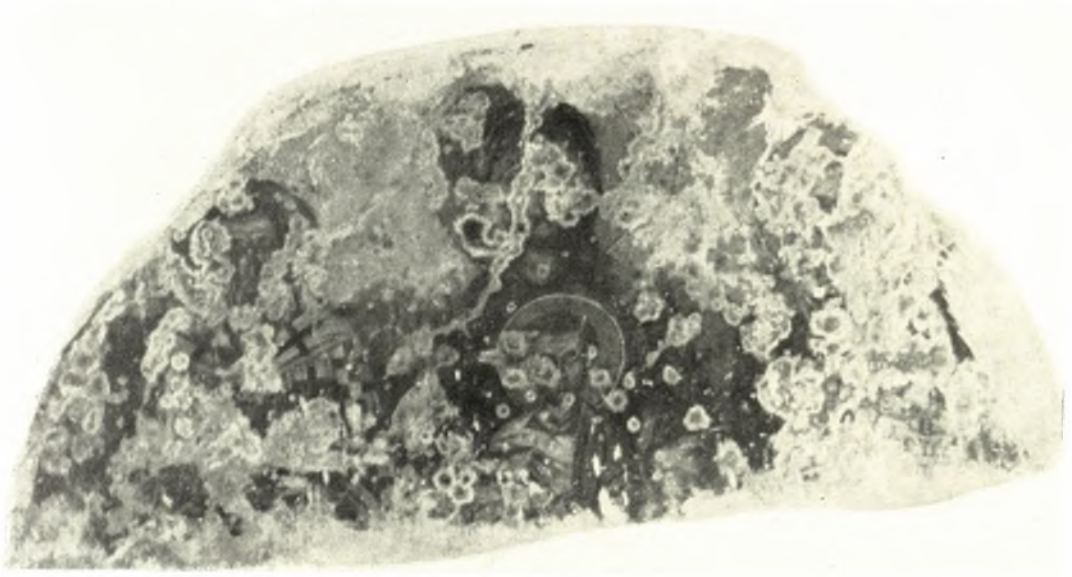

Κύθηρα. Χώρα. Βοῦργο: α. Τοιχογραφία Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, β. Οἱ ναΐσκοι Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ἁγίου Φιλίππου, Ἁγ. Γεωργίου

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Χώρα. Βοῦργο: α. Ἐρείπια Ἁγίου Δημητρίου, β. Θύρα Ἁγίου Ἀθανασίου

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα: α. Ὁ Ἅγιος Νικήτας, εἰς Κάλαμον, β. Ναὸς Μονῆς Σωτῆρος, εἰς Πεντάρμενον

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα: α. Εἰκὼν Παναγίας Ἐλεούσης τῆς Μονῆς Σωτῆρος, εἰς Πεντάρμενον, β. Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, εἰς Καλαμίτσι Κομπονάδα

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Ποῦρκο: α. Ἅγ. Δημήτριος, β. Τοιχογραφίαι Ἁγ. Δημητρίου

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Πόρκο: α - β. Τοιχογραφίαι Ἁγ. Δημητρίου

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Ποῦρκο: α - β. Τοιχογραφίαι Ἁγ. Δημητρίου

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα: α. Τοιχογραφίαι Ἁγ. Δημητρίου, εἰς Ποῦρκο, β. Ἅγ. Ἀνδρέας, εἰς Λιβάδι

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα: α. Ἁγ. Τριάς, Καρβουνάδες, β. Μονὴ Μυρτιδιωτίσσης, Μυρτίδια

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

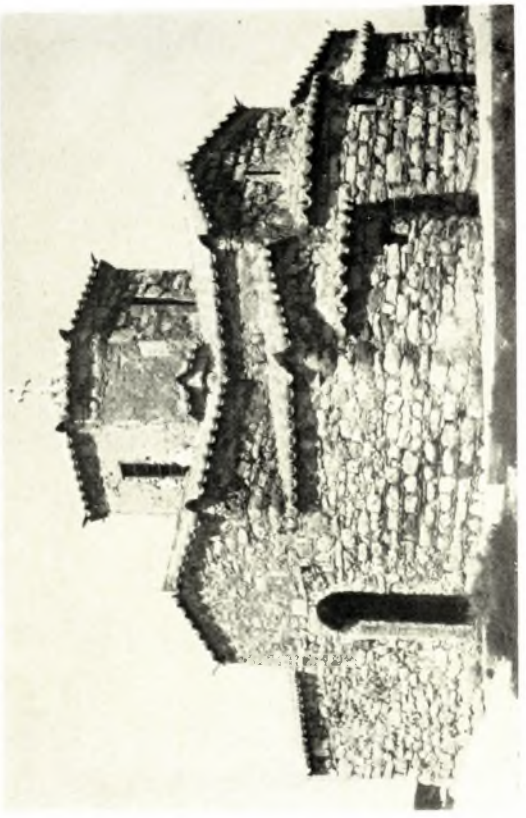

Κύθηρα: α. Εἰκὼν Ἁγ. Ἰωάννου Μονῆς Μυρτιδιωτίσσης, Μυρτίδα, β. Ἅγ. Δημήτριος, Καμπάνικα, γ. Ἅγ. Πέτρος, Ἀρέοι

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Μυλοπόταμος: α. Ἄποψις, β. Ἡ Πύλη

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Μυλοπόταμος: α. Οἰκίαι, β. Ἅγ. Ἀθανάσιος

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Μυλοπόταμος. Ἅγ. Ἀθανάσιος: α. Τὸ « μὴ μου ἅπτου », β. Τοιχογραφία

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Μυλοπόταμος. Ἅγ. Ἰωάννης: α. Τὰ ἐρείπια, β. Ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Μυλοποτάμος. Ἅγ. Ἰωάννης: α. Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, β. Ἡ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Μυλοπόταμος. Ναὸς Σωτῆρος. Τοιχογραφίαι: α. Ἡ ψηλάφησις, β. Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Μυλοπόταμος: α. Προφήτης Ἠλίας, β. Παναγία Μεσοσπορίτισσα

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Μυλοπόταμος: α. Ὁ Εὐαγγελισμός, ναὸς Παναγίας Μεσοσπορίτισσας,
β. Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Μυλοπόταμος: α. Τό σχελεῖον, β. Ναὸς Ἐξαστρατήγου ἢ Ἀρχιστρατήγου

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα: α. Τοιχογραφία Σπηλαίου Ἁγ. Σοφίας, Μυλοπόταμος, β. Κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τοίχου Ἁγ. Νικολάου εἰς Μολιγκάτες

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα: α. Ἅγ. Ἀνάργυροι, Παληόκαστρον, β. Ἅγ. Γεώργιος τοῦ Βουνοῦ καὶ Παναγία Μυρτιδιώτισσα, περιφέρεια Αὐλέμονος

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Φριλιγκιάνικα: α. Ἅγ. Ἀνάργυροι, β. Τοιχογραφία ναοῦ Ἁγ. Ἀναργύρων

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα: α. Τοιχογραφία Ἁγ. Ἀναργύρων, Φριλιγκιάνικα,
β. Ναὸς Ἀρχιστρατήγου καὶ Ἐξαστρατήγου, Ἀρωνιάδικα

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα: α. Τοιχογραφία ναοῦ Ἀρχιστρατήγου ἢ Ἐξαστρατήγου, Ἀρωνιάδικα,
β. Ναὸς Ἁγ. Θεοδώρων, Λογοθετιάνικα

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Πιτσινάδες: α. Ἅγ. Ἀθανάσιος, β. Ναὸς Παναγίας

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Πέντε Πηγάδια: α. Ἅγ. Βλάσιος, β. Τοιχογραφία ναοῦ Ἁγ. Βλασίου

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Παλαιοχώρα: α - β. Ἐρείπια

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Παλαιοχώρα: α. Ἁγ. Βαρβάρα, β. Ἡ γλυπτὴ εἰκών τῆς Ἁγ. Βαρβάρας, γ. Ἅγ. Ἀντώνιος

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Παλαιοχώρα. Ἀνώνυμος ναΐσκος: α. Ἐρείπια, β. Τοιχογραφία. Ὁδηγήτρια

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα. Ποταμός: α. Ἅγ. Χαράλαμπος, β. Ἅγ. Νίκων

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Κύθηρα: α. Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, τοιχογραφία Ἁγ. Νίκωνος, Ποταμός, β. Ἅγ. Ἰωάννης, στὰ Σανίδια, γ. Ἁγ. Κυριακή, στὰ Σανίδια

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Pylos: a. Maze of Ruined Walls on Southwestern Slope of Acropolis, b. Wall of Early Mycenean Period along Southwestern Edge of the Acropolis

C. BLEGEN

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

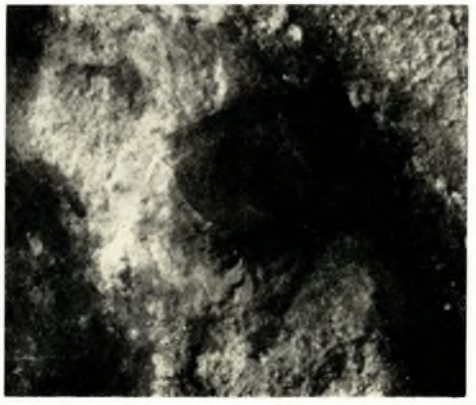

Πύλος. Βολιμίδια. Τάφος Βορηᾶ 7: α. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἡ ΝΔ. γωνία τοῦ Ρωμ. κτίσματος. Εἰς τὸ βάθος ὁρατὴ ἡ τετειχισμένη θύρα, β. Τμῆμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς θόλου, ὡς ἀφῆκαν τοῦτο οἱ τελευταῖοι Μυκηναῖοι ἐπισκέπται τοῦ τάφου, γ. Πηλίνη πλὰξ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς φράσσουσα ὀπὴν τῆς θόλου

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

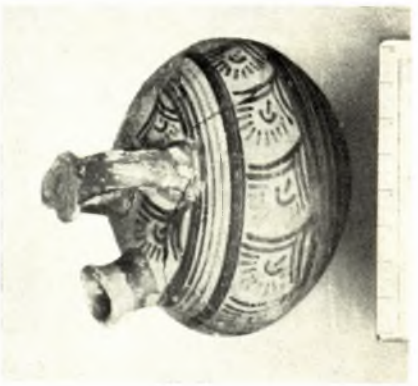

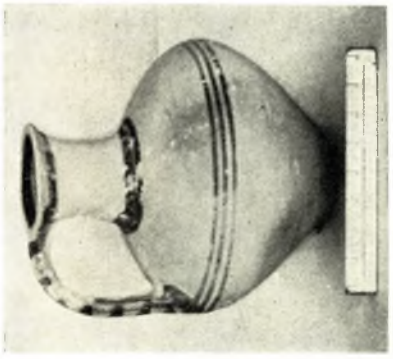

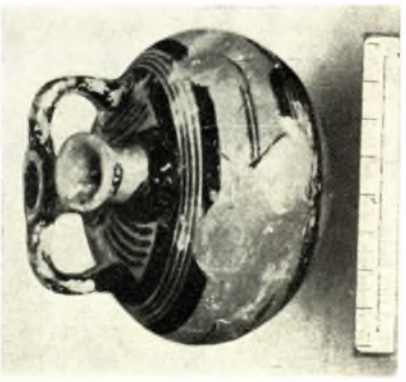

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Πύλος. Βολιμίδια: α - ς'. Χαρακτηριστικά άγγεία έκ τοῦ τ. Βορηά 7

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Πύλος. Βολιμίδια. Τάφος Κεφαλοβρύσου 1: α. Λεβητοκύαθος ΥΕ Ι - ΙΙ, β. Ἀμφοροειδὲς μικρὸν ΥΕ ΙΙΙΑ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τάφου

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

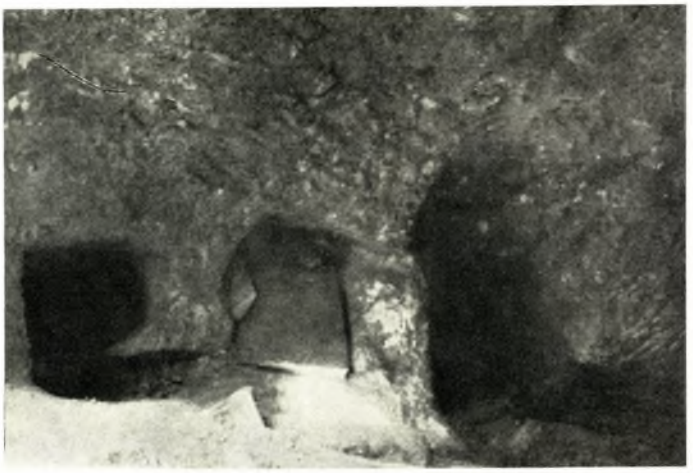

Πύλος. Βολιμίδια. Τάφος Κεφαλοβρύσου 2: α. Τινὲς τῶν κογχῶν τοῦ τάφου, β - γ. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς κόγχης 1, δ. Ἀρυτῆρες ἐκ μεταγενεστέρων μυκηναϊκῶν ταφῶν

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Πύλος. Βολιμίδια. Τάφος Κεφαλοβρύσου 2: α. Θύρα ἀτείχιστος. Κόγχη δρόμου καὶ παρ' αὐτὴν ἡ πλὰξ - θύρα ὡς εὑρέθη, β. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου μετὰ τῶν λειψάνων Ἑλληνιστικῆς θυσίας

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Πύλος. Βολιμίδια. Τάφος Κεφαλοβρύσου 2: α - β. Ἀγγεῖα, γ. Κτερίσματα Μυκηναϊκῆς ταφῆς παιδίου ἐκ τῆς κόγχης τοῦ δρόμου, δ - ε. Ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς οἴνου ἐκ τῆς θόλου τοῦ τάφου καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ ἀμφορέως τούτου ἐπιγραφή

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Πύλος. Βολιμίδια. Τάφος Κεφαλοβρύσου 1: α. Ὁ λάκκος δεικνύων τὸν νεκρὸν μετὰ τῶν κτερισμάτων του, β. Ὁ νεκρὸς τοῦ λάκκου, γ. Ἀγγεῖα, ὡς ἔκειντο εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ λάκκου

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Πύλος. Βολιμίδια. Τάφος Κεφαλοβρύσου 1: α. Ἀμαυρόχρωμον δέπας ἀμφικύπελλον, β. ΜΕ δέπας ἀμφικύπελλον, γ. ΜΕ «κλωθοκύαθος», δ. ΜΕ ἀγγεῖον μετὰ τεσσάρων διατρήτων κοτυλῶν

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Πύλος. Βολιμίδια. Τάφος Κεφαλοβρύσου 1: α. ΜΕ σκύφος, β. ΜΕ προχοΐδια, γ. Τέσσαρα σφονδύλια, δ. Λίθινα βέλη, ε. Δύο ἐκ τῶν τεσσάρων χαλκῶν ἐγχειριδίων τοῦ τάφου

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Πύλος. Θολωτὸς τάφος Βλαχοπούλου: α. Κρατὴρ ἐπὶ τοῦ ὑποκρατηρίου, β. Πυξὶς μετὰ συμφυοῦς ἀλαβάστρου

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Πύλος. Περιστερά: α-β. Τύμβος Κουκιρίκου. Ἄποψις ἐκ ΒΔ., β. Λείψανα περιτειχίσεως, γ. Θολ. Τ. 2 ἐκ Β., μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

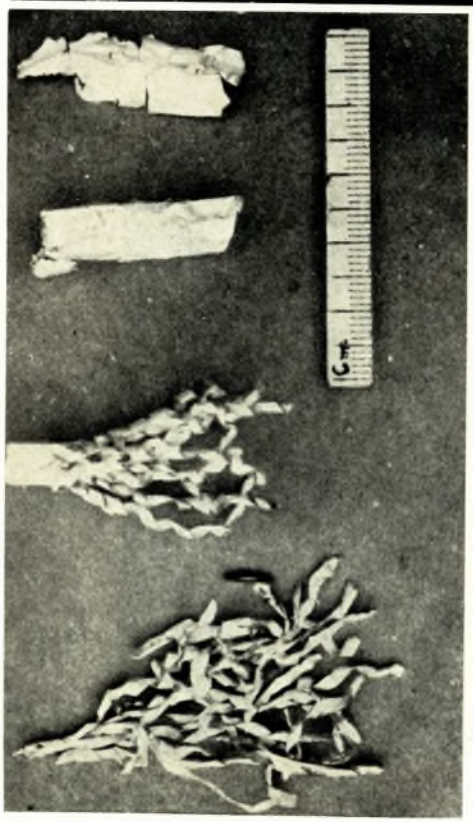

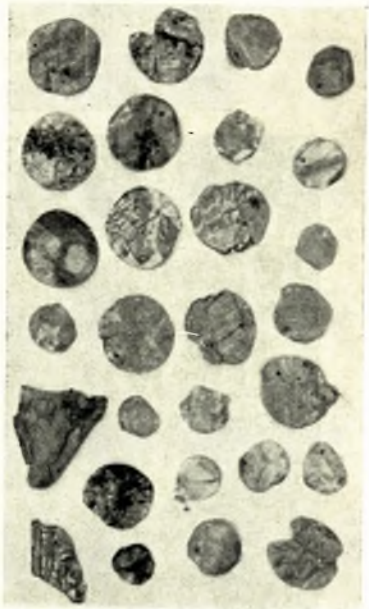

Πύλος. Περιστεριά. Θολ. Τ. 2 : α - γ. Χρυσά εύρήματα, δ. Χρυσοί ήλοι, ε. Μικραί ψῆφοι ἠλέκτρου

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 10:01:16 EEST - 216.73.217.38